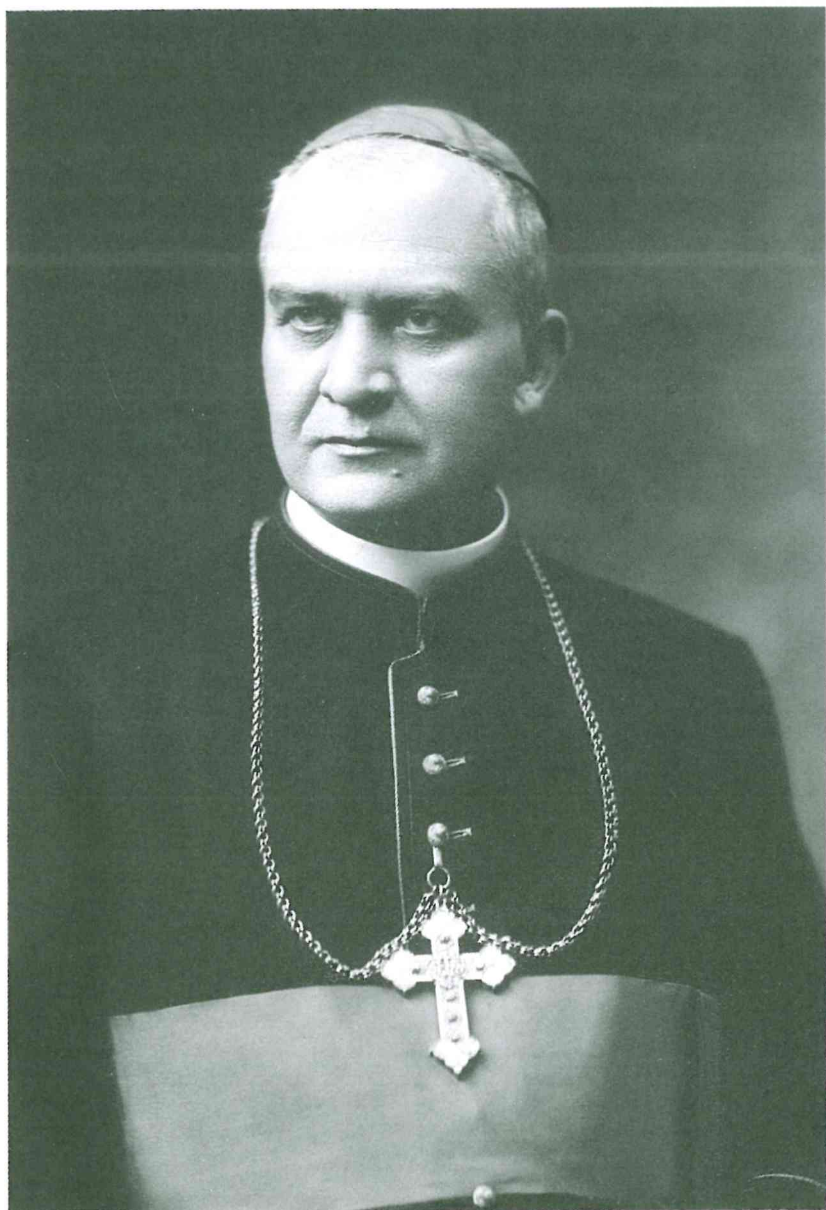
Tadeusz Górski MIC



PALAIMINTASIS JURGIS MATULAITIS



Palaimintasis Jurgis Matulaitis

Tadeusz Górski MIC

PALAIMINTASIS JURGIS MATULAITIS

MARIJONŲ TALKININKŲ CENTRO LEIDYKLA
KAUNAS 2009

UDK 23/28(474.5):929 Matulaitis-Matulevičius
Go-361

Tadeusz Górski MIC
BŁOGOSŁAWIONY JERZY MATULEWICZ

V e r t ė
Teresė Danguolė Šniūrevičienė

Specialusis redaktorius
kun. Vaclovas Aliulis MIC

Knygos išleidimą parėmė:
Lietuvos marijonų provincija

ISBN 978-9955-629-21-4

PADĖKOS ŽODIS

Lenkų marijonų istorikas Tadeušas Gurskis MIC daug metų skyrė Jurgio Matulaičio, Marijonų vienuolijos atnaujintojo ir atsidavusio Bažnyčiai kunigo bei vyskupo gyvenimo ir veiklos tyrinėjimams. Jų rezultatas – ši išsami, nešališka, moksliškai objektyvi ir istoriškai labai vertinga knyga. Leidėjai nuoširdžiai dėkoja Autoriui už specialiai mums suteiktus patikslinimus, Lenkijos marijonų vadovybei už suteiktas leidybos teises ir elektronine forma padovanotas knygos iliustracijas.

Tikime ir linkime, kad malonieji skaitytojai ne tik geriau pažintų iškilaus Lietuvos ir Bažnyčios sūnaus Jurgio Matulaičio asmenybę, bet ir užsidegtų jo kilniais idealais.

Kun. Dr. Vytautas Brilius MIC,
Marijonų talkininkų centro direktorius,
Lietuvos marijonų provincijos Vyresnysis.

TURINYS

III DALIS
LIETUVOS RESPUBLIKOS APAŠTALINIS VIZITATORIUS

SANTRUMPOS

AAN	– Archiwum Akt Nowych (Varšuva).
AAS	– Acta Apostolicae Sedis.
ACCO	– Archivio della Congregazione per la Chiesa Orientale.
ACEC	– Archivio della Congregazione per l'Educazione Cattolica.
Acta GM	– Acta Georgii Matulevičius.
ADK	– Archiwum Diecezji Kieleckiej.
ADS	– Archiwum Diecezji Siedleckiej.
AGM	– Archivum Generale Marianorum, Roma.
AJM	– *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius*, red. Kazimieras Čibiras, Marijampolė 1933; tłumaczenie polskie: Arcybiskup Jerzy Matulewicz, przetłumaczył Antoni Kučas, fragmenty, maszynopis, in: AMPP.
AKMK	– Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie.
AMPP	– Archiwum Marianów Prowincji Polskiej, Warszawa.
ANP	– *Acta Nuntiaturae Polonae*, t. LVII *Achilles Ratti* (1918–1921), vol. 1-5, edidit Stanislaus Wilk SDB, Romae 1995–1999.
ANM	– Archivio della Nunziatura di Monaco.
ANV	– Archivio della Nunziatura di Varsavia.
ASCAPC	– Archivio Storico del Consiglio per gli Affari Pubblici della Chiesa.
ASV	– Archivio Segreto Vaticano.
CGIA	– Centralnyj Gosudarstvennyj Istoričeskij Archiv, Sankt Petersburg.

Dd – Bł. Jerzy Matulewicz, *Dziennik duchowy*, tłumaczył z litewskiego ks. Kazimierz Oksiutowicz, do druku przygotowali: ks. Jan Bukowicz MIC i Tadeusz Górski MIC, wyd. III, Warszawa 1988. (Jurgis Matulaitis, *Užrašai*, Įvadą parašė kun. Vaclovas Aliulis MIC. Tekstus, paaiškinimus ir rodykles parengė Paulius Subačius, *Institutum Historicum Marianorum, Fontes Historiae Marianorum*, Aidai 1998).

Gaiv – Steponas Matulis, M.I.C., *Palaimintasis arkivyskupas Jurgis Matulaitis, M.I.C., Marijonų gaivintojas 1909–1927*, Nottingham 1996; originalas: *Stephanus Matulis MIC, Mariani sub reformatore Servo Dei Archiepiscopo Georgio Matulaitis-Matulewicz 1909-1927*, Nottingham 1971, mašinraštis in: AMPP.

Journal – George Matulaitis-Matulewicz, *Journal*, Translated and Edited by Sister Ann Mikaila, MVS, Stockbridge 2003. (Jurgis Matulaitis, *Užrašai*, kaip aukščiau).

Kučas – Anthony Kucas, *Archbishop George Matulaitis*, translated from the Lithuanian and adapted by Rev. Stanley C. Gaucias, Chicago 1981.

Kurenda – Kurenda Kurii Diecezjalnej Wileńskiej.

LCVA – Lietuvos Centrinis Valstybinis Archyvas, Vilnius.

Litterae – Georgius Matulewicz-Matulevičius, *Litterae seu acta, relationes, petitiones, nominationes aliqua huiusmodi scripta latina*, Collegit P. J. Sakevičius MIC, Romae 1956, mašinraštis in: AGM.

LL – Bł. Jerzy Matulewicz, *Listy litewskie*, z języka litewskiego tłumaczyli: ks. Kazimierz Oksiutowicz MIC, Halina Szymanel i inni. Do wydania przygotowali: ks. Jan Bukowicz MIC i Tadeusz Górski MIC, Warszawa 2000, kompiuterinis atspaudas in: AMPP.

LMAB – Lietuvos Mokslų Akademijos Biblioteka, Vilnius.

LP – Bł. Jerzy Matulewicz, *Listy polskie*, t. 1-3, przygotował do druku ks. Jan Bukowicz MIC, Warszawa 1987.

LVIA – Lietuvos Valstybinis Istorijos Archyvas, Vilnius.

MSW – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Vidaus reikalų ministerija, VRM).

MWRiOP	– Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Religijų reikalų ir viešojo švietimo ministerija, RRVŠM).
Odnowiciel	– Ks. Marian Wiśniewski, *Sługa Boży arcybiskup Jerzy Matulewicz odnowiciel i reformator Zakonu X.X. Marianów (1871–1927)*, Rzym 1955, mašinraštis in: AMPP.
Odrodzenie	– Odrodzenie Zgromadzenia Księży Marianów w latach 1909–1910 (dokumenty), do druku przygotowali ks. Jan Bukowicz MIC i Tadeusz Górski MIC, przekład dokumentów z języka łacińskiego ks. Jan Bukowicz MIC, z języka litewskiego – Halina Szymanel, Warszawa 1995.
Pw	– Bł. Jerzy Matulewicz, Pisma wybrane, wyboru dokonali i do druku przygotowali: ks. Jan Bukowicz i Tadeusz Górski – marianie, Warszawa 1996.
Stolica	– Stolica Apostolska a biskup Jerzy Matulewicz 1916–1921, tłumaczyli i do druku przygotowali: ks. Jan Bukowicz MIC i Tadeusz Górski MIC, Warszawa 1996.
Visitator	– Stephanus Matulis M.I.C., Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulewicz M.I.C. Visitator apostolicus pro Lituania 1925–1927, Romae 1948, mašinraštis in: AGM.

ĮŽANGA

Palaimintasis Jurgis Matulaitis (1871–1927) buvo turtingos dvasios, tarptautinį pripažinimą pelnęs žmogus. Jis buvo kilęs iš lietuvių šeimos, tačiau neišdildomas jo įvairiapusės veiklos pėdsakas liko Lenkijoje, Lietuvoje, Gudijoje, Latvijoje, taip pat Sankt Peterburge, Šveicarijos Fribūre, Romoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Įgijęs puikų išsilavinimą, savo jėgas jis skyrė Bažnyčios atgimimui, rūpindamasis svarbiausiais savo epochos reikalais: dvasininkijos rengimu, darbininkų organizavimu, vaikų ir jaunimo auklėjimu, pasauliečių ugdymu, krikščionių vienybe, vienuolių gyvenimo tobulinimu. Jis atgaivino merdintį Marijonų ordiną ir įsteigė dvi moterų vienuolijas: Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vargdienių seserų ir Jėzaus Eucharistijoje tarnaičių seserų kongregacijas.

Kaip Bažnyčios žmogui, popiežiai jam patikėjo atsakingas pareigas karštose poversalinės Europos vietose: Vilniaus vyskupo (1918–1925), Lietuvos Respublikos apaštalinio vizitatoriaus (1925–1927), buvo rengiamasi paskirti jį Vakaruose gyvenančių rusų katalikų vyskupu. Šiame darbe jam teko galynėtis su įvairiausiais nacionalizmais, siekiančiais panaudoti religiją savo tikslams įgyvendinti. Savo pasiaukojimo kupinu gyvenimu jis parodė, kad Bažnyčia yra visuotinė, skirta visoms tautoms ir kultūroms. Laikydamasis Petro uolos ir dėl savo asmeninio šventumo jis išsisukdavo iš didžiausių sunkumų. Tai patvirtino Jonas Paulius II, 1987 m. birželio 28 d. skelbdamas jį palaimintuoju.

Arkivyskupui Matulaičiui mirus, jo palikimas buvo padalytas į dvi nelygias dalis: atrinkta mažesnioji buvo pervežta į generalinį marijonų archyvą Romoje, o didesnioji – į Marijam-

polės marijonų vienuolyną. Komunistams po Antrojo pasaulinio karo likvidavus vienuolynus Lietuvoje, Marijampolės rinkiniai buvo perkelti į Lietuvos centrinį valstybinį archyvą ir tapo neprieinami. Todėl išleidžiami darbai apie arkivyskupą Matulaitį daugiausia rėmėsi Romos generalinio marijonų archyvo medžiaga. Visą jo gyvenimą išsamiausiai aprašė Antanas Kučas, JAV Skrentono universiteto istorijos profesorius[1]. Plačią, tačiau likusią neišspausdintą Palaimintojo biografiją lenkų kalba parengė jo mokinys ir auklėtinis kun. Marijanas Višnevskis (Wiśniewski)[2].

Yra ir dalinių vertingų veikalų, tarp jų ir pirmoji išsami, palaimintajam Jurgiui skirta knyga, autorių kolektyvo parengta lietuvių kalba[3]. Jos autoriai susisiekė su Palaimintojo artimaisiais ir pateikė daug žinių apie jo vaikystę. Ne mažiau vertingi yra du diplominiai kun. Stepono Matulio darbai apie palaimintąjį Jurgį kaip apie marijonų gaivintoją[4] ir apaštalinį vizitatorių[5].

Paskutiniuoju metu šaltinių bazė labai išsiplėtė. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, tuojau pat buvo leista vykdyti anksčiau atimtų Marijampolės vienuolyno ir Vilniaus kurijos rinkinių istorinius tyrimus. 1985 m. Jonas Paulius II atidarė Pijaus X (1903–1914) ir Benedikto XV (1914–1922) pontifikatų laikų Romos dikasterijų archyvus. Tyrėjai naudojosi ir kitais rezervais: Varšuvos naujųjų aktų, Kielcų vyskupijos, Siedlcų vyskupijos, Fribūro universiteto archyvais, Peterburgo dvasinės akademijos medžiagomis; taip pat nuodugniau peržiūrėjo Lenkijos spaudą.

[1] A. Kucas, *Archbishop George Matulaitis*, translated from Lithuanian and adapted by S.C. Gaucias, Chicago 1981.

[2] M. Wiśniewski, *Sługa Boży arcybiskup Jerzy Matulewicz, odnowiciel i reformator Zakonu Księży Marianów*, Rzym 1955, mašinraštis in: AMPP.

[3] *Arkivyskupas Jurgis Matulaitis*, red. K. Čibiras, Marijampolėje 1933; vertimas į lenkų kalbą: *Arcybiskup Jerzy Matulewicz*, vertė A. Kučas, fragmentai, mašinraštis in: AMPP.

[4] S. Matulis, *Palaimintasis arkivyskupas Jurgis Matulaitis, M.I.C. Marijonų gaivintojas 1909–1927*, Nottingham 1966; originalas: S. Matulis, *Mariani sub reformatore Servo Dei Archiepiscopo Georgio Matulaitis-Matulewicz 1909–1927*, Nottingham 1971, mašinraštis in: AMPP.

[5] S. Matulis, *Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulewicz M.I.C. Visitator Apostolicus pro Lituania 1925–1927*, mašinraštis in: AGM.

Šių rinkinių pagrindu atsirado nemaža pirminių publikacijų, kurios labai padėjo rengiant šią biografiją. Vertingiausios būtų dienoraščiai[6], laiškai[7], rinktiniai raštai[8], dokumentinė medžiaga apie Marijonų kongregacijos atgimimą[9], apie vyskupo Matulaičio santykius su Apaštalų Sostu[10], daugelio žmonių atsiminimai apie arkivyskupą Matulaitį[11].

Gausi pal. Jurgio korespondencija, pagrindinis šaltinis jo asmenybei pažinti, tiesa, buvo surinkta, tačiau didesnė jos dalis liko neišleista: laiškai lotynų kalba[12], lietuvių kalba rašyti laiškai, išversti į lenkų kalbą[13], visi žinomi laiškai lenkų kalba[14].

Taip pat dera prisiminti apie daugelį pirminių publikacijų, susijusių su beatifikacijos procesu.

Taigi yra gausios medžiagos biografijai parengti, nors ją dar labiau praturtintų kol kas neprieinamos (dar nesutvarkytos) nuncijaus Varšuvoje Lorenco Laurio (1921–1926) aktų bylos bei Lietuvos valstybiniai dokumentai, kurių nepavyko peržiūrėti.

Dėkoju visiems, kurių darbais naudojausi, taip pat savo recenzentams bei vyresniesiems, kurie sudarė man sąlygas dirbti.

---

[6] J. Matulewicz, *Dziennik duchowy*, tłumaczył z litewskiego K. Oksiutowicz, do druku przygotowali: J. Bukowicz i T. Górski, wyd. III, Warszawa 1988; G. Matulaitis-Matulewicz, *Journal*, Translated and Edited by Sister A. Mikaila, Stocbridge 2003.

[7] J. Matulewicz, *Listy polskie*, przygotował do druku J. Bukowicz, Warszawa 1987, t. I– III.

[8] J. Matulewicz, *Pisma wybrane*, wyboru dokonali i do druku przygotowali: J. Bukowicz i T. Górski, Warszawa 1988.

[9] *Odrodzenie Zgromadzenia Księży Marianów w latach 1909–1910 (dokumenty)*, do druku przygotowali: J. Bukowicz i T. Górski, Warszawa 1995.

[10] *Stolica Apostolska a biskup Jerzy Matulewicz 1916–1921*, tłumaczyli i do druku przygotowali: J. Bukowicz i T. Górski, Warszawa 1996.

[11] *Wspomnienia o błogosławionym Jerzym Matulewiczu*, zebrali i opracowali: J. Bukowicz i T. Górski, Warszawa 1996.

[12] G. Matulewicz-Matulevičius, *Litterae seu Epistolae, Acta, Relationes, Petitiones, Nominationes aliaque huiusmodi scripta latina*, Roma 1956, mašinraštis in: AGM.

[13] J. Matulewicz, *Listy litewskie*, tłumaczyli: K. Oksiutowicz, H. Szymanel i inni. Do wydania przygotowali: J. Bukowicz i T. Górski MIC, Warszawa 2002, kompiuterinis atspaudas in: AMPP.

[14] J. Matulewicz, *Listy polskie*, do wydania przygotowali: J. Bukowicz i T. Górski, kompiuterinis atspaudas in: AMPP.

PIRMA DALIS

JAUNYSTĖ IR PIRMIEJI DARBAI

1.

NAMAI IR MOKYKLA

Seniausias dokumentas apie Jurgio Matulaičio šaknis yra jo tėvų santuokos liudijimas. Taip neįprastai susiklostė, kad tą pačią dieną ir valandą, to paties kunigo akivaizdoje susituokė du broliai Matulaičiai: Andrius, Jurgio tėvas, ir jo jaunesnysis brolis Juozas, bei dvi seserys Matulytės: Uršulė, Jurgio motina, ir jos sesuo Elena. Dokumentai buvo surašyti lenkų kalba. Pateikiu nemažą santuokos liudijimo fragmentą, palaikydamas originalią vardų rašybą: „Andriaus Matulaičio (Andrzej Matułaytys), jaunuolio, su Uršule Matulyte (Urszula Matulowna), panele, santuokos aktas. Įvyko Marijampolės mieste tūkstantis aštuoni šimtai keturiasdešimt ketvirtų metų vasario tryliktą dieną, antrą valandą po pietų. Pažymime, kad, dalyvaujant liudytojams Antanui Vizbarui (Widzbor), Netičkampio kaimo seniūnui, jaunamartės svainiui, keturiasdešimt dvejų metų, ir Juozapui Pietariui (Petter), Vekeriotiškių kaimo seniūnui, keturiasdešimties metų, bažnytinę santuoką sudarė Andrius Matulaitis, jaunuolis, Lūginės kaime gyvenantis ūkininkas, dvidešimt ketverių metų, gimęs tame pačiame kaime iš sutuoktinių Jono ir Agnieškos Vaisamaitės (z Waysamów) Matulaičių (Matułaytysów), gyvenančių ten pat, ir panelė Uršulė Matulytė (Matulowna), duktė sutuoktinių Tomo ir Rožės Babravičiūtės (z Bobrowiczów) Matulių (Matulow), gyvenančių ūkyje, Vaitiškių kaime, dvidešimties metų, ten pat gimusi ir esanti pas tėvus. [...] Šios poros santuoką palaimino kunigas Jokūbas Maliauskis (Malewski), vietos klebono įgaliotas. Aktas sutuoktiniams ir liudytojams perskaitytas, mūsų ir liudytojų pasirašytas. Besituokiantieji rašyti nemoka [...][1]".

[1] LVIA, 1236, 3, vol. 394, nr. 11.

Brolių pavardė visada buvo rašoma „Matułaytys", vėliau įgijusi dabartinę formą – „Matulaitis", o motina visada buvo „Matulowna", „Matulių" (Matulow) duktė; jos sesers Elenos pavardė kartą buvo užrašyta „Matulewiczowna" (Matulevičiūtė), o kitą – „Matulowna" (Matulytė), „sutuoktinių Matulių" (Matulow)[2] duktė. Jurgis savo motinos pavardę visada rašydavo „Matulewiczówna" (Matulevičiūtė)[3]. Matulevičiaus pavardė, kurią vėliau prisiims Jurgis, jau tuomet funkcionavo giminėje. Ją turėjo motinos brolis kun. Feliksas Matulevičius, Piasečno (netoli Varšuvos) klebonas, Lovičo kapitulos kanauninkas (1839–1902), ir Jurgio pusbrolis iš tėvo pusės Jonas Matulevičius, vėliau – Jurgio globėjas[4]. Jurgio tėvai nemokėjo pasirašyti, o tėvo brolis – mokėjo.

Gimtasis Jurgio kaimas vadinosi „Ługina". Taip ją rašė ir klebonas 1873 metais[5]. Bažnytiniuose dokumentuose taip pat buvo rašoma „Ługinie". 1912 m. pasirodo jau dabartinis pavadinimas: „Lūginė"[6].

Lūginės kaimas, turėjęs 8 ūkius ir vos 104 gyventojus, katalikus[7], buvo Šunskų valsčiuje, apie 5 km nuo apskrities miesto – Marijampolės, Suvalkų gubernijoje, Lenkijos Karalystėje. Jis priklausė Seinų vyskupijos Marijampolės parapijai.

Aplinka, iš kurios buvo kilęs Jurgis, buvo sveikos moralės ir sveiko tikėjimo. Klebonas Jurgis Čėsnas 1873 m. ataskaitoje vyskupui rašė: „Marijampolės parapijos žmonių papročiai apskritai yra girtini. Jie vengia bet kokio piktnaudžiavimo; jei ir būna kokių atvejų, tai jie labai reti. Gal ir nusideda per dideliu vaišingumu, užtat yra jų didelė tarpusavio meilė ir vienybė. Vis mažiau pasitaiko viešų pasilinksminimų, todėl mažėja doros nuopuolių. Viešos maldos ir pamaldos yra didžiai mėgstamos, ir renkamasi į bažnyčią kiekvieną sekmadienį ir šventę"[8].

---

[2] Ten pat, nr. 12.

[3] AGM, *Acta JM*, personalijos nr. 8, išrašas iš Varšuvos Piękna g. 24/26 namų knygos, nr. 1097.

[4] B. Załuski, *Studia i wspomnienia o ojcu Odnowicielu*, in: „Wspomnienia", p. 149–151.

[5] LCVA, 1676, 1, vol. 19, k. 2–3.

[6] W. Jemielity, *Mariampolskie korzenie błogosławionego Jerzego* [referatas, skaitytas 1997.06.28 Varšuvoje įvykusiame simpoziume], in: „Immaculata", 1997, nr. 393–394, p. 18.

[7] LCVA, 1676, 1, vol. 19, k. 3, 1873 m. duomenys.

[8] LCVA, 1676, 1, vol. 19, k. 13.

Jurgio tėvas turėjo 32 ha derlingos žemės[9]. Ūkis buvo išsidėstęs prie Šešupės, svarbiausio kairiojo Nemuno intako, žiūrint iš Marijampolės – kaimo gale, kitame upės krante.

Matulaičiai turėjo 8 vaikus: 5 sūnus ir 3 dukteris. Vyriausias buvo Feliksas, jis tapo valsčiaus raštininku. Mirė jaunas. Magdalena ištekėjo už Mačio iš gretimo Klevinės kaimo. Trečias vaikas buvo Jonas, kuris paveldėjo tėviškę ir buvo atsakingas už Jurgio auklėjimą. 1905 m. Jonas pardavė ūkį ir apsigyveno Marijampolėje; mirė 1919 m. Kitas sūnus Vladislovas (1852–1935) sukūrė šeimą Bliūdžiškių kaime. Iš visos šeimos jis gyveno ilgiausiai. Marija ištekėjo už Radzevičiaus ir įsikūrė Kalvarijoje. Emilija susituokė su pasieniečiu ir apsigyveno netoli Prūsijos sienos. Andrius (1856–1932) baigė Marijampolės gimnaziją, vėliau – Maskvos universitetą; atrodo, jis pasinaudojo viena iš dešimties stipendijų, kurias įsteigė caro valdžia gabiausiems lietuviams. Dirbo banke Maskvoje, paskui Kaune buvo valstybinės taupomosios kasos valdytojas[10].

Jurgis buvo jauniausias. Jis gimė 1871 m. balandžio 13 d. Gimimo ir krikšto liudijime (rusų kalba) įrašyta: „Tai įvyko Marijampolės mieste tūkstantis aštuoni šimtai septyniasdešimt pirmų metų balandžio aštuntą (dvidešimtą) dieną ketvirtą valandą po pietų. Atvyko pats Andrius Matulaitis, žemdirbys, gyvenantis Lūginės kaime, keturiasdešimt devynerių metų, kartu su Tomu Grinevičiumi, penkiasdešimt aštuonerių metų, bei Matu Lietuvniku, penkiasdešimties metų, Lūginės kaime gyvenančiais žemdirbiais, ir atnešė mums vyriškos lyties kūdikį, pareikšdamas, kad jis gimė Lūginėje šių metų balandžio pirmą (tryliktą) dieną šeštą valandą ryto iš jo keturiasdešimt penkerius metus turinčios teisėtos sutuoktinės Uršulės Matulytės (z domu Matulis). Tam vaikui per šv. Krikštą, kurį suteikė kunigas Jurgis Čėsnas, buvo duoti Jurgio ir Boleslovo vardai, o krikšto tėvai buvo Abdonas Grincevičius ir panelė Anelė Burinskaitė (Burżyńska)."[11]

[9] J. Sakevičius, *Nuo lopšio ligi altoriaus*, AJM, p. 5.

[10] Ten pat, p. 6.

[11] LVIA, 1462, 1, vol. 4, k. 444, nr. 189, originalas; pats Jurgis Matulaitis nurodydavo klaidingą savo gimimo datą: per šv. Jurgį, balandžio 23 d. (*Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis* [...] *1925*, p. 7; *Litterae*, p. 33).

Kunigas Česnas buvo ne tik parapijos klebonas, bet ir marijonų generolas. Per krikštą Jurgis susijungė su marijonų šeima. Marijonai parengė jį ir šventajai Pirmajai komunijai, išmokė tikėjimo tiesų. Žvelgdamas į juos, norėjo būti kunigas. Ateityje jis atnaujins kongregaciją ir taps jos vyresniuoju.

Jurgio šeimos laimė truko neilgai. 1874 m. lapkričio 13 d. mirė 55 metų sulaukęs jo tėvas[12], o motina paliko šį pasaulį, būdama 58 metų, 1881 m. gegužės 15 d.[13] Dešimtmečio Jurgelio globa užsiėmė brolis Jonas, gavęs tėvų ūkį ir kitais metais vedęs Veroniką Vitkauskaitę[14]. Tiesą sakant, ūkis buvo didelis, bet dėl šeimininko pasikeitimo ir pareigos išmokėti dalis daugeliui artimųjų Jurgutis augo skurde.

Apie 1879 m. Jurgis pradėjo mokytis Marijampolės pradinėje mokykloje pas mokytoją Tomą Žičkauską. Pamokos vyko rusų kalba. Lietuvių kalbai ir tikybai buvo skiriama po vieną savaitinę valandą. Tikybos mokė kun. Vincentas Senkus (Sękowski)[15].

Ryšiai su Marijampole išplėtė Jurgio akiratį. 1885 m. Marijampolėje buvo 5 389 gyventojai. Be Katalikų Bažnyčios narių – lietuvių ir saujelės lenkų, čia gyveno daug žydų, turinčių sinagogą, taip pat vokiečių kolonistai su nuosava evangelikų bažnyčia[16] bei stačiatikių tikėjimo rusų valdininkai ir kariai. Taigi tai buvo tautybių ir išpažinimų mozaika, kuri lydės Jurgį per visą gyvenimą.

1881 m. vasarą studentas Andrius susidomėjo savo jaunesniuoju broliu Jurgiu. Pastebėjo, kad Jurgis yra inteligentiškas berniukas. Vėliau jis sakė: „Malonu man buvo su juo dirbti ir vaikščioti: domėjosi kiekviena žolele, kiekvienu gamtos reiškiniu; klausinėdavo, iš kur atsiranda žaibas, kodėl čia tokie, o kitur kitokie auga augalai ir t.t."[17] Jis skubiai parengė jį stojamajam egzaminui į gimnaziją.

---

[12] LVIA, 1236, 3, vol. 438, k. 415, nr. 483, originalas rusų k.

[13] LVIA, 1462, 1, vol. 4, k. 444, nr. 150, originalas rusų k.

[14] J. Sakevičius, cit. v., in: AJM, p. 8.

[15] Ten pat, p. 7; iš tikrųjų tuomet saistė rajonavimas, ir turėjo eiti į Šunskų valsčiaus mokyklą (W. Jemielity, *Mariampolskie...*, cit. v., „Immaculata", 1997, nr. 393–394, p. 21), tačiau įvairių asmenų prisiminimuose nuolat minima Marijampolė.

[16] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów ościennych*, под red. B. Chlebowskiego [...], t. 6, Warszawa 1885, p. 145–146.

[17] J. Sakevičius, cit. v., in: AJM, p. 8.

Tai buvo septynmetė berniukų klasikinio profilio gimnazija. 1883 m. joje mokėsi 495 jaunuoliai. Ji išsilaikė iš valdžios dotacijų ir mokinių mokesčių po 20–25 rublius per metus. Mokykloje buvo bendrabutis, bet Jurgis negalėjo sau to leisti. Mokslas vyko rusų kalba, tačiau kai kuriuos dalykus buvo leidžiama dėstyti lietuvių ir lenkų kalbomis[18].

Jurgis lankė gimnaziją Marijampolėje, kasdien sukardamas apie 10 km. Vincas Šlekys iš gretimo kaimo rašė apie savo kolegą: „Brolis blogai globojo Jurgelį [...]. Žiemą mes, berniukai, būdavome šiltai aprengti, o Jurgutis ėjo į mokyklą plonytėmis, ištrintomis palaidinėmis. Rudenį kartais užsukdavo pas mane, kad kartu eitume į mokyklą, visas pamėlynavęs nuo šalčio. Mano mama šildydavo sustirusį Jurgelį prie ugnies, plūsdama jo brolį Joną, kad neprižiūri berniuko"[19]. Tik labai blogam orui esant, jis būdavo atvežamas į mokyklą. Ne visada gaudavo pinigų knygoms, taigi dažnai jas skolindavosi.

Tikybos, kaip ir pradinėje mokykloje, jį mokė kun. Vincentas Senkus[20]. Tikriausiai jis rengė jį ir šv. Pirmajai komunijai, kurios Seinų vyskupijos vaikai eidavo 12-os metų, todėl Jurgutis priėmė ją apie 1883 m. Paskutiniais metais (1884–1886) gimnazijos tikybos mokytoju buvo diecezinis kunigas Jonas Miknevičius[21]. Viena kaimynė prisimena mačiusi Jurgį Marijampolės bažnyčioje einantį Kryžiaus kelią[22].

Jurgis pirmą klasę lankė kartu su Justinu Staugaičiu, būsimuoju Telšių vyskupu ir politikos veikėju. Pastarasis mena: „Jurgutis buvo malonus ir kuklus vaikutis, bet niekuo ypatingu nepasižymėjo. Jis, matyt, silpnai buvo paruoštas I klasei, mokinosi vos vidutiniškai ir dažnai dėl ligos apleisdavo pamokas"[23]. Mokydamasis tokiomis sąlygomis, buvo paliktas ketvirtoje klasėje antriems metams „dėl blogo senųjų kalbų mokėjimo"[24]. Turbūt galima daryti išvadą, jog kaip tik dėl to juo pasirūpino

[18] W. Jemielity, *Mariampolskie...*, cit. v., p. 8.
[19] Cituoju M. Višnevskį, *Odnowiciel*, p. 35.
[20] J. Sakevičius, cit. v., in: AJM, p. 7.
[21] W. Jemielity, cit. v., p. 20.
[22] J. Sakevičius, cit. v., in: AJM, p. 8.
[23] Ten pat, p. 8.
[24] LCVA, 1674, 2, vol. 2, k. 2, ketvirtos klasės baigimo pažymėjimas rusų kalba, 1887.02. 05 [17].

brolis Vladislovas ir apmokėjo jam už bendrabutį Marijampolėje[25]. Išliko tik ketvirtos klasės, tos pakartotosios, pažymėjimas rusų kalba. Jame patvirtinama, kad Jurgis Matulaitis „pasižymėjo pavyzdingu elgesiu, geru dėmesiu ir stropumu. 1885/6 m. m., būdamas IV klasės mokinys, gavo tokius pažymius: tikyba – 4,5, rusų kalba – 3,5, lotynų kalba – 3,5, graikų kalba – 4, aritmetika – 5, geometrija – 5, algebra – 4,5, istorija – 4,5, vokiečių kalba – 3,5, lietuvių kalba – 4. Remiantis šiais pažymiais, perkeliamas į V klasę"[26]. Tai daugiau nei geri pažymiai. Net iš nelaimingosios graikų kalbos gavo gerą įvertinimą, o ateityje bus lotynų kalbos mokovas.

Lankydamas Marijampolės gimnaziją, Jurgis buvo pačiame tautinio atgimimo centre ir tapo sąmoningu lietuviu.

Lietuva, kartu su Lenkija sudarydama vieną valstybę, patyrė stiprią polonizaciją. Rusija, užgrobusi Lietuvos žemes, mėgino jas surusinti, tarp kita ko, 1865–1904 m. drausdama lietuvišką spaudą lotynų rašmenimis ir plėsdama stačiatikybę.

Po Sausio (1863 m.) sukilimo iš baudžiavos paleisti Lietuvos valstiečiai greitai ėmė turtėti, ir netrukus valstiečių sūnūs pajuto potraukį mokslui. Atsirado naujoji lietuvių inteligentija, kuri pradėjo domėtis savo tautine tapatybe. Tuos siekius sutelkė Marijampolės gimnazijos auklėtinis Jonas Basanavičius Prūsijos Ragainėje leidžiamame mėnraštyje „Aušra" (1883–1886). Jos puslapiuose buvo platinamos žinios apie Lietuvą, apie jos garsumą, nurodant, kad Lenkijos-Lietuvos unija lietuvių tautai buvo pražūtinga. Buvo rūpinamasi lietuvių kalba, tiek senovės, tiek dabartine, jos tobulinimu bei puoselėjimu.

Šios idėjos rado platų atgarsį, supratimą ir pažadino Lietuvos visuomenės norą jas realizuoti; ypač tuo buvo susidomėta Marijampolėje ir pačioje gimnazijoje, kur susikūrė labiausiai tautiniu požiūriu susikristalizavęs telkinys. Jam vadovavo du mokytojai: Petras Kriaučiūnas, klasikinių kalbų ir lietuvių kalbos mokytojas, bei Petras Arminas, poetas, vertėjas, lietuvių kalbos mokytojas[27]. Jiems vadovaujant, Marijampolėje buvo išugdytas visas pulkas

---

[25] J. Sakevičius, cit. v., in: AJM, p. 8.

[26] Ten pat.

[27] J. Ochmański, *Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku (do 1890 r.)*, Białystok 1965, p. 166–168.

jaunų lietuvių, suvaidinusių esminį vaidmenį kuriant Lietuvos valstybę bei jos visuomeniniame ir religiniame gyvenime[28].

Tų idėjų aidą randame Jurgio laiške jo kolegai Vincui Šlekiui, nelegalių spaudinių knygnešiui iš Prūsijos, vėliau lietuvių spaudinių redaktoriui Jungtinėse Amerikos Valstijose: „Gal ir Tu ne kartą pamini tas mielas valandėles, kurias drauge praleidome užsidarę ankštam kambariukyj, o mislimis skrisdami toli, toli, ten, kur Nemunėlis, kur Dauguva, kur Vilija teka, kur Kaunas ir Vilnius, ir kur tiek mūs broleliai lietuviai vargsta. Ir vaikščiojom po tą brangią mūs Lietuvą – motinėlę, ir jos vargus rinkom ir žaizdas, ir kalbėjom ir tarėmės, ką daryti, kaip gelbėti mūsų mielą tėvynę..."[29] Jurgis žinojo, kad už „tas žaizdas ir vargus" kartais yra atsakingos kitos tautos. Taigi jis persiėmė simpatija atgimimo veikėjams, apie kurią vėliau pasipasakojo savo bičiuliui Jonui Totoraičiui: „Seniau labai nepakęsdavau žydų; buvo laikas, kad nekęsdavau rusų ir lenkų. Bet Dievas apšvietė mane, suteikė tą malonę; supratau, kad tai nesutinka su Kristaus mokslu, kuris liepė mylėti kiekvieną artimą kaip patį save, kurs liepė net ir priešus mylėti, net už juos melstis ir jiems gera daryti"[30].

1886 m. ėmė skaudėti jam koją[31]. Atsivėrė žaizda, kuri atrodė baugiai. Brolienė Veronika nuvežė jį pas gydytoją Pavalkį, o jis nutarė, kad skaudančią koją reikia amputuoti. Tačiau išmintinga moteris nuėjo su juo pas kitą gydytoją – daktarą Smolskų. Jis, išgirdęs savo profesijos kolegos diagnozę, pasakė: „Daktarui Pavalkiui reikia nukirsti galvą." Žaizdą išgydė, ligos – ne[32]. Tai buvo kaulų džiova, nustatyta tik po keliolikos metų Šveicarijoje. Kritiškais momentais Jurgis vaikščiojo su ramentais. Todėl 1886 m. spalio mėnesį liovėsi lankyti penktą klasę[33] ir liko namie.

Kiek leido jėgos, Jurgis padėjo broliui darbuotis dideliame ūkyje. Jis rūpinosi gyvuliais, nešiojo kibirais jiems vandenį, arė žemę žagre, per pertraukas pas kalvį galąsdamas me-

[28] P. Łossowski, *Litwa*, Warszawa 2001, p. 13–26; J. Ochmański, *Litewski...*, cit. v., p. 166–168.

[29] LL, p. 590, 1897.10.25 laiškas V. Šlekiui.

[30] LL, p. 652, 1913.01.08.

[31] LP, t. 1, p. 120, 1923.01.23 E. Kulešai jis rašė: „Nuo penkiolikos metų kovoju su kaulų tuberkulais".

[32] *Odnowiciel*, p. 37.

[33] LCVA, 1674, 2, vol. 2, k. 2, mokyklos pažymėjimas.

talines dalis, dalyvaudavo nuimant derlių pjūties metu. Žiemą dirbdavo miške. Darė reikalingus įnagius, pavyzdžiui, grėblius, sau – kurpes. Žiemą nešiojo skrandą. Kadangi žemės buvo prie upės netoli miško ir buvo erdvus namas, pas juos vasarą ilsėtis atvažiuodavo Marijampolės notaro žmona ponia Kocelienė. Ji norėdavo, kad ją nuvežtų į Marijampolės bažnyčią. Ši pareiga teko Jurgiui, tačiau jis nuo jos išsisukinėdavo. Pasirodė, priežastis buvo ta, jog jis neturėjo tinkamo drabužio pasirodyti mieste. Ji sutvarkė šį reikalą – nupirko jam naują rūbą[34]. Dirbdamas visus šiuos darbus, Jurgis visada turėdavo rožinį ir knygą, su kuriais leisdavo laisvalaikį. Tai darydavo didelį įspūdį kaimiečiams. Jie sakydavo: „Matulaičių pusbernis – mokytas!"[35].

Tokia padėtis tęsėsi apie trejus metus. Atrodė, kad Jurgis jau visą gyvenimą liks ligotu bernu. Tačiau viskas iš pagrindų pasikeitė jo pusbrolio Jono Matulevičiaus, Kielcų gimnazijos mokytojo, dėka.

[34] J. Sakevičius, cit.v.: AJM, p. 9-10.
[35] J. Vaišnora, *Widziałem Sługę Bożego:* in: „Wspomnienia", p. 21.

2.

RENGIMASIS KUNIGYSTEI

Kielcai

1889 m. vasarą į tėviškę atvyko Jurgio pusbrolis iš tėvo pusės Jonas Matulevičius[1] (atrodo, Juozapo ir Elenos sūnus), Kielcų gimnazijos senųjų kalbų mokytojas. Susipažinęs su giminaičio padėtimi ir jo troškimais, jis pakvietė jį į savo namus Kielcuose. Tai nulėmė tolesnį Jurgio gyvenimą. Po keliolikos metų, skelbdamas savo doktorato darbą, dedikavo jį būtent jam: „Mano brangiausiam pusbroliui iš tėvo pusės ir giminaičiui, maloniajam mano globėjui ir tarsi antram tėvui"[2].

Jonas Matulevičius 1864 m. baigė Kielcų gimnaziją. Studijavo Varšuvos Vyriausiosios mokyklos Istorijos-filologijos fakultete, o paskui, 1869–1871 metais, Imperatoriškajame Varšuvos universitete. Kielcų gimnazijoje dėstė senąsias kalbas (1875–1901), taip pat rusų kalbą, literatūrą ir istoriją (1886–1893)[3]. Vėliau jis skaitys rusų kalbos ir Rusijos istorijos paskaitas Kielcų aukštojoje dvasinėje seminarijoje[4], o paskui dėstys Suvalkų gimnazijoje. Jis mirė 1914 m. rugsėjo 8 d. Varšuvoje. Nekrologe buvo rašoma: „Karštas lietuvis patriotas, visa siela atsidavęs savo tautos reikalams, velionis buvo didelis lenkų bičiulis ir visada stengėsi pašalinti tarp dviejų broliškų tautų kylančius nesusipratimus"[5].

---

[1] J. Sakevičius, cit. v., in: AJM, p. 10.
[2] G.B. Matulewicz, *Doctrina Russorum de statu justitiae originalis*, Cracoviae 1903, p. IV.
[3] *Księga pamiątkowa kielczan, 1856–1904*, pod. red. T. Ruskiewicza, Warszawa 1925, p. 194.
[4] ADK, OS-3/1, k. 343–500, 1899–1901 m. algaraščiai.
[5] „Świt" 1914, nr. 39, p. 8.

Jurgis pas savo giminaitį gyveno apie dvejus metus. Galima manyti, kad, vykdamas į Kielcus, jis jau žinojo noris būti kunigu; nepasinaudojo tuo, kad jo globėjas dėstė gimnazijoje ir lengvai galėjo jam padėti baigti vidurinę mokyklą bei gauti abitūros atestatą, bet aiškiai rengėsi dvasiniam luomui. Jo vadovaujamas, Jurgis studijavo antikos kalbas, visų pirma Bažnyčios, lotynų, kalbą, kurios mokėjimu išsiskirs iš kitų dvasininkų visą savo gyvenimą. Kielcuose jis šiek tiek pasigydė, labiau susipažino su lenkų kalba, įėjo į kultūringos šeimos aplinką, prisilietė prie lenkų kultūros. Taip pasirengęs, pasiprašė priimamas į Kielcų aukštąją dvasinę seminariją.

Išlaikęs stojamąjį egzaminą 1891 m. birželio 29 – liepos 2 d., buvo įrašytas į aukštąją dvasinę seminariją. Egzaminą laikė iš dviejų dalykų: lotynų kalbos, iš jos gavo gerą pažymį, ir lenkų kalbos, kurios žinios buvo įvertintos patenkinamu pažymiu[6]. Stodamas į seminariją, tikriausiai savo giminaičio patartas, savo pavardę „Matułajtys", kaip tuomet buvo lenkiškai rašoma, pakeitė į giminėje taip pat vartojamą „Matulewicz". Abi formos dar nurodomos Varšuvos seminarijos baigimo liudijime („Matulewicz alias Matułajtys")[7]. Pavarde „Matulewicz", kuri lietuvių kalboje pagal jos dvasią įgauna formą „Matulevičius", jis naudojosi visą gyvenimą. Prie pirminės pavardės, dabar jau rašomos „Matulaitis", jis grįždavo tik privačiame gyvenime pirmaisiais kunigavimo metais, pavyzdžiui, kai spausdindavo savo straipsnius lietuvių kalba. (Beatifikacijos byloje vartojamos abi pavardės formos: Matulaitis seu Matulewicz: pirmoji pagal gimimo metrikus, antra – pagal vyskupo tarnybos dokumentus. – *Red. past.*)

Seminarijoje mokėsi 64 aliumnai penkiuose kursuose: parengiamajame, viename filosofijos ir trijuose teologijos. Parengiamajame kurse, į kurį buvo priimtas Jurgis Matulevičius, buvo 24 klierikai. Regensas (rektorius) buvo kun. Pavelas Savickis (Sawicki, 1883–1893), o jo pavaduotojas – kun. Pavelas Freleckis (Frelecki, 1883–1893)[8]. Ir seminarijos vadovybė, ir jos profesoriai buvo Peterburgo dvasinės akademijos auklėtiniai, turėję teologijos ma-

[6] ADK, SD 25, k. 61.
[7] LCVA, 1674, 2, vol. 2, k. 4.
[8] *Elenchus [...] Diocesis Kielcensis [...] 1892.*

gistro laipsnius. Parengiamojo kurso programoje buvo numatyti šie dėstomieji dalykai: lotynų kalba, visuotinė istorija, logika, lenkų kalba, Biblijos geografija, katechetika, Šventasis Raštas, taip pat rusų kalba ir Rusijos istorija. Antrais metais (filosofijos kurse) Jurgis mokėsi filosofijos, Bažnyčios istorijos, Šventojo Rašto, archeologijos, įvado į Šventąjį Raštą, patrologijos, katechetikos, lotynų kalbos, liturgikos ir rusų literatūros bei Rusijos istorijos. Seminarijos vadovybė, siekdama pakelti mokyklos lygį, daug reikalavo iš aliumnų. Iš 23 pirmo kurso studentų į kitą kursą buvo perkelta tik 12; tarp pastarųjų – Jurgis Matulevičius[9].

Pagal vyskupo Tomašo Kulinskio (Kuliński) 1884 m. nustatytą seminarijos regulaminą visi aliumnai 4 kartus per savaitę turėjo pusę valandos trunkantį dvasinį skaitymą. Kartą per savaitę (sekmadieniais) jie klausydavosi valandinės dvasinės konferencijos, kurią skaitė rektorius ar jo pavaduotojas. Klierikams buvo privalomos rytinės maldos, pusvalandžio trukmės mąstymas, dalyvavimas šv. Mišiose, o vakarais – maldos ir sąžinės apyskaita. Visi auklėtiniai privalėjo dukart per mėnesį bei per žymesniąsias Viešpaties ir Švč. Dievo Motinos šventes pasinaudoti Atgailos sakramentu ir priimti šv. Komuniją[10].

Paskutinis mokymosi semestras (1892/1893) buvo neramus, labiausiai dėl caro valdžios veiksmų. 1892 m. gegužės 20 d. Kielcų mokslo direkcijos viršininkas pranešė vysk. Tomašui Kulinskiui, kad atvyks seminarijos vizituoti, tačiau vyskupas ryžtingai tam pasipriešino, nes tai būtų valstybės kišimasis į Bažnyčios reikalus. Nuo 1892 m. rugsėjo iki 1893 m. sausio seminarijoje kilo 5 gaisrai, sutrukdę normalų darbą. Kaip vėliau išaiškėjo, gaisrus sukėlė Jurgio Matulaičio kurso klierikas provokatorius Pavelas Gavronskis (Gawroński). Caro valdžia pareikalavo pašalinti seminarijos vadovybę. Kai vyskupas su tuo nesutiko, 1893 m. kovo 13 dieną į seminariją įsiveržė žandarmerija ir 10 dienų darė kratą. Buvo paimta spaudinių be cenzūros ir privačių rankraščių. Visi profesoriai buvo areštuoti ir beveik po dvejus metus trukusio bylos nagrinėjimo ištremti į Sibirą. 1893 m. kovo

[9] D. Olszewski, *Ksiądz Jerzy Matulewicz w kieleckim środowisku diecezjalnym*, in: „Kielecki Przegląd Diecezjalny" 1987, nr. 3, p. 176, 179; visi pažymiai nurodyti: SD-14, k. 161–164, o rusų kalbos ir Rusijos istorijos: SD-15, k. 21, 23.

[10] Ten pat, p. 176–177.

23 d. vysk. Kulinskis gavo raštą, kuriame pranešama, kad Kielcų seminarija uždaroma ketveriems metams, nes aliumnai joje auklėjami „kraštutine nepalankia valdžiai dvasia". Buvo areštuota 16 klierikų. Nerepresuotieji, tarp kurių buvo ir Jurgis Matulaitis, galėjo tęsti mokslą kitose seminarijose. Kartu su kitais keturiais aliumnais jis buvo pasiųstas į Varšuvos arkivyskupijos dvasinę seminariją[11].

Varšuva

Gyvenant Varšuvoje, sustiprėjo Jurgio Matulaičio ryšiai su Lenkija. Seminarija buvo įsikūrusi prie Šv. Juozapo bažnyčios, buvusio basųjų karmelitų vienuolyno pastatuose Krokuvos Priemiestyje. Rektorius buvo kun. Voiciechas Kubiakas (Kubiak, 1888–1898), dėstęs pastoracinę teologiją. Tuo metu jis taip pat ėjo Služevo Šv. Kotrynos parapijos klebono pareigas[12]. Jo pavaduotojas buvo kun. Vladislavas Ščesniakas (Szcześniak), Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis, Bažnyčios istorikas, nepriklausomoje Lenkijoje – Varšuvos Universiteto profesorius ir nuo 1925 metų Varšuvos sufraganas[13]. Be jo, seminarijoje dėstė kun. Liudvikas Ponevčinskis (Ponewczyński), kun. Romanas Rembelinskis (Rembieliński), kun. Aleksandras Kakovskis (Kakowski), kun. Feliksas Puchalskis (Puchalski) ir kun. Stanislavas Galis (Gall)[14].

Seminarijoje (kartu su Kielcų klierikais) buvo 132 aliumnai. Studijos tęsėsi 5 metus: 2 metus buvo mokoma filosofijos ir 3 – teologijos. Matulaitis ir jo kolegos, baigę 3 semestrus, buvo priimti į pirmą teologijos kursą. Jame buvo 34 aliumnai. Su kai kuriais iš jų Jurgis užmezgė tvirtą bičiulystę, tarp jų su Antoniu Cieplinskiu (Ciepliński), nepriklausomoje Lenkijoje – visos šalies tikybos dėstymo vizitatoriumi, kurį vėliau siūlys į savo sufraganus Vilniuje[15]; su Henriku Pšezdzeckiu (Przeździecki), būsimu Polesės vyskupu, kuris prisidėjo prie kun. Matulaičio

[11] Ten pat, p. 180–181.
[12] W. Malej, *Szkice do dziejów archidiecezji warszawskiej*, Rzym 1966, p. 436–437.
[13] Ten pat, p. 279–280.
[14] *Elenchus [...] Archidioecesis Varsaviensis [...] 1894.*
[15] *Stolica*, p. 151–152, 157, 158, 172, 173.

paskyrimo Vilniaus vyskupu[16]. Atsiminimuose vysk. Pšezdzeckis rašo apie savo kolegą: „1893 m. į Varšuvos dvasinės seminarijos teologijos pirmą kursą atvyko du aliumnai iš rusų valdžios išvaikytos Kielcų diecezinės seminarijos. Vienas iš jų buvo Jurgis Matulevičius. Nuo pirmos akimirkos mums, aliumnams, krito į akis nepaprastas naujojo kolegos protas ir supratingumas, ypatingi gabumai, dvasinė branda. Jis iš karto užėmė pirmąją vietą tarp mūsų. Tylus, ypatingai darbštus, paslaugus, degantis Dievo meilės ugnimi, jis užvaldė mūsų širdis. Žinojome, kad jis lietuvis. Mes gerbėme jo tautinius jausmus, jis – mūsų. Mes jame mylėjome Lietuvą, jis mumyse – Lenkiją, abi kartu kenčiančias, kartu engiamas"[17]. Dvejus metus Jurgis Matulaitis studijavo šiuos dalykus: įvadą į Šventąjį Raštą, Šventojo Rašto egzegezę, dogminę teologiją, moralinę teologiją, pastoracinę teologiją, kanonų teisę, Bažnyčios istoriją, homiletiką, liturgiką, giedojimą ir apeigas. Jo pirmojo kurso (dviejų semestrų) baigimo pažymėjime iš 21 pažymio visi buvo penketai, išskyrus vieną patenkinamą – giedojimo[18]. Seminarijos rektorius kun. Kubiakas, informuodamas apie tai Kielcų diecezijos vadovybę, pridėjo bendrą nuomonę: „Apie aliumną Matulevičių yra įsigalėjusi vieninga vietinės teologijos mokyklos vyresniųjų ir dėstytojų nuomonė, jog jei ateinančiais metais jis taip pat stropiai sieks mokslo ir bus tokio nepriekaištingo elgesio, kaip ir praėjusiais metais, jau dabar reikėtų jį pristatyti JE Didžiai Gerbiamam Kielcų Vyskupui, kad savo laiku įtrauktų jį į Peterburgo akademijos studentų sąrašą"[19]. Po pirmųjų mokslo metų jis buvo perkeltas į trečią teologijos kursą[20].

Dogminės ir moralinės teologijos bei kanonų teisės paskaitos vyko lotynų, visos kitos – lenkų kalba[21]. Todėl Jurgiui labai pravertė lotynų kalbos mokėjimas, įgytas pusbrolio namuose Kielcuose. Tai pripažino ir klierikai, duodami jam „Cicero-

---

[16] Ten pat, p. 66–67.
[17] H. Przeździecki, *Ksiądz Jerzy podbijał serca wszystkich*, in: „Wspomnienia", p. 359–360.
[18] ADK, OS-4/8, k. 563, 620.
[19] Ten pat, OS-4/8, k. 619.
[20] *Elenchus [...] Archidioecesis Varsaviensis [...] 1895*, p. 19.
[21] A. Kakowski, *Na posterunku regensa Seminarium Warszawskiego*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie" 1958, nr. 7, p. 429.

no" pravardę[22]. Jo jaunesnis kolega, taip pat iš Kielcų atvykęs, Edmundas Gurskis (Górski), būsimasis redemptoristas, pasakodamas įvykį iš seminarijos gyvenimo, patvirtina Jurgiui tekusį pripažinimą. Numatomo caro Mikalojaus II vizito 1895 m. proga buvo leista susitikti Lenkijos Karalystės vyskupams. Kun. profesorius Romanas Rembelinskis tuomet surengė akademiją, kurioje klierikas Jurgis Matulaitis lotynų kalba gynė tezę apie Švenčiausiąją Trejybę prieš tris oponentus. „Gynimas ir referatas buvo tokie puikūs, – mena Gurskis, – ir tokio aukšto lygio, kad, akademijai pasibaigus, visi vyskupai priėjo prie katedros, išbučiavo klieriką Jurgį Matulevičių, o susižavėję jo ciceroniškąja lotynų kalba ir dideliu išsilavinimu, sveikino Kielcų vyskupą Kulinskį, kad čia kyla puiki ir rimta mokslinė pajėga, kuri jau dabar yra visos seminarijos puošmena"[23].

Trečiame teologijos kurse Jurgis Matulaitis gavo panašius pažymius kaip ir praėjusiais metais. Iš 22 pažymių pirmame ir antrame semestruose visi buvo „l. gerai" ir tik vienas „gerai" – giedojimo[24]. 1895 m. gegužės 30 d. rektorius kun. Kubiakas išdavė jam tokį pažymėjimą: „Šiuo raštu liudiju, kad Jurgis Matulevičius, kitaip Matulaitis (Matułajtys), Kielcų vyskupijos aliumnas, baigęs filosofijos studijas Kielcų seminarijoje, susiklosčius joje nepalankioms sąlygoms, dvejus metus studijavo teologiją Varšuvos seminarijoje ir pasiekė labai gerų rezultatų, net su pagyrimu, pasižymėjo pavyzdingu elgesiu ir nepaprastais gabumais"[25].

Klierikas Jurgis Matulaitis jau turėjo keturis žemesniuosius šventimus, galėjo prašyti aukštesniųjų šventimų arba stipendijos Peterburgo dvasinėje akademijoje. Pasirinko pastarąją.

Varšuvos arkivyskupas Vincentas Popelis (Popiel) pristatė jį valstybinei stipendijai[26], kurią Varšuvos generalgubernatorius paskyrė 1895 m. rugpjūčio 24 d. raštu[27].

---

[22] *Odnowiciel*, p. 24.
[23] Cituoju M. Višnevskį, ten pat, p. 25.
[24] ADK, OS-4/7, [II d.], k. 7, 16, 43.
[25] LCVA, 1674, 2, vol. 2, k. 4, originalas lotynų kalba.
[26] ADK, OS-A2, k. 487, 1895.05.2/14.
[27] ADK, OS-A/2, k. 435.

Sankt Peterburgas

Jurgio siuntimą studijuoti teologijos Peterburge šeima pripažino didele sėkme. Brolis Jonas surengė jam ta proga dideles vaišes[28]. Iš Šunskų valsčiaus vaito gavęs Rusijos pilietybės pažymėjimą, Jurgis iškeliavo į Rusijos imperijos sostinės Dvasinę akademiją. Joje jis užsibuvo ilgesnį laiką: iš pradžių kaip studentas (1895–1899), vėliau – kaip profesorius (1907–1911). Čia jis stiprino dvasines ir intelektualias galias, užmezgė įvairiapusius ryšius su rusų valdžioje buvusios dvasininkijos elitu, čia galutinai susiformavo Marijonų kongregacijos atnaujinimo koncepcija. Čia jis susipažino ir su dideliu Rytų pasauliu: Rusijos literatūra ir istorija, stačiatikių teologija, o pirmiausia pamatė didžiules žmonių minias, laukiančias Evangelijos.

Dvasinė akademija Peterburge veikė nuo 1842 metų. Ji buvo įsikūrusi Vasilijaus saloje, I linija, nr. 52. Joje turėjo būti ugdoma aukštoji, caro valdžiai klusni dvasininkija. Oficialus mokyklos pavadinimas buvo Imperatoriškoji Romos katalikų dvasinė akademija, nors priklausė Mogiliavo arkivyskupų jurisdikcijai. Iki 1918 m. apie 60 jos absolventų tapo vyskupais. Ne visi buvo lojalūs valdžiai. 9 iš jų buvo ištremti į Sibirą[29]; keli jos absolventai iškelti į altoriaus garbę. Be pal. Jurgio Matulaičio, beatifikuoti arkivyskupas Antonis Novoveiskis (Nowowiejski), vysk. Leonas Vetmanskis (Wetmański), arkivysk. Zigmuntas Ščensny Felinskis (Szczęsny Feliński), o iš Peterburgo seminarijos – kun. Antonis Leščevičius (Leszczewicz), marijonas; vyksta arkivysk. Jano Ciepliako ir vysk. Zigmunto Lozinskio (Łoziński) beatifikacijos procesai[30].

Didelę įtaką Akademijos plėtrai padarė jos rektorius vysk. Francišekas Simonas (Symon). Vysk. Petras Pranciškus Būčys, jos auklėtinis, o vėliau ilgametis jos profesorius ir vicerektorius, sako, kad Jurgis Matulaitis studijavo Akademijoje „gražiausiu jos žydėjimo laiku. F. A. Simono sistema jau buvo pasiekusi savo viršūnę ir davė vaisius"[31].

---

[28] *Odnowiciel*, p. 36.
[29] A. Fajęcki, *Biskupi z naszej Almy*, Warszawa 1938.
[30] J. Bukowicz, *Bł. Jerzy Matulewicz w Sankt Petersburgu*, „Immaculata" 1998, nr. 409, p. 23.
[31] Vysk. P. Būčys, *Bažnyčios ir tautos darbininkas*, in: AJM, p. 15.

Jurgis Matulevičius buvo priimtas į Akademiją 1895 m. rugsėjo mėn. 1/13 d. Tuomet Akademijoje mokėsi 62 studentai keturiuose kursuose. Pirmame kurse studijavo 26 klierikai[32]. Tai buvo didžiausias kursas per visą šios mokslo įstaigos veiklą[33]. Čia jis susitiko kolegas iš Varšuvos: Henriką Pšezdzeckį bei Antonį Cieplinskį ir savo tautiečius Būčį bei Juozapą Kuktą – ateityje savo artimiausius bendradarbius.

Akademijos rektorius (1884–1897) buvo vysk. Francišekas Albinas Simonas (Symon), Miuncheno universiteto daktaras, Bažnyčios istorikas ir biblistas, Mogiliavo sufraganas, o po jo (1897–1901) – vysk. Karolis Antonis Nedzialkovskis (Niedziałkowski), Akademijos auklėtinis, apologetas ir Bažnyčios istorikas, taip pat Mogiliavo sufraganas. Inspektorių, arba vicerektorių, pareigas ėjo (1884–1898) kun. Boleslavas Klopotovskis (Kłopotowski), teisės daktaras ir teologijos magistras, būsimasis Mogiliavo arkivyskupas, o po jo (1898–1902) – kun. Andžejus Retkė (Retke), teologijos daktaras, dėstęs teisę.

Vyskupas Būčys, apibūdindamas gyvenimą Akademijoje, rašė, kad „Disciplinos griežtumas buvo didesnis negu kariuomenėje"[34]. Reikėjo laikytis rektoriaus vysk. Simono 1886 m. išleisto reglamento „Regulae"[35]. Jis turėjo įtakos būsimojo vienuolijų kūrėjo gyvenimui ir nuostatoms, todėl pateiksime kelis fragmentus iš jo.

„Pirmiausia, kaip dera katalikams jaunuoliams ir pašauktiesiems tarnauti Dievui, jie privalo griežtai laikytis Katalikų Bažnyčios įstatymų ir nuostatų, stengtis noriai jų mokytis ir su nuoširdžia meile vykdyti" (nr. 38).

„Tegu viską daro nustatyta tvarka, deramu būdu ir tinkamoje vietoje, nes „kas gyvena pagal regulą, tas gyvena Dievui" (Grigalius Nisietis). Tegu kiekvienas įsisąmonina, kad pažanga dorybėje ir moksle labai priklauso nuo tikslaus šių taisyklių ir visos namų tvarkos bei dienotvarkės laikymosi" (nr. 54).

---

[32] *Academia Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Petropolitana* 1895–1896, p. 7–9.

[33] P.F.Būčys, *Kolega, przyjaciel, przełożony*, in: „Wspomnienia", p. 37.

[34] P. Būčys. *Bažnyčios...*, cit.v.: AJM, p. 15.

[35] *Regulae pro Alumnis Academiae a Magnifico Rectore Fr. A. Symon digestae atque a p. m. Alexandro-Casimiro Gintowt Archiepiscopo Metropolitano Mohiloviensi an. 1886 approbatae*, in: „Academia Caesarea Romano-Catholica Petropolitana" 1891/1892, p. 11–22.

Pagal taisykles keltis reikėjo 5 val., 5.30 val. prasidėdavo rytinės maldos, mąstymai ir šv. Mišios. Ir vakarais saistė atitinkamos maldos su sąžinės apyskaita. Nakties poilsio reikėjo eiti 21-22 val. (nr. 55). Aliumnų pareiga buvo kasmetinės aštuonių dienų rekolekcijos gavėnios metu (nr. 5). Išpažintį reikėjo atlikti mažiausiai kartą per mėnesį ir didžiąsias šventes (nr. 6). Rekomenduota skaityti Šventąjį Raštą, *Jėzaus Kristaus sekimą* ir *Romos katalikų katekizmą* (nr. 19). Išeiti į miestą aliumnai galėjo tik vyresnybei leidus ir drauge su kolega (nr. 51), laiškus rašydavo ir gaudavo per vyresniuosius (nr. 52). Aliumnai miegojo bendruose dormitoriumuose, degant žvakei, o dirbo asmeniniuose kambariuose.

Verta pacituoti dar vieną punktą apie bendruomeninį gyvenimą tame tarptautiniame bendrabutyje: „Tegu visi vengia nusiteikimo blogai kalbėti ir galvoti vieni apie kitus, kilusius iš kitų šalių, verčiau tegu galvoja gerai ir su ypatinga meile vieni su kitais elgiasi" (nr. 85).

Didesnę laiko dalį Jurgis Matulaitis skyrė mokslui. Jis mokėsi šių dalykų: Šventojo Rašto, apimančio tiek įvadą, archeologiją, tiek fragmentų egzegezę, remiantis lotynų ir graikų kalbų tekstais, dogminės teologijos, moralinės teologijos, pastoracinės teologijos kartu su homiletika, kanonų teisės, Bažnyčios istorijos, patrologijos, filosofijos, hebrajų, lotynų, graikų kalbų, rusų kalbos ir literatūros, Rusijos istorijos, prancūzų kalbos. Rusų kalbą ir Rusijos istoriją liečiantys dalykai buvo dėstomi rusų, kiti – lotynų kalba[36]. Dogminės teologijos profesorius Janas Ciepliakas naudojosi labai populiariu, neoscholastiniu Hugo Hurterio SJ (1832–1914) vadovėliu[37]. Filosofijos profesorius Feliksas Dževeckis (Drzewiecki) rekomendavo studentams italo jėzuito Matteo Liberatorės (1810–1892) knygą[38]. Andžejus Retkė kanonų teisės mokė pagal Frančesko Sančio (Santi) veikalą[39]. Kiti profesoriai naudojosi savo pačių skriptais[40].

[36] „Academia...", cit.v., 1895–1896, p. 3–6.

[37] *Theologiae dogmaticae compendium*, in: „Academia ...", cit. v., 1895–1896, p. 3; *Encyklopedia Katolicka*, t. V, kol. 1337.

[38] *Institutiones Philosophiae*, in: „Academia...", cit. v., 1895–1896, p. 4.

[39] *Praelectiones juris canonici*, ten pat, p. 4.

[40] Ten pat, p. 3–4.

Kaip ir Varšuvos Seminarijoje, Jurgis Matulaitis mokėsi puikiai. Iš 37 per ketverius metus gautų pažymių 29 buvo labai geri, septyni – geri ir vienas – daugiau nei patenkinamas (rusų literatūros)[41].

Trečiajam kursui baigiantis, buvo galima gauti teologijos kandidato laipsnį, parašius atitinkamą darbą. Adjunkto Jono Mačiulio (labiau žinomo literatūriniu Maironio pseudonimu) vadovaujamas, Matulaitis išnagrinėjo temą *De momento s. Alphonsi in historia theologiae moralis* (*Šv. Alfonso reikšmė moralinės teologijos istorijai, lot.*). Šiame darbe jis apibūdino tuolaikinės moralinės teologijos būklę, išryškindamas sistemą šv. Alfonso Liguorio, kuris moralinėje teologijoje atmesdavo kraštutines nuomones ir laikėsi aukso vidurio[42]. Darbas buvo įvertintas pažymiu *cum eximia laude* (*su nepaprastu pagyrimu, lot.*).

Baigiantis studijoms, Matulaitis buvo įpareigotas pateikti didesnės apimties darbą magistro laipsniui gauti. Ruošdamasis jį rašyti, jis (pirmą kartą) kreipėsi į Romos Kuriją leidimo skaityti draudžiamus veikalus[43]. Vadovaujamas to paties adjunkto kun. Mačiulio, jis parašė darbą taip pat iš moralinės teologijos, pavadintą *De bello* (*Apie karą*) [44]. Remdamasis Bažnyčios šaltiniais ir daugiausia Vakarų literatūra, jis jame iškėlė tris klausimus: 1. ar karas iš esmės yra blogis ir visada atmestinas; 2. apie garbingą karo vedimą; 3. ką reikia manyti apie amžiną taiką. Nagrinėdamas pirmąjį klausimą, Matulaitis padarė išvadą, kad karas iš esmės yra blogis, nes prieštarauja sveikam protui ir žmogaus orumui bei pažeidžia Dievo Įsakymą „Nežudyk". Tačiau yra atvejų, kai jis leidžiamas: užpulti žmogus ir valstybė gali gintis, jei taikios priemonės neduoda rezultatų. Svarstydamas antrąjį klausimą, jis pateikia argumentuotą išvadą, kad kariauti reikia garbingai, nesityčiojant iš žmonių ir nenaikinant jų turto. Trečiu

---

[41] ADK, OS-A/2, k. 145–147 (1895/6); ten pat, k. 460 (1896/7); ten pat, OS-A/5, k. 30 (1897/8); ten pat, k. 58 (1898/9).

[42] G. Matulewicz, *De momento s. Alphonsi in historia theologiae moralis*, St. Petersburg 1898, in: „Scripta academica. Bibliografia bł. Jerzego", wydali: J. Bukowicz i T. Górski, Warszawa 2002, p. 9–17.

[43] LCVA, 1674, 2, vol. 3, k. 6, leidimas gautas 1898.11. 25.

[44] G. Matulewicz, *De bello*, Petropoli 1899, in: „Scripta academica"..., cit. v., p. 6–7, 17–80.

klausimu Jurgis Matulaitis teigia, kad amžina taika yra įmanoma, nes ji atitinka žmogaus prigimtį. Žmonija visada jos siekė. Darydamas užuominą į Rusijos engiamas tautas, šį faktą laiko taikos stygiaus priežastimi ir rašo: „Būtų neteisinga nutylėti engiamų tautų teises ir būklę, ypač mūsų laikais, kai tautiniai siekiai vis didėja, kai tautos bunda gyventi ir būti laisvos ir kiekvienas siekia savo teisių"[45].

Studijų kolega vysk. Būčys rašo: „Matulevičius baigė Akademiją kaip *primus inter primos summa cum laude*" (*kaip pirmasis iš pirmųjų su aukščiausiu pagyrimu, lot.*)[46].

1882 m. Akademijoje buvo įvestos dvi magistro laipsnio rūšys: I klasės – tiems, kurie iš egzaminų gavo labai gerus pažymius, ir II klasės – visiems kitiems[47]. Tik tie pirmieji studentai rašė papildomą magistro darbą iš rusų literatūros rusų kalba „šv. teologijos magistro laipsniui gauti". Jurgis Matulaitis darbo tema pasirinko Krylovo pasakėčias, jam vadovavo rusų literatūros ir kalbos profesorius Nikolajus Nekrasovas. Įžangoje Matulaitis informavo, kad Ivanas Krylovas (1768–1844) parašė per 200 pasakėčių, kurios tapo labai populiarios. Pasakėtininkas savo kūrinių herojus ėmė iš Rusijos gamtos, istorijos ir dabarties, todėl jos kėlė gyvą susidomėjimą ir turėjo auklėjamąją reikšmę[48].

Lietuvis aliumnas Juozapas Skruodis įkūrė savarankiško lavinimosi būrelį, kuriam priklausė ir Jurgis Matulaitis. Apie savo apmąstymus šiame kolektyve jis rašė į Jungtinių Amerikos Valstijų spaudą. Jo Marijampolės kolegos Vincas Šlekys ir kun. Antanas Milukas dirbo ten redaktoriais. Jis rašydavo į *Garsą Amerikos Lietuvių*. Už žurnalo siuntinėjimą į Peterburgą redakcija reikalavo keturių straipsnių. Iš išlikusio laiško Šlekiui matyti, kad Matulevičius juos rašė greitai: „Jei galėsiu, tai ir daugiau ir tankiau parašysiu negu 4 syk ketverius straipsnius. Ir

---

[80] Ten pat, p. 6–7; tai pačiai tematikai doktorato darbą paskyrė s. Janina Samolevič (Samolewicz) SJE: *Teologiczno-moralna myśl bł. Jerzego Matulewicza*, Warszawa 2002.

[46] P.F. Būčys, *Kolega...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 38.

[47] B. Ussas, *Akademia Duchowna w Petersburgu*, in: „Encyklopedia Katolicka", t. I, Lublin 1973, p. 213.

[48] G. Matulewicz, *Bajki Krylowa. Ich narodowy charakter i artyzm*, S. Petersburg 1899, rusų kalba ir su vertimu į lenkų kalbą, in: „Scripta academica"..., cit. v., p. 85–114.

dabar siunčiu korespondenciją... "[49]. Deja, saugumo sumetimais straipsnių nepasirašydavo, taigi nežinome jų turinio.

Apie labiausiai jį dominusius dalykus jis parašė straipsnyje *Keli žodžiai mūsų kunigėliams*. Šis 27 puslapių tekstas buvo išspausdintas 1903 m., tačiau, Autoriaus žodžiais, buvo parašytas prieš šešerius metus ir išleistas visiškai nepakeistas[50].

Šiame straipsnyje svarstydamas, ar kunigai gali dalyvauti lietuvių tautos atgimimo judėjime, iškėlė du klausimus: kaip „pakrikštyti" tautinį sąjūdį ir kaip ginti Lietuvą nuo rusifikavimo ir stačiatikybės.

Matulaičio nuomone, pasaulietinė inteligentija žadino tautą nekrikščionišku būdu, dažnai priešindama ją Bažnyčiai ir kunigams. Tautų egzistavimas kyla iš prigimtinės teisės, o Bažnyčia neina prieš prigimtį, bet ją tobulina, pašventina ir veda pas Dievą. Todėl lietuvių vyskupai ir kunigai privalo stoti tautos priešakyje, kaip parodė vyskupas Motiejus Valančius. Lietuviai kunigai turi dalyvauti tautiniame judėjime, nes tai šventa pareiga. Tačiau „mylėti tėvynę nereiškia nekęsti kitų tautų. Krikščionis, juo labiau kunigas, privalo pakilti aukščiau. Mylėdamas tėvynę, savo širdyje ras vietos ir kitoms tautoms. [...] Kunigas turi glausti visus prie savo širdies. Bažnyčia – ne vieta politiniams tikslams"[51].

Matulaitis teigia, kad tautai ir Bažnyčiai kenkia rusifikacija. Okupantai nori atimti iš jos gimtąją kalbą ir katalikų tikėjimą, užtvindyti Lietuvą stačiatikybės jūra, kad galėtų visokeriopai viešpatauti. Jie draudžia spaudą, neleidžia steigti organizacijų, išperka žemes, atsiunčia savus žmones, rusifikuoja jaunimą mokyklose ir kariuomenėje; stengiasi atplėšti vyskupus nuo popiežiaus, kunigus nuo vyskupų, o žmones nuo kunigų; skirsto žmones į tikinčiuosius ir netikinčiuosius, plečia stačiatikybę, skaldo religinę ir tautinę vienybę. Matulaitis pastebi ir tautiečių kaltę: kunigai ir žemvaldžiai kalba tik lenkiškai, tauta gėdijasi lietuvių kalbos. Straipsnio pabaigoje autorius kreipėsi į kunigus,

[49] LL, p. 590, 1897.04.27.

[50] Jurgis [Matulaitis], *Keli žodžiai mūsų kunigėliams*, in: „Dirva-Žinynas" 1903, nr. 9, p. 43–69. (Lietuvoje vienintelį kartą perspausdintas po 100 metų, in: „LKMA Metraštis", t. XXIII, Vilnius 2003, p. 512–532. – *Red. past.*).

[51] Cit. v., *Odnowiciel*, p. 41.

kad vienytųsi su vyskupais bendrai kovai už tautinę ir bažnytinę dvasią[52].

Korespondenciją ir straipsnius į Jungtinių Amerikos Valstijų spaudą pastebėjo rusų žandarmerija. Marijampolės komendanto Andriejaus Vonsiackio reikalavimu 1897 m. pradžioje pas Matulaitį buvo padaryta krata. Policija apsupo akademijos pastatą. Į vidų įėjo žandarmerijos pulkininkas ir prokuroras su dviem žandarais. Vicerektoriaus kun. Boleslavo Klopotovskio akivaizdoje buvo patikrintos Jurgio knygų lentynos ir asmeniniai daiktai. Buvo atkreiptas dėmesys į rankraščius. Tačiau jie buvo parašyti nesuprantama kalba. Paprašytas pagalbos vicerektorius paaiškino, kad tai yra istorijos paskaitų užrašai. Iš tikrųjų ten buvo ir lietuviškai spaudai skirtas tekstas; dėl to vėliau vicerektorius jų autorių įspėjo[53]. Vis dėlto kai kurie rankraščiai buvo paimti. Laiške Šlekiui Jurgis Matulaitis po kelių mėnesių rašo: „Čia tik paminėsiu, kad aš jau atsikračiau žandarų. Visus popiergalius, ką buvo paėmę, sugrąžino. Klausinėjo daug apie Tave"[54]. Laimei, viskas baigėsi gerai.

Vyskupas Henrikas Pšezdzeckis prisimena: „Stebėjau spartų Jurgio dvasinį ir intelektualinį vystymąsi seminarijoje, vėliau – akademijoje. Tvirtėjo kas akimirką. Ta pati pagarba ir meilė, kurios supo Jurgį Varšuvoje, tapo jo dalia ir Peterburgo akademijoje."[55]

Matulaitis, pavyzdingas studentas ir geras kolega, kėlė tiek klierikų, tiek vyresniųjų pasitikėjimą. Todėl jis dažnai būdavo tarpininkas sunkiais atvejais. Antrame kurse Bažnyčios istorijos dėstytojas ir kartu visagalis inspektorius kun. Boleslavas Klopotovskis iš studentų reikalavo žinių iš vadovėlio ir jo paties komentarų. Klierikams tai buvo per sunku, ir jie pasiuntė Matulaitį pas profesorių, kad šis sumažintų reikalavimus, antraip jie pagrasino streikuoti. Tai buvo subtili ir pavojinga misija, bet jis jos ėmėsi, nors ir pasirodė nesėkminga[56].

---

[52] Santrumpa iš: *Odnowiciel*, p. 37–43.
[53] Ten pat, p. 34.
[54] LL 590, 1897.11.25. (Šlekiui)
[55] H. Przeździecki, *Ksiądz Jerzy...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 360.
[56] *Odnowiciel*, p. 29–30.

Pagal Simono *Normas* inspektorius, suderinęs su rektoriumi, kiekvienais metais skiria klierikų seniūną. Jis turėjo atstovauti aliumnams pas vyresniuosius, siūlyti kandidatus pareigoms atlikti tiek akademijoje, tiek ir už jos ribų, perduoti vadovybės potvarkius klierikams[57]. 1898 m. seniūnu buvo paskirtas Matulaitis. Inspektoriumi tapo Andžėjus Retkė, su kuriuo Jurgis nerado bendros kalbos ir 1899 metų žiemą atsisakė šių pareigų[58].

Seniūnas, zakristijonas ir ligonių globėjas turėjo privilegiją gauti šventimus metais anksčiau[59]. Jurgis tuo pasinaudojo. 1898 m. kovo 12 d. akademijos rektorius vysk. Karolis Nedzialkovskis Peterburgo Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo prokatedroje įšventino jį diakonu[60]. Marijampolės parapijiečiai ilgai prisimindavo pamokslą apie tikrą ir netikrą pamaldumą, kurį jiems bažnyčioje pasakė diakonas Jurgis per atostogas[61].

Kunigo šventimus taip pat gavo iš vysk. Nedzialkovskio rankų 1898 m. lapkričio 20 d., 24-tą sekmadienį po Sekminių, akademijos Kristaus Atsimainymo koplyčioje[62]. Atrodo, kad primicijas jis aukojo toje pačioje koplyčioje, jose dalyvavo vyresnieji ir kolegos, tačiau nebuvo artimųjų. Tai buvo daugelio pastangų ir pasiaukojimų apvainikavimas.

Dar kelis mėnesius jis praleido akademijoje, baigdamas studijas ir rašydamas darbą. Rektorius vysk. Nedzialkovskis stengėsi išrūpinti Matulaičiui valstybinę stipendiją, tačiau nepavyko. Todėl patarė pačiam gauti lėšų studijoms užsienyje, pažadėdamas jam savo fundamentinės teologijos katedrą[63].

Fribūras

28-metis kun. Jurgis Matulaitis su teologijos magistro diplomu 1899 metų atostogų pradžioje pasirodė Kielcų vyskupijoje. Pakeliui užsuko pas savo dėdę kun. Feliksą Matulevičių Piasečne netoli

[57] *Normae...*, cit. v., nr. 43–44.
[58] *Odnowiciel*, p. 30.
[59] Fr. Būčys, *Kolega...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 38.
[60] LCVA, 1674, 2, vol. 3, k. 2, originalas, 1898.05.17.
[61] P. Būčys, *Bažnyčios ...*, cit. v., in: AJM, p. 22.
[62] LCVA, 1674, 2, vol. 3, k. 4, Šventimų liudijimo originalas, 1898.11.10/22.
[63] P. Būčys, *Bažnyčios ...*, cit. v., in: AJM, p. 20.

Varšuvos[64] ir tikriausiai prieš tai aplankė savuosius Lūginėje. Kielcuose jo laukė darbas prieš dvejus metus vėl atidarytoje Seminarijoje ir daug kitų užsiėmimų. 1899 m. birželio 26 d. vysk. Tomas Kulinskis pateikė Varšuvos generalgubernatoriui jo kandidatūrą patvirtinti netolimos Dalešicų parapijos vikaru[65]. Tai buvo viena iš didesniųjų vyskupijos parapijų, turėjo 7 873 tikinčiuosius. Be parapinės bažnyčios, joje buvo dar trys koplyčios. Klebonu buvo kun. Pavelas Chencinskis (Chęciński), o pirmuoju vikaru – kun. Edmundas Beganikas (Bieganik)[66]. Kun. J. Matulaitis vikaru buvo patvirtintas 1899 m. rugpjūčio 12 d[67].

Gyvenimo sąlygos Dalešicuose buvo sunkios: maitinimas kuklus, kambarėlis mažas, žemas ir drėgnas. Atsiliepė ir neišgydyta liga[68], todėl Jurgis nutarė išvažiuoti pasigydyti Vakarų Europos gydyklose.

1899 m. spalio 5 d. kun. J. Matulaitis iš caro valdžios gavo pasą 28 dienoms išvykti į Meraną[69] ir už pasiskolintus pinigus kelionei bei gydymui išvažiavo į Tirolį[70]. Apsistojęs Kroicnacho (Kreuznach) kurorte, gydėsi pas daktarą Feliksą Kremerį. 1899 m. gruodžio 28 d. pažymėjime rašoma, kad kun. Matulevičius iš Kielcų gydosi Kroicnache, jam būtinas trijų mėnesio intensyvus gydymas ir kad dar pusę metų jis privalo praleisti Merane[71].

Gydydamasis pas daktarą Kremerį, 1899 m. lapkričio 14 d. pasirinkta pavarde (kaip Jurgis Narbutas iš Lvovo) užsirašė į Fribūro universitetą studijuoti filosofijos[72]. 1900 m. vasaros semestre ši pavardė jau figūruoja teologijos fakulteto studentų sąraše[73]. Kielcų vyskupas tikriausiai žinojo apie kun. Matulaičio studijų planus, tačiau jokių įrodymų nerasta.

---

[64] ADK, BII-5, k. 3, konsistorijos pastaba rašte gubernatoriui, 1899.06.14/26.

[65] Ten pat, k. 3.

[66] *Elenchus [...] Dioecesis Kielcensis [...] 1899*, p. 18.

[67] ADK, BII-5, k. 4, gubernatoriaus kanceliarijos raštas, 1899.07.31/08.12.

[68] P. Būčys, *Bažnyčios...*, cit. v., in: AJM, p. 17.

[69] ADK, BII-5, k. 6, Kielcų gubernatoriaus kanceliarijos raštas vysk. T. Kulinskiui, 1902.04.17/05.01.

[70] Ten pat, k. 25, vysk. T. Kulinskio 1909.10.16 pasirašytas celebretas (liudijimas, jog turi teisę laikyti šv. Mišias – *Red. past.*).

[71] Ten pat, k. 8–11, Kroicnacho policijos patvirtinta fotokopija, taip pat receptai ir gydytojo nurodymai.

[72] Fribūro universiteto archyvas [Priimtųjų į XXI semestrą knyga, Nr. 1451].

[73] Ten pat, *Elenchus Promotorum ad gradus academicos in Facultate Theologica 1890–1939*; 1902 m. lape įrašas: „D. Georgius Narbut dioecesis Lembergensis" ištaisytas į „D. Georgius Matulewicz dioecesis Kielcensis...".

Fribūro universitetas buvo įkurtas vos prieš dešimt metų. Teologijos fakultetui vadovauti buvo pavesta tėvams dominikonams[74]. 1899 m. keturiuose universiteto fakultetuose studijavo tik 317 studentų, daugiausia svetimtaučiai[75]. Nors dar jauna, tačiau ši mokykla jau buvo gerai žinoma katalikų pasaulyje. Joje dominavo popiežiaus Leono XIII remiamas tomizmas. Daug dėmesio buvo skiriama socialiniams klausimams. Kaip tik Fribūre, remiantis vadinamąja Fribūro unijos programa, buvo parengti Bažnyčios socialinio darbo metodai, kuriais rėmėsi Leonas XIII, rašydamas encikliką *Rerum novarum*[76]. Kun. Matulaitis straipsnyje apie krikščioniškąją demokratiją, parengtame *Visuotinei katalikų enciklopedijai* (*Powszechna Encyklopedia Katolicka*), prie iškiliausių socialinio judėjimo Šveicarijoje atstovų priskyrė universiteto profesorius Gasparą Dekiurteną (Decurtins), apologetikos dėstytoją Albertą M. Vaisą (Weiss), kurį pasirinko vadovu, teologijos fakulteto dekaną, pastoracinės teologijos profesorių kun. Jozefą Beką (Beck) ir draugiją „Volksverein"[77]. Fribūre studijavo daug lenkų; kai kurie jų padarė lemiamą įtaką katalikybės pavidalui Lenkijoje, pavyzdžiui, t. Jacekas Voroneckis (Woroniecki), kun. Vladislavas Kornilovičius (Korniłowicz) ar kun. Vladislavas Levandovičius (Lewandowicz).

Universitetas įstatymiškai nepripažino Peterburgo dvasinės akademijos magistro diplomų. Tačiau geriausių darbų atvejais Teologijos fakultetas kreipdavosi į Romą, prašydamas dispensos. Kun. Matulaitis rašė apie tai kun. Būčiui: „Mums abiem teologijos fakultetas gavo Romoje dispensą. Atsimenu, kad kažkiek reikėjo dar už tai užmokėti"[78]. Taigi abu jau galėjo rašyti doktoratus, papildydami filosofijos fakultete paskaitas iš šv. Tomo *Sumos*.

Kun. Matulaitis apsigyveno kunigų studentų bendrabutyje „Canisianum", viename iš trijų universiteto bendrabučių. Jame buvo vos keliolika kambarių[79]. Čia buvo privaloma laikytis tokios

---

[74] M. Wrzeszcz, *Fryburg Szwajcarski*, in: „Encyklopedia Katolicka", t. V, kol. 734–735.
[75] H. Hilchen, *Uniwersytet we Fryburgu Szwajcarskim*, Warszawa 1909, p. 20, 24.
[76] F. Mazurek. *Fryburska unia*, in: „Encyklopedia Katolicka", t. V, kol. 736.
[77] J. Matulewicz, *Demokracya Chrześcijańska*, in: „Powszechna Encyklopedia Kościelna", t. VII-VIII, p. 398.
[78] LL, p. 112, 1914.03.03.
[79] P. Būčys, *Bažnyčios* ..., cit. v., in: AJM, p. 17.

dienotvarkės: kėlimasis 5.30, paskui ryto maldos, pusvalandžio trukmės mąstymas ir šv. Mišios, po jų – 20 min. Šventojo Rašto skaitymas. Kiekvieną kartą prie stalo buvo skaitomos religinės knygos: per pusryčius lotyniškai, per pietus – vokiškai, per vakarienę – prancūziškai; šeštadieniais – bendras rožinis, sekmadieniais – dvasinė konferencija ir mišparai[80].

Kuklus išlaikymas kartu su mokesčiu už bendrabutį kainavo 115 Šveicarijos frankų per mėnesį. Lėšos, iš kurių gyveno kunigai studentai, buvo šv. Mišių intencijos, už kurias jie galėdavo gauti 75 frankus. Taigi trūko 40 frankų. Todėl kun. Matulaitis, jau neblogai pramokęs prancūziškai, ėmėsi sielovados Šv. Jono parapijoje Basse Ville rajone. Klebonas davė jam kambarį ir maistą. Už tai kun. Matulaitis atlikdavo įvairius parapinius patarnavimus: nustatytomis valandomis aukojo šv. Mišias ir vadovavo įvairioms pamaldoms, krikštijo, lankė ligonius, sakė pamokslus. Klebonui už išlaikymą mokėjo 50 frankų. Sąlygos buvo sunkios, bet galėjo šiaip taip pragyventi, o įgyti prancūzų kalbos įgūdžiai, susipažinimas su sielovados darbu naujomis sąlygomis buvo naudingi jo kunigiškajam ugdymuisi. Tačiau kilo nauja grėsmė jo sveikatai. Klebonija stovėjo prie Sarinos upės, o kambarys buvo drėgnas. Jo sveikata smarkiai pašlijo. Vietos chirurgas dr. Krauzė (Krause) 1901 m. vasario 28 d. išdavė jam pažymėjimą, kad „serga sunkiu reumatiniu uždegimu, reikalaujančiu gydymo ir ilgesnio poilsio; kelionė dar ilgesnį laiką bus neįmanoma“[81]. Studentai turėjo savišalpos kasą, už kurios lėšas gydytojai jiems teikė smulkias paslaugas. Taip atsitiko, kad nebuvo dviejų studentų dispanseryje dirbančių gydytojų ir juos pavadavo dr. Mejeris (Meyer). Jis susidomėjo kun. Jurgio liga, atliko kraujo tyrimus ir nustatė, kad tai ne reumatizmas, kaip klaidingai iki tol buvo manyta, o kaulų džiova, reikalaujanti neatidėliotinos operacijos, kuriai jis pacientą nukreipė į vietos klinikinę ligoninę pas daktarą G. Klementą.

Ši diagnozė sukrėtė kun. Jurgį: suprato, kad jo sveikatos būklė labai sunki, kelianti pavojų gyvybei, ir kad neturi pinigų tokiam rimtam gydymui. Taip pat pakibo ore tolesnės jo stu-

---

[80] H. Hilchen, *Uniwersytet...*, cit. v., p. 29.
[81] ADK, B II-5, k. 12.

dijos. Tačiau dr. Mejeris šiek tiek jį nuramino, sakydamas, kad dr. Klementas yra geras žmogus ir nekels neįmanomų įvykdyti reikalavimų.

Atrodo, operacija buvo padaryta 1901 m. balandžio mėnesį. Ji truko dvi su puse valandos. Ją darė pats dr. Klementas. Ligonis kelias savaites gulėjo klinikoje. Užgijus žaizdoms, gydytojas dar kelis mėnesius leido jam karštus vaistus – jodoformą ir betanaftolį, kurie tuoj pat sukrešėdavo. Po operacijos ir ilgo gydymo pacientas su baime paklausė dr. Klementą, kiek jis jam skolingas. Gydytojas paprašė simbolinio 200 frankų užmokesčio[82]. 1902 m. vasario 6 d. pažymėjime dr. Klementas nurodo, kad ligonio sveikata gerokai pasitaisė, bet gydymas turi trukti dar mažiausia 3–4 mėnesius ir gali būti, jog bus reikalinga papildoma operacija[83].

Kun. Matulaitis buvo gavęs pasą 4 savaitėms, o jo gyvenimas užsienyje smarkiai užsitęsė. Be to, pagal valstybės įstatymus po 4 mėnesių atostogų vikaras turi būti atleistas iš pareigų. Todėl caro valdžia vertė Kielcų konsistoriją išsiaiškinti šį reikalą. Norėdamas gauti informacijos, konsistorijos sekretorius nusiuntė kun. Jurgiui užklausimą rusų kalba, kodėl negrįžta, nes reikią apie tai informuoti administracinę valdžią[84]. Jis atsakė sergąs[85]. Tas pats pasikartojo po pusės metų. Tuokart paaiškinimo paprašė vysk. Kulinskis, primindamas kun. Jurgiui, kad yra reikalingas diecezijai ir kad administracinė valdžia nerimauja. 1902 m. vasario 6 d. atsakyme kun. Matulaitis davė vyskupui apyskaitą apie visą gydymą: „Kai su Tavim, Ekscelencija, neseniai atsisveikinau, išvykau į Kroicnacho kurortą gydyti reumatizmo, kaip tuomet klaidingai buvo nustatyta ir kas tik vėliau paaiškėjo. Išbuvau ten du su puse mėnesio, be reikalo leisdamas laiką ir pinigus. Vėliau nuvykau į šiltesnius kraštus, vildamasis, kad švelnesnis klimatas susilpnins mano ligą. Pagaliau, kai jau vos neamputavo man rankos, buvo nustatyta tikroji mano liga, kuria sirgau, ir ji buvo džiova, ne reumatizmas. Buvo atlikta operacija, bet ir tai dar ne visa bėda. Man darė injekcijas, kurios ne tik keldavo baisius

[82] P.P. Būčys, *Atsiminimai*, surašė Z. Ivinskis, redagavo J. Vaišnora, Chicago 1966, t. I, p. 272–274.
[83] ADK, B II-5, k. 16.
[84] Ten pat, k. 7.
[85] LP, t. II, p. 89–90, J. Matulaičio 1901.07.16 laiškas Obuchovičiui.

skausmus, bet ir taip susilpnindavo mano psichines galias, kad sudaužytas ir ne visada pilnos sąmonės ištisus mėnesius vargu ar gyvenau žmogišką gyvenimą. Pagaliau Dievo malonės dėka ir dėl ypatingos gydytojų priežiūros liga ėmė trauktis. Jau trečias mėnuo, kai palaipsniui ir pamažu grįžta mano fizinės ir dvasinės jėgos. Tačiau pati ligos priežastis dar nepašalinta. Ir toliau turiu vaikščioti į kliniką ir leisdintis vaistus.

Daug kartų prašiau savo gydytoją pasakyti, koks bus mano gydymo rezultatas. Dabar, kai pateikiau šį reikalą Tavo, Mylimas Vyskupe, vardu, pasakė man tiesą, jog reikia dar trijų keturių mėnesių visiškai ligai pagydyti. Galbūt bus reikalinga dar viena operacija, tiesa, jau lengvesnė. Kaip įrodymą pridedu gydytojo raštą, kurį galima pateikti valdžiai"[86].

Remdamasis dr. G. Klemento liudijimu, vysk. Kulinskis 1902 m. vasario 17 d. kreipėsi į Varšuvos generalgubernatorių su prašymu pratęsti kun. J. Matulaičio paso galiojimą dar keturiems mėnesiams[87]. Po daugelio valdžios užklausimų ir vyskupo atsakymų, pavyzdžiui, kodėl kun. Matulaitis iki šiol negrįžo, kodėl nebuvo atleistas iš Dalešicų vikaro pareigų, kas ėmė už jį algą[88], pagaliau Varšuvos generalgubernatoriaus kanceliarija 1902 m. kovo 28/balandžio 10 d. pranešė vysk. Kulinskiui, kad dėl kun. Jurgio ligos jo pasas paliktas galioti dar keturis mėnesius[89].

Tokiomis sąlygomis kun. Matulaitis studijavo ir, profesoriaus Alberto Vaiso vadovaujamas, parašė ir apgynė dogminės teologijos darbą *Doctrina Russorum de statu iustitiae originalis* (*Rusų teologų mokymas apie pirminio teisumo būklę, lot.*).

Įžangoje jis atkreipia dėmesį, kad kai kas mano, jog, be popiežiaus primato ir Šventosios Dvasios kilmės, nėra daugiau jokių dogmų, kurios skirtų stačiatikius ir katalikus. Toks požiūris yra visiškai klaidingas. Kun. Jurgis nurodo keletą stačiatikių teologų klaidų, kurios iškraipo visą krikščioniškąją teologiją, pavyzdžiui, kad deuterokanoninės knygos nėra įkvėptos, kad katalikai

[86] LP, t. II, p. 90–93.
[87] ADK, B II-5, k. 13.
[88] Ten pat, k. 20, Varšuvos generalgubernatoriaus kanceliarijos 1902.02.20/03.05 raštas vyskupui T. Kulinskiui; kitoje pusėje vysk. Kulinskio 1902.02.28/03.13 pastaba.
[89] Ten pat, k. 23, gubernatoriaus kanceliarijos raštas kartu su konsistorijos pastaba, kad kun. Matulevičiui pranešta.

neturi tikslaus požiūrio į gimtąją nuodėmę, kad Švenčiausioji Motina Marija nebuvo pradėta be gimtosios nuodėmės, kad Bažnyčia ir popiežius nėra neklaidingi, kad Sutvirtinimas nėra nepanaikinamas, kad santuoka nėra neišardoma, kad nėra skaistyklos ir pan. Tos klaidos daromos ne tik privačiame mokyme, bet ir Peterburgo Šventojo Sinodo, kuris yra tikėjimo mokytojas ir sargas Rusijoje, nutarimuose. Kadangi rusų yra daugiau ir jų reikšmė didesnė nei visų kitų tautų stačiatikių, jų teiginiai turės įtakos ir kitiems stačiatikių telkiniams, todėl jis ėmęsis nagrinėti šį jų skelbiamą mokymą. Tyrimus jis pradėjo nuo doktrinos apie gimtąją nuodėmę ir jos svarbą krikščionių mokymui.

Studijų objektu kun. J. Matulaitis pasirinko vėliausių rusų teologų pažiūras, maždaug nuo 1840 metų, nes jiems teikiama didžiausia reikšmė stačiatikių teologijoje[90].

Nagrinėdamas atskirus klausimus, tarp kitų, apie pirmojo žmogaus būklę, apie jo gyvenimo tikslą ir galimybes jį pasiekti, apie Dievo Apvaizdą pirmojo žmogaus atžvilgiu, autorius aprašė rusų stačiatikių teologų požiūrius, lygindamas juos su katalikų autorių požiūriais, išryškino skirtumus ir paneigė katalikams metamus kaltinimus.

Apie savo darbo rezultatus kun. Matulaitis rašė kun. Aleksandrui Dambrauskui: „Tuo tarpu aš vis iš palengvo besidarbuodamas tikra[i] galiu pasakyti kad „eureka!" (*radau, graik.*) gudiškoj teologijoj. Išsyk man išrodė gudų teologija nei kamuolys siūlų neišpasakytai suveltas ir sutaršytas; jokių posmų negalėjau surast, nieko nesupratau. Pradėjau, teip sakant, po vieną giją traukįt ir dėstįt. Suradęs klaidas ėmiau jieškot, iš ko radosi tos klaidos, kaip gudai turėjo tverti savo systemą. Teip bedirbdamas sutvėrjau gudų te[o]logijos sistemą; neišpasakytas buvo galvos laužymas! Jis man tuo labai užnešė į Bajaus klaidas. Pradėjau studijuot Bajaus mokslą ir žiurėt, koks jo buvo sistematas. Ir žinot, kas išėjo, kad pas gudus ir pas Bajų tas pats klaidos pamatas ir beveik suvis tos pačios klaidos. Man tai buvo tikrai eureka! Tarsi šviste nušvito visas Gudų mokslas. Daug dalykų man išsiaiškino; dabar tik supratau jų mokslą *de religione*,

[90] G.B. Matulewicz, *Doctrina Russorum de statu justitiae originalis*, Cracoviae 1903, sumptibus auctoris (*autoriaus lėšomis, lot.*), p. 1–9.

revelatione, peccato originali, iustificatione etc,..."[91] (*apie religiją, apreiškimą, gimtąją nuodėmę, nuteisinimą ir t.t.*).

Pažymėjo, kad buvo nelengva gauti reikalingos rusų literatūros[92]. Jam ją parūpindavo kun. Aleksandras Dambrauskas iš Kauno, padėjęs rašyti darbą[93].

Disertacija buvo ginama 1902 m. liepos 19 d[94]. Apie rezultatus liepos 21 d. paliudijo teologijos fakulteto dekanas trumpu raštu: „Kun. Jurgis Matulevičius iš Kielcų vyskupijos, pateikęs darbą *De doctrina Russorum de statu iustitiae originalis*, išlaikė egzaminą žodžiu su įvertinimu *praeclarissime* (*kuo puikiausiai, lot.*) ir gavo daktaro laipsnį"[95].

Kad kun. Jurgis galėtų naudotis titulu, buvo privaloma išspausdinti rašinį. To ėmėsi Mateušas Ščepkovskis (Szczepkowski) Varšuvoje, bet buvo įkalintas citadelėje[96]. Pagaliau darbas buvo išleistas Krokuvoje V. L. Ančico (Władysław Anczyc) spaustuvėje autoriaus lėšomis. Iš kur turėjo pinigų? Galbūt gavo palikimą dėdės, Piasečno klebono kun. Felikso Matulevičiaus, mirusio 1902 m. gruodžio mėnesį. Tik išleidus darbą, 1903 m. spalio 8 d. universitetas išspausdino iškilmingą diplomą[97], kurio kun. Matulaitis taip niekada ir neatsiėmė.

Trumpą darbo aprašymą pateikė Romos *La Civiltà Cattolica*[98]. Lenkijos *Przegląd Powszechny* išspausdino išsamią kun. Jano Urbano SJ recenziją[99], prieštaraujančią tezei apie stačiatikių rusų požiūrių panašumą su Michaelio Bajaus (1513–1589) pažiūromis. Po šimto metų parašytoje recenzijoje kun. Liucijanas Balteris (Balter) tvirtina, kad „skaityti... kun. Jurgio Matulevičiaus doktoratą labai įdomu ir pamokoma" tiek dėl gero susipažinimo su keliama problematika, tiek dėl metodologiškai teisingo jos nagrinėjimo. Kun. L. Balteris žavisi, kad autorius puikiai moka lotynų kalbą bei rusų kalbą, kuria parašyti visi šaltiniai; pabrėžia,

---

91 LL, p. 260, 1902.05.22.
92 G. Matulewicz, *Doctrina* ..., cit. v., p. 4.
93 LL, p. 261–262, laiškas A. Dambrauskui, 1903.05.07.
94 Fribūro Universiteto archyvas, J. Matulaičio diplomo originalas.
95 ADK, B II-5, k. 26, ranka rašytas 1902.07.21 dekano laiškas.
96 LL, p. 262, 1903.01.07 laiškas A. Dambrauskui.
97 Fribūro Universiteto archyvas, diplomo atspaudas.
98 „La Civiltà Cattolica", 1904 II, p. 333.
99 „Przegląd Powszechny", 1905, t. 1905, p. 95–102.

kad veikale nušviečiama XX a. pradžios dogminės teologijos būklė kartu su tipišku jos polemiškumu bei palyginamuoju metodu ir kad istoriniai paaiškinimai leidžia pamatyti abiejų teologijos tradicijų išsiskyrimo momentą. Kruopščios doktorato studijos galėtų padėti suprasti katalikų teologijos nueitą kelią[100].

Kun. Matulaičio darbas Vakarų raštijoje buvo šis tas nauja. Dėl kalbos barjero rusų literatūra ten buvo mažai žinoma. Kai vėliau kun. Matulaičio kandidatūra buvo iškelta į Vilniaus sostą, jo darbo vadovas Albertas Vaisas (Weiss) rado reikalą apie savo auklėtinį parašyti Romos Kurijai „Jis studijavo teologiją ir rašė daktaro darbą mano vadovaujamas, ir aš visada jį vertinau kaip vieną geriausių savo mokinių"[101]. Todėl nieko nuostabaus, kad jaunąjį daktarą norėta sulaikyti Fribūre. Apie tokią galimybę jis užsimena dar prieš baigiamąjį egzaminą laiške kun. Dambrauskui: „Jau buvo čia minėta; kad norėčiau likti užrubežyj, gal man ar šę ar tę surast[ų] kokią vietą"[102]. Aiškiai apie tai jis rašo iš Varšuvos Kielcų konsistorijos sekretoriui: „Kai baigiau studijas Fribūre, buvau įkalbinėjamas ten likti. Man tai buvo didelė pagunda. Likti man būtų buvę palanku dėl sveikatos ir dėl to, kad ten lengviau būčiau galėjęs atsidėti mokslinei veiklai; tačiau, atsimindamas pareigą vyskupijai, grįžau į šalį"[103].

Jo neužmiršo ir Peterburgo dvasinė akademija. Tiesa, ten jau nebebuvo apologetikos profesoriaus vysk. Nedzialkovskio, kuris jam buvo pažadėjęs savo katedrą, tačiau savo auklėtinį prisiminė buvęs inspektorius kun. Klopotovskis, dabar Mogiliavo arkivyskupas. Laiške tam pačiam sekretoriui kun. Matulaitis rašo: „Juk, Didžiai Gerbiamas Kanauninke, Jums žinoma, kad J.E. metropolitas Klopotovskis kvietė mane profesoriumi į akademiją, o nėjau vien dėl to, kad J.E. mūsų vyskupas dėl kunigų stygiaus vyskupijoje nesutiko manęs išleisti. Neslėpsiu, kad labai dėl to išgyvenau ir man buvo labai skaudu, nes mokslinis darbas

[100] Kun. prof. habil. dr. Lucjan Balter SAC, *Palaimintojo Jurgio Matulaičio doktoratas po 100 metų*, in: „Palaimintojo Jurgio Matulaičio dvasios sklaida", Kaunas 2003, p. 249–256.

[101] *Stolica*, p. 57, 1918.03.18 laiškas L. Maljonei.

[102] LL, p. 260, 1902.05.22 laiškas A. Dambrauskui.

[103] J. Matulewicz, *Listy polskie*, do wydania przygotowali: J. Bukowicz i T.Górski, Warszawa 2000, išspausdinta kompiuteriu in: AMPP, p. 319, 1905. 04. 19 laiškas Fr. Obuchovičiui.

QUOD FELIX FAUSTUMQUE SIT

SUMMIS AUSPICIIS

SENATUS POPULIQUE FRIBURGENSIS

EX

DECRETO ORDINIS THEOLOGORUM

UNIVERSITATIS FRIBURGENSIS

CUM ESSET RECTOR MAGNIFICUS

HUGO OSER

IURIS CIVILIS HELVETICI PROFESSOR ORDINARIUS

IN

VIRUM DOCTISSIMUM

GEORGIUM B. MATULEWICZ

S. THEOL. LICENTIATUM

LITUANUM

POSTQUAM DISSERTATIONE QUAE INSCRIBITUR

« DOCTRINA RUSSORUM DE STATU JUSTITIÆ ORIGINALIS »

EXHIBITA

EXAMINA DIE XIX IULII MCMII

PRÆCLARISSIME SUPERAVIT

SUMMOS IN THEOLOGIA HONORES

DOCTORISQUE GRADUM IURA AC PRIVILEGIA

CONTULIT

COLLATAQUE HISCE LITTERIS UNIVERSITATIS OBSIGNATIONE CONFIRMATIS

AUCTORITATE A S. SEDE CONCESSA

DECLARAVIT

FRIDERICUS SPEISER

IURIS CANONICI PROFESSOR ORDINARIUS

ORDINIS THEOLOGORUM H. T. DECANUS

FRIBURGI HELVETIORUM DIE VIII MENSIS OCTOBRIS MCMII



Kun. Jurgio Matulaičio daktaro diplomas

stipriai mane traukė. Tačiau iš klusnumo susitaikiau su Jo Ekscelencijos valia ir užėmiau paskirtas pareigas, nors, žiūrint grynai žmogiškomis akimis, seminarijos profesoriaus postas jokiu atžvilgiu negali lygintis su akademijos profesoriaus postu"[104].

Lozanos ir Ženevos vyskupijos generalinis vikaras 1902 m. rugpjūčio 14 d. kun. Matulaičiui išdavė liudijimą trejus metus dorai gyvenus vyskupijoje[105], ir jis nedelsdamas išvyko. Jau rugpjūčio 21 d. vysk. Kulinskis informavo Kielcų gubernatorių ir vietos policiją, kad kun. J. Matulevičius grįžo iš užsienio ir kad apsistojo Kielcuose pas savo gimines[106].

Be jokios abejonės, kun. Matulaitis studijuodamas Fribūre labai išaugo intelektualiai ir praturtėjo dvasiškai. Kaip pastebi vysk. Būčys, Marijampolėje, Kielcuose, Varšuvoje ir Peterburge viešpatavo lenkiška dvasia, o Fribūre jis susipažino su prancūzų ir vokiečių kultūra. Mieste dominavo prancūzų, o universitete – vokiečių kalba. Akademijoje (ir seminarijose) teologijos mokslams toną davė jėzuitai, Fribūro universitete kun. Matulaitis susipažino su dominikonų ugdymu[107]. Šis daugiatautiškumas neabejotinai prisidėjo prie to, kad kun. Matulaitis ne tik gerai susipažino su Europos kultūra, bet ir suvokė jos universalumą.

---

[104] Ten pat.
[105] ADK, B II-5, k. 27.
[106] Ten pat, k. 28, vysk. Kulinskio 1902.08. 08/21 laiško nuorašas.
[107] P. Būčys, *Bažnyčios...*, cit. v., in: AJM, p. 16.

3.

PROFESORIUS IR VISUOMENĖS VEIKĖJAS

Kielcų aukštoji dvasinė seminarija

Kielcų seminarija po ketverių metų pertraukos 1897 m. rugsėjo mėnesį vėl buvo atidaryta ir jautė dėstytojų stygių. Tačiau naujai iškeptą Fribūro daktarą, galbūt maskuodamas prieš caro valdžią, vysk. Tomašas Kulinskis iš pradžių nutarė išsiųsti vikaru į Imelną Jendžejavo apskrityje. 1902 m. rugpjūčio 23 d. paprašius Varšuvos generalgubernatorių sutikimo, 1902 m. spalio 7 d. atėjo teigiamas atsakymas[1]. Vyskupas apie paskyrimą informavo ir Kielcų gubernatorių, prašydamas vikarui 150 rublių metinės algos[2].

Gavęs dokumentus, kun. Matulaitis nuvyko į naująją vietą. Vietos klebonas kun. Teofilius Kasprovičius (Kasprowicz) pasakė nieko nežinojęs apie vikaro atvykimą ir neparuošęs kambario, be to, pagalbininkas jam esąs reikalingas tik gavėnios ir advento metu. Todėl kun. Jurgis, sužinojęs apie sunkią savo dėdės ligą, kun. Kasprovičiui leidus, išvyko pas ligonį[3]. Dėdė kun. Feliksas Matulevičius, dirbęs Piasečne keturiasdešimt metų, mirė vėžiu lapkričio 5 d., ir seserėnas užsiėmė jo laidotuvėmis[4]. Po to kun. Matulaitis užtruko Piasečne dar dvi savaites[5].

---

[1] ADK, B II-5, k. 30, 1902.09.24/10.7 generalgubernatoriaus kanceliarijos raštas.

[2] Ten pat, vysk. T. Kulinskio 1902.09.27/10.10 raštas su informacija apie paskyrimą.

[3] LP, t. II, p. 95–96, 1902.12.6/19 laiškas vysk. T. Kulinskiui.

[4] *Odnowiciel*, p. 53.

[5] ADK, k. 34, gydytojo A. Jaščolto 11.20./12.03 pažymėjimas apie ligą ir Jendžejavo policijos viršininko 1902.12.28 raštas vysk. T. Kulinskiui.

Kadangi jau buvo žinomas vysk. Kulinskio sprendimas skirti jį seminarijos profesoriumi ir buvo laukiama tik valdžios sutikimo, konsistorijoje jam buvo patarta laukti paskyrimo Kielcuose. 1902 m. gruodžio 29 d. kun. Matulaitis buvo paskirtas profesoriumi[6]. Jis buvo pirmasis dėstytojas, baigęs studijas užsienyje[7]. Imelnos vikaru *de jure* buvo 3 mėnesius, tačiau iš tikrųjų ten išvis nedirbo.

Tuo metu seminarijoje mokėsi 62 klierikai 5 kursuose: buvo 3 teologijos kursai, 1 filosofijos ir 1 filologijos (parengiamasis) kursas. Rektorius buvo kun. Pavelas Savickis (Sawicki)[8]. 1903 m. sausio 7 d. profesorių sesijos protokole rašoma: „Profesorių kolektyvas padidėjo vienu naujai paskirtu, būtent kun. Matulevičiumi Jurgiu, kuris skaitys paskaitas jau nuo antrojo pusmečio"[9].

Kun. Matulaitis vedė užsiėmimus antrą 1902/1903 mokslo metų semestrą, visus akademinius 1903/1904 metus ir iki 1904 m. lapkričio mėnesio[10]. Iš pradžių jam buvo pavesta skaityti kanonų teisę (kartu III ir IV kurse – dvi savaitinės valandos), dėstyti lotynų kalbą (I, II ir III kursuose – 8 savaitinės valandos)[11] ir liturgiką. Kitais metais toliau tęsė kanonų teisės ir lotynų kalbos bei naujo dalyko – filosofijos – paskaitas[12]. Išskyrus lotynų kalbą, tai nebuvo jo specialybės dalykai. Dėl to guodėsi: „paskyrė man dalykus, apie kuriuos niekad nė mislyti nebuvau mislyjęs: *Jus Canonicum, Rubrum;* ir jau daugiau man žinomą lotyniška. – Ateinantį metą vėl maino man dalykus: turėsiu *Jus Canon.*, teip-gi, litteras latinas ant II ir III kurso ir 5 valandas filozofijos ant II kurso"[13].

Tuometinio klieriko Marijano Višnevskio (Wiśniewski) atmintyje išliko mieli jo vestų lotynų kalbos ir teisės užsiėmimų įspūdžiai. Jis prisimena, kad profesorius į senus seminarijos

[6] Ten pat, OS-3/1, k. 419, 1902.12.16/29 Varšuvos generalgubernatoriaus raštas.

[7] T. Wróbel, *Dzieje seminarium duchownego w Kielcach na przestrzeni 250 lat*, in: „Księga jubileuszowa 1727–1977", Kielce 1977, p. 144.

[8] *Elenchus [...] Dioecesis Kielcensis [...] 1893*, p. 14–16.

[9] Cit. iš: D. Olszewski, *Ksiądz Jerzy Matulewicz w kieleckim środowisku diecezjalnym*, in: „Kielecki Przegląd Diecezjalny", 1987, p. 183.

[10] Ten pat, p. 183–184.

[11] Ten pat, p. 184.

[12] LL, p. 262, 1903.05.07 laiškas A. Dambrauskui.

[13] Ten pat. – (Kanonų teisę, liturgiką, lotynų kalbą, *lot.*).

mūrus įnešė šviežią užsienio dvelksmą ir jaunos dvasios entuziazmą: „Jis aiškino istorinę lotynų kalbos įtaką Europos kalbų formavimuisi, nurodė lotynų kalbos ryšį su Romos katalikų kultūra ir Bažnyčios misija. Skatino mus, būsimuosius kunigus, laikyti lotynų kalbą antrąja gimtąja kalba: juk Bažnyčia – tai mūsų dvasinė motina ir mūsų bendra tėvynė, kurioje visos tautos yra sesės ir vieno Dangaus Tėvo vaikai"[14]. Višnevskis pabrėžia Matulevičiaus teisės paskaitų pažangumą ar net revoliucingumą: „Kartais jo akyse tas elementas sužibėdavo taip netikėtai ir tokia jėga, kad priimdavome jį kaip kokį apreiškimą. Tuomet imdavome ne tik galvoti, bet ir jausti, kad Bažnyčia nėra sustabarėjusi teisinė institucija, bet gyvas organizmas, kuris auga, vystosi ir stiprėja; kad joje nėra ir neturi būti apmirimo ir sąstingio, nes jos siela yra Dievas, gyvas ir veikiantis; kad jos misijos neriboja nei laikas, nei erdvė, nes apima laikus ir amžinybę, šį ir kitą pasaulį[15].

Tuo metu kun. Matulaitis užsiėmė savo raštų publikavimu. Savo lėšomis išspausdino doktorato darbą[16], o Jungtinėse Amerikos Valstijose leidžiamame ketvirtiniame žurnale „Dirva-Žinynas" – savo dar klieriku esant parašytą straipsnį *Keli žodžiai mūsų Kunigėliams*[17]. Ryšium su penkiasdešimtosiomis Švč. Mergelės Marijos nekaltojo prasidėjimo dogmos paskelbimo metinėmis Kielcų seminarija pradėjo leisti kun. Vincento Bogackio (Bogacki) redaguojamą dvisavaitinį dogminį-asketinį žurnalą „Maryawita". Nuo pat pirmojo numerio, išėjusio 1903 m. gruodžio 8 d., visus kitus metus su pertraukomis jame buvo publikuojamas kun. Matulaičio jubiliejinis straipsnis[18], kurio įžangoje jis rašo: „Parodysime, kaip reikia suprasti nekaltojo prasidėjimo paslaptį, kokiais argumentais ji remiasi ir kokia yra šios paslapties istorija[19]". Dėl ligos kun. Matulaitis šio straipsnio

[14] M. Wiśniewski, *Ojciec Jerzy Matulewicz jako wychowawca*, in: „Wspomnienia", p. 45, 47.

[15] *Odnowiciel*, p. 56.

[16] G. B. Matulewicz, *Doctrina Russorum de statu justitiae originalis*, Cracoviae 1903.

[17] Jurgis (Matulaitis), *Keli žodžiai mūsų Kunigėliams*, in:„Dirva-Žinynas" 1903, nr. 9, p. 43–69.

[18] J. Matulewicz, *O dogmacie Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, in: „Maryawita" 1903/1904, p. 7– 9, 56–58, 168–169, 248–249, 782–783.

[19] Ten pat, p. 7.

nebaigė. Tame pačiame „Maryawitos" numeryje jo kolega kun. Liudvikas Gavronskis (Gawroński) išspausdino tekstą apie marijonus ir jų įkūrėją t. Stanislavą Papčinskį (Papczyński)[20]. Galima numanyti, kad jį paskatino kun. Matulaitis, Marijampolės kunigų marijonų auklėtinis, netolimoje ateityje atgaivinsiantis šią bendruomenę. Pirmajame šio žurnalo numeryje pasirodė ir kun. Matulaičio parašyta Cecilijos Pliater-Zyberkaitės knygos *Kelios mintys apie auklėjimą šeimoje* recenzija[21]. Primindamas, kad tai daugiau nei dvidešimties metų pedagoginio darbo patirties vaisius, jis pabrėžia: „Todėl norime atkreipti dėmesį į šią knygą jau vien dėl to, kad toks kompetentingas asmuo prabilo apie tokį svarbų reikalą, koks yra jaunimo auklėjimas"[22]. Jis taip pat užmezgė kontaktus su *Parankinės Bažnyčios enciklopedijos (Podręczna Encyklopedia Kościelna)* redakcija, kuriai 1904–1907 m. parengė 21 straipsnelį[23].

Knygos recenzija parodo mums pirmus pėdsakus jo ryšių su Pliater-Zyberkaite ir jos aplinka; šie ryšiai ateityje bus labai intensyvūs per visą Matulaičio gyvenimą. Kun. Valerijano Meištovičiaus (Meysztowicz) nuomone, XX a. pradžioje Lenkijoje pasireiškė kelios šventumo srovės. Viena iš jų buvo aplinka, kurios centrinė figūra buvo Cecilija Pliater-Zyberkaitė (Zyberkówna)[24]. Ji laikoma organizuoto lenkų katalikų pasaulietinės inteligentijos judėjimo pradininke. Kilusi iš turtingos dvarininkų šeimos, gavusi puikų išsilavinimą, ji įstojo į slaptą Švenčiausiosios Jėzaus Širdies seserų misionierių vienuoliją (Zgromadzenie Sióstr Posłanniczek Najświętszego Serca Jezusowego), kurią įsteigė pal. t. Honoratas Kozminskis (Koźmiński). Pagal centrinį vienuolyną Varšuvoje, Gražiojoje (Piękna) gatvėje, jos buvo vadinamos „poniomis iš Gražiosios gatvės" (Panie z Pięknej).

XIX a. devintąjį dešimtmetį Pliater-Zyberkaitė įsteigė Varšuvoje rankdarbių mokyklą ir progimnaziją mergaitėms, o

---

[20] L. Gawroński, *Krótka wiadomość o Maryanach i Maryawitkach*, ten pat, p. 28–30.

[21] J. Matulewicz, *Kilka myśli o wychowaniu w rodzinie*, in: „Maryawita" 1903 nr. 1, p. 43–44.

[22] Ten pat, p. 43.

[23] T. Górski, *Wykaz pism drukowanych arcybiskupa Jerzego Matulewicza*, in: J. Matulewicz, Pw, p. 243–245.

[24] *W. Meysztowicz, Fragmenty przemówienia wygłoszonego przez Radio Watykańskie 16 XI 1949*, in: „Chrześcijanie", t. XVIII, p. 98.

1901 m. Chiličkuose netoli Piasečno – mergaičių ūkio mokyklą su koplyčia[25]. Šoniniai šios mokyklos varteliai vedė į aikštę priešais parapijos bažnyčią, kurios klebonas buvo kun. Jurgio Matulaičio dėdė. Sergančiu klebonu rūpinosi kaip tik šios seserys[26]. Be abejonės, per penkias buvimo Piasečne savaites kun. Jurgis Matulaitis susipažino su seserimis ir pačia Pliater-Zyberkaite. Recenzija yra jos įvertinimo išraiška. Jau 1903 m. Chiličkuose kun. Jurgis vedė rekolekcijas merginoms. Atrodo, kaip tik šiuo metu jis į Katalikų Bažnyčią priėmė viešėjusią pas seseris merginą liuteronę, kuri pati apie tai rašo: „Prof. Matulevičius mane priėmė mokyklos zakristijoje. Susitikus nustebino jo mandagumas ir pagarba man, jaunai merginai. Nieko nelaukusi, ėmiau berti savo neargumentuotus ir neobjektyvius priekaištus Katalikų Bažnyčiai, su užsidegimu gindama savo įsitikinimus. Tikėjausi panašaus atsakymo, tačiau, didelei mano nuostabai, profesorius klausėsi ir tylėjo. Kai baigiau, ramiai ir maloniai ėmė nagrinėti mano priekaištus vieną po kito, dėstydamas tikėjimo tiesas ir šventosios Bažnyčios nuostatas. Mano priekaištai subliuško, dingo, kaip sniegas, paliestas kaitrių saulės spindulių. Po dviejų valandų pokalbio buvau visiškai įtikinta. Baigiantis pokalbiui, pasakiau, kad noriu būti katalike. Paskui po dviejų savaičių pasirengimo atlikau tikėjimo išpažinimą Varšuvoje"[27].

Kun. Matulaitis, grįžęs iš Fribūro, ketino tęsti darbą apie stačiatikių teologiją. Taip pat norėjo parašyti monografiją apie Žemaičių vyskupą Motiejų Valančių[28], tačiau negalėjo dėl netinkamos atmosferos ir vis blogėjančios sveikatos. Kielcuose jis jautėsi prastai. Jam buvo nemalonu skaityti jo nedominančio dalyko paskaitas, jaudinosi, kad negali dirbti savo tėvynainiams; be to, vėl pasireiškė liga. 1903 m. gegužės 7 d. jis rašo: „O čia ir liga iš rūpesčių ir sukramtos atsinaujino; turėjau ilgą laiką

[25] T. Górski, *Plater-Zyberk Cecylia*, PSB XVI, p. 693–694.

[26] K. Tyczyńska, *Kontakty księdza Jerzego z Platerankami*, in: „Wspomnienia", p. 154; B. Załuski, *Studia i wspomnienia o ojcu Odnowicielu*, ten pat, p. 151.

[27] A. Tenter, *Moje pojednanie z Kościołem katolickim*, in: „Wspomnienia", p. 164–165. Nuo to meto kun. Matulaitis buvo jos dvasinis vadovas. Jo patarimu ji tapo vienuole, įgijo aukštąjį išsilavinimą ir grįžo į savo tėvynę Latviją.

[28] LL, p. 260–262, 1903.05.07 laiškas A. Dambrauskui.

važinėt į Varšavą kas nedėl"[29]. Taip pat jis buvo gavęs kitokį išsilavinimą nei kunigai, su kuriais čia bendraudavo ir kurie jam priekaištavo dėl per didelio liberalizmo teisės ir Šventojo Rašto atžvilgiu, dėl uždarumo bendraujant[30]. Taigi Kielcų aplinkoje kun. Matulaitis nepritapo.

Laikui bėgant liga vis progresavo. Džiova su nauja jėga puolė koją, jis nebegalėjo vaikščioti. „Reikalai taip toli nuėjo, - rašo jis, - kad grėsė kojos amputavimas"[31]. Paskutinį kartą kaip profesorius pasirašė sesijos protokolą 1904 m. lapkričio mėn. 5 d.[32] Netrukus po to buvo priimtas į Varšuvos Viešpaties Atsimainymo ligoninę Pragos priemiestyje. Ten jį globojo naujo chirurgijos skyriaus ordinatorius dr. Janas Raumas (Raum)[33].

Laiške iš ligoninės t. Honoratui Kozminskiui kun. Matulaitis pranešа: „Daktaras dėl mano kojos turi daug daugiau rūpesčių, nei iš pradžių tikėjosi; liga atkakliai laikosi; iki šiol jaučiausi vis blogiau; dabar atrodo, kad reikalai pakrypo į gerąją pusę. Pats gydymo metodas yra skausmingas ir varginantis, bet žmogus pamažu prie visko pripranta. Jokių žaizdų nėra, tik jaučiu skausmą. Esu ligoninėje Pragoje; kiek teks čia pragulėti, nežinau. Daktaras žada netrukus išleisti mane iš ligoninės. Tokiu atveju persikelčiau pas ponias į Gražiąją gatvę, kurios yra tokios geros, kad nori manimi rūpintis, o iš ten galėčiau važinėti pas gydytoją. [...] Ligoninėje man labai gerai. Gailestingosios seserys labai mane globoja; ir iš kitų žmonių patiriu daug nuoširdumo ir palankumo"[34].

Ir iš tikro kun. J. Matulaitis netrukus persikėlė į Pliater-Zyberkaitės įstaigą Gražiojoje gatvėje[35]. Ten dvejus su puse metų jis gydysis ir dirbs tarp kunigų, vienuolių, jaunimo ir darbininkų, taip pat bus bažnytinis religinių knygų cenzorius.

---

[29] LL, p. 261.

[30] M. Wiśniewski, *Ojciec...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 49.

[31] LP, t. II, p. 102, 1905.04.19 laiškas vysk. T. Kulinskiui.

[32] D. Olszewski, *Ksiądz Jerzy Matulewicz...*, cit. v., „Kielecki Przegląd Diecezjalny" 1987, p. 183.

[33] B. Załuski, *Studia i wspomnienia o ojcu Odnowicielu*, in: „Wspomnienia", p. 152; P. Szarejko, *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, t. II, Warszawa 1994, p. 245–247.

[34] LP, t. II, p. 112–113, 1904.12.15 laiškas.

[35] AGM, *Acta JM*, personalijos, išrašas iš namų knygos; priregistruotas 1904.12.10, nors tuomet dar buvo ligoninėje.

Kun. Jurgis apsigyveno pirmame aukšte, saulėtame kambaryje, kurio durys vedė į kiemą su pievelėmis. Turime smulkią tenykščio profesoriaus Eugenijušo Jaros (Jarra) parašytą to laiko kun. J. Matulaičio charakteristiką. Kun. Jurgis turėjo ežiuku apkirptus, tankius plaukus. „Tačiau labiausiai stebino iš po storų antakių žvelgiančios tamsios akys, gilios, išmintingos, dėmesingos ir susikaupusios; bičiuliškai linksmo, smagaus, gero žvilgsnio. Galva rėmėsi į stiprius pečius, kurie tiesdavosi įeinančio svečio link, o ramus, natūralus, nuoširdus balsas, tarsi nudžiugęs dėl pertrauktos vienatvės, kviesdavo užimti vietą šalia, ant kėdės. Likome vieni du, bet ir nereikėjo tarpininko mums susipažinti. Jau tada pažinojau labai daug įvairių klasių žmonių. Savo atsiminimų pagrindu turiu teisę pasakyti, kad kun. Matulevičius buvo neeilinė asmenybė, kuriai dėl to nereikėjo jokių pastangų, nes bendraudamas buvo toks paprastas, kokia tik gali būti paprasta tikra didybė. Todėl, ypač palyginti su dažnai pasitaikančiais vadinamųjų dignitorių nenatūralumu, pasipūtimu, neprieinamumu, net puikybe, nuo pat pirmo susitikimo jis patraukdavo, žadindavo pasitikėjimą, norą suartėti, išsipasakoti, žodžiu – ir tai bus tinkamiausias bei jo vertas apibūdinimas – griebdavo už širdies"[36].

Ligonį globojo su Kūdikėlio Jėzaus ligonine susijęs dr. Bronislavas Savickis (Sawicki)[37], kaulų bei sąnarių džiovos specialistas, vėliau chirurginio skyriaus ordinatorius ir Varšuvos universiteto garbės profesorius[38]. Matulaičiui būdavo leidžiamos skausmingos injekcijos, tikriausiai tokios pat, kaip Fribūre, apie kurias jis 1905 m. balandžio 28 d. rašo: „Tiesa, kai prasidėjo tos injekcijos, galima pasakyti, kad ne gyvenau, o vegetavau. Tik dabar protas ima šiek tiek veikti, bet ir tai dar nesu tinkamas svarbesniam darbui. Ačiū Aukščiausiajam ir už tai, kad dabar

---

[36] E. Jarra, *Niezwykła osobowość*, in: „Wspomnienia", p. 136; psichologinį Jurgio Matulaičio asmenybės turtingumą išsamiausiai apibūdino sesuo Marija Pecyna SJE savo daktariniame darbe *Osobowość i działanie błogosławionego Jerzego Matulewicza*, Wrocław 1990.

[37] Br. Załuski, *Studia*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 152.

[38] P. Szarejko, *Słownik...*, cit. v., t. II, p. 265–269.

jau galiu aukoti šv. Mišias ir bent jau su lazda pereiti per kambarį. Su mano sveikata tikrai buvo labai blogai; atrodo, kad pavojus jau praėjo, gydytojo pastangų ir rūpestingos kilniųjų Ponių globos dėka"[39]. Kai sveikata pagerėjo, nuvažiuodavo į jau pažįstamą įstaigą Chiličkuose[40].

1905 m. balandžio 6 d. raštu kun. Matulaitis kreipėsi į Kielcų ordinarą vysk. Tomą Kulinskį dėl atleidimo iš vyskupijos (ekskardinacijos), prašymą pagrįsdamas sunkia sveikatos būkle, reikalaujančia nuolatinės kvalifikuoto gydytojo pagalbos ir bendros medicininės globos, kurios Kielcuose neturėjo. Nuolatinės kelionės į Varšuvą jam per brangiai kainavo ir net fiziškai kartais būdavo neįveikiamos. Žinodamas savo ligą, numanė, kad jam reikės nuolatinės pagalbos. Be to, dideliame mieste jis matė platesnę dirvą darbui ir galimybę geriau panaudoti savo jėgas ir gabumus Bažnyčios labui[41]. Dar 1904 m. sausį norėjo pasitarti šiuo reikalu su t. Honoratu Kozminskiu. Matyti, jau kurį laiką jis tai svarstė[42].

Atsakydamas vyskupas nurodė daug vyskupijos reikalų: seminarija, konsistorija, įvairios mokyklos. Pabrėžė, kad kun. Jurgis, net ir sirgdamas, įgijo gerą išsilavinimą ir iki šiol buvo labai naudingas. Siūlė jam gydytis kaip Kielcų vyskupijos kunigui ir pranešė, kad negali jo atleisti, nebent pasistengtų į savo vietą surasti kitą darbui parengtą kunigą[43].

Kitame laiške kun. Matulaitis pakartojo savo prašymą. Pabrėžė, kad ligos, kaip ir mirties, besąlygiškumo esmė yra ta, jog nepaiso jokių ryšių. Jam jau grėsė kojos amputacija. Kad iki to nepriėjo, tai tik dėl geros gydytojo ir bendros priežiūros Varšuvoje, kurių Kielcuose nėra, taigi jei jis pasiliktų ten, liga vėl pasmarkėtų[44].

Kartu jis išsiuntė ilgą laišką vyskupo kapelionui kun. Francišekui Obuchovičiui (Obuchowicz). Papasakojo apie savo ryšius su Kielcų vyskupija, taip pat apie ordinaro jam iškeltą sąlygą,

[39] LP, t. II, p. 113–114.
[40] K. Tyczyńska, *Kontakty...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 155.
[41] LP, t. II, p. 98–100.
[42] Ten pat, p. 111, [1904.01] laiškas H. Kozminskiui.
[43] ADK, B II-5, k. 42, 1905.04.11 T. Kulinskio laiškas.
[44] LP, t. II, p.101–102, 1905.04.19 laiškas T. Kulinskiui.

kurios jis negali įvykdyti – pasistengti rasti sau pavaduotoją, savo paties tinkamai tam paruoštą[45].

Atleidimo iš vyskupijos klausimas buvo atidėtas dėl jo išvykimo į Peterburgą, o galutinai išspręstas, jam įstojus į Marijonų kongregaciją.

Kun. Matulaitis domėjosi kunigo vidinio gyvenimo ir tobulumo problematika. Mokytoju šioje srityje pasirinko t. Honoratą Kozminskį. Pirmas išlikęs kun. Jurgio laiškas t. Honoratui yra rašytas 1904 m. sausio mėn. Jame yra recenzija parengto spaudai t. Honorato veikalo *Dievo meilės žmonijai istorija*[46]. Iš laiško turinio matyti, kad jie vienas kitą gerai pažįsta ir gerbia. Kun. Matulaitis užsimena apie neįgyvendintą t. Honorato aplankymą per 1903 m. Kalėdas Naujajame Mieste (Nowe Miasto) ir apie negautus patarimus svarbiais gyvenimo klausimais[47]. Kitais metais kun. Kazimiežas Bronikovskis (Bronikowski) užtiko jį Naujajame Mieste, kelias dienas besikalbantį su t. Honoratu[48]. Tikriausiai kun. Matulaitis susipažino su t. Kozminskiu per Ponias iš Gražiosios gatvės ir, galbūt, atvažiavęs siauruku į Naująjį Miestą, aplankė jį, gyvendamas Piasečne 1902 m. lapkričio – gruodžio mėnesiais.

1904 m. sausio mėnesio laiške jis pasipasakoja t. Honoratui, kad „nuo atostogų truputį daugiau užsiimu asketika ir mistika"[49], o kitame – kad ligos metu ši tema pasidarė jam dar artimesnė. Prašydamas t. Honoratą už jį melstis, pranešа: „Kiek leidžia liga, skaitau Noldino *Moralinę teologiją*, o ypač šv. Teresės veikalus, kurie man teikia daug džiaugsmo ir moko daugelio dalykų. Naudodamasis šiomis poilsio ir vienatvės akimirkomis, atlieku tikras rekolekcijas, tikras dvasines maudynes. Maloningasis Viešpats Dievas labai čia man padeda.

Ypač vieną kartą Viešpats Dievas nuostabiu būdu man parodė didelį mano dvasios skurdą ir menkumą, o kartu pripildė

---

[45] J. Matulewicz, *Listy polskie...*, cit. v., p. 319–320, 1905.04.19 laiškas F. Obuchovičiui.

[46] Veikalas buvo išspausdintas keturiais tomais Vloclavke 1909–1910 metais bendru pavadinimu *Powieść nad powieściami*, ir kiekvienas jų turi atskirą pavadinimą. Pirmas tomas pavadintas *Historja miłości Bożej względem rodzaju ludzkiego*.

[47] LP, t. II, p. 111.

[48] K. Bronikowski, *Szczegóły z życia Odnowiciela naszego Zgromadzenia*, in: „Wspomnienia", p. 75.

[49] LL, p. 252.

kažkokios įstabios ramybės ir laimės, kad negaliu atsistebėti, kaip tai gali viena su kitu derėti"[50].

Po vienuolijų panaikinimo 1864 m. Rusijos okupuotose žemėse atsirado tuštuma. Lenkijos vyskupai, matydami vaisingą slaptų t. Honorato Kozminskio vienuolių bendruomenių veiklą, paprašė jį parašyti regulą ir kunigams[51]. Remdamasis kun. Bartolomėjaus Holchauzerio (Holzhauser, 1613–1658) nuostatais ir jų kun. J. P. Godiuelio (Gauduel) komentarais, jis parengė *Diecezinių Marijos kunigų draugijos regulą*, kurią aprobavo kardinolas Albinas Dunajevskis (Dunajewski) ir kuri 1892 m. buvo išleista Krokuvoje. Marijos draugija, turėjusi filialus Plocke, Varšuvoje ir Liubline, priėmė šios regulos taisykles savo veiklos pagrindu. Kai kurie jos kunigai prisidėjo prie besikuriančio mariavitizmo, ir tai sukėlė griežtą bažnytinės hierarchijos reakciją. Paskelbus Apaštalų Sosto 1904 m. rugsėjo 4 d. dekretą, ši draugija oficialiai nustojo gyvuoti[52]. Remdamasis ta pačia regula, t. Honorato inspiruojamas ir vadovaujamas, kun. Matulevičius ėmė iš naujo organizuoti kunigus. Beveik viskas, ką žinome apie jo darbą draugijoje, aprašyta jo 1905 m. balandžio 28 d. laiške t. Honoratui. Jame jis rašo: „Noriu pranešti Jums, Brangus Tėve, apie mūsų draugijos gyvenimą. Jos pulsas buvo labai silpnas, labiausiai dėl mano ligos. Tai man kelia nerimą ir liūdina: neramina, nes matau, kokia didelė atsakomybė užgula mane, jei reikalas nejuda į priekį, ir liūdina, kad jis taip labai priklauso nuo mano vargano asmens. Stengsiuosi, kad nariai išmoktų atsiradus kokiai nors kliūčiai apsieiti be manęs, varguolio. Mūsų nedaug: 4 Varšuvoje ir penki išsisklaidę, iš viso 9"[53]. Be kun. Matulaičio, šiai bendruomenei priklausė: Francišekas Toporskis (Toporski), Varšuvos dvasinės seminarijos dvasios tėvas, ir Kazimiežas Bronikovskis (Bronikowski), nuo 1907 m. taip pat seminarijos dvasios tėvas, Vlodzimiežas Jakovskis (Jakowski) iš Čenstakavos, Aloyzas

[50] Ten pat, p.253, 1904.12.15 laiškas.

[51] M. Werner, *O. Honorat Koźmiński kapucyn, 1829-1916*, Poznań – Warszawa 1972, p. 363.

[52] H. Koźmiński, *Pisma*, t. 1, pod red. H.I.Szumił przy współpracy G. Bartoszewskiego, Warszawa 1997, p. 205, prierašas 1.

[53] LP, t. II, p. 114.

Prokopas Rovinskis (Rowiński), Stanislavas Vilkoševskis (Wilkoszewski) ir Stanislavas Rembovskis (Rembowski) iš Sandomiero vyskupijos[54].

Kun. Matulaitis parengė kunigų susitikimų planą: regulos skaitymas ir komentavimas su praktinėmis išvadomis; kun. Matulaičio paskaita iš asketikos srities; sunkių atvejų, kurie gali pasitaikyti klausykloje, aptarimas; dalijimasis pastabomis apie perskaitytus teologinius straipsnius; susitikimuose taip pat buvo numatytas laikas ataskaitoms, kurių reikalauja regula.

Pirmas susitikimas įvyko 1905 m. balandžio 27 d. Jo tema buvo neturtas. Kun. Matulaitis ragino susirinkusiuosius, kad visas gėrybes, kurias kiekvienas turi, nelaikytų savo, bet Dievo ir vargšų nuosavybe, ir dėl to dalį savo pajamų skirtų bendruomenės ir kunigo gyvenamosios aplinkos reikmėms.

Kun. Matulaitis apie sunkumus papasakodavo ir t. Honoratui. Kaip tik marijavitai diskreditavo pačią draugijos idėją. Kiekviena uolumo apraiška, pavyzdžiui, kuklesnis apsirengimas, ilgesnė išpažintis, būdavo įtartina. Todėl manė, kad reikia laikytis diskretiškumo ir neįtraukti klierikų. Net negalima kreiptis į kurį nors vyskupą dėl draugijos patvirtinimo.

Dėl tokios atmosferos jis tarėsi su t. Honoratu ir laukė sprendimo, ar draugijos nepervadinti kunigų adorantų draugija, nes tokia draugija egzistavo užsienyje, o Švenčiausiasis Sakramentas yra visos kunigų veiklos centras; arba gal pasivadinti kunigais tretininkais, kad būtų įteisinti bendri susirinkimai, noviciatas, profesija. Iš tikrųjų, pabrėžė, draugijos esmė yra pavyzdingas gyvenimas, tačiau ir jos pavadinimas šiomis sąlygomis šį tą reiškia.

Laiško pabaigoje pridūrė sakinį apie 1905 m. revoliuciją, iš esmės – antibažnytinę: „Labai prašau Jus, Brangusis Tėve, karštai pasimelsti, kad Viešpats Dievas padėtų teisingai mums susiburti ir pradėti teisingą kunigišką gyvenimą. Dėl tų visur siaučiančių neramumų, dėl socialistų veiklos ir dėl apskritai silpnos kunigų įtakos liaudžiai jaučiu dar didesnį poreikį burtis į draugiją ir to visa širdimi trokštu. Mums, dvasininkams, reikia reformuotis,

[54] K. Bronikowski, *Szczegóły* ..., cit. v., in: „Wspomnienia", p. 74–75.

reikia imtis socialinio darbo, o ypač siekti tobulumo, jei nenorime, kad pas mus atsitiktų tai, kas atsitiko Prancūzijoje"[55].

Daugeliui metų praėjus, 1924 m., vysk. Matulaitis prisimena: „Buvome sudarę draugijėlę kunigų, norinčių dievobaimingiau gyventi, tad paskelbė mane esant marijavitu, o net marijavitų generolu"[56]. Iš šių žodžių, kaip ir iš laiško t. Honoratui, matyti, kad aplinka jam priskyrė didelį vaidmenį draugijos veikloje, o jis pats manė priklausąs kolektyvui, kuris „įkūrė" draugiją. Vėliau šiuo reikalu nebesirūpino, tačiau rašė apie kitą kunigų organizaciją, kuri nušviečia Diecezinių Marijos kunigų draugiją. 1906 m. išgyveno aštrią krizę, apie kurią bus kalbama vėliau. Šia proga parašė: „Išstojau iš kunigų draugijos „Unio cleri", kuriai įstatus buvau parašęs; išrodė, kad man įtartam nepritinka lįsti į tarpą tobulesnių kunigų"[57]. Bažnyčios vyresnybei leidžiant, kun. Janas Semecas (Siemiec) įkūrė Varšuvoje Dvasininkų apaštalavimo unijos draugiją. Ji buvo atsvara marijavitams[58]. Matyti, Marijos draugija neatlaikė išbandymo ir nustojo egzistavusi. Naujojoje draugijoje kun. Matulaitis taip pat buvo aktyvus – parengė įstatus. Tikriausiai čia kalbama apie *Regulą, kurios tikslas – kunigų šventumas*, išleistą 1906 m. Varšuvoje[59].

Darbas toms draugijoms liudija apie kun. Matulaičio siekius gilinti dvasinį gyvenimą ir vaisingiau dirbti kunigo darbą bendrojo gyvenimo kelyje. Taip pat šis darbas buvo tarsi pasirengimas atgaivinti Marijonų vienuoliją.

Atvažiuodamas kas savaitę iš Kielcų į Varšuvą pas gydytoją, kun. Matulaitis bendradarbiavo su slaptų bendruomenių seserimis. Jau tuomet t. Honoratas rekomendavo jį vienuolėms nuodėmklausiu. Anelei Godeckai jis rašė: „Labai prašau, Motinėle, pasiųsti kuo daugiau seserų pas J. Matulevičių iš Kielcų, profesorių, atvykusį į rekolekcijas, tačiau aš jį įprašiau šiandien likti išpažinčių išklausyti. L. šventas, mokytas bei palankus ir nori pažinti seseris, nes iki šiol pažįsta tik seseris iš Gražiosios

[55] LP, t. II, p. 114–117.
[56] LL, p. 189, 1924.10.27 laiškas P. Būčiui.
[57] Ten pat, p. 188.
[58] M. Werner, *O. Honorat Koźmiński...*, cit. v., p. 388.
[59] To leidinio nepavyko aptikti.

gatvės"[60]. Kai kurioms seserims misionierėms jis buvo dvasios vadas visą gyvenimą[61].

Jis vadovaudavo ir jų rekolekcijoms. Tapo tarsi papročiu, kuris tęsėsi ir tolesniais metais, kad seserims misionierėms jis vesdavo rekolekcijas kasmet prieš Kalėdas ir kartais vasarą[62]. Dėl jo įtakos daugelis merginų pasirinkdavo vienuolinį gyvenimą[63].

Tuo metu naujai įsikūrusiosios slaptos vienuolijos stengėsi gauti Popiežiaus patvirtinimą. Kun. Matulaitis, teologas ir profesorius, puikiai mokantis lotynų kalbą, joms pagelbėdavo. T. Honoratas paprašė jį išversti visų bendruomenių įstatus; kun. Matulaitis pasiūlė t. Honoratui, ir šis sutiko, rengti ne 20 atskirų įstatų, bet vienus bendrus, kuriuose būtų aptarti pagrindiniai vienuolinio gyvenimo dalykai, ir priedą kiekvienai bendruomenei apie jos pačios tikslus ir priemones[64]. Jis parengė medžiagą ir pataisė Švč. Nekaltosios Mergelės Marijos seserų tarnaičių kongregacijos[65] bei Jėzaus seserų tarnaičių kongregacijos konstitucijas[66]. Seserų misionierių (Posłanniczki) konstituciją jis dar ilgą laiką taisė, jau būdamas Peterburge[67]. Kun. Matulaičio laiškai seserims dingo, tačiau išliko stambus Cecilijos Pliater-Zyberkaitės laiškų ta tema tomas. Viename iš jų yra toks sakinys: „Kad ta Vienuolija, kuriai, Gerbiamasis Tėve, taip daug, su tokiu užsidegimu, su tokiu atsidavimu dirbote, įvykdytų visus Dievo planus"[68].

XIX ir XX amžių sandūroje slaptos vienuolijos, daugiausia moterų, tapo visuomeninio darbo iniciatorėmis Lenkijos Ka-

---

[60] AVP II A, t. 14, nr. 807, H. Kozminskio laiškas A. Godeckai; ten pat, nr. 806; H. Koźmiński, *Pisma*, t. 11, Warszawa 2000, p. 74, 88, 358; K. Tyczyńska, *Kontakty...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 154; J. Reut, *Ksiądz Jerzy Matulewicz w Zakładzie Cecylii Plater*, in: „Wspomnienia", p. 159.

[61] A. Tenter, *Moje pojednanie z Kościołem katolickim*, in: „Wspomnienia", p. 165; LP, t. II, p. 5-76.

[62] K. Tyczyńska, *Kontakty...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 154; seserys rekolekcijų pamokslus stenografuodavo, ir taip atsirado visas tomas *Konferencje ascetyczne*, kurį išleido J. Bukovičius ir T. Gurskis, Warszawa 2002.

[63] „Wspomnienia", p. 156, 163, 165.

[64] T. Honorato bylos vicepostulatoriaus archyvas, II, t. 14, nr. 257, d. 2, p. 58, laiškas R.A. Godeckai.

[65] H. Koźmiński, *Pisma*, t. V, p. 55, 57, 60.

[66] Ten pat, t. 7, d. II, p. 87.

[67] K. Tyczyńska, *Kontakty...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 155.

[68] LCVA, 1674, 2, t. 93, k. 42, 1909.04.20 laiškas.

ralystėje[69]. Ir šioje srityje jų kūrėjui t. Honoratui Kozminskiui labai naudingas buvo kompetentingas kun. Matulaičio bendradarbiavimas. Aplinkraštyje apie bendruomenių visuomeninį darbą, aptaręs reikalą, baigdamas rašo: „Išsamiau išsiaiškinti šių klausimų visi vyresnieji ir visos vyresniosios tegu asmeniškai kreipiasi į kun. Matulevičių, žinomą sociologą, kuris juos studijavo užsienyje, o dabar kuria tokias draugijas mūsų šalyje su krikščionių demokratų vardu. Kun. Matulevičius yra palankus vienuolijoms ir kai kurias iš jų jau nukreipė šiam darbui. Reikia jo prašyti, kad duotų atitinkamų patarimų, ir su Dievo bei mūsų palaiminimu tiksliai laikytis jo nurodymų"[70].

T. Honoratas patarė kreiptis į jį konkrečiai Jėzaus Tarnaičių kongregacijos seserims, kurioms reikėjo pagalbos kuriant katališką sąjungą[71]. Kun. Matulaitis padėjo ir Jėzaus Vardo seserims įsteigti Krikščioniškąją amatininkių draugiją „Dźwignia" (*Svertas*)[72]. Tai buvo tam tikra moterų amatininkių profesinė sąjunga. Labai tikėtina, kad jis buvo jos statuto autorius[73]. Sąjunga caro valdžios buvo įregistruota 1906 m. liepos 1 d. Pirmasis organizacinis susirinkimas, kun. Matulaičiui dalyvaujant, įvyko 1906 m. gegužės 24 d. Pirmuoju Sąjungos globėju tapo kun. Kazimiežas Bronikovskis. Seserys vaidino joje vadovaujantį vaidmenį[74].

Kun. Matulaitis už t. Honoratą buvo 42 metais jaunesnis ir į daugelį klausimų žiūrėjo per užsienyje įgytų žinių prizmę. Vienuolinį gyvenimą jis laikė naujųjų laikų Bažnyčios apaštalavimo forma. Todėl kai kurios kritinės jo pastabos kėlė nerimą vienuolijų įkūrėjui, tarp kitų ir tai, kad vienuolės auklėjamos pagal netinkamus vadovėlius, parašytus klauzūriniam gyvenimui, praktikuoja perdėtus apsimarinimus, klaupiasi prieš vyresniąsias, todėl lūžta jų korsetai, kad jų krikšto vardų pakeitimas vienuoliniais komplikuoja jų santykius su šeima ir pažįstamais – siūlė daugių daugiausia prie vardo pridėti „Marija"[75].

---

[69] R. Bender, *Społeczne inicjatywy chrześcijańskie w Królestwie Polskim 1905-1918*, Lublin 1978, p. 41.

[70] H. Koźmiński, *Pisma*, t. 12, p. 266–267.

[71] Ten pat, t. 7, d. II, p. 70.

[72] K. Bronikowski, *Szczegóły...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 77.

[73] K. Trela, *Zgromadzenie Sióstr Najświętszego Imenia Jezus w latach 1887-1946*, Warszawa 1992, p. 230; K. Bronikowski, *Szczegóły...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 77.

[74] Ten pat, p. 228–231.

[75] H. Koźmiński, *Wybór pism*, in: „Nasza Przeszłość" nr. XXVIII, Kraków 1968, p. 169–171.

Nepaisant tų kritinių pastabų, t. Honoratas pasitikėjo kun. Matulaičiu; vienai vyresniųjų seserų (Anelei Godeckai, kuri turėjo kažkokių abejonių), jis rašė: „Matulevičius – šventas žmogus, visa siela Jums atsidavęs. Šiandien mirdamas, atiduočiau Jus į jo rankas be jokios baimės, nes visos jo pažiūros derinasi su manosiomis"[76].

Kun. Matulaitis, remdamasis savo patirtimi ir iš įvairių vyresniųjų gautomis žiniomis, vėliau savo vienuoliams rekomendavo būti budriems, įspėjo juos neįsipainioti į įvairias seserijas, brolijas ir pan., imantis joms vadovauti, nes šis užsiėmimas „visą laiką žmogaus paima ir taip jo protą apsunkina, kad jis jau beveik jokio kito darbo nusitverti nebegali". Vienu iš prioritetų laikė darbą su jaunimu[77].

Gyvendamas Pliater-Zyberkaitės įstaigoje, jis atsidūrė gyviausiame jaunimo katalikiško auklėjimo centre. Stanislavas Bžozovskis (Brzozowski) rašė: „Krikščionybė, katalikybė, Bažnyčia, religija mūsų dabartiniame gyvenime yra nesiejami su literatūra, filosofija, mokslu, visu tuo, kas sudaro kultūrą"[78]. Cecilija Pliater-Zyberkaitė nutarė veikti priešingai. Be mokyklų Varšuvoje ir Chiličkuose, 1905 m. ji įkūrė Jaunimo bičiulių draugiją, kurios didžiausias laimėjimas buvo vadinamieji etikos būreliai ir šeimų židiniai, rengiami organizacijos narių namuose studentams ir vyresniesiems gimnazistams. Apie 1914 metus Pliater-Zyberkaitės įtaka siekė visus lenkų žemių telkinius ir svarbiausius lenkų centrus užsienyje. Čia atsirado pirmasis religinis visuomeninis, pasauliečių leidžiamas žurnalas „Prąd" (*Srovė*). Čia buvo pakloti pagrindai akademinio katalikų jaunimo draugijai „Odrodzenie" (*Atgimimas*)[79].

Eugenijušas Jara teisingai pastebėjo: „Pliaterytės misijai reikėjo solidžios Bažnyčios autoriteto paramos, ir čia Apvaizda atsiuntė jai Fribūro teologijos daktarą"[80].

Šis pirmiausia ėmė rūpintis gamyklų jaunimu. Ryšium su revoliuciniu bruzdėjimu ir rusiškų mokyklų boikotu į Pienknos

[76] T. Honorato bylos vicepostulatoriaus archyvas, II, t. 14, nr. 257, d. 2, p. 58.
[77] Dd, p. 102, 1911.02.05 (*Užrašai*, p. 50).
[78] S. Brzozowski, *Pamiętnik*, Lwów 1913, p. 59.
[79] T. Górski, *Plater-Zyberk Cecylia*, in: PSB, t. 26, p. 693—694.
[80] E. Jarra, *Niezwykła osobowość*, in: „Wspomnienia", p. 144.

gatvėje įsteigtas mokyklas priplūdo merginų, dažnai priešiškai nusiteikusių Bažnyčios ir religijos atžvilgiu. Kun. Matulaitis tapo mokyklos koplyčios kapelionu. Jis taip pat skaitė logikos, etikos ir apologetikos paskaitas vyriausioje gimnazijos klasėje. Jo paskaitas lankydavo ne tik mokinės, bet ir mokytojos; jis vedė ir konferencijas mokytojų kursuose[81]. Būsimos mokytojos, auklėtojos ir direktorės Jadvygos Reut nuomone, „Kun. Matulevičiaus paskaitos stulbino išmintimi, logika, tikslumu, kėlė dvasią, plėtė akiratį. Jos vyko vienerius metus. Kun. Matulaičio įtaka aplinkai buvo rami, bet didelė"[82].

Kun. Matulaitis taip pat priklausė „etikos būrelių" vadovybei. Į šiuos susirinkimus kai kurie žmonės atvažiuodavo iš toli – pavyzdžiui, Juzefas Zmitrovičius (Zmitrowicz) net iš Vilniaus. Susirinkimuose vykdavo svarstymai aktualiais jaunimo socialinio ir religinio gyvenimo klausimais[83]. Be jaunimo, referatus čia skaitė įžymūs prelegentai, tarp jų ir kun. Matulaitis[84].

1905 m. „Przegląd Powszechny" paskelbė anketą: Kokie yra šiandien svarbiausi Lenkijos katalikybės uždaviniai? Buvo atsiųsti 82 atsakymai, daugiausia vadovaujančių visuomeninio ir religinio gyvenimo asmenybių. Į pirmą vietą buvo iškeltas socialinis darbas, kuriam būtinas vidinis visuomenės, ypač dvasininkijos ir inteligentijos, atsinaujinimas[85].

Antrojoje XIX a. pusėje Lenkijoje kartu su pramonės plėtra išaugo darbininkų klasė, dažniausiai neturinti pilietinių teisių ir gyvenanti skurde. Nuo Bažnyčios požiūrio į ją priklausė, ar darbininkai išlaikys katalikų tikėjimą, ar atsimes nuo jo ir nueis paskui besirūpinančius proletariato reikalais socialistus. Čia jau buvo kalbama ne apie labdarą, o apie teisingumą, apie ekonominės bei visuomeninės sistemos taisymą. Vakarų

---

[81] S. Mackiewicz, *Wykłady ks. J. Matulewicza*, Warszawa 1907, p. 1–25, rankraštis AMPP, VIII.

[82] J. Reutt, *Ksiądz Matulewicz w Zakładzie Cecylii Plater*, in: „Wspomnienia", p. 160; panašus mokinės J. Žukauskaitės įspūdis, in: T. Górski – Z. Proczek, *Rozmiłowany w Kościele*, Warszawa 1987, p. 26.

[83] J. Zmitrowicz, *Odrodzenie katolicyzmu polskiego na początku XX wieku*, in: „Wspomnienia", p. 160–161.

[84] B. Załuski, *Cecylia Plater-Zyberkówna*, Warszawa 1930, p. 35-36; K. Turowski, *„Odrodzenie". Historia Stowarzyszenia Młodzieży Akademickiej*, Warszawa 1987, p. 16, 39.

[85] R. Szczurowski, *Ankieta o Kościele w Polsce z 1906 r.*, „Przegląd Powszechny" 1 (941) 2000.

Europos šalyse šia problema Bažnyčia rūpinosi jau nuo XIX a. vidurio. Rusijos okupacijos ir priespaudos sąlygomis su tuo susiję klausimai nebuvo sprendžiami net po Leono XIII išleistos enciklikos *Rerum novarum*. Pralaimėjęs karą su Japonija, kai Rusijoje ir Lenkijoje kilo revoliucija, carizmas buvo priverstas padaryti daug nuolaidų. Ypač reikšmingas buvo 1905 m. spalio mėn. 30 d. įsakas, pripažįstantis gyventojams pagrindines teises ir skelbiantis konstitucinės valdžios įvedimą. Nors revoliucija pralaimėjo, tačiau davė kai kurias demokratines laisves ir išjudino kultūrinį bei politinį gyvenimą. Dėl to, tarp kitų organizacijų, ėmė rastis įvairios profesinės sąjungos: socialistinės, endekinės ir krikščioniškosios.

Kadangi kun. Matulaitis, studijų ir sielovadinio darbo Fribūre metu susipažinęs su Bažnyčios socialiniu mokymu ir ypač su enciklika *Rerum novarum (Permainų troškimas, lot.)*, tuomet viešėjo Varšuvoje, jam buvo pasiūlyta įsijungti į šį darbą. Jis sistemingai ugdė savo jautrumą socialiniams reikalams ir žinias apie juos. Kartu su Cecilija Pliater-Zyberkaite 1905/1906 akademiniais metais suorganizavo trijų mėnesių politinės ekonomikos kursus su užsiėmimais triskart per savaitę po vieną valandą. Klausytojų akiračiui praplėsti dėstytoju buvo pakviestas Liudvikas Kšivickis (Krzywicki), garsus ekonomistas ir sociologas, kairiosios ir radikaliosios krypties atstovas, socialdemokratų partijos narys. Jo klausytojais, be organizatorių, buvo Pšezdzeckių ir Pliaterių šeimos nariai, studentai Tadeušas Blažejevičius ir Eugenijušas Jara (Jarra) bei Julijušas Ostrovskis (Ostrowski)[86].

Organizacinio darbo pradžia yra susijusi su Šv. Kryžiaus bažnyčia Varšuvoje, kurios klebonas buvo vysk. Kazimieras Ruškevičius (Ruszkiewicz, Rūškys), Varšuvos sufraganas, kilęs iš Seinų vyskupijos Marijampolės apylinkių. 1896 m. jo vikaru tapo kun. Marcelis Godlevskis (Godlewski), taip pat įšventintas Seinų vyskupijai. Į tą draugiją įsijungė kun. Matulaitis, tapęs kun. Godlevskio bendradarbiu visuomeninio darbo srityje. Pažįstantis aplinkos realijas kun. Kazimiežas Bronikovskis prisimena, kad kun. Matulaitis „kartu su prelatu Pšezdzeckiu kūrė labiau teorinę, mokslinę grupę, o prelatas M. Godlevskis aktyviai

[86] E. Jarra, *Niezwykła osobowość*, in: „Wspomnienia", p. 145–146.

ėmėsi steigti būrelius prie įvairių bažnyčių. Kartkartėmis pas jį vykdavo bendri būrelių globėjų susirinkimai su abiem kunigais profesoriais"[87].

Tais darbais, iš pradžių slaptais ir vietiniais, pasirėmė Varšuvos metropolijos vyskupų 1905 m. spalio 9 d. sudaryta Socialinio darbo komisija. Jai vadovavo vysk. K. Ruškevičius. Šios kolegijos pavedimu kun. Matulaitis ir kun. Henrikas Pšezdzeckis parengė visuomeninių darbų principus, kuriuos Komisija 1905 m. gruodžio 6 d. pripažino savais[88] ir pavedė išspausdinti[89]. Netrukus ta pačia tematika kun. Matulaitis parašė dar du straipsnius: į Parankinę *Bažnyčios enciklopediją*[90] ir į „Pracownik Polski"[91]. Juose jis aiškina, kas yra krikščioniškoji demokratija. „Visuomeniniu požiūriu, – rašo, – krikščioniškoji demokratija pasisako už visuotinį teisingumą ir meilę; ji statoma ne ant klasių pagrindo, bet kovoja už visų laimę iš meilės idėjai ir visiems žmonėms. Tačiau kadangi dirbantys žmonės sudaro didelę visuomenės dalį ir labiausiai kenčia dėl neteisybės, krikščioniškoji demokratija pirmiausia rūpinasi jų gerove ir nauda. Taigi, profesoriaus Toniolo nuomone, demokratija reiškia tokią visuomeninę santvarką, kurioje visos juridinės, ekonominės ir visuomeninės galios proporcingai pagal savo išsivystymą bendradarbiauja bendram labui, kad pagaliau būtų gauta didžiausia nauda liaudžiai, tai yra plačiausiems sluoksniams"[92].

O toliau paaiškina: „Lenkijos Karalystėje tik dabar dėl visuomeninių sąlygų galėjo prasidėti visuomeninis krikščioniškasis judėjimas; 1906 m. balandžio 19 d. Varšuvoje įvyko pirmasis Krikščioniškosios Demokratijos delegatų iš visų vyskupijų suvažiavimas, kuriame pradėtas organizacinis darbas"[93].

Suvažiavime buvo priimtas Centrinės ekonominių-visuomeninių ir apologetinių veikalų bibliotekos įsteigimo projektas,

[87] K. Bronikowski, *Szczegóły ...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 76.

[88] S. Gajewski, *Społeczna działalność duchowieństwa w Królestwie Polskim 1905–1914*, Lublin 1990, p. 32–33.

[89] *Demokracja Chreścijańska*, anoniminis spaudinys, Warszawa 1906.

[90] *Demokracja Chreścijańska*, in: „Podręczna Encyklopedia Kościelna", t. VII–VIII, p. 397–399.

[91] *Demokracja Chreścijańska*, in: „Pracownik Polski" 1907, nr. 32 ir 33.

[92] *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. VII–VIII, p. 397.

[93] Ten pat, p. 399.

kun. Matulaičio parengtas ir paskelbtas kaip atsišaukimas[94]. „Laikas ir aplinkybės skubina mus imtis socialinio darbo. Tačiau čia neužtenka pačių geriausių norų: čia reikia mokėti dirbti", – tvirtina kun. Matulaitis. Autoriaus žiniomis, Krikščioniškosios Demokratijos studijų būrelis pradėjo kurti tokią instituciją, kuri galės būti Centrinės bibliotekos pagrindas. Ji būtų mokslinė, joje būtų darbo kambarys ir iš jos būtų galima skolintis knygas į namus. Atsišaukimo pabaigoje rašoma, kad bibliotekos narių sąrašą sudaro kun. Matulevičius, Kapucinų g. 5.

Kun. Marcelis Godlevskis, anuometinis Šv. Martyno bažnyčios Varšuvoje, Pivnos gatvėje, rektorius, 1905 m. lapkričio 16 d. paskelbė apie susikūrusią Krikščionių darbininkų draugiją[95]. 1906 m. birželio 11 d. su šiuo faktu buvo supažindintas Varšuvos generalgubernatorius[96]. Tai buvo darbininkų profesinė sąjunga, susikūrusi krikščioniškosios demokratijos pagrindu[97]. Didžiausio klestėjimo laikotarpiu 1908 m. 8-iuose Karalystės rajonuose buvo 79 būreliai, kuriems priklausė iš viso 22 207 nariai[98].

Atrodo, Draugijos statutą bus parengęs kun. Matulaitis. Tai liudija jo artimiausias bendradarbis Tadeušas Blažejevičius (Błażejewicz): „Kun. prof. Jurgis Matulevičius 1906 m. parengė Krikščionių darbininkų draugijos statutą"[99]. Tai patvirtina, atrodo, jo įvesta į tekstą pataisa, draudžianti partinę politinę agitaciją. Kun. Matulaitį pataisyti Statutą įgaliojo II suvažiavimas, įvykęs 1907 m. sausio 9 d.[100] Taip pat ir kun. Aleksandras Vuicickis (Wóycicki), kun. Matulaičio įpėdinis Akademijos sociologijos katedroje, laiko jį esant atsakingą už Statuto turinį: „Kun. Matulevičius matė panašią organizaciją Šveicarijoje, buvo susipažinęs su Bažnyčios socialiniu mokymu, o svarbiausia – pats buvo katalikiškos visuomeninės dvasios žmogus. Ir tas savo savybes jis perdavė organizacijai prie jos lopšio. Ši

---

[94] J. Matulewicz, *Projekt założenia Biblioteki Centralnej dzieł ekonomiczno-spolecznych i apologetycznych*, [Warszawa 1906], vienintelis egzempliorius: Biblioteka KUL, nr. 39986 III.

[95] R. Bender, *Spoleczne ...*, cit. v., p. 69.

[96] Ten pat, p. 70.

[97] J. Matulewicz, *Demokracja Chrześcijańska*, in: „Pracownik Polski" 1907, nr. 32, p. 1.

[98] R. Bender, *Spoleczne ...*, cit. v., p. 81.

[99] Cit. iš: B. Załuski, *Postać Odnowiciela jest nam bliska*, in: „Wspomnienia", p. 105; tas pats, *Studia i wspomnienia o ojcu Odnowicielu*, ten pat, p. 153.

[100] R. Bender, *Spoleczne ...*, cit. v., p. 71–72.

dvasia gyvavo Krikščioniškosios darbininkų draugijos statute, pirmuosiuose jos darbuose. Kitais žodžiais tariant, kun. Matulevičius nukreipė darbininkų judėjimą Lenkijos Karalystėje tinkamu keliu"[101].

Kai kas mano, kad draugijos pavadinimas „krikščionių" išreiškia jos kūrėjų ekumeninę dvasią[102]. Veikiau jis rodo, kad darbininkams trūko pasitikėjimo Katalikų Bažnyčia. Kun. Matulaitis vėliau rašė apie tai: „Buvo tai pirmosios Rusų revoliucijos metu. Žmonės, ypač darbininkai, labai buvo sukelti prieš kunigus ir Bažnyčią; net katalikybės vardo viešai nebegalima buvo [kelti]. Trokšdami nors šiek tiek atsverti priešingą tikybai agitaciją, tarėmės steigti darbininkų draugiją; man pasiūlius, kad pavadintume ją katalikų draugija, atsakyta, kad tai firma jau subankrutijusi, kad toksai vardas tik darbui kenks, vos ne vos išdrįsta pavadinti tą draugiją krikščioniška"[103]. Kun. Matulaitis tuo klausimu sutiko su kun. Vlodzimiežu Jakovskiu iš Čenstakavos[104].

Pagal statutą „Krikščionių darbininkų draugijos tikslas – kelti darbininkų religinį bei moralinį, intelektualinį lygį ir tautinį sąmoningumą" (1 paragrafas). Šiam tikslui įgyvendinti ji turi teisę rengti nuolatinius susirinkimus, kurių metu bus skaitomos mokomosios bendrojo išsilavinimo paskaitos, pavyzdžiui, istorijos, geografijos, taip pat vedami pokalbiai darbininkų padėties klausimais; rengti poilsio ir pramogų vakarus; kurti bibliotekas ir skaityklas; teikti nemokamas konsultacijas teisės ir medicinos klausimais (4 paragrafas). Draugijai vadovauja vyriausioji valdyba, susidedanti iš 12 narių ir kunigo globėjo (19 par.). Sekretoriato darbuotojas Tadeušas Blažejevičius pabrėžia, kad „kunigo globėjo kompetencija siekia tik tikėjimo ir moralės dalykus. Statutas buvo persmelktas kiaurai demokratiška dvasia, davė tvirtą pagrindą savarankiškam darbininkų organizacijų darbui bei visuomeninio ir pilietinio pasirengimo galimybę"[105]. Valdybos nariai iš savo tarpo išsirenka pirmininką, jo pavaduotoją, du sekretorius ir iždininką (20 par.).

---

[101] A. Wóycicki, *Blaski i cienie*, in: „Wspomnienia", p. 177–178.
[102] R. Bender, *Społeczne* ..., cit. v., p. 89.
[103] LL, p. 188, 1924.10.27 laiškas Pr. Būčiui.
[104] R. Bender, *Społeczne* ..., cit. v., p. 76, 89.
[105] Cit. iš: B. Załuski, *Postać* ..., cit. v., in: „Wspomnienia", p. 105.

1906 m. rugsėjo 5 d. valdybos posėdyje buvo nutarta sudaryti Vyriausiąjį sekretoriatą su informacijos, teisės, redakcijos, bibliotekos, paskaitų, profesijos ir pramogų bei iškylų sektoriais[106]. Manoma, kad generaliniu sekretoriumi tapo kun. Matulaitis. Rašydamas laišką 1906 m. spalio mėn. 24 d. ant firminio blanko su vyriausiojo sekretoriato antspaudu, jis pasirašė „generalinis sekretorius"[107]. Taip pat ir per atsisveikinimo su kun. Matulaičiu iškilmes 1907 m. birželio 22 d. metraštininkas Draugijos laikraštyje parašė: „Gera visų susirinkusiųjų nuotaika būtų išsilaikiusi iki galo, jei ne paskelbta visuomenei žinia, kad mūsų generalinis sekretorius kun. J. Matulevičius netrukus paliks mūsų Draugiją ir išvyks į Peterburgą akademijos profesoriaus pareigoms. Todėl kun. J. Matulevičiaus kalba, kuri buvo atsisveikinamoji, nuliūdino susirinkusius. Taip pat kalbėjo p. Gdykas ir dėkojo kun. J. Matulevičiui už jo darbą Draugijai"[108].

Tadeušas Blažejevičius prisimena: „Kun. Matulevičius skaitė paskaitas, rengė pokalbius Draugijos sekretoriate būrelių, kurių Varšuvoje jau buvo per 20, nariams iki pat savo išvykimo į Peterburgą, kur 1907 m. rugsėjo 13 d. pradėjo eiti sociologijos profesoriaus pareigas"[109]. Pats kun. Matulaitis rašo Draugijoje skaitęs sociologijos paskaitas[110].

Nuo 1906 m. kovo iki rugsėjo 15 d. ėjo savaitraštis „Towarzysz Pracy" (*Darbo draugas*), buvęs, šalia „Robotnik Polski" (*Lenkijos darbininkas*), Draugijos oficiozu. Jį redagavo kun. Matulaitis, leidėju figūravo kun. Henrikas Pšezdzeckis. Iš viso išėjo 25 numeriai. Rinkiniuose, tiesa, nepilnuose, neradau nė vieno vyriausiojo redaktoriaus pasirašyto straipsnio, nors, kaip rašo bibliografijos autorius, remdamasis tikriausiai kun. Bučio informacijomis, kartais vienas pats užpildydavo visą numerį[111].

---

[106] *Utworzenie Sekretoriatu Głównego Stowarzyszenia Robotników Chreścijańskich*, in: „Towarzysz Pracy" 1906 nr. 25, p. 7.

[107] Kunigų rezurekcionistų archyvas, Roma, nr. 43766.

[108] Puszczyk, *Chwila bieżąca*, in: „Pracownik Polski" 1907 nr 26, p. 4; R. Bender, matyt, pateikia klaidingą informaciją, kad vyriausioji valdyba buvo sudaryta II suvažiavime (1907.01.9–10) ir kad sekretoriais tapo kun. Francišekas Gonsiorovskis (Gąsiorowski) ir Liudvikas Gdykas (*Spoleczne* ..., cit. v., p. 81).

[109] Cit. iš: B. Załuski, *Postać* ..., cit. v., in: „Wspomnienia", p. 106.

[110] LL, p. 189, 1924.10.27 laiškas P. Bučiui.

[111] AJM, p. 289.

Su savaitraščio „Towarzysz Pracy" redagavimu yra susiję s incidentas, turėjęs reikšmės kun. Matulaičio gyvenimui, todėl pateikiu platų jo aprašymą:

„Visu uolumu mečiausi į sūkurį kovos ir darbo; dirbau per dienas, o dažnai ir naktimis; visa širdimi buvau tam darbui atsidavęs. Teko man redaguoti laikraštukas. Kai gydžiausi Ciechocinke, mano vardu leidinėjo jį pasaulinis žmogus, redakcijos sekretorius; tilpo straipsniai nelabai tikę. Ir be to neprityrusiam teko man suklysti. Man rodės, kad aš kažin kaip naudingą Bažnyčiai darbą dirbu. Kaip perkūnas mane trenkė, kai suėjęs a. a. savo draugą kun. Tauerį, seminarijos profesorių, iš jo išgirdau, kad Arcyvyskupo Kurijoje tartasi mane suspenduoti ir prie jokių darbų neprileisti. Tarsi, kad žemė būtų po m[a]nim prasiskyrusi; netekau pamato po kojų. O teip rodos visa širdimi norėjau Bažnyčiai patarnauti, ir štai Jos Vyriausybė rengėsi mane smerkti. Tasai smūgis tiesiog teko man persirgti. Daugiau kaip savaitę išbuvau užsidaręs savo kambaryje. Išstojau iš kunigų draugijos "Unio cleri", kuriai įstatus buvau parašęs; išrodė, kad man įtartam nepritinka įlįsti į tarpą tobulesnių kunigų. Pasiryžau kuogreičiausiai bėgti iš Varšavos kur kitur, manydamas, kad nebegalima toliau darbuotis ten, kur esu įtartas, kur kažin kaip, gal kreivai, į mano darbus žiūrės. Besergant ta liga, Dievas davė man suprast šiek tiek kryžių ir kentėjimų reikšmę ir prasmę. Ir pagijau iš Dievo malonės. Pradėjau kone visiškai nepaisyti, ką žmonės apie mane mano, kalba arba rašo: vien žiūriu Dievo garbės ir Bažnyčios labo; sau obalsiu pasiėmiau: *vince malum in bono*"[112] *(Blogį nugalėk gėriu, lot., Rom 12, 21)*. Neaišku, koks straipsnis turimas galvoje ir ar tai buvo susiję su laikraščio „Towarzysz Pracy" sujungimu su „Robotnik Polski", pavadinus jį „Pracownik Polski", su kuriuo kun. Matulaitis taip pat bendradarbiavo.

Kaip generalinis sekretorius, kun. Matulaitis buvo vienas iš organizatorių Lenkijos socialinių kursų[113], kurie įvyko Varšuvoje 1907 m. rugpjūčio 27–30 d., Krokuvos priemiesčio Pramonės ir prekybos muziejaus salėje. Juose buvo perskaityta 13 referatų. Prelegentais buvo parinkti žinomiausi Bažnyčios socialinio

---

[112] LL, p. 188–189, 1924.10.27 laiškas P. Būčiui

[113] LL, p. 263, 1907.12.20 laiškas A. Dambrauskui.

mokymo žinovai iš visų Lenkijos telkinių. Tarp jų iš Poznanės atvyko kun. Piotras Vavžiniakas (Wawrzyniak), ekonominių ir ūkinių bendrovių globėjas, iš Krokuvos – Edvardas Jarošinskis (Jaroszyński), sociologijos mokslo Lenkijoje pradininkas. Šiame būryje buvo ir kun. Matulaitis. Tie kursai, Lenkijos Karalystėje pirmieji, subūrė 716 dalyvių[114].

Kun. Matulaitis pateikė klausytojams kelių valandų referatą „Krikščioniškoji nuosavybės teisės teorija"[115]. Tema buvo labai svarbi. Viena vertus, socialistai pasisakė už visuomeninę nuosavybę, neigdami atskirų asmenų teisę į privatinę nuosavybę, o kita vertus, liberalai siekė niekieno nevaržomos privatinės nuosavybės teisės. Prelegentas stengėsi pateikti Bažnyčios mokymą, aukštesnį už kraštutinius socialistų ir liberalų požiūrius. Jis pabrėžė, kad tiesiogiai Bažnyčia darbuojasi žmogaus išganymui, tačiau tam tikras gėrybių kiekis yra būtinas žmogui tinkamai gyventi ir daryti gerus darbus. Todėl šiuo klausimu tarytum iš pareigos užsiima ir Bažnyčia. Remdamasis enciklika *Rerum novarum* bei šv. Tomu, jis tvirtino, kad žmogus turi teisę į privatinę nuosavybę, nes ji aprūpina šeimos buitį, individams suteikia laisvės jausmą, skatina ūkiškumą. Todėl nuosavybės teisę gina Bažnyčia ir valstybė.

Tačiau nuosavybės teisė nėra besąlygiška. Tik Dievas yra visų dalykų Šeimininkas, – teigė jis. O gėrybių savininkui tenka tam tikros pareigos. Nuosavybė turi būti teisėtai įsigyta, negalima ja egoistiškai naudotis, neatsižvelgiant į poreikius kito žmogaus, kurio teisė oriai gyventi yra viršesnė už nuosavybės teisę. Valstybė turi sergėti, kad niekieno teisės nebūtų pažeistos, o nuosavybės teisė tarnautų bendram labui.

Kun. Matulaičio mintys „sukėlė didelį atgarsį ir ilgai buvo diskutuojamos"[116]. Kun. Vucickio nuomone, „Kun. Matulevičiaus referatas apie nuosavybę ko gero yra geriausias iš visų kalbėjusiųjusiųjų, ypač varšuviečių, referatų. Pats referatas aiškiai liudija apie mokslinį Profesoriaus pasirengimą darbui Katalikų sociologijos katedroje"[117].

---

[114] *Kursa społeczne*, Warszawa 1907.

[115] Ten pat, p. 92–123; R. Bender, *Błogosławiony Jerzy Matulewicz o chrześcijańskiej teorii prawa własności*, in: „Róże Maryi" (Stockbridge), 1987 nr. 11, p. 360–363.

[116] R. Bender, *Spoleczne ...*, cit. v., p. 85.

[117] A. Wóycicki, *Blaski i cienie*, in: „Wspomnienia", p. 178.

Įtaką, kurią kun. Matulaitis darė savo bendradarbiams, rodo tai, kad į jo po keleto metų įkurtą noviciatą pirmieji įstos kun. Vlodzimiežas Jakovskis, pagrindinis Čenstakavos darbininkų organizatorius[118], kun. Kazimiežas Bronikovskis, sąjungos „Dźwigniarki" *(Svertininkės)* globėjas[119], ir kun. Juozas Vaitkevičius, VII Varšuvos būrelio globėjas[120].

Peterburgo dvasinė akademija

Akademija neužmiršo savo buvusio auklėtinio. Arkivyskupas Boleslavas Klopotovskis jam, vos tik baigusiam studijas Fribūre, oficialiai pasiūlė darbą šioje aukštojoje mokykloje. Deja, nesutiko Kielcų vyskupas.[121] Revoliucijos atodrėkio bangos paveikta, Akademijos valdžia sumanė įvesti naujų dėstomųjų dalykų. 1906 m. sausio mėnesį Senatas nutarė įsteigti Sociologijos katedrą, tačiau buvo nelengva rasti dėstytoją. Kaip informavo Peterburgo „Zeitung", jo derėjo ieškoti Austrijoje ar Vokietijoje[122]. Galbūt dėl tos informacijos kun. profesorius Michalas Godlevskis asmeniškai, nors ir rektoriaus vardu, net du kartus kreipėsi į savo buvusį kolegą kun. Matulaitį, kviesdamas jį į Peterburgą, tačiau pastarasis sirgo ir neatsakė į jo laiškus.[123]

Laikui bėgant jo sveikata gerėjo, ir jį liūdino tai, kad nors taip sunkiai darbuojasi, jo tėvynė Lietuva neturi iš to jokios naudos, o juk ir ten gyvenimas bunda iš letargo miego. Todėl 1907 m. balandžio 24 d. parašė laišką savo bičiuliui, Akademijos profesoriui kun. Būčiui, prašydamas patarti, kur vykti, ir, jei gali, padėti. Pirmiausia galvojo apie Akademiją, kur buvo nemaža studentų lietuvių, arba apie Kauno seminariją[124].

Tuomet kun. Būčys ėmėsi šio reikalo ir Akademijos vadovybės vardu pakvietė jį užimti sociologijos profesoriaus parei-

[118] F. Galewicz, *Jakowski Włodzimierz*, in: „Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce", A-J, Warszawa 1991, p. 184–185.
[119] „Pracownik Polski" 1907, nr. 19, p. 6.
[120] „Pracownik Polski" 1907, nr. 18, p. 6 ir nr. 34, p. 6.
[121] J. Matulewicz, *Listy polskie* ..., cit. v., p. 319, 1905.04.19 laiškas Fr. Obuchovičiui.
[122] Kučas, p. 56–57.
[123] LL, 1907.05.06 laiškas Pr. Būčiui
[124] LL, p. 38, 1907.04.24 laiškas Pr. Būčiui.

gas[125]. Tačiau kun. Matulaitis abejojo dėl dviejų dalykų. Pirma, jis nebuvo tikras, ar tenykštis klimatas tiks jo sveikatai. Todėl tarėsi su savo gydytojais, ir jie išsklaidė jo nuogąstavimus[126]. Antra, abejojo, ar Akademijos vadovybė sutiks jį priimti, nes, rašė jis, „girdėjau, kad ten įtarę mane ėsant "liberalu" ir "socjalistu"; kad ten manim nepasitikint"[127]. Laimei, ir tai nesudarė kliūčių. Pirmomis birželio dienomis jis gavo rektoriaus kun. Liongino Žarnoveckio (Żarnowiecki) kvietimą[128]. Dėl to labai džiaugėsi ir vylėsi, kad Kielcų vyskupijos administratorius su tuo sutiks[129]. Vidaus reikalų ministerija nesipriešino, ir Mogiliavo vyskupijos administratorius kun. Steponas Denisevičius (Denisiewicz)[130] 1907 m. rugsėjo 1/14 d. paskyrė jį sociologijos profesoriumi[131]. Kelionei ir įsikūrimui Akademija jam skyrė vyriausybinę 200 rublių dotaciją[132]. Jis gavo paskyrimą kaip teologijos magistras, o naudotis daktaro titulu VRM jam leido tik 1909 m. sausio 7 d.[133] Į Peterburgą jis atsivežė „labai gražią specialią visuomenės mokslų biblioteką ir dar ją padidino Petrapilyje, prapirkdamas naujoms knygoms beveik visą algą"[134].

Pagal paprotį naujasis profesorius metų pradžioje skaitė inauguracinę paskaitą, kalbėjo tema *Bažnyčios mokymas apie nuosavybės teisę*[135]. Pirmąją paskaitą skaitė lotynų, kitas – lenkų kalba, paaiškinęs, kad „lotynų kalba čia nelabai tinka, nes yra mirusi kalba, o sociologija – dalykas, nagrinėjantis gyvus reikalus"[136].

Kun. J. Matulaitis dėstė visiems studentams. 1907/1908 metais I ir II kursams kartu turėjo dvi savaitines valandas. Jis kalbėjo apie žmogaus santykį su išorinėmis gėrybėmis, su kitais žmonėmis ir su visuomene. Be to, parengė ciklą apie šeimą,

---

[125] LL, p. 39, 41.
[126] LL, p. 39, 41.
[127] LL, p. 43.
[128] LL, p. 44, 1907.06.07 laiškas Pr. Būčiui.
[129] J. Matulewicz, *Listy polskie ...*, cit. v., p. 517, [1907.06] laiškas L. Žarnoveckiui.
[130] CGIA, f. 826, inv. 1, vol. 1754, k. 1, juodraštis, data neįskaitoma.
[131] *Academia ...*, cit. v., 1907–1908, p. 3.
[132] Ten pat, k. 3, 5.
[133] Ten pat, k. 7–9.
[134] P. Būčys, *Bažnyčios ...*, cit. v., in: AJM, p. 19.
[135] G. Matulewicz, *Quid Ecclesia de iure proprietatis statuit*, „Academia ...", cit. v., 1907-1908, p. 14–30; perspausdinta: J. Matulewicz, *Scripta academica...*, cit. v., p. 115–131.
[136] LL, p. 44; plg. studento M. Višnevskio *Sociologijos* užrašus (AMPP, VIII).

nuosavybę, valstybę, visuomenės klases ir draugijas. III ir IV kursams kalbėjo apie socialines ir darbininkų problemas, apie visuomeninę-ekonominę, liberalų, socialistų ir krikščionių mokyklas[137].

1908/1909 mokslo metais I ir II kursams jis turėjo dvi paskaitas: apie nuosavybę, gėrybių kūrimą, jų platinimą, vartojimą ir naudojimą, o III ir IV kursams – apie darbininkų, moterų ir žemdirbių socialinio gyvenimo sąlygas[138].

1909/1910 mokslo metais buvo suplanuotos dvi paskaitos I ir II kursams – politinės ekonomijos pagrindai, o III ir IV kursams – taip pat dvi paskaitos agrariniais klausimais ir apie žemdirbių darbo sąlygas Rusijoje, Vokietijoje, Austrijoje ir Italijoje[139].

Per 1909 m. atostogas pasikeitė kai kurie dėstytojai. Kun. Janas Ciepliakas, dogminės teologijos profesorius, tapęs Mogiliavo sufraganu, išėjo iš Akademijos. Į vakuojančią dogminės teologijos katedrą buvo paskirtas kun. J. Matulaitis[140]. Kai į Akademiją atvyko Liuveno universiteto politinių ir socialinių mokslų daktaras kun. Aleksandras Vuicickis (Wóycicki), jam buvo patikėta sociologijos katedra. Tačiau iki valstybinė valdžia su tuo sutiko, kun. Matulaitis iki gruodžio 20 d. (senuoju stiliumi) dėstė ir sociologiją[141].

Kun. Matulaitis 1909/1910 mokslo metais keturias valandas per savaitę dėstė dogminę teologiją III ir IV kursams. Nagrinėjo traktatą apie Vieną Dievą ir Švenčiausiąją Trejybę[142], o kitais metais kalbėjo apie Sukūrimą apskritai ir apie žmogaus sukūrimą bei jo prigimtį[143]. Paskaitas skaitė lotynų kalba ir turėjo jas parengtas raštu. Rektorius kun. Aleksandras Kakovskis savo

---

[137] *Academia ...*, cit. v., 1907–1908, p. 11–12.

[138] Ten pat, 1908–1909, p. [11].

[139] Ten pat, 1909–1910, p. 11.

[140] CGIA, inv. 1, vol. 1754, k. 13, Mogiliavo vyskupijos generalinio vikaro 1909.05.29 laiško juodraštis.

[141] Ten pat, k. 19, Mogiliavo arkivyskupijos valdytojo 1909.12.18 (senuoju stiliumi) laiško juodraštis; LL, p. 88.

[142] *Academia* ... cit. v., 1909-1910, p. 10, 12.

[143] G. Matulewicz, *Theses quae in Academia Ecclesiastica Catholica Petropolitana an. scholari 1910/1911 a professore Theologiae Dogmaticae Specialis exponentur*, p. 679, rankraštis Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, f. 161, vol. 20; užrašų turinys rodo, kad tai yra visos dvejų mokslo metų paskaitos.

memuaruose pažymi, kad kun. Matulevičius „buvo laikomas žymiu dogmatiku"[144].

Nuolatine kun. Matulaičio pareiga tapo ir savaitinės sociologijos paskaitos Mogiliavo arkivyskupijos aukštojoje dvasinėje seminarijoje (*ten pat, Peterburge – Red.*), kurias skaitė nuo 1908 m. rugsėjo 13 [145] iki 1910 m. rugsėjo 1 d.[146]

Studentų atmintyje ypač įstrigo sociologijos paskaitos. Sociologija buvo nauja mokslinė disciplina, joje buvo lengva įklimpti. Kun. Matulaičio būklė buvo labai gera tuo, kad, būdamas dogminės teologijos specialistas, savo požiūrį į visuomeninius klausimus galėjo suderinti su Katalikų Bažnyčios mokymu. Todėl kun. Būčys pabrėžia: „J. Matulevičiaus sociologijoje yra retas ir brangus suderinimas katalikų dogmatinės ortodoksijos su sveikąja pažanga"[147].

Jo paskaitos, pradedant nuo inauguracinės, turėjo didelį pasisekimą. Į jas ateidavo net kitų kursų studentai, kurie tuo metu buvo laisvi, dažnai su savo kėdėmis, nes auditorijoje nelikdavo laisvų vietų[148]. Kai kurie studentai pakeisdavo savo ankstesnius ketinimus ir norėdavo rašyti darbą iš sociologijos[149], o profesorius kartais tam prieštaraudavo[150].

Klausytojams ypatingą įspūdį darė tai, kad jis kalbėdavo apie darbininkų, jų šeimų skurdą, sunkią moterų, vaikų, žemdirbių padėtį. Išnaudojamųjų gynimas buvo svarbiausias profesoriaus rūpestis[151].

Skaitomos paskaitos turėjo asketinį atspalvį, paremtą asmeniniu pavyzdžiu. Aliumnas Zenonas Kalinovskis gerai įsiminė ir įsidėmėjo profesoriaus žodžius: „Prašau atsiminti visą savo kunigo gyvenimą, kad kunigas visuomenininkas turi būti ypatingai dvasiškai išsilavinęs žmogus, kupinas tikėjimo ir meilės Dievui bei artimui"[152].

---

[144] A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, įžanginis žodis kard. Juzefo Glempo, redagavo ir parengė: T. Krawczak, R. Świętek, Kraków 2000, p. 64.

[145] CGIA, F. 826, 1, vol. 1754, k. 6, Mogiliavo arkivyskupijos valdytojo 1908.09.13 laiškas kun. J. Matulevičiui.

[146] Ten pat, k. 20, Mogiliavo arkivyskupo 1910.09.01 laiškas kun. J. Matulevičiui.

[147] P. Būčys, *Bažnyčios* ..., cit. v., in: AJM, p. 20.

[148] M. Reinys, *Professor Akademii Duchownej*, in: „Wspomnienia", p. 166; Kučas, p. 58.

[149] Z. Kalinowski, *Wychowawca kapłanów*, in: „Wspomnienia", p. 171.

[150] Pvz., B. Čėsnys, žr.: Kučas, p. 58.

[151] M. Wiśniewski, *Ojciec* ..., cit. v., in: „Wspomnienia", p. 52–53.

[152] Z. Kalinowski, *Wychowawca* ..., cit., v., in: „Wspomnienia", p. 171.

Kun. Kakovskis, tapęs Akademijos rektoriumi, pasirinko savo pavaduotoju, arba inspektoriumi, kun. Matulaitį, kurį pažinojo dar Varšuvoje, priežastimi nurodydamas tautinę studentų sudėtį. Didžiausią jų grupę sudarė lenkai, paskui ėjo lietuviai, mokantys lenkų kalbą, bet tarpusavyje kalbantys lietuviškai. Buvo ir gudų, kurie iš tikrųjų nekalbėjo gudiškai, bet simpatizavo gudų judėjimui. Anuomet pasitaikydavo nesutarimų tarp tų grupių. „Mano rektoriavimo metu, – rašo kun. Kakovskis, – pavyko nuslopinti tautinius kivirčus Akademijoje ir įvesti joje harmoningą studentų ir profesorių sugyvenimą dėl to, kad vicerektoriaus pareigoms pakviečiau lietuvius: kun. Matulevičių, o šiam pasitraukus – kun. Būčį"[153].

Kun. Matulaitis inspektoriaus pareigas ėjo du kartus: pirmąkart laikinai nuo 1909 m. rugsėjo 26 d. iki spalio 13 d.[154] ir antrąkart nuo 1911 m. sausio 26 d.[155] iki rugsėjo 27 d.[156] Pradėdamas eiti šias pareigas, jis linkėjo klierikams, kad jie, užmiršę save, stengtųsi tarnauti Dievui ir Bažnyčiai. Taip pat prašė juos melstis už jį: „kad gyvenčiau nuolat susivienijęs su Dievu, ne tik melsdamasis, bet ir dirbdamas, atlikdamas įvairiausius reikalus"[157]. Inspektorius buvo atsakingas už studentų auklėjimą.

Tiek lenkai, tiek lietuviai studentai turėjo savo tautinius savarankiško lavinimosi būrelius. Atsiradus sunkumų, visada galėjo kliautis kun. Matulaičio parama[158].

Kun. Jurgį Matulaitį domino vidinio gyvenimo problematika, jis ir šioje srityje teikdavo pagalbą klierikams. Per 1908 m. gavėnią jis vedė aštuondienes[159], 1908 m. rudenį – tridienes rekolekcijas[160], o per visus 1908/1909 mokslo metus turėjo vieną savaitinę konferenciją apie asketiką[161]. Savo laiškuose dažnai mini šią savo

---

[153] A. Kakowski, *Z niewoli* ..., cit. v., p. 68.

[154] CGIA, 826, inv. 1, vol. 1754, k. 14–16.

[155] Ten pat, k. 21 ir 22.

[156] Ten pat, k. 24.

[157] LCVA, 1674, 2, vol. 6, k. 2, kalbos juodraštis.

[158] M. Wiśniewski, *Ojciec Jerzy* ..., cit. v., in: „Wspomnienia", p. 55; M. Reinys, *Profesor* ... cit. v., in: „Wspomnienia", p. 167.

[159] LL, p. 265, 1908.01.30 laiškas P. Būčiui; M. Reinys, *Profesor* ..., cit. v., in: „Wspomnienia", p. 166.

[160] M. Reinys, *Profesor* ..., cit. v., in: „Wspomnienia", p. 166; LL, p. 268, 1908.10.13 laiškas P. Būčiui.

[161] M. Reinys, *Profesor* ..., cit. v., in: „Wspomnienia", p. 166–167.

tarnystę[162]. Taip pat ir kunigų seminarijoje per kun. Jano Urbano vedamas rekolekcijas kun. J. Matulaitis kasdien skaitydavo po konferenciją[163]. Jis buvo daugelio studentų nuodėmklausys ir dvasios vadas[164].

Savo noru, neįpareigotas, jis dalyvaudavo visose klierikų maldose, pamaldose, visuose mąstymuose[165] ir bičiuliškai su jais bendraudavo. Išvykdamas iš Peterburgo, paliko kun. Būčiui netrumpą sąrašą klierikų ir kitų asmenų, kuriems buvo paskolinęs pinigų[166].

Kun. Aleksandras Vuicickis, kun. J. Matulaičio įpėdinis sociologijos katedroje, apie jį taip rašo: „Peterburgo dvasinė akademija turėjo didelę reikšmę Bažnyčiai ir Lenkijai. Ji mokė ir ugdė aukštąją dvasininkiją Imperijai ir Karalystei. Jos inspektorius ir buvo tikrasis tos dvasininkijos auklėtojas. O kun. Matulevičius buvo tikras auklėtojo savybių įsikūnijimas: puikus kunigiškas charakteris, naujųjų laikų mokslo žinios, taktas ir idėjiškumas. Dėl šių savybių kun. Matulevičius užsitarnavo tokį akademinio jaunimo autoritetą ir simpatijas, kokių jau niekas neturėjo nuo rektoriaus kun. Simono laikų. Ir vėl – gaila, kad kun. Matulevičius šias pareigas ėjo taip trumpai. Nė vienas iš jo įpėdinių neturėjo tokios išganingos įtakos jaunimui, kaip jis. Tą autoritetą jis įgijo ir savo giliomis mokslo žiniomis. Jis buvo dogmatikos profesorius, Šveicarijos Fribūro universiteto auklėtinis; iš ten jis atnešė į Akademiją aukštą teologijos mokslo lygį, sąžiningą darbą, naują šio mokslo mokymo metodą. Tai sakau visiškai įsitikinęs, nes ne kartą girdėjau studentų susižavėjimą kun. Matulevičiaus paskaitomis. Akademija daug neteko, kad ją paliko tokio lygio profesorius ir auklėtojas, ilgesniam laikui išvykdamas į Šveicariją"[167].

Kun. Matulaitis bendravo ir su Peterburgo visuomene. Du milijonus gyventojų turinčioje Imperijos sostinėje 1907 m. gyveno 60 tūkst. lenkų[168]. Taip pat buvo daug lietuvių ir latvių,

[162] LL, p. 66, 70, 268.
[163] J. Urban, *Ksiądz Matulewicz w Petersburgu*, in: „Wspomnienia", p. 183.
[164] Z. Kalinowski, *Wychowawca ...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 169; M. Wiśniewski, *Ojciec Jerzy ...*, cit. v., ten pat, p. 55; LL, p. 49.
[165] LL, p. 392, 1909.10.16 laiškas V. Senkui.
[166] LL, p. 78.
[167] A. Wóycicki, *Blaski i cienie*, in: „Wspomnienia", p. 178.
[168] J. Spustek, *Polacy w Piotrogradzie 1914–1917*; Warszawa 1934, p. 56.

priklausančių tiems patiems parapijų centrams. Tiesa, jo veikla šioje srityje nėra aprašyta, vis dėlto šį tą apie ją žinome.

1908 m. buvo įkurta Šv. Vincento Pauliečio labdaros draugija, turėjusi apie 100 narių. Kun. Janas Urbanas, vienas iš pirmųjų draugijos narių, prisimena, kad bendruose susirinkimuose „šviesiomis pastabomis pasitarnaudavo kun. Matulevičius kaip sociologas ir kaip apskritai bet kurio visuomeninio darbo rėmėjas"[169].

1909 metais draugijos iniciatyva buvo įregistruota Romos katalikų korporacija „Oświata" (*Švietimas*) [170], kurios pirmuoju pirmininku tapo kun. Matulaitis. Jos tikslas buvo Romos katalikų švietimas bei parama vargšams. Buvo numatyta kurti joje ir studentų būrelius. „Oświata" veikė labai plačiai. Jos organizuojamos paskaitos buvo skaitomos lenkiškai arba rusiškai. Tarp prelegentų buvo būsimieji marijonai kun. Būčys ir kun. Fabijanas Abrantovičius[171].

1908 m. vasario 26 d. buvo įregistruota Katalikiškoji pedagogų draugija, kurios tikslas – jaunimo auklėjimas katalikiška dvasia. Kun. Matulaitis buvo vienas iš šios draugijos įkūrėjų. Kas dvi savaitės vykdavo posėdžiai, kuriuose būdavo skaitomi referatai, po jų vykdavo diskusijos[172].

Vilniaus filaretai, 1908 m. atvykę studijuoti į Peterburgą, įkūrė naują organizaciją, kurią pavadino „Odrodzenie" (*Atgimimas*). Jie daugiausia glaudėsi prie Šv. Kotrynos bažnyčios, bendravo su akademija, kur dirbo simpatizuojantis šiam judėjimui kun. Matulaitis[173]. Kitas kun. Matulaičio veiklos baras buvo bažnyčių sakyklos. Imperijos sostinė kartu buvo ir didelis katalikybės centras. Ten gyveno apie 50 kunigų. Kun. Būčio nuomone, Matulaitis buvo vienas iš žymiausių pamokslininkų. Jis turėjo stiprų balsą ir mėgo kalbėti miniai. Jo pamokslai pagal anuometinius papročius trukdavo 40–60 minučių. Dažniausiai jis pamokslaudavo prokatedroje arba Šv. Kotrynos bažnyčioje[174].

---

[169] J. Urban, *Ksiądz Matulewicz w Petersburgu*, in: „Wspomnienia", p. 183.

[170] F. Rutkowski, *Arcybiskup Jan Cieplak*, Warszawa 1934, p. 56.

[171] J. Spustek, *Polacy ...*, cit. v., p. 54–56.

[172] F. Rutkowski, *Biskup Antoni Malecki 1861–1935*, Warszawa 1936, p. 5, prierašas 2.

[173] S. Gajewski, *Chrześcijańskie organizacje akademickie w Polsce (1889–1939)*, Rzeszów 1993, p. 30.

[174] P. Būčys, *Bažnyčios ...*, cit. v., in: AJM, p. 23.

Prokatedroje jam net kelis kartus teko sakyti pamokslą vyskupui klausantis[175]. Į jo konferencijas Karo mokyklos Maltos koplyčioje sueidavo daug jaunimo[176]. Taip pat žinomi jo tvirti religiniai ryšiai su rusų jaunimu[177].

Jis taip pat rūpinosi savo tėvyne. Varšuvos kursuose buvo dalyvavę keliasdešimt lietuvių, kurie grįžę namo planavo, kaip surengti panašų susitikimą Kaune. Buvo sudarytas 12 asmenų komitetas, kurio sekretoriumi tapo kun. Kazimieras Šaulys. Pagalbos buvo kreiptasi į kun. Matulaitį.

„Aš neišpasakytai trokštu tų kursų; tiek metų nebuvęs Lietuvoje, tikiuosi atgaivysiąs tenai savo dvasią", – rašė organizatoriams[178]. Projekte jis atkreipė dėmesį į tai, kad nebūtų apsiribojama krikščioniškų pažiūrų prelegentais, nes manė, kad reikia žinoti ir kitaip mąstančiųjų nuomonę[179]. Remdamasis savo patirtimi, davė patarimus organizaciniais klausimais, dėl leidimų, vietos ir pan.

Kursai buvo surengti 1909 m. sausio 16–18 d. Kaune, Blaivybės draugijos namuose, Rotušės a. 6. Iš septynių referatų 3 perskaitė kun. Matulaitis. Pirmąją dieną buvo nagrinėjamas *Visuomeninis klausimas mūsų laikais*. Jis kalbėjo apie opiausias visuomenės ligas ir kaip reikia jas gydyti. Kitame tos pačios dienos referate *Miesto darbininkų ir pramonės darbuotojų klausimas* jis nurodė esant būtina lavinti darbininkus ir juos organizuoti. Reikalavo jiems leisti patiems savimi rūpintis. Kursų pabaigoje perskaitė išplėstą Varšuvos kursų temą *Bažnyčia ir nuosavybė*. Pirmą dieną kursuose dalyvavo 200, o antrą – 350 asmenų. Laikoma, kad jie buvo sėkmingi[180]. Visi jiems pateikti tekstai buvo išspausdinti[181].

---

175 LL, p. 104.

176 Kučas, 59.

177 U.A. Floridi, *Il servo di Dio G. Matulaitis e la conversione della Russia*, estratto da „La Civiltà Cattolica" 1957, atspaudas, p. 9.

178 LL, p. 264, Laiškas A. Dambrauskui [1907.12.20].

179 Ten pat.

180 Išsamiai kursus aprašo G. Gustaitė, *„Sociališkieji kursai" Kaune*, „Kultūros barai" 2000, nr. 4, p. 67–73, naudojausi Mariaus Glebaus vertimu.

181 J. Matulevičius, *Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo*, „Draugija" 1909, nr. 31–32, p. 327–350; *Bažnyčia ir nuosavybė*, ten pat, p. 351–366; *Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas*, ten pat, p. 367–384. Pirmoji tema buvo nagrinėjama ir lenkų spaudoje: J. Matulewicz, *Krótki zarys dzisiejszej kwestii socjalnej*, „Rola" 1911, p. 190–192, 208–209, 228–230, 249–250, 271–272, 288–290, 310–311, 328–330; J. Matulewicz, *Co jest kwestia spoleczna?*, in: „Polak-Katolik" 1911, nr. 84, p. 1–2.

Vilniaus vyskupijos administratorius kun. Kazimieras Michalkevičius nutarė surengti panašius kursus. Tam tikslui sudarė komitetą ir numatė paskaitų datą – 1910 m. rugsėjo 10–13 d. Kun. Matulaitis buvo paprašytas perskaityti du referatus apie tai, kas yra krikščioniškoji demokratija, jos pagrindai, esmė ir santykis su įvairiomis ekonominio ir visuomeninio gyvenimo sritimis[182]. Kun. profesorius sutiko[183]. Ar kursai įvyko, nepasisekė nustatyti.

Mykolas Krupavičius, vienas iš Lietuvos Krikščionių Demokratų partijos steigėjų ir daugkartinis žemės ūkio ministras, laiko kun. Matulaitį vienu jos „tėvų, statytojų ir kūrėjų"[184]. Jis prisipažįsta, kad kurdamas žemės reformą rėmėsi kun. Matulaičio straipsniu *Krikščioniškoji nuosavybės teisės teorija*[185].

Su kursais susijęs ir vienuolijų klausimas. Kunigai lietuviai juo užsiimti prašė kun. Matulaitį, kuris jau seniai mąstė apie vienuolijų atgaivinimą[186]. Jis pažadėjo pajudinti tą reikalą per susitikimą Kaune[187]. Atrodo, kad kursų metu šia tema buvo kalbėta uždarame rate.

1909 m. liepos 8 dieną 54 žymiausi visos Lietuvos kunigai parengė memorialą kai kurių Lietuvos vienuolijų vyresniosioms. Kun. Matulaitis gavo tekstą, išsiųstą Jėzaus Širdies seserims misionierėms, su kuriomis buvo susijęs. Kunigai šiame tekste teigia, kad Lietuvos Bažnyčiai vienuolijos yra reikalingos, net būtinos. Iš tikrųjų Lietuvoje yra seserų vienuolių, bet jų darbas susijęs su polonizacija. Reikalaujama, kad lietuvės grįžtų iš Varšuvos į tėvynę ir įkurtų visiškai nepriklausomą seserų misionierių vienuolijos Lietuvos provinciją[188]. Priešingu atveju grasinama boikotuoti esamus vienuolynus[189].

Kun. Matulaitis labai išsamiame aplinkraštyje visiškai sukritikavo lietuvių kunigų tekstą. Nekvestionuodamas vienuolijų

---

[182] LCVA, 1674, 2, vol. 123, 1910.02.2/15 komiteto vardu kun. Antonio Černiavskio rašytas raštas J. Matulaičiui; tas pats, 1910.03.05/17.04/17.

[183] J. Matulewicz, *Listy polskie* ..., cit. v., p. 105, 1910.10.25 laiškas A. Černiavskiui

[184] AJM, p. 159.

[185] Ten pat, p. 160.

[186] LL, p. 269–270.

[187] LL, p. 264, [1907.12.20] laiškas A. Dambrauskui; ten pat, p. 51–52, 1909.07.16 laiškas P. Būčiui.

[188] LL, p. 488–490.

[189] LL, p. 53, 55, 59.

atgimimo ir plėtros idėjos, nurodė, kad memorialas nelogiškas, prieštarauja kanonų teisei ir neatsižvelgia į realijas. Pabrėžia, kad pirmiausia kėsinamasi į universalų vienuolijų pobūdį; apskritai memorialą pripažino esant kenksmingą[190]. Jis pats padėjo įsikurti seserims misionierėms Varšuvoje, rėmė jų vienuolyną ir mokyklą Obeliuose[191], o pirmiausia jau buvo pradėjęs Marijonų ordino atgaivinimo darbą.

Kaip mokslo darbuotojas, kun. Matulaitis daug rašė spaudai; daugiausia rašė lietuviškai į įvairius laikraščius. 1907–1911 m., be jau minėtų straipsnių, išspausdino keliolika tekstų, pirmiausia knygų sociologijos temomis recenzijų[192]. Norėčiau aptarti du straipsnius.

Knygos *Ar bus geriaus kad socijalistai gaus viršų* recenzijoje[193] profesorius autoriui D. Dumbrei priekaištauja, kad šis puola socializmą, nesistengdamas paaiškinti, kas jis yra. Todėl gali pasirodyti, kad tai išsigalvotas socializmas. Be to, recenzentas polemizuoja dėl tezės, kad socializmas buvo visų visuomeninių konfliktų priežastis. Jis rašo: „Ne dėl revoliucinių socialistų veiksmų atsirado tiek daug visuomenės negalavimų, o dėl tų negalavimų atsirado ir plečiasi socializmas"[194].

Kitame straipsnyje *Apie dvasiškąjį ganytojavimą miestuose*[195] plačiai aptariama Vienos teologo Svobodos knyga; straipsnį jis papildo savo pastabomis, rašo apie pasauliečius Bažnyčioje, apie teologinį sielovadininkų parengimą, apie tinkamą atsinaujinimą. Pacituosiu jo žodžius, kurie nurodo visą kun. Matulaičio veiklą: „Nuo to, kaip Bažnyčios atstovai supranta savo epochą, žmones su jų siekiais ir troškimais, nuo to, kaip jie yra pasirengę vykdyti reikalavimus, kuriuos iškelia pirmyn einantis gyvenimas, kaip sugeba vykdyti savo pašaukimo pareigas naujomis kultūrinio

---

[190] LL, p. 479–488, 1909.09.07 laiškas N. Raštučiui.

[191] LL, p. 52.

[192] Išsamiausias J. Matulaičio publikacijų ir rankraščių sąrašas in: J. Matulewicz, *Scripta academica. Bibliografia bł. Jerzego,* wydali: J. Bukowicz i T. Górski, Warszawa 2002, p. 141–159.

[193] D. Dumbrė (kun. Juozo Bikino slapyvardis – *Red.*.), *Ar bus geriaus kad socijalistai gaus viršų,* in: „Draugija" 1908, t. IV, nr. 13, p. 91–92.

[194] Cit. iš: A. Boniecki, *Wkład w katolicką myśl i czyn spoleczny ks. arcybiskupa Jerzego Matulewicza (1871–1927),* Lublin 1964, KUL magistro darbo mašinraštis, p. 84–85.

[195] J. Matulevičius, *Apie dvasiškąjį ganytojavimą miestuose,* in: „Vadovas" 1911, t. VIII, nr. 32, p. 360–371.

gyvenimo sąlygomis, nuo to visko daugiausia priklauso jų veiklos rezultatai, palaima ir pasisekimas"[196].

Tokios ir panašios mintys jį jaudino anuo metu. 1910 m. spalio 27 d. savo dienoraštyje rašė: „Kaip ypatingas uždavinys dabartinėj gadynėj, manding, turėtų būti: įtraukti didesnius žmonių būrius, platesnę visuomenę į aktyvesnį darbą dėl tikėjimo ir Bažnyčios apgynimo ir praplatinimo, supopuliarizuoti apaštalavimo darbus, kad taip, kaip dabar rūpinasi geri katalikai gailestingomis įstaigomis, taip dar daugiau rūpintųsi tikėjimo apgynimu ir praplatinimu, Bažnyčios apgynimu ir išaukštinimu. Kiek čia gero galėtų padaryti pasauliškiai vyrai ir moters ..."[197] Įdomu, kad kun. Matulaitis čia nesiremia nė savo Fribūro profesoriais, bet įkvėpimu. Tokios idėjos, pastaraisiais amžiais dingusios iš Bažnyčios gyvenimo, pamažu skynė sau kelią, kad aiškiai suskambėtų Antrajame Vatikano Susirinkime[198]. Kun. J. Matulaitis taip pat skelbė, kad visi pakrikštytieji yra pašaukti į šventumą[199].

Kun. Matulaičio darbai Varšuvoje ir Peterburge siekė pasivyti, kas buvo apleista religiniame ir visuomeniniame gyvenime, atnaujinti Bažnyčią. Tai kėlė konservatyviai nusiteikusiųjų nepasitenkinimą. 1906 m. pabaigoje varšuvietės Vitkovska ir Lopacinska nuvažiavo į Romą skųsti kun. Matulaičio ir Cecilijos Pliater-Zyberkaitės[200]. Ir pačiu kun. Matulaičiu bei jo Varšuvos aplinka susidomėjo slaptos tarptautinės organizacijos *Sodalitium Pianum (Pijaus X sodalicija, lot.)*, kurią 1908 m. įkūrė Ypatingųjų Bažnyčios reikalų kongregacijos (1906–1911) sekretoriaus padėjėjas prelatas Umbertas Beninjis (Benigni). Pats prelatas ir jo bendradarbiai, priešiškai nusiteikę savo gyvenamosios epochos atžvilgiu, kovojo prieš modernistus, kuriais, be kitų, laikė demokratus bei jėzuitus, ir ypatingai nekentė žydų ir masonų. *Sodalitium Pianum* agentu Karalystėje buvo mums

[196] Ten pat, p. 365.

[197] Dd. 56 (*Užrašai*, p. 19); panašių minčių kildavo ir kitiems žmonėms Lenkijoje (R. Szczurowski, *Ankieta* ..., cit. v., „Przegląd Powszechny" I (941) 2000, p. 60, 62, 68).

[198] Dekretas apie pasauliečių apaštalavimą *Apostolicam actuositatem*, I, 3. Plačiau šia tema: T. Górski, *Kościół moją ojczyzną*, Warszawa 1999, p. 25–32.

[199] J. Matulewicz, *Konferencje ascetyczne*, wydali: J. Bukowicz i T. Górski, Warszawa 2002, p. 13.

[200] AKMK, T.S. II/77, 1907.01.27 Jano Pšezdzeckio laiškas A. Sapiehai.

jau pažįstamas socialinių kursų Varšuvoje dalyvis Julijušas Ostrovskis. Tikriausiai tai jis pateikdavo Beninjui informaciją, kuria remdamasis tas parašė savo agentui Belgijoje, kad lenkų studentus Fribūre globoja „Lenkijos modernistų-demokratų nimfa Egerija, grafaitė Cecilija Pliater-Zyberk (kurią įkvėpė kun. Matulevičius, Sankt Peterburgo dvasinės akademijos profesorius, pavojingiausias modernistas pasaulyje)"[201]. Prelatas davė kun. Matulaičiui slapyvardžius Barčevskis ir Litigs[202]. Vėliau kun. Jurgis rašė: „Darbavausi darbininkų draugijose, steigėme Krikščioniškąją Demokratiją, laikiau socijales paskaitas; tad apšaukta mane liberalu, socijalistu, o net ir į Rymą skųsta, būk aš, prisidengdamas krikščioniškosios demokratijos skraiste, organizuojąs masoneriją..."[203]

Kun. Matulaitis priklausė pirmajai visuomenės veikėjų kartai Lenkijoje ir Lietuvoje. Pirmiausia jis buvo visuomenės mokslo teoretikas. Labiausiai nusipelnė kaip Vakarų laimėjimų, ypač enciklikos *Rerum novarum*, populiarizatorius. Pagrindinis jo darbas – *Krikščioniškoji nuosavybės teisės teorija*. Jis buvo pirmosios katalikiškosios sociologijos katedros profesorius Rusijos okupacijos laikais. Istorikai jį laiko vienu iš žymiausių visuomenės mokslo žinovų mūsų žemėse prieš Pirmąjį pasaulinį karą[204].

Dirbdamas su jaunimu, kunigais, vienuoliais, darbininkais, kun. J. Matulaitis suprato, kad čia nepakanka vieno žmogaus pastangų. Dėl to ėmėsi gaivinti Marijonų vienuoliją.

---

[201] É. Poulat, *Intégrisme et catholicisme intégral*, Tournai – Paris 1969, p. 190, 1910.06.07 laiškas Alfonsui Žonskui (Jonckx).

[202] K. Górski, *Polscy integryści*, in: „Znak" 1980, nr. 311–312, p. 722–729.

[203] LL, 1924.10.27 laiškas P. Būčiui.

[204] C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1985, p. 357; tas pats, *Ewolucja katolickiej nauki społecznej*, Warszawa 1978, p. 119; R. Bender, *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze rosyjskim w latach 1865–1918*, in: „Historia katolicyzmu spolecznego w Polsce 1832–1939", Warszawa 1981, p. 212.

4.

MARIJONŲ ATGIMIMAS

1908 m. rugsėjo 21–22 d. laiške kun. Matulaitis paprašė Marijonų vienuolijos generolą Vincentą Senkų priimti jį į bendruomenę kartu su P. Būčiu (nenurodydamas jo pavardės); užsiminė ir apie kitus kandidatus. Taip pat priminė apie save, kad jau seniai trokšta gyventi vienuolio gyvenimą, tik gaila jam buvę apleisti savo šalies Bažnyčią, kurioje taip trūksta darbininkų[1]. Tikriausiai galvoje turėjo savo ketinimą įstoti pas dominikonus Fribūre. Šį norą rodė ir darbai, susiję su Pasauliečių Marijos kunigų ir Apaštalinės dvasininkų unijos bendruomenėmis. Atsimindamas revoliucinį atodrėkį ir neseniai įvykusį pokalbį su t. Senkumi, jis ragino jį kreiptis į carinę valdžią dėl Marijampolės vienuolyno atgaivinimo, nurodydamas jam adresus įtakingų žmonių Varšuvoje, kurie galėtų jam padėti. Iš savo pusės, jis žadėjo kartu su kun. Būčiu dėti pastangas Peterburge. Šiuos reikalus jis pavedė Švč. Dievo Motinai[2].

Marijonų kongregaciją Lenkijoje įkūrė t. Stanislovas Papčinskis (Papczyński) 1673 m. Caro valdžiai likviduojant, 1864 m. joje buvo apie 80 narių Rusijos okupuotose žemėse. Iš 8 vienuolynų liko tik vienas – Marijampolėje. Jo vyresnysis turėjo generolo įgaliojimus. Dėl draudimo priimti naujus narius vienuolių skaičius greitai tirpo. 1865 m. Marijampolėje gyveno 32 vienuoliai, 1878 m. – 14, 1888 m. – 11, nuo 1897 m. – tik 3. Rusijos teisė reikalavo, kad vienuolyne būtų mažiausia 8 nariai, taigi marijonų

[1] LL, p. 388–389; 1908.09.21–22 d. laiškas V. Senkui.
[2] LP, p. 389–390.

būstinė buvo kvalifikuota kaip uždarytina. Tai įvyko 1904 m. rugsėjo 14 d.

Tai, kas atsitiko Marijonų vienuolijai, yra viso vienuolinio gyvenimo pavyzdys carinės Rusijos valdymo metais. XX a. pradžioje buvo tik keli vyrų vienuolynai, kuriuose saujelė senukų baigė savo dienas[3]. Seinų vyskupas Antanas Karosas teisingai yra pastebėjęs: „be šitokių institucijų Bažnyčia yra tarsi nepilna"[4].

1905 m. revoliucija privertė caro valdžią šiek tiek liberalizuoti savo politiką. Marijonai tikėjosi, kad dėl to jiems pavyks gauti sutikimą atkurti vienuolyną kartu su naujokynu. Tėvas Senkus, surinkęs kelis tūkstančius parašų, įteikė prašymą premjerui Sergiejui Vitei (Vitte), taip pat išsiuntė kelis raštus vyskupijos vadovybei. Vyskupijos valdytojas kun. Juozapas Antanavičius kelis kartus rašė Vidaus reikalų ministerijai. 1907 metų lapkričio mėn. 7 d. atėjo atsakymas: Dvasinių reikalų departamentas informavo, kad kol Dūma nepriims naujo įstatymo, vienuolynas negalės būti atkurtas.

1908 m. rugpjūčio 11 d. mirė t. Andriejus Jurevičius, o po trijų dienų – t. Motiejus Gylys. Liko gyvas tik pasiligojęs t. Vincentas Senkus (1840–1911). Ordinui grėsė visiškas išnykimas[5]. Kaip tik šiuo metu t. Senkus gavo kun. Matulaičio laišką. Atsakydamas į prašymą priimti jį į vienuoliją, Senkus rašė: „Savo gyvenime iki šiol, ypač nuo mano įstojimo į Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vienuoliją, nepatyriau didesnio džiaugsmo, kaip perskaitęs Gerbiamojo Profesoriaus laišką"[6].

Kunigai Matulaitis ir Būčys kartu su t. Senkumi ėmėsi energingos veiklos. Jie kreipėsi pagalbos į įtakingus žmones – kun. Zigmuntą Chelmickį ir Ceciliją Pliater-Zyberkaitę Varšuvoje ir kun. Kazimierą Prapuolenį Seinuose. 1908 m. lapkritį kun. Matulaitis susitiko su Dvasinių reikalų departamento pareigūnu Nefedevu, kuris patvirtino jau žinomą valdžios nuostatą: kol kas nieko negalima padaryti, reikia laukti Dūmos nutarimo[7]. Atšilimo laikotar-

[3] *Odrodzenie Zgromadzenia Księży Marianów w latach 1909–1910 (dokumenty)*, do druku przygotowali J. Bukowicz i T. Górski, Warszawa 1995, p. 10–14.

[4] LL, p. 71, 1910.06.22 laiškas P. Būčiui.

[5] *Odrodzenie*, p. 10–15, 45–51.

[6] Ten pat, p. 54–56, 1908.10.14 laiškas J. Matulaičiui.

[7] Ten pat, p. 57–60; LL, p. 476–478.

pis baigėsi, ir buvo aišku, kad legaliu būdu nieko nepasieksi. 1909 m. balandžio 24 d. t. Senkus su nerimu klausė kun. Matulaitį: „Ar yra nors kokia kibirkštėlė vilties, ar jau nuleisti rankas ir ruošti du karstus: vieną sau, o kitą – Vienuolijai“[8].

Nesant galimybės įstoti į vienuoliją legaliai, kun. Matulaitis ir kun. Būčys nutarė gyventi vienuolinį gyvenimą slapta nuo carinės valdžios. 1909 m. liepos mėnesį jie nuvyko į Marijampolę ir visą reikalą aptarė su t. Senkumi[9]. Tokį žingsnį žengti skatino gausios slaptos t. Honorato Kozminskio seserijos, su kuriomis jie bendradarbiavo.

Sprendžiant iš t. Senkaus 1909 m. liepos 20 d. laiško Pijui X, imta rūpintis vienuolijos saugumu: kad būtų galima gyventi vienuolinį gyvenimą be jokių išorinių ženklų ir kad kun. Matulaitis galėtų duoti įžadus, neatlikęs noviciato[10]. Visiems susitikimo dalyviams šiuo klausimu liko daug neaiškumų. Todėl buvo nutarta išsiųsti kun. Matulaitį į Romą, jei pavyks tai padaryti per atostogas ir „jei Varšuvoje taip patars“[11].

Ši paskutinė sąlyga buvo taikoma Varšuvos sufraganui vysk. Kazimierui Rūškiui (Ruškevičiui), kuris buvo kilęs iš Marijampolės apylinkių, gerai pažinojo t. Senkų ir kun. Matulaitį ir buvo susipažinęs su marijonų vienuolyno reikalais, o Varšuvos arkivyskupijoje globojo vienuolijas[12]. Jis buvo vertas visokeriopo pasitikėjimo ir labai kompetentingas. Atrodo, kun. Matulaitis nuvyko pas vyskupą liepos 12 d. Jie kalbėjosi ilgai ir įvairiais klausimais. Vysk. Ruškevičius šį reikalą suprato, žiūrėjo į jį palankiai, turėjo tam tikrų pastabų, patarė ir parėmė. Marijonai buvo Apaštalų Sosto patvirtintas ordinas, turėjo savo regulą ir konstituciją. O čia, pastebėjo vyskupas, siūlomas „kitas gyvenimo būdas“, dėl kurio reikia keisti konstituciją, ir tai gali padaryti tik Apaštalų Sostas, mielai leidžiantis gyventi slaptą vienuolinį gyvenimą; tas jam žinoma iš moterų vienuolijų praktikos[13]. Todėl svarbu žinoti, kaip ten bus žiūrima į tokį gyvenimo būdą

[8] Ten pat, p. 61–62.
[9] Ten pat, 1909.08.06 J. Matulaičio laiškas P. Būčiui.
[10] Ten pat, p. 67–69, t. Senkaus prašymas Pijui X.
[11] LCVA, 1674, inv. 2, vol. 59, k. 1, 1909.07.14 P. Būčio laiškas J. Matulaičiui.
[12] PSB, XXXIII, p. 285–286.
[13] LL, p. 50–51, 1909. 07.13 laiškas P. Būčiui.

ir projektą. Dėl to patarė važiuoti į Romą. Taip manė ir kun. Matulaitis, taręs: „Žinosime tada, kokia yra Bažnyčios valia"[14]. Vysk. Ruškevičius įdavė kun. Matulaičiui labai palankų rekomendacinį raštą Vienuolių reikalų kongregacijai[15] ir patarė, kur ir į ką jis turi kreiptis Romoje[16]. Be abejonės, vyskupo patartas kun. Matulaitis paprašė t. Senkų rašto Popiežiui. Liepos 20 d. laiške generolas aprašė liūdną vienuolijos būklę dėl neteisingų įstatymų, prašė ypatingos apsaugos jai išlikti ir įgaliojo kun. Matulaitį veikti jo vardu dėl tolesnio institucijos egzistavimo[17]. Kun. Matulaitis paprašė Mogiliavo arkivyskupijos administratorių parašyti raštą valdžiai dėl paso[18].

Kai kurias su kelione susijusias abejones galutinai išsklaidė kun. Būčio liepos 14-osios laiškas, kuriame jis atpasakojo savo pokalbį apie marijonų atgaivinimo projektą su Žemaičių vyskupu Gasparu Cirtautu. Vyskupas pagyrė projektą, nors patarė neskubėti ir veikti derinantis su Seinų vyskupu[19]. T. Senkus manė kitaip ir skubino veikti: „Prašau į nieką nežiūrėti, važiuoti kaip galima greičiau, kalti, kol geležis karšta, kol galima, skubėti, nes nežinome, kas gali būti artimiausioje ateityje. Vakar, taigi trečiadienį, man buvo labai silpna, tarsi koks nervų priepuolis ar kažkas panašaus, nemoku apibrėžti"[20]. Keliauti į Romą kun. J. Matulaitis galutinai nusprendė naktį iš liepos 18-osios į 19-ąją[21].

Gavęs t. generolo Senkaus įgaliojimus ir pasą, J. Matulaitis liepos 24 d. leidosi į kelionę[22]. Į Amžinąjį miestą jis atvyko kitą dieną, sekmadienį, ir apsigyveno Miulerio viešbutyje „Bavaria" Vicolo Alibert gatvėje. Prisikėlimo kongregacijos kunigų (rezurekcionistų) padedamas pirmadienį nuvyko pas Studijų kongregacijos prelatą Džiuzepę Antonučį (Antonucci), kuriam pateikė rekomendaciją. Nusakė jam savo reikalą ir paliko

[14] *Odrodzenie*, p. 65–66, 1909.07.19 J. Matulaičio laiškas P. Būčiui.
[15] Ten pat, p. 64, 1909.07.16 K. Ruškevičiaus raštas Vienuolių reikalų kongregacijai.
[16] LL, p. 52, 1909. 07. 16 laiškas P. Būčiui.
[17] *Odrodzenie*, p. 67–69.
[18] Ten pat, p. 66, 1909.07.19 laiškas P. Būčiui.
[19] LCVA, 1674, 2, vol. 59, k. 1, 1909.07.14 P. Būčio laiškas J. Matulaičiui.
[20] LCVA, 1674, 2, vol. 97, 1909.07.22 V. Senkaus laiškas J. Matulaičiui.
[21] *Odrodzenie*, p. 66, 1909.07.19 J. Matulaičio laiškas P. Būčiui.
[22] Ten pat, p. 71, 1909.07.23 J. Matulaičio laiškas P. Būčiui.

atsivežtus dokumentus, kad šis juos perduotų Vienuolių reikalų kongregacijai. Bandė susitikti su jėzuitais t. Vlodzimiežu Leduchovskiu (Ledóchowski), įtakingu asmeniu Vatikane, ir t. Dženaru Bučeroniu (Bucceroni), vienuolijų teisės specialistu, tačiau jų tuo metu Romoje nebuvo. Užtat kelis kartus susitiko su prelatu Adamu Sapieha iš Romos kurijos. Iš jo gavo esminį ir efektyvų patarimą: nueiti pas Vienuolių reikalų kongregacijos prefektą, kardinolą ispaną kapuciną Chose (Jose) Vives y Tuto, atsakingą už vienuolių gyvenimą, susipažinusį su vienuolijų būkle Rusijos okupuotose šalyse ir garsėjantį geranoriškumu[23].

Tą pačią liepos 28 dieną jis nuėjo pas kardinolą. Ši audiencija ir pokalbis buvo pats svarbiausias visos kun. Matulaičio viešnagės Romoje įvykis, nulėmęs tolesnį Marijonų vienuolijos egzistavimą ir jos reformos pobūdį. Jau nuo slenksčio kardinolas priėmė kun. Matulaitį ne tik maloniai ir palankiai, bet iš tikro labai nuoširdžiai. Dėmesingai klausėsi to, ką jis kalbėjo, o nedrąsiai siūlomus pakeitimus pats rutuliojo toliau. Jis pagyrė norą išlaikyti vienuoliją, teigdamas, kad net ir vienas likęs vienuolis turi tam teisę. Kai kun. Matulaitis ėmė kalbėti apie abitus, kardinolas pasakė: „Kam jums nešioti abitus; renkitės taip, kaip visi kunigai." Jis pažadėjo leisti kun. Matulaičiui duoti įžadus, neatlikus noviciato, o naujokyną patarė įkurti dideliame mieste, kur lengviau pasislėpti. Pabaigoje kardinolas paklausė kun. Matulaitį, ar yra susipažinęs su Vienuolių reikalų kongregacijos 1901 m. *Normomis*, pagal kurias turi būti sudarytos vienuolijų konstitucijos. Kai kun. Matulaitis atsakė teigiamai, kardinolas išreiškė savo požiūrį, kad senoji marijonų regula jau netinka, kad ją reikia pritaikyti naujiems poreikiams, ir nurodė: „Geriausia viską išdėstyti pagal *Normas*. Senąją regulą galite saugoti kaip atminimą, o svarbiausias dalykas yra konstitucija". Be to, ragino, nors ir slapta, gyventi kartu, „nes be šito nėra vienuolijos." Jis kalbėjo dar apie daugelį dalykų, „tarytum man iš burnos žodžius traukė", – vėliau rašė kun. Matulatis[24]. Išvažiuodamas iš Varšuvos, pirmiausia norėjo sužinoti, kur, ką ir kaip reikės daryti ateityje. Kongregacijos prefektas pokalbio pabaigoje patarė jam,

[23] Ten pat, p. 79–80, 1909.07.23 J. Matulaičio laiškas P. Būčiui.
[24] Ten pat.

kaip generolo įgaliotiniui, tuojau pat, čia, Romoje, parašyti raštą, išvardijant visus reikalus, apie kuriuos jie kalbėjosi, ir prašyti juos sutvarkyti, o raštą įteikti sekretoriaus padėjėjui Rodolfui Karoliui (Caroli)[25]. Kun. Matulaitis atsisveikino su kardinolu, dėkingas jam už jo gerumą ir situacijos, kurioje buvo atsidūrusios caro valdžioje esančios vienuolijos, suvokimą. Jau žinojo, kad viską sutvarkys ir parveš saviesiems teigiamą Romos atsakymą, atsiliepiantį į jų sunkumus ir teikiantį jiems dideles viltis.

Ketvirtadienį ir penktadienį, liepos 29 ir 30 d., Kongregacijoje nebuvo interesantų priėmimo dėl žinybinių posėdžių. Per šias dvi dienas kun. Matulaitis parengė raštą, atsižvelgdamas į Marijampolėje iškeltus postulatus ir kardinolo prefekto pasiūlymus. Penktadienį buvo audiencijoje pas popiežių Pijų X: „Vakar buvau pas Šventąjį Tėvą ir apturėjau palaiminimą dėl savęs ir dėl visų tų, kuriems norėjau apturėt"[26]. Atrodo, kad apie jokius reikalus su popiežiumi nekalbėjo.

Liepos 31 d., šeštadienį, nuvyko pas prelatą Karolį Vienuolių reikalų kongregacijoje, įteikė jam parengtą raštą ir ilgai su juo kalbėjosi. Sekretoriaus padėjėjas pasakė jam atsakymo ateiti pirmadienį.

Generolo Senkaus vardu kun. Matulaičio įteiktas raštas turi išskirtinę reikšmę, nes jame nurodyti svarbiausieji pirminiai tipiniai atnaujintosios vienuolijos bruožai. Jį sudaro įžanga ir keturi maži skyriai su konkrečiais reikalais. Įžangoje kun. Matulaitis pasisako, kas esąs, ir nurodo iš generolo gautą užduotį. Atskirų skyrių pradžioje apibūdina dabartinę vienuolių ordinų, ypač Marijonų vienuolijos būklę, o juos baigia konkrečiomis pastabomis. Rašte išdėstyti šie prašymai:

- leisti nenešioti abitų;
- iškilminguosius įžadus pakeisti paprastaisiais;
- suderinti marijonų konstituciją su Apaštalų Sosto paskelbtomis *Normomis;*
- leisti kun. Matulaičiui duoti įžadus, neatlikus noviciato;
- priimti kun. Būčį į noviciatą;
- priimti kitus kandidatus išbandymui;
- įkurti laikiną naujokyną Peterburge.

---

[25] Ten pat, p. 78–83, 1909.08.06 J. Matulaičio laiškas P. Būčiui.
[26] Ten pat, p. 76–77, 1909.07.31 J. Matulaičio laiškas P. Būčiui.

Rugsėjo antrąją, pirmadienį, prieš vidurdienį kun. Matulaitis atvyko pas sekretoriaus padėjėją Karolį, o šis ant jo peticijos užrašė pirmąjį Kongregacijos sprendimą, kuris pradėjo Vienuolijos atnaujinimo ir reformos procesą. Pateikiu jį visą: „Remiantis Varšuvos ordinaro raštu, jam suteikiama galia priimti į Kunigų marijonų vienuoliją nurodytus pareiškėjus, gavus teisėtą tebegyvo generalinio vyresniojo sutikimą. Ne mažiau kaip po trijų mėnesių nuo priėmimo pareiškėjai iš naujo turi kreiptis su rekomendaciniais gerbiamųjų Mogiliavo, Varšuvos ir Seinų ordinarų raštais"[27].

Toks, atrodė, sunkus reikalas buvo sutvarkytas neįprastai greitai. Taip nusprendė pats prefektas pokalbio su kun. Matulaičiu metu, dar prieš jam įteikiant oficialų prašymą. Niekur neaptikta jokių pėdsakų, kad kardinolas Vives y Tuto būtų taręsis su kitais kardinolais apie Marijonų vienuolijos atnaujinimą ir reformą.

Laimingas ir patenkintas dėl netikėtų savo kelionės į Romą vaisių, kun. Matulaitis nedelsdamas leidosi atgal. Varšuvą pasiekė rugpjūčio 5 d. ir apsistojo Gražiojoje gatvėje, o paskui Chiličkuose. Dabar apmąstė Kongregacijos dekreto įgyvendinimo būdą ir mėgino susisiekti su t. generolu Senkumi ir kun. Būčiu. Iki mėnesio pabaigos reikėjo parengti priėmimą į vienuoliją, nes vysk. Ruškevičius iš Graco gydyklos turėjo grįžti rugpjūčio 24 d., o rugsėjo pradžioje abu profesoriai turėjo būti Peterburge. Galų gale visi susirinko Varšuvoje.

Šis aktas įvyko vysk. Ruškevičiaus koplyčioje, buvusiame Kunigų misionierių vienuolyne, dabartinėje Varšuvos Šv. Kotrynos bažnyčios klebonijoje 1909 m. rugpjūčio 29 d. Vysk. Ruškevičius ta proga surašė tokį dokumentą: „Aš, Kazimieras Ruškevičius, Beriseno vyskupas ir Varšuvos sufraganas, patvirtinu, kad man Šventosios Vienuolių Reikalų Kongregacijos raštu nr. 3544/09 suteikta galia 1909 m. rugpjūčio 29 d. į Kunigų Marijonų vienuoliją, dalyvaujant jos generaliniam vyresniajam Vincentui Senkui, įtraukiau pareiškėjus Jurgį Matulevičių ir Pranciškų Būčį, teologijos daktarus ir

[27] Ten pat, p. 77–78, įžanginis Vienuolių Reikalų Kongregacijos reskriptas ant kun. Matulaičio 1909.07.30 peticijos (ten pat, p. 73–76). Vysk. Kazimieras Ruškevičius čia pavadintas Varšuvos ordinaru, nes dėl arkivyskupo Vincento Popielio ligos valdė Varšuvos arkivyskupiją.

Peterburgo dvasinės akademijos profesorius: Jurgiui Matulevičiui leidau duoti pirmuosius įžadus, o Pranui Būčiui pradėti noviciatą.

Aktas patvirtintas Didžiai Gerbiamo Generalinio Vyresniojo ir pareiškėjų parašais"[28].

Taigi vyskupas generolo akivaizdoje priėmė abu kunigus į Vienuoliją. Dėl to jokių abejonių nepalieka išlikę dokumentai. Tokia situacija buvo neįprasta. Čia nebuvo laikomasi bendros teisės, bet vykdomas atskiras Šventojo Sosto nutarimas. Vysk. Ruškevičius buvo Romos atstovas šiam reikalui sutvarkyti. Roma tik reikalavo, kad viskas būtų atlikta vienuolijos generaliniam vyresniajam sutinkant[29]. Atlikus šį persilaužimo Marijonų vienuolijos gyvenime aktą, t. Senkus grįžo į Marijampolę, o abu profesoriai išvyko į Peterburgą.

Dabar reikėjo suredaguoti naują konstituciją, gauti iš ordinaro rekomendacinius laiškus ir stengtis plėsti instituciją. Didesnė šių reikalų dalis teko kun. Matulaičiui, kurį generolas paskyrė dar ir naujokyno magistru.

Važiuodami traukiniu į Peterburgą, abu profesoriai planavo tolesnį gyvenimą. Jie nutarė išsivaduoti iš visų darbų ne akademijoje, kad turėtų laiko susipažinti su vienuolijų teise ir gilinti vidinį gyvenimą. Pirmiausia nuvyko pas vysk. Stefaną Denisevičių, informavo jį apie nuveiktus darbus ir parodė dokumentus. Vyskupas „viską pagyrė ir pažadėjo savo pagalbą ir paramą", – rašo kun. Matulaitis. Tačiau kai jie paprašė atleisti kun. Būčį iš pareigų metropolijos seminarijoje, jis nesutiko. Taip pat ir kun. Matulaitis buvo apkrautas daugeliu darbų: dėstė dogminę teologiją ir laikinai sociologiją Akademijoje bei sociologiją seminarijoje. Be to, abu kunigai laikinai ėjo auklėtojų pareigas: Matulaitis inspektoriaus, o Būčys – dvasios tėvo. Tiek iš vidinio poreikio, tiek iš pareigos jausmo kartu su aliumnais eidavo pasivaikščioti ir dalyvaudavo pamaldose bei mąstymuose. Dėl tų užsiėmimų kun. Matulaitis rašo apie save: „Net iki Kalėdų

[28] *Odrodzenie*, p. 86–87.

[29] Šio susitikimo dalyvis P. Būčys savo atsiminimuose po 40 metų klaidingai tvirtina, o kiti tai kartoja, kad t. Vincentas Senkus vysk. Ruškevičiui dalyvaujant priėmė kun. Matulaičio įžadus, o jam leido pradėti noviciatą (*Ricordi* ..., cit. v., in: „Summarium" ..., cit. v., p. 60, in: „Positio super Virtutibus", Roma 1980).

atostogų dirbau daugiau nei dviejų žmonių darbą"[30]. Tik 1909 m. spalio 16 d. jis paprašė t. Senkų atsiųsti jam regulą ir konstituciją[31], jas redagavo lapkričio ir gruodžio mėnesiais. Atskirus naujų pasiūlymų fragmentus jie svarstė kartu su kun. Būčiu[32]. Rengdamas tekstą, kun. Matulaitis po ranka turėjo trejopus šaltinius: 1787 m. *Marijonų konstituciją,* 1901 m. Vienuolių reikalų kongregacijos *Normas* ir „naujausius Bažnyčios nurodymus"[33], kuriais jis vadino neseniai išleistus potvarkius, o pirmiausia žodinį Vienuolių reikalų kongregacijos prefekto Chose Vives y Tuto raginimą, apie kurį buvo kalbėta anksčiau. Jis taip pat rėmėsi jėzuitų bei kitų gyvuojančių vienuolijų konstitucijomis ir instrukcijomis[34]. Taigi kun. Matulaitis, projekte išsaugodamas marijonų palikimą, pritaikė jį politinėms Rusijos viešpatavimo sąlygoms ir apaštaliniams savo laiko Visuotinės Bažnyčios poreikiams. Kalėdų atostogų metu kun. Būčys nuvežė parengtą projektą t. generolui Senkui, kuris nebuvo patenkintas naująja konstitucija. „Man rodos (rašo kun. Matulaitis), kad kn. S[enkus] visai be reikalo nusiskundžia del naujų Įstatų; senovės Įstatai buvo kelis kartus aštresni ir sunkesni; galėsite patys vienus su kitais sulyginti, o pamatysite. Pagyvensime, pritirsime: jei kas pasirodys per sunku, susitarę atmainysime ir pataisysime Rymui leidžiant; taigi ir iš to atžvilgio nėra ką nusiskųsti dėl Įstatų"[35]. Suredaguotas tekstas buvo atiduotas spausdinti. Konstitucija buvo išleista slapta, be privalomos valstybinės cenzūros[36]. Taigi pagrindinė ir sunkiausia užduotis buvo įvykdyta.

Kita svarbi pareiga buvo gauti ordinarų rekomendacinius laiškus. Dėl pavojaus, kad gali susekti policija, šio reikalo nebuvo galima tvarkyti paštu.

Kongregacija pareikalavo papildomų dokumentų. Kun. Matulaitis, progai pasitaikius, persiuntė, tarp kitų dokumentų, nau-

---

[30] *Odrodzenie,* p. 96, 87–90.

[31] Ten pat, p. 90.

[32] *Ricordi ...,* cit. c., in: *Summarium ...,* cit. v., p. 60, in: *Positio ...,* cit. v.

[33] *Odrodzenie,* p. 96, 1910.02.07 J. Matulaičio laiškas Vienuolių reikalų kongregacijos pasekretoriui R. Karoliui.

[34] LL, p. 558, 1912.02.08 laiškas A. Staniukynui

[35] LL, p. 609, 1910.03.11 laiškas J. Totoraičiui.

[36] *Institutum Fratrum Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae,* Petropoli 1910, typis C. Birkenfeld.

jos konstitucijos projektą[37], o rugsėjo 1-ąją – generolo prašymą patvirtinti dešimčiai metų konstituciją ir atgaivintą vienuoliją bei senąją marijonų *Regulą* ir 1787 m. *Konstituciją*[38].

Vienuolių reikalų kongregacija Marijonų vienuolijos reikalu užsiėmė dar prieš gaudama visus dokumentus. Remiantis kanceliarijos užrašu, galima manyti, kad 1910 m. rugpjūčio 10 d. kun. Vladislavas Maršalkevičius (Marszałkiewicz), rezurekcionistas, naujų vienuolijų tvirtinimo komisijos patarėjas, pateikė savo pastabas dėl gauto projekto[39].

Kongregacija konstitucijos projekte padarė tris principines pataisas.

Pirma, marijonų įstatymų leidėjas projektą pavadino Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo brolių marijonų institutu. Pagal tokį pavadinimą visi vienuolijos nariai (kunigai ir nekunigai) buvo vienos kategorijos ir turėjo tokias pat teises[40]. Tik generolas[41] ir jo pavaduotojas[42] privalėjo būti kunigai; taip pat ir naujokyno magistras turėjo būti kunigas[43]. Tai buvo demokratinių kun. Matulaičio pažiūrų išraiška. Ryšium su tokia inovacija visi kunigai ėmė pasirašinėti „brolis", net ir generolas Senkus. Tačiau Kongregacija, atsižvelgdama į marijonų tradiciją (dvasininkų vienuolija) ir galiojančią teisę, panaikino šį įrašą ir įvedė dvi vienuolių kategorijas – kunigų ir brolių, pripažindama tik pirmiesiems aktyvų ir pasyvų balsą. Nuostatų pavadinimas taip pat buvo pakeistas: *Brolių Marijonų instituto konstitucija* ...[44].

Antra, Kongregacija į konstituciją įtraukė nurodymą iš senosios marijonų teisės dėl ypatingos paramos sieloms skaistykloje[45], kuri buvo vienas iš Marijonų vienuolijos tikslų. Dėl to papildymo buvo išsaugotas vienas iš marijonų dvasingumo ir

[37] *Odrodzenie*, p. 98, 1910.04.17 J. Matulaičio laiškas R. Karoliui.

[38] Ten pat, p. 105–106, 1910.09.01 J. Matulaičio laiškas R. Karoliui.

[39] ACIVCSVA, protocollum 1909, d. 1, vol. 6900, nr. 3544/09, „Risoluzione 10 VIII 1909 V. Marszałkiewicz"; jo Konstitucijos įvertinimo nepavyko rasti.

[40] *Institutum* ..., cit. v., punktas 6.

[41] Ten pat, punktas 253.

[42] Ten pat, punktas 261.

[43] Ten pat, punktas 339.

[44] ACIVSCVA, S 26, vol. 1, *Constitutiones Instituti Fratrum Marianorum* [...], punktas 6. Tik Vatikano II Susirinkimas pasuko kun. Matulaičio numatyta kryptimi (*Perfectae caritatis*, nr. 15).

[45] *Institutum* ..., cit. v., punktas 5.

pasiuntinybės bruožų. Tačiau nebuvo atgaivinta pareiga kalbėti brevijorių už mirusiuosius.

Pagaliau trečia pataisa turėjo atnaujinti pirminį marijonų apaštalavimo pobūdį: „tikėjimo tiesų skelbimas, pirmiausia paprastiems žmonėms"[46]. Kun. Matulaitis šį teiginį buvo praleidęs, manydamas, jog pasiturintys ir išsilavinę žmonės religiniu atžvilgiu gali būti labiau apleisti nei paprastieji žmonės[47].

Taip suredaguotą Konstitucijos projektą Vienuolių reikalų kongregacijos prefektas Chose Vives y Tuto pateikė popiežiui 1910 m. rugsėjo 15 d. Pijus X be jokių laiko apribojimų patvirtino naują Konstituciją ir reformuotą Vienuoliją. Vienuolių reikalų kongregacija informuojantį dekretą apie šį popiežiaus nutarimą išleido 1910 m. lapkričio 28 d.[48]

Patvirtintą Konstituciją kartu su dekretu į Peterburgą per kunigaikštienę Magdaleną Radvilienę atsiuntė kun. Matulaičio bičiulis rusas kun. Sergiejus Grum-Gžimaila[49].

Taip buvo apvainikuotos bendros t. generolo Vincento Senkaus, kun. Jurgio Matulaičio ir kun. Pranciškaus Būčio pastangos. Kalbant apie Apaštalų Sostą, reikalą laimingai sutvarkyti labiausiai padėjo Kongregacijos prefektas kardinolas Chosė Vives y Tuto. Patvirtintas projektas sudarė teisines sąlygas sparčiai Marijonų vienuolijos plėtrai.

Trumpai apibendrinkime nuveiktą darbą. Pirmiausia įstatymo leidėjas privalėjo pritaikyti vienuoliją prie esamų politinių sąlygų ir naujų Bažnyčios poreikių. Tai susiję su iškilmingųjų įžadų pakeitimu paprastaisiais, dėl to ordinas virto kongregacija, o tai reiškė visišką gyvensenos, apaštalavimo ir maldos pasikeitimą, kad marijonai, išore niekuo neišsiskiriantys, galėtų skelbti Kristaus mokslą. Taigi vietoj bendrai švenčiamos liturgijos už mirusiuosius vienuolių pareiga buvo ypatingas pamaldumas be kokių nors specialių įpareigojimų. Vietoj balto abito kunigai turėjo dėvėti diecezinių kunigų aprangą, o broliai – pasaulietinius rūbus. Pasak kun. Matulaičio, tai nebuvo tik liūdna būtinybė,

[46] Ten pat, punktas 3.
[47] LP, p. 58, 1923.11.11 laiškas K. Bronikovskiui.
[48] *Odrodzenie*, p. 108–109.
[49] S. Matulis, T. Górski, *Odnowienie marianów*, in: „Marianie 1673–1973", praca zborowa pod redakcją J. Bukowicza i T. Górskiego, Rzym 1975, p. 113.

bet aplinkybė, palanki vaisingam apaštalavimui, nes dėl to bus įmanoma „per brolius nekunigus patekti ten, kur kunigo sutanai sunku prasibrauti“[50], juk marijonai turėjo eiti ten, kur labiausiai buvo reikalingi[51].

Naujoje konstitucijoje atsispindėjo paskutiniųjų amžių teologijos, teisės ir bendrosios žmogiškosios kultūros laimėjimai. Nuostatai rašyti „Bažnyčios laikais“, kaip apibūdinami paskutinieji šimtas metų, jie stipriai pabrėžia Marijonų ryšį su Bažnyčia ir jos regimąja galva – popiežiumi. Vėlesnėse konstitucijose įstatymo leidėjas tai išreiškė šūkiu „Kristui ir Bažnyčiai“[52].

Marijonų konstitucijose nuo 1787 m. buvo nurodomi tokie tikslai: plėsti Nekaltai Pradėtosios Marijos garbinimą, mokyti paprastus žmones tikėjimo tiesų ir melstis už skaistyklos sielas[53]. Atsižvelgdamas į *Normas*[54], kun. Matulaitis įvardija tik vieną – apaštalavimą[55]. Kiti du tikslai buvo įrašyti į nuostatus kaip dvasingumo išraiška, veiklą įkvepiantys faktoriai[56]. Šis apaštalavimo tikslas su įsakymu „tegu kiekvienas prisideda prie paprastų žmonių mokymo krikščioniškų pareigų“ kun. Matulaičio konstitucijoje buvo neregėtai išplėstas, apimantis katalikiškų knygų ir žurnalų leidimą bei platinimą, įvairių mokyklų bei internatų steigimą ir vadovavimą jiems, vadovavimą jaunimo ir suaugusiųjų organizacijoms, įvairų sielovadinį darbą, pavyzdžiui, Dievo žodžio skelbimą, rekolekcijų vedimą, Atgailos sakramento teikimą. Ir, tarsi viso šito būtų negana, įstatymo leidėjas pabaigoje dar priduria: „Ir visokiais kitais būdais atkakliai darbuotis artimo išganymui ir jo tobulinimui“[57]. Šis apaštalavimas kreipiamas tiek į katalikus, tiek į kitus krikščionis, tiek ir į nepažįstančius Kristaus[58].

---

[50] J. Matulewicz, *Listy polskie ...*, cit. v., p. 259, 1919.12.27 laiškas E. Kulešai.

[51] Dd, p. 80 (*Užrašai*, p. 37).

[52] *Konstytucje Zgromadzenia Księży Marjanów* [...], Kraków 1933, punktas 784.

[53] *Konstytucje Apostolskie dla Zakonu Niepokalanego Poczęcia Nayświętszej Maryi Panny Kleryków Regularnych Maryanów [...].*, Wilno 1791, p. 6.

[54] *Normae secundum quas S. Congr. Episcoporum et Regularium procedere solet in approbandis novis institutis votorum simplicium*, Romae 1901, punktas 43.

[55] *Constitutiones Instituti ...*, cit, v., punktas 2.

[56] W. Nieciecki, *Główne cechy duchowości Zgromadzenia Księży Marianów w świetle Konstytucji mariańskich z 1930* r., Rzym 1965, p. 24.

[57] *Constitutiones Instituti ...*, cit. v., punktas 3.

[58]*Marijonų vienuolijos ir Vargdienių seserų vienuolijos vedamoji mintis ir dvasia*, nr. 25, in: „Palaimintojo Jurgio Matulaičio dvasios sklaida“, Kaunas 2003, p. 322.

Kun. Vitoldas Necieckis (Nieciecki), išanalizavęs naujuosius nuostatus, padarė išvadą, kad Švč. Motina Marija ir šv. Paulius labiausiai įprasmina marijonų gyvenimo modelį, o harmoningas „tarnavimo Dievui bei žmonėms „pagal Mariją" ir visuotinio apaštalavimo idėjos „pagal Paulių" sujungimas yra marijonų pašaukimo prasmė, visos Vienuolijos augimo paslaptis, jos visuomeninių pastangų bei darbo Kristui ir Bažnyčiai sėkmės šaltinis"[59]. Tą „pauliškąjį" bruožą į vienuoliją įnešė kun. Matulaitis. Jis labai stipriai pabrėžė visuotinumą vienuolijos, į savo gretas priimančios įvairių tautybių kandidatus ir savo apaštalavimu apimančios tiek katalikus, tiek kitatikius ir netikinčiuosius. Šios kongregacijos dvasią atspindi ir priemonių gausa bei reikalaujamas apaštališkas uolumas.

Tuo pačiu metu, be vienuolijos atnaujinimo darbo, kun. Matulaitis rašė instrukcijas[60], iš kurių svarbiausia yra *Vienuolijos vedamoji mintis ir dvasia*[61], taip pat *Dvasinį dienoraštį*[62]. Šiuose tekstuose plėtojo mintis, glaustai išdėstytas konstitucijoje. Pateikiu fragmentą iš *Vedamosios minties*, atspindintį jo dvasią:

„Vienuolijos obalsis – visame ieškoti Dievo, visa kuo Dievui patikti, visa daryti didesnei Dievo garbei, į visa įnešti Dievą, kad Dievas tikrai būtų visos Vienuolijos ir atskirų jos narių gyvenimo centras. [...] Taigi Kristus tebūna Vadas ir Pavyzdys tiek visos Vienuolijos, tiek atskirų jos narių, o ypatingoji mūsų Globėja Nekaltai Pradėtoji Mergelė Marija tegul mums rodo kelią ir padeda „drauge su Kristum gyventi ir mirti, drauge kentėti ir karaliauti" (2 Tim 2, 11-12)"[63].

---

[59] W. Nieciecki, *Główne cechy ...*, cit. v., p. 180–181

[60] [G. Matulewicz], *Instructiones Congregationis Clericorum Regularium Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae*, Romae 1959.

[61] Tekstas lenkų k. in: Pw, p. 219–242.

[62] *Dziennik duchowy*, z języka litewskiego tłumaczył K. Oksiutowicz, do druku przygotowali: J. Bukowicz i T. Górski, wyd. III Warszawa 1988; knyga turi keliolika leidimų daugeliu kalbų.

[63] *Marijonų vienuolijos ...*, nr. 1 ir 12, cit. v., p. 313, 316.

5.

ATNAUJINTOSIOS VIENUOLIJOS PRADŽIA

Sankt Peterburgas

Rūpindamasis teisiniais klausimais, kun. Matulaitis taip pat stengėsi, kad augtų vienuolijos narių skaičius. Rekomenduodamas kitiems pasirinkti vienuolinį gyvenimą, jis kalbėdavo apie vidinę jėgą, kurią suteikia vienuolių įžadai, ir nurodydavo bendruomeninio gyvenimo naudą tiek vienuoliams, tiek apaštalavimui. Kun. J. Totoraičiui jis rašė: „Vienuolija suteikia žmogui tarsi kokias naujas jiegas. Apžadai, kuriais tvirčiaus su Dievu susiriši, žmogų tarsi atitraukia ir atplėšia nuo šios pasaulės visokių menkniekių, kasdienių, žemiškų, nereikalingų rūpesčių, lyg aukštyn pakelia į kažin kokį kaip ir naujesnį prakilnesnį gyvenimą, o kas svarbiausia visą žmogų: jo mintis, norus ir jausmus ypatingu būdu pakreipia Dievopi ir rodosi lyg žmogus labiau atsidėjęs pradedi ieškoti visame Dievo, pradedi rūpinties labiau, kad Dievui įtikus; o tai suteikia žmogui tarsi naujas jėgas, padaro žmogaus gyvenimą lyg pilnesniu ir brandesniu, o jo darbams duoda didesnį vaisingumą. Nors nekas da iš manęs vienuolis, bet matau, kad ačiū tiems ryšiams, kuriais susivienijau su savo [Mieliausiu] Išganytoju ir ištikrųjų pasakiau su Juo pažadų ryšiais surišdamas: „Dilectus meus mihi et ego illi" [*Mano mylimasis yra mano, o aš – jo. – Gg 2,16*], – mano gyvenimas lyg kitoks virto; matau, kad dabar darau ir dirbu tai, prie ko seniau savęs prisiversti neįstengdavau...."[1]. O laiške kun.

[1] 1909.10.18/31 laiškas J. Totoraičiui.

Antanui Civinskui skatino: „Tikiuosi, Broleli, kad mes į krūvą suėję, jei tik iš tikrųjų pradėsime Dievą mylėti ir imsime atsidėję Jo visame ieškoti ir stengsimės kiek galėdami Jam visame įtikti, visi išvien daug daugiau galėsime padaryti gera mūsų Bažnyčiai ir [...]; vi[e]ni kituose rasime atspirtį ir paramą, ir paskatinimų prie tobulybės ir prie darbo....."[2].

1909/1910 m. m. pradžioje Akademijos pastate apsigyveno lietuvis kandidatas Konstantinas Songaila, Peterburgo universiteto studentas[3], kuris oficialiai užėmė kun. Būčio kamerdinerio etatą, tačiau galiausiai jis neįstojo į Vienuoliją. 1910 m. sausio 9 d. t. generolas Senkus bandymo laikotarpiui priėmė tris Seinų vyskupijos kunigus: Veiverių mokytojų seminarijos tikybos dėstytoją (kapelioną) Pijų Andziulį, dr. Antaną Civinską ir istoriką dr. Joną Totoraitį [4].

Prisimindamas kardinolo Vives y Tuto raginimą dėl bendro gyvenimo, „nes be to nėra vienuolijos[5]", kun. Matulaitis per 1910 m. vasaros atostogas išnuomojo poilsio namą Pliaterių šeimos žemėse Pohuliankoje, Liksnos parapijoje netoli Daugpilio, ir sukvietė į ten visus marijonus[6]. T. Senkus, negalėdamas prisijungti prie savo brolių, su šventu pavydu jiems rašė: „Kokie esate laimingi, susirinkę tame nuošaliame kampelyje, dalyvaujate tikrame dvasiniame pokylyje, galite ir karštai pasimelsti, ir kartu pailsėti po taip varginančio ištisų metų darbo"[7]. Šio susitikimo metu į naujokyną buvo priimtas kun. Totoraitis. 1910 m. rugsėjo 8 d., atrodo, Marijampolėje kun. Matulaitis atnaujino metinius įžadus (priėmė t. Senkus), o kun. Būčys davė pirmuosius įžadus[8]. Peterburge bandymo laikotarpį ėjo dar du kandidatai: Jurgis Košys ir Pėstininkas[9]. Tačiau abu išėjo iš bendruomenės.

1911 m. balandžio 10 d., Didįjį pirmadienį, Marijampolėje mirė 70 m. sulaukęs t. Vincentas Senkus. Atsitiko tai, kas dvejus

---

[2] 1909.10.21/10.3 laiškas A. Civinskui.
[3] *Odrodzenie*, p. 89, J. Matulaičio 1919.10.16 laiškas V. Senkui.
[4] LCVA, 1674, 1, vol. 142, k. 5, 1910.01.09 priėmimo protokolas.
[5] *Odrodzenie*, p. 81.
[6] 1910.05.16 ir 1910.06.03 laiškai J. Totoraičiui.
[7] LCVA, 1674, 2, vol. 97, V. Senkaus 1910.07.23 laiškas J. Matulaičiui.
[8] LCVA, 1676, 1, vol. 142, k. 6, 1910.10.06 įžadų protokolas.
[9] *Odnowiciel*, p. 79–80.

paskutiniuosius metus grėsė ir visus ragino skubėti. Jo laidotuvėse dalyvavo du jauni marijonai: kun. Būčys ir kandidatas kun. Pijus Andziulis[10]. Taigi nebuvo „dviejų karstų", ko taip bijojo t. Senkus. Visuotinis skubėjimas, taip pat ir Romos Kurijos, buvo visiškai pagrįstas. Marijonų atgaivinimo darbas buvo baigtas vos kelis mėnesius prieš t. generolo Senkaus mirtį, taigi paskutiniu momentu. T. Senkus prieš mirtį testamentu paliko kun. Matulaičiui savo santaupas – iš viso 6 tūkst. rublių. Rusijos valdžia to akto nepripažino teisėtu, nes jį surašė iškilmingųjų įžadų vienuolis, ir pinigus konfiskavo[11].

Marijonų bendruomenėje generolo mirties metu buvo vos du profesai. Tik kai 1911 m. liepos 13 d. kun. Totoraitis davė pirmuosius įžadus, galėjo būti sušaukta rinkiminė kapitula[12]. Ji įvyko kitą dieną, 1911 m. liepos 14-ąją, Seinų vyskupijos Gelgaudiškio parapijos bažnyčios zakristijoje, kur klebonu buvo kun. Būčio dėdė. Protokole įrašyta: „Mes, likusieji broliai kunigai profesai Jurgis Matulevičius, Jonas Totoraitis ir Pranas Būčys, Didžiai Gerbiamu Generaliniu Vienuolijos Vyresniuoju išrinkome brolį Jurgį Matulevičių"[13]. Kun. Matulaitis, pakartotinai išrinktas 1923 m., šias pareigas ėjo iki mirties.

Žvelgdamas į savo paskutiniuosius gyvenimo metus, kun. Matulaitis pastebi, kad anksčiau jam niekas neteikė jokių garbės titulų, net buvo įžeidinėjamas ir šmeižiamas, prilipdant liberalo, socialisto, čekisto, Bažnyčios priešo etiketes. Kai tik žengė pirmą žingsnį keliu paskui Kristų, titulai pasipylė tarsi iš gausybės rago. Kielcų vyskupas Augustinas Losinskis (Łosiński) 1910 m. liepos 4 d. paskyrė jį garbės kanauninku[14], tačiau jis, kaip vienuolis, atsisakė, šia proga su priesaika pasižadėjęs Dievui niekada nepriimti jokio poaukščio, kuris jį išskirtų iš kitų kunigų[15]. Manoma, kad tas pats vyskupas siūlęs jam seminarijos rektoriaus pareigas. Akademijos vadovybė 1911 m. sausio mėn.

---

[10] Kučas, p. 64.

[11] 1912.02.08 laiškas A. Staniukynui.

[12] LCVA, 176, 1, vol. 142, k. 7, 1911.07.13 įžadų protokolas.

[13] *Odrodzenie*, p. 110.

[14] LCVA, 1674, 2, vol. 3, 1910.07.04 vysk. Losinskio dekretas.

[15] LP, p. 286–287, 1910.10.13 laiškas A. Losinskiui; tokį patį dalyką kun. Būčiui 1912 m. pasiūlė Seinų vyskupas A. Karosas. Patarė jam duoti panašų atsakymą (1912.06.12 laiškas P. Būčiui).

be jo žinios paskyrė jį vicerektoriumi. Buvo kalbama, kad netrukus jis būsiąs rektorius, vyskupas sufraganas[16].

Kita vertus, kun. Matulaitis mato, kad saugumo atžvilgiu anksčiau Peterburge buvo ramu, o nuo 1911 m. pavasario policija ėmė aktyviau ieškoti slaptų bažnytinių organizacijų, padaugėjo kratų. Namie nebebuvo galima laikyti nieko, kas galėtų sukelti policijos įtarimą, kad nepakenktum sau ir kitiems[17].

Kartu su Vienuolijos plėtra padaugėjo žmonių, kuriems buvo patikėta žinia apie jos atnaujinimą. Seinų konsistorijos sekretorius kun. Jurgis Narjauskas, kurį dėl jo pareigų apie viską, nesaugodamas paslapties, painformavo t. Senkus, pasakojo apie tai kunigams. Pasak jo 1911 m. birželio mėn. pabaigos pranešimo, apie tą įvykį visi jau žinojo, „neišskiriant nei žydų, nei rusų"[18].

Tokiomis sąlygomis nebuvo ko galvoti įsteigti didesnį naujokyną, grėsė pavojus net pačios Vienuolijos egzistavimui. Taigi buvo nutarta, kad kun. Matulaitis turi iš Rusijos imperijos persikelti į visiems dar iš studijų laikų pažįstamą Šveicarijos Fribūrą, kur daug kunigų ir klierikų atvažiuoja studijuoti. Ten galima pasislėpti, prisidengiant studijomis universitete, organizuotis, lavintis dvasiškai bei intelektualiai ir paskui grįžti darbuotis Rusijos valdomose šalyse[19]. Šis sprendimas privertė kun. Matulaitį pakeisti viso gyvenimo kryptį ir nutraukti tolesnę mokslininko ir dvasininko karjerą.

Kai kas iš tų žmonių, kuriems reikėjo atskleisti savo ketinimus, juos peikė, pranašaudami, kad nieko iš to nebus[20]. Taip pat ir kun. Matulaičio brolis Jonas, buvęs globėjas Lūginėje, sužinojęs apie visą šį reikalą, norėjo „atvesti jį į protą", ir tai sukėlė šventą kun. Jurgio pasipiktinimą: „Ir pasaulietiniame gyvenime, ir tapęs kunigu niekada netroškau ir neieškojau nei garbės, nei turtų, visada norėjau dirbti tik Dievo garbei padauginti ir Bažnyčios naudai. Kai man atrodė, o ir kiti sakė mane esant teisų, kad, palikęs Akademiją ir garbingą vietą, užsienyje

[16] Dd, 121-122, 1911.08.17 (*Užrašai*, p. 64–65).
[17] Ten pat, p. 120–122, 1911.08.17 (*Užrašai*, p. 64–65).
[18] 1911.06.25 laiškas P. Būčiui; 1910.05.16 laiškas J. Totoraičiui.
[19] 1911.08.17 laiškas P. Būčiui.
[20] 1911.08.17 laiškas P. Būčiui.

galėčiau nuveikti daugiau, padariau tai nesvyruodamas ir nesigailėdamas"[21].

Baigiantis 1910/1911 mokslo metams, kun. J. Matulaitis pranešė Akademijos rektoriui kun. Aleksandrui Kakovskiui, kad pasiieškotų dogminės teologijos profesoriaus ir inspektoriaus. Kai sunerimęs rektorius pasiteiravo kodėl, atsakė esąs vienuolis ir turįs išvažiuoti[22].

1911 m. birželio pabaigoje paeiliui aplankė Vilnių, Varšuvą, Lodzę, Kauną[23], ieškodamas pašaukimų. Jis ieškojo kandidatų ir kalbėjo su vyskupais. Kaune, vyskupo Kasparo Cirtauto pakviestas, vedė rekolekcijas kunigams. Surengė jas dviejose grupėse: birželio 19–26 ir liepos 3–10 d.[24] Tai buvo pirmos rekolekcijos lietuvių kalba[25]. Kai kurie kunigai jam sakė, kad dauguma iš jų nuo seminarijos baigimo laikų pirmą kartą atliko tikras rekolekcijas. Kun. Matulaitis laikė tai liūdnu apsileidimu[26].

Fribūras

Liepos pabaigoje kun. Matulaitis nuvyko į Fribūrą. Ėmė sklisti gandai, ypač malonūs marijonams, kad ten jis gaus dogminės teologijos katedrą[27]. Prisistatęs vietos vyskupui, gavo sutikimą, iš pradžių žodžiu, o paskui ir raštu, atidaryti noviciatą[28].

Dėl paskutiniųjų savaičių įvykių, o ypač išrinkimo generolu ir noviciato perkėlimo į Fribūrą susidarė nauja teisinė padėtis. Todėl norėjo apie tai informuoti Apaštalų Sostą ir gauti jo

---

[21] 1913.03.02 laiškas Jonui Matulaičiui.

[22] [1911.07.09] laiškas P. Būčiui.

[23] 1911.06.25 laiškas P. Būčiui.

[24] LP, p. 103, [1911.05] laiškas vysk. K. Cirtautui; šių rekolekcijų dalyvis kun. Jurgis Tilvytis prisimena tik 3 dienų rekolekcijas daugiau kaip 200 kunigų (*Pamiętne rekolekcje*, in: „Wspomnienia", p. 180–181). [A. Kučas (p. 121) nurodo birželio 21–25 ir liepos 5–9 d.; mažai tikėtina,kad parapijose tarnaujantys kunigai būtų galėję palikti jas aštuonetui ar dešimčiai dienų, kaip teigiama tekste. – *Red.past.*].

[25] P. Būčys, *Bažnyčios* ..., cit. v., in: AJM, p. 21.

[26] 1912.02.08 laiškas A. Staniukynui.

[27] „Polak-Katolik", 1911, nr. 199, p. 3; *Odnowiciel*, p. 79.

[28] *Odrodzenie*, p. 112–113, J. Matulaičio prašymas atidaryti noviciatą ir įkurti Studijų namus bei Lozanos ir Ženevos vyskupijos apaštalinio administratoriaus 1911.11.08 sutikimas.

patvirtinimą. Taip pat turėjo atlikti Studijų kongregacijoje kai kuriuos įsipareigotus reikalus Peterburgo akademijai.

Romoje prabuvo nuo 1911 m. lapkričio 15 iki 28 d. Savo reikalais jis kreipėsi į jau pažįstamą Vienuolių reikalų kongregacijos pasekretorį Rodolfą Karolį, kuriam įteikė išsamią ataskaitą apie vienuolijos veiklą per paskutinius dvejus metus. Jo patariamas surašė atitinkamus prašymus. Lapkričio 22 d. marijonų reikalai buvo svarstyti Kongregacijos posėdyje. Remiantis kun. Matulaičio prašymais, 1) jis buvo patvirtintas generolu[29]; 2) buvo leista perkelti noviciatą iš Peterburgo į Fribūrą[30]; 3) duotas sutikimas jam eiti novicijų magistro pareigas[31]; 4) atsižvelgiant į caro valdžioje esančių šalių sąlygas, nustatyta, jog kandidatams į vienuoliją užtenka žodinio ordinaro leidimo[32], taip pat suteikti dar keli smulkesni leidimai.

Lapkričio 25 d. kun. Matulaitis nuvyko pas Vienuolių reikalų kongregacijos prefektą Chosę Vives y Tuto ir papasakojo apie Vienuolijos reikalus. Kardinolas puikiai prisiminė prieš dvejus metus įvykusį pokalbį, „parodė mums didelę užuojautą ir prielankumą". Kun. Matulaitis išėjo iš jo sustiprintas dvasia ir įsitikinęs: „Koks geras Tėvas visų vienuolių JE. Kard. Tuto y Vives!"[33].

Naudodamasis viešnage Amžinajame Mieste, kun. Matulaitis keliskart susitiko su garsiu vienuolinio gyvenimo žinovu t. Vlodzimiežu Leduchovskiu (Ledóchowski), kuris išreiškė jam savo aukščiausią pritarimą ir davė daug patarimų, kaip organizuoti marijonų bendruomenę[34]. Kun. Matulaičiui kėlė nerimą tai, kad vyskupai, leisdami kunigams stoti į marijonus, kartu reikalaudavo grįžti į savo vyskupiją. Tai trukdė gyventi bendruomeninį gyvenimą. Abu sutiko, kad kol kas su tuo reikia taikytis[35].

---

[29] *Odrodzenie*, p. 110–111, 1911.11.15 J. Matulaičio prašymas ir 1911.11.25 Kongregacijos reskriptas, ten pat, p. 115.

[30] Ten pat, p. 111–112, 1911.11.15 J. Matulaičio prašymas ir Kongregacijos 1911.11.28 reskriptas, ten pat, p. 118.

[31] Ten pat, p. 114, J. Matulaičio 1911.11.17 prašymas ir Kongregacijos 1911.11.28 reskriptas, ten pat, p. 116.

[32] Ten pat, p. 114–115, J. Matulaičio 1911.11.17 prašymas ir Kongregacijos 1911.11.25 reskriptas, ten pat, p. 117.

[33] Dd, p. 144, 1911.11.25 (*Užrašai*, p. 91).

[34] Ten pat, p. 89–95.

[35] Ten pat, p. 87.

Visai kitokio pobūdžio buvo pokalbiai su arkivyskupu Juzefu Teodorovičiumi ir prelatu Adamu Sapieha, kuris jau rengėsi į Krokuvos vyskupo sostą. Po kelių susitikimų prelatas pasiūlė jam būti Romos Kurijos informatoriumi apie Bažnyčios padėtį caro valdomose šalyse, net ir Galicijoje bei Poznanės krašte. Tuomet jis darbuotųsi Konsistorijos kongregacijoje, kuriai labai reikia patikimo informatoriaus, kadangi apie Bažnyčios reikalus mūsų šalyse su didele žala bažnytiniam gyvenimui pranešinėjo Romos Kurijai tokie žmonės kaip prelatas Umbertas Beninjis [Benigni], turintis savo agentų Čenstakavoje. Dėl kun. Matulaičio pareigų Fribūre jam buvo pasiūlyta perkelti noviciatą į Romą. Gerokai pasvarstęs, galiausiai atsisakė. Dienoraštyje rašė: „Nuo kiek laiko pasistačiau sau taisyklę, kad visuomet persisverti tokiuose atvejuose į pusę Kristaus, gyvenusio paniekoje, neturte, varge ir darbe"[36]. Konsistorijos kongregacijai jis pasiūlė savo kolegą kun. Henriką Pšezdzeckį iš Varšuvos. Sapiehos įgaliotas, parašė jam platų laišką, kviesdamas susitikti Romoje[37]. Tai buvo eilinis bandymas ir egzaminas, kuo jam yra Marijonų vienuolija.

Numatydamas, su kuo artimiausioje ateityje susidurs jis pats ir vienuolija, lapkričio 24 d. jis nuėjo į Šv. Petro baziliką ir pasižadėjo Dievo akivaizdoje: „Tenai prie šv. Apaštalo grabo padariau prisieką, kad iš visų mano jėgų stengsiuosi, darydamas kas galima, kad nei aš pats, nei mūs Kongregacijos nariai, nei pati Kongregacija netarnautų jokiems pašaliniams tikslams (ar tai tautiškiems, ar politiškiems, ar kitokiems), bet tik Dievui, Bažnyčiai ir dūšių išganymui, pasinaudojant visais kitais prigimtiniais ir antprigimtiniais daiktais kaip įrankiais pasiekti aukščiausiam tikslui, būtent Dievo garbei padauginti"[38]. Ši priesaika netrukus įgaus praktinės reikšmės.

1911 metais Fribūro marijonų būrelyje buvo 10 novicijų[39]. 1912 m. buvo taip pat 10[40], o 1913 – 18 narių[41], iš kurių ne visi

---

[36] Ten pat, p. 146–149 (*Užrašai*, p. 93).
[37] J. Matulewicz, *Listy polskie ...*, cit. v., p. 345–347, 1911.12.02.
[38] Dd, p. 143 (*Užrašai*, p. 89).
[39] *Odnowiciel*, p. 80.
[40] LP, t. II, p. 103, 1912.12.27 laiškas A. Losinskiui.
[41] LP, p. 457, 1913.12.27 laiškas S. Zdzitoveckiui.

buvo novicijai. Pirmieji novicijai buvo kun. Matulaičio studijų kolegos, Diecezinių Marijos kunigų draugijos bei Krikščionių darbininkų draugijos kunigai ir „Prąd" (*Srovės*) aplinkos bei Dvasinės akademijos studentai. Laikui bėgant į noviciatą atvykdavo kandidatų ir iš kitur.

Kun. Matulaitis išsinuomojo vieną iš universiteto bendrabučių – Kanizijaną, kuriame buvo keliolika kambarių. Tai buvo tobula priedanga. Visi mokėsi prancūzų ir vokiečių kalbų, daugelis užsirašė į paskaitas, kai kurie pasiliko Fribūre iki pat studijų pabaigos. Tačiau seserų aptarnaujamame bendrabutyje marijonai jautėsi suvaržyti. Todėl per 1912 m. atostogas[42] jie išsinuomojo namą netoli universiteto Père Girard g. 8 ir ten įrengė vienuolyną, kurį konspiracijos sumetimais pavadino Studijų namais. Čia jie gyvens iki 1914 m. liepos 26 d. Iš Lietuvos buvo pakviestos dvi merginos – Agota Kudirkaitė, vieno kunigo sesuo, ir jos draugė Marcelė Jurevičiūtė[43], kurios po kurio laiko panorėjo vienuolinio gyvenimo. Kun. J. Matulaičio vadovaujamos, jos tam rengėsi ir lavinosi. Lankydamasis Lietuvoje 1914 m. birželį–liepą, jis ieškojo joms draugių ir rado; rimtai galvojo įsteigti moterų vienuoliją vargšams globoti[44].

Marijonų kapitalas – tai tie 4 tūkstančiai rublių, kuriuos kun. Matulaitis atsivežė iš Peterburgo. Jų turėjo užtekti dvejiems metams. Be to, kunigai gaudavo aukas už šv. Mišių intencijas. Tolesnę ateitį kun. J. Matulaitis patikėjo Dievo Apvaizdai[45].

Pirmieji novicijai į Vienuoliją buvo priimti 1911 m. rugpjūčio 15 d. po kun. Matulaičio surengtų aštuonių dienų rekolekcijų[46].

Kasdienėje novicijų programoje buvo 45 min. trunkantis klasikinio Alfonso Rodrigezo (Rodriguez) vadovėlio *Apie krikščioniškąjį tobulinimąsi* skaitymas bei jo komentavimas ir 30 min. trukmės paskaita apie Marijonų konstituciją ir instrukcijas[47]. Be to, kun. Matulaitis kasdien vadovavo mąstymams, o sekma-

[42] LP, p. 289; 1912.12.27 laiškas A. Losinskiui.
[43] Ten pat, p. 95; LL, p. 338, 1914.05.20 laiškas F. Kudirkai.
[44] LL, p. 334, 340.
[45] 1912.02.08 laiškas A. Staniukynui.
[46] *Odnowiciel*, p. 95–96.
[47] J. Matulewicz, *Listy polskie* ..., cit. v., p. 287, [1911.12] laiškas A. Losinskiui; ten pat, p. 231, [1911.12.15] laiškas A. Karosui; 1914.04.28 laiškas F. Kudirkai.

dienį ir per šventes sakydavo pamokslą. Novicijai pasiskirstė pagrindinius teologinius žurnalus ir per pertraukas juos aptardavo, taip pat kalbėdavo apie universiteto gyvenimo įvykius. Ypač jie mėgdavo pasivaikščiojimus užmiestyje[48].

Novicijai buvo lietuviai ir lenkai. Pagrindinė dėstymo kalba buvo lenkų. Lietuvių tautininkų manymu, kun. Matulaitis pažeidė vieną pagrindinių tautinio atgimimo kanonų – išsilaisvinti iš lenkų įtakos. Jam imta grasinti represijomis. Po keliolikos metų apie tai jis rašė laiške P. Būčiui: „Kaip prieš mus, o ypač prieš mane, paskui buvo sukilę lietuviai, pats gerai žinai; apšaukė mane lenkomanu, paskelbė, būk aš manąs lietuvių su lenkais politinę uniją atgaivinti ir sudaryti; grasino mus, marijonus, tiesiok į rusų policijos rankas išduoti, kai Lietuvoje pasirodysime"[49].

Tautiškumo klausimą kun. Matulaitis traktavo nepaprastai rimtai. Jis studijavo su juo susijusias problemas, tarėsi su kitais žmonėmis, meldėsi. Savo mintis jis išsakė keliuose išsamiuose laiškuose kun. J. Totoraičiui. Jis manė, kad nėra gerų ir blogų tautų. „Visur žmogaus prigimtis ta pati; visur ten matyt daug bloga, bet daug ir gera"[50]. „Mano širdžiai visi lygūs, o artimieji, tie, kuriuose daugiau matau Kristaus dvasios"[51], teigė jis. Iš patirties jis žinojo, kad kiekvienoje tautoje yra žmonių, norinčių tarnauti Dievui ir su kuriais galima bendradarbiauti. Jis bijojo konfliktų savo bendruomenėje, bet tikėjo, kad Dievo ir Bažnyčios meilė gali suvienyti visų tautų žmones. Tautos gali lenktyniauti, tačiau darbštumu, mokslo laimėjimais, sąžiningumu. Nelaiminga tauta, kurios idealai negatyvūs. Pagal katalikų mokymą meilę tėvynei jis laikė dorybe ir pareiga. Marijonas geriausiai ją vykdo, stengdamasis nešti savo tautiečiams Kristaus mokslą ir dvasią[52].

Savo naujokams jis davė dvi savaites laiko, kad jie šį klausimą išstudijuotų ir apsvarstytų[53]. Vienas iš auklėtinių prisimena, kad jis išbardavo kiekvieną, kuris kalbėdamas apie rusus

---

[48] *Odnowiciel*, p. 95–96.
[49] 1924.10.27 laiškas P. Būčiui.
[50] 1912.06.04 laiškas J. Totoraičiui.
[51] Ten pat.
[52] 1913.01.08 laiškas J. Totoraičiui.
[53] 1912.06.04 laiškas J. Totoraičiui.

pavadindavo juos maskoliais, ir paaiškindavo, kad nė apie vieną tautą negalima užgauliai kalbėti[54], o juk ir magistrui, ir novicijams rusai buvo okupantai.

Marijonų bendrijoje nekildavo konfliktų tautiškumo pagrindu. „Iš tikro jautėmės viena šeima mylinčio ir mylimo tėvo pašonėje", – rašė novicijus kun. Marijanas Višnevskis (Wiśniewski). Šią atmosferą jautė ir kiti. Svečias iš Lenkijos kun. Henrikas Pšezdzeckis taip ją apibūdino: „Mačiau kun. Jurgį, atsisakiusį Peterburgo akademijos profesoriaus pareigų, Šveicarijos Fribūre tarp pirmųjų jo atgaivintosios Marijonų vienuolijos narių, laimingą dėl vienuolystės, žvelgiantį į kongregacijos ateitį ir dėl jos kietai besidarbuojantį. Kun. Jurgis savo vienuolijos nariams kartu buvo ir tėvas, ir motina, ir brolis. Tame tyliame pirmųjų marijonų name Šveicarijoje viešpatavo ramybė ir nežemiškas džiaugsmas. Kun. Jurgis, sergantis, metų metais sutvarstytas, niekada nesiskundė, visada linksmas, besišypsantis, pilnas Dievo, kalba apie Dievą, veda prie Dievo, dėl Dievo dirba, per Dievą nori visus padaryti laimingus"[55].

To „tylaus namo" anaiptol neaplenkė audros. 1912 m. pradžioje, kaip rašoma kun. Matulaičio studijų laikų profesoriaus t. Vaiso pranešime, kun. Matulaitis platesniame forume turėjo perskaityti kelias konferencijas apie modernizmą. Pirmojoje iš jų išdėstė šios sistemos klaidas, kurias ketino paneigti kitose paskaitose. Tačiau klausytojai, ar nesuprasdami pranešimo, ar neteisingai interpretuodami kalbėtojo ketinimus, klaidingai suprato, jog tai yra jo paties požiūris. Todėl tolesnės paskaitos neįvyko, o prelegentą neteisingai apkaltino modernizmu nepalankiai nusiteikęs kun. Matulaičio atžvilgiu profesorius Gasparas Dekiurtenas (Decurtins)[56]. Jis, *Sodalitium Pianum* agentas Šveicarijoje[57], visame mieste ėmė skelbti savo „atradimą", įspėdamas, kad kun. Matulaitis gali pakenkti universitetui[58]. Po keliolikos

[54] J. Sobczyk, *Garść wspomnień osobistych*, in: „Wspomnienia", p. 115.

[55] H. Przeździecki, *Ksiądz Jerzy podbijał serca wszystkich*, in: „Wspomnienia", p. 361.

[56] *Stolica*, p. 57–58, 1918.03.18 t. Alberto Vaiso laiškas Luidžiui Maljonei, Apaštalų Sosto atstovui Berne.

[57] R. Aubert, *Kościół katolicki od kryzysu 1848 roku do pierwszej wojny światowej*, in: „Historia Kościoła", praca zbiorowa pod red. L.J.Rogiera, A. Auberta, M.D.Knowlesa, t. 5, Warszawa 1985, p. 151.

[58] 1912.02.29 laiškas P. Būčiui.

metų kun. Matulaitis prisimena: „Pagaliaus bandyta mane statyti į pirmas modernistų eiles. – Kai įsteigėme Friburge novicijatą ir studijų namą, paskelbta, kad aš už a. a. grapiutės Cecilijos Plioteriutės pinigus (būk ji man davusi 200.000 frankų) kurią modernistų akademiją; net įstengta sukelti prieš mane Vyskupo kurija ir Universiteto senatas, tartasi, ar neišvaryt mus iš Fryburgo su policijos pagelba; vos vos išsilaikėme vietoje"[59].

Sunku susilaikyti viso to nesusiejus su ankstyvesniais Umberto Beninjo kaltinimais Cecilijai Pliater-Zyberkaitei, lenkų studentams Fribūre ir pačiam kun. Matulaičiui, kurį jis laikė „pačiu pavojingiausiu modernistu pasaulyje"[60]. Matyti, kun. Matulaitis buvo tapęs jo taikiniu.

Bet buvo ir pasitikėjimo įrodymų. 1912 m. rugsėjo 12 d. į Fribūrą atvyko Kujavų vyskupas Stanislovas Zdzitoveckis kartu su konsistorijos sekretoriumi Voiciechu Ovčareku (Owczarek) ir pasiūlė kun. Matulaičiui atnaujinti Čenstakavos pauliečių vienuolyną, kuris tuomet priklausė jo vyskupijai.

Jis papasakojo apie liūdną vienuolyno būklę: visiškai pakrikęs vienuolinis gyvenimas, kai kurie vienuoliai tarnavo caro policijai, kuri kišosi į bendruomenės gyvenimą, neleisdama jo reformuoti. Šios padėties vaisius buvo visame pasaulyje žinomas Macocho nusikaltimas (*šventvagystė ir nužudymas 1910 m. – Red. past.*). Turėdamas galvoje didelį Jasnos Gūros stebuklingojo paveikslo kultą Lenkijoje ir net visame pasaulyje, jis prašė, kad marijonai padėtų vienuolynui.

Kun. Matulaitis nurodė sunkumus, be kitų, ir tai, ar pauliečiai sutiks susijungti su marijonais, ir kad marijonų dar labai mažai. Tačiau pasakė: „Mūsų vienuolija pasirengusi pabandyti ir daryti viską, kad pagal savo jėgas vis geriau tarnautų Bažnyčiai, o ypač Švč. Mergelei Marijai. Kadangi mūsų vienuolija yra atsidavusi Marijai ir ypatingai ją garbina, mielai padarysime viską jai ginti ir jos garbei didinti"[61].

Tačiau jis iškėlė sąlygas: 1) Tegul vyskupas apie tai praneša popiežiui ir Vienuolių reikalų kongregacijai. Marijonai paklus

---

[59] 1924.10.27 laiškas P. Būčiui.

[60] É. Poulat, *Intégrisme ...*, cit. v., p. 190.

[61] *Relacja ks. J. Matulewicza o propozycji bp. S. Zdzitowieckiego o osadzeniu księży marianów na Jasnej Górze*, in: „Wspomnienia", p. 95.

Apaštalų Sostui. Vyskupas, kun. Matulaičio pasitenkinimui, pažadėjo pirmiausia pasitarti su t. Vlodzimiežu Leduchovskiu; 2) Tegul vyskupas gauna sutikimą kitų Lenkijos ir Rusijos vyskupų, kurie privalo siųsti kandidatus pas marijonus; 3) Tuomet galiotų marijonų konstitucija, organizacija, administravimas ir gyvenimo būdas, o dėl caro valdžios akių marijonai prisiimtų pauliečių pavadinimą, abitą ir papročius. Ne Čenstakavoje marijonai laikytųsi savo tvarkos[62].

Kaip prisimena kun. Kazimiežas Bronikovskis, šis tas buvo pradėta daryti ta kryptimi. Vloclavko vyskupo pavaldumui buvo atiduoti kun. Juozas Vaitkevičius ir kun. Leonas Kulvietis. Vyskupas į noviciatą Fribūre atsiuntė savo kunigą Vlodzimiežą Jakovskį iš Čenstakavos[63]. Galų gale karo metais vienuolyno Jasna Gūroje reikalai susitvarkė normaliu būdu.

Kun. Matulaitis darbavosi ne tik savo bendruomenėje. Dominikono t. Modesto van der Vildenbergo paprašytas, sutiko būti lenkų studentų bendrabučio *Albertinum* dvasios tėvo pagalbininku. 1913/1914 m.m. kiekvieną šeštadienį eidavo pas studentus klausyti išpažinčių, advento ir gavėnios metu skaitydavo jiems konferencijas[64], klausydavo lenkių studenčių išpažinčių, buvo jų dvasios vadas[65] ir net rėmė jas materialiai[66].

Čikaga

Kad bendruomenė galėtų kaip reikiant veikti, reikia tam tikro pastovumo. Tuometinės politinės padėties sąlygomis atgimstantiems marijonams, be abejo, lengviausia buvo įsikurti Jungtinėse Amerikos Valstijose. 1912 m. vasario 8 d. kun. Matulaitis apie tai rašė savo pažįstamam ir vienuolijos kandidatui kun. dr. Antanui Staniukynui, Šv. Kazimiero seserų vienuolijos įkūrėjui: „Mes

[62] LCVA, 1674, 2, vol. 49, k. 9–12; *Relacja ks. J. Matulewicza...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 95–96.

[63] K. Bronikowski, *Szczegóły ...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 84–85.

[64] 1914.03.16 laiškas P. Būčiui; kun. Pavelo Tochovičiaus liudijimas (*Summarium* ..., cit. v., p. 382, in: „Positio super virtutibus", Romae 1980).

[65] LP, t. III, p. 21–22 (Mariją Radziejovską-Jasevič).

[66] J. Matulewicz, *Listy polskie* ..., cit. v., p. 460, 1914.08.24 laiškas M. Višnevskiui (rėmė Kazimierą Pročekir jos draugę).

labai norėtum įkurti Amerikoje savo namą, kad turėtume šiokią tokią paspirtį savo vienuolijai. Sunku visai vienuolijai slapstyties, reikia turėti nors vienas namas, kur būtų galima viešai išstoti ir bent reikalingi popieriai laikyti ir saugoti. Taigi mes stengsimės, Jums padedant, įsikurti Amerikoje"[67]. Kun. Matulaitis planavo, kad pirmoji marijonų atrama būtų kun. Staniukyno rezidencija. Paskui privalėtų darbuotis kurioje nors parapijoje, kuri juos išlaikytų ir duotų galimybę kandidatams ruoštis stoti į vienuoliją. Vėliau jie teiktų dvasinę pagalbą seserims ir imtųsi leidybinio darbo[68]. Prieš išvykdami į Ameriką, marijonai 1913 m. birželio 17 d. gavo Vienuolių reikalų kongregacijos leidimą įsteigti Čikagoje vienuolyną[69].

Kun. Staniukynas matė, kad marijonai turėtų platų darbo barą tarp lietuvių emigrantų. Statistikos duomenimis, 1899–1914 m. į Ameriką atvyko 252 594 lietuviai[70]. Jų įsikūrimo centras buvo Čikaga. Jiems grėsė pavojus prarasti tikėjimą ir tautybę.

Iš pradžių kun. Matulaitis išsirinko du kunigus: Feliksą Kudirką, kolegą iš Marijampolės gimnazijos, ir Julijoną Kazaką, Dvasinės akademijos studentą. Kartu su jais 1913 m. liepos 10 d. jis išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas. Pakeliui prabėgomis aplankė garsiausius Paryžiaus paminklus ir liepos 11 d. prancūzų laivu „Savoie" išplaukė iš Havro uosto. Liepos 19 d., šeštadienį, pasiekė Niujorką. Amerikos žemėje juos sutiko du tautiečiai: t. Kazimieras Kudirka, kapucinas, ir kun. Varnagiris, Bruklino parapijos klebonas, kuris priėmė juos savo klebonijoje ir aprodė miestą. Kitą dieną, sekmadienį, jie aukojo šv. Mišias ir pasakė du pamokslus. Pirmadienį traukiniu išvažiavo į Čikagą, kur atvyko antradienį 13 val. Ten jų laukė kun. A. Staniukynas ir nusivežė juos į savo rezidenciją. Kitą dieną jie prisistatė arkivyskupui Edvardui Kigliui (Quigley)[71]. Jis leido jiems steigti vienuolyną ir žadėjo artimiausiu laiku patikėti marijonams parapiją. Vienuolyno vyresniuoju tapo kun. Kudirka[72].

---

[67] 1912.02.08 laiškas A. Staniukynui.
[68] 1913.05.07 laiškas A. Staniukynui.
[69] Ten pat, p. 573.
[70] C.R. Jurgela, *Lithuanians in the United States*, in: „Encyclopedia Lituanica", vol. VI, Boston (1978), p. 436.
[71] 1913.07.23 laiškas J. Vaitkevičiui.
[72] Gaiv, p. 113.

Kun. Matulaitis seserims kazimierietėms vadovavo dešimties dienų rekolekcijoms. Kelis kartus klausė jų išpažinčių, pataisė ir papildė jų konstituciją. Trijose Čikagos parapijose skaitė paskaitas sociologijos klausimais, pasakė du pamokslus ir perskaitė paskaitą Brukline[73]. 1913 m. rugpjūčio 18 dieną išplaukė atgal iš Niujorko[74]. Apie savo įspūdžius Naujajame Pasaulyje jis parašė straipsnį Lietuvos spaudai *Iš Amerikos lietuvių katalikų gyvenimo. Iš kelionės į Ameriką įspūdžiai*[75].

Arkivyskupas Kiglis 1913 m. lapkričio 13 d. iš tikro pavedė marijonams Šv. arkangelo Mykolo parapiją Vabansijos gatvėje, Nr. 1644, o klebonu paskyrė kun. Kudirką. Kitais metais buvo atidarytas naujokynas[76]. Marijonų būrelis ėmė augti. Didelę paramą bendruomenei suteikė atvykę talentingi bendradarbiai kun. Vincentas Kulikauskas (1915 m.) ir kun. Pranciškus Būčys (1916 m.)[77]. Buvo išplėstas darbų baras, 1914 m. pradėtas leisti naujas dvimėnesinis žurnalas *Tikyba ir Dora*, o nuo 1916 m. imtasi redaguoti pasaulietiško turinio dienraštį *Draugas*[78]. Be to, buvo organizuojamos misijos tikintiesiems ir dirbama tarp seserų. Iki prasidedant karui kun. Matulaitis vadovavo marijonams ir aprūpindavo juos knygomis[79].

Varšuva

Seinų ir Kauno vyskupų pakviestas, kun. Matulaitis parvyko į Lietuvą vadovauti kunigų rekolekcijoms ir sakyti pamokslų vyskupui Antanui Karosui vizituojant Seinų vyskupiją.

Iš Fribūro jis išvyko 1914 m. gegužės 25 d. Pakeliui sustojo Krokuvoje, kur jo laukė t. Jacekas Voroneckis ir pakvietė jį pas tėvus dominikonus[80]. Kun. Matulaitis Krokuvoje norėjo

---

[73] 1913.09.08 laiškas P. Būčiui.

[74] Gaiv, p. 113.

[75] J. Matulevičius, *Iš Amerikos lietuvių katalikų gyvenimo. Iš kelionės į Ameriką įspūdžiai*, in: „Vadovas" 1913, t. XV, nr. 62, p. 192–196.

[76] Gaiv, p. 113–114, 117.

[77] Ten pat, p. 115–116.

[78] Ten pat, 126–127.

[79] Ten pat, p. 114.

[80] J. Matulewicz, *Listy polskie* ..., cit. v., p. 323, 1914.05.25 laiškas seserims misionierėms; ten pat, p. 457–458, 1914.06.02 laiškas M. Višnevskiui.

susisiekti su Juzefu Pietžaku (Pietrzak, 1882–1954), kurio veikla kažkiek lietė Marijonų vienuoliją.

Pietžakas teigė, kad 1913 m. į Marijonų vienuoliją jį ir du jo draugus priėmė marijonas t. Bernardas Peliasinskis (Pielasiński; 1832.05.28–1914.04.14), po Marijampolės vienuolyno uždarymo kaip kapelionas apsigyvenęs senelių namuose Kalvarijos Kalne (Góra Kalwaria) prie Varšuvos.

Marijampolės marijonų nuomone, t. Peliasinskis ir kiti tėvai, gyvenantys ne vienuolyno bendruomenėje, nebebuvo pilnateisiai vienuoliai. Tai ne kartą išreiškė t. generolas Senkus, tvirtindamas esąs vienintelis marijonas[81]. Generolas tiksliai žinojo, kas priklauso jo bendruomenei. Tą patį teigė Seinų vyskupijos valdytojas kun. Juozapas Antanavičius, rūpinęsis vyskupijoje gyvenančiais marijonais[82]. Visą marijonų atnaujinimą nuo pradžių iki galo globojo vysk. Kazimieras Ruškevičius, Varšuvos arkivyskupijos sufraganas ir generalinis vikaras, vienuolijų globėjas, kuris asmeniškai pažinojo t. Peliasinskį ir nerado reikalo pasakyti jam apie Marijonų vienuolijos atnaujinimą. Kun. Julijanas Kalovskis (Kałowski), atlikęs tyrimus, priėjo išvadą: „Viskas rodo, kad t. Bernardas Peliasinskis buvo sekuliarizuotas"[83]. Taigi nieko keisto, kad kun. Matulaitis, o vėliau ir Vienuolių reikalų kongregacija patvirtina t. Senkaus teiginį jį buvus paskutinį marijoną.

Pietžakas rūpinosi atgaivinti Marijonų ordiną ir dėl to dekonspiravo kongregaciją. Kun. Matulaitis informavo jį apie jau įvykusį atnaujinimą. To susitikimo dalyvio Bronislavo Zaluskio tvirtinimu, „jis taip pat pasakė, kad t. Peliasinskio neminėjo ir t. Senkus"[84].

Vėliau kun. Matulaitis parašė memorialą Krokuvos vyskupui Adamui Sapiehai ir paaiškino, kad Marijonų vienuolija tebeegzistuoja, turi patvirtintą konstituciją ir vyresnįjį, jos nebereikia gaivinti. Kalbėdamas apie Pietžako sukeltą judėjimą, sakė, kad

---

[81] V. Senkus J. Matulaičiui 1909.14.24: „Ar yra bent kibirkštėlė vilties, ar gal jau nuleisti rankas ir paruošti du karstus: vieną sau, kitą – Vienuolijai." (*Odrodzenie*, 61-62); V. Senkus Pijui X 1909.17.20: „Taigi iš visų mūsų, kunigų marijonų, likau tik aš vienas: visi kiti jau išmirė" (ten pat, p. 67).

[82] J. Antanavičius Vienuolių reikalų kongregacijai 1910.01.10 rašė: „[...] kun. Vincentą Senkų, teologijos kandidatą, anksčiau buvusį generalinį kunigų marijonų vyresnįjį, dabar likusį vienintelį gyvą marijoną" (ten pat, p. 94).

[83] J. Kałowski, *Ocena zarzutów przeciwko legalności odnowy Zakonu Marianów;* in: „Prawo Kanoniczne" 21 (1978), nr. 3-4, p. 85.

[84] AGM, Litterae II, B.Zaluskio 1928.01.18 laiškas K. Rėklaičiui.

jis nenorėtų niekuo pakenkti kilniam gerų žmonių siekiui, jei jiems vadovauja Dievo dvasia ir jei jį įteisina bažnytinė valdžia. Rūpindamasis savo vienuolija, jis prašė vyskupą pasidomėti tais žmonėmis, ištirti jų siekius, nustatyti, kodėl jie nenori prisijungti prie teisėtai egzistuojančio instituto, ir, jei manys esant teisinga, suteikti judėjimui teisinę formą ir paskirti dvasios vadovą, kuris stebėtų jų veiklą ir ypač kad jie nekenktų Marijonų vienuolijai[85]. Iš tolesnių veiksmų aiškiai matyti, kad Krokuvos vyskupas nematė reikalo tam judėjimui suteikti kanoninių formų. Tik po arkivyskupo J. Matulaičio mirties Pietžakas paprašė Polesės vyskupą Henriką Pšezdzeckį leisti jam su draugais gyventi vienuolinį gyvenimą pagal nereformuotą Marijonų konstituciją.

Polesės vyskupas 1927 m. gruodžio 10 d. tuo reikalu kreipėsi į Romą[86]. Vienuolių reikalų kongregacija 1928 m. balandžio 25 d. laišku jam atsakė, kad „reformuota Marijonų vienuolija yra teisėtas, nors ir nauja forma, tos pačios, XVII a. įkurtos Marijonų vienuolijos tęsinys". Todėl Kongregacija nusprendė esant neteisėta priimti Pietžaką ir jo draugus į buvusią Marijonų vienuoliją, nes jos jau nebėra, taip pat pareiškė, kad jie negali gyventi vienuolinio gyvenimo pagal senąją, jau nebegaliojančią Marijonų konstituciją nei vadintis marijonais"[87].

Gavęs tokį Kongregacijos atsakymą, vysk. Pšezdzeckis 1928 m. lapkričio 2 d. įkūrė draugiją bažnytinių brolijų pavyzdžiu, be jokių įžadų, noviciato, kuri buvo pavadinta „Diecezinė Nekaltai Pradėtosios Mergelės, Taikos Karalienės gerbėjų, skaistykloje esančių sielų gelbėtojų, Dievo Gimdytojos ir vyskupo kankinio Stanislovo globojamų, pasivadinusių stanislavitais, draugija prie šios vyskupijos filijinės Janovo Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios"[88]. Jo įpėdinis vysk. Ignacas Svirskis (Świrski) 1955 m. rugsėjo 1 d. dekretu šią draugiją paleido[89].

---

[85] *Odrodzenie*, 118–120, *Krótki memoriał* [...], 1914.05.29.

[86] *Odrodzenie*, p. 120–122, H. Pšezdzeckio 1927.12.10 laiškas.

[87] Ten pat, p. 122–124, Vienuolių reikalų kongregacijos 1928.04.25 reskriptas.

[88] 1928.11.12 vysk. H. Pšezdzeckio dekretas, „Wiadomości Diecezjalnie Podlaskie" 1928, nr. 12, p. 348–349.

[89] AMPP, I L 2, vysk. I. Svirskio 1955.11.01 dekreto kopija. Be čia cituotų šaltinių ir literatūros, visumos dėlei reikia nurodyti dvi bevertes, net klaidinančias, dažnai insinuacijomis ir nepagrįstomis prielaidomis paremtas publikacijas: Kołodziejski M., *Zakon OO. Marianów a Zgromadzenie Ks.Ks. Marianów (Kontrowersyjne problemy tzw. Odnowy)*, Rzym-Toruń 1980; Muniak J., *Mons. Jerzy Matulewicz i jego dzieło w świetle faktów*, Rzym-Kraków 1980.

Sutvarkęs reikalą Krokuvoje, kun. Matulaitis išvyko į Čenstakavą. Ten gegužės 30 d. su tuo metu skubėjusiu Vloclavko vyskupu Stanislavu Zdzitoveckiu susitarė susitikti ilgesnio pokalbio Vloclavke birželio 5 d.[90] Paskui išvažiavo į Varšuvą. Jam reikėjo aplankyti sunkiai sergantį pusbrolį Joną Matulevičių, su kuriuo palaikė nuoširdžius santykius[91]. Aplankė nemaža pažįstamų, rado naujų kandidatų į vienuoliją ir per Vloclavką išvyko į Seinus, tikėdamasis į ten atvykti birželio 15 d.[92] Vyskupas Antanas Karosas buvo jį pakvietęs pasakyti 4–5 pamokslus vizitacijos metu[93]. Turėdamas galvoje marijonų atnaujinimo darbą ir griežtųjų lietuvių grasinimus, kun. Matulaitis baiminosi, kad jį gali areštuoti rusų žandarmerija[94]. Paskui Kaune jis vadovavo kunigų rekolekcijoms. Pirmojoje serijoje dalyvavo per 250 asmenų, o nuo liepos 15 dienos prasidėjusioje serijoje – 128 kunigai. Iš Kauno nuvyko į Marijampolę. Ten liepos 20–23 d. vedė rekolekcijas daugiau nei 80-čiai Seinų vyskupijos kunigų. Be to, dalyvavo įvairių kunigų organizacijų susirinkimuose ir buvo labai patenkintas santykiais su lietuviais kunigais[95]. Vyskupas Karosas dar po keleto metų dėkojo jam už vaisingą įtaką kunigams[96]. Iš Marijampolės kun. J. Matulaitis išvyko į Varšuvą vesti rekolekcijų seserims misionierėms Gražiojoje (Piękna) gatvėje[97].

Dar besidarbuojant Marijampolėje buvo paskelbta mobilizacija. Prasidedant Pirmajam pasauliniam karui, jis jau buvo Varšuvoje. 1914 m. liepos 28 d. Austrija-Vengrija paskelbė karą Serbijai. Rugpjūčio 1 dieną Vokietija pradėjo ginkluotą susirėmimą su Rusija, rugpjūčio 3-iąją – su Prancūzija, rugpjūčio 4-ąją – su Anglija. 1915 m. rugpjūčio 5 d. vokiečiai užėmė Varšuvą. Besitraukianti rusų kariuomenė evakuavo per 700 tūkstančių žmonių su jų turtu. Keletui metų rytų frontas įsitvirtino į rytus nuo Bugo. Lenkijos žemės atsidūrė vadinamųjų Centro valsty-

[90] J. Matulewicz, *Listy polskie* ..., cit. v., p. 458, 1914.06.02 laiškas M. Višnevskiui.
[91] 1914.06.29 laiškas P. Būčiui.
[92] LP, p. 457, 1914.05.26 laiškas M. Višnevskiui.
[93] 1914.03.03 laiškas P. Būčiui.
[94] 1914.04.28 laiškas F. Kudirkai.
[95] 1914.07.03 laiškas F. Kudirkai.
[96] LP, t. II, p. 87, [1917.08] laiškas A. Karosui.
[97] 1914.08.19 laiškas F. Kudirkai.

bių valdžioje[98]. Nebuvo nė kalbos apie grįžimą į Šveicariją. Nutrūko bet kokia korespondencija. Per kitus ketverius metus kun. Matulaitis buvo susijęs su Varšuva, paskui – su Marijampole.

Noviciato Fribūre magistru tapo kun. Marijanas Višnevskis[99]. Noviciatas egzistavo iki 1917 metų, o vienuolynas – iki 1919 m. Iš viso Fribūre į vienuoliją atvyko 32 kandidatai[100], 24 iš jų davė įžadus[101]. Karui prasidėjus, iš karto nebeliko kandidatų. Atsivėrė naujos galimybės gimtosiose šalyse.

Kun. Matulaitis apsistojo Varšuvoje, Gražiojoje gatvėje. Čia turėjo didelį patikimų bičiulių būrį. Ėmęs dirbti su seserimis, palaipsniui plėtė savo darbų barą. 1916 m. kartu su arkivyskupu Juzefu Teodorovičiumi vedė rekolekcijas inteligentijai Šv. Juozapo bažnyčioje[102]. Pirmomis 1917 metų spalio mėnesio dienomis vadovavo Varšuvos seminarijos klierikų rekolekcijoms[103]. Atrodo, kad dar po mėnesio bus vedęs rekolekcijas Varšuvos arkivyskupijos kunigams, apie kurias kun. Henrikas Pšezdzeckis su entuziazmu kalbėjo, jog niekada jų nepamiršiąs[104].

J. Matulaitis kunigų dvasinio gyvenimo tematikai skyrė išsamų straipsnį *Mėnesinės rekolekcijos*[105]. Taip pat vedė rekolekcijas mokiniams. Jų dalyvis Juzefas Jažembovskis (Jarzębowski) mena, kad jį jos vargino, nes buvo kalbama monotoniškai[106].

Pal. Jurgio mokymo apie dvasinį gyvenimą visumą surinko ir susintetino Elzbieta Matulevič savo daktariniame darbe *Visuotinis krikščioniškasis šventumas pagal pal. Jurgį Matulaitį*[107].

---

[98] S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa 1969, p. 513–514.

[99] M. Wiśniewski, *Ojciec ...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 68–69.

[100] Gaiv, p. 108.

[101] *Elenchus sodalium Congregationis CC.RR.Marianorum 1909-1925*, Romae 1973, elaboravit J. Bukowicz, p. 58–59, mašinraštis in: AMPP.

[102] J. Sobczyk, *Garść ...*, cit. v., in: *Wspomnienia*, p. 116; J. Jarzębowski, *Ojciec Jeneral*, ten pat, p. 225.

[103] J. Sobczyk, *Garść ...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 116; J. Matulewicz, *Konferencje ascetyczne*, cit. v., p. 183–199.

[104] H. Przeździecki, *Ksiądz Jerzy podbijał serca wszystkich*, in: „Wspomnienia", p. 361; viena iš konferencijų pažymėta lapkričio 8-osios dienos data (J. Matulewicz, *Konferencje ascetyczne*, cit. v., p. 195).

[105] J. Matulewicz, *O rekolekcjach miesięcznych*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie" 1915, p. 103–108.

[106] J. Jarzębowski, *Ojciec Jeneral*, in: „Wspomnienia", p. 225.

[107] E. Matulewicz, *Świętość chrześcijanina według błogosławionego Jerzego Matulewicza*, Warszawa-Lublin 2003.

Pagrindinis jo mokymo šaltinis buvo Šventasis Raštas. Dažniausiai jis rėmėsi šv. Pauliaus laiškais, taip pat šv. Augustino, šv. Alfonso Liguorio, šv. Pranciškaus Salezo raštais. Jam artimi buvo trijų dvasingumo mokyklų autoriai: jėzuitų (šv. Ignacas Lojola), dominikonų (šv. Tomas Akvinietis) ir karmelitų (šv. Kryžiaus Jonas, šv. Teresė Avilietė). Jis pats buvo šventas žmogus, o perimdamas kitų žinias, jis tikrindavo jas savo gyvenimu, ir dėl to jo mokymas yra tikras ir patikimas[108].

Remdamasis šv. Tomu, jis mokė, kad šventumas, arba tobulumas, „yra visiškas prigludimas prie Dievo per meilę"[109] ir kad tai yra įmanoma pašvenčiamosios malonės dėka. Viena iš tobulos meilės apraiškų jis laikė meilę priešams. Žodžiai „Mylėkite savo priešus" (Mt 5, 44) tapo svarbiausia jo gyvenimo ir mokymo programa. Apaštalavimas jam buvo šventumo įgyvendinimas. Tam reikalinga meilė Bažnyčiai ir paklusnumas popiežiui. Sekdamas šv. Pranciškumi Salezu, skelbė, kad visi pakrikštytieji yra pašaukti į šventumą ir apaštalavimą, ir tai buvo pripažinta Vatikano II Susirinkimo mokyme[110].

1915 m. rugpjūčio mėnesį vokiečiams įžengus į Varšuvą, politinė padėtis pasikeitė. Kun. Matulaitis suprato, kad galima organizuotis ir kolektyviai imtis svarbesnių darbų.

Varšuvos arkivyskupas buvo Aleksandras Kakovskis, kurio pavaduotoju kun. Matulaitis buvo Peterburgo dvasinėje akademijoje. 1915 m. rugsėjo 1 d. arkivyskupas perdavė marijonams, iš pradžių tik žodžiu ir laikinai, septynioliktojo amžiaus buvusius atsiskyrėlių kamaldulių celių pastatus ant Vyslos kranto Bielianų Miškelyje kartu su Bielianų bažnyčia ir parapija. 1915 m. rugsėjo viduryje čia apsigyveno kun. Kazimiežas Bronikovskis, atvykęs iš Piečisko parapijos. Spaliui baigiantis, čia įsikūrė ir kun. Matulaitis ir iš karto ėmėsi vienuolyno su noviciatu steigiamųjų darbų[111]. Marijonai gavo rūpestingai atnaujintą bažnyčią, mūrinį buvusį vienuolyną, kuriame iki tol gyveno klebonas, namelį vargonininkui, du buvusius kamaldulių namelius, medinį

[108] Ten pat, p. 272–280.
[109] Ten pat, p. 39.
[110] Ten pat, p. 280–285.
[111] AGM, *Capitula: Gedanense (1923)*, p. 115; W. Łysik, *Krótka historia domu Bielańskiego*.

klojimą, taip pat nedidelį kiemą ir kiemelį. Visus kitus pastatus buvo užėmę rusai karo invalidai[112]. Visa sodyba buvo labai apleista, nebuvo nei tekančio vandens, nei elektros.

Kelias savaites kun. Matulaitis ruošė pastatus apsigyvenimui. Buvo įrengtos celės, nugriautos kepimo krosnys. Šiuos darbus nudirbti jam padėjo Marijos Šeimos vienuolijos seserys. Kiek vėliau Bielianuose įsikūrė Jėzaus Vardo vienuolės ir įsteigė noviciatą. Kelis dešimtmečius jos bus kunigų marijonų bendradarbės.

1915 m. lapkričio pradžioje t. generolas jau galėjo priimti naujus novicijus: medicinos studentą Eugenijų Kulešą (vėliau kunigą, 1941 m. komunistų nužudytą Drujos apylinkėse), kun. Vladislavą Lysiką ir kun. Zigmuntą Trušinskį (Trószyński) iš Varšuvos arkivyskupijos, o paskui ir kitus kunigus bei brolius[113].

Bendri mąstymai vykdavo šaltoje bažnyčioje. Jiems vadovavo kun. Jurgis, remdamasis Mauricijaus Mešlerio knyga *Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus gyvenimas*. Jis taip pat aiškino konstituciją ir instrukcijas. Bendrai, kaip ir Fribūre, buvo skaitoma Alfonso Rodrigezo knyga *Krikščioniškųjų dorybių ugdymas ir tobulinimasis*. Kas mėnesį novicijai turėjo duoti apyskaitą; laisvalaikiu dirbdavo sunkius darbus, tvarkydamiesi valdoje, parapijoje, prieglaudoje. Tuometinis naujokas brolis Bronislavas Zaluskis prisimena: „Kalbant apie bendrą gyvenimą noviciate, reikia pabrėžti nuoširdžią atmosferą, šiltą, giedrą, kupiną nuostabiai skaidraus džiaugsmo ir tikėjimo, gyvą keitimąsi mintimis, kuris mus nuoširdžiai vieną su kitu artino, kad iš tikro jautėmės esantys stipriai tarpusavyje susijusi šeima"[114].

1916 m. liepos mėnesį į Bielianus atvyko buvęs Ciechocinko sielovadininkas kun. Vlodzimiežas Jakovskis, puikus organizatorius, pamokslininkas, ir įsijungė į Bielianų bendruomenę. T. generolas rengė ją savarankiškam gyvenimui. 1917 m. liepos 7 d. buvo išrinkta vienuolyno vadovybė: vyresniuoju tapo kun. Jakovskis, patarėjais – kun. Bronikovskis ir kun.

---

[112] LP, t. I, p. 42–43, 1922.07.24 laiškas K. Bronikovskiui.
[113] B. Załuski, *Wrażenia z nowicjatu*, in: „Wspomnienia", p. 217.
[114] Ten pat, p. 219.

Trušinskis, bažnyčios globėju – kun. Janas Sobčikas, ekonomu – kun. Trušinskis, o jo pagalbininku – kun. Bronikovskis[115]. Tarybos posėdžiuose, kuriuose dalyvaudavo t. generolas, būdavo sprendžiami visos vienuolijos klausimai – taip pat liečiantys veiklą Fribūre ir Jungtinėse Amerikos Valstijose[116]. Kaip matyti, tai buvo generalinis vienuolynas.

1917 m. pabaigoje iš Fribūro atvyko kun. Marijanas Višnevskis, kuriam t. generolas pavedė vadovauti noviciatui[117].

Bielianų parapijai priklausė dvi bažnyčios: vienuolyno Bielianų Miškelyje ir Vavžiševe. Buvęs Vavžiševo klebonas kun. Michalas Pogoželskis (Pogorzelski), nenorėdamas, kad Bielianų bažnyčia būtų paversta cerkve, 1904 m. perkėlė parapijos būstinę į Bielianus[118]. Parapija buvo nepaprastai didelė. Ji apėmė teritoriją nuo Lomiankų ir Izabelino iki Citadelės ir Povionzkų ir turėjo 15 072 gyventojus[119]. Pats vienuolynas ir bažnyčia buvo už Varšuvos miesto ribų, bet 85% parapijos teritorijos priklausė miestui. Šiame plote iki 1993 m. įsikūrė 15 parapijų.

Kun. Matulaitis parapijos teritorijoje steigė naujus sielovados centrus. Marimonte, buvusio Agronomijos instituto pastatuose, įrengė koplyčią, kurią atidarė 1916 m. vasario 2 d.[120] Ji yra dabartinės Dievo Motinos, Lenkijos Karalienės, bažnyčios ir parapijos pagrindas. Buvusią cerkvelę Potoko rajone, Tilžės gatvėje (kur dabar eina Torunės kelias) jis pavertė katalikų koplyčia. Prie jos įsikūrė Marijos Šeimos vienuolijos seserys[121], kurios globojo vaikus, vadovavo prieglaudai ir vasaros stovyklai. 1916 m. prieglaudoje buvo apie 50 vaikų[122], vasaros stovykloje, galbūt kartu su prieglaudos vaikais – 120[123]. Kun. Matulaitis taip pat globojo prieglaudos auklėtinius, aprūpindamas juos būtiniausiais dalykais. 1917 m. valdas perėmė Jėzaus Vardo seserys[124]. 1918 m. sausio 15 d. buvo nutarta buvusią karių cerkvę Povionzkuose

---

[115] AMPP, VII B 1, p. 3, 1917.07.07 posėdis.
[116] Ten pat, p. 10, 15.
[117] AGM, *Capitula: Gedanense (1923)*, p. 115, W. Łysik, *Krótka ...*, cit. v.
[118] AMPP, VII B 44 [*Historia klasztoru na Bielanach*], 1928, p. 17.
[119] *Elenchus cleri saecularis ac regularis Archidioecesis Varsaviensis [...], 1916*, p. 34.
[120] Ten pat, p. 58–59.
[121] Z. Trószyński, *Mój nowicjat na Bielanach*, in: „Wspomnienia", p. 214.
[122] LP, t. III, p. 142.
[123] Ten pat, p. 129, [1916.07] raštas Imperiškajam Vokietijos policijos prezidiumui.
[124] K. Trela, *Zgromadzenie ...*, cit. v., p. 382.

pertvarkyti į katalikų bažnyčią[125]. Prie jos apsigyveno Vilniaus vyskupijos kunigas Michalas Sopočka (Sopoćko)[126]. 1917 m. gegužės mėn. susirgęs kun. Bronikovskis buvo atleistas iš klebono pareigų[127], jį pakeitė kun. Jakovskis. Šios didelės parapijos klebonams sielovados darbe padėdavo kunigai novicijai: jie kalėdodavo, dėstė tikybą mokyklose. Kun. Lysikas mokė 2 000 vaikų[128]. 1916 m. parapija, be to, atidarė siuvyklą ir sukirpėjų mokyklą, kurioje mokėsi 50 merginų, bei vaikų darželį 50-čiai ateinančių vaikų[129], kuriame parapija duodavo pietus[130]. Marijonai įkūrė daug rožinio būrelių. Vien tik moterų būrelių buvo per 100[131]. Kun. Matulaitis skaitė paskaitas bei vedė religinius pokalbius ir Bielianuose, ir Krikščionių darbininkų draugijos salėje Marimonte. Badaujantiems jis atgabendavo bulvių, duodavo maisto, teikdavo piniginę paramą[132]. Religine prasme parapija labai atgijo[133].

Priimdamas Bielianų parapiją, kun. Matulaitis tapo prie bažnyčios esančiuose pastatuose įsikūrusių Invalidų namų kuratoriumi. Rusų laikais juos globojo Rusijos Raudonasis Kryžius. Dabar rūpinimąsi invalidais formaliai perėmė Sostinės miesto Varšuvos valdyba (Zarząd Miasta Stołecznego Warszawy), konkrečiai Pagalbos gyventojams sekcija (Sekcja Pomocy dla Ludności) ir Vyriausioji globos taryba (Rada Główna Opiekuńcza). Invalidų namams priklausė 92 visiškai išlaikomi asmenys, 60 – išlaikomų iš dalies ir 20 šeimų[134]. Kadangi dotacijos drastiškai sumažėjo ir nebuvo lėšų pastatų remontui, Kuratorius 1916 m. liepos 7 d. kreipėsi į miesto valdybą dėl Invalidų namuose visiškai išlaikomų 53 asmenų perkėlimo į kitas labdaros institucijas, dėl to iš jo biudžeto išsibrauktų lėšos patalpoms

---

[125] AMPP, VII B, p. 9, 1918.01.15 protokolas.
[126] Ks. Zygmunt Trószyński ..., cit. v., p. 104. – 2008 m. beatifikuotas (*Red. past.*)
[127] AMPP, VII B 1, p. 2, 1917. 05 posėdis.
[128] Ten pat, VII B 44, p. 25.
[129] AMPP, VII B, p. 12, 1918.01.19 posėdis.
[130] LP, t. III, p. 136-137; raštas Vaikų gelbėjimo komisijai (Komisja Ratowania Dzieci), 1916.
[131] Z. Trószyński, *Mój nowicjat na Bielanach*, in: „Wspomnienia", p. 213.
[132] LP, t. III, p. 134–135, 1916.10.09 raštas A. Kakovskiui; ten pat, p. 136–137, 1916 [11] raštas Vaikų gelbėjimo komisijai; J. Sobczyk, *Garść* ..., cit. v., in: „Wspomnienia", p. 117.
[133] M. Filipińska, *Krzewiciel oświaty religijnej*, in: „Wspomnienia", p. 203.
[134] LP, t. III, p. 131–132.

išlaikyti; prašė, kad jų užimamos patalpos būtų atiduotos parapijos reikmėms ir kunigų rekolekcijų namams[135]. Varšuvos miesto valdyba sutiko, ir invalidai buvo iškelti.

Tuo metu buvo sumanyta įkurti Bielianuose Varšuvos benamių vaikų prieglaudą, kurią globotų dvasininkija ir prižiūrėtų Vyriausioji globos taryba bei Varšuvos miesto valdyba (Pagalbos gyventojams sekcija)[136].

Atlikus pastatų remontą, pirmoji vaikų grupė čia atsikėlė 1916 m. spalio 30 d., o gruodžio 1 dieną jų buvo 82[137], 1918 m. sausio 19 d. – 150 (berniukų ir mergaičių)[138], o netrukus jų skaičius padidėjo iki 200[139]. Paskui buvo priimami tik berniukai. 1916 m. spalio 1 d. į Bielianus atvyko Jėzaus Vardo seserys ir ėmė dirbti prieglaudoje, o vėliau ir gimnazijoje. Sesuo Kristina Trela nurodo, kad iš pradžių buvo 23 seserys[140]. Prieglaudos vedėja tapo sesuo Česlava Maciejevska[141], o buhalteriu – kun. Jakovskis[142].

Vaikams buvo atidaryta pradinė mokykla, kurioje dėstė ir novicijai[143] bei seserys. 1918 m. buvo kreiptasi į valdžią dėl leidimo atidaryti aštuonklasę vyrų gimnaziją; leidimas gautas 1918 m. rugpjūčio 5 d. Pirmasis mokyklos direktorius buvo kun. Robertas Viežeiskis (Wierzejski), Varšuvos universiteto auklėtinis, gamtininkas. Po keleto metų ši mokykla taps visoje Lenkijoje garsia auklėjimo ir mokymo įstaiga[144].

Vaikų aprūpinimas pastoge, jų aprengimas, išlaikymas ir auklėjimas marijonams ir seserims buvo didelis uždavinys. Daugelis prisimena, kaip kun. Matulaitis vežimu, net žiemą ar lietui lyjant, išvykdavo į miestą parsigabenti maisto, drabužių,

---

135 Ten pat, p. 126–128.

136 Ten pat, p. 136–137.

137 LP, p. 141–142, [1918]; AGM, *Capitula: Gedanense (1923)*, p. 116; W. Łysik, *Krótka historia* ..., cit. v., rankraštis in: AMPP, VII B 44, p. 23.

138 Ten pat, VII B 1, p. 12.

139 LP, t. III, p. 141, [1918] nedatuotame rašte išvardyta 190 vaikų ir 14 aptarnaujančių asmenų.

140 K. Trela, *Zgromadzenie* ..., cit. v., p. 314.

141 C. J. Maciejewska, *Niósł ze sobą pokój, życzliwość i radość*, in: „Wspomnienia", p. 197.

142 Z. Trószyński, *Mój nowicjat na Bielanach*, in: „Wspomnienia", p. 213.

143 AMPP, V B 1, p. 17; Z. Trószyński, *Mój nowicjat* ..., cit. v., p. 212.

144 T. Górski, *Kolegium Księży Marianów na Bielanach (1918–1949)*, in: „Kolegium Bielańskie i jego ludzie", pod red. J. Bukowicza, Warszawa 1994, p. 5, kompiuterinis atspaudas, in: AMPP.

kuro, benzino. Labai pagelbėjo sesuo Uršulė Herman, mokėjusi vokiškai[145]. Jis ištisas valandas išstovėdavo eilėse prie biurų ir sandėlių, kad gautų tų produktų. Jadvyga Reut (Reutt), ilgametė Cecilijos Pliater-Zyberkaitės gimnazijos Gražiojoje gatvėje direktorė, prisimena: „1916 m. turėjau įkalbinėti Tėvą, užsukusį pas mus trumpam, kad užvalgytų. Jau buvo vėlus metas, taigi t. Matulaitis turėjo būti alkanas ir labai pavargęs, nes daug valandų stovėjo eilėje dėl savo našlaityno. Tačiau tol nesisėdo prie stalo, kol su dideliu džiaugsmu nepapasakojo, kiek jam pavyko gauti miltų, riebalų, košės ir duonos tai galybei vargšų vaikų. „O dabar, pasakė, esu alkanas, valgysiu su apetitu, nes mano vaikai nebadaus." Jaučiau, kaip jis myli tuos vaikus, kokie jie jam brangūs, kaip jie jam rūpi. Kai jam būnant Lietuvoje vyskupu prikaišiodavo jį esant nepalankų lenkams, aš prisiminiau šią aprašytą akimirką. Juk jis atsidavė mūsų vaikams kaip geriausias lenkas. Ir tai buvo ne žodžiai, tai buvo darbai žmogaus, kuris kiekviename mato Dievo vaiką ir jam tarnauja"[146].

Varšuvos arkivyskupas kun. Matulaičiui vienu metu su Bielianais pavedė administruoti aštuonioliktojo amžiaus Jėzaus Vardo, labiau žinomą kaip Kūdikėlio Jėzaus, bažnyčią. Ji buvo miesto centre, Moniuškos g. 3, šalia dabartinės Nacionalinės filharmonijos pastato. Anksčiau ji sudarė dalį Kūdikėlio Jėzaus ligoninės, dabar perkeltos į kitą vietą. Šią valdą kartu su bažnytėle įsigijo kunigaikštienė Magdalena Radvilienė (Radziwiłł).

1915 m. rugsėjo 10 d. bažnytėlės inventorių marijonų vardu perėmė kun. Leonas Kulvietis[147], buvęs Liepojos gimnazijos prefektas, o pastaruoju metu Senelių namų Malūno (Młynarska) gatvėje kapelionas. Bažnyčioje buvo laikomos pamaldos Varšuvos lietuviams. Kaip tik dėl to jos globa buvo patikėta lietuviškai kalbančiam kun. Kulviečiui.

Vienuolynui priklausė ir du broliai bei kun. Robertas Viežeiskis, gamtininkas, dėstantis Varšuvos gimnazijose[148]. Kun. Kulvietis buvo dominuojanti aplinkoje asmenybė; jis įkūrė čia

[145] U. M. Herman, *Twórca ochronki dla dzieci*, in: „Wspomnienia", p. 195–196.
[146] J. Reutt, *Spotkanie z ojcem Matulewiczem na Pięknej*, in: „Wspomnienia", p. 189.
[147] AMPP, V Mo, *Inwentarz kościoła Imienia Jezus*, k. 2.
[148] *Elenchus cleri saecularis ac regularis Archidioecesis Varsaviensis [...] 1917*, p. 69; ten pat, 1918, p. 52.

jaunimo centrą, kurį vėliau taip įvertino kardinolas Stefanas Višinskis: „Tai marijonai sostinės teritorijoje klojo akademinės sielovados pradmenis"[149]. Kun. Kulvietis tapo Jano Zamoiskio gimnazijos prefektu, o bažnytėlė – darbo su jaunimu centru, kol buvo pradėtas akademinės sielovados darbas Šv. Onos bažnyčioje. Kas mėnesį jaunimas joje rinkdavosi adoruoti Švenčiausiojo Sakramento ir kas savaitę – į paskaitas jos salytėje. Čia vykdavo ir rekolekcijos. Kun. Kulvietis buvo pagrindinis atkurtos Marijos sodalicijos propaguotojas Varšuvoje[150]. Iš to būrelio išaugo ir vienas būsimosios akademinio katalikiškojo jaunimo draugijos „Odrodzenie" (*Atgimimas*) įkūrėjų Vladislavas Levandovičius[151]. Bažnytinėje aplinkoje buvo pastebėtos charizmatinės kun. Kulviečio savybės. Jis buvo pakviestas į Varšuvos arkivyskupijos mokyklų tarybą[152]. Tai buvo pirmasis marijonas, pastatęs į pavojų savo sveikatą ir gyvybę dėl Bažnyčios. Kielcų vyskupijoje kun. Andžejus Hušna (Huszno) mėgino atplėšti Mstičovo (Mstyczów) parapiją nuo Katalikų Bažnyčios ir įsteigti nuosavą „Demokratinę Bažnyčią"[153]. Apaštališkasis vizitatorius Akilė Ratis (Achille Ratti) 1919 m. balandžio 19 d., Didįjį šeštadienį, gelbėti parapijos išsiuntė „du gerus kunigus" Leoną Kulvietį ir Vladislavą Kempinskį[154]. Kun. Kulvietis balandžio 28 d. grįžo namo sirgdamas. Nunciatūros sekretorius Ermenedžildas Pelegrinetis savo dienoraštyje įrašė: „Mane liūdina t. Kulviečio liga, jis užsikrėtė dėmėtąja šiltine, tarnaudamas ligoniams Mstičove, kur nuvyko apaštališkojo vizitatoriaus pavedimu išgydyti tos parapijos"[155]. Vizitatorius aplankė jį užkrečiamųjų ligų ligoninėje Volėje ir marijonus Bielianuose[156]. Kun. Kulvietis mirė gegužės 21 d. „Tai meilės auka, - sakė Pele-

---

[149] S. Wyszyński, *Fragment przemówienia wygłoszonego w domu Generalnym Księży Marianów w Rzymie 13 X 1974*, in:„Chrześcijanie", t. 18 (1987), p. 106.

[150] J. Sobczyk, *Śp. Leon Kulwieć S.M. moderator S.M.*, in: „Ryngraf, Jednodniówka Sodalicyjnej Młodzieży Warszawskiej", Warszawa 1919, p. 59–65; ANP, vol. 3, Romae 1997, p. 26.

[151] T. Górski, *Sylwetka ks. Władysława Lewandowicza*, in: „Chrześcijanie" t. 18 (1987), p. 9.

[152] ANP, vol. 3, p. 24.

[153] ANP, vol. 1, p. 192–194, 196, 198–202, 204.

[154] T. Natalini, *I diari del cardinale Ermenegildo Pellegrinetti 1916–1922*, Città del Vaticano 1994, p. 192-194.

[155] Ten pat, p. 198.

[156] Ten pat, p. 200.

grinetis. – Laimingas, kad mirė nuostabiausia mirtimi, kaip meilės auka", ir nedvejodamas pavadino jį „šventuoju"[157]. Iškilmingoms laidotuvėms Bielianuose vadovavo atvykęs iš Vilniaus vysk. Matulaitis, dalyvavo Pelegrinetis, o vizitatorius Ratis aplankė jo kapą[158]. Vietoj mirusiojo į Mstičovą pasiuntė kitą marijoną – kun. Marijaną Višnevskį, tačiau pastarasis neturėjo reikalingų savybių ir buvo atšauktas[159].

Prelatas Pelegrinetis jau daug buvo girdėjęs apie Jurgį Matulaitį, bet asmeniškai su juo dabar susitiko pirmą kartą. Todėl matė reikalą užrašyti savo įspūdį apie jį: „geros sveikatos, simpatingas, rimtas, įžvalgus; puikus vienuolio ir lietuvio pavyzdys"[160].

Tarsi dar būtų neužtekę rūpesčių dėl auklėjimo įstaigų Bielianuose išlaikymo, 1917 m. liepos 7 d. marijonų vadovybės posėdyje „nutarta perimti Mankovskio (Mańkowski) įsteigtą Berniukų lavinimo institutą Pragos priemiestyje, Vilniaus g. 63"[161]. „Darbo namus neturtingiems berniukams", kaip jie buvo vadinami, 1901 m. įsteigė Vaclavas ir Jadvyga Mankovskiai. Čia buvo globojami vargingiausieji berniukai; jie gaudavo religinį auklėjimą ir profesinio pasirengimo pagrindus. Neturtingam Pragos priemiesčiui ši įstaiga buvo itin reikalinga[162]. Prieš pat karą, 1914 m., joje buvo 302 berniukai, kurie lankė 3 pradinės mokyklos klases ir mokėsi knygrišystės, sukirpimo, siuvimo ir rankdarbių. 7–14 metų berniukai ateidavo iš miesto. Čia jie gaudavo bent jau pietus. Karo metu ir šių Namų neaplenkė krizė: mokytojai buvo paimti į kariuomenę[163], kilo ir ūkinių sunkumų. Fundatorių įgaliota, Namus globojo taryba: kunigaikštienė Marija Voronecka (mergautine pavarde Mankovska), Stanislavas bei Karolis Mankovskiai[164].

Vienuolija Namų direktoriumi paskyrė kun. Vladislavą Lysiką (Łysik), kuris ėmė eiti pareigas 1917 m. rugsėjo 24 d. Po

---

[157] Ten pat, p. 201, 204.
[158] Ten pat, p. 202, 204.
[159] Ten pat, p. 196, 203. 203 p. jo pavardė iškreipta, parašyta „Wiśniacki".
[160] Ten pat, p. 199.
[161] AMPP, VII B 1, p. 4.
[162] AMPP, VII G 14, W. Łysik, *Sprawozdanie za rok 1921*, p. 3.
[163] Ten pat, p. 3..
[164] Ten pat, *Statut*, 1922.03.02, p. 1.

mėnesio jis užrašė, kad pietų atėjo per 50 berniukų[165], o 1921 m. jų buvo 165[166]. Dirbti jam padėjo keli broliai, o pirmiausia Jėzaus Vardo seserys, kurių buvo nuo 13 iki 20 ir kurios per 28 metus vykdė svarbų vadovaujantį vaidmenį šioje įstaigoje. Ja rūpinosi kun. Matulaitis. Tiesa, jis ten negyveno, bet buvo dažnas svečias ir anaiptol ne tik per didžiąsias šventes. Viena mokytoja prisimena mačiusi jį atraitotomis rankovėmis taisantį užsikimšusį klozetą[167].

Laikui bėgant marijonai atvirą įstaigą perorganizavo į prieglaudą. Prie jos atsirado vienuolynas ir parapija.

Vadovaudamas globos ir auklėjimo įstaigoms, kun. Matulaitis bendradarbiavo su Sostinės Varšuvos miesto valdyba, Globos taryba bei Religijų reikalų ir viešojo švietimo ministerija. Visos šios institucijos pakvietė jį darbuotis platesniu mastu.

Miesto valdyba 1916 m. rugsėjo 22 d. išrinko jį savo nariu[168]. 1918 m. vasario 20 d. miesto valdžia pakvietė jį į Vaikų globos komisiją, remdamasi jos reglamentu, kuriame nurodoma, kad šiai kolegijai gali priklausyti miestiečiai, „pagarsėję savo filantropine veikla ir negailintys darbo nelaimingų bei bejėgių vaikų likimams palengvinti"[169].

1916 m., vokiečių valdžiai sutikus, buvo sudaryta Vyriausioji globos taryba, kurios užduotis – teikti pagalbą nuo karo nukentėjusiems žmonėms. 1917 m. kovo 21 d. kun. Matulaitis buvo patvirtintas Varšuvos apskrities Globos tarybos nariu[170]. Kaip tarybos narys, kartu ir Mlocinos valsčiaus delegatas, buvo pakviestas į 1917 m. kovo 26–27 dienomis vykusį suvažiavimą[171].

Religijų reikalų ir viešojo švietimo ministras Antonis Ponikovskis 1918 m. sausio 31 d. paskyrė kun. J. Matulaitį Varšuvos srities mokyklų tarybos, pirmosios po daugelio metų valstybinės

---

[165] W. Łysik, *Dziennik 1914, 1917*, rankraštis in AMPP.

[166] AMPP, VII G 14, W. Łysik, *Sprawozdanie za rok 1921*, p. 4.

[167] J. W. Szczepińska, *Służył siostrom zakonnym*, in: „Wspomnienia", p. 201; kun. Zigmuntas Trušinskis tvirtina, jog kun. Matulaitis ten gyveno (*Mój nowicjat na Bielanach*, in: „Wspomnienia", p. 214).

[168] AMPP, VIII, aplankas 7, *Pisma do o. Matulewicza i o nim*, Sostinės miesto Varšuvos valdybos 1916.10.03 raštas J. Matulaičiui.

[169] Ten pat, 1918.03.11 magistrato laiškas J. Matulaičiui.

[170] Ten pat, Varšuvos apskrities globos tarybos 1917.03.21 raštas J. Matulaičiui; legitimacijos liudijimas nr. 857 (1917.03.21).

[171] Ten pat, Mlocinos valsčiaus delegavimas ir įėjimo bilietas.

tautinių mokyklų organizacijos, nariu[172]. Vasario 26 d. Taryba įsiformino ir pakvietė kun. Matulaitį į „patikėtinių konferenciją", kuri turėjo įvykti 1918 m. kovo 25 d.[173]

Jo kompetencija naudojosi ir bažnytinė vyresnybė. 1915 m., okupantams vokiečiams sutinkant, buvo atidarytas Varšuvos universitetas. Teologijos fakulteto projektui parengti arkivyskupas Kakovskis sudarė kun. Zigmunto Chmelnickio vadovaujamą aštuonių asmenų komisiją, į kurią buvo įtrauktas ir kun. Matulaitis. 1915 m. rugsėjo 13 d. projektas buvo parengtas. Pagal valstybinės vyresnybės ir Apaštalų Sosto pataisytą ir pertvarkytą projektą Fakultetas buvo atidarytas 1918 m. gegužės 15 d.[174]

Marijonams buvo pasiūlyta vadovauti kunigų studentų bendrabučiui. Bielianų namų 1918 m. sausio 15 d. sesijoje buvo sudaryta jų valdyba: direktoriumi turėjo tapti kun. Matulaitis, vicedirektoriumi – kun. Juozas Vaitkevičius, dvasios tėvu – kun. Marijanas Višnevskis, prokuratoriumi – kun. Vlodzimiežas Jakovskis[175]. Tačiau viso to buvo atsisakyta. Prasidėjo garsiųjų pilietinių laisvių laikas. Į savo vienuolyną prie Šv. Kryžiaus bažnyčios grįžo kunigai misionieriai ir ėmėsi vadovauti bendrabučiui, įsikūrusiam jų pastatuose[176], o lietuviai kun. Matulaitis ir kun. Vaitkevičius jau mąstė apie savo Tėvynės reikalus.

Kun. Matulaitis buvo ekspertas vienuolių gyvenimo klausimais. 1916 m. jis šia tema parašė platų straipsnį į enciklopediją *Podręczna Encyklopedia Kościelna*[177].

Varšuvos arkivyskupijos generalinis vikaras vysk. Kazimieras Ruškevičius pavedė jam vizituoti Švenčiausiojo Veido atsiteisimo seserų vienuoliją. Po šios vizitacijos kun. Matulaitis 1915 m. balandžio 19 d. nebeleido vadovauti vienuolijai jos generalinei vyresniajai Magdalenai Z. Ščepkovskai dėl jos despotiško valdymo[178].

---

[172] LCVA, 1674, 2, vol. 123, 1918.01.31 ministro A. Ponikovskio raštas J. Matulaičiui.

[173] AMPP VIII, aplankas 7, *Pisma do o. Matulewicza i o nim*, Mokyklų tarybos 1918.03.15 raštas J. Matulaičiui.

[174] A. Kakowski, *Z niewoli ...*, cit. v., p. 283–284.

[175] AMPP, VII B 1, p. 8.

[176] Ten pat, p. 285.

[177] J. Matulewicz, *Zakony*, in: „Podręczna Encyklopedia Kościelna", t. XLIII-XLIV, p. 126–134.

[178] *Litterae*, p. 119–123, 1925.07.24 laiškas A. Kakovskiui; LP, t. II, p. 80, 1925.08.02 laiškas A. Kakovskiui; H. Koźmiński, *Pisma*, t. 1, p. 72–82, laiškas K. Ruškevičiui [prieš 1915.04.19].

1915 m., kaip komisaras, vizitavo ir Švenčiausiojo Jėzaus Vardo seserų vienuoliją ir generalinei vadovybei pirmiausia rekomendavo dirbti kolegialiai bei leisti vadovybėje dirbti jaunesnėms seserims[179]. 1917 m. jis vadovavo Švč. Mergelės Marijos Gimimo seserų generalinei kapitulai[180].

Varšuvos metropolijos vyskupai, norėdami sutvarkyti slaptųjų vienuolijų gyvenimą, 1918 m. birželio 20–21 dienomis vykusioje konferencijoje sudarė komisiją, į kurią išrinko vysk. K. Ruškevičių ir du marijonus: kun. Matulaitį (tuo metu jis jau buvo Marijampolėje) ir kun. Vaitkevičių[181].

Varšuvos metropolijos vyskupų iniciatyva 1917 m. birželio 20–22 dienomis Varšuvoje įvyko Lenkijos Karalystės kunigų prefektų (mokyklų kapelionų) suvažiavimas, pirmas po 10 metų pertraukos. Organizacinės komisijos pirmininku buvo kun. Antonis Cieplinskis. Suvažiavimo organizatoriams priklausė marijonas kun. Juozas Vaitkevičius, Vloclavko kunigų seminarijos profesorius. Tarp prelegentų, be Vaitkevičiaus, buvo ir kun. Leonas Kulvietis[182]. Pažymėtina, kad suvažiavimo dalyviai pirmininku sutartinai išrinko kun. prof. Matulevičių. Atidarydamas posėdį, tarp kita ko, jis pasakė: „Prefekto pareigos yra labai svarbios, ir religiniu, ir tiek pat tautiniu požiūriu. Juk tie du šūkiai „Dievas ir Tėvynė", kurių simbolis – Kryžius ir Baltasis Erelis – visada būna kartu. O tas, kas stengiasi atskirti šias dvi sąvokas, nesupranta Lenkijos dvasios"[183]. Šiuo išrinkimu rėmėsi apaštališkasis vizitatorius Akilė Ratis, siūlydamas kun. Matulaičio kandidatūrą į Vilniaus vyskupo sostą.

Marijampolė

1918 m. Lietuvoje iš buvusių vyrų vienuolynų egzistavo tik Kretingos pranciškonų vienuolynas. Taip pat merdėjo ir mote-

[179] K. Trela, *Zgromadzenie ...*, cit. v., p. 78.
[180] J. Dziworska, *Napisał nam Konstytucje*, in: „Wspomnienia", p. 200.
[181] A. Kakowski, *Z niewoli ...*, cit. v., p. 775; tas pats, *Łagodził spory narodowościowe*, in: „Wspomnienia", p. 177.
[182] AMPP, VIII, *Zjazd księży prefektów, 1917*: organizacinio komiteto kreipimasis, pranešimų santraukos.
[183] *Pamiętnik IV-go Ogólnego Zjazdu Ks. Ks. Prefektów Królestwa Polskiego w Warszawie*, wydał ks. Fajęcki, Warszawa 1917, p. 13.

rų vienuolijos. Iš slaptų moterų vienuolijų vaisingiausiai dirbo Obeliuose Jėzaus Širdies misionierės, atsižvelgdamos į lietuvių tautinius siekius. Šiai religinio gyvenimo spragai užpildyti kun. Matulaitis siekė atnaujinti vienuolių gyvenimą. Jis manė turįs tam reikalingus gabumus, o jo darbas atnešiąs naudą Bažnyčiai ir Lietuvai[184].

1911 m. mirus generaliniam vyresniajam t. Vincentui Senkui, Marijampolės parapiją aptarnavo diecezinai kunigai. Kai politinė situacija šiek tiek pragiedrėjo, 1917 m. liepos mėnesį kun. generolas Matulaitis kreipėsi į Seinų vyskupą Antaną Karosą dėl marijonų kun. Vincento Dvaranausko ir kun. Justino Novicko, kurie atskirai dirbo vyskupijoje, perkėlimo į Marijampolę[185]. 1917 m. spalio 2 d. kun. Dvaranauskas buvo paskirtas klebonu, o kun. Novickas – vikaru. Parapijoje buvo per 11 tūkstančių katalikų[186]. Įsibėgėjus darbams Varšuvoje, ir kun. Matulaitis panoro joje apsigyventi. Jis kreipėsi į Kauno vyskupą Pranciškų Karevičių, kad šis gautų vokiečių valdžios leidimą.

1918 m. kovo 1 d. kun. Matulaitis išvyko iš Varšuvos, o Vilniuje nakčiai apsistojo pas brolius doloristus. Aplankęs vyskupijos valdytoją prelatą Kazimierą Michalkevičių, sužinojo esąs kandidatas į Vilniaus vyskupus. Kitą dieną išvyko į Kauną. Ten vedė rekolekcijas klierikams ir dvi rekolekcijų serijas parapijiečiams: vieną lietuviškai, kitą – lenkiškai. Vysk. Karevičius smulkiau kalbėjo apie jo kandidatūrą. Kad galėtų išvykti į Marijampolę, reikėjo vokiečių valdžios bažnytinių reikalų vedėjo Altmano (von Altmann) leidimo. Iš pokalbio su juo supratęs, kad vokiečiams žinoma jo praeitis, atvirai pasisakė esąs vienuolis ir ketinąs vadovauti noviciatui. Sunkiai gavęs leidimą 15-ai dienų, 1918 m. kovo 14 d. atvyko į Marijampolę. Ten vadovavo rekolekcijoms gimnazijos bei mokytojų seminarijos mokiniams ir parapijiečiams[187].

Vienuolyno pastatai atrodė liūdnai: kiauri stogai, skylėtos sienos. Panašus buvo ir bažnyčios vaizdas[188]. Kunigai vienuo-

---

[184] 1918.05.30 laiškas Pr. Karevičiui.
[185] LP, p. 232, laiškas A. Karosui [1917 liepa].
[186] Gaiv, p. 154–155.
[187] *Journal*, p. 145–146 (*Užrašai*, p.105).
[188] Gaiv, p. 155.

lyną laikė viešbučiu, daug jų, grįžtančių iš Rusijos, apsistodavo čia ilgesniam laikui. Be to, čia vykdavo įvairūs suvažiavimai, kartais dalyvaujant ir vyskupui.

Kunigai kritikavo bažnytinę vyresnybę, ypač dėl to, kad nebuvo kurijos ir seminarijos. Jie norėjo, kad kun. Matulaitis imtųsi organizuoti seminariją. Tačiau jis ryžtingai atsisakė, sakydamas, kad atvyko atnaujinti vienuolyno, o ne kokiu kitu reikalu.

Atsirado keli kandidatai į vienuoliją. Buvo įvesti bendri skaitymai prie stalo, buvo dėstoma Konstitucija, vykdavo paskaitos. Pamažu diecezininiai kunigai išsikėlė į miestą, buvo įvesta klauzūra, ėmė kurtis vienuolių bendruomenė[189].

Gavęs Apaštalų Sosto sutikimą, 1918 m. spalio 14 d. jis atidarė noviciatą, vadovu paskirdamas iš Seinų atkeltą kun. Joną Totoraitį[190]. Į noviciatą buvo priimti trys kunigai ir keturi broliai. Be to, vienuolyne buvo ir kandidatų[191].

Kun. Matulaitis toliau dirbo prie instrukcijų. Tiek paskaitoms, tiek naujoms instrukcijoms jam reikėjo medžiagos iš Bielianų ir Fribūro. Pasitaikius progai, parašė į Varšuvą, prašydamas atsiųsti knygų ir kitos pagalbinės mokomosios medžiagos[192]. Jis buvo tikras, kad darbas vyksta gerai[193]. Prieš išvykdamas iš Marijampolės, vyresniuoju paskyrė kun. Dvaranauską[194].

Darbuodamasis Marijonų vienuolyno atnaujinimui, kun. Matulaitis rūpinosi ir moterų vienuolijos įkūrimu. Pirmus žingsnius ta linkme buvo žengęs dar Fribūre, o lankydamasis Lietuvoje 1914 m. vasarą – radęs kandidačių[195]. Karas nubraukė šiuos planus, tačiau atvėrė naujas perspektyvas.

Pirmiausia jis susirado 5 merginas, iš kurių viena – Petronėlė Uogintaitė – buvo baigusi namų ruošos studijas Lietuvoje ir Šveicarijoje. Kelerius pirmuosius metus ji buvo seserų vyresnioji ir artimiausia Įsteigėjo bendradarbė[196]. 1918 m. gegužės pabai-

---

[189] *Journal*, p. 146 (*Užrašai*, p. 105).
[190] Gaiv, p. 156.
[191] LP, t. II, p. 136, 1918.10 laiškas L. Kulviečiui.
[192] LP, t. II, p. 123, [1918.04] laiškas L. Kulviečiui.
[193] LP, t. II, p. 126, 1918.06.06 laiškas L. Kulviečiui.
[194] Gaiv, p. 160.
[195] 1914.07.14 laiškas F. Kudirkai.
[196] AGM, Acta JM, Acta Vilnensia, *Sorores*, *Sorores Pauperum*, nr. 6; [Būčys Petrus], *Sorelle dei Poveri*, [1943].

goje jis jau buvo bebaigiąs jų konstituciją[197]. Kun. Matulaitis rašė lotyniškai, o į lietuvių kalbą vertė kun. Juozas Laukaitis[198]. Konstituciją ir naują vienuoliją 1918 m. spalio 15 d. patvirtino Seinų vyskupas Antanas Karosas. Bendruomenės pavadinimas – Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vargdienių seserų kongregacija – rodo jos Įsteigėjo socialinį požiūrį. Šios vienuolijos, kaip ir marijonų, tikslas yra labai platus. Ji turėjo patenkinti beveik visus poreikius, kuriuos normaliomis sąlygomis atlieka kelios vienuolijos. Pagal konstituciją vienuolės visų pirma turi užsiimti mergaičių ir vaikų auklėjimu bei mokymu – steigti gimnazijas, ekonomikos, žemės ūkio ir pradines mokyklas bei ikimokyklines įstaigas; taip pat leisti religines knygas ir žurnalus; vadovauti senelių bei našlaičių globos įstaigoms, kaip ir įvairioms vaikų, mergaičių ir moterų katalikiškoms organizacijoms, visokiais būdais tarnauti visuomenei bei plėsti Dievo Karalystę žemėje[199]. Pagrindinė jų globėja yra Nekaltai Pradėtoji Dievo Motina. Vienuolija taip pat ypatingai turi gerbti šv. Juozapą[200]. Konstitucijoje ypač pabrėžiama pareiga tarnauti Dievui vienybėje su Katalikų Bažnyčia ir jos hierarchija[201].

Įsteigėjas intensyviai rūpinosi seserimis būdamas Marijampolėje, paskui bendraudavo laiškais, vėl susitikdavo su jomis betarpiškai jau kaip apaštalinis vizitatorius.

1936 m. seserys ėmė darbuotis Jungtinėse Amerikos Valstijose, vėliau – Kanadoje. 1940 m., komunistams išvaikant vienuoliją, joje buvo 150 narių (128 davusios įžadus seserys ir 22 novicės) bei 20 postulančių. Vienuolės gyveno motininiuose namuose Marijampolėje ir 16 filialų. Tais metais seserys dirbo savo pačių ir kitų vadovaujamose institucijose: 10 senelių prieglaudų, 6 našlaitynuose, 12 ikimokyklinių įstaigų, 4 internatuose, 3 pradinėse mokyklose, 2 spaustuvėse. Jos taip pat aktyviai dalyvavo parapijų gyvenime, labdaros akcijose ir vadovavo reli-

---

[197] 1918.05.30 laiškas P. Karevičiui.

[198] *Journal*, p. 148 (*Užrašai* , p 107). *Nekaltai Pradėtosios Švenčiausios Panos Marijos vardo „Vargdienių Seselių" Vienuolijos Įstatai*, Marijampolė 1920.

[199] *The Constitutions of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blest Virgin Mary*, Putnam, Con. (1956), punktas 5. Tai J. Matulaičio sudarytas tekstas su nedideliais kun. Juozo Vaišnoros pataisymais, apie kuriuos pastarasis man kalbėjo 1972 metais.

[200] Ten pat, punktas 10.

[201] Ten pat, punktas 6.

ginėms organizacijoms[202]. Ši vienuolija buvo gausiausia moterų vienuolių bendruomenė Lietuvos Respublikoje.

Per visą buvimo Marijampolėje laiką t. generolas nerimavo, jog jį gali paskirti vyskupu. Todėl rašė laiškus marijonams ir įtakingiems asmenims, kad jį apgintų, nuvyko į Vilnių pas Lietuvos Tarybos pirmininką Antaną Smetoną, pas vokiečių Politinių reikalų skyriaus viršininką Erichą Cechliną (Zechlin) Kaune, nuncijų Eugenijų Pačelį (Pacelli) Miunchene. Viskas veltui.

---

[202] T. Mieczkowski, *Sisters of the Immaculate Conception ot the Blessed Virgin Mary*, in: „Encyclopedia Lithuanica", t. V Boston Mass. 1976, p. 194–195; G. Duoba, *Congregazione delle Suore dell' Immacolata Concezione della Beatissima Vergine Maria*, in: AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *Sorores, Sorores Pauperum.*

ANTRA DALIS

VILNIAUS VYSKUPAS

1.

PASKYRIMAS IR INGRESAS

Ganytojavimas Vilniaus vyskupijoje (1918–1925) buvo vienas iš sunkiausių Jurgio Matulaičio gyvenimo laikotarpių. Vilniaus Religijų reikalų skyriaus vedėjas Viktoras Piotrovičius, iš arti stebėjęs Vyskupo tarnystę valdininko akimis, pasakė, kad „Vyskupas Matulevičius yra viena iš tragiškiausių asmenybių Vilniaus vyskupo soste"[1]. Žiūrint į tuos metus iš perspektyvos, galima juos laikyti ir pačiais vaisingiausiais, nes gal kaip tik šiuo metu jis labiausiai parodė meilę Bažnyčiai ir pasiekė šventumą.

Svarbiausia problema, šešėliu užgulusi visą vysk. Matulaičio ganytojo tarnystę Vilniaus vyskupijoje ir visa, kas jį ištiko per septynerius metus, buvo tautybių reikalai.

Vilniaus diecezija mus dominančiu laikotarpiu užėmė 80.628 km² plotą[2], taigi jos teritorija sudarė daugiau kaip ketvirtį dabartinės Lenkijos. Iš visuotinių gyventojų surašymų tik 1897 m. Rusijos valdžios atliktasis tiksliai atitiko jos ribas, apimančias Vilniaus ir Gardino gubernijas. Nors jis įvyko daug anksčiau už aprašomąjį laikotarpį, tačiau gali bent tam tikru laipsniu padėti išsiaiškinti kai kuriuos klausimus.

Šio surašymo duomenimis, Vilniaus vyskupijos teritorijoje iš viso gyveno 3.194.616 žmonių. Iš jų Katalikų Bažnyčiai priklausė 1.322.309 (41,5%), Stačiatikių – 1.334.000 (41,9%), Mozės išpaži-

[1] W. Piotrowicz, *Tragedia ostatniego biskupa wileńskiego*, in: „Z zagadnień wyznaniowych w Polsce", Wilno 1929, p. 45.

[2] *Litterae*, p. 33, Relatio de statu ecclesiarum Dioecesis Vilnensis (Pranešimas apie Vilniaus vyskupijos bažnyčių būklę), 1923.06.11.

nėjų buvo 585.000 (15,2%). 1.596.889 gyventojai nurodė, kad jų gimtoji kalba yra gudų, 291.623 – lenkų, 283.259 – lietuvių[3].

Vyskupas Matulaitis 1923 m. ataskaitoje Apaštalų Sostui panaudojo šio surašymo duomenis. Pateikdamas kalbų vartojimo duomenis, pridūrė komentarą: „Kalbant apie jų vartojimo proporciją, neįmanoma nurodyti tikslių skaičių. Viena vertus, statistikos sudarytojai, priklausomai nuo siekiamo tikslo, pateikia skirtingus to paties dalyko duomenis; kita vertus, šen ir ten nutikdavo taip, kad žmonės, būdami neišsilavinę, priklausomai nuo aplinkybių ir net bijodami gresiančių nemalonumų ar tikėdamiesi naudos, įvairias tautybes nurodydavo kaip savo. Per pastarąjį karą taip pat daug kas labai pasikeitė, nes vieni dėl gresiančio pavojaus pabėgo arba emigravo, o kiti atvyko. [...] Iki šiol laukiame pokarinio gyventojų surašymo. Be abejo, po karo sumažėjo rusiškai ir labai padaugėjo lenkiškai kalbančių žmonių"[4].

Lietuviškai kalbančiųjų skaičius nekelia didesnių abejonių. Panašų skaičių (270.000) nurodė 1921 m. rugsėjo 9 d. lenkų memorialo Benediktui XV autoriai[5]. Pagal nepaskelbtą 1912 m. bažnytinį surašymą, kuriuo lenkai mielai remdavosi pokario metais, Vilniaus vyskupijoje gyveno 228.006 (16,3%) lietuviai[6].

O dėl lenkų ir gudų, ypač katalikų, skaičiaus labai aštriai polemizuojama. Lenkai buvo dvarų savininkai, mokytojai, po karo – valdininkai. O kas buvo gudiškai kalbantys katalikai? Piotro Eberhardo nuomone, „pagrindinė tų gyventojų dauguma tuo metu [1897 m.] kasdieniame gyvenime vartojo gudų kalbą, ir ta prasme rusų surašymas atspindėjo tikrąją padėtį"[7]. Tačiau skiriasi nuomonės, kuriai tautybei jie priklausė. Pasak lenkų etnografų, kuriems priklauso ir Eberhardas, tai buvo lenkai.

---

[3] Duomenys apdoroti, remiantis [H. Marczyng], *Etnograficzno-statystyczny zarys liczebności i rozsiedlenia ludności polskiej*, opracował Edward Czyński [...], Warszawa 1909, p. 94.

[4] *Litterae*, p. 35.

[5] ASCAPC, Paesi Baltici 6, prot. 5024 priedas, [Memorialas], 1921.09.9.

[6] *A Son Excellence le Nonce Apostolique en Pologne Monsigneur Laurent Lauri*, Wilno 1923, p. 1; *Stolica*, p. 104, Vilniaus Kapitulos laiškas nuncijui A. Račiui (Ratti), 1918.12.02.

[7] P. Eberhard, *Przemiany narodowościowe na Litwie*, Warszawa 1997, p. 47; ASCAPC, prot. 5913, M. Krywiconak, *La voce degli oltraggiati*, p. 1; [W. Tołoczko] Piotr Kantryba, *Przeciw biskupowi*, in: „Przegląd Wileński" 1923, nr. 15.

Lietuvių mokslininkai, bent jau Vilniaus apskrities centre, laiko juos lietuvių kilmės gudais (baltgudžiais), o gudų mokslininkai – tiesiog gudais (baltgudžiais)[8].

Lenkijos valdininkai „visus katalikus laikė lenkais", ir tai buvo patogu, norint apeiti nurodymus dėl tautinių mažumų teisių tiek Lenkijos Konstitucijoje[9], tiek Versalio sutartyje[10].

1839 m. caras Nikalojus I likvidavo Unitų Bažnyčią Gudijoje ir prijungė ją prie Stačiatikių Bažnyčios[11]. Dalis Rytų apeigų katalikų, norinčių išsaugoti katalikybę, po 1905 m. priėmė lotynų apeigas. Romos Katalikų Bažnyčia, norėdama apsaugoti savo išpažinėjus nuo stačiatikybės ir rusifikacijos, sielovadoje vartojo lenkų kalbą. Neišsilavinę Gudijos gyventojai klaidingai suprato, kad lenkų kalba priklauso jų konfesijos esmei, kad jie yra „lenkų tikėjimo", atsiribojant nuo stačiatikybės, „rusų tikėjimo". Tokiu būdu Bažnyčia prisidėjo prie jų polonizacijos. Lenkų etnografas Marijanas Sviechovskis (Świechowski) 1917 m. pasiūlė juos vadinti „baltalenkiais" („Białopolaki")[12].

Diecezijos vyskupui buvo svarbi ne tautinė priklausomybė, bet kalba, kuri yra raktas į sielą.

Šios trys tautos, daug amžių gyvenusios vienoje Respublikoje, sudarydamos vieną vyskupiją, o labai dažnai ir vieną parapiją, nuo XIX a. pabaigos ėmė vieni nuo kitų skirtis. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, lietuviai ir lenkai siekė savo nacionalinių valstybių, aršiai varžydamiesi dėl vyskupijos sostinės – Vilniaus. Tiek viena, tiek kita pusė stengėsi palenkti į save baltgudžius. Kaimyninės galiūnės Vokietija ir Rusija taip pat norėjo iš esamos padėties išpešti sau naudos. Šioje kovoje stengtasi pasinaudoti ir Vilniaus vyskupu.

Jurgis Matulaitis vyskupu buvo paskirtas 1918 m. spalio 23 d. Nuncijus Akilė Ratis (Achile Ratti) laiške Vilniaus kapitulai rašė:

---

[8] P. Eberhard, *Przemiany* ... cit. v., p. 47–48.

[9] Z. Szybieka, *Historia Białorusi 1795–2000*, przełożył H. Łaszkiewicz, Lublin 2002, p. 284.

[10] *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939*, t. I, 1918–1932, przedmowa T. Jędruszczaka, pod red. T. Jędruszczaka i M. Nowak-Kiełbikowej, Warszawa 1989, p. 71–78, ypač 7 paragrafas.

[11] H. Dylągowa, *Dzieje Unii Brzeskiej*, Warszawa, Olsztyn 1996, p. 89.

[12] Cit. pagal: P. Eberhard, *Przemiany narodowościowe na Białorusi*, Warszawa 1994, p. 38.

„Šventasis Tėvas Jūsų ordinaro skyrimo problemą svarstė ne tik ilgai, kaip visada būna, bet svarstė ją ypač ilgai"[13].

Nuo 1907 m. Vilniaus vyskupija faktiškai neturėjo vyskupo. Caro valdžiai ištrėmus vysk. Edvardą Ropą, ją valdė apaštalinis administratorius kun. Kazimieras Michalkevičius (Michalkiewicz). 1917 m. pavasarį vokiečių okupacinė valdžia rezgė planus Lietuvos atžvilgiu. Vokiečiai ketino pajungti ją sau, mainais leisdami lietuviams sudaryti savo atstovybę. Šio susitarimo pagrindu 1917 m. rugsėjo 18–23 d. Vilniuje įvyko tautos atstovų suvažiavimas, kuris išrinko 20 asmenų Lietuvos Tarybą. Jos pirmininku tapo Antanas Smetona[14]. Tarybos tikslas buvo sukurti savo valstybę su sostine Vilniumi, o vienas iš pagrindinių uždavinių – į Vilniaus vyskupo sostą pasodinti savo kandidatą. Kartu su vokiečių valdžia Taryba tapo pagrindiniu šio reikalo varikliu.

Šalia Tarybos tuo reikalu rūpinosi Lietuvių informacijos biuras, 1915 m. įsikūręs Šveicarijoje, Lozanoje. Jam vadovavo Juozas Gabrys. Taip pat lietuviai vyskupai ir kunigai kėlė balsą dėl Vilniaus vyskupo paskyrimo.

Vokiečių vardu veikė kunigaikštis Francas Jozefas Izenburgas Biršteinas (Isenburg Birstein), Lietuvos apygardos karinės administracijos viršininkas. Nuo 1917 m. gegužės jis tarnavo Vilniuje. Jo veiklą kontroliavo vyriausiasis „Rytų" karo vadas kunigaikštis Leopoldas Bavarietis ir jo pavaduotojas kunigaikštis Valderzė (Waldersee). Daugumą bažnytinių reikalų tvarkė Prūsijos pasiuntinys prie Apaštalų Sosto, iš pradžių Otas Miulbergas (Mühlberg), Italijai įstojus į karą Prancūzijos-Anglijos koalicijos pusėje rezidavęs ne Romoje, bet Šveicarijoje, Lugane, o paskui Georgas fon Troitleris (von Treutler) – Miunchene. Labai didelį vaidmenį Vilniaus vyskupo skyrimo istorijoje suvaidino ir lietuvių bičiulis, katalikiškosios Centro partijos deputatas Reichstage Matijas Ercbergeris (Erzberger).

Lenkams atstovavo vyskupai, Vilniaus visuomenė, tiek dvasininkai, tiek pasauliečiai, taip pat Lenkijos Bažnyčios patarėjai prie Apaštalų Sosto: Antiochijos patriarchas Vladisla-

[13] *Stolica*, p. 94, 1918.10.12 laiškas.
[14] J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław 1967, p. 236–237.

vas Zaleskis ir prelatas Kazimiežas Skirmuntas. Politikų grupę reprezentavo kunigaikštis Jonušas Radvila (Radziwiłł), Regentų Tarybos užsienio politikos vadovas. Reikšmingas buvo ir pašalinių žmonių, ypač dominikono t. Alberto Vaiso (Weiss), kun. Matulaičio Fribūro universitete profesoriaus, balsas. Kalbant apie Apaštalų Sostą, paskyrimo į Vilniaus vyskupo sostą reikalas susitelkė valstybės sekretoriaus kardinolo Pjetro Gaspario (Gasparri) rankose. Su juo bendradarbiavo kelios diplomatinės atstovybės: nunciatūra Miunchene, kuriai vadovavo nuncijus Eudženijus Pačelis (Pacelli); tuometinis Apaštalų Sosto reprezentantas Šveicarijoje, Berne, iš pradžių Frančeskas Marketis Selvadžanis (Marchetti Selvaggiani), vėliau Luidžis Maljonė (Luigi Maglione); ir nuo 1918 m. gegužės mėnesio – Lenkijos apaštalinis vizitatorius Varšuvoje Akilė Ratis.

Ir lietuvių politikų atstovai, ir okupacinė vokiečių valdžia, siekdami pasodinti į Vilniaus vyskupo sostą savo kandidatą, buvo nepatenkinti apaštalinio administratoriaus prelato Kazimiero Michalkevičiaus veikla, kuris ypač nuteikė juos prieš save, 1917 m. gegužės 24 d. kartu su kitais Vilniaus lenkais pasirašydamas vadinamąjį 44 memorialą Reicho kancleriui Teobaldui Betman-Holvegui (Bethmann-Hollwegg) ir pasisakydamas už Lietuvos sujungimą su Lenkija autonomijos pagrindu[15].

Lietuviai bei vokiečiai nunciatūrą Miunchene, atstovybę Berne ir net Romos Kuriją apipylė skundais prelato Michalkevičiaus adresu, siekdami jo pašalinimo[16].

Tada Apaštalų Sostas iškėlė mintį, kad į Vilnių grįžtų buvęs vyskupijos ordinaras Edvardas Ropas (Ropp). Vysk. Ropo kandidatūrą vokiečiai kategoriškai atmetė „kaip per daug kovingą politikos srityje"[17]. Roma nesispyrė dėl to pasiūlymo ir 1917 m. liepos 25 d. popiežius paskyrė Ropą Mogiliavo arkivyskupu.

Atmesdama vysk. Ropą, lietuvių-vokiečių pusė jau turėjo savų kandidatų. 1917 m. rugpjūčio 20 d. nuncijus Pačelis parašė kardinolui Gaspariui, kad jį aplankė kunigaikštis Izenburgas

---

[15] ASV, ANM 344, rub. 3535, memorialo teksto vertimas į italų kalbą, 1917.05.25.

[16] *Diocesi di Vilna, aprile 1918*, p. 12–15, [vidaus naudojimui], ASCAPC, Russia 518, prot. 59784.

[17] ASV, ANM 344, rub. 529, Pačelio raportas Gaspariui, 1917.07.07.

ir su lietuvių sutikimu pasiūlė jam su lietuviais sutartus tris kandidatus į Vilniaus vyskupus: kun. Joną Mačiulį (Maironį), kun. Konstantiną Olšauską ir kun. Vladą Mironą[18]. Šios trys pavardės vis kartosis įvairia eilės seka iki pat kun. Jurgio Matulaičio paskyrimo. Vatikane vyravo nuomonė, kad šie trys kunigai netinka Vilniaus vyskupijai valdyti[19]. Netrukus prie šių trijų kandidatų lietuvių bus pridėtas kun. Aleksandras Dambrauskas (pseudonimas – Adomas Jakštas).

Lietuviai stengėsi be atvangos. 1917 m. lapkričio 1–10 d. Berne įvyko konferencija, kurioje dalyvavo Lietuvos Tarybos pirmininkas A. Smetona ir kurioje dar kartą buvo apkaltintas prelatas Michalkevičius; nutarta prašyti Apaštalų Sostą apaštaliniu administratoriumi paskirti „tikrą lietuvį"[20]. Vėliau, 1917 m. lapkričio mėn. 30 d., šio susitikimo dalyvis J. Gabrys išvyko į Romą ir pristatė kun. Olšausko kandidatūrą[21]. 1917 m. gruodžio 18 d. jis pakartojo savo prašymą, įteikdamas jį nuncijui Pačeliui[22]. Kartu bažnytiniai lietuvių sluoksniai pradėjo plačią kampaniją kun. Olšausko naudai. Peticiją dėl jo skyrimo Vilniaus vyskupu pasirašė 31 Kauno vyskupijos kunigas, 71 Seinų ir 74 Vilniaus vyskupijos kunigai[23].

Lietuvių prašymus skirti Vilniaus vyskupu lietuvį dažnai lydėjo skundai prelatu Michalkevičiumi. Todėl kardinolas Gasparis 1917 m. gruodžio 14 d. išsikvietė jį pasiaiškinti[24]. Tačiau Romos Kurija paaiškinimus pripažino esant nepakankamus, ir popiežius Benediktas XV pareikalavo, kad prelatas atsisakytų pareigų „dėl svarbių visuomenės ramybės motyvų", nurodydamas, kad Vilniaus diecezijos administratoriumi bus arkivyskupas Ropas, Mogiliavo metropolitas, kurio jurisdikcijoje buvo Vilniaus vyskupija. Buvo numatyta, kad arkivyskupas Ropas į Vilnių skirs savo vikarą, o iki tol Vilniaus vyskupiją valdys prelatas Michalkevičius[25]. Popiežiaus paragintas, Michalkevičius

[18] Ten pat, rub. 1074, Pačelio raportas P. Gaspariui, 1917.08.20.
[19] *Diocesi di Vilna* ..., cit. v., p. 15.
[20] *Diocesi di Vilna* ..., cit. v., p. 24.
[21] ASV, ANM 344, rub. 2549, Pačelio 1917.12. 01 raštas Gabriui.
[22] ASV, ANM, 344, rub. 2549, Gabrio 1917.12.18 raštas Pačeliui.
[23] *Diocesi di Vilna* ..., cit. v., p. 32–33.
[24] Ten pat, p. 49–50.
[25] ASV, ANM, rub. 3474, Gaspario 1918.01.06 raštas Pačeliui.

1918 m. sausio 6 d. savo atsistatydinimo raštą nusiuntė nuncijui Pačeliui[26].

Tačiau tai nesušvelnino konflikto. Vokiečiai pasipriešino arkivyskupui Ropui, kuris net negalėjo atvykti į Vilnių. Lietuvių ir vokiečių nepasitenkinimui Vilniaus vyskupiją ir toliau valdė prelatas Michalkevičius.

Norėdamas išspręsti kilusias problemas, popiežius Benediktas XV asmeniškai kreipėsi į savo studijų Didikų akademijoje kolegą, Antiochijos patriarchą Vladislavą Zaleskį, iš Lietuvos kilusį lenką, kad šis nurodytų kandidatą į Vilniaus vyskupus. 1918 m. sausio 18 d. patriarchas Zaleskis pasiūlė jam kun. Janą Ušilą (Uszyłło), Vilniaus Kapitulos kanauninką, lenką (nors Romos Kurijoje dažnai buvo minėta jį esant gudą), ir kun. Jurgį Matulevičių (Matulaitį). Pabrėžė, kad kun. Matulevičiaus asmeniškai nepažįsta, tačiau anksčiau jo kandidatūrą į Kauno sufraganus kėlė vysk. Zigmuntas Lozinskis. Apie kun. Matulaitį jis rašė: „Labai išmintingas, puikiai išsilavinęs, taktiškas, uolus, gebantis atlikti labai sunkias užduotis, pasirengęs dėti pastangas frakcijoms susitaikinti. Kalbama, kad jis yra veikiau silpnos sveikatos. [...] Vis dėlto šis paskyrimas nepatenkins visų grupių. Lenkai bus nepatenkinti, nes yra lietuvis ir valstiečių sūnus. Lietuviai – taip pat ne, nes bet kokia kaina Vilniaus vyskupu nori turėti kraštutinį tautininką"[27].

Ir kun. Ušilai, ir kun. Matulevičiui Romos Kurija pritarė, ir 1918 m. sausio 19 d. kardinolas Gasparis išsiuntė telegramą nuncijui Pačeliui, prašydamas ištirti, katrą iš šių dviejų kandidatų geriau priimtų Vokietijos vyriausybė[28]. Pačelis 1918 m. sausio 21 d. abu kunigus pristatė vokiečių valdžiai[29]. Jis taip pat kreipėsi į Krokuvos vyskupą Adamą Sapiehą, kuris visiškai palaikė abu kandidatus, o ypač jam asmeniškai pažįstamą kun. Matulaitį: „Abu Apaštalų Sosto pasiūlyti kandidatai turi gerą vardą. Asmeniškai pažįstu kun. Jurgį Matulevičių ir galiu patvirtinti, kad jis yra labai geras kunigas, didžiai uolus ir,

---

[26] Ten pat, rub. 4188, Pačelio 1918.02.04 raportas Gaspariui.

[27] *Stolica*, p. 54, V. Zaleskio pro memoria valstybės sekretoriui P. Gaspariui, 1918. 01.18.

[28] Ten pat, p. 58, 1918. 03. 25 Gaspario raštas Luidžiui Maljonei, Apaštalų Sosto atstovui Berne.

[29] Ten pat, p. 58.

nors lietuvis, tačiau esantis kuo aukščiau tautinių aistrų"[30]. Taip pat jis perdavė palankią arkivyskupo Pranciškaus Simono, buvusio šių abiejų kunigų profesoriaus Peterburgo Dvasinėje akademijoje, nuomonę. Naudodamasis proga, jis rekomendavo, kad į Vilnių būtų skirtas ne apaštalinis administratorius, o pilnateisis vyskupas ordinaras[31].

Užuot atsakęs į Apaštalų Sosto pasiūlymą, Prūsijos pasiuntinys Otas Miulbergas 1918 m. kovo 5 d. pareiškė griežtą protestą prieš tolesnį prelato Michalkevičiaus pasilikimą Vilniuje, grasindamas jį pašalinti jėga, ir oficialiai į jo vietą pasiūlė kun. Konstantiną Olšauską arba kun. Joną Mačiulį (Maironį)[32]. Atsakydamas į šį raštą, kardinolas Gasparis 1918 m. kovo 25 d. per Apaštalų Sosto atstovą Šveicarijoje Luidžį Maljonę pranešė Miulbergui, kad popiežius negali apaštaliniu administratoriumi skirti žmogaus, „kuris yra kovingas lietuvių tautininkų partijos veikėjas, susikompromitavęs savo politinėmis pažiūromis"; pareiškė, kad Apaštalų Sostas toliau remia savo kandidatus kun. Ušilą ir kun. Matulevičių, o jei tam būtų kliūčių, neketina Vilniuje nieko keisti iki bus sudaryta taika"[33]. 1918 m. balandžio 16 d. Miulbergas atsiliepė į kardinolo Gaspario laišką. Pranešė, kad vokiečių vyriausybė negali priimti Apaštalų Sosto kandidatų, nes visuotinai yra žinomi lenkiški kun. Ušilos įsitikinimai, o „kun. Jurgis Matulevičius yra mokslo žmogus, visiškai nesusipažinęs su praktiniu darbu ir absoliučiai nedalyvauja politiniame gyvenime". Todėl Vokietijos vyriausybė primygtinai siūlo savo kandidatus Olšauską ir Mačiulį, o jei Apaštalų Sostas su jų kandidatūromis nesutiks, tuomet ji pasitenkintų tuo, kad vysk. Pr. Karevičius būtų perkeltas iš Kauno į Vilnių ir Kauno vyskupijos administratoriumi paskirtas kun. Olšauskas ar kun. Jonas Mačiulevičius (Mačiulis)[34].

Norint duoti išsamų atsakymą vokiečių vyriausybei, Romos Kurijoje 1918 m. balandžio mėnesį buvo parengtas dosjė *Diocesi di Vilna*. 59 spaudinio puslapiuose buvo pateikti pagrindiniai

---

[30] Ten pat, p. 55, 1918.02.04 A. Sapiehos laiškas nuncijui E. Pačeliui.
[31] Ten pat, p. 55–56.
[32] *Dioecesi di Vilna* ..., cit. v., p. 17.
[33] *Stolica*, p. 58–59, 1918.03.25 P. Gaspario laiškas L. Maljonei.
[34] Ten pat, p. 59–60, Prūsijos pasiuntinio Oto Miulbergo 1918.04.16 nota P. Gaspariui.

Vilniaus vyskupijos statistiniai duomenys: jos istorija, tautinė sudėtis, politinė padėtis; pateiktos įvairios nuomonės apie keturis kandidatus – Janą Ušilą, Jurgį Matulevičių (Matulaitį), Joną Mačiulevičių (Mačiulį) ir Konstantiną Olšauską; taip pat pridėti dokumentai šiais klausimais. Be 1916 m. pareikštos kun. Skirmunto, 1918 m. sausio 18 d. – patriarcho Zaleskio nuomonės apie kun. Matulevičių, pateiktas pagiriamasis Fribūro lietuvio kun. Antano Viskanto ir nuo niekieno nepriklausomo kun. Matulevičiaus profesoriaus Fribūro universitete t. Alberto Vaiso raštas, kuriame, be kita ko, parašyta: „Aš asmeniškai pažinojau kun. Matulevičių prieš daugelį metų kaip kunigą, vertą pasitikėjimo dėl jo žinių ir pamaldumo. Jis studijavo teologiją ir rašė daktaro darbą mano vadovaujamas, ir aš visada jį vertinau bei mylėjau kaip vieną iš geriausių savo mokinių"[35].

Remdamasis šiais duomenimis, kardinolas Gasparis 1918 m. balandžio 20 d. rašte Prūsijos pasiuntiniui Otui Miulbergui palaikė siūlomus kandidatus, pirmiausia kun. Matulevičių. Jis pabrėžė, jog jam prikišama tik praktinės patirties neturėjimas ir kad jam visiškai svetima politika. „Bet kaip tik šis politinės patirties neturėjimas, žiūrint tautinių kovų tose teritorijose, daro jį išskirtinai tinkamą vykdyti savo religinę užduotį"[36], - pridūrė.

Tęsiantis diskusijai Prūsijos pasiuntinys griebėsi paskutinio argumento, kad kun. Matulevičius „Apaštalų Sosto kandidatas, nesiims Vilniaus apaštalinio administratoriaus pareigų"[37]. Į tai kardinolas trumpai atsakė turįs pagrindo manyti jį jų imsiantis[38].

Per tą laiką kun. Matulaičio kandidatūra buvo paremta naujais dokumentais. 1918 m. balandžio 23 d. Jonušas Radvila (Radziwiłł), Regentų Tarybos užsienio politikos vadovas, per savo tėvą kunigaikštį Ferdinandą Radvilą pasiuntė Apaštalų Sostui raštą, kuriame pasisakė prieš lietuvių kandidatus, bet pareiškė, kad „kun. Matulevičius, nors lietuvis, yra visiškai laisvas nuo perdėto tautiškumo"[39]. 1918 m. balandžio 29 d. arkivyskupas Ropas pakartotinai prabilo apie kandidatus į Vilniaus

[35] *Dioecesi di Vilna* ..., cit. v., p. 35–37.
[36] *Stolica*, p. 62, 1918.04.20 P. Gaspario raštas Otui Miulbergui.
[37] Ten pat, p. 65–66, 1918.04.30 E. Pačelio telegrama P. Gaspariui.
[38] Ten pat, p. 66, 1918.05.18 Gaspario telegrama E. Pačeliui.
[39] Ten pat, Ferdinando Radvilos 1918.04.23 memorialas E. Pačeliui, p. 63–64.

vyskupus. Jis pripažino, kad kun. Matulevičius „turi visus duomenis būti geras vyskupas"[40].

1918 m. gegužės 18 d. kun. Henrikas Pšezdzeckis, būsimasis Polesės vyskupas, rašė nuncijui Pačeliui: „Kun. J. Matulevičius, Marijonų vienuolijos generalinis vyresnysis, yra lietuvių tautybės. Jis brangus lietuviams ir gerai vertinamas lenkų. Tai išskirtinio pamaldumo kunigas, nepaprastai išmintingas ir romus žmogus. Sužinojęs, jog daug kas nori jį matyti Vilniaus vyskupo soste, darė ir dar tebedaro viską, kad tik nebūtų paskirtas vyskupu. Tą kun. Jurgio Matulevičiaus pasipriešinimą gali palaužti vien tik Šventojo Tėvo duotas klusnumo vardan įsakymas. Sunkiomis aplinkybėmis, kuriomis dabar gyvena daugybės prieštaravimų draskoma Vilniaus vyskupija, šis kunigas, kurio šūkis yra sielų išganymas, visiems tapus viskuo, vertas būti pašauktas, kad atvestų į protą Vilniaus dvasininkiją ir vyskupijos tikinčiuosius sujungtų krikščioniška meile"[41]. Šis balsas buvo nepaprastai svarbus. Kun. Pšezdzeckis buvo Varšuvos arkivyskupijos generalinis vikaras, ir jo nuomonė buvo vietos bažnytinių sferų nuomonė. Be to, jis dirbo Lenkijos Karalystės Valstybės Taryboje, ir galima manyti, kad reiškė aplink Regentų Tarybą susibūrusių Lenkijos politinių sluoksnių nuomonę.

Kun. Matulaitis sužinojo apie siejamus su jo asmeniu planus 1918 m. kovo mėnesio pradžioje iš prelato Michalkevičiaus[42]. Išsigando, nes jie žlugdė jo gyvenimo siekius. Juk ėmėsi Marijonų vienuolijos atnaujinimo ir šiam reikalui norėjo paskirti savo gyvenimą. Taip pat gerai žinojo, kas vyskupui, ypač lietuviui, yra Vilnius. „Nežinau, ar pats angelas ten visiems galėtų įtikti", – rašė kun. Leonui Kulviečiui[43]. Todėl darė viską, ką tik galėjo, kad ten nepatektų.

1918 m. gegužės 30 d. jis parašė laišką Žemaičių vyskupui P. Karevičiui, kuris, kaip manė, rėmė jo kandidatūrą, argumentuodamas: „Lietuviai, kiek aš dabar žinau, ten manimi nepasitiki; kai kurie stačiai net manęs nenori, kažin ar būtų galima, ten nuėjus, kada nors visi jų reikalavimai, norai

---

[40] Ten pat, p. 64, 1918.04.29 Edvardo Ropo laiškas P. Gaspariui.
[41] Ten pat, p. 66–67.
[42] *Journal*, p. 144 (*Užrašai*, p. 105).
[43] LP, t. II, p. 123–124, (1918.04) laiškas L. Kulviečiui.

ir geismai patenkinti. Nuolat būčiau įtariamas esąs lenkų šalininkas. Lenkai, tiesa, gal ir norėtų dabar manęs, bet, man tenai nuvykus, veikiai pasijustų apsivylę, kuomet pamatytų, kad aš jų pusės nepalaikąs"[44]. Ir asmeniškai kalbėjosi su vysk. Karevičiumi, pažadėjusiu jo neremti[45]. 1918 m. birželio 17 d. parašė išsamų laišką apaštaliniam vizitatoriui Račiui. Jame nupasakojo Marijonų vienuolijos padėtį, pabrėždamas, kad po atgaivinimo 1909–1910 m. ji tebėra organizacinėje stadijoje ir neturi žmonių, kurie galėtų jai vadovauti. „Gerai apsvarstęs visą reikalą Dievo akivaizdoje, pasitaręs ir su mūsų broliais kunigais bei su kitais rimtais dvasininkais, manau, kad mano buvimas čia ir darbas Vienuolijoje yra būtini, nematau nieko iš vienuolių, kas galėtų teisingai vadovauti pradėtam darbui ir tinkamu būdu jį užbaigti. [...] Gerai apsvarstęs prieš Dievą, manau, kad esu Jo pašauktas nuolankiai tarnauti Bažnyčiai; ją myliu visa širdimi ir visiškai atsidaviau jai, o ne vyskupo garbės vardui"[46]. Todėl prašė išbraukti jį iš kandidatų sąrašo.

Seinų vyskupas Antanas Karosas nugabeno laišką į Varšuvą, tačiau, atiduodamas jį Račiui, pasakė asmeniškai remiąs Matulevičių[47]. Tą pačią dieną kun. Matulaitis išsiuntė tokį patį laišką nuncijui Pačeliui[48]. Tuo pačiu reikalu buvo pas A. Smetoną Vilniuje ir pas vokiečių politinių reikalų viršininką Erichą Cechliną (Zechlin) Kaune[49]. Ir savo brolius vienuolius Varšuvoje bei Fribūre prašė užstoti jį prieš bažnytinę vyresnybę. 1918 m. balandžio 30 d. marijonai perdavė laišką nuncijui Pačeliui per Vloclavko vyskupą Stanislovą Zdzitoveckį. Vyskupas, įteikdamas laišką, pasakė: „Mano giliausiu įsitikinimu, tik jis [Matulevičius] gali būti tinkamas imtis nepaprastai sunkių Vilniaus vyskupo pareigų"[50]. Tie patys marijonai buvo pas arkivyskupą Aleksandrą Kakovskį ir kun. H. Pšezdzeckį[51], o 1918 m. birželio 17 d. perdavė A. Račiui laišką, panašų į tą, kurį parašė Pačeliui. Iš jų pateiktos

[44] Kučas, p. 143 (liet. leid. p. 210).
[45] *Journal*, p. 146.
[46] *Stolica*, p. 69–71, J. Matulaičio 1918.06.17 laiškas A. Račiui.
[47] Ten pat, p. 73, A. Račio 1918.06.29 raportas P. Gaspariui.
[48] Ten pat, p. 71.
[49] *Journal*, p. 147 (*Užrašai*, p. 106)
[50] *Stolica*, p. 65, St. Zdzitoveckio 1918.06.17 laiškas E. Pačeliui.
[51] LCVA, 1674, 1, vol. 43, k. 6–8, 1918.06.20 L. Kulviečio laiškas J. Matulaičiui.

gausios informacijos verta atkreipti dėmesį į iškeltus kun. Matulevičiaus gabumus ieškoti pašaukimų į Vienuoliją. Autoriai rašo: „Mes ir diecezininiai kunigai taip gerbia tėvą Matulevičių, kad visi be galo pasitiki tuo reikalu, kuriam jis vadovauja; jis taip pat pritraukia į vienuoliją daug pašaukimų"[52].

Vizitatorius, susipažinęs su prašymu, atsakė: „Visa tai tik dar kartą patvirtina, kad gerai išsirinkome. Tebūna jums tai paguoda"[53]. A. Ratis, siųsdamas į Romą kun. Matulevičiaus ir marijonų laiškus, nuo savęs pridūrė: „Vieno ir kito dokumento turinys yra atkaklus prašymas neskirti Matulevičiaus vyskupu, nors to reikalauja visuotinė nuomonė. Iš tikrųjų tai – nauji įrodymai, kad jis tinka šioms pareigoms"[54]. Jis taip pat užsiminė manąs, kad kun. Matulevičius gali būti antruoju Aurelijumi Bačiariniu (Bacciarini), kuris buvo kilęs iš Šveicarijos, išauklėtas ir dirbęs Romoje, o paskui paskirtas Lugano vyskupu. Taigi kun. Matulaičio pastangos davė atvirkštinį vaisių.

1918 m. gegužės 13 d. Tarybos atstovas užsieniui Augustinas Voldemaras kartu su kun. Juozu Purickiu apsilankė pas nuncijų Pačelį, o gegužės 19 d. parašė raštą dėl Vilniaus vyskupo. Turėdamas galvoje būsimos Lietuvos valstybės koncepciją, Voldemaras aiškino: buvusioje Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje vyskupas užėmė pirmąją vietą, taip būsią ir naujoje karalystėje. Vyskupas – „tai visos tautos vadas". Todėl jis „visų pirma turi išmanyti politinius reikalus, tiek lietuvių, tiek lenkų, tiek vokiečių". Atsižvelgdamas į sunkią lietuvių padėtį Vilniaus vyskupijoje, jis turįs būti sumanus ir narsus. Toks kandidatas, pasak Voldemaro, yra kun. Olšauskas. Išreikšta ir aliuzija į kun. Matulaitį: „mažai pažįstamą žmogų, beveik visą savo gyvenimą praleidusį kaimynų šalyje, lietuvių tauta atmes"[55]. 1918 m. birželio 11 d. Gabrys Tarybos vardu išsiuntė raštą kardinolui Gaspariui, prašydamas vyskupu skirti vieną iš trijų kandidatų – K. Olšauską, A. Dambrauską ar Joną Mačiulį[56].

---

[52] *Stolica*, p. 67-69, Lenkijos marijonų prašymas A. Račiui, 1918.06.17.
[53] J. Sobczyk, *Garść ...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 118.
[54] *Stolica*, p. 73-74, A. Ratti 1918.06.29 raportas P. Gaspariui.
[55] ASCAPC, Russia 514, prot. 82808, A. Voldemaro 1918.05.19 raštas Pačeliui.
[56] ASV, ANM 344, rub. 7436.

Kartu vyko lenkų akcija. Šie priešinosi vokiečių bei lietuvių kandidatams ir kėlė savuosius. Gniezno arkivyskupas Edmundas Dalboras 1918 m. balandžio 4 d. įspėjo Romos Kuriją, kad lenkams priešiško fanatiko lietuvio paskyrimas atneštų nesuskaičiuojamus nuostolius Bažnyčiai Lietuvoje[57]. Kun. Janas Rostvorovskis SJ, grįžęs iš Vilniaus, 1918 m. balandžio 22 d. Vienos nunciatūroje paliko raštą, kuriame reikalaujama, kad vyskupu būtų lenkas, geriausiai kun. Ušila, kun. Karolis Liubianecas, o jeigu lietuvis, tai kun. Bronislavas Žongolovičius (Żongołłowicz)[58]. 1918 m. gegužės 11 d. Vilniaus lenkai, tarp kitų Marijanas Broel-Pliateris (Broel-Plater), Marija Oginska (Ogińska), Konradas Nedzialkovskis (Niedziałkowski), Bronislavas Umiastovskis (Umiastowski), rašte kardinolui Gaspariui prašė vyskupo lenko ir skundė lietuvių kandidatus[59]. 1918 m. birželio 2 d. kun. Kazimieras Skirmuntas reikalavo, kad vyskupu būtų paskirtas lenkas, o jei lietuvis – tai kun. Matulevičius[60]. 1918 m. birželio 16 d. keliasdešimt Vilniaus vyskupijos lenkų kunigų prašė Popiežių vyskupo lenko[61]. 1918 m. birželio 20 d. Vilniaus vyskupijos kapitula pasisakė prieš visus kandidatus lietuvius[62]. Iš vizitatoriaus A. Račio 1918 m. lapkričio 12 d. laiško galima daryti išvadą, kad Kapitula buvo paklausta apie kun. Matulevičių ir ji nebuvo prieš jo paskyrimą[63]. Vienintelis kandidatas, kuriuo rimtai domėjosi Roma, buvo kun. Piotras Borovskis iš Kauno, – jį pasiūlė Minsko kapitulos vikaras Edvardas O'Rourkė [64]. Tačiau nesugebėta surinkti reikiamos informacijos.

Žinia apie kun. Matulaičio kandidatūrą pasiekė Vilnių, kur pasauliečiai apie jį nieko nežinojo. Dailininkas Ferdinandas Ruščicas 1918 m. rugsėjo 9 d. pasižymėjo: „Vilniuje kalbama apie naują kandidatą į Vilniaus vyskupus, kažkokį Matulevičių (dabar esantį Fribūre), jėzuitiškų įsitikinimų"[65].

---

[57] *Diocesi di Vilna ...*, cit. v., p. 57–59.
[58] ASCAPC, Russia 82805.
[59] ASCAPC, Russia 514, prot. 69499.
[60] ASV, ANM 344, rub. 7117, K. Skirmunto 1918.06.02 raštas Pačeliui.
[61] ASCAPC, Russia 518, prot. 82838.
[62] ASV, ANV 191, k. 152–153.
[63] *Stolica*, p. 94, A. Račio 1918.11.12 laiškas Vilniaus vyskupijos kapitulai.
[64] ASV, ANV, 192, k. 389, A. Račio 1918.07.10 raportas Gaspariui.
[65] F. Ruszczyc, *Dziennik. Część I. Ku Wilnu (1894-1919)*, Warszawa 1994, p. 338.

Ir vokiečių vyriausybė, ir lietuviai, pristatydami savo kandidatus, kartu skundė apaštalinį administratorių Michalkevičių. Vokiečiai stengėsi, kad jis būtų iškeltas iš Lietuvos. Kadangi jų pastangos nedavė vaisių ir neatrodė, jog galima tikėtis Vilniaus vyskupo paskyrimo, 1918 m. birželio 19 d. jie prelatą Michalkevičių išvežė prievarta[66] į Maria Laach vienuolyną prie Reino. Tačiau nedaug tuo tepasiekė: Kapitula vikaru išsirinko lenką prelatą Janą Hanusovičių

Vokiečių žygiai labai supriešino Vilniaus visuomenę. Lenkai prelatą Michalkevičių pripažino didvyriu, ir tai sukūrė priešišką atmosferą kun. Matulaičiui, kuris po keturių mėnesių turėjo atvykti į Vilnių. Buvo manoma, kad jis, lietuvių-vokiečių kandidatas, yra primestas Vilniui dėl nepalankių lenkams vokiečių pastangų.

Norėdamas išeiti iš nepalankios padėties, Rytų ginkluotųjų pajėgų karo vado pavaduotojas kunigaikštis Valderzė (Waldersee) 1918 m. birželio 28 d. kreipėsi į Lietuvos Tarybos prezidentą A. Smetoną, ragindamas kuo greičiau nustatyti realų kandidatą į Vilniaus vyskupo sostą, pats siūlydamas kun. Olšauską ir kun. Matulevičių[67].

Po šio kreipimosi lietuviai ėmė labiau domėtis Matulaičiu. Į vienuolyną Marijampolėje atvyko du Lietuvos Tarybos nariai, kun. Alfonsas Petrulis ir kun. Juozas Purickis, norėdami įsitikinti, ar jis išlaikęs lietuvybę[68]. 1918 m. rugpjūčio 9 d. prezidentas Smetona informavo Rytų karinių pajėgų vyriausiąjį vadą, kad Taryba dar kartą nutarė pristatyti kun. Olšauską bei kun. Matulaitį ir kad Lietuvos delegatams Berlyne Purickiui ir Voldemarui pavedė imtis reikalingų žygių pas nuncijų Miunchene ir kitose žinybose[69]. Jau rugpjūčio 10 d. kun. Purickis apie tai informavo vokietį lietuvių globėją Matiją Ercbergerį. Kalbėdamiesi nusprendė, kad kun. Olšauskas neturi jokių šansų, todėl kun. Purickis Tarybos vardu pristatė kun. Vlado Mirono

---

[66] ASV, ANV, 191, k. 152, Vilniaus vyskupijos kapitulos 1918.06.20 raštas A. Račiui.

[67] *Stolica*, p. 72–73, Vokietijos Rytų ginkluotųjų pajėgų komendanto pavaduotojo Valderzės 1918.06.28 raštas A. Smetonai.

[68] *Journal*, p. 147 (*Užrašai*, p. 106).

[69] *Stolica*, p. 74, A. Smetonos 1918.08.09 raštas Vokietijos Rytų ginkluotųjų pajėgų komendantui.

kandidatūrą ir ją parėmė, o jei jos neaprobuotų Apaštalų Sostas, galiausiai pasiūlė kun. Matulevičių. Tą pačią dieną Ercbergeris šias žinias perdavė nuncijui Pačeliui[70], kuris atsakė, kad kun. Mirono nepažįsta nei jis, nei Roma, o dėl kun. Matulevičiaus paskyrimo nebus jokių sunkumų. Reikia tik oficialaus vokiečių vyriausybės ir Lietuvos Tarybos sutikimo[71].

Tada į Vilniaus vyskupo skyrimo reikalą įsijungė Kelno arkivyskupas kardinolas Adolfas Hartmanas. Jo iniciatyva Prūsijos pasiuntinybė pasiūlė, kad Vilniaus vyskupiją laikinai valdytų vysk. Karevičius[72]. Kadangi jau anksčiau šis pasiūlymas buvo atmestas, tai ir šį kartą kard. Gasparis nedelsdamas atsakė neigiamai[73].

Pats kun. Matulaitis, sunerimęs dėl susiklosčiusios padėties, rugsėjo 2 d. nuvyko į Miuncheną. Po pokalbio su nuncijumi Pačeliu nusivylęs dienoraštyje įrašė: „... išsinešiau įspūdį, kad vargu ar į mano aiškinimus atsižvelgs Šv. Tėvas"[74].

Kai jau atrodė, kad kun. Matulaičio paskyrimas nuspręstas, Gabrio lydimas prezidentas Smetona 1918 m. rugsėjo 24 d. aplankė Apaštalų Sosto atstovą Šveicarijoje Luidžį Maljonę. Atšaukdamas tai, ką rašė Vokietijos Rytų ginkluotųjų pajėgų komendantui ir Lietuvos atstovams Berlyne, dabar jis „savo ir Tarybos daugumos vardu" grįžo prie sumanymo skirti į Vilniaus vyskupo sostą kun. Olšauską. Pasak jo, „skirti į Lietuvos sostinę lenką ar sulenkėjusį dvasininką, kaip prelatą Matulevičių", ar kun. Ušilą, „kuris yra polonizuojančių fanatikų įrankis", neleistina ir galėtų pažeisti religinę taiką[75].

Tuo metu padėtis frontuose buvo nepalanki Centro valstybėms. Lietuviai atsižvelgė į galimą savo globėjų pralaimėjimą. Todėl 1918 m. spalio 8 d. A. Smetona pagaliau išsiuntė telegramą nuncijui Pačeliui, kad ir vokiečių vyriausybė, ir Taryba sutinka su kun. Matulevičiaus kandidatūra. Nuo šios akimirkos įvykiai pajudėjo žaibo greitumu. Kitą dieną Pačelis išsiuntė šią žinią į

---

[70] Ten pat, p. 75–76, Matijo Ercbergerio 1918.08.10 raštas E. Pačeliui.
[71] Ten pat, p. 76–77, M. Ercbergerio 1918.08.16 raštas E. Pačeliui.
[72] ASCAPC, Russia 518, prot. 80306, E. Pačelio 1918.08.17 raštas Gaspariui.
[73] ASV, ANM 344, rub. 8686, Gaspario 1918.08.21 raštas Pačeliui.
[74] *Journal*, p. 148 (*Užrašai*, 106 p.).
[75] *Stolica*, p. 79, J. Gabrio užrašyti A. Smetonos reikalavimai, 1918.10.25.

Romą[76]. Spalio 11 d. Prūsijos pasiuntinys prie Apaštalų Sosto Georgas fon Troitleris (von Treutler), remdamasis iš Smetonos gauta telegrama, pranešė Pačeliui, „kad iš vokiečių pusės nėra jokių prieštaravimų Matulevičiaus paskyrimui"[77]. Tą pačią dieną Pačelis perdavė šią žinią Gaspariui[78]. Po kelių Vatikano, vokiečių vyriausybės ir Tarybos paaiškinimų jau 1918 m. spalio 14 d. Apaštalų Sosto valstybės sekretorius Gasparis telegrafu pranešė apie paskyrimą Lenkijos ir Lietuvos apaštaliniam vizitatoriui Varšuvoje Akilei Račiui, prašydamas jį perduoti šią žinią kun. Matulevičiui ir pridurdamas, „kad Šventasis Tėvas nepriims galimo atsisakymo"[79]. Panašaus turinio telegramą jis išsiuntė ir Pačeliui[80].

Vizitatorius Ratis spalio 18 d. laišku pranešė kun. Matulevičiui apie paskyrimą. Nuo savęs pridūrė, kad popiežiaus sprendimas yra aiški Dievo valia. Atsižvelgdamas į šio laiško svarbą, cituoju jį visą:

„Esu įpareigotas pranešti Jums, Kunige, kad Šventasis Tėvas Benediktas XV paskyrė Jus į Vilniaus vyskupo sostą. Taip pat turiu pridurti, kad jis nepriims Jūsų mėginimo atsisakyti. Yra tikras dalykas, kad kiekvienu Dievo Vietininko žemėje sprendimu visada pasireiškia Dievo valia, o Jūsų atveju tai ne tik tikra, bet ir visiškai akivaizdu, kaip pats matote, ir tai nekelia nė menkiausios abejonės. Įsigilinus į Šventojo Tėvo sprendimą, turint galvoje tą puikų, pagarbos ir šlovės vertą vyskupo sostą, taip pat Vilniaus Bažnyčios poreikius bei Jūsų apaštališkajam stropumui patikėtą didelį ir atvirą darbo barą bei kartu didelį Vyriausiojo Ganytojo pasitikėjimą Jumis, Kunige, bei jo nepalaužiamus ir pagarbius lūkesčius, man nelieka nieko kito, kaip iš visos širdies pasveikinti Jus ir Vilniaus Bažnyčią ir padėkoti Dievui"[81].

Tą pačią dieną jis apie paskyrimą laišku pranešė Vilniaus kapitulos generaliniam vikarui prelatui Janui Hanusovičiui[82].

[76] Ten pat, p. 80, Pačelio 1918.10.09 telegrama Gaspariui.
[77] Ten pat, p. 80, Georgo von Troitlerio 1918.10.11 pranešimas Pačeliui.
[78] Ten pat, p. 81, Pačelio 1918.10.11 telegrama Gaspariui.
[79] Ten pat, p. 81–82, Gaspario 1918.10.14 telegrama apaštaliniam vizitatoriui A. Račiui.
[80] Ten pat, p. 82.
[81] Ten pat, p. 82–83.
[82] Ten pat, p. 83.

Abu raštus pristatyti Vilniun paėmė Vilniaus kunigų seminarijos profesorius kun. Stanislavas Milkovskis. Ratis jam perdavė žodinę informaciją, kad „Šventasis Tėvas ir toliau palieka tėvą Jurgį marijonų ordino generolu". Apie tai marijonams pranešė pats Ratis, apsilankęs pas juos Bielianuose spalio 17 d.[83]

Buvo keturios oficialios bulės: pirmojoje kun. Matulevičius skiriamas Vilniaus vyskupu, antroji davė jam teisę priimti šventimus ne Romoje, trečioji pavedė jį Mogiliavo arkivyskupo Edvardo Ropo globai ir ketvirtoji buvo skirta Vilniaus vyskupijos dvasininkams ir tikintiesiems, kad jį priimtų kaip tėvą ir ganytoją[84]. Visos bulės buvo datuotos 1918 m. spalio 23-iąja, ir ši diena yra oficiali jo paskyrimo vyskupu data. Dėl susisiekimo sunkumų pagrindinės bulės Vilnių pasiekė tik gruodžio 29 d.[85]

Atrodo, kad kun. Milkovskis pranešė kun. Matulaičiui apie nominaciją spalio 22 d. Nominuotasis vyskupas tuomet įrašė savo Dienoraštyje: „Šią naktį negalėjau miegoti. Pajutau visą naštą, kuri mane užgriuvo. Buvo sunku, tačiau reikėjo susitaikyti su Dievo Valia"[86].

Kaip ir buvo tikėtasi, žinią apie kun. Matulaičio paskyrimą gerai priėmė Lenkijos episkopatas. Varšuvos arkivyskupas Aleksandras Kakovskis 1918 m. spalio 19 d. rašė jam į Marijampolę: „Tvirta ir nepajudinama Šventojo Tėvo valia yra Vilniaus katedrą patikėti į tikras ir patyrusias Jūsų Ganytojiškosios Malonybės rankas. Tai jau įvykęs faktas, ir nebegalima imtis jokių žygių atsikratyti šios naštos. Šis postas toks svarbus, kad kartu su garbe Ekscelencijos pečius užgula sunkus kryžius. Jį reikia nešti su atsidavimu Šventojo Tėvo ir Dievo Valiai. Te Dievas padeda Jums, Jūsų Ganytojiškoji Malonybe, ir apgaubia savo globa. Aš džiaugiuosi tuo paskyrimu ir ta nauda, kurią Bažnyčiai duos gero ganytojo darbas"[87].

Vloclavko vyskupas Stanislavas Zdzitoveckis kartu su sveikinimais perduoda apie viso Lenkijos episkopato požiūrį į naująjį

---

[83] LCVA, 1674, 2, vol. 79, L. Kulviečio 1918.10.18 laiškas Matulaičiui; T. Natalini, *I diari* ..., cit. v., p. 178.
[84] *Stolica*, p. 84–88.
[85] Ten pat, p. 108-109, A. Račio 1918.12.29 laiškas Matulevičiui.
[86] *Journal*, p. 148-149 (*Užrašai*, p. 107).
[87] LCVA, 1674, 2, vol. 120, A. Kakovskio 1918.10.19 laiškas Matulevičiui.

vyskupą: „Su tikru ir neapsimestiniu džiaugsmu skubu perduoti Jums, Excellentissimo Domino, nuoširdžiausius linkėjimus Jūsų prekonizacijos į senovinę Vilniaus vyskupystę proga, kaip ir visas mūsų episkopatas, būdamas tikras, kad dėl savo žinių, dorybių, gyvenimo šventumo ir dvasios pusiausvyros sugebėsite susidoroti su nepaprastai sunkiomis ganytojavimo pareigomis šiame vyskupo soste dabartiniais, tokiais sunkiais lūžio metais"[88].

Tačiau visai kitaip sureagavo lenkiškoji Vilniaus visuomenė. Išskyrus pavienius savo džiaugsmą reiškiančius kunigus, Kapitula jau 1918 m. spalio 28 d. pranešė apaštaliniam vizitatoriui A. Račiui apie lenkų nerimą ir nepasitenkinimą Apaštalų Sostu, „kad Vilniaus vyskupu buvo pašauktas lietuvis"[89]. Tokia reakcija A. Račiui buvo visiškai netikėta. Jis baiminosi lietuvių nepasitenkinimo, tuo tarpu nepatenkinti pasirodė lenkai[90]. Ilgu laišku jis išaiškino Kapitulai, kaip turi būti priimtas naujasis vyskupas[91].

Netrukus po paskyrimo kun. Matulaičio pasveikinti atvyko lietuviai iš Vilniaus: kun. Juozapas Kukta, kolega ir bičiulis, taip pat Lietuvos Tarybos nariai kun. Alfonsas Petrulis ir Kazimieras Vizbaras. Jie prašė, kad konsekracija įvyktų Vilniuje; prisispyrę reikalavo, kad pirma prabiltų lietuviškai, nes to nori Lietuvos vyriausybė ir Taryba. Nominatas nesutiko kalbėti pirma lietuviškai, nes jis tapęs vyskupu ne vyriausybei, bet žmonėms ir Bažnyčiai. Delegatai taip pat norėjo, kad būtų pasakyta prakalba ir gudų kalba. Nominatas sutiko, kad probulė būtų perskaityta šia kalba, o dėl prakalbos žadėjo dar pasitarti su kitais žmonėmis, dėl visa ko paprašęs Vilniaus baltgudį kun. Vladislavą Toločką parengti jam tekstą.

Lapkričio 5 d. atvyko pasveikinti Vilniaus Kapitulos atstovai: kun. Michalas Velička (Wieliczko) ir kun. Janas Ušila (Uszyłło). Atvirkščiai, jie „nenorėjo, kad būčiau konsekruojamas Vilniuje", ir prieštaravo, kad kas nors vyktų gudų kalba. Nominatas pasakė dėl ingreso iškilmių ir prakalbų eiliškumo paliekąs

[88] Ten pat, St. Zdzitoveckio 1918.11.26 laiškas Matulevičiui.
[89] *Stolica*, 89–90, Vilniaus kapitulos 1918.10.28 laiškas A. Račiui.
[90] Ten pat, p. 90–91, A. Račio 1918.11.04 raportas Gaspariui.
[91] Ten pat, p. 92–95.

spręsti Kapitulai, tik prašė stengtis sutaikinti įvairių tautybių atstovus[92].

Dėl didelių permainų politiniame Europos žemėlapyje ir siaučiančios revoliucijos Apaštalų Sostui buvo svarbu, kad naujai paskirti vyskupai skubiai perimtų vyskupijas, nelaukdami bulių[93]. Todėl vizitatorius Ratis telegrafu paragino Vyskupą nominatą nedelsiant konsekruotis ir imti valdyti vyskupiją[94].

Vysk. Matulaitis abejojo, ar užteks telegramos, kad galėtų išvykti į Vilnių. Todėl pasiuntė savo ordino brolį Vincentą Dvaranauską Varšuvon su laišku, prašydamas vizitatorių rašto, kurį galėtų perskaityti vietoj bulės. Naudodamasis proga, jis aprašė savo nusiteikimą imantis sunkių pareigų. „Suvokiu, kad esu susijęs su Apaštalų Sostu klusnumo įžadu. Todėl Vyriausiojo Ganytojo valia yra man Dievo valia. Padarysiu viską, Dievui padedant, kad neapvilčiau lūkesčių, kuriuos į mane sudėjo Šventasis Tėvas"[95]. Kun. Dvaranauskas parvežė probulę[96] ir ilgą vizitatoriaus laišką. Primindamas Nominato žodžius, vizitatorius A. Ratis atsakė: „Šventasis Tėvas matė tuos sunkumus, kai nusprendė Tave pašaukti į Vilniaus vyskupo sostą, nes, pasižymėdamas giliu tikėjimu ir apaštališka dvasia, teiki viltį, kad rūpinsies tik Dievo garbe ir sielų išganymu, su didžiausiu sumanumu ir uolumu stengdamasis išsaugoti dvasios vienybę taikos ryšiais (plg. Ef 4, 3); kaip tik už tai ir esi giriamas". Pildydamas Nominato prašymą, jis suteikė jam teisę teikti atlaidus ir leido konsekruotis, jei net ir trūktų kurio nors iš konkonsekratorių[97].

Nominatas konsekratoriumi pakvietė Seinų vyskupą Antaną Karosą[98], konkonsekratoriais – Žemaičių vyskupą Pranciškų Karevičių ir Minsko vyskupą Zigmuntą Lozinskį[99]. Tačiau nei

---

[92] *Journal*, p. 150 (*Užrašai*, p. 108); jau vysk. Zigmuntas Lozinskis parašė pirmą ganytojišką laišką gudų kalba (J. Zieja, *Życie ewangelią*. Spisane przez Jacka Moskwę, Paryż 1993, p. 84).

[93] *Stolica*, p. 91, valstybės sekretoriaus P. Gaspario 1918.11.08 telegrama vizitatoriui A. Račiui.

[94] Ten pat, p. 92, vizitatoriaus A. Račio 1918.11.11 telegrama kun. Matulevičiui.

[95] Ten pat, p. 95–96, Matulaičio 1918.11.17 laiškas vizitatoriui A. Račiui.

[96] Ten pat, p. 98–99, vizitatoriaus A. Račio 1918.11.22 laiškas J. Matulevičiui.

[97] Ten pat, p. 97–98, A. Račio 1918.11.22 laiškas J. Matulevičiui.

[98] LCVA, 1674, 2, vol. 73, J. Matulaičio 1918.11.02 laiškas A. Karosui.

[99] *Stolica*, p. 96, J. Matulaičio 1918.11.17 laiškas A. Račiui.

vysk. Karosas, nei vysk. Lozinskis dėl karo sumaišties negalėjo atvykti į Kauną. Kadangi iškilmių data Vilniaus vyskupijoje jau buvo paskelbta[100], pasinaudodamas vizitatoriaus leidimu, gruodžio 1 d. vienas vysk. Karevičius konsekravo kun. Matulaitį Kauno katedroje. Jam asistavo prelatai Karolis Baika (Bajko) iš Vilniaus ir Matas Dabrila iš Seinų vyskupijos[101].

Į iškilmes atvyko didelė Vilniaus kunigų grupė; rengėsi į jas ir žemvaldžių atstovai, bet persigalvojo, nes konsekracija vyko Kaune. Užtat buvo Tarybos ir vyriausybės nariai lietuviai.

Vakare Seminarijoje įvyko priėmimas. Kalbos buvo sakomos lietuviškai ir lenkiškai. Vyskupui ypač patiko žinomo rašytojo kun. Juozo Tumo pasisakymas, kuris, kalbėdamas apie ganytojo ir tėvo poreikį, pasak Vyskupo, „išreiškė linkėjimą, kad aš būčiau tas ganytojas, tėvas, ir pasitikėjimą, kad aš kelsiu bažnytinius idealus ir žadinsiu Kristaus dvasią."[102]

Kartu su Kapitulos atstovais buvo vėl kalbama apie ingresą. Kun. Karolis Liubianecas griežtai užprotestavo ketinimą perskaityti probulę baltgudžių kalba. Tačiau Vyskupas, kaip pats užrašė, prašė, „... kad Kapitula gerai tą dalyką apsvarstytų. Kad aš savo avelių dalies neužgaučiau ir nuo savęs ir Bažnyčios neatstumčiau. Aš noriu visiems lygiai tarnauti ir visiems būti lygiai ganytojas. Man buvo gaila tos niekinamos tautos ir norėjau, kad jie pamatytų, kad vyskupas nei jų, nei jų kalbos neniekina. Bet vėl nenorėjau Bažnyčioje riaušių ir skandalų"[103].

Vyskupas į Vilnių atvyko rytiniu traukiniu gruodžio aštuntąją, Nekaltai Pradėtosios Švč. Mergelės Marijos iškilmės dieną. Pakeliui jį pasveikino Lentvario klebonas su parapijiečiais, Vilniaus geležinkelio stotyje pasitiko Kapitulos, Tarybos ir miesto atstovai. Pirmiausia jis pasuko į Aušros Vartus. Ten jį

---

[100] *Journal*, p. 151 (*Užrašai*, p. 109); *Stolica*, p. 102.

[101] *Journal*, p. 152 (*Užrašai*, p. 109); *Stolica*, p. 104–105, konsekracijos liudijimas (1918.12.03); nors konsekratoriaus asmenį, nominatui ketinus visiškai kitaip, padiktavo neišvengiama būtinybė, tačiau, Lenkijai užėmus Vilnių, ta aplinkybė suteikė lenkų tautininkams argumentą, kad vysk. Matulevičius nusistatęs prieš lenkus. Janas Obstas plyšojo per visą Lenkiją: „tiesiai iš Varšuvos jis [vysk. Matulevičius] traukia į Kauną, visokios priešiškos, antilenkiškos agitacijos lizdą, kad vyskupo šventimus gautų iš atviro, beatodairiško ir užsispyrusio lenkybės priešo – vyskupo Karevičiaus – rankų." (X.Y.Z. [Jan Obst], *Kwestia biskupia*, in: „Gazeta Warszawska" 1919, nr. 223).

[102] *Journal*, p. 152–153 (*Užrašai*, p. 110).

[103] *Journal*, p. 153–154 (*Užrašai*, p. 111).

pasveikino šventovės šeimininkas prelatas Francišekas Volodzka (Wołodźko). Buvo sukalbėta Dievo Motinos litanija ir sugiedota *Tavo apgynimo šaukiamės*. Čia jam buvo įteiktas premjero Voldemaro laiškas. Jis reikalavo, kad būtų leista Tarybos ir vyriausybės atstovams pirmiems sveikinti Vyskupą po šv. Mišių, priešingu atveju jie jose nedalyvausią. Taip pat reikalavo, kad probulė būtų perskaityta ir baltgudiškai. Vyskupas pakartojo ankstesnius žodžius, kad šeimininkas yra Kapitula ir ji nustato prakalbų eilės tvarką, bet prašė, kad visiems būtų įtikta. Kapitula nusprendė, kad baltgudžių kalba nieko nebus skaitoma, bet jei Taryba ir vyriausybė spirsis, leis jiems sveikinti pirmiesiems[104].

Prie katedros durų Ordinarą pasveikino prelatas Michalkevičius kartu su kunigais. Po to Vyskupas apsirengė vyskupo rūbais ir pradėjo ingreso ceremoniją. Katedra buvo perpildyta, ir aplinkui ją stovėjo žmonių minios. Vyskupas iš pradžių kalbėjo iš sosto kunigams lotyniškai, paskui iš sakyklos tikintiesiems lenkiškai ir lietuviškai. Kaip vėliau sužinojo, prakalbų eiliškumo klausimu lenkai ir lietuviai aštriai ginčijosi dvi savaites[105]. Pamokslas buvo grynai tikybinio turinio. Jis kalbėjo: „Stoju nepažįstamas, todėl pirmučiausia prašau vieno dalyko – laikykite mane Kristaus tarnu, atsiųstu Jums rodyti į dangų kelią ir vesti į amžinąją laimę. Nuo šio laiko mes gyvensime kaip viena didelė dvasinė šeima, kurios aš būsiu tėvu ir vadu šioje vargingoje dvasinėje kelionėje. [...] Neatstumsiu nuo savęs nė vieno. Santaikoje su visais gyvendamas, rūpinsiuos, kad viešpatautų meilė, kad nebūtų barnių, neapykantų, nuoskaudų. Noriu būti atlaidus piktiems, parama silpniems, užvėja geriems. [...] Mano darbo dirva – Kristaus Karalija (Kovojanti Bažnyčia). Mano partija – Kristus; tikiuosi, kad Dievo Malonė bus su manim ir tinkamai kreips mano žingsnius".

Pamokslą baigė malda Aušros Vartų Marijai: „Švenčiausioji Nekaltai Pradėtoji Dievo Motina, kuri Aušros Vartuose švieti ir mus gini bei globoji! Pavedu Tau save ir savo aviją. Suteik, kad baigtųsi karas ir įvyktų ramybė! Kad išnyktų neapykanta ir

---

[104] *Journal*, p. 154–155 (*Užrašai*, p. 112).
[105] *Journal*, p. 158 (*Užrašai*, p. 115).

įsiviešpatautų visuotinė meilė! Sutaikink mus su Savo Sūnumi, kad visi linksmintumės Danguje. Amen"[106].

Jau po ingreso jis sužinojo, kad Tarybos ir lietuvių valdžios atstovų katedroje nebuvo. Kapitula jiems nedavė atskirų vietų, taigi jie neatėjo. Jis buvo nuomonės, kad, laikantis mandagumo taisyklių, derėjo jiems leisti pirmiesiems pasveikinti jį bent vyskupų rūmuose, tam prieštaravo kanauninkas Liubianecas. Galiausiai dėl nesusipratimo jie apskritai neatvyko. Vėliau Vyskupui buvo pasakyta, kad lenkai boikotavo ir Tarybą, ir Lietuvos vyriausybę[107].

Matydamas tuos konfliktus, Vyskupas su kartėliu rašė: „Nežinau, kodėl man niekad taip neišrodė menki, niekingi tie tautiniai ginčai, neapykantos, užsispyrimai, kaip dabar. Rodos, turint kiek geros valios ir nuolaidumo, buvo galima visus sutaikyti Kristuje"[108].

Vyskupas apsigyveno kurijos kaimynystėje, Kapitulos mūriniame name Pilies g. 8, kur rezidavo paskutiniai vyskupijos valdytojai. Nuo naujųjų metų pradžios kartu su juo gyveno kapelionas Juozas Vaitkevičius, marijonas ir Fribūro auklėtinis, bei kandidatas į vienuoliją Andrius Meciūnas. Ten jie įsivedė vienuolišką tvarką. Savo koplyčioje vysk. Matulaitis galėjo laikyti Švenčiausiąjį Sakramentą tik 1919 m. kovo 19 d. gavęs vizitatoriaus A. Račio įgaliojimus. Ta proga dienoraštyje įrašė: „... dabar bus ramiau, maloniau ir jaukiau su Mieliausiu Išganytoju gyvenant po vienu stogu; dabar galėsime dažnai lankyti Viešpatį Jėzų Švenčiausiame Sakramente"[109].

Keletą dienų po ingreso Vyskupas buvo įvairių grupių kviečiamas į priėmimus ir pats atlikinėjo vizitus. Pirmieji jį pakvietė pietų lenkai dvarininkai. Kai buvo pakeltas tostas jo garbei ir išreikšta viltis jį prisidėsiant prie lenkų-lietuvių unijos atnaujinimo, Vyskupas atsakė tarnavęs žmonėms Lenkijoje visa širdimi ir čia visiems tarnausiąs. Būdamas kunigas ir vyskupas,

---

[106] Pw, p. 199–201 (AJM, p. 202–203).

[107] *Journal*, p. 158 (*Užrašai*, p.115); Vyskupo pastangos, kad Taryba sveikintų pirmoji, Kapitulos nuomone,kėlė lenkų visuomenės nepasitikėjimą (LMAB 43, VKF 520, k. 109). – „Lietuvos valdžia" – neseniai sudarytoji Ministrų Taryba (*Red. past.*).

[108] *Journal*, p. 108 (*Užrašai*, p. 115).

[109] *Journal*, p. 232 (*Užrašai*, p. 180); vysk. Matulaitis neturėjo herbo. Vyskupiją ėmė valdyti neramiu laiku, o ir pats tikriausiai tam dalykui neteikė didesnės reikšmės.

tegalįs tik meilę, broliškumą ir vienybę žmonėms skelbti. Bet atsiribojo nuo politikos reikalų, nes jie nuo jo nepriklauso, negali ir nenori jų svarstyti. Ši kalba klausytojams patiko. Tos pačios dienos vakare pietus jam surengė kunigai seminarijoje[110].

Kitą dieną Vyskupas apsilankė pas Lietuvos Ministrų Tarybos pirmininką, jo pavaduotojus, ministrus ir žymesniuosius valdininkus. Buvo paskelbta interpeliacija, kodėl probulė neskaityta baltgudžių kalba, nebuvo prakalbos ta kalba ir kodėl katedroje nebuvo paskirtos vietos Tarybos atstovams. Atrodo, kad paaiškinimai buvo priimti teigiamai[111].

Dar kitą dieną Vyskupą pakvietė lenkų krikščionys demokratai. Kaip socialinių kursų organizatorius Varšuvoje ir Kaune, Bažnyčios socialinės doktrinos dėstytojas Peterburge ir šios srities publikacijų autorius, bent šioje aplinkoje jis buvo žinomas žmogus. Atsakydamas į gausias politinio pobūdžio kalbas, pasakė, kad geriausias jo tarnavimo tėvynei būdas yra Kristaus mokslo skelbimas[112].

Nusiraminę pagaliau pakvietė jį Tarybos ir valdžios atstovai. Ten taip pat buvo daug politinio pobūdžio prakalbų. Naudodamasis proga, Vyskupas pasakė du apologetinius pamokslėlius. Savo įspūdžius apie šį susitikimą jis užbaigė žodžiais: „Lietuviai, nusiminę dėl ingreso ir paabejoję, koks aš būsiu lietuviams, dabar nurimo"[113].

Laisvomis dienomis paprastai priešpiet jis priimdavo interesantus ir svečius, o po pietų lankė žymias miesto ir apylinkių asmenybes bei vienuolijas. Ypač iškilmingai jį priėmė lenkių nazaretiečių mokyklose. Ta proga rašė: „Pasiryžau kiekvienos tautos geismus ir siekinius gerbti, kiek jie nepriešingi mūsų tikybos dėsniams"[114]. Taip jis mezgė ryšius su savo tikinčiaisiais.

Kaip matėme, Apaštalų Sostas atmetė politinius kandidatus į Vilniaus vyskupo sostą, kuriuos buvo iškėlusios tiek vokiečių-lietuvių, tiek Vilniaus lenkiškoji aplinka, o priėmė kaip savo kandidatūrą vyskupų, daugiausia lenkų, iškeltąjį kun. Jurgį

[110] *Journal*, s. 158–159 (*Užrašai*, 115–116).
[111] Ten pat.
[112] Ten pat, p. 159 (p. 116).
[113] Ten pat, p. 159 (p. 116).
[114] Ten pat, p. 160 (p. 117).

Matulaitį. Ateityje Pijus XI galės sakyti Lenkijos valdžios atstovui, kad „vyskupas Matulevičius buvo paskirtas Lenkijos vyskupų pastangomis“[115]. Kun. Matulaitis, lietuvis, bet auklėjimu ir darbu susijęs su Lenkija, be to, dievobaimingas ir išsilavinęs žmogus, atrodė sugebėsiąs tenkinti religinius daugiatautės Vilniaus vyskupijos poreikius. Vokiečių ir lietuvių valdžiai buvo sunku priimti tokį apolitišką kandidatą, tačiau dėl nepalenkiamo Apaštalų Sosto nusistatymo ir Vokietijos pralaimėto karo paskutiniu momentu ji sutiko. 1918 m. spalio 23 d. jis tapo Vilniaus vyskupu.

Lenkų tautininkai, naudodamiesi antivokiškomis ir antilietuviškomis visuomenės nuotaikomis, prasilenkdami su tiesa, daug metų vysk. Matulevičių vaizdavo kaip siekusių nulenkinti Vilniaus kraštą generolo Ericho Liudendorfo ir kardinolo Adolfo Hartmano statytinį. Užtat faktą, kad jį rėmė Lenkijos vyskupai, aiškino jo „maskavimusi“[116]. Generolas Liudendorfas buvo minimas dėl to, kad įsipyko lenkams, o kardinolas Hartmanas – kaip Vatikano ryšininkas.

---

[115] AAN, MWRiOP 457, k. 171, MSW (VRM) 1924.01.25 raštas Ministrų Tarybos pirmininkui.

[116] J. Obst, *Litewski biskup na polskiej ziemi*, in: „Rzeczpospolita“ 1921, nr. 80; X.A.C., *Nieszczęśliwa diecezja*, in: „Rzeczpospolita“, 1923, nr. 225; *Białoruski sufragan*, in: „Gazeta Warszawska“ 1919, nr. 148; X.Y.Z. [Jan Obst], *Kwestia biskupia*, in: „Gazeta Warszawska“ 1919, nr. 223.

2.

VYSKUPAS IR POLITINĖS PERMAINOS

Kai 1918 m. gruodžio 8 d. vysk. Matulaitis tapo Vilniaus vyskupijos ganytoju, Vilnių valdė vokiečiai ir nuo jų priklausomi lietuviai. Tačiau iš rytų artinosi Raudonoji armija. Netrukus vokiečių kariuomenė turėjo palikti miestą. Keli tarpusavyje kovojantys veiksniai rengėsi perimti palikimą.

Gruodžio 15 d. vysk. Matulaitis kartu su vysk. Pranciškumi Karevičiumi bei asistuojant prelatui Kazimierui Michalkevičiui Vilniaus katedroje suteikė vyskupo šventimus kun. Edvardui O'Rurkei, kuris buvo paskirtas Rygos vyskupijos ordinaru. Kitą dieną vyskupai tarėsi, kaip pasirengti sutikti sovietus. Buvo nutarta, kad kunigai per pamokslus turi aiškinti Kristaus mokslą, pabrėždami tas temas, kurioms prieštarauja komunistai, ir sutvarkyti finansinius reikalus. Taip pat kalbėta apie tolesnę ateitį, buvusių katalikų šventovių susigrąžinimą, apie metrikacijų knygų pavyzdžius, misijas, vienuolijų steigimą, naujojo Kanonų Teisės Kodekso įgyvendinimą, keitimąsi patyrimu. Jie dar nutarė, jei bus galima, išleisti bendrą laišką tikintiesiems, o Vilniaus vyskupui buvo pavesta jį parengti. Tos pačios dienos vakare vysk. Matulaitis sukvietė miesto kunigus ir papasakojo apie priimtus sprendimus; kartu svarstė, kaip juos įgyvendinti. Buvo numatyta Vilniaus bažnyčiose iš eilės surengti permaldavimo pamaldas su atitinkamais pamokslais[1].

Mieste buvo neramu. Vyskupo padėtis buvo neapsakomai kebli. „Nežinia buvo, kaip insitaikius. Viskas virte virė. Laikiausi

---

[1] *Journal*, p. 160–163 (*Užrašai*, p. 117–119).

Kristaus ir Bažnyčios. Mačiau, kad kiekvieni, ir lietuviai, ir lenkai, į savo pusę traukia, nelabai paisydami Bažnyčios reikalų"[2]. 1918 m. gruodžio 27 d. Vyskupą aplankė iš Varšuvos atsiųstas Pilsudskio šalininkas Stefanas Mickevičius (Mickiewicz) ir pranešė, kad lenkai nutarė užimti Lietuvą, tačiau paliks jai teisę apsispręsti, garantuos laisvę Bažnyčiai ir tautinių mažumų teises. Vyskupas jam atsakė, kad politika neužsiimąs, bet, atėjus lenkų kariams, rūpinsiąsis jų išganymu, kaip ir kitų žmonių. Be to, pagal savo pareigą nuolat kviečiąs žmones į vienybę, meilę, broliškumą. Po dviejų dienų Juozas Purickis Lietuvos atstovybės Berlyne vardu atsiuntė jam telegramą, prašydamas Vyskupą paskelbti, kad vokiečiai neatiduosią Vilniaus nei bolševikams, nei lenkams, kad Taryba gausianti paskolą bei ją pripažįstanti Antantė. Vyskupas šią telegramą persiuntė Tarybai[3].

Vokiečiams nutarus palikti miestą, lenkų generolas Vladislavas Veitka (Wejtko) 1919 m. sausio 1 d. ryžosi mūšiui. Vilniaus apylinkėse lenkai susirėmė su Raudonąja armija, pačiame mieste aršiai kovojo su bolševikais ir vokiečių kariuomene. Su gyventojų pagalba po poros dienų Vilnius atsidūrė lenkų rankose[4]. Kovų metu vysk. Matulaitį pasiekė įvairūs dvasininkų pasiūlymai. Pas jį atvykęs vienuolis iš brolių doloristų kongregacijos klausė, ar broliai gali padėti ginklu kovojantiesiems. Vyskupas atsakė, kad jokiu būdu neturi stoti į kariuomenę, nes tai priešinga vienuolio pašaukimui bei Kanonų teisei, ir gali vien tik rūpintis sužeistaisiais. Vėliau netoli besiginančios Darbininkų ir kareivių tarybos Varnų gatvėje esančios bažnyčios klebonas klausė, ar galima leisti, kad iš bažnyčios bokšto būtų apšaudomi komunistai. Vyskupas uždraudė, sakydamas, kad „negalima [...] naudoti Dievo namų karo tikslams"[5]. Generolas Veitka atsiuntė kunigą, kad Vyskupas įgaliotų jį suorganizuoti kariuomenei kapelionus, ir šiai iniciatyvai buvo visiškai pritarta[6].

Nors, Vyskupo nuomone, kunigai gausiai dalyvavo organizuojant savigyną, konsistorijos sekretorius kun. Julijanas

---

[2] *Journal*, p. 163 (*Užrašai*, p. 120).
[3] *Journal*, p. 164 (*Užrašai*, p. 120–121).
[4] P. Łossowski, *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*, Warszawa 1996, p. 32–33.
[5] *Journal*, p. 169 (*Užrašai*, p. 122).
[6] *Journal*, p. 169 (*Užrašai*, p. 122).

Steckevičius (Steckiewicz) jam pranešė „... žmonės būk blogu laiką, kad tokioje valandoje kunigai nieku nepasižymint, neišstojant". Vyskupas nepritarė jo nerimui: „Geriau kunigams nesikarščiuoti, nesikišti į ginčus ir karus, o dirbti savo Bažnyčios darbą ir žmonių išganymo darbą"[7].

Nepaisant didelės visuomenės pagalbos, lenkų būriai buvo per menkai ginkluoti, kad galėtų priešintis bolševikams. Nesulaukę pagalbos iš Varšuvos, sausio 5 d. jie paliko Vilnių, užleisdami vietą sovietams. Tačiau tai buvo miesto lenkiškumo demonstracija. Vyskupo Matulaičio vertinimu, lenkai „savo areštais, užpuldinėjimais, šaudymais, kratomis suerzino ir sukėlė žmones, suerzino ir įpykino žydus, lietuvius, baltgudžius, labiausiai – maksimalistus, ir gal tik užtraukta ant nekaltų žmonių bolševikų pagieža ir kerštas"[8].

Daug į politiką įsipainiojusių kunigų turėjo bėgti iš miesto. Ir Vyskupas buvo kalbinamas bėgti ar bent jau pasislėpti. Tačiau jis nusprendė pasilikti vietoje. Per Trijų Karalių iškilmes katedroje aukojo sumą. Bažnyčia buvo pilna žmonių[9].

Vilniuje įsikūrė naujai įkurtosios Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos vyriausybė, kuriai vadovavo Vincas Kapsukas-Mickevičius. 1919 m. vasario 27 d. Lietuvos Socialistinė Respublika susijungė su Baltgudijos Respublika.

Jau pirmomis naujosios valdžios dienomis prasidėjo areštai, kratos, rekvizicijos, nedarbas ir badas. Apie normalų sielovados darbą visoje vyskupijoje nebuvo nė kalbos. Vysk. Matulaičiui buvo nepaprastai sunkūs ir keblūs keli reikalai: kun. Mukermano įkalinimas, bandymas atimti iš jo paties butą ir dekretai dėl nuosavybės, mokyklos bei Bažnyčios atskyrimo nuo valstybės.

Vokiečių valdžia prieš kelerius metus Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčioje buvo įsteigusi garnizono sielovados centrą. Anksčiau ji buvo jėzuitų bažnyčia, kurią caro valdžia buvo pavertusi stačiatikių cerkve. Kariuomenės kapelionu šioje bažnyčioje buvo jėzuitas kun. Ferdinandas Mukermanas (Muckermann), žinomas

[7] *Journal*, p. 170 (*Užrašai*, p. 123).
[8] *Journal*, p. 173 (*Užrašai*, p. 125).
[9] *Journal*, p. 173–174 (*Užrašai*, p. 126).

vokiečių sociologas. Jis kiek pramoko lenkų kalbos, patarnaudavo ir Vilniaus katalikams, daugiausia darbininkams. Kai vokiečių kariuomenė traukėsi iš Vilniaus, vysk. Matulaitis paprašė jį pasilikti. Jis norėjo išlaikyti šią bažnyčią katalikų rankose ir dirbti čia sielovados darbą tarp darbininkų; prašė, kad būtų dirbama bažnytine dvasia, be politinio atspalvio. Kun. Mukermanui davė pagalbininką baltgudį kun. Michalą Piatrouskį, talentingą sielovadininką. Viskas vyko puikiai. Į įsteigtą Krikščionių sąjungą užsirašė 9 tūkst. darbininkų. Tačiau kun. Mukermanas lietė jautrią komunistams vietą – darbo pasaulį. Išleidęs pirmąjį laikraštėlio numerį, 1919 m. vasario mėn. naktį iš 8-osios į 9-ąją gavo įsakymą išvykti iš Vilniaus per 24 valandas[10].

Atsisveikindamas su miestu, kun. Mukermanas pasakė pamokslą, po kurio žmonės uždarė bažnyčią ir nutarė ginti kunigą. Bažnyčią apsupo policijos kordonas, buvo išjungta elektra. Kadangi žydai policininkai elgėsi provokuojamai, jie buvo nuginkluoti. Brendo didelis konfliktas. Vysk. Matulaitis kreipėsi ir į rabiną, kad nepersekiotų katalikų, ir į Kapsuką, kad paleistų kun. Mukermaną. Žydų policininkai buvo pakeisti lenkų kareiviais, tarnaujančiais komunistams, tačiau kunigo nepaleido. Vasario 12 d. kariuomenė užėmė bažnyčią. Kun. Mukermanas buvo įkalintas Minske, o kelios dešimtys asmenų sulaikyta Vilniuje. Vysk. Matulaitis dar kartą laišku kreipėsi į Kapsuką, kad būtų paleisti sulaikytieji ir grąžinti bažnyčios raktai. Kapsukas atsakė, kad raktus atiduos, kun. Mukermanas bus teisiamas, o žmonės, atlikus tyrimą, bus išleisti į laisvę. Įsigalėjo visuotinės represijos[11].

Susiklosčius tokioms aplinkybėms, vysk. Matulaitis manė, kad privalo laišku kreiptis į Vilniaus katalikus ir artimiausią sekmadienį, vasario 16 d., prabilti katedroje. Tai nebuvo lengvas dalykas. Viena, jis norėjo pasakyti katalikams, kad jie turi neatimamas teises, kurios dabar yra pažeidžiamos, bet nenorėjo, kad dėl jų būtų kovojama krikščionims netinkamu būdu, antra, bijojo duoti komunistams pagrindą apkaltinti jį skatinus sukelti kontrrevoliuciją[12].

---

[10] *Journal*, p. 185–187 (*Užrašai*, p. 137–139).
[11] *Journal*, p. 188–191 (*Užrašai*, p. 140–142).
[12] *Journal*, p. 193–194 (*Užrašai*, p. 143–144).

Laiške Vilniaus katalikams rašė: „Vilniečiai katalikai! [...] Be abejo, Jums daroma skriauda; Jūs turite teisę reikalauti žodžio, spaudos, draugijų ir susirinkimų laisvės. Jūs, darbo žmonės, turite teisę, spiesdamiesi į draugijas, reikalauti ir siekti, ir dėl jų kovoti tokių visuomenės gyvenimo sąlygų, kad galėtumėte gyventi tinkamą žmogui ir krikščioniui gyvenimą, ir turite teisę kviesti sau į pagalbą tokius žmones, kurie Jums tinka, kuriais pasitikite. Jūs, katalikai, turite teisę reikalauti sąžinės laisvės, kad Jūsų įsitikinimai, Jūsų tikėjimas būtų gerbiami, kad nebūtų bjaurinamos ir iškoneveikiamos Jūsų bažnyčios, turite teisę ir pareigą reikalauti, kad Jūsų vaikai galėtų būti auklėjami katalikų tikybos dėsniais, kad tikyba nebūtų šalinama iš mokyklų. Turite teisę ir pareigą ginti savo Bažnyčią [...]. Bet kovodami dėl savo teisių ir įsitikinimų, atsiminkite, kad tai darytumėte Kristaus dvasios vedami. Tikėkite, aš nugalėjau pasaulį – sako Viešpats Jėzus. Kuo gi Jis jį yra nugalėjęs? Kokiu ginklu? Štai savo Dvasios galybe, savo aukos, kančios ir meilės jėga. Tie Kristaus ginklai teesie ir Jūsų apsigynimas. Žiūrėkite, kad nieks Jūsų iš kantrybės neišvestų, nesiduokite provokuojami, žiūrėkit, kad kas Jūsų nepastūmėtų prie neprideramų krikščioniui-katalikui veiksmų. Nepamirškite: Jūs esate įpėdiniai tų krikščionių, kurie pirmaisiais mūsų tikėjimo amžiais, kai siautė baisiausia priespauda, dažnai turėdavo lieti savo kraują, bet niekada nėra praliejęs svetimojo".

Jis kreipėsi ir į komunistus: „Paraginęs katalikų liaudį, kad visom išgalėm palaikytų taiką ir ramybę, su širdingu prašymu kreipiuosi ir į tuos, kurie nėra krikščionys, ir į tuos, kurie yra priešingų mums įsitikinimų. Jūs pagerbkite mūsų tikybinius įsitikinimus, mūsų šventyklą; palikite tikrą laisvę mūsų religijai ir mūsų Bažnyčiai, mūsų draugijoms, mūsų Katalikų Veikimui; darykite įtaką savo tikėjimo draugams ir savo šalininkams, kad prisidėtų prie bendros ramybės ir taikos – visų piliečių sugyvenimo". Baigdamas visus kvietė įtemptai dirbti, kad galėtų padėti vargšams, kuriems gresia bado mirtis[13].

Laiškas buvo nelegaliai išspausdintas lenkų ir lietuvių kalbomis. Jis buvo perskaitytas visose Vilniaus bažnyčiose. Jo

[13] Pw, p. 165–167 (AJM, p. 204–205).

neperskaitė tik vienas Visų Šventųjų parapijos klebonas Napoleonas Dijakovskis, pasakęs, kad nėra „jame nieko lenkiška". Tai labai nuliūdino Vyskupą[14].

Apie tai, ką trumpai rašė laiške, vysk. Matulaitis ketino plačiau pakalbėti per pamokslą, paliesdamas ir tas temas, kurios pastarosiomis dienomis buvo iškeltos komunistų surengtuose mitinguose. Kai kurie kunigai, pavyzdžiui, kun. Stanislavas Macejevičius (Maciejewicz), siūlė surengti viešą procesiją, nors buvo draudžiama burtis gatvėse, bei iš naujo pašventinti Šv. Kazimiero bažnyčią. O kiti patarinėjo Vyskupui neskelbti laiško ir nesakyti kalbos, bijodami, kad jį gali suimti. „Nei vienų, nei antrų nepaklausiau, matydamas, kad čia jiems politika terūpi. Mano nuomone, kur pavojus, ten netinka vyskupui kitais dangstytis, reik pačiam stoti. *Bonus pastor animam ponit pro ovibus (Gerasis ganytojas už avis guldo savo gyvybę).* Vargas tam vyskupui, jei kas įmanydamas segasi jam į skvernus ir tempia į savo pusę; jo asmenim remdamiesi, gražiais protavimais dangstydamiesi, nori savo tikslus atsiekti. Bet Dievas ir Angelas Sargas, matyt, budi, sergsti ir gelbėja"[15].

Į jo pamokslą katedroje sekmadienio vakarą atėjo keliolika tūkstančių žmonių. Jis kalbėjo visą valandą. Jam atrodė, kad po pamokslo „žmonių dvasia pakilo, tikėjimas sustiprėjo, prie Bažnyčios prisirišimas padidėjo".[16]

Jis suprato, kad nei laiškas, nei pamokslas negalėjo patikti bolševikams, ir ėmė rengtis pačiam blogiausiam: sutvarkė svarbesnius reikalus, parašė paskyrimus, paskyrė savo pavaduotoją vyskupijoje ir Marijonų vienuolijoje, o pats atsidavė Dievo Apvaizdai. Apie savo nusiteikimą dienoraštyje rašė: „Bolševikams suardžius visur tvarką ir sustabdžius gyvenimo bėgį, negalima buvo dijacezijoje nieko veikti; pradėjo imti mane lyg kas nusiminimas ar nerimas, ar nuobodys. Dabartės, prasidėjus kovai, pajutau, kad lyg nauja jėga, nauja kokia galybė į mane įžengia, pajutau, kad vėl iš naujo imu gyventi. Apėmė mane neišbylomas noras ginti mieliausioji Bažnyčia, kentėti dėl jos, jai

[14] *Journal*, p. 208–210 (*Užrašai*, p. 158–160).
[15] *Journal*, p. 193 (*Užrašai*, p. 144–145).
[16] *Journal*, p. 195 (*Užrašai*, p. 147).

visiškai pasišvęsti. Nors neminėdamas bolševikų, kalbėjau prieš juos stačiai, griežtai, drąsiai išdėstydamas jų mokslo nedorybes ir suktybes. Matyt buvo, žmonės gerai suprato, ką aš noriu pasakyti, klausė atsidėję, kiekvieną pasakymą, matyt, domėn dėjosi. Tegul bus Dievas pagalbininkas ir Jo šventoji, mūsų mieliausioji motina Bažnyčia išaukštinta!"[17] Tai vienas labiausiai asmeniškų ir jausmingiausių šio laikotarpio įrašų.

Vysk. Matulaičio užsidegimas persidavė darbininkams. Jie nusiuntė pas valdžią delegaciją, kuri reikalavo grąžinti bažnyčią ir išleisti suimtuosius. Ir tikrai, bažnyčia netrukus buvo atiduota, o kovo 2 d. išleisti beveik visi suimtieji.[18] Į Minską kun. Mukermano ginti Vyskupas išsiuntė kun. Andriejų Cikotą, o darbininkai – savo atstovus[19]. Po devynių mėnesių rusai, Raudonajam Kryžiui tarpininkaujant, kun. Mukermaną iškeitė į savo žmogų.

Kun. Mukermano byla turėjo platų atgarsį. Iš tikro tai buvo kova už žmogaus ir Bažnyčios teises. Vyskupas išsigelbėjo neabejotinai Vilniaus katalikų laikysenos dėka.

Vos nurimus Mukermano reikalui, 1919 m. kovo 19 d. vysk. Matulaitis gavo komunistų įsakymą per tris dienas išsikraustyti iš savo buto ir persikelti į trečią aukštą. Jam buvo leista pasiimti tik savo lovą, o kiti baldai ir rakandai turėjo būti palikti savo vietose[20]. Vyskupas gyveno pirmame ir antrame aukštuose. Trečiasis aukštas dar buvo neįrengtas, net nebuvo šildymo. „Nusistačiau pats iš namų neiti, kol atėję neišvarys; tegul žmonės žino, kad mane prievarta iš namų išmeta. Tas gandas, kad mane iš namų varo, pasklido po visą miestą"[21], rašo savo dienoraštyje. Jei tektų išsikraustyti, Vyskupas buvo nutaręs apsigyventi seminarijoje.

Nenorėdamas, kad kiltų sumaištis, kreipėsi į aukščiausiąją valdžią su Kapsuku priešakyje, kuris buvo labai nepatenkintas dėl tokio įsakymo. Kovo 22 d. vysk. Matulaitis gavo „raštelį, kad ansai paliepimas ėsąs atmainytas"[22].

---

[17] *Journal*, p. 196 (*Užrašai*, p. 147–148).
[18] *Journal*, p. 214 (*Užrašai*, p. 163).
[19] *Journal*, p. 205 (*Užrašai*, p. 155).
[20] *Journal*, p. 228 (*Užrašai*, p. 176).
[21] *Journal*, p. 228 (*Užrašai*, p. 176).
[22] *Journal*, p. 228–229 (*Užrašai*, p. 176).

Nepaisant to, kovo 30 d. vysk. Matulaičiui buvo pranešta, kad komisaras, ketinęs apsigyventi vyskupo namuose, jau grįžo iš Maskvos ir netrukus atvyks iš geležinkelio stoties. Ir iš tikro jis tuojau pat prisistatė su palyda; iš viso buvo septyni žmonės, tarp jų dvi moterys. Vyskupas parodė jam raštą, atšaukiantį ankstesnį įsakymą, pastarasis atsakė galįs jo nepaisyti ir pareiškė norįs apsigyventi vyskupo name, bent jau laikinai. Tačiau Vyskupas jį įspėjo: „Tamistos turite galios, galite daryti ką tinkami; ne ką padarysi, užleisti jums kambarius aš esu priverstas; jums verčiant, ir visiškai pasišalinsiu iš namo, bet Tamistoms nepatariu čia eiti; nes žinau katalikų liaudį – ji tokių dalykų nepakęs, bus sumišimas"[23].

Tai pasakęs, jis išėjo į miestą laikyti šv. Mišių, o grįžęs prie namų rado žmonių minią, kurie sakė jokiu būdu neleisią apsigyventi čia komunistams. Ypač juos erzino moterų buvimas. Norėdamas, kad jų nepasitenkinimas įgautų legalią formą, Vyskupas patarė jiems eiti pas vietos valdžią. Ten liaudis pagrasino streiku, sakė sustabdysią geležinkelį ir elektrinę.

Po kelių bandymų patekti į namą komisaras ir jo žmonės išsidangino iš kiemo, pagrasinę vyskupo namiškiams: „Mes vis tiek čia tvarką padarysime, vis tiek čia jūs „papos" nebus"[24].

Vysk. Matulaitis vėl manė jam gresiant kalėjimą. Todėl paskyrė savo delegatą vyskupijai valdyti, sutvarkė visus dokumentus. Be kelių šnipų, kovo 31 d. pas jį atvyko du Būstų skyriaus atstovai, iš kurių vienas prisistatė esąs Jupovičius, ištirti, ar jis „žmonių prieš bolševikus nekurstęs, ar neskatinęs geležinkeliečių streikuoti. [...] Kaip kas yra buvę man išdėsčius, jie nurimo ir išėjo sau"[25].

Nuo bolševikų įžengimo į Vilnių dienos vysk. Matulaitis gyveno nerimaudamas, kad bus išleisti trys Bažnyčią liečiantys dekretai: dėl materialinių gėrybių, dėl mokyklų ir dėl Bažnyčios atskyrimo nuo valstybės. Žinia apie juos ėjo iš Rusijos. Jie pastatytų Bažnyčią į naują, nežinomą padėtį.

---

[23] *Journal*, p. 238–239 (*Užrašai*, p. 186).
[24] *Journal*, p. 240 (*Užrašai*, p. 187).
[25] *Journal*, p. 240, 242 (*Užrašai*, 188–189).

Pirmiausia pasirodė dekretas dėl žemės, paskelbtas 1919 m. sausio 17 d. žurnale „Komunistas", kuriame, tarp kita ko, buvo skelbiama: „Dvarų žemės, majoratiniai dvarai, buvę valstybiniai ir vyriausybiniai, bažnyčių, vienuolynų bei didesni valstiečių žemių sklypai, taip pat gyvasis ir negyvasis ūkių inventorius, pastatai ir ūkių turtas tampa Lietuvos Respublikos nuosavybe"[26].

Dėl šio dekreto susirūpino visa katalikų dvasininkija. Vyskupas tarėsi su Kapitulos nariais ir tais kunigais, kurie jau pergyveno panašią padėtį Rusijoje, studijavo Bažnyčios teisę, kreipėsi į garsų Vilniaus advokatą Tadą Vrublevskį, kad jis parengtų būdą apsaugoti turtą, kuriam gresia pavojus. Vrublevskis parengė projektą, pagal kurį visas rūpinimasis bažnytiniu turtu pavedamas parapijų taryboms, apie kunigą nė neužsimenant. Vyskupas nusprendė, kad tokia nuostata prieštarauja kanonų teisei, ir manė esant teisingiausia visą reikalą atidėti bei palaukti, ką parodys gyvenimas. Tačiau kunigams patarė sudaryti parapijų tarybas turtui ginti, neperimant jo į savo nuosavybę. Taip pat rekomendavo paaiškinti tikintiesiems, kad jei parapijai priklausantis turtas būtų nusavintas, visa Bažnyčios išlaikymo našta kristų ant parapijiečių pečių[27]. Laimei, bolševikams neliko laiko užsiimti Bažnyčios nuosavybe.

Dar labiau vysk. Matulaitis bijojo dekretų dėl mokyklos supasaulietinimo ir Bažnyčios atskyrimo nuo valstybės. Jis informavo nuncijų Ratį apie jų pobūdį: „Tie dekretai tokie netikę, kad jei bus įgyvendinti, tikrai iš pamatų sugriaus ir Bažnyčią, ir religiją. Komunistų valdžia yra apskritai visiškai priešiška religijai, o ypač katalikų"[28].

Dekretas dėl mokyklų reorganizavimo lietė pačią jų egzistenciją ir todėl sukėlė gyvas katalikiškosios Vilniaus visuomenės emocijas. Neatlaikęs visuomenės spaudimo, ligtolinis švietimo komisaras Vaclovas Biržiška nesiryžo jo išleisti. Tai padarė tik jo įpėdinis Julijanas Leščinskis (Leszczyński)[29]. 1919 m. kovo 24 d.

---

[26] B. Waligóra, *Walka o Wilno. Okupacja Litwy i Białorusi w 1918-1919 roku przez Rosję Sowiecką*, Wilno 1938, p. 162. Dekreto data 1919.01.14.

[27] *Journal*, p. 178–179 (*Užrašai*, p. 130–131).

[28] *Stolica*, p. 118, 1919.04.16 laiškas.

[29] *Journal*, p. 183, 247 (*Užrašai*, p. 135, 194).

dekretas pasirodė žurnale „Młot" [*Kūjis*] (nr. 79). Juo buvo naikinamos privačios mokyklos, dvasininkams draudžiama mokyti, skelbiama, kad tikyba yra privatus tėvų reikalas ir jie neturi teisės vaikus versti tikėti.[30]

Mokyklų vadovybė susidūrė su dilema: jeigu elgsis pagal valdžios nurodymą, su tuo gali nesutikti kunigai ir tėvai. O jei nepaklus valdžiai, negaus iš jos jokios pagalbos, gali net netekti pastatų ir jų įrangos. Gal kartais dėl to reikėtų laikytis dekreto, o tikybos mokyti kur nors privačiose patalpose? Pasitarti šiuo klausimu pas vysk. Matulaitį atvyko advokatas Tadas Vrublevskis, paskui I lenkų berniukų gimnazijos direktorius Stanislavas Koscialkovskis (Kościałkowski)[31], Lenkų švietimo komiteto atstovai Vitoldas Venclavskis (Węcławski) ir Kazimieras Dmochovskis (Dmochowski)[32], taip pat ir kunigai prefektai (kapelionai), tiek lenkai, tiek lietuviai[33].

Vysk. Matulaitis atsakė taip, kaip turėjo atsakyti Bažnyčios ganytojas: 1. Tėvai katalikai turi teisę ir pareigą reikalauti, kad jų vaikai būtų katalikiškai mokomi ir auklėjami. 2. Tėvai privalo griežtai stoti prieš, jei bolševikai pasikėsins mesti tikybą iš mokyklų. 3. Katalikai mokytojai turėtų bent pareikšti, kad visuomenės, vaikų ir tėvų labui ir dėl paties auklėjimo tikyba turėtų likti dėstomuoju dalyku. 4. Bet jei bolševikai ją panaikins, pamatysime, kokia tai bus mokykla. Jei joje bus puolama religija, tėvai katalikai negalės į ją leisti savo vaikų. Vysk. Matulaitis dar pridūrė, kad prireikus išleisiąs specialų laišką kunigams ir tėvams, kad jiems primintų, kokios mokyklos turi būti katalikiškose šalyse[34].

Vysk. Matulaitis pavedė kunigams kurti mokyklose tėvų komitetus, reikalaujančius mokyklose dėstyti tikybą. Jam vadovaujant tokie komitetai atsirado visose mokyklose, kurios sukūrė Centrinį tėvų komitetą. Nors iš pradžių lenkų mokyklų direktoriai skirtingai žiūrėjo į dekretą, tačiau pasiekė, kad vienu balsu būtų pasisakyta už tikybos dėstymą mokyklose

[30] B. Waligóra, *Walka o Wilno* ..., cit. v., p. 234–235.
[31] *Journal*, p. 181 (*Užrašai*, p. 133).
[32] *Journal*, p. 242 (*Užrašai*, p. 190).
[33] *Journal*, p. 182-183, 244–245 (*Užrašai*, p. 134–135, 192–193).
[34] *Journal*, p. 181–182 (*Užrašai*, p. 133).

ir pagrasinta valdžiai neleisti vaikų į mokyklas, jei jose nebus dėstoma tikyba. Balandžio 19 d. tėvų atstovai nuvyko pas komisarą Leščinskį ir įteikė jam savo protestą[35].

Vysk. Matulaičio veiklumas negalėjo patikti komunistams. Dar vasario 9 d. pas jį atvyko Henrikas Lukaševskis, prisistatęs Vitebsko lenkų gimnazijos direktoriumi. Jis džiaugėsi įvestuoju dekretu ir pridūrė, jog tėvams per daug prieš jį protestuojant, valdžia gali suimti Vyskupą. Šis žmogus vysk. Matulaičiui pasirodė labai įtartinas, o jo misija atrodė suplanuota iš viršaus[36].

1919 m. balandžio 17 d. vysk. Matulaitis sukvietė Kapitulos ir Vilniaus klebonų posėdį, norėdamas sužinoti jų nuomonę apie mokyklų reikalus. Atsižvelgdamas į daugumos nuomonę, nutarė per Atvelykį, balandžio 26 d., išleisti aplinkraštį tėvams[37]. Tačiau iki to laiko komunistai pasitraukė iš Vilniaus, ir raštas nebebuvo reikalingas.

Tas sunkus ir nemalonus sovietų valdymas baigėsi, įžengus lenkų kariuomenei. Pirmieji lenkai pasiekė Vilnių 1919 m. balandžio 19 d., Didįjį šeštadienį. Visą miestą jie užėmė per tris dienas. Jiems labai padėjo gyventojai lenkai. Lenkams tai buvo didelis džiaugsmas. Žydai rėmė komunistus, o lietuviai miesto užėmimą laikė nauja okupacija[38].

Dar einant mūšiams pas vysk. Matulaitį atvyko karininkas Kazimiežas Svitalskis (Świtalski) jo pasveikinti Vilnių užėmusios pėstininkų divizijos vado generolo Edvardo Rydz-Smiglo (Rydz-Śmigły) vardu, o netrukus apsilankė ir pats generolas[39].

Balandžio 21 d. pas Vyskupą atvyko naujasis Rytinių žemių generalinis komisaras Ježis Osmolovskis (Osmołowski). Jis pateikė jam savo politinę programą[40], identišką Pilsudskio programai: lietuviai arba sutiks jungtis su Lenkija, arba turės apsiriboti grynai etninėmis žemėmis[41]. Tai buvo federacijos, arba sudabartintos unijos, idėja, prieš kurią lietuviai jau buvo pasisakę, arba ir etninė Lietuvos valstybė be senosios sostinės

---

[35] *Journal*, p. 246–247 (*Užrašai*, p. 195).
[36] *Journal*, p. 182 (*Užrašai*, p. 134)
[37] *Journal*, p. 248–249 (*Užrašai*, p. 196)
[38] P. Łossowski, *Konflikt* ..., cit. v., p. 41.
[39] *Journal*, p. 251 (*Užrašai*, p. 198).
[40] *Journal*, p. 253 (*Užrašai*, p. 200).
[41] P. Łossowski, *Konflikt* ..., cit. v., p. 28.

Vilniaus, be kurios lietuviai neįsivaizdavo savo atgimusios tėvynės.

Po Osmolovskio vizito vysk. Matulaitis dienoraštyje įrašė: „Prašiau, kad manęs nenorėtų traukti į jokias politikas. Mano uždavinys – tai visus žmones taikinti, vesti prie meilės ir vienybės, ir tai aš darysiu, o Tamstos ryžkitės, žinokitės su savo politikomis. Aš esu priešingas ir tam, kad kunigai kišasi į politiką"[42].

Tą pačią dieną Svitalskis užsiminė jam apie Pilsudskio atvykimą ir numatomą jo sutikimą. „... norėta, kad aš dalyvaučiau. Atsakiau, kad tai piliečių reikalas. Mes, vyskupai, sutinkame tik savo katalikų valdovus katedrose, bet p. Pilsudskis dar nėra Lietuvos valdovas"[43].

Kartu su Kapitula vysk. Matulaitis suplanavo Vilniaus išvadavimo iškilmes. Pasakė atlaikysiąs pamaldas katedroje, kartu pabrėždamas nedalyvausiąs jokiose politinėse manifestacijose.

Svarbiausios iškilmės įvyko balandžio 23 d. Šv. Mišias aukojo vysk. Matulaitis asistuojant prelatams. Pilsudskis sėdėjo presbiterijoje priešais vyskupo sostą, šalia jo garbingiausiose vietose – aukštieji karininkai. Pamokslą tautine dvasia sakė kun. Stanislavas Maciejevičius, buvęs Dūmos deputatas; Pilsudskis buvo smilkomas ir duota jam bučiuoti relikvijas, ir kai kam tai nepatiko. Po šv. Mišių buvo sugiedoti *Te Deum* ir *Boże coś Polskę*. Vėliau vysk. Matulaitis kartu su Pilsudskiu ir jo palyda nuėjo pasimelsti į Šv. Kazimiero koplyčią. Iškilmės baigėsi abiejų dignitorių tarpusavio vizitais. Žuvusieji lenkų kareiviai buvo iškilmingai palaidoti tos pačios dienos popietę Rasų kapinėse. Vysk. Matulaitis katedroje aukojo už juos šv. Mišias, pamokslą sakė kun. Karolis Liubianecas[44].

Iškilmės baigėsi balandžio 26 d. vakaru Pilsudskio garbei miesto salėje Aušros Vartų gatvėje. Bronislavo Umiastovskio pakviestas, jame dalyvavo ir vysk. Matulaitis. Organizatoriai jam nepasakė visos teisybės apie šio susitikimo pobūdį: jo metu turėjo įvykti miesto raktų įteikimo nugalėtojui ceremonija. Vysk.

[42] *Journal*, p. 254 (*Užrašai*, p. 201).
[43] *Journal*, p. 254 (*Užrašai*, p. 201)
[44] *Journal*, p. 254–255 (*Užrašai*, p. 202); F. Ruszczyc, *Dziennik*, część I..., cit. v., p. 366–367.

Matulaitis pasakė kalbą, apie kurią dienoraštyje įrašė: „Sakiau, kaip Bažnyčia buvo varginama; kad dabar liuosiau atsikvėpti galima; sakiau už tai nugalėtojui ačiū; išreiškiau pasitikėjimą, kad Bažnyčia dabar jau ir galėsiant liuosai plėtotis ir veikti. Stengiaus kalbėti grynai bažnytine dvasia"[45].

Po dviejų savaičių pas vysk. Matulaitį atėjo kun. Adamas Kuleša ir klausė, ar jis pasirašysiąs teikiamąjį „Pilsudskiui adresą, tą patį, kur induodant jam miesto raktus skaitę. Atsakiau, kad ne, kadangi tai politikos dalykas. Kai Paryžiaus Konferencija tautų likimą nuspręs, be abejo, aš stengsiuos būti ištikimas pilietis tai valdžiai, kuri bus pripažinta. Dabar aš negaliu prie jakijos partijos prisidėti; visiems turiu lygiai tarnauti"[46].

1919 m. spalio 4 d. Vilnius įteikė vėliavą 11 Ulonų pulkui, kuris, pulkininko Vladislavo Belinos-Pražmovskio (Belina-Prażmowski) vadovaujamas, Didįjį šeštadienį užėmė Vilniaus geležinkelio stotį. Ta proga vysk. Matulaitis aukojo katedroje šv. Mišias ir padėkojo Lenkijos kariuomenei už išvadavimą. Jis sakė: „Dievas parėmė jūsų gerą darbą. Todėl tegu jūsų vėliava, kurios šūkį „Dievas ir Tėvynė" jūs vykdote, būna aukštai iškelta".[47]

Vilniaus paėmimo metinės tapo nuolatine iškilmių data vilniečių kalendoriuje. 1921 m. balandžio 19 d. vysk. Matulaitis aukojo šv. Mišias Lukiškių aikštėje, o pamokslą sakė vysk. Vladislavas Bandurskis[48]. 1923 m. vysk. Matulaitis celebravo katedroje šv. Mišias, kurioje dalyvavo aukščiausios Vilniaus valdžios atstovai, o tuo pačiu metu Lukiškių aikštėje šv. Mišias aukojo vysk. Bandurskis[49].

Jau pirmomis lenkų valdymo dienomis vysk. Matulaitis turėjo galimybę susipažinti su tautininkų stovyklos ideologija. 1919 m. gegužės 2 d. jį aplankė Seimo tautininkų frakcijos atstovai Vitoldas Staniškis, Vyskupo pažįstamas iš Marijampolės laikų, taip pat arkivyskupas Juzefas Teodorovičius ir kun. Kazimiežas Liutoslavskis. „Ypač kun. Lutosławskis be galo griežtai ir aštriai visa ką ėmė. Vilnius ir kur gudų katalikų daugiau būtinai turį

[45] *Journal*, p. 259–260 (*Užrašai*, p. 207).
[46] *Journal*, p. 277 (*Užrašai*, p. 223).
[47] „Nasz Kraj" 1919, nr. 139 (X. 05), p. 2.
[48] „Gazeta Krajowa" 1921, nr. 86.
[49] „Dziennik Wileński" 1921, nr. 86.

būti prikergta prie lenkų žemių. Gudai tai ne tauta ėsą, o tik tautai medžiaga. Apsupus Gudiją lenkų mokyklų tinklu, gudai sulenkėsią. Su žydais lenkai varysią kuo nuožmiausį karą: žūt – būt. Anuos lietuvius, kur Kaune, priversią su lenkais dėtis; o jei nenorėtų, tai teturi sau Žemaičių Kunigaikštiją. [...] Aš, kiek galėdamas, malšinau kun. Lutosławskį, kad taip griežtai dalykus statydamas, žmonių nesukiršintų dar labiau. Aš politikon nesikišu, sakiau; bet, kiek žinau lietuvius, tai su Osmołowskio ir Pilsudskio programa gal ir sutiktų; o šiaip tai Dievas žino, kas gal išeiti, gal naujos žudynės ir peštynės. [...] Man skurdu pasidarė su juo kalbant. Tas lenkų tautininkų noras atimti lietuviams Vilnių ir aplenkėjusias Lietuvos dalis, užgrobti baltgudžius ir juos nutautinti neišrodė man, kad prie ko nors dora galėtų privesti. *Iustitia elevat gentes.* Šv. Rašto žodžiais betariant: tik tiesa ir teisybė dideles padaro tautas ir galingas"[50].

Lenkams paėmus Vilnių, prasidėjo savavališkas sąskaitų suvedinėjimas. Žydai karo metu rėmė sovietus. Šen ir ten žydų snaiperis šaudė į lenkų kareivius. Todėl pagal kolektyvinės atsakomybės principą prasidėjo aštrios kaltininkų represijos. Pas juos buvo atliekamos kratos, atimamas jų turtas, sodinami į kalėjimus. Kilo pogromo pavojus. Balandžio 21 d. pas vysk. Matulaitį atvyko du žydų atstovai – rabinas Izaokas Rubinšteinas ir dr. Cemachas Šabadas – prašyti užsistoti žymius žydų veikėjus Levą Jofę ir Samuelį Čiorną. Vyskupas kalbėjosi su generolu Edvardu Rydz-Smiglu, nusiuntė savo atstovus į geležinkelio stotį, kur buvo laikomi sulaikytieji, taip pat kreipėsi į kunigus, kad apramintų tautiečius, net ketino išleisti aplinkraštį, bet buvo atkalbėtas, nes galėjo duoti priešingus vaisius, nei tikimasi. „Išklausęs viso to žadėjau, kur galėdamas, užtarti ir juos ginti, ir tikrai taip dariau".[51]

1919 m. gegužės 2 d. vysk. Matulaitį aplankė Mykolas Biržiška, lietuvių gimnazijos direktorius ir naujai paskirtas Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto vadovas. Jis „ ...papasakojo apie dalykų stovį ir kaip lietuvių žiūrima į lenkų legionų atėjimą čionai. Jo ir lietuvių nuomone, su lenkų legionais atėjusi drauge

[50] *Journal*, p. 270 (*Užrašai*, p. 216–217).
[51] *Journal*, p. 252, 260–261 (*Užrašai*, p. 202–203, 208).

visokeriopa reakcija prieš visokias liuosybes; atėjęs aiškus lenkų imperializmas, kuris kėsinąsis silpnesnes tautas, lietuvius ir gudus, pavergt ir ištautint. [...] Su legionais einąs taip pat nuožmus antisemitizmas, lietuvių ir gudų neapykanta. Jau dabar lietuviai negauną vietų, net šalinami iš vietų, ypač – kur nemoką lenkų kalbos. [...] Pačiam Biržiškai neleista išvykti į Kauną"[52].

1919 m. gegužės 10 d. nusipelnęs Kauno visuomenės ir religijos veikėjas prelatas Konstantinas Olšauskas parašė vysk. Matulaičiui atvirą laišką. Įžangoje pasakoja, kad naujieji okupantai verčią Lietuvos piliečius prašyti prijungti šalį prie Lenkijos. Tai darą net Vilniaus kunigai, pavyzdžiui, kun. Stanislavas Maciejevičius. Tuo tarpu negirdėti Vilniaus vyskupo balso, ginančio Vilniaus gyventojus, o tai galį pakenkti ir šaliai, ir Bažnyčiai. Remdamasis prancūzų kardinolo L. Ameto (Amette) ir belgų kardinolo D. Mersjė (Mercier) pavyzdžiais, jis ragino vysk. Matulaitį: „prabilk visu garsumu, kad visa Lietuva ir platusis pasaulis išgirstų tavo balsą, ginantį mūsų Tėvynę ir Bažnyčią nuo nelaisvės, aiškink ketvirtąjį Dievo Įsakymą apie tėvų ir tėvynės meilę, atkakliai ragink žmones, kad jie būtų ištikimi Nepriklausomos Lietuvos piliečiai, mokyk juos ginti savo Tėvynę ir Bažnyčią nuo visų priešininkų, sulaikyk ir bausk išdavikus, kurie naudoja Bažnyčios ir kunigo autoritetą prieš Tėvynės Lietuvos nepriklausomybę"[53].

1919 m. liepos 2 d. sukako 350 metų Liublino unijai. Lenkų federalistai ta proga norėjo pasinaudoti bažnytiniu vysk. Matulaičio autoritetu ir paprašė jį išleisti komunikatą kunigams apie Lenkijos-Lietuvos uniją. Eva Venclavska (Węcławska) korespondencijoje iš Vilniaus su sarkazmu pranešė, kad „vyskupas nesutiko, nes negalėjo pagirti Jadvygos ir Jogailos flirto". Ir net išpeikė Krikščionių darbininkų sąjungos vadovybę už išsiųstą telegramą į Liubliną[54]. Nepaisant to, buvo numatytos pamaldos Vilniaus katedroje, ir tai užprotestavo M. Biržiška Lietuvių komiteto vardu[55].

---

[52] *Journal*, p. 268–269 (*Užrašai*, p. 215).

[53] LMAB, F 43, vertimas laiško neidentifikuotam žurnalui, tikriausiai lietuvių kalba Kaune leidžiamam „Kareivių žodžiui" (1919.05.22).

[54] E. W[ęcławska], *Listy z Wilna*, „Gazeta Warszawska" 1919, nr. 188.

[55] LCVA, 1672, 2, vol. 16, k. 1, M. Biržiškos 1919.06.03 raštas vysk. Matulaičiui.

Vilniaus krašte Pakraščių sargyba (Straż Kresowa) po kariuomenės ir civilinės administracijos buvo „trečioji valdžia". Ji buvo sukurta pirmais 1919 m. mėnesiais. Pagal statutą jos „uždavinys buvo ginti pasienio žemes, sudarančias vieną nedalomą visetą su Lenkija, ir ypač visa tai, kas išreiškia Lenkijos valstybingumo ir jos apimties interesus, taigi ir Romos Katalikų Bažnyčią [...], taip pat daryti ir prisidėti prie visko, kas didina ir stiprina tų žemių lenkiškumą, ir kad jos priklausytų suvienytai, nepriklausomai Lenkijai"[56]. Slaptame 1919 m. rugpjūčio mėnesį išleistame aplinkraštyje apskričių komisarams generalinis komisaras pilsudskinininkas Ježis Osmolovskis skatino teikti Pakraščių sargybos atstovams „visokeriopą pagalbą ir remti jų organizacinį darbą"[57].

Kurgi dingo šūkis iš Pilsudskio 1919 m. balandžio 22 d. kreipimosi į civilinę valdžią „rūpintis visais, neskirstant nei pagal tikybą, nei pagal tautybę"?[58] Katalikų Bažnyčia pirmiausia priskirta prie institucijų, tarnaujančių „Lenkijos valstybingumo ir jos apimties interesams". Todėl nieko keista, kad vysk. Matulaitis, skelbiantis Bažnyčios apolitiškumo šūkį, vėliau turėjo didelių sunkumų su Pakraščių sargyba.

Nuo 1920 m. balandžio mėnesio lenkų-sovietų kovos smarkėjo visuose frontuose. Liepos 4 d. lenkų gynyba šiaurės rytuose buvo pralaužta, ir Rusijos kariuomenė ėmė artėti prie Vilniaus. Lenkija paskubomis pripažino Lietuvą de facto ir pareiškė norą užmegzti diplomatinius santykius. Premjeras Vladislavas Grabskis išvyko į Vakarus prašyti Antantės valstybių pagalbos. Mainais į pažadą tarpininkauti dėl paliaubų su Rusija sudarymo ir karinės paramos nepasisekusių derybų Belgijos Spa mieste atveju jis, tarp kita ko, įsipareigojo, kad „Vilnius nedelsiant turi būti atiduotas lietuviams ir paliaubų metu išbrauktas iš bolševikų zonos", taip pat ir „priimti Aukščiausiosios Tarybos sprendimą dėl Lietuvos sienų". Liepos 12 d. Lietuva sudarė su Rusija sutartį, pagal kurią didelė dalis Vilniaus krašto su Vilniumi, Gardinu, Breslauja, Ašmena ir Lyda turėjo įeiti į

---

[56] AAN, TSK, nr. 3, k. 127, statutas, įteiktas tvirtinti VRM 1919 m. vasario mėn.
[57] Ten pat, k. 36.
[58] *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939*, t. I 1918–1932, pod redakcją T. Jędruszczaka i M. Nowak-Kiełbikowej, Warszawa 1989, p. 41.

Lietuvos valstybę[59]. 1920 m. liepos 14 d. į Vilnių įžengė Raudonoji armija.

Sovietinė invazija vysk. Matulaitį užklupo vizituojant Bielsko apskritį. Iš patirties žinojo, kad tokioje situacijoje turi būti Vilniuje. Kun. Stanislavo Navrockio iš Baltstogės vaivados išprašytu automobiliu Vyskupas skubiai pasiekė Baltstogę ir, visą naktį praleidęs perone, paskutiniu traukiniu parvyko į Vilnių[60].

Besitraukianti Lenkijos kariuomenė išsivežė daug turto. Komunistai grobė, kas dar buvo likę. Diecezijoje prasidėjo badas, ėmė plisti užkrečiamosios ligos ir reikalaujančių žemės be atlyginimo valstiečių socialinis radikalizmas[61].

Kitą dieną po bolševikų įsiveržimo vysk. Matulaitis Aušros Vartuose pasakė pamokslą lenkų ir lietuvių kalbomis. Remiantis labai problematišku šaltiniu, memorialu vyskupams lenkams, jis esą sakęs „kad Vilnius su nuolankumu turi priimti dabar išgyvenamą lemtį, kad mūsų miestas turi prisiimti Dievo bausmę už lenkų kariuomenės nuodėmes"[62]. Janas Obstas pasipiktinęs informavo, kad Vyskupas kvietė mylėti žydus, priešiškai nusiteikusius lenkų atžvilgiu, o po kelių dienų panašų pamokslą pasakė Visų Šventųjų bažnyčioje[63].

Daug kunigų lenkų, ypač pasireiškusių politikoje, pabėgo artinantis Raudonajai armijai. Ištisi dekanatai liko be kunigų. Su pasilikusiais nebuvo jokių ryšių. Komunistų kareiviai plėšė ir niokojo klebonijas, kuriose nerado kunigo, ir net bažnyčias. Tačiau ten, kur kunigai buvo, nieko pikta jiems nedarė. Išimtis buvo įkaitu paimtas kun. Kazimieras Michalkevičius. Pagal savo ideologiją komunistai skelbė religijos pašalinimą iš viešojo gyvenimo ir mokyklų. Vysk. Matulaitis, pripažinęs, kad laikai nepatikimi ir nesaugūs, veikė pagal specialius 1919 m. kovo 6 d. nuncijaus A. Račio jam duotus įgaliojimus.[64]

---

[59] P. Łossowski, *Konflikt* ..., cit. v., p. 109–110, 115–116.

[60] S. Nawrocki, *Biskup Litwin*, in: „Wspomnienia", p. 311.

[61] *Stolica*, p. 245, vysk. Matulaičio 1920.08.06 laškas kard. P. Gaspariui.

[62] BLAN, F 43-7080.

[63] [J. Obst] XYZ, *Z diecezji wileńskiej*, „Gazeta Warszawska", 1920, nr. 329 (1919.12.01).

[64] *Stolica*, p. 116–117, vizitatoriaus A. Račio 1919.13.06 laiškas J. Matulaičiui; ten pat, 245–246, J. Matulaičio 1920.09.06 laiškas P. Gaspariui.

Nuncijui Vyskupas rašė: „Visą tą laiką buvau Vilniuje ir daug nukentėjau nuo komunistų"[65]. M. Biržiškos duomenimis, rugpjūčio 18 d. komunistų valdžia padarė kratą pas vysk. Matulaitį[66]. Nuncijus sužinojo apie tai savo kanalais, pranešdamas Vatikano valstybės sekretoriui: „vyko kažkokios kratos arba ir naktiniai išpuoliai, grobiami baldai, patalynė, drabužiai, atimtas vyskupo žiedas, kurį kaip tik tuomet mūvėjau ant piršto"[67].

Po 6 savaičių valdymo komunistai perdavė Vilnių lietuviams. Bažnyčiai atėjo laisvė. „Tačiau laikai nėra dar nei tikri, nei ramūs. Dėl to ir mano elgesys, kaip ir anksčiau, valdant lenkams, taip ir dabar turi būti labai apdairus ir atsargus, o aš stengiuosi būti net daug labiau atsargesnis, nei lenkams valdant"[68], – rašė Vyskupas nuncijui.

Naudodamasis galimybe laisvai keliauti, rugsėjo pabaigoje vysk. Matulaitis nuvyko į Marijampolę[69] kaip marijonų generalinis vyresnysis.

Sumušusi Raudonąją armiją prie Vyslos ir Nemuno, Lenkijos kariuomenė ėmė artintis prie Vilniaus. Vysk. Matulaitis skubiai grįžo iš Marijampolės namo. Tačiau turint galvoje Spa mieste prisiimtus įsipareigojimus, Varšuvoje pripažinta, jog nėra Lenkijai galimybės teisėtai susigrąžinti Vilnių. Šioje situacijoje Pilsudskis parengė kareivių „maišto" planą. Jį įgyvendinti pavedė generolui Liucijanui Želigovskiui. Generolas, vadovaudamas lietuvių-baltgudžių divizijai, 1920 m. spalio 9 d. užėmė Vilnių ir paskelbė susikūrus „nepriklausomą" Vidurio Lietuvos valstybę. Atsišaukime jis rašė: „Manome, kad mūsų užduotis yra sušaukti krašto atstovus Vilniuje, kurie visų gyventojų vardu paskelbs savo niekuo nevaržomą valią ir nuspręs mūsų ateitį"[70].

Generolas Želigovskis pats pasiskelbė vyriausiąja valdžia. Bendradarbiauti jis įkūrė Laikinąją Valdymo Komisiją, kuriai vadovavo Vitoldas Abramovičius (Abramowicz), žinomas „krajovcas" ir federalistas. 1921 m. sausio mėnesį jį pakeitė

---

[65] Ten pat, p. 246.
[66] P. Łossowski, *Konflikt* ..., cit. v., p. 155.
[67] *Stolica*, p. 250, nuncijaus A. Račio 1920.09.16 raportas kardinolui P. Gaspariui.
[68] Ten pat, p. 247, J. Matulaičio 1920.09.06 laiškas nuncijui A. Račiui.
[69] LL, p. 129, 1920.09.25 laiškas P. Būčiui.
[70] P. Łossowski, *Konflikt* ..., cit. v., p. 187–188.

generolas Stefanas Mokšeckis (Mokrzecki). „Antroji Komisija (rašo veikalo apie Vidurio Lietuvą autorius), turėjusi būti specialistų kabinetu, tapo visiškai bespalve ir neturinčia autoriteto Lenkijos politikos Vilniaus krašte vykdytoja"[71]. Paskutiniu jos pirmininku (1921.11.21 - 1922.02.21) buvo Aleksandras Meištovičius [Meysztowicz). Generolo Želigovskio veiksmus kontroliavo pilsudskininkas Aleksandras Pristoras (Prystor), o Komisiją prižiūrėjo Lenkijos vyriausybės delegatas.

Vysk. Matulaitis nepasveikino generolo Želigovskio, kurio veiksmai dvelkė avantiūrizmu, tačiau leido kanauninkui Karoliui Liubianecui sekmadienį, rytojaus dieną po Vilniaus užėmimo, laikyti padėkos pamaldas „Vilniaus išlaisvinimo proga", kuriose dalyvavo ir generolas, o pamokslą pasakė seminarijos profesorius kun. Stanislavas Milkovskis[72]. Vis dėlto Vyskupas palaikė ryšius su Vidurio Lietuvos valdžia.

Vyskupijos padėtis buvo siaubinga. Nuolat vyko kovos tarp „Vidurio Lietuvos" ir „Kauno Lietuvos". Vysk. Matulaitis nuncijui Račiui rašė: „Man atvykus į Vilnių, jau septintą kartą keičiasi valdžia. Dabar vyskupiją dalijasi keturios ar penkios valdžios: 1. Lietuvos, 2. Lenkijos, 3. Vidurio Lietuvos, 4. bolševikų Rusijos, ir, atrodo, 5. Latvijos. Tokiai padėčiai esant, aišku, kokie ir kaip dideli sunkumai čia atsiranda. Kad aš pats dar nesu išvytas ar nepasodintas kalėjiman, priskiriu tai Dievo Gailestingumui. Dėl to esu jau taip išvargęs ir išsekęs, kad jei nebūtų tokia Dievo ir Apaštalų Sosto valia, nepasilikčiau Vilniuje nė minutės"[73].

Vitoldas Abramovičius, lankydamas vysk. Matulaitį, jį įspėjo: „Gali ateiti laikas, kai paprašysime Jus, Ekscelencija, mums tarpininkauti, jei taip susiklostys reikalai ir aplinkybės"[74]. Laikraščiai net rašė, kad vysk. Matulaitis pasirengęs tarpininkauti Vilniui ir Kaunui, kad įmanomas jų susitarimas[75]. Tarpininkauti ragino ir nuncijus Ratis[76]. Susitarimas dėl paliaubų buvo pasirašytas

[71] Z. Krajewski, *Geneza i dzieje wewnętrzne Litwy Środkowej (1920–1922)*, Lublin 1996, p. 147.

[72] *Wieści z Wilna*, in: „Gazeta Warszawska" 1920, nr. 287.

[73] *Stolica*, p. 254, J. Matulaičio 1920.10.23 laiškas nuncijui A. Račiui.

[74] Ten pat, p. 257, J. Matulaičio 1920.11.02 laiškas nuncijui A. Račiui.

[75] *Sprawa Wilna*, in: „Gazeta Warszawska" 1920, nr. 295 (10.27), p. 4.

[76] *Stolica*, p. 256, nuncijaus A. Račio 1920.11.01 laiškas J. Matulaičiui.

1920 m. lapkričio 27 d., Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijai reikalaujant. 1921 m. balandžio 2 d. generolas Želigovskis ir Aleksandras Pristoras paprašė vysk. Matulaitį tarpininkauti jiems ir Kaunui neformaliu būdu. Ir tikrai Vyskupas lengvino jiems ryšius su socialdemokratais, liaudininkais ir krikščionimis demokratais. „Taigi aš tarpininkauju ir rūpinuosi, kad kaip nors tarp savęs imtų priešingos šalys tartis ir kad susitartų. Prisižiūrėję į vieni antrus arčiau, pamatys, kad nei vieni, nei antri gal ne tokie baisūs, kaip juos laikraščiai piešia. Iš tolo vieni antrus baidyklėmis vaizdinasi, kurių iš tikrųjų nėra, nebent vaizduotėje"[77].

Atsakydama į Lenkijos prašymą sureguliuoti Lenkijos-Lietuvos konfliktą, Tautų Sąjunga 1920 m. spalio 28 d. pasiūlė abiem šalims surengti plebiscitą, pavedant šį reikalą Kontrolės Komisijai. Tačiau jis neįvyko dėl abiejų šalių nenoro. 1921 m. gegužės 21 d. Tautų Sąjunga pateikė pasiūlymą sukurti konvencija su Lenkija sujungtą Lietuvos valstybę, susidedančią iš dviejų – Vilniaus ir Kauno – kantonų. Lietuviai jį atmetė. Tuomet ji pasiūlė pripažinti autonomiją Vilniaus kraštui Lietuvos valstybėje, laisvai sujungtoje su Lenkija. To pasiūlymo savo ruožtu nepriėmė Lenkija. Todėl Tautų Sąjunga prisipažino esanti bejėgė ir 1921 m. rugsėjo 21 d. atsisakė tarpininkauti[78].

Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijos nariai, važinėjantys į Varšuvą, Vilnių ir Kauną, vysk. Matulaičiui teikdavo informaciją apie tarptautinius reikalus. Jie taip pat perveždavo jo susirašinėjimą su nuncijumi Račiu bei Apaštalų Sosto materialinę paramą karo nuniokotiems rajonams.

Tautų Sąjungai nustojus tarpininkauti, iniciatyvos ėmėsi Lenkija. 1922 m. sausio 8 d. Vidurio Lietuvoje įvyko rinkimai. Juose išrinktas Seimas vasario 20 d. nutarė prijungti Vilniaus kraštą prie Lenkijos, o 1922 m. balandžio 6 d. tam pritarė Varšuvos Seimas. Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos Ambasadorių Tarybos 1923 m. kovo 15 d. nutarimu buvo nustatyta rytinė Lenkijos valstybės siena. Taigi Lenkija gavo tarptautines garantijas savo sienoms. Lietuva nepripažino nei Vilniaus, nei Varšuvos Seimų nutarimų, nei Ambasadorių

[77] *Journal*, p. 326 (*Užrašai*, p. 270).
[78] P. Łossowski, *Konflikt ...*, cit. v., p. 207–211, 220.

Tarybos sprendimo, ir toliau tęsėsi šaltasis karas su Lenkija[79]. Vilnija, apimanti didesnę Vilniaus vyskupijos dalį, kelerius metus turėjo ypatingą statusą. Ji nebuvo vaivadija, bet vadinosi „Vilniaus Žemė", kurią valdė vyriausybės delegatas. Delegatais iš eilės buvo: Vladislavas Soltanas (1922. 02.05 – 05.06), Valeras Romanas (1922.05.06 – 1924.04.29) ir Vladislavas Račkevičius (Raczkiewicz, 1924.08.29 – 1925.06).

Vysk. Matulaitis iš pradžių ignoravo Seimo darbą, tačiau netrukdė jam katedroje melstis. Seimo darbo pradžiai šv. Mišias aukojo lenkų tautininkų į Vilnių pakviestas arkivyskupas Karolis Hrineveckis (Hryniewiecki), o pamokslą pasakė žinomas tautininkas kun. Adamas Kuleša. Buvo sugiedota Konopnickos *Rota*[80]. Panašios iškilmės įvyko ir Seimui baigus darbą. Ir šįkart Vyskupas nedalyvavo[81].

Tačiau jis vadovavo iškilmėms Vilniaus perdavimo Lenkijos Respublikai proga, kurios buvo atidėtos net iki balandžio 18 d., trečiųjų miesto išvadavimo metinių. Jos vyko labai iškilmingai, dalyvaujant Pilsudskiui, premjerui Antoniui Ponikovskiui ir keliems ministrams, o iš Bažnyčios pusės – kardinolui Edmundui Dalborui.

Išvakarėse vysk. Matulaitis svečius pasveikino geležinkelio stotyje, o paskui Aušros Vartuose. Balandžio 18 d., pasirašius valdžios perdavimo aktą, visi patraukė į katedrą, kurioje, sugiedojus *Te Deum*, vysk. Matulaitis suteikė ganytojišką palaiminimą. Minėjimas baigėsi iškilmingomis šv. Mišiomis Lukiškių aikštėje, kurias koncelebravo kardinolas Dalboras, asistuojant vyskupams Matulaičiui ir Bandurskiui[82].

Ambasadorių Tarybai pripažinus rytines Lenkijos sienas, Vyskupas 1923 m. balandžio 17 d. išleido komunikatą kunigams, pavesdamas iškilmingai sugiedoti *Te Deum*[83]. Jis pats artimiausią sekmadienį, balandžio 18 d., ta proga celebravo iškilmingas šv. Mišias, per kurias pamokslą pasakė vysk. Bandurskis[84].

---

[79] Ten pat, p. 220–221.

[80] „Gazeta Warszawska" 1922, nr. 52. – Marijos Konopnickos sukurtas Vilniaus krašto lenkų himnas „Nepamesime žemės, iš kur esame kilę" (*Red. past.*).

[81] „Rzeczpospolita" 1922, nr. 52.

[82] „Gazeta Warszawska" 1922, nr. 106; F. Ruszczyc, *Dziennik*, II ..., cit. v., p. 179–180.

[83] „Dziennik Wileński" 1923, nr. 63, p. 5.

[84] Ten pat, nr. 63, p. 2; nr. 64, p. 2.

Nors buvo aiškių stabilizacijos reiškinių, vysk. Matulaitis nelaikė esamų politinių santykių nusistovėjusiais. 1924 m. balandžio 22 d. jis rašė kardinolui Gaspariui: „Politinė šio regiono padėtis, nepaisant, kas apie ją kalbama ir rašoma, dar nėra tikra ir galutinė. Patys lenkai sako, kad esamomis sąlygomis regiono ekonomika ir jo plėtra labai sunkios. Kad kraštas galėtų vystytis, būtinas priėjimas prie Baltijos jūros, o tam reikia įveikti Lietuvą, kad jos sienos siektų Nemuną. O Lietuva nesiliauja kovojusi už Vilnių bei Vilniją ir lieka su Lenkija tarsi karo padėtyje. Rusija sukūrė Gudijos ir Ukrainos respublikas ir per jas tikisi užimti regiono valdžioje esančias žemes, kuriose gyvena gudai ir ukrainiečiai, ir tik laukia progos bei tinkamo momento. Kalbant apie šių žemių gyventojus, tai stačiatikiai gudai ir ukrainiečiai yra labai priešiškai nusiteikę Lenkijos vyriausybės atžvilgiu, panašiai lietuviai ir beveik visi žydai. Net katalikai gudai nėra patenkinti. Apskritai paėmus, beveik visi gyventojai mano, kad esama padėtis yra laikina ir pereinamoji. Beveik visi įsitikinę, kad Rusija, atgavusi jėgas, vėl susigrąžins šį regioną. Todėl dabar gyvenu, laukdamas būsimo karo ir naujos tvarkos"[85].

Kai Vyskupas savo nerimu pasidalijo su vienu iš aukštųjų dvasininkų, tuojau pat apie tai sužinojo vyriausybės delegatas Valeras Romanas, kuris nedelsdamas nusiuntė atitinkamą pranešimą Religijų reikalų ministerijai[86]. Šiandien, po pastarojo karo patirties ir jo padarinių į tuos nuogąstavimus žiūrime ramiai, stebėdamiesi jų autoriaus toliaregiškumu.

Nors vysk. Matulaitis laikėsi atokiai nuo esamos politinės sistemos, tačiau buvo lojalus teisėtai valdžiai. Praktiniu kriterijumi galėtų būti prezidento Stanislavo Voicechovskio (Wojciechowski) priėmimas 1923 m. Kai 1919 m. buvo pareikalauta iškilmingai pasveikinti Pilsudskį, Vyskupas atsakė, kad katalikų vyskupai katedrose sveikina tik savo valdovus[87]. O dabar prezidentas Voicechovskis atvyksta kaip aukščiausioji Vilniaus valdžia.

Kad valstybės galva būtų priimta kaip tinka tokio pobūdžio įvykiams, buvo sudarytas 20 asmenų komitetas[88]. Jis išleido

[85] *Litterae*, p. 114–115, 1924.04.22 laiškas P. Gaspariui.
[86] AAN, MWRiOP 422, k. 89, V. Romano 1923.05.19 raportas RRVŠM.
[87] *Journal*, p. 277 (*Užrašai*, p. 223).
[88] „Słowo" 1923, nr. 212 (09.25).

atsišaukimą į Vilniaus ir apylinkių gyventojus, kurį pasirašė ir vysk. Matulaitis[89]. Vilniaus endekai manė, kad atėjo tinkamas metas diskredituoti vyskupą lietuvį. Tam buvo pasinaudota vyskupu sufraganu Kazimieru Michalkevičiumi. Iškilmių išvakarėse jis atėjo pas vysk. Matulaitį, sakydamas turįs tikrą žinią, kurios šaltinio negalįs atskleisti, jog pasirengta pasikėsinti į vysk. Matulaitį, kai eis į katedrą. Gali būti ir nužudytas, taigi bus geriau, jei liksiąs namie, o jam pavesiąs vadovauti pamaldoms. Į tai vysk. Matulaitis atsakė: „Jei endekai nori sukelti riaušes, tegu ir kelia, o aš savo pareigą atliksiu; pamaldoms arba vadovausiu aš, arba jų apskritai nebus. Kam nors kitam laikyti pamaldas griežtai draudžiu *sub poena suspensionis ipso facto*. Prašau pranešti apie tai visai kapitulai"[90]. Pasveikinimas įvyko pagal planą, ir nebuvo jokių trukdymų.

1923 m. spalio 14 d. vysk. Matulaitis pasveikino prezidentą prie Aušros Vartų ir surengė trumpas pamaldas koplyčioje, paskui dvasininkų lydimas įvedė į Katedrą. Su mitra ant galvos ir pastoralu rankoje pasakė sveikinimo kalbą. Tarp kita ko, kalbėjo: „Kaip diecezijos ganytojas, dvasininkijos ir liaudies vardu karštai sveikinu Tave ir reiškiu pagarbą kaip valstybės aukščiausiajai valdžiai ir galvai, kaip tam, kuris reprezentuoja šviesiausiosios Lenkijos Respublikos didybę ir yra jos galios ir vienybės reiškėjas, [...]. Ačiū Tau, kad teikeis atvykti pas mus, į šią žemę. Turime nepalaužiamą viltį, kad Tavo viešnagė, Tavo žodžiai atgaivins ir sustiprins mūsų visų pilietinę dvasią bei visiems duos impulsą pasiaukojamai ir įtemptai dirbti, pilietinėms dorybėms, pirmiausia susitaikinimui, meilei ir vienybei, ugdyti, kad bus balzamas mūsų žaizdoms ir atneš bei įtvirtins tarp mūsų taiką"[91].

Šia intencija jis aukojo šv. Mišias, kurių metu pamokslą pasakė kun. Česlavas Falkovskis, o pabaigoje buvo sugiedota *Te Deum*[92].

---

[89] „Słowo" 1923, nr. 227 (10.12).

[90] J. Kriščiukaitis, *Wspomnienia sekretarza o Biskupie wileńskim*, in: „Wspomnienia", p. 250–252. – Pačiu tuo įvykiu tam tektų suspensa, t. y. draudimas atlikinėti apeigas *(Red. past.)*

[91] Pw, p. 201–202.

[92] „Słowo" 1923, nr. 230 (10.16).

Rytinės Lenkijos, kartu ir didesnės dalies Vilniaus vyskupijos, sienos buvo nustatytos 1921 m. kovo 18 d. Rygos sutartimi. Ją sudarant iš Lenkijos pusės daugiausia turėjo ką pasakyti endekai. Stanislavas Mackevičius rašo: „Oficialioji šios partijos tezė sako: paimti tik tiek gudų, kiek per trumpą laiką galime sulenkinti"[93]. Nepaisant partinių ginčų, ši politika buvo įgyvendinama. Vaclavas Krinskis taikliai pastebi: „Vidutinis „pakraščių" inteligentas sugeba kartu būti ir Dmovskio bei jo programos gerbėjas, ir karštas Pilsudskio šalininkas"[94]. Šioje politikoje rimtai buvo tikimasi Bažnyčios pagalbos, norint ja pasinaudoti kaip įrankiu. RRVŠM 1924 m. vasario 5 d. nurodymuose parašyta, kad valstybei reikia Bažnyčios „savo nevienalytei liaudžiai amalgamuoti", taigi jai sulenkinti, todėl būtina rūpintis, „... kad religinėms organizacijoms būtų daroma valstybinės politikos lemiama įtaka. Atskirti Bažnyčią ir mokyklas nuo valstybės bus galima tik įsitvirtinus valstybingumui". Kerzono (Curzon) linijos ribojamose teritorijose tik lenkų kalba turi būti vartojama pridėtinėse pamaldose[95]. Panašiomis prerogatyvomis vadovavosi vyriausybės delegatas Valeras Romanas[96] ir Lenkijos šiaurrytinės dalies vaivados. Polesės vaivada Stanislavas Dovnarovičius, kurio valdžia siekė Vilniaus vyskupijos dalį, 1923 m. vasario 28 d. pareikalavo, kad VRM sukurtų teisinį pagrindą lenkiškumo įtakoms Rytuose, tarp kita ko, „tinkamu abiejų konfesijų institucijų kadrų komplektavimu ir abiejų Bažnyčių bei dvasininkijos bendradarbiavimu su vyriausybe Lenkijos valstybinei idėjai įgyvendinti"[97]. Polesės vaivados pavaduotojas J. Gorukas 1924 m. rugpjūčio 15 d. reikalavo, kad RRVŠM (Religijų reikalų ir viešojo švietimo ministerija) reguliuotų bažnytinių įstaigų kadrų komplektavimą, nes vyskupijos vyresnybė skiria „dažnai žemų moralinių savybių,

[93] [Stanisław Mackiewicz] Cat, *Kwestie partyjne na zjeździe ziemian*, in: „Słowo" 1923, nr. 265.

[94] W. Kryński, *Życie polityczne na Kresach Wschodnich*, in: „Gazeta Warszawska" 1922, nr. 1. – Žymus to meto Lenkijos valstybės veikėjas Romanas Dmovskis – tautinių demokratų (endekų) partijos vadas. *(Red. past.)*

[95] AAN, MWRiOP 350, k. 48, *Niektóre wytyczne polityki MWRiOP wobec obcych wyznań i narodowości*, 1924.02.05. – „Pridėtinės pamaldos" – ne šv. Mišios ir ne Mišparai, t.y. kuriose vartojama ne lotynų kalba *(Red. past.)*.

[96] AAN, MWRiOP 457, k. 163–164, V. Romano 1923.12.04 raštas RRVŠM.

[97] Ten pat, vol. 938, p. 3–11, S. Dovnarovičiaus 1923.02.28 raštas VRM.

žemo intelekto sielovadininkus, ir tai rodo, kad ji nesupranta tų svarbių uždavinių, kuriuos turi atlikti vyriausybė ir jos organai, siekiantys įtvirtinti Lenkijos valstybingumą rytinėse jos žemėse. Tarp katalikų dvasininkų per daug žmonių, kuriems valstybiniai interesai teturi antraeilę reikšmę; pirmiausia jie rūpinasi Romos interesais"[98].

Vysk. Matulaitis gerai suprato padėtį ir vyriausybės lūkesčius. 1924 m. balandžio 22 d. jis rašė kardinolui Gaspariui: „Kalbant apie lenkus, tai savaime suprantama, kad jie norėtų turėti ordinarą lenką ir dar tokį, kuris kartu su jais eitų į jų tautinius ir politinius tikslus bei, kiek įmanoma, stiprintų juos religijos bei savo autoritetu. Šiose šalyse lenkai deda visas pastangas kuo greičiau sulenkinti ne lenkų tautybės gyventojus. Šios akcijos atžvilgiu galiu būti tik abejingas, kadangi jokia kalba negali būti kliūtis Išganymui pelnyti. Tegu kiekvienas kalba tokia kalba, kuri kuriam patinka, kad tik tikėtų Dievą ir vaikščiotų Jo keliais. Juk Kristus siuntė mus mokyti ne kalbų, o Evangelijos. Manau, kad šiuo atžvilgiu reikia elgtis atsargiai ir apgalvotai, nes labiau išsilavinę ir sąmoningi baltgudžiai, taip pat ir kiti piktinasi, kad religija bei Katalikų Bažnyčia yra naudojamos kaip įrankis jų tautiečiams nutautinti. Taip pat atrodo, kad ir pati liaudis darosi vis sąmoningesnė. Kiek galiu, stengiuosi visų tautybių gyventojams būti geranoriškas ir malonus, nes Bažnyčia yra visų žmonių Motina"[99].

---

[98] Ten pat, vol. 406, k. 105, J. Goruko 1924. 08.15 raštas RRVŠM.

[99] *Litterae*, p. 111–112, J. Matulaičio 1924.04.22 laiškas kard. Gaspariui.

3.

KUNIGIJOS GANYTOJAS

Kunigai buvo artimiausių Vyskupo bendradarbių būrys. Nuo jų skaičiaus, dvasingumo, išsilavinimo priklausė sielovados darbo vaisingumas. Politinės valdžios, siekdamos pasinaudoti Bažnyčia kaip savo įrankiu, stengėsi daryti jiems įtaką.

1923 m. birželio 11 d. ataskaitoje Apaštalų Sostui vysk. Matulaitis praneša, kad Vilniaus vyskupijai priklausė 581 kunigas[1], iš kurių 65 per ketverius metus įšventino jis pats[2]. Karo ir revoliucijos Rytuose laikas negalėjo nepadaryti įtakos kunigų skaičiui. 11 iš jų žuvo[3], kai kurie išvyko ir eina pareigas kitose vyskupijose arba tarnauja karo kapelionais[4]. Vyskupas priėmė tam grupę kunigų iš Rusijos[5]. Vilniaus Kapitula 1924 m. suskaičiavo, kad jų buvo apie 30[6]. Paprastai jie nebūdavo įtraukiami į statistikos suvestines. Nuo 1920 m. spalio mėnesio Vilniaus vyskupijos dalis priklausė Lietuvos Respublikai. Ten 1923 m. buvo 71 kunigas[7], įtrauktas į vyskupijos statistikas. Be to, tuo metu vyskupijoje dirbo 43 kunigai vienuoliai[8]. Taigi 1923 m. iš viso buvo 624 kunigai. Vyskupas jautė stygių jaunų dvasininkų, galinčių būti vikarais ir katechetais[9].

---

[1] *Litterae*, p. 38.

[2] Ten pat, p. 54.

[3] Ten pat, p. 32.

[4] Ten pat, p. 31. 1920.08.01 Lenkijos kariuomenės kapelionų iš Vilniaus vyskupijos buvo 28 (ADS, Bendrieji aktai, Vyskupų Suvažiavimas 1920 m., 1920.07.27–30 posėdis Čenstakavoje.)

[5] *Litterae*, p. 55.

[6] ADS, Bendrieji aktai, Vyskupijos ir metropolijos padalijimas 1920–1924, nr. 82.

[7] *Litterae*, p. 34.

[8] Ten pat, p. 38–39.

[9] Ten pat, p. 54.

Kunigai buvo trijų – lenkų, lietuvių ir baltgudžių – tautybių. Vieno lietuvio kunigo 1924 m. sudarytame sąraše figūruoja 120 kunigų lietuvių, iš kurių 81 ėjo kunigo pareigas, o 39 buvo emeritai, ligoniai, studentai[10]. Visi kunigai lietuviai mokėjo tiek lietuvių, tiek lenkų kalbas. Tai buvo esminis dalykas skiriant kunigus į mišrias lietuvių ir lenkų gyvenamas parapijas.

Mažiausią grupę sudarė kunigai gudai. Nežinomas autorius, manoma, kad kun. Vladislavas Toločka, 1919 m. sausio mėn. vardu ir pavarde nurodė 36 kunigus baltgudžius. Be to, prasitarė, kad gudiškai laisvai kalbėti gali šimtai lenkų ir dešimtys lietuvių kunigų[11]. Vysk. Matulaitis kunigų tautybės klausimu savo dienoraštyje įrašė: „Aš dažnai nežinau, kuris kunigas lenkas, o kuris baltgudis, nes šie pastariejie slepias kai kada su savo baltgudiškumu, bijos persekiojimų"[12]. Politinių bruzdėjimų sąlygomis ir dėl palankaus vysk. Matulaičio požiūrio kun. Toločkos pateiktas kunigų skaičius artimiausiais metais, be abejo, šiek tiek padidėjo.

Atskiros tautinės grupės nepasitikėjo vienos kitomis ir tam tikru laipsniu gyveno atskirai[13]. Tiek kunigai lietuviai, tiek kunigai baltgudžiai lenkų aplinkoje dažnai būdavo sutinkami priešiškai. Palyginti mandagiems apibūdinimams reikia priskirti klebonų lietuvių pavadinimą „vysk. Matulevičiaus agentais", kurį davė karo reikalų ministras Vladislavas Sikorskis[14]. Ne geriau buvo žiūrima ir į kunigus baltgudžius. Gudas kun. Andriejus Cikota (Cikoto), kalbėdamasis su Vyskupu šia tema, teigė: „Žodžiu, būti čia baltgudžiu ėsą laikoma dideliausia kaltybe"[15].

Vysk. Matulaitis pripažino teisę kiekvienam žmogui būti kitokiam. Jis rašė: „... socialiniais, politiniais ir tautiniais klausimais žmonės gali turėti ir įvairius bei skirtingus požiūrius. Kartais sunku nuspręsti, kuris iš jų teisingas ir geresnis. *De particularibus non datur scientia (mokslas nekalba apie konkre-*

---

[10] LCVA, 1674, inv. 2, vol. 14, k. 1–2. Sąrašas sudarytas pagal juridinę būklę, nepriklausomai nuo to, ar kunigas dirba šioje diecezijoje, ar ne.

[11] Ten pat, vol. 32, k. 11–12. Autorius nenurodytas. Sprendžiant iš rašysenos, jį surašė kun. Vladislavas Toločka (Władysław Tołoczko).

[12] *Journal*, p. 307 (Užrašai, p. 253).

[13] *Litterae*, p. 71.

[14] AAN, MWRiOP 457, k. 178.

[15] *Journal*, p. 206 (*Užrašai*, p. 156).

tybes, lot. – Red.), sako šv. Tomas. Čia kiekvienas gali turėti savo nuomonę, kad tik ji nebūtų priešinga šventojo tikėjimo tezėms; čia turime vienas kitą gerbti"[16].

Vysk. Matulaitis savo kunigus apskritai vertino teigiamai, sakydamas, kad jie yra „dievobaimingi ir geri" žmonės[17]. Tačiau matė ir jų trūkumus: „Tautinis šovinizmas – tai, kiek pastebėjau šios dijacezijos kunigų liga" [...], užrašyta jo dienoraštyje pirmaisiais vyskupystės metais[18]. Jis bijojo, kad tai gali atnešti žalos Bažnyčiai[19]. Šią kunigų ligą įžvelgė ir kiti. Nuncijus Ratis valstybės sekretorių P. Gasparį informavo: „Deja, tai tiesa, kad nemaža [lietuvių] dvasininkų dalis yra pasidavusi bjauriam ir perdėtam tautiškumui, aiškiai antilenkiškam. Taip pat tiesa, kad lenkais, o ypač lenkų dvasininkija, skundžiasi lietuviai, ir ne tik jie (ir nedrįsčiau teigti, kad visada neteisingai) dėl jų antilietuviško nacionalizmo ir apskritai yra priešingi bet kuriam tautiškumui, jei jis nėra lenkiškas"[20].

Vysk. Matulaitis dar 1919 m. birželio 28 d. išleido ganytojišką *Laišką dėl dvasininkų sielovados darbo*[21]. Remdamasis Bažnyčios uždaviniu mokyti, jis priminė kunigams jų svarbiausią pareigą: mokyti katekizmo tiek vaikus, tiek suaugusius. Būtina mokyti tikinčiuosius, ką turi tikėti ir kaip elgtis, kad laimėtų Išganymą. Ragino atsiminti Konsistorijos Kongregacijos nurodymą: „Visiems pamokslininkams visiškai ir absoliučiai draudžiama bažnyčioje kalbėti apie politinius reikalus"[22]. Jis nurodė: „Kvieskite visus mylėti vienas kitą, gyventi taikoje ir ramybėje"[23]. Jis palaikė apaštalinio administratoriaus kun. Kazimiero Michalkevičiaus draudimą bažnyčiose daryti skelbimus bet kokiais pasaulietinio gyvenimo klausimais be ordinaro sutikimo. Jis ragino: „Nesileiskite į politinius ginčus. Jūsų partija tegu būna Jėzaus Kristaus ir Katalikų Bažnyčios partija. Kaip mūsų

---

[16] LP, t. 11, p. 171.
[17] *Litterae*, p. 70, *Relatio* ..., 1923.06.11.
[18] *Journal*, p. 218 (*Užrašai*, p. 167).
[19] *Stolica*, p. 122, J. Matulaičio 1919.05.04 laiškas A. Račiui; panašiai p. 113, 134, 143.
[20] Ten pat, p. 134, A. Račio 1919.07.14–[15] raportas P. Gaspariui.
[21] Pw, p. 167–170.
[22] Ten pat, p. 168.
[23] Ten pat.

Viešpats Jėzus Kristus apglėbia visus žmones beribe meile, taip pat ir priešus, atidavė save kaip auką ant Kryžiaus altoriaus, taip ir Jūs apgaubkite meile visus žmones, neskirstydami pagal tautybę arba dar pagal kažką kita"[24]. Ragino kunigus dirbti socialinį darbą: „Visų pirma remkite – visokiais įmanomais būdais – tuos, kurie kenčia vargą ir nepriteklius, kurie nukentėjo nuo karo, žūna nuo bado ir ligų"[25].

Atsiliepdamas tiek į privačių asmenų, tiek į valstybinės valdžios reikalavimus, šio aplinkraščio esmę jis pakartojo kiek išplėsta ir pakeista forma 1925 m. balandžio 2 d.[26]

Nuncijus A. Ratis laiške J. Matulaičiui išreiškė savo pasitenkinimą aplinkraščiu: „O priminimus perskaičiau su dideliu vidiniu susižavėjimu, jie labai naudingi, tiek turinio, tiek formos atžvilgiu; kad tik atsirastų nuolankių sielų"[27].

Pažiūrėkim, kaip ta daugiatautė tikinčiųjų ir dvasininkijos sudėtis atsispindėjo vysk. Matulaičiui renkantis savo bendradarbius. Chronologiškai pirmasis Vilniaus vyskupijos reikalas buvo vyskupo pagalbininko paskyrimas. Matydamas Vilniaus lenkų nepasitenkinimo vysk. Matulaičio nominacija ženklus, vizitatorius Ratis dar 1918 m. lapkričio 22 d. pasiūlė jam pristatyti galimus kandidatus į vyskupus pagalbininkus[28]. Po savaitės vizitatorius informavo kardinolą Gasparį, kad Vilniaus vyskupija turi teisę turėti tris sufraganus: Vilniuje, Trakuose ir Breste, ir tai atitiktų tris diecezijoje gyvenančias tautybes – lenkus, lietuvius ir baltgudžius. Pridėjo ir Vilniaus Kapitulos nuomonę: jei sufraganai būtų vien lenkai, ir tai jiems būtų per menka kompensacija už vysk. Matulaičio, lietuvio, paskyrimą[29].

Pirmomis 1919 m. dienomis į Vilnių įžengė komunistai. Gyvenimas buvo suparalyžiuotas, ir sufraganų skyrimo reikalas sustojo. Tik 1919 m. gegužę vysk. Matulaitis, būdamas Varšuvoje, aptarė jį su vizitatoriumi A. Račiu. Kadangi dar tebevyko kovos ir Vilniaus vyskupijos likimą turėjo nuspręsti rugpjūčio mėnesį

[24] Ten pat, p. 169.
[25] Ten pat, p. 170.
[26] J. Matulewicz, *Praescripta et monita de praedicatione*, in: „Kurenda" 1925, p. 17–19.
[27] *Stolica*, p. 141.
[28] *Stolica*, p. 98, A. Račio 1918.11.22 laiškas vysk. Matulaičiui.
[29] Ten pat, p. 100, A. Račio 1918.11.29 raportas P. Gaspariui.

įvyksiantis plebiscitas, Vyskupas manė, kad paskyrimo dar reikėtų palaukti, kol paaiškės politinė padėtis[30].

Užsitęsus laikinajai padėčiai, vysk. Matulaitis, norėdamas turėti bendradarbį ir patenkinti visuomenės lūkesčius, lankydamasis Varšuvoje 1919 m. rugsėjo 6 d. kreipėsi į popiežių dėl vyskupo pagalbininko, pristatydamas jam du kandidatus: mokyklų vizitatorių kanauninką Antonį Ceplinskį (Ciepliński) iš Varšuvos ir kanauninką Janą Ušilą, Vilniaus dvasinės seminarijos rektorių[31]. Nuncijus pasisakė už Ceplinskį, tačiau patarė vysk. Matulaičiui pakviesti jį į Vilnių tikybos dėstymo mokyklose organizavimo pretekstu, kad pamatytų, ar bus ten priimtas[32]. Ir Gasparis buvo už Ceplinskio kandidatūrą, tačiau laukė eksperimento rezultatų[33]. Rezultatas pasirodė neigiamas, nes Vilniuje buvo laukiama kurio nors vietinio kunigo paskyrimo[34]. Todėl lapkričio 21 d. Vyskupas pasiūlė jau tik vieną kandidatą – kun. Ušilą[35]. Šis kandidatas nelabai patiko nuncijui, bet buvo pasirengęs jį remti, jei vysk. Matulaitis atkakliai laikytųsi savo nuomonės[36].

Toks kandidatas į Vilniaus sufraganus, o net į ordinarus, kurį rėmė vyriausybės sluoksniai bei tautiškai nusiteikusios Vilniaus grupuotės, buvo kanauninkas Karolis Liubianecas, nusipelnęs ir populiarus žmogus, bet pernelyg didelis nacionalistas. Vysk. Matulaitis, paklaustas dėl jo kandidatūros 1919 m. gegužės mėnesį, atsakė, kad kun. Liubianecas nėra jam visišką pasitikėjimą keliantis žmogus, tačiau jei Apaštalų Sostas skirtų, pasirengęs „priimti jį su išskėstomis rankomis"[37].

Šią kandidatūrą propagavo Vatikane naujai paskirtas Lenkijos atstovas Apaštalų Sostui Juzefas Veruš-Kovalskis (Wierusz-Kowalski)[38].

---

[30] Ten pat, p. 127, J. Matulaičio [1919.06.26] laiškas A. Račiui.
[31] Ten pat, p. 150, J. Matulaičio 1919.09.06 prašymas Benediktui XV.
[32] Ten pat, p. 150–152, A. Račio 1919.09.07 raportas P.Gaspariui.
[33] Ten pat, p. 157–158, P. Gaspario 1919.09.24 instrukcija A. Račiui.
[34] Ten pat, p. 172, A. Račio 1919.11.07 laiškas J. Matulaičiui.
[35] Ten pat, p. 173, J. Matulaičio [1919.11.21] laiškas A. Račiui.
[36] Ten pat, p. 184, A. Račio 1920.01.03 laiškas J. Matulaičiui.
[37] Ten pat, p. 174–175, A. Račio 1919.11.29 raportas P. Gaspariui.
[38] Ten pat, p. 129, A. Račio 1919.07.04 raportas P. Gaspariui.

1920 m. sausį kardinolas Kakovskis pranešė vysk. Matulevičiui: „Lenkijos vyriausybė, ir ypač ponas viršininkas Pilsudskis imsis veikti, kad kun. Liubianecas būtų paskirtas Vilniaus vyskupu pagalbininku"[39]. Tikriausiai taip nutiko, kaip jis sakė, nes kardinolas Gasparis rašė nuncijui Račiui, jog reikėtų išrinkti kanauninką Liubianecą.

Nuncijus tokį sprendimą laikė esant labai keblų. Šio kanauninko paskyrimu būtų nepatenkinti ir baltgudžiai, ir lietuviai. Jis nebuvo žmogus, kuriuo visiškai galėtų pasitikėti vysk. Matulaitis. Be to, turėdamas galvoje negeranorišką aplinką Vyskupo atžvilgiu, nuncijus bijojo pavojingojo dualizmo, kuris vien tik pablogintų vysk. Matulevičiaus padėtį. Todėl reikalavo šį skyrimą atidėti[40].

Lenkijos vyriausybiniuose sluoksniuose vyravo įsitikinimas, kad kanauninko Liubianeco paskyrimas yra tikras dalykas. 1920 m. vasario 15 d. laikraštyje „Dziennik Wileński" bei centrinėje spaudoje pasirodė informacija, kad jis paskirtas Vilniaus sufraganu. Nuncijaus Račio nuomone, tai buvo tikriausiai tikslingai paskelbtas visuomenei Kovalskio telegramos turinys, norint paspausti Bažnyčios vyresnybę[41].

Kadangi reikalas buvo paviešintas, sureagavo lietuviai ir baltgudžiai. 1920 m. sausio 2 d. neoficialus Lietuvos atstovas Apaštalų Sostui kun. Jurgis Narjauskas pareiškė protestą prieš kun. Liubianeco, šališko ir itin prolenkiškų pažiūrų žmogaus, kandidatūrą[42].

1920 m. kovo 4 d. Lietuvos užsienio reikalų ministras Augustinas Voldemaras pasiuntė Apaštalų Sostui notą, kurioje kun. Liubianecą pavadino polonizatoriumi[43]. 1920 m. balandžio 10 d. Baltgudijos prezidentas Bronislavas Taraškevičius ir Baltgudijos Pagalbos karo aukoms komiteto Vilniuje pirmininkas kun. Adamas Stankevičius įteikė išsamų memorialą prieš kun. Liubianeco, lenkų nacionalisto ir šovinisto, skyrimą[44].

---

[39] Ten pat, p. 219, J. Matulaičio 1920.02.16 laiškas A. Račiui.
[40] Ten pat, p. 191–192, A. Račio 1920.02.08 raportas P. Gaspariui.
[41] Ten pat, p. 224–225, A. Račio 1920.03.12 raportas P. Gaspariui.
[42] ASCAPC, Russia 600, prot. 582.
[43] Ten pat, Russia 594, prot. 4720.
[44] *Stolica*, p. 130, A. Račio 1919. 07.04 raportas P.Gaspariui.

Esant dar neaiškiai Vilniaus politinei padėčiai, jo kandidatūra neturėjo šansų. Jau 1919 m. vasarą lenkų telkiniuose buvo išplatinta klaidinanti informacija, neva vysk. Matulaitis kartu su vizitatoriumi A. Račiu susitarė dėl sufragano baltgudžio. Vizitatoriaus Račio nuomone, platinantiems šį gandą rūpėjo „drumsti vandenį" aplink vysk. Matulaitį ir priversti skirti sufraganą lenką. Tas gandas, pasak nuncijaus, „turėjęs skandalo" ir „nusikaltimo lenkų atžvilgiu prieskonį"[45], atgijo kitais metais. Buvo įvardintas net konkretus kandidatas – kun. Fabijonas Abrantovičius iš Minsko. Šis klausimas pateko į Lenkijos vyskupų konferenciją, kuri vyko 1922 m. rugsėjo 26–28 d[46]. Vysk. Matulaitis, nors jau įpratęs girdėti įvairiausias paskalas Vilniaus reikalais, sunerimo, kai rimti žmonės jam pasakė, kad „arkiv. Teodorovičius turi tikrą žinią iš Romos, jog kun. Abrantovičiaus nominacija jau neatšaukiamai nuspręsta". Todėl 1923 m. sausio 6 d. parašė nuncijui Lauriui: „Atsižvelgiant į vietos ir laiko aplinkybes, man aišku ir suprantama, jei viskas taip yra, tai kun. Abrantovičiui, baltgudžiui, bus nelengva, o gal net sunkiai pakeliama. O aš atsidursiu dar sunkesnėje būklėje, nei iki šiol. Čia dabar laukiama sufragano lenko"[47].

Nuncijus Ratis labai simpatizavo prelatui K. Michalkevičiui, buvusiam apaštaliniam administratoriui, gerai pažinojusiam Vilniaus vyskupiją. Tačiau lietuviai jam buvo nepalankūs. Vysk. Zigmuntas Lozinskis pasiūlė jo kandidatūrą į Minsko sufraganus. Vysk. Matulaičiui net buvo skirta surengti procesą dėl kandidato. Prelatas, sužinojęs apie planus jo atžvilgiu, nenorėjo vykti į Minską, ir Apaštalų Sostas atsisakė jo kandidatūros.

Nuncijus A. Ratis, girdėdamas nuomones, kad prelatas Michalkevičius būtų geras Vilniaus sufraganas, nes pažinojo diecezija, o dabar buvo generalinis vikaras, rengėsi pasiūlyti jo kandidatūrą vysk. Matulevičiui[48]. Kadangi kiti kandidatai nepateisino vilčių, Vyskupas pats paprašė paskirti prelatą su-

---

[45] Ten pat.

[46] ADS, Akta ogólne, zjazdy XX Biskupów w 1922 r. *Zjazd nadzwyczajny biskupów polskich 26–28 września 1922 r. w Warszawie*, (Nepaprastasis Lenkijos vyskupų suvažiavimas Varšuvoje 1922 m. rugsėjo 26–28 d.), k. 3, II.

[47] LCVA 1674, inv. 2, vol. 49, k. 28, J. Matulaičio 1923.01.06 laiškas nuncijui L. Lauriui.

[48] *Stolica*, p. 186, A. Račio raportas P. Gaspariui (1920.01.08).

fraganu[49]. Nominacija įvyko 1923 m. sausio 12 d.[50], taigi Vilniaus vyskupija gavo pirmąjį sufraganą nuo 1846 metų[51].

Bulė dėl nominacijos per klaidą buvo nusiųsta į Rygą, todėl konsekracija įvyko tik 1923 m. birželio 10 d. Konsekratorius buvo vysk. Matulaitis, jam asistavo vysk. Zigmuntas Lozinskis ir vysk. Vladislavas Bandurskis[52].

Su nominacija susijęs valdžios sluoksniuose įvykęs komiškas incidentas. 1923 m. vasario 9 d., praėjus beveik mėnesiui po nominacijos, Ministrų Tarybos pirmininkas paprašė religijų reikalų ir viešojo švietimo ministrą stebėti, kad sufraganu Vilniuje būtų paskirtas lenkas, geriausiai vysk. Vladislavas Bandurskis[53]. Jam buvo atsakyta, kad ministerijos pastangomis ir Lenkijos pasiuntinio Vatikane dėka kun. Abrantovičiaus kandidatūra atmesta. Nebuvo galima paremti vysk. Bandurskio, bet iškelta kun. Michalkevičiaus, „žinomo patrioto", kandidatūra, ir taip išsipildė pono ministro pirmininko rašto įžangoje išreikštas palinkėjimas, kad Vilniaus vyskupu sufraganu taptų lenkas"[54].

Žinia apie kun. Michalkevičiaus paskyrimą lenkų sluoksniuose buvo priimta su visuotiniu pritarimu. Vien tik vyriausybės delegatas Valeras Romanas šiame fakte įžvelgė „vieną iš įrodymų tos subtilios ir nepagaunamos jo [vysk. Matulevičiaus] vedamos politikos, kai, – teigė, – viena vertus, įsiteikia lenkų visuomenei, o antra vertus, žino, kad neturės priešininko ir toliau išsaugos galimybę varyti savo bažnytinę politiką, kaip tai darė iki šiol"[55].

Reikėjo administratoriaus Vilniaus vyskupijos daliai, likusiai Lietuvos Respublikoje. 1922 m. kovo 3 d. juo tapo kun. Juozapas Kukta. Jis buvo vysk. Matulaičio kolega Peterburgo dvasinėje akademijoje ir bičiulis. Beveik ketvirtį šimtmečio dirbdamas Vilniaus bažnyčiose ir kurijoje „jis įsigijo dešimtis tūkstančių palankiai jam nusiteikusių žmonių iš dirbančiųjų tarpo, mieste

---

[49] *Litterae*, p. 17, J. Matulaičio 1922.11.02 laiškas Pijui XI.

[50] LP, t. II, p. 161, laiškas Religijų reikalų ir viešojo švietimo ministerijai (1923.02.26).

[51] [W. Tołoczko] Piotr Kantryba, *Po nominacji*, in: „Przegląd Wileński" 1923, nr. 3.

[52] „Dziennik Wileński" 1923, nr. 104, p. 5.

[53] AAN, MWRiOP 419, k. 81.

[54] Ten pat, k. 81-83.

[55] AAN, MWRiOP, vol. 422, k. 87–88, V. Romano 1923.05.19 raštas RRVŠM.

ir kaime", rašė „Przegląd Wileński"[56]. 1917 m. jis, vienintelis lietuvis, buvo pakviestas į Vilniaus kapitulą. Savo žiniomis ir patirtimi rėmė vysk. Matulaitį nuo pirmųjų jo ganytojavimo dienų[57]. 1922 m. sausio mėnesį kun. Kukta buvo areštuotas Vidurio Lietuvos laikinosios valdymo komisijos pirmininko Aleksandro Meištovičiaus įsakymu per vadinamąją akciją „33" kartu su kitais žymesniais lietuviais ir baltgudžiais. Šis reikalas įgavo tarptautinį garsą. Įsikišus Tautų Sąjungos Karinės Kontrolės Komisijos pirmininkui Pjerui Šardinji [Chardigny], Varšuvos valdžia liepė paleisti suimtuosius. Meištovičius neįvykdė šio įsakymo ir 1922 m. vasario 4 d. deportavo juos į Lietuvos Respubliką[58].

Taigi vysk. Matulaitis neteko patarėjo. Galbūt taip norėta jį izoliuoti. Vyskupas pasinaudojo šia padėtimi ir 1922 m. kovo 3 d. paskyrė jį Lietuvos Respublikai priklausančios Vilniaus vyskupijos dalies administratoriumi su tokiomis pačiomis teisėmis ir privilegijomis, kokias pats turėjo, iškeldamas tik vieną sąlygą, kad duos jam ataskaitą apie vykdomas pareigas[59]. Kun. Kukta pagirtinai jas vykdė ir 1926 m. buvo paskirtas pirmuoju naujai įkurtos Kaišiadorių diecezijos vyskupu.

Kun. Kuktos paskyrimas sukėlė lenkų valdžios nepasitenkinimą. Formaliai žiūrint, jie neturėjo teisės kištis į Lietuvos Respublikos reikalus. Religijų reikalų ir viešojo švietimo ministerija 1922 m. rugsėjo 19 d. raštu užklausė, ar tikrai jis yra paskirtas generaliniu vikaru neutraliojoje zonoje, esančioje išilgai sienos su Lietuva, pabrėždama, kad jis buvo ištremtas iš Vidurio Lietuvos už dalyvavimą antivalstybiniame sąmoksle. Vyskupas atsakė, kad nieko neskyrė generaliniu vikaru neutraliojoje zonoje, o jis, nesilaikant galiojančios tvarkos, nebuvo informuotas apie kun. Kuktos areštą ir deportaciją[60]. Atrodo, toks pranešimas buvo atsiųstas daug vėliau[61].

Kun. Kuktos paskyrimas buvo vienas iš nuolatinių vyriausybės delegato V. Romano priekaištų Vyskupui[62]. Vysk. Matulaitis,

[56] Gardiner [W. Tołoczko], *Canis latrans*, in: „Przegląd Wileński", 1921, nr. 21, p. 3.
[57] J. Kriščiukaitis, *Wspomnienia sekretarza ...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 257–258.
[58] Ten pat, p. 254–257.
[59] [59] *Litterae*, p. 257, J. Matulaičio 1922.03.03 dekretas.
[60] LP, t. II, p. 160.
[61] J. Kriščiukaitis, *Wspomnienia sekretarza ...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 257.
[62] AAN, MWRiOP 457, k. 86, V. Romanas – RRVŠ Ministerijai (1922.05.19).

1923 m. apsilankęs Lenkijos ambasadoje Romoje ir apie tai paklaustas, bandė paaiškinti, kad kun. Kukta nėra nusiteikęs antilenkiškai, kad buvo deportuotas vykusių represijų metu be jokios asmeninės kaltės. Vyskupas sakė esąs pasirengęs padėti lenkams anoje teritorijoje. Užsienio reikalų ministras Marijanas Seida (Seyda), informuodamas apie tai Religijų reikalų ir viešojo švietimo ministeriją, Vyskupo laikyseną pavadino „manevru", kurio tikslas – išaiškinti kun. Kuktos priešininkus[63].

Kurijos kanclerio pareigos buvo taip pat svarbi institucija diecezijoje. Todėl paskyrimas į jas žadino tautines emocijas. Pagal naująjį Kanonų Teisės Kodeksą vyskupas kuriją turi sudaryti naujais pagrindais. Jau 1919 m. birželio mėn. lenkų sluoksniuose buvo kalbama, net užsiminta Seime, kad vysk. Matulaitis paskyrė „lietuvį savo konsistorijos kancleriu"[64]. Iš tikrųjų Vyskupas šio klausimo ėmėsi tik 1919 m. rudenį. Į šias pareigas manė skirti kanauninką lenką Julijaną Elertą, Vilniaus Šv. Jono parapijos kleboną. Tačiau po konsultacijų su kunigais pasirodė, kad kun. Elertas turi blogą reputaciją dėl ryšių su Rusijos valdžios sluoksniais[65]. Galų gale 1920 m. vasario 23 d. kancleriu paskyrė savo jaunesnį kolegą iš Peterburgo dvasinės akademijos kun. Liucijaną Chaleckį iš Baltstogės, vienos iš didžiausių diecezijos parapijų kleboną ir Baltstogės dekaną. Kun. Chaleckis buvo kilęs iš turtingos Minsko apylinkių lenkų bajorų šeimos. Vysk. Matulaitis 1923 m. išrūpino jam popiežiaus šambeliono garbės titulą ir 1924 m. sausio 12 d. įvesdino jį į Vilniaus Kapitulą[66]. Kancleris buvo Vyskupui ištikimas ir atsidavęs bendradarbis[67]; jie buvo tikri bičiuliai[68].

Atrodė, jog tai, kad vysk. Matulaitis paskyrė kun. Chaleckį glaudžiai bendradarbiauti vyskupijos labui, turėjo kelti visišką valdžios sluoksnių pasitenkinimą ir pasitikėjimą, tačiau taip neatsitiko. Vyriausybės delegatas Valeras Romanas šiame fakte įžvelgė vysk. Matulaičio politinio suktumo išraišką. 1923 m.

---

63 Ten pat, k. 140–141, M. Seidos 1923.08.11 raštas RRVŠM.
64 *Stolica*, p. 126, A. Račio 1919.06.18 laiškas J. Matulaičiui.
65 *Journal*, p. 280 (*Užrašai*, p. 226).
66 LP, t. I, p. 106; *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1925.*
67 LP, t. I, p. 109.
68 L. Chalecki, *Człowiek wielki i święty*, in: „Wspomnienia", p. 346–348.

gegužės 19 d. jis rašė Religijų reikalų ministerijai: „Kun. Chaleckio, pagal pavardę, kilmę ir kultūrą lenko, tačiau tarnaujančio Vyskupui ir už tai neseniai gavusio popiežiaus šambeliono titulą, skyrimas kancleriu yra būdingas tos labai subtilios vysk. Matulevičiaus vedamos politikos manevras. Kun. Chaleckį vietos visuomenė laiko lenku, tačiau jis laikosi solidarios pozicijos su Vyskupu, kuris, naudodamasis savo kanclerio šlove ir pavarde, gali laisviau veikti[69]".

Bažnytinio teismo oficiolu vysk. Matulaitis paskyrė savo pirmtaką, valdžiusį vyskupiją, – prelatą Janą Hanusovičių. Tai nebuvo labai patraukli pareigybė. Tačiau rašau apie ją dėl teismo notaro, filosofijos ir teisės daktaro, Vakarų Europos universitetų visuomeninių mokslų licenciato kun. Antano Viskanto. Nuncijus Ratis apie jį rašė: „Lietuvis, bet nuosaikus ir federalistas, vyskupo kurijos sekretorius, greičiau santūrus ir taikingas žmogus"[70]. Kun. Viskantas vertė į prancūzų kalbą raštus nunciatūrai, persiuntinėjo informaciją į Romos Kuriją. Tai ir kėlė nerimą lenkų aplinkai bei vyriausybės delegatui, kuris rašte Religijų reikalų ir viešojo švietimo ministerijai su priešiškumu teigė, kad „ta korespondencija vietos bažnytinius santykius nušviečia iš kraštutinio lietuviško šovinizmo pusės"[71]. Vysk. Matulaitis buvo dėkingas kun. Viskantui už bendradarbiavimą, 1923 m. išrūpino jam popiežiaus šambeliono garbės titulą[72].

Artimiausi Vyskupo bendradarbiai buvo ir kapelionai Juozas Vaitkevičius bei Jonas Kriščiukaitis. Kun. Vaitkevičius, kilęs iš Lietuvos, baigė Varšuvos dvasinę seminariją, ten 1903 m. buvo įšventintas kunigu. Studijavo Fribūro universitete, įgijo teologijos daktaro laipsnį. 1911 m. įstojo į marijonų vienuoliją ir atliko kun. Matulaičio vadovaujamą noviciatą. Paskui kelerius metus dėstė teologiją Vloclavko dvasinėje seminarijoje. 1918 m. gruodžio 29 d. atvyko į Vilnių kaip kapelionas ir vysk. Matulaičio asmeninis sekretorius. Pažindamas ir lenkų, ir lietuvių aplinkas, mokėdamas Vakarų Europos kalbas, jis buvo rimta vyskupo parama. Kai kurie lenkai kunigai prisibijojo jo įtakos. Sklido

---

69 AAN, MWRiOP 457, k. 83–84.
70 *Stolica*, p. 281, A. Račio 1921.02.23 raportas P. Gaspariui.
71 AAN, MWRiOP 457, k. 84, V. Romano 1923.05.19 raštas RRVŠM.
72 *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1925.*

paskalos, kad jis pakeis seminarijos vicerektorių Karolį Liubianecą[73]. Manyta, kad jis turįs per didelę įtaką Vyskupui. Nuncijus Ratis, lankydamasis Vilniuje 1920 m. sausio mėnesį, susidarė įspūdį, kad kun. Vaitkevičius, perdėtai pabrėžiantis savo lietuviškumą, kenkia Vyskupui lenkų akyse[74]. Dėl nuncijaus pastabų kun. Vaitkevičius 1920 m. rudenį išvyko iš Vilniaus. Vyskupui Matulaičiui tai buvo neabejotinai skausminga netektis.

Spragą iš dalies užpildė kun. Jonas Kriščiukaitis, taip pat lietuvis ir marijonas. Jis buvo penkeriais metais vyresnis už Vyskupą. Į Vilnių jis atvyko pas gydytoją ir įsigyti knygų Marijampolės bibliotekai. Čia jį užklupo Želigovskio kariuomenė. Pasirodė, kad jis moka rašyti mašinėle. Taigi tapo asmeniniu Vyskupo sekretoriumi. Taip pat sekė spaudą ir vedė namų ūkį. Pasimokęs iš kun. Vaitkevičiaus klaidų, vengė viešumo[75].

Artimiausi Vyskupo bendradarbiai turėjo būti Kapitulos nariai, visi, ištrėmus kanauninką Kuktą, lenkai. Svarbią funkciją vykdė lenkiška seminarijos vadovybė. Veikė įvairūs sambūriai ir komisijos, į kurias kartais patekdavo lietuvis, tačiau baltgudis – niekada.

Vyskupija administraciškai buvo suskirstyta į dekanatus, kurių 1919 m. buvo 23[76]. Jų dekanais 4 buvo lietuviai, visi kiti – lenkai. 1925 m. dekanatų skaičius išaugo iki 33, taigi dešimčia, iš kurių 5 buvo Lietuvos Respublikoje[77]. Ten visi dekanai buvo lietuviai. Lenkijos teritorijoje tarp dekanų buvo 1 baltgudis, 4 lietuviai, visi kiti – lenkai. Taigi šioje srityje paskyrimai lietuvių naudai teko Lietuvos Respublikoje, ir imta šiek tiek labiau vertinti baltgudžius.

Vysk. Matulaitis teikė didelę reikšmę dekanų susirinkimams. Jis juos laikė konsultacijų su kunigais pakaitalu, nes nebuvo sinodo[78]. Jis parengė dekanams išsamią instrukciją[79]. Tuo pačiu metu jis rinko medžiagą ir rengėsi diecezianiam sinodui. 1922 m.

---

[73] *Journal*, p. 245 (*Užrašai*, p. 193).
[74] *Stolica*, p. 45–46, 221.
[75] J. Kriščiukaitis, *Wspomnienia sekretarza ...*, cit. v., in: „Wspomnienia", p. 232–269.
[76] *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1919*, p. 10.
[77] *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1925*, p. 15-16, 108–115.
[78] *Litterae*, p. 56.
[79] *Pro synodo celebranda. De conferentiis decanalibus*, in: „Kurenda" 1924, p. 82–86.

dalyvavo Varšuvos arkivyskupijos sinode[80]. 1923 m. spalio 12 d. paskelbė apie sinodo sušaukimą. Jis degė noru įgyvendinti naująjį Kanonų Teisės Kodeksą[81]; planavo sinodą įvyksiant 1924 m. rudenį, tačiau nespėjo savo planų įgyvendinti.

1921 m. rugsėjo 9 d. memorialo popiežiui Benediktui XV autoriai rašo, kad vysk. Matulaitis „primeta parapijiečiams kunigus, kurie stengiasi įvesti lietuvių ar baltgudžių kalbą"[82]. Tai dažniausiai išsakomas priekaištas Vyskupui. Patyrinėkime šį kaltinimą.

1925 m. Vilniaus vyskupijoje buvo 416 parapijų[83], iš jų apie 80 įkūrė vysk. Matulaitis[84].

Lietuvos Respublikos teritorijoje buvo 63 parapijos[85]. Trijose didžiausiose parapijose buvo daugiau nei po 20 tūkstančių tikinčiųjų, bet buvo dešimt parapijų, kuriose buvo mažiau nei po 500 parapijiečių. Visos parapijos buvo teritorinės, išskyrus dvi personalines Vilniuje: viena lietuviams su Šv. Mikalojaus bažnyčia ir vokiečiams su Šv. Onos bažnyčia[86].

Vysk. Matulaitis, perkeldamas klebonus ir skirdamas kunigus į laisvas vietas, paprastai atsižvelgdavo į tarybos, kurią sudarė generalinis vikaras, kancleris ir du prosinodiniai egzaminatoriai, nuomonę.[87]

1919 m. gruodžio 11 d. Vilniaus apskrities Liaudies tarybų suvažiavimas – politinė Pakraščių sargybos atstovybė – parašė vysk. Matulaičiui atvirą laišką. Jame iš parapijų apskrities teritorijoje reikalaujama nedelsiant pašalinti 10 kunigų lietuvių, kurie kenkiantys, kartais nusikalstamu būdu, lenkų tautos siekiams. „Būdami lenkai katalikai, ištikimi Romos Katalikų Bažnyčiai (rašoma laiške), turime tikriausią teisę reikalauti, kad

---

[80] *Synodus Archidioecesana Varsaviensis*, Varsavia 1922, p. 29.

[81] *Mandatum de praeparanda synodo dioecesana*, „Kurenda" 1923, p. 99–101.

[82] ASCAPC, Paesi Baltici 6, prot. 28011 (priedas).

[83] T. Krahel, *Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej*, in: „Studia Teologiczne" Białystok, Drohiczyn, Łomża, nr. 5–6 (1987–1988), p. 66.

[84] 1923 m. vysk. Matulaitis ataskaitoje Apaštalų Sostui nurodė, kad diecezijoje yra 398 parapijos, iš kurių jis įkūrė apie 60 (*Litterae*, p. 32, 38). Skaičių 80 gavome, palyginę 1925 ir 1923 m. duomenis.

[85] T. Krahel, *Zarys* ..., cit. v., in: „Studia Teologiczne", nr. 5–6 (1987–1988), p. 66.

[86] *Litterae*, p. 38.

[87] *Litterae*, p. 75; AAN, MWRiOP, nr. 422, k. 83, V. Romano 1923.05.19 raštas RRVŠM.

religinius patarnavimus teiktų kunigas lenkas gimtąja kalba ir kad mūsų Katalikų Bažnyčia, kuri buvo lenkiškumo ir tautinės dvasios ramstis didžiausio jos persekiojimo ir žiauriausios priespaudos laikais, ir ateityje liktų tokia pati". Laiško autoriai rašo, jog jau penki mėnesiai nesėkmingai stengiasi, kad būtų atšaukti kunigai lietuviai, ir grasina, kad į „neviltį puolę žmonės" nugabens tuos kunigus Vyskupui[88].

Prelato Michalkevičiaus, dar savo valdymo metu minėtuosius kunigus paskyrusio, iniciatyva 1920 m. sausio 6 d. kurija išleido komunikatą, kuriame visiškai aiškiai pasakyta, kad skelbti nuosprendžius nėra liaudies tarybų, bet teismų kompetencija. Daugeliui kunigų išsakyti priekaištai pasirodė neturį jokio pagrindo. Kurija, atsakydama į grasinimus, baigia: „Bažnyčios vyresnybė, darydama viską, kad būtų patenkinti teisingi į ją besikreipiančiųjų reikalavimai, niekada nepasiduos jokiai prievartai ir netaps politinės akcijos įrankiu"[89].

Pakraščių sargybos reikalavimai subliuško, nes 1920 m. liepos 14 d. į Vilnių įžengė Raudonoji armija, kuri rugpjūčio 26 d. atidavė miestą Lietuvai. Artinantis Rusijos kariuomenei, daugelis kunigų lenkų išvyko. 1920 m. rugsėjo 6 d. vysk. Matulaitis rašė nuncijui Račiui: „Daugelis kunigų, daugiausia lenkų, pabėgo. Man žinoma, kad trys dekanatai liko bemaž visiškai be kunigų. Atrodo, kad tą patį galima pasakyti apie kitus dekanatus, patekusius į rusų komunistų valdžią. Siunčiau ten jaunus kunigus, bet, išskyrus du, jiems nepavyko į ten prasiskverbti"[90].

Religinė padėtis vyskupijoje, ypač rytinėje dalyje, darėsi dramatiška. Vysk. Matulaitis siuntė tokius kunigus, kokius tuo laiku turėjo, daugiausia lietuvius ir baltgudžius. Vėliau tai tapo priekaištų Vyskupui pretekstu. Vyriausybės delegatas Valeras Romanas 1923 m. birželio 19 d. rašė RRVŠM: „Dar 1920 m. vasarą vyskupas Matulaitis pradėjo sistemingą lietuvių ir baltgudžių tautybės kunigų skyrimo į parapijas akciją. Pačiame Vilniuje, kuriame 1920 m. birželio pabaigoje buvo 48 lenkai kunigai, 10 lietuvių, 5 baltgudžiai, liepos pabaigoje liko tik 24

[88] *List otwarty do Jego Ekscelencji ks. Matulewicza*, in: „Nasz Kraj" 1919, nr. 199, p. 2.
[89] *Komunikat z kurii diecezji wileńskiej*, in: „Dziennik Wileński" 1920, nr. 4, p. 4.
[90] *Stolica*, p. 246.

kunigai lenkai". Vilniaus apskrities dekanato parapijose 1919 m. buvo 10 kunigų lenkų ir 3 lietuviai, o 1922 m. tik 5 lenkai ir net 7 lietuviai bei 1 baltgudis. 26 parapijas, esančias Lenkijos-Lietuvos pasienyje ar netoli jo, aptarnavo 23 kunigai lietuviai ir tik 3 lenkai. Švenčionių apskrityje iš 34 yra 10 kunigų lenkų. Didžiausias pavojus gresia Dysnos dekanatui, kurį aptarnauja kunigai baltgudžiai"[91].

Kai Romanas 1923 m. rašė šį tekstą, Vilniuje nebebuvo nė pėdsako pakeitimų, įvykusių prieš dvejus metus[92]. O provincijoje, ypač rytuose, įvyko permainų ilgam laikui. Net kai Vilniaus kraštą užėmė Želigovskis, nebuvo norinčių dirbti rytinėse parapijose. 1920 m. spalio 23 d. vysk. Matulaitis rašė nuncijui A. Račiui: „Pabėgę kunigai ėmė grįžti. Tačiau niekas iš jų nenori eiti į rytines vyskupijos parapijas, kuriose visiškai nebėra kunigų ir kuriose labai sunku ar ir visai neįmanoma keliauti"[93].

Memorialo vyriausybei autoriai primeta vysk. Matulevičiui aiškiai politinę motyvaciją skiriant kunigus į tų teritorijų parapijas. Taigi jie mano, kad Vyskupas, numatydamas rinkimus, siuntė kunigus baltgudžius į tas parapijas, kuriose 1922 m. baltgudžiams pasisekė rinkimuose. Tačiau kartu primeta Vyskupui kitą politinę motyvaciją, priešingą pirmesniajai – kad Vyskupas grįžtančius lenkus siuntė į rytines žemes, nes jos pagal Lietuvos-Rusijos sutartį turėjo atitekti Rusijai[94]. Nė vienos iš šių motyvacijų neturėjo vysk. Matulaitis. Tuo tarpu nesunku įžvelgti visai kitokią. Kalbėdamasis su Tautų Sąjungos kontrolės komisijos nariu majoru Uzkvijanu (Uzquiano), primenančiu lenkų pusės priekaištą neva Vyskupas rėmęs kunigus baltgudžius, jis atsakė: „... kur aš juos dėsiu; šitos šalys daugiausia baltgudžių gyvenamos; kur baltgudį kunigą siųsiu, ten jis rasis tarp savųjų. Pagaliau aš tos nuomonės, kad taip ir

---

[91] AAN, MWRiOP, nr. 457, k. 81–82.

[92] 1923 m. Vilniuje kartu su vienuoliais buvo 83 kunigai, iš jų 8 lietuviai ir 3 baltgudžiai. Jie dirbo parapijose, mokyklose, seminarijoje, kurijoje. Nė vienas lietuvis ar baltgudis nebuvo klebonas (*Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1923.*

[93] *Stolica*, p. 254, J. Matulaičio 1920.10.23 laiškas A. Račiui.

[94] AAN, MWRiOP, 422, k. 103–104, Pro memoria Lenkijos vyriausybei vyskupo Matulevičiaus reikalu, [1922].

reikia: baltgudžiai skirti į baltgudžių šalis, lenkai – į lenkų, o lietuviai – į lietuvių“[95].

Šis principas, labiausiai tinkamas ir neturintis politinio atspalvio, lenkų sferose kėlė pasipriešinimą. Pagal ankstesnių ordinarų nustatytą tvarką kunigas baltgudis, išsiduodantis norįs dirbti tarp tautiečių su pagarba jų kultūros savitumui, turėjo būti išsiųstas į lenkišką parapiją, kur neturėtų tokios galimybės. Net kancleris Chaleckis, jau vysk. Matulaičiui išvykus, pasisakė už tai, kad lenkiškos parapijos liktų Vilniaus vyskupijoje, nes kitaip „drumstėjus kunigus baltgudžius, norint padaryti juos nekenksmingus, nebus galima perkelti į grynai lenkiškas parapijas“[96].

Atrodo, kad vysk. Matulaitis kiek įmanoma stengėsi įgyvendinti kunigų siuntimo dirbti tarp jų tautiečių principą. Net vyriausybės delegatą Romaną nervino, kad kunigų lietuvių skaičius padidėjo prie Lenkijos-Lietuvos sienos ir Švenčionių apylinkėse, taigi ten, kur daugiausia gyveno lietuvių, o kunigų baltgudžių – Dysnos apskrityje, kurioje dauguma gyventojų buvo baltgudžiai[97].

Įvykusius pakeitimus ne visur priėmė pergalingoji lenkų pusė. Iš Nemenčinės buvo išvežtas lietuvis kunigas Donatas Linartas[98], kilęs iš Mogiliavo arkivyskupijos. Tą akciją parengė Janas Obstas, pradėjęs prieš jį kampaniją laikraštyje „Rzeczpospolita“, primetęs kunigui žodžius būk viena *Sveika, Marija*, sukalbėta lietuviškai, yra vertesnė už 100 sukalbėtų lenkiškai[99].

Prie Vilniaus Šv. Stepono bažnyčios buvo auklėjamoji įstaiga „Powściągliwość i Praca“ (*Santūra ir darbas*), turinti savo mokyklą ir dirbtuves. Ją suorganizavo ir jai vadovavo kun. Napoleonas Dijakovskis. Rusų invazijos metu 1920 m. jis pabėgo iš Vilniaus ir žuvo nuo bolševikų rankos. Vysk. Matulaitis pavedė globoti šią įstaigą kun. Antoniui Zenkevičiui, laikomam baltgudžiu. Vyskupas tvirtino nežinąs, kokios jis tautybės, bet žinąs, kad jis

---

95 *Journal*, p. 307 (*Užrašai*, p. 253).

96 ADS, *Podział diecezji i metropolii*, 1925–1926, L. Chaleckio 1925.08.09 laiškas vysk. H. Pšezdzeckiui.

97 T. Janczak i Ładogórski, *Zarys rozmieszczenia narodowości na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej [załącznik do:] Historia Polski*, t. IV, Warszawa 1966.

98 *Journal*, p. 325 (*Užrašai*, p. 268).

99 „Rzeczpospolita“ 1921, nr. 96 (04.10).

kunigas katalikas. Kun. Zenkevičius įvedė įstaigoje pavyzdingą tvarką ir pelnė mokytojų personalo, tėvų ir mokinių pagarbą. Grįžus ankstesnei valdybai, kun. Zenkevičius buvo apšauktas „bolševiku" ir pareikalauta jį pašalinti. Matydamas, kad endekai baiminasi šią auklėjamąją įstaigą išslysiant jiems iš rankų, Vyskupas priešinosi, reikalaudamas pagrįsti priekaištus kun. Zenkevičiui, prieš kurį tuo pačiu metu buvo vedama kampanija spaudoje. Kadangi šis reikalas priklausė įstaigos valdybos kompetencijai[100], Vyskupas nusileido, ir kun. Zenkevičius pasitraukė.

Ašmenos klebonu ir dekanu iki 1920 m. liepos mėnesio buvo kun. Česlavas Gurskis (Górski). Vyskupą pasiekdavo žmonių ir ypač kunigų skundai, kad jis skundžia juos lenkų policijai. Kai kun. Gurskis pabėgo boševikams artinantis, Vyskupas į jo vietą paskyrė kun. Mykolą Abaravičių, buvusį Ašmenos kleboną ir dekaną, caro valdžios pašalintą iš parapijos. „Nors lietuviu jis save laikė, bet su manim lietuviškai nekalbėdavo, nė prie lietuvių darbų jis neprisidėdavo, tie dalykai jam nerūpėdavo"[101]. Įžygiavus Želigovskiui, kun. Gurskis grįžo. Kadangi gavo tik klebono pareigas, pradėjo aštrią kampaniją dėl dekano pareigų, įtraukdamas į ją Lenkijos kariuomenės karininkus, o per juos generolą Želigovskį ir net Laikinosios valdymo komisijos pirmininką generolą Mokšeckį. Jis kritikavo ir Vyskupą, kaltino, skundė jį, net ėmė kurstyti žmones prieš jį ir kitus kunigus, ypač lietuvius ir baltgudžius[102]. Kadangi ši padėtis pasidarė nepakeliama, Vyskupas 1922 m. jį perkėlė į Bielską klebonu ir dekanu[103].

Dėl minėtų dvasininkų sudėties permainų iškilo dar vienas reikalas, kurį vysk. Matulaitis pasižymėjo savo dienoraštyje. Kurijos vicekancleris (buvęs kancleris) kun. Julijanas Steckevičius (Steckiewicz) 1921 m. kovo 1 d. atsiuntė jam raštą, prašydamas atleisti jį iš pareigų, nes nenori net netiesiogiai prisidėti prie darbo, kuris kenkia jo tėvynei Lenkijai ir Bažnyčiai. Jokių faktų jis nenurodė. Vyskupas priėmė jo atsistatydinimą su palengvėjimu.

[100] *Journal*, p. 321–324 (*Užrašai*, 265–267).
[101] *Journal*, p. 297 (*Užrašai*, p. 243).
[102] *Journal*, p. 308, 317, 396–397 (*Užrašai*, 254, 261).
[103] *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1925.*

Kun. Steckevičius du kartus ilgesniam laikui buvo išvykęs iš vyskupijos, turėjo širdies ligą. Jis buvo uolus endekas. Vyskupas žinojo, kad jo asmenyje turi priešą („nepriethelių"), kuris saviesiems „iš kurijos žinių praneša", neperduoda Vyskupui jam įteiktų raštų, – jie paprasčiausiai kažkur dingsta, – nevykdo Vyskupo pavedimų.

Tą prašymą dėl atleidimo iš kurijos Vyskupas susiejo su paskutiniųjų dienų įvykiais. Ponia Korvin-Milevska padavė bylą bažnytiniam teismui dėl separacijos (atskyrimo, – kai pripažįstama sutuoktiniams teisė gyventi atskirai, bet santuoka lieka galioti, – *Red. past.*) ir ją laimėjo. Kun. Steckevičius, išduodamas nuosprendžio nuorašą, jį suklastojo, prirašydamas žodžius *ex culpa mariti* (dėl vyro kaltės). Ponas Korvin-Milevskis pasipiktino, reikalaudamas tikro nuorašo ir grasindamas klastotoją paduoti į teismą. Teismo darbuotojų nuomone, po tokio incidento kun. Steckevičius negali dirbti kurijoje ir turi bėgti į Ameriką. Vyskupo nuomone, kun. Steckevičius pasinaudojo ta proga ir atsistatydino iš pareigų, kad galėtų vaikščioti po miestą ir girtis, „kokį karžygišką žingsnį padaręs". Vyskupas priėmė atsistatydinimą, linkėdamas kunigui: „Lai Dievas laiko jį savo globoje ir jį laimina!"[104].

Vysk. Matulaitis daugiau apie jį neužsimena. Mane sudomino tolesnis šio kunigo, viešai įžeidusio savo Vyskupą, likimas. Taigi jis netrukus tapo vienos iš didesnių vyskupijos parapijų, Sokulkos, klebonu ir dekanu[105].

Dėl rytinių vyskupijos parapijų, esančių prie sienos su Sovietų Sąjunga, vysk. Matulaitis turėjo rūpesčių ir vėlesniais metais. Maskvos vadovaujama Vakarų Baltgudijos komunistų partija nuo 1924 m. vasaros stengėsi atplėšti nuo Lenkijos Vakarų Baltgudiją ir įvesti ten sovietų valdžią. Jos gaujos puldinėdavo žemvaldžius, policininkus, pareigūnus[106], neaplenkė ir kunigų: 6 kunigai buvo apiplėšti, o iš dviejų net fiziškai išsityčiota. Todėl kai kurie kunigai psichiškai neištvėrė ir, remdamiesi lygiomis teisėmis, reikalavo perkelti juos į saugias vietas. Savo ruožtu į

[104] *Journal*, p.299-301 (*Užrašai*, 246–247).
[105] *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1925*, p. 16.
[106] Z. Szybieka, *Historia Białorusi* ..., cit. v., p. 285–286.

jų parapijas niekas nenorėjo eiti. Rašydamas apie tai nuncijui Lauriui, vysk. Matulaitis prašė patarti, ar jis galįs skirti kunigus prieš jų valią į nesaugias parapijas[107]. Atsakyme nuncijus ragino Vyskupą savo uolumu skatinti klebonus pašvęsti savo gyvybę tikinčiųjų labui[108]. Pasirengusių tam kunigų jis daugiausia rado tarp baltgudžių, kuriuos pasiuntė pas jų tautiečius. Koks iškalbingas yra Vilniaus Kapitulos kaltinimas: ji tarp Vyskupo „nuodėmių" įvardina „planinį kunigų baltgudžių skyrimą beveik į visą Dysnos dekanatą"[109].

Beniakonys buvo paskutinė parapija, kurioje kilo konfliktas dėl klebono. Tai buvo mišri lenkų-lietuvių parapija Lydos apskrityje, Naugarduko vaivadijoje. 1925 m. pavasarį klebonu į ten buvo paskirtas lietuvis kunigas Juozas Dubietis. Tačiau parapijiečių grupė norėjo, kad klebonu būtų vikaras lenkas Nikodemas Kozlovskis. Jie manė, kad taip jiems atsirastų proga išguiti lietuvių kalbą iš bažnyčios. 1925 m. gegužės 10 d. į Beniakonis atvyko kun. Dubietis, tačiau jo neįleido į kleboniją.

Buvo surašyta daug prašymų įsikišti: kardinolui Aleksandrui Kakovskiui, nuncijui, vaivadai, RRVŠM[110]. Sukelta kampanija spaudoje. Atsakydamas į ministerijos įsikišimą, generalinis vikaras vysk. Michalkevičius 1925 m. liepos 31 d. rašė: „Kurija praneša, kad už buvusio Beniakonių bažnyčios vikaro kun. Kozlovskio paskyrimą Beniakonių klebonu pasisakė nežymi parapijiečių grupė, kuriuos suagitavo keli kurstytojai, o parapijiečių visuma ramiai sutiko žinią apie kun. Dubiečio skyrimą Beniakonių klebonu. Dabar Beniakonyse viešpatauja nedrumsčiama ramybė, nes kurstytojai įsitikino, jog neįmanoma sukelti rimtesnių sąmyšių"[111].

Vyskupas kartais buvo priverstas ginti ir kunigus lenkus nuo valstybinės valdžios kišimosi. Jis pasipriešino Vidurio Lietuvos laikinosios valdymo komisijos pirmininkui Vitoldui Abramovičiui, atstovaujančiam federacijos idėjai, norinčiam pašalinti iš Vilniaus kun. Ignacą Olšanskį (Olszański), susijusį

[107] *Litterae*, p. 165, 1924.11.15 laiškas L. Lauriui.
[108] LCVA, 1674, 2, vol. 34, k. 48, L. Laurio 1924.12.11 laiškas J. Matulaičiui.
[109] LMAB, F 43, VKF 520, p. 310.
[110] AAN, MWRiOP, 413, k. 33–34, 37.
[111] Ten pat, k. 38.

su krikščionimis demokratais[112]. Vyskupas keliskart prašė administratorių kun. Juozapą Kuktą ginti lenkus kunigus, dirbančius Lietuvos Respublikos teritorijoje. 1923 m. gegužės 15 d. pastarajam rašė: „Kaip tik gali, gink kunigus Šileiką (Kazimierz Szylejko) ir Puzirevskį (Marcin Puzyrewski). Jei Lietuvos valdžia ims iš ten varyti kunigus dėl jų lenkiškumo, o čia – dėl lietuviškumo, tai kur nueisime? Tegu valdžia taip labai nebijo tų kunigų; jie Lietuvos nesunaikins ir jai nepakenks"[113].

Pagal vardinius kunigų lietuvių[114] ir baltgudžių[115] sąrašus bei dvasininkijos žinynus nuo vysk. Matulaičio vyskupavimo pradžios (1919 m.)[116] iki pabaigos (1925)[117], kuriuose nurodytos einamos pareigos, galima įvertinti to laikotarpio perkėlimus. 1919 m. 61 lietuvis kunigas buvo klebonai, o 1925 m. visoje vyskupijoje, įskaitant ir priklausančią Lietuvos Respublikai dalį, – 62; baltarusių klebonų 1919 m. buvo 17, 1925 – 20. Turint mintyje, kad per tą laiką vysk. Matulaitis įkūrė apie 80 naujų parapijų, kurioms turėjo vadovauti proporcionaliai visų tautybių kunigai, rezultatas aiškus: vysk. Matulaitis darė permainas lenkų naudai, kitų tautybių nenaudai. Be to, lenkai kunigai turėdavo didesnes parapijas, esančias dideliuose miestuose, kuriuose daugiausia gyveno lenkai.

Vysk. Matulaitis 1919 m. birželio 28 d. aplinkraščiu uždraudė kunigams bažnyčioje kalbėti apie politinius reikalus, liepė apgaubti „meile visus žmones neskirstant juos pagal tautybes ar pagal ką nors kita"[118]. Deja, kovų atmosferoje, ypač pirmaisiais metais, kai buvo sprendžiamas šalies likimas, ir kunigai dalyvavo politinėje kovoje.

Lenkijos vyriausybės delegatas Vilniaus Žemei Valeras Romanas dažniausiais nusikaltimais, kuriuos daro kunigai lietuviai ir baltgudžiai Švenčionių apskrityje, nurodė: nevykdo valdžios nurodymų, kursto gyventojus jų nevykdyti, klastoja

---

[112] *Journal*, p. 291–292 (*Užrašai*, p. 249).
[113] LL, p. 373, 363, 382
[114] LCVA, 1674, 2, vol. 14, k. 1–4.
[115] Ten pat, vol. 32, k. 11–12.
[116] *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1919.*
[117] *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1925.*
[118] Pw, p. 169.

metrikus, kuria sunkumus valdžiai imant naujokus ir pan.[119]. O Vilniaus srities mokyklų kuratorija skundėsi, kad „kunigai lietuviai ir baltgudžiai, tikslingai jo [vysk. Matulevičiaus] paskirti, priešiškai ar nepalankiai nusiteikę pradinių lenkų mokyklų atžvilgiu"[120].

Vienu iš kunigų „nusikaltimų" Laikinosios valdymo komisijos pirmininkas Stefanas Mokšeckis laiko ir tai, kad baltgudis kun. Michalas Pietrouskis, remdamasis įstatymais, organizuoja Borūnuose baltgudiškas mokyklas ir remia politinę partiją „Atgimimas", kuri pasisako už Lietuvos federaciją su Lenkija[121]. Net grasinta jam represijomis už tai, kad su parapijiečiais kalba gudiškai[122].

Remiantis lenkų protokolais (delegato, policijos, kuratorijos) ir ypač spaudos pranešimais, atrodytų, kad politikavo tik lietuviai ir gudai kunigai. Tačiau buvo ne taip. Ir lenkai kunigai politikavo, o kartais jų veikla buvo net nukreipta prieš vysk. Matulaitį.

Pačiame Vilniuje veikė didoka kunigų grupė, susijusi, jei ne formaliai, tai idėjiškai, su lenkų tautininkų partija (Narodova Demokracja). Jiems vadovavo kanauninkas Liubianecas. Ieškančio kandidato į Vilniaus vyskupo sostą nuncijaus L. Laurio paprašytas[123], pasitraukiantis vysk. Matulaitis, tarp kita ko, taip jį apibūdino: „Tautiniu atžvilgiu Liubianecas yra perdėtas lenkų tautininkas ir negalima numatyti, ką gali padaryti ir kur nukrypti, plėtodamas vyskupijoje Lenkijos ir lenkų reikalus. Jam lenkybė ir katalikybė mūsų krašte turi būti identiškos. Atrodo, jis vos toleruoja lietuvių tautos buvimą, o gudams atima teisę net jais būti. Visuotine nelenkų nuomone, jis laikomas labai su viena grupe susijusiu žmogumi, priešiškai nusiteikusiu prieš visus nelenkus. Jokiai politinei partijai jis nepriklauso, tačiau laikomas tų kunigų lenkų, kurie yra susiję su politine partija, vadinama Narodowa Demokracja, tarsi patarėju ir dvasiniu

[119] AAN, MWRiOP 457, k. 82, V. Romano 1923.05.19 raštas RRVŠM.

[120] Ten pat, k. 98, Kuratorijos 1923.05.17 raštas RRVŠM.

[121] *Journal*, p. 291–294 (*Užrašai*, 240–241).

[122] A. Stankiewicz, *Rodnaja mova u światyniach*, Wilnia 1929, p. 130, kun. Č. Gurskio 1919.08.23 laiškas kun. M. Piotrovskiui.

[123] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, Lubianec C., L. Laurio 1925.07.22 raštas J. Matulaičiui.

vadovu"[124]. Kun. Liubianecas buvo vienas iš pagrindinių vysk. Matulaičio oponentų, vadovavęs užkulisinėms akcijoms prieš jį[125]. Nepaisant to, jis buvo pirmaplanė figūra vyskupijoje: vicerektorius ir profesorius – seminarijos, narys ar pirmininkas – daugelio tarybų: liturginės, visuomeninės, prižiūrėjusios kunigų elgesį[126].

Minėta kunigų grupė, „slaptoji kapitula" (kaip ją vadina vysk. Matulaitis), stengėsi daryti jam lemiamą įtaką. 1919 m. balandžio 28 d. jos iniciatyva pas Vyskupą buvo atsiųstas jaunas kunigas Leopoldas Chomskis[127] su įvairiomis pastabomis ir patarimais. Kaip pamatysime tolesniuose skyriuose, keli kunigai tiesiog veikė prieš vysk. Matulaitį, stengdamiesi, kad jis būtų atšauktas iš Vilniaus.

Po išvadavimo iš bolševikų į Vilnių atvykdavo kitų vyskupijų kunigų, tarp jų ir Seimo narys kun. Kazimiežas Liutoslavskis. Vysk. Matulaitis pastebėjo negirdėjęs, kad jie aiškintų žmonėms Evangeliją, bet sakė politines kalbas. Ir, žinoma, negalėjo jiems to uždrausti[128].

Pakraščių sargybos (Straż Kresowa) iniciatyva 1919 m. į Vilnių iš Kauno vyskupijos buvo pakviestas kun. Juzefas Grondskis (Grądzki), ir jam buvo pavesta leisti politinį savaitraštį lietuvių kalba „Mūsų balsas", kurio 10.000 egzempliorių tiražą finansavo Lenkijos užsienio reikalų ministerija[129]. 1922 m. lapkričio 14 d. kun. Grondskis kreipėsi į vyriausybės delegatą Vilniaus Žemei, siūlydamas įkurti Vilniuje Informacijos apie Latviją ir Lietuvą biurą. Varšuvos valdžia rėmė jo sumanymą. Tačiau reikalas subliuško, nes stigo lėšų. Nusivylęs kun. Grondskis rašė į Ministeriją: „Aš esu kilęs iš Kaunijos. Ilgesnį laiką dirbdamas čia prie visuomeninio-politinio darbastalio, praradau darbą ten, o čia vysk. Matulevičius paskandintų mane šaukšte vandens.

---

[124] *Litterae*, p. 253–254, J. Matulaičio 1925.07.26 raštas L. Lauriui.

[125] *Stolica*, p. 143, A. Račio 1919.08.06 raportas P. Gaspariui; ASV, ANV, 206, k. 735–736, K. Liubianeco 1919.06.25 laiškas A. Račiui; ASCAPC, Russia 494, prot. 8192, K. Skirmuntas Apaštalų Sostui, 1920.07.03; AGM, Acta GM, *Litterae II*, A. Viskanto 1923.06.29 laiškas vysk. Matulaičiui; AMPP, VII, K. Liubianeco 1924.05.08 laiškas M. Višnevskiui.

[126] *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1925.*

[127] *Journal*, p. 256–259 (*Užrašai*, 203–207).

[128] *Journal*, p. 270–274, 294 (*Užrašai*, 216–221, 254).

[129] AAN, MSZ, vol. 6101, k. 39–43.

Neseniai vyriausybinės sferos paliko mane be nieko"[130]. Kai jis atsidūrė bėdoje, nors buvo svečias ir dirbo politinį darbą, vysk. Matulaitis 1924 metais patikėjo jam katecheto pareigas Naujosios Vilnios mokyklose[131].

Skausmų skausmas vysk. Matulaičiui buvo arkiv. Karolio Hrineveckio (Hryniewiecki) ir šiek tiek mažesnis skausmas – vysk. Vladislavo Bandurskio (Bandurski) buvojimas Vilniuje.

Arkiv. Hrineveckis (1841–1929) buvo Vilniaus vyskupu 1883–1885 m. Caro valdžia jį buvo ištrėmusi į Jaroslavlį. Kai atsisakė vyskupijos, Bažnyčios vyresnybė 1890 m. jam suteikė titulinio arkivyskupo laipsnį, ir jis apsigyveno Lvove. Jau kaip nusipelniusį tautiniame fronte senelį lenkų tautininkai atsikviesdavo į Vilnių, kad stiprintų jų įtaką ir kovotų su opozicija. Šiame tautinių konfliktų kamuolyje jis ėjo prieš lietuvius, gudus, žydus, vokiečius, rusus, federalistus, taip pat ir prieš vysk. Matulaitį. Piktnaudžiaujant jo senatve ir suvaikėjimu, jam būdavo pateikiami iškraipyti faktai, kuriuos jis paskui kartodavo viešuose susirinkimuose, mitinguose, duodamas interviu laikraščiams. Pats vysk. Matulaitis, norėdamas pagerbti savo pirmtaką, pakvietė jį į kunigų susirinkimą. Tame susitikime arkiv. Hrineveckis viešai jį kaltino ir barė. „Nieko nepadariau, nieko nepasakiau, tik karšta malda Dievui buvo vienintelė mano gynyba", – rašė vysk. Matulaitis nuncijui po to įvykio.[132]

Arkivyskupas Hrineveckis pasidavė lenkų tautininkų manipuliacijoms ir tapo politiniu agitatoriumi. Siekdami apsiginti, įžeistų tautybių žmonės ir politinės grupuotės viešai, ypač spaudoje, pasisakydavo prieš jį. Ir vienas kunigas baltgudis (kun. Vladislavas Toločka) užsistojo įžeistus asmenis ir tautybes laikraštyje „Gazeta Krajowa"[133], o vysk. Matulaitis kurijos komunikate, kurį išspausdino laikraštis „Rzeczpospolita", dėl to jį griežtai įspėjo[134].

Kitas hierarchas, vysk. Matulaičiui nerimo šaltinis, buvo vysk. Vladislavas Bandurskis. 1906 m. jis tapo Lvovo sufraga-

---

[130] Ten pat, k. 276.

[131] *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1925.*

[132] *Stolica*, p. 162, J. Matulaičio 1919.10.03 laiškas A. Račiui.

[133] W.Tołoczko, *Gdzie mądrość cierpienia*, in: „Gazeta Krajowa" 1921, nr. 28.

[134] „Rzeczpospolita" (Vilniaus) 1921, nr. 27, p. 1.

nu. Pirmojo pasaulinio karo metu jis dirbo sielovados darbą Pilsudskio legionuose. Įkūrus Vidurio Lietuvą, 1920 m. gruodžio mėnesį jis visam laikui apsigyveno Vilniuje. Jis pats save vadino „tam tikru vyriausiuoju kariuomenės kapelionu"[135]. Nuncijui Varšuvoje buvo pasakyta, kad jis eina „visuomenės švietimo referento" pareigas[136]. Iš tikrųjų jis Vilniaus krašte ėjo kariuomenės vyskupo pareigas, nors neturėjo tam jokių įgaliojimų: visos Lenkijos kariuomenės vyskupas buvo Stanislavas Galis (Gall). Politinėse Vilniaus kovose jis buvo bažnytinė vėliava pilsudskininkų grupuotėms.

Generolui Mokšeckiui, kuris skundėsi dėl kunigų lietuvių ir baltgudžių politinių pamokslų, vysk. Matulaitis priminė kartu su juo girdėtą vysk. Bandurskio pamokslą per Sausio sukilimo (1863 m.) metines, kuriame „jis nė vienu žodeliu Dievo nepaminėjo: Lenkija pradėjo, apie Lenkiją kalbėjo, Lenkija baigė; privadžiojo tik lenkų poetus, buvo tai tikrai mitinginė kalba. Tokių pamokslų ne vieną esu girdėjęs ypač per įvairias tautines iškilmes. Taip kalbėjo kun. Černiavskis, Jasinskis, Senkevičius, Kuleša, įvairūs karo kapelionai ir kiti kai kurie kunigai"[137].

Vysk. Matulaitis suprato, jog, būdamas lietuvis, negali su derama galia eiti prieš vysk. Bandurskį, kad nebūtų sukurpta tautinių ir politinių argumentų prieš jį patį. Todėl suteikė jam bendrąją jurisdikciją, buvo kantrus ir malonus, net materialiai paremdavo[138]. Keliskart prašė įsikišti nuncijų, kuris ir arkiv. Hrineveckio, ir vysk. Bandurskio atžvilgiu pasirodė esąs bejėgis. Jis bijojo, kad bet koks Apaštalų Sosto įsikišimas į šiuos reikalus gali duoti tokius pat vaisius, kaip ir kardinolo A. Bertramo laiškas, kad gali sukelti tik lenkų priešiškumą Apaštalų Sostui ir pačiam vysk. Matulaičiui[139]. Nuncijus prašė patarimo kardinolą Gasparį. Buvo svarstoma vysk. Bandurskio išvykimo į Ameriką galimybė, tačiau Apaštalų Sostas nenorėjo

---

[135] *Stolica*, p. 262, J. Matulaičio 1920.12.06 laiškas A. Račiui.

[136] Ten pat, p. 275, A. Račio 1921.01.24 raportas P. Gaspariui.

[137] *Journal*, p.291 (*Užrašai*, p. 238).

[138] *Stolica*, p. 268, J. Matulaičio 1920.12.28 laiškas A. Račiui.

[139] Ten pat, p. 281–282, A. Račio 1921.02.23 raportas valstybės sekretoriui P. Gaspariui. – Lenkų visuomenė labai blogai įvertino Vroclavo (Breslau) kardinolo Adolfo Bertramo ganytojišką laišką Silezijos plebiscito klausimu (*Red. past.*).

apsiimti jį išlaikyti. Taigi 1921 m. vasario 25 d. nuncijus rašo vysk. Matulaičiui: „Teisingi ir tik vieninteliai teisingi yra Jūsų Ekscelencijos nuomonė ir elgesys, kurie remiasi išmintingu tylėjimu ir budria kantrybe"[140].

Daug kunigų teisėtai veikė politikoje – buvo Seimo nariai ir senatoriai. 1919 m. į Varšuvos Steigiamąjį Seimą įėjo kun. Stanislavas Maciejevičius[141]. Net 9 kunigai buvo išrinkti į Vilniaus Seimą. Dvidešimt jo delegatų, tarp jų kun. Adamas Kuleša ir kun. Ignacas Olšanskis, buvo kooptuoti į Steigiamąjį Seimą Varšuvoje[142].

1922–1927 m. Senato nariais buvo Vilniaus vyskupijos kunigai Stanislavas Maciejevičius ir Leonas Žebrovskis, o Seimo nariais kun. Ignacas Olšanskis ir Adamas Stankevičius.

Kun. Stankevičius buvo baltgudis, įėjo į Seimą pagal tautinių mažumų sąrašus ir priklausė Baltgudžių klubui[143]. Memorialo Lenkijos episkopatui autoriai negalėjo dovanoti vysk. Matulaičiui, kad ne tik nesutrukdė kun. Stankevičiui kandidatuoti, bet net teisino tai „nešališkumu ir lygybe visiems"[144]. Visa tai buvo daroma pagal Lenkijos įstatymus, ir net sunku patikėti, kad Vidaus reikalų ministerija suformulavo pasiūlymą dėl vysk. Matulaičio atšaukimo iš vyskupo pareigų, nes „kunigai lietuviai ir baltgudžiai akcijos metu agitavo už sąrašą nr. 16"[145], t.y. už tautines mažumas.

Idant sudrausmintų baltgudžius ir lietuvius kunigus, lenkų pusė reikalavo, kad Vyskupas juos baustų. Vyriausybės delegatas Vilniaus Žemei Valeras Romanas skunde Religijų reikalų ir viešojo švietimo ministerijai pažymi: „Didžioji šios medžiagos dalis neduoda pagrindo sudaryti baudžiamąsias bylas, tačiau, kaip ne kartą esu pabrėžęs, nusikaltimo požymių stygius anaip-

---

[140] Ten pat, p. 283, A. Račio 1921.02.25 laiškas J. Matulaičiui.

[141] I. Ihnatowicz, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 1971, t. 2, p. 109.

[142] A. Srebrakowski, *Sejm Wileński 1922 roku, idea i jej realizacja*, Wrocław 1995, p. 80–81.

[143] I. Ihnatowicz, *Vademecum ...*, cit. v., t. 2, p. 115.

[144] LMAB, F 43, vol. 7080, *Memoriał do JJ. EE. Biskupów Polskich w sprawie Biskupstwa Wileńskiego*, k. 9–10, juodraštis.

[145] AAN, MWRiOP 457, k. 144, Wniosek w sprawie przeniesienia ks. biskupa Matulewicza z katedry biskupiej w Wilnie, załącznik do pism MSW, 31 X 1923.

tol nesako, kad to ar kito kunigo veikla nėra politiškai labai pavojinga"[146].

Dviem savaitėmis anksčiau delegatas rašė apie kitokį keblumą: „Valdžios organų kišimasis į dvasininkijos santykius su gyventojais yra labai opus reikalas ir lengvai gali būti panaudotas prieš tuos organus. Drąsiai galima tarti, kad mūsų srityse „sielų valdymas" – tai daugiausia dvasininkijos dalykas"[147].

Bet koks kunigų lietuvių nubaudimas grėsė lietuvių valdžios represijomis kunigams lenkams Lietuvos Respublikoje ar net Tautų Sąjungos bei nuncijaus įsikišimu, todėl „geras" sprendimas – tuos reikalus sutvarkyti per Vyskupą administraciniu būdu.

Tačiau vysk. Matulaitis anaiptol nebuvo linkęs bausti. Generolui Stefanui Mokšeckiui, kuris reikalavo pašalinti kunigus gudus ir lietuvius, jis pareiškė: „Aš dėl tautinių ar politinių nusistatymų, jei jie nepriešingi Kristaus mokslui, nė vieno kunigo nebaudžiau ir nebausiu. Laikausi to dėsnio, kad nėra priešinga išganymui nei federalistu būti, nei aneksijonistu, nei stovėti už Nepriklausomą Lietuvą, ar norėti ją prie Lenkijos jungti. Aš čia palieku kiekvienam liuosybę"[148].

Vyskupas Matulaitis nenorėjo bausti kunigų ir dėl to, kad troško būti teisingas. Nugalėjusioji lenkų pusė atkakliai reikalavo bausti, bet tik baltgudžius ir lietuvius kunigus. 1924 m. balandžio 22 d. Vyskupas rašė kardinolui Gaspariui: „Tegu nereikalauja, kad kunigus nelenkus spausčiau ir persekiočiau už tai, už ką, kaip matau, lenkai kunigai yra giriami ir apdovanojami, nes kaip ganytojas esu įpareigotas ir įsipareigojęs visiems būti lygiai teisingas"[149].

Vysk. Matulaitis nebuvo linkęs bausti ir dėl to, kad meilę ir gailestingumą pasirinko savo gyvenimo programa. Dar ingreso pamoksle jis sakė: „Nuo dabar gyvensime kaip viena didelė dvasinė šeima, kuriai būsiu tėvas ir vadovas sunkiame dvasiniame kelyje"[150]. Tie žodžiai pirmiausia skiriami kunigams. Jo

[146] AAN, MWRiOP 891, k. 161, V. Romano 1923.05.31 raštas RRVŠM.
[147] Ten pat, vol. 457, k. 79, V. Romanas – RRVŠ Ministerijai, 1923.05.19.
[148] *Journal*, p. 292 (*Užrašai*, p. 239).
[149] *Litterae*, p. 111, J. Matulaičio 1924.04.22 laiškas P. Gaspariui.
[150] Pw, p. 199.

gyvenimo šūkiu tapo šv. Pauliaus raginimas „Blogį nugalėk gėriu"[151], kuriuo jis grindė savo santykius su žmonėmis ir kurį skiepijo savo auklėtiniams. Sužinojęs, kad vienas iš jų, kun. Marijanas Višnevskis, su mokiniais elgiasi per daug griežtai, vysk. Matulaitis priminė jam Gailestingąjį Kristų ir pridūrė įspėjimą: „Bijau, kad Viešpats Dievas gali leisti Tau, Tėve, labai smarkiai nupulti, jei, užmiršęs savo skurdumą, ir toliau būsi toks griežtas kitiems, toks negailestingas teisdamas ir smerkdamas kitus. [...] Šventųjų nuomone, prieš Dievą lengviau išsiteisinti už per didelį gailestingumą nei už per didelį griežtumą"[152]. Tai buvo grynai evangelinė nuostata. Apie tai priminė ir Jonas Paulius II: „... Kristus, apreikšdamas Dievo meilę bei gailestingumą, to paties reikalavo iš žmonių: kad ir jie savo gyvenime vadovautųsi meile bei gailestingumu. Tas reikalavimas priklauso mesijinio skelbimo esmei ir sudaro Evangelijos dorovės santrauką"[153].

Nesutikdamas bausti kunigų, nepažeidusių nei dorovės principų, nei Bažnyčios teisės normų, jis tą reikalą paliko pasaulietinei valdžiai. Generolui Mokšeckiui pasiūlė: „Išskirstykim dalykus. Jei Tamistų įstatams ir dėsniams kunigai politikos atžvilgiais nusikalsta, Tamistos to žiūrėkite ir tardykite, tai Tamistų reikalas; turite iki gana priemonių. Jei pasirodys, kad kunigas kur Bažnyčios įstatams nusidėjęs, be abejo, aš tada jį nubausiu"[154].

Lenkijos valdžia daugiausia kunigų areštavo dviem laiko tarpsniais: valdant Centrinei rytinių žemių valdybai 1919–1920 m. ir Vidurio Lietuvos laikais 1920–1921 m. Vysk. Matulaitis 1919 m. gruodžio 15 d. informavo nuncijų Ratį: „Lenkijos civilinė ir karinė valdžia įkalino gana daug kunigų lietuvių ir suvežė juos į Vilnių, remdamiesi visokiais skundais ir, kaip sakė, dėl nusikaltimų. Bet po tardymo visi buvo paleisti, nes nebuvo rasta

[151] LP, t. 1, p. 60, 1923.11.11 laiškas K. Bronikovskiui.

[152] Ten pat, t. III, p. 107, 1924.11.27 laiškas M. Višnevskiui; E. Matulewicz, *Miłosierdzie Boże w życiu i nauczaniu bł. Jerzego Matulewicza MIC*, in: „Tajemnica Bozego Miłosierdzia w charyzmacie mariańskim", pod red. Janusza Kumali MIC, Licheń 2004, p. 309–329.

[153] Jonas Paulius II, *Šventojo Tėvo Jono Pauliaus enciklika vyskupams, kunigams ir visiems Katalikų Bažnyčios tikintiesiems apie Dievo Gailestingumą DIVES IN MISERICORDIA*, Typis Polyglotis Vaticanis, 1980.11.30, p. 13.

[154] *Journal*, p. 299 (*Užrašai*, p. 246).

jiems primetamų nusikaltimų įrodymų"[155]. 1921 m. kovo 30 d. jis pranešė nuncijui apie Lenkijos kareivių ir policijos nužudytą jau antrą kunigą lietuvį[156]. Vysk. Matulaitis įvardija keliolika areštuotų kunigų[157].

600 kunigų turinčioje vyskupijoje pasitaikydavo tiek valstybinės, tiek bažnytinės teisės pažeidimų. Vienas iš garsiausių atvejų buvo netinkamas prezidento Stanislavo Voicechovskio (Wojciechowski) priėmimas 1923 m. spalio 16 d. Švenčionyse. Tai buvo pirmasis valstybės galvos vizitas po to, kai rytines Lenkijos sienas 1923 m. kovo 15 d. patvirtino Antantės Ambasadorių Taryba. Prezidentas dalyvavo vietos bažnyčioje lietuvio klebono ir dekano Justino Petranio aukojamose šv. Mišiose. Pasak prezidento kapeliono kun. Marijano Tokaževskio (Tokarzewski), kun. Petranis ritualo maldoje už prezidentą praleido esminį žodį *nostrum* (*mūsų*). Be to, bažnyčioje nuo dviejų vėliavų nebuvo nuimti apdangalai. Savo pastebėjimais kapelionas pasidalijo su kun. Stanislavu Kisieliu, kuris apie incidentą pranešė vysk. Matulaičiui. Vyskupas nedelsdamas telefonu iškvietė kleboną pasiaiškinti. Remdamasis dekano pasiaiškinimu, 1923 m. spalio 23 d. parašė prezidentui Voicechovskiui pateisinamąjį laišką. Tuo pat metu kun. Tokaževskis raštu išdėstė minėtus priekaištus. Atsiųstame laiške kun. Petranis juos atmetė. Todėl vysk. Matulaitis dar kartą kreipėsi į prezidentą, pridėdamas abu vienas kitam prieštaraujančius raštus ir prašydamas ištirti šį reikalą. Priimdamas kaip galimą kun. Tokaževskio nurodytą šio atsitikimo versiją, jis pareiškė savo pasipiktinimą nusižengėliu ir karštai atsiprašė prezidentą. Į laišką atsakė kapelionas, laiduodamas už pateiktus faktus. Vyskupas priėmė tai pakankamu argumentu ir 1923 m. lapkričio 5 d. atleido kun. Petranį iš klebono ir dekano pareigų, o visą šio reikalo dokumentaciją persiuntė nuncijui Lauriui. Kun. Petranis bandė gintis – siuntė parapijos delegaciją pas kardinolą Aleksandrą Kakovskį ir prezidentą[158], tačiau nieko nelaimėjo.

---

155 *Stolica*, p. 180.

156 Ten pat, p. 287; Vyskupas pavarde pamini Švenčionių vikarą kun. Kazimierą Lajauską.

157 Ten pat, p. 162, 231–232, 294; *Litterae*, p. 148, 150–151.

158 LCVA, 1674, 2, vol. 31, k. 1–61.

Tokioje didelėje diecezijoje pasitaikydavo kunigų nusižengimų, nesusijusių su tautiškumu ir politika, – tai neklusnumas, nerūpestingai atliekamos pareigos, azartinis lošimas kortomis, celibato nesilaikymas. 1923 m. ataskaitoje Apaštalų Sostui vysk. Matulaitis rašo, kad davė įspėjimus, du kartus, grasindamas nubausti, privertė klebonus persikelti į nurodytą parapiją, 7 kartus pritaikė perkėlimo į mažesnę vietą bausmę, dukart uždraudė lankytis tam tikroje parapijoje, vieną kunigą dėl rimto celibato pažeidimo suspendavo ir liepė atlikti ilgą atgailą nurodytame vienuolyne (buvo geri rezultatai); taip pat užsimena, kad vienoje situacijoje buvo visiškai bejėgis: kunigas paliko vyskupiją ir, kaip sklinda gandai, gyvena konkubinate[159].

Vysk. Matulaičio santūrumas baudžiant kunigus lietuvius ir baltgudžius buvo vienas iš argumentų prieš jo likimą Vilniaus vyskupo soste. Vidaus reikalų ministerija, siekdama jo atšaukimo, pateikė tokius argumentus: „Į visus gyventojų skundus dėl politinės kunigų agitacijos vysk. Matulaitis neatsižvelgia"[160]. Šis dažnai kartojamas priekaištas rado atspindį Varšuvos nunciatūros aktuose. Jos sekretorius kun. Ermenedžildas Pelegrinetis (Pellegrinetti) manė, kad vysk. Matulaitis „taip pat yra linkęs toleruoti savo lietuvius"[161]. Iš susikaupusios dokumentacijos matyti, kad buvo „linkęs toleruoti" tiek lietuvius, baltgudžius, tiek ir lenkus. Žinoma, nebuvo jam lengva bausti kunigus savo tautiečius, juo labiau, kad jų padėtis buvo sunki, bet jis gebėjo būti aukščiau tautiškumo reikalų. 1924 m. balandžio 3 d. kardinolas Gasparis paprašė jo nuomonės apie Kauno vyskupą Pranciškų Karevičių. Nedelsdamas parašė apskritai teigiamą jo charakteristiką, tačiau vėliau, gavęs išsamesnės, labai nepalankios vysk. Karevičiui informacijos, savo iniciatyva 1924 m. birželio 20 d. papildė savo pateiktą Karevičiaus apibūdinimą pažymėdamas, kad vysk. Karevičius neišlaiko psichinės pusiausvyros, ir tai vis labiau pastebima su amžiumi. Jo didelio aktyvumo nelydi išmintis ir diskrecija, beveik visiškai nesugeba išlaikyti paslapties, o mintys ir elgsena chaotiškos. Tai matyti

[159] *Litterae*, p. 71–72.

[160] AAN, MWRiOP, 457, k. 144, pasiūlymas dėl Vysk. Matulevičiaus iškėlimo iš Vilniaus vyskupo katedros [1923.10.31 laiško VRM priedas].

[161] *Stolica*, p. 297, panašiai nuncijus Ratis: p. 212–213, 221.

iš visų reikalų, kurių jis imasi: santykiuose su tikinčiaisiais lenkais, su seserimis benediktinėmis, su bažnytine valdžia. Vysk. Matulaitis baigė žodžiais: „Rimtų žmonių nuomone, dėl tos liguistos vyskupo būklės Lietuvos Bažnyčia patiria visokeriopą žalą"[162]. Tai, kad vysk. Karevičius buvo jį konsekravęs, neturėjo įtakos jo nuomonei. Bažnyčios gerovė vysk. Matulaičiui buvo aukščiau asmeninių ir tautinių reikalų.

Į kardinolo Gaspario užklausimą 1924 m. balandžio 22 d. vysk. Matulaitis rašė: „Kiek man žinoma, dvasininkija mano valdymu apskritai yra patenkinta, išskyrus kai kuriuos kunigus lenkus, susijusius su politine tautininkų partija, kuri vadinasi Narodowa Demokracja, ir iš profesijos atsidavusius politiniams reikalams. Jie nuo pat pradžios slaptai ir klastingai veikė prieš mane, nes visiškai neatsižvelgdamas į tai, patinka jų partijai ar ne, atlieku savo ganytojo pareigas ir manau, kad negaliu kitaip elgtis, nekenkdamas katalikybei"[163]. Viskas rodo, kad ši nuomonė visiškai atitiko tikrovę. Tai patvirtina kardinolas Henrikas Gulbinovičius: „Mano pažįstamų dvasininkų atsiminimuose jis išliko kaip didelio proto ir didelės širdies žmogus bei vyskupas. Apie jį buvo kalbama, kaip kalbama apie gerą tėvą, su šilta pagarbos ir meilės gaida. Jį aukštai vertino kaip vyskupijos ganytoją, su kuriuo po 120 nelaisvės metų jie kūrė naują Bažnyčios gyvenimą sunkiomis, ką tik atgautos tose žemėse laisvės sąlygomis. Jį vertino kaip vyskupą didžiulės diecezijos, kurioje gyveno įvairių tautybių žmonės ir kurioje kaip tiglyje maišėsi įvairios konfesijos ir apeigos. Arkivyskupas Ježis Matulevičius tarnavo visiems atsidavęs ir puikiai suprasdamas dvasinius poreikius"[164].

---

[162] *Litterae*, p. 117–118.
[163] *Litterae*, p. 110, 1924.04.22.
[164] H. Gulbinowicz, *Słowo wstępne*, in: Dd, p. 9.

4.

JAUNŲJŲ DVASININKŲ UGDYTOJAS

Vysk. Matulaitis vienu iš svarbiausių dalykų vyskupijoje laikė dvasininkų mokymą ir ugdymą. Jis svajojo turėti pilną gimnaziją nepasiturintiems kandidatams į kunigus, šešiametę gerai sutvarkytą kunigų seminariją, vėliau teologijos fakultetą universitete ir galimybę siųsti parinktus jaunus kunigus studijuoti į Romos aukštąsias mokyklas.

Seminarija buvo įkurdinta buvusio Karmelitų vienuolyno pastatuose prie Šv. Jurgio bažnyčios. 1918–1919 m. m. joje mokėsi 132 aliumnai. Dvejus metus buvo mokomasi parengiamuosiuose kursuose, kuriuose buvo išeinama paskutiniųjų gimnazijos klasių programa (žemesnioji seminarija) ir kuriuose mokėsi 48 klierikai, ir ketverius metus tęsėsi filosofijos-teologijos studijos, kurias lankė 77 studentai. Be to, 7 aliumnai buvo ne seminarijoje[1]. Kanonų Teisės Kodeksas (1917 m.) reikalavo 2 filosofijos ir 4 teologijos kursų[2], ir šį Bažnyčios nurodymą vysk. Matulaitis visą laiką turėjo mintyje. Ataskaitoje apie Seminarijos būklę 1921 m. gruodžio 5 d. jis rašė, kad jos trijuose žemesniuosiuose ir keturiuose aukštesniuosiuose kursuose mokosi 131 aliumnas. Be to, pabrėžė: „Nutarėme ateinančiais mokslo metais po trijų žemesniųjų kursų įvesti vieną atskirą filosofijos kursą, kuri dabar dėstoma kartu su teologija. Tuomet keturi aukštesnieji kursai bus skirti vien tik teologijai. Pagaliau stengsimės, kad mūsų seminarijoje tiksliai pagal 1365 kanoną teologijos studijos tęstųsi

[1] *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnenis [...] 1919*, p. 13–17.

[2] *Codex Iuris Canonici*, Città del Vatikano 1949, § 1365.

ketverius, o filosofijos – dvejus metus ir kad studijuoti filosofiją būtų leidžiama tik tiems kandidatams, kurie yra baigę pilnas aštuonias valstybinės gimnazijos klases arba tris žemesiuosius mūsų Seminarijos kursus, t.y. turintiems brandos atestatą"[3]. Šis procesas tęsėsi kelerius metus. 1924–1925 m. jau buvo įvestas VI kursas pagal Kanonų Teisės Kodeksą. Kaip pastebėjo kun. Liudvikas Piechnikas, Lenkijos teritorijoje „tik šioje seminarijoje saistė šešerius metus trunkančios teologijos studijos"[4].

Lietuvos Respublikoje esanti Vilniaus vyskupijos dalis turėjo savų klierikų, kurie studijavo Kauno seminarijoje: 1923 m. jų buvo 14[5], o 1925 m. – 18[6].

Visi Vilniaus seminarijos klierikai – ir aukštesniųjų, ir parengiamųjų kursų – gyveno kartu, dėvėjo dvasininkų rūbus, juos saistė tos pačios taisyklės. Tai, be abejo, kėlė auklėjimo problemų. Todėl Vyskupas troško atskirti aukštesniuosius kursus nuo žemesniųjų ir net įkurti pilną gimnaziją, kurioje galėtų mokytis iš nepasiturinčių šeimų kilę jaunuoliai, gyvenantys toli nuo miestų ir norintys tapti kunigais[7].

Seminarijos valdymas buvo lenkų rankose. Nuo 1907 m. jos rektoriumi buvo kun. Janas Ušila (Uszyłło, 1871–1950), į kunigus įšventintas 1894 m., Peterburgo dvasinės akademijos teologijos magistras. 1918 m. net buvo svarstoma jo kandidatūra į Vilniaus vyskupus[8]. 1919 m. rugsėjo 6 d. vysk. Matulaitis pasiūlė jį savo vyskupu pagalbininku[9]. Nuncijus Akilė Ratis rašė: „Iš to, ką girdėjau, taip pat ir iš vysk. Matulevičiaus, tai vis dėlto menkos iniciatyvos žmogus, pasiduodantis abejonėms ir skrupulams"[10].

Rektoriaus Ušilos bendradarbis – inspektorius, arba vicerektorius – buvo kun. Karolis Liubianecas, gimęs 1866 m., 1942 m. nužudytas hitlerininkų. 1898 m. jis gavo kunigo šventimus, baigė Peterburgo dvasinę akademiją teologijos magistro laips-

---

[3] ACEC, Dalla posizione n. 67/22 „Relazione" Vilno, J. Matulewicz, *Seminarii Dioecesani Vilnensis relatio* (1921.12.05).

[4] L. Piechnik, *Seminaria duchowne w (archi)diecezji wileńskiej do 1939 r.*, in: „Studia Teologiczne", Białystok, Drohiczyn, Łomża 1987–1988, nr. 5–6, p. 220.

[5] *Litterae*, p. 66, *Relatio de statu ecclesiarum dioecesis Vilnensis* (1923.06.11).

[6] *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1925*, p. 157.

[7] *Litterae*, p. 68.

[8] *Stolica*, p. 53.

[9] Ten pat, p. 150, 173.

[10] Ten pat, p. 175, A. Ratis – P. Gaspariui (1919.11.29).

niu. Seminarijoje jis dirbo nuo 1905 m., vyskupijoje išgarsėjo kaip našlaičių globėjas ir visuomenės veikėjas. Lenkų valdžios sluoksniai siūlė jį kandidatu į Vilniaus sufraganus ir net ordinarus[11]. Tai jis buvo vienas iš pagrindinių akcijos prieš vysk. Matulaitį variklių. Vyskupas nebuvo juo patenkintas, tačiau jo negalėjo atleisti „dėl labai svarbių priežasčių"[12].

Trečiasis seminarijos vadovybės kunigas buvo Adamas Savickis jaunesnysis (1885–1968), 1920 m. paskirtas prefektu. Jis taip pat buvo Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis, įgijęs kandidato laipsnį. 1962 m. buvo paskirtas LLR esančios Vilniaus arkivyskupijos dalies apaštaliniu administratoriumi su būstine Baltstogėje.

1923 m. iš viso buvo 13 profesorių, iš jų tik 2 pasauliečiai: dešimt lenkų, du lietuviai, ir tai jau buvo tradicija, bei vienas baltgudis. Kun. Josipas Rešetis buvo teologijos ir filosofijos daktaras, bet ir baltgudis, o tai jau buvo nedovanotina. Vysk. Matulaičiui išvykus iš Vilniaus, Kapitulos protokole išvardinti Vyskupo „nusižengimai", tarp jų ir „profesorių baltgudžių skyrimas į kunigų seminariją nepasitarus su rektoriumi ..."[13].

1919 m. sausio pradžioje komunistams užėmus Vilnių, normalus vyskupijos religinis gyvenimas apmirė. Tačiau seminarija veikė. Vysk. Matulaitis nutarė išnaudoti šį laiką ir užsiėmė šia mokykla. Nuo 1919 m. vasario 24 d. visą mėnesį vizitavo užsiėmimus[14]. Ne viskas jam patiko. Kai kurie profesoriai ateidavo į paskaitas nepasiruošę, kiti vėlinosi, kun. Leonas Puciata, vengdamas arešto, slapstėsi, praleisdamas paskaitas, kun. Mečislovas Reinys buvo įkalintas, fizikos dėstytojas Teofilis Šopa, bijodamas bolševikų, išvyko, kai kurie klierikai, baimindamiesi šaukimo į kariuomenę, negrįžo po Kalėdų iš namų.

Vyskupas, turėdamas išsimokslinusį kapelioną Juozą Vaitkevičių, pasiuntė jį į seminariją, kad vestų praleistas paskaitas, „bet ir dėl to, kad jis įėjęs tenai geriau visą padėtį pažintų ir paskui galėtų man padėti kas reikiant atitaisyti"[15].

---

[11] Ten pat, p. 191, A. Ratis – P. Gaspariui (1920.02.08).
[12] *Litterae*, p. 253, 1925.06.26 laiškas L. Lauriui.
[13] LMAB, F 43, VKF 520, p. 110.
[14] *Journal*, p. 211–232 (*Užrašai*, 161–184).
[15] *Journal*, p. 217–218 (*Užrašai*, 166).

Lenkų tautininkai nutarė, kad iškilo pavojus seminarijos lenkiškumui, ir paleido gandą, kad Vyskupas ketina atleisti kun. Liubianecą, o į jo vietą paskirti kun. Vaitkevičių[16].

Nuo 1919 m. kovo 16 d. Vyskupas kasdien kviesdavo pas save po vieną klieriką, kuris patarnaudavo jam Mišioms vyskupo koplyčioje, o paskui su vyskupu drauge pusryčiaudavo ir kalbėdavosi. Seminarijoje atmosfera buvo sunki. Kaip apibūdino istorijos ir patrologijos profesorius kun. Stanislovas Milkovskis (Milkauckas), Seminarija yra kalta dėl to, kad „tas nesveikas tautiškumas prisimetęs yra kunigams"[17]. Tai patvirtino ir klierikai. Pranciškus Cibulskis pranešė, kad vokiečių pareikalautame sąraše 40 klierikų užsirašė esantys baltgudžiai. Tuomet vicerektorius kun. Liubianecas liepė sudaryti naują sąrašą, įkalbinėdamas aliumnus „dėl Bažnyčios gerovės užsirašyti lenkais". Klierikas pasakė, kad „naujam vyskupui atvažiavus, ramiau pasidarę Seminarijoje dėl tautybių"[18]. Tas pats klierikas padarė Vyskupui „keistų pastabų [...]: kad Seminarijoje būtų tautų ir kalbų liuosybė, kad visiems būtų lygi tiesa ir teisybė, kad vieni kitus Seminarijoje mokytųs pakęsti, pagerbti, mylėti, tai iš Seminarijos išėję klierikai mokėtų visiems gerai, lygiai, teisingai tarnauti. O šiaip tai Seminarijoje klieriko širdis apkarsta, įrūgsta, susopsta, ir išeina pagiežą išsinešdamas, ir ne kartą nori savo priešininkams atmonyti"[19]. Todėl Vyskupas dažnai kartodavo klierikams: „... aš nė vieno dėl tautybės ar kalbos neskriausiu; aš tik noriu, kad kiekvienas jų turėtų apaštalo dvasią ir širdį"[20].

Vysk. Matulaičio ryšiai su klierikais ir jo kalbėjimas, kad jie save gali laikyti kokios nori tautybės ir dėl to jis jų neskriaus, buvo akmenukas į vicerektoriaus auklėjimo metodus ir negalėjo patikti lenkų tautininkams. Atsirado net vienas jaunas kunigas, Tomašas Kalinskis (Kaliński), parašęs pareiškimą Vyskupą jį įkalbinėjus imtis veiklos, kad „Katalikų Bažnyčia Vilniaus vyskupijoje būtų depolonizuota". Kaip liudininką jis nurodė savo Seminarijos kolegą kun. Kazimierą Kulaką[21]. Tuo pareiškimu

---

[16] *Journal*, p. 245 (*Užrašai*, p. 193).
[17] *Journal*, p. 203 (*Užrašai*, p. 154).
[18] *Journal*, p. 235–236 (*Užrašai*, p. 183).
[19] *Journal*, p. 237–238 (*Užrašai*, p. 184–185).
[20] *Journal*, p. 231 (*Užrašai*, p. 174).
[21] LMAB, VKF 7080, kun. Tomašo Kalinskio 1920.08.09 pareiškimas.

pasinaudojo „Rzeczpospolita" ir parašė, kad vysk. Matulevičius „įkalbinėjo jaunus klierikus ir kunigus užsirašyti gudais, pavyzdžiui, kun. Kulaką, Kalinskį ir kitus[22]. Kun. Kulakas tai užprotestavo[23]. Pokalbyje ta tema tuometinis klierikas kun. Piotras Velička pasakė, kad „apie kokią nors klierikų nulenkinimo akciją seminarijoje negali būti nė kalbos"[24].

Kaip visada, Vyskupas ypatingą dėmesį rodė silpniausiems, todėl vienu iš jo „nusižengimų" kanauninkų akyse buvo „pavesti rektoriui ypatingai rūpintis aliumnais gudais"[25].

Norėdamas sutvarkyti seminarijos reikalus, vysk. Matulaitis 1921 m. lapkričio 21 d. sukvietė į posėdį vadovybę, profesorius, auklėjimo ir ekonominę komisijas. Po to susitikimo abiem komisijoms pavedė parengti ataskaitą ir sudaryti reglamentą ateičiai[26].

1921 m. gruodžio 5 d. paprašė Seminarijų ir universitetų kongregacijos prefektą auklėjimo, valdymo, ekonominių reikalų bei filosofijos-teologijos studijų reglamentų pavyzdžių[27].

Seminarijos išlaikymas alkanais karo ir pokario metais buvo rimta problema vyskupijai. Todėl šių darbų tąsa buvo Vyskupo vadovaujamas Vyskupijos turto administravimo komisijos posėdis, įvykęs 1921 m. gruodžio 13 d. Jame buvo nutarta apdėti mokesčiais seminarijos naudai visus kunigus: klebonus priklausomai nuo tikinčiųjų skaičiaus, vikarus – 3% pajamų, mokyklų prefektus – 2% algos, visus kitus – 1% pajamų. Nustatyta, kad kunigai privalo mokėti 5% pajamų iš turimos beneficijos. Be to, bažnyčioms priskirti kunigai buvo įpareigoti keturis kartus per metus rinkti šiam tikslui aukas[28].

Iš dvasininkijos surinktų lėšų neužteko. 1922 m. Kalėdų šventėms teko anksčiau paleisti klierikus, nes išsibaigė visos maisto

---

[22] Wilnianin, *Rozprzężenie w diecezji wileńskiej (Patižimas Vilniaus vyskupijoje)*, in: „Rzeczpospolita" 1923, nr. 209.

[23] AMPP, VIII, *Wspomnienia o śp. biskupie Jerzym Matulewiczu ks. dr. Kazimierza Kułaka*, Turgiele 1969.

[24] Ten pat, *Wspomnienia ks. Piotra Wieliczko*, Wilno 1970.

[25] LMAB, F 43, VKF 520, p. 110.

[26] LVIA, 694, 3, vol. 53, k. 188–190.

[27] LVIA, 1674, 2, vol. 12, k. 145, J. Matulevičius – prefektui [Gaetanui Bislečiui], 1921.12.05.

[28] Biskup Wileński, *Do Wielebnego Duchowieństwa diecezji wileńskiej*, in: „Kurenda" 1921, nr. 5, p. 12.

atsargos ir nebuvo iš kur jų gauti. Todėl 1922 m. gruodžio 14 d. Vyskupas atskiru atsišaukimu prašė vyskupijos tikinčiuosius paremti seminariją[29].

Caro laikais seminarija turėjo įvairių palikimų, už kuriuos buvo įpareigota paaukoti kasmet po 240 šv. Mišių. Pasikeitus politinėms sąlygoms, tie palikimai beveik visiškai neteko savo vertės, o įpareigojimai liko. Todėl vysk. Matulaitis 1920 m. sausio 19 d. paprašė nuncijų Ratį sumažinti tuos įpareigojimus. Tenkindamas jo prašymą, nuncijus apribojo šv. Mišių skaičių iki 24 per artimiausius 5 metus[30]. Be to, 1920 m. gruodžio 4 d. Vyskupas parašė prašymą Benediktui XV leisti kunigams imti stipendijas už šv. Mišias per panaikintas šventes bei už binacines ir atiduoti jas seminarijai[31]. Naudodamasis gautais įgaliojimais, nuncijus davė sutikimą 3 metams[32]. Vizito *ad limina Apostolorum* metu vysk. Matulaitis vėl paprašė sumažinti įpareigojimus taip, kad kiekvienas neopresbiteris paaukotų vienerias šv. Mišias, o seminaristai kasdien kalbėtų specialią maldą geradarių intencija. Dvasininkijos reikalų kongregacija 1923 m. liepos 4 d. tai leido 5 metams[33]. Vyskupas kreipėsi paramos ir į valstybės valdžią. Jau 1919 m. gruodžio 13 d. kartu su rektoriumi jos prašė generalinį komisarą Ježį Osmolovskį. Vyriausybė perėmė caro valdžios atimtą bažnyčių turtą, taip pat ir seminarijai skirtąjį, taigi turėjo tam tikrų įpareigojimų Bažnyčiai. Tenkindamas tą prašymą, Osmolovskis pažadėjo skirti seminarijai kokį nors dvarą[34]. Derybomis buvo sutarta, kad tai bus buvusio bazilijonų vienuolyno valda kartu su pastatais ir bažnyčia Berezveče netoli Gluboko, Dysnos apskrityje. Aiškinamajame rašte vysk. Matulaitis informavo komisarą, kad „pastate būtų įkurdinti trys pirmieji kursai", arba Žemesnioji seminarija, o dvaras skirtas tiek Vilniaus, tiek Berezvečo klierikų išlaikymui[35]. Remdamasis komisaro Osmolovskio potvarkiu, Vilniaus apskrities valstybinio

---

[29] J. Matulewicz bp, *Odezwa w sprawie Seminarium Duchownego*, in: Pw, p. 176–177.
[30] *Stolica*, p. 190.
[31] [31] Ten pat, p. 261.
[32] [32] Ten pat, p. 263–264.
[33] LVIA, 694, 3, vol. 53, k. 241.
[34] *Journal*, p. 285 (*Užrašai*, p. 230).
[35] J. Matulewicz, *Listy polskie ...*, cit. v., p. 241–242, Matulaičio 1920.03.08 laiškas Osmolovskiui.

turto valdybos viršininkas B. Sventožeckis (Świętorzecki) 1920 m. balandžio 15 d. raštu pranešė rektoriui, kad Berezvečo dvaras „kartu su jam priklausančiais pastatais perleidžiamas naudotis Romos katalikų kunigų seminarijai prekariniais pagrindais[36], t.y. nemokamai. Vyskupija nespėjo perimti valdos, nes per tą laiką pasikeitė valdžia. Nuosavybė Berezveče jau priklausė ne Vilniui, o Varšuvai, su tuo buvo susijęs vidaus politikos kurso pasikeitimas. Vicerektoriaus Karolio Liubianeco nuomone, Dysnos seniūnas reikalavo pareiškimo, kad „vyskupas nepanaudos Berezvečo gudų akcijai"[37]. Vyskupas jau anksčiau buvo sakęs, kad dvaras bus skirtas seminarijos reikmėms. Seniūno reikalavimas, dar ir įžeidžiantis Vyskupą, rodo, kad valdžia tokiu būdu norėjo turėti įtakos Bažnyčios vidaus reikalams. Vyskupas – negalėjo su tuo sutikti. Nepadėjo ir kreipimasis į Žemės ūkio ministeriją[38]. Remdamasi Dysnos seniūno 1921 m. spalio 19 d. potvarkiu, kitą dieną seniūnija perėmė Berezvečą[39]. Vyskupas kreipėsi į Naugarduko vaivadą[40]; deja, nieko nelaimėjo. Vienuolyno valdos buvo perduotos kariuomenei[41].

Todėl Vyskupas 1922 m. vasario 4 d. paprašė Vidurio Lietuvos laikinosios valdymo komisijos pirmininką Aleksandrą Meištovičių paskirti Bukiškių dvarą Vilniaus apskrityje prie Maišiagalos plento[42], o vėliau, 1922 m. kovo 22 d., buvusią bažnytinę valdą Užsvyriuose (Zaświrze), Švenčionių apskrityje[43]. Pagaliau 1922 m. lapkričio 2 d. jis kreipėsi į Vilniaus centrinę žemietijų valdybą, prašydamas skirti 10 ha žemės buvusioje vienuolyno valdoje Trinapolyje, kad galėtų ten pa-

---

[36] Ten pat, p. 363–364, Rytinių Žemių civilinė valdyba – seminarijos rektoriui, 1920.04.15.

[37] AMPP, VIII, K. Liubianeco 1924.05.08 laiškas M. Višnevskiui; LMAB, F 43, VKF 520, k. 313.

[38] Ten pat, p. 363, J. Matulaičio 1921.04.12 raštas LR vyriausybės delegatui Vladislavui Račkevičiui.

[39] Ten pat, p. 415, Matulaičio 1921.03.22 laiškas Vidurio Lietuvos laikinajai valdymo komisijai.

[40] Ten pat, p. 364–365, Matulaičio 1922.03.22 raštas vaivadai Vl. Račkevičiui.

[41] M., *Dom kresowy*, in: „Słowo" 1923, nr. 265, p. 2; AMPP, VIII, K.Liubianeco 1924.05.08 laiškas M. Višnevskiui

[42] *Listy polskie ...*, cit. v., p. 410, 1922.02.04 laiškas Vidurio Lietuvos laikinosios valdymo komisijos pirmininkui.

[43] Ten pat, p. 414–415.

statyti ir įrengti būstą klierikams[44]. Visos jo pastangos buvo veltui.

Iš 1923 m. ataskaitos Apaštalų Sostui matyti, kad didesnę seminarijos pajamų dalį sudarė diecezijos tikinčiųjų aukos, taip pat valdžios dotacijos ir kunigų mokesčiai[45].

Nors buvo daug problemų ir trūkumų, vysk. Matulaičio nuomone, seminarija atliko savo funkciją. 1921 m. pabaigoje jis rašė, kad seminarija, „turinti iš išsilavinusių ir gabių kunigų sudarytą vadovybę bei dėstytojų kolektyvą, visiškai patenkinamai rengia levitus sielovados darbui"[46].

Tiek lietuviai, tiek lenkai jau seniai kūrė planus atkurti senąjį Vilniaus Universitetą kartu su teologijos fakultetu, buvusiu seniausiu šios mokyklos fakultetu. Šis fakultetas šiaip taip išsilaikė Peterburgo dvasinėje akademijoje, kuri bolševikų 1918 m. buvo uždaryta. 1919 m. balandį Lenkijos kariuomenei užėmus Vilnių, atsirado sąlygos įgyvendinti šį planą. Nuncijaus Račio nuomone, tai, kad Lenkija atnaujins universitetą, turėjo būti vienas iš „įvykusių faktų pagal jos idėją"[47]. Universitetas turėjo paliudyti, kad Vilnius nuo amžių buvo svarbus lenkų kultūros ir mokslo centras. Šias politines fakulteto atkūrimo priežastis nurodė ir religijų reikalų ir viešojo švietimo ministras bei laikinasis rektorius Juzefas Zemackis[48].

Vysk. Matulaičio nuomone, Fakultetas, skirtas tik vienai Vilniaus vyskupijai, neturėtų prasmės, tačiau būtų naudingas, jei juo galėtų naudotis gretimos vyskupijos. Tai nuomonei pritarė ir rektorius Zemackis[49], 1919 m. gegužės 11 d. oficialiai kreipęsis į Vyskupą dėl Fakulteto atkūrimo, prašydamas susitarti su Apaštalų Sostu ir „gretimų vyskupijų rytinėse Lenkijos žemėse atstovais"[50].

---

[44] Ten pat, p. 431.

[45] *Litterae*, p. 66–67.

[46] *Korespondencja pomiędzy Kurią biskupią wileńską a Uniwersytetem Stefana Batorego*, Wilno 1921, p. 13, vysk. Matulevičiaus 1921.11.12 laiškas SBU Fakulteto tarybai.

[47] *Stolica*, p. 159, A. Ratis – P. Gaspariui (1919.09.28).

[48] ACEC, Facoltà Teologica, pos. 329/19, Vilno, G. Matulewicz, *Adnotationes in protocollum de die 11 ianuarii 1922...*, (1922.01.24).

[49] Ten pat, p. 2.

[50] B. Żongołłowicz, *Wydział Teologiczny USB w okresie 1919-1929 r.* in: „Księga pamiątkowa ku uczczeniu 350. rocznicy założenia i 10 wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego", t. 2, Wilno 1929, p. 204, prierašas 8.

Vyskupas tą prašymą pateikė apaštaliniam vizitatoriui A. Račiui pirmąkart lankydamasis pas jį Varšuvoje 1919 m. gegužės 14 d. Vizitatorius Ratis užtikrino, kad Apaštalų Sostas nieko neturės prieš fakulteto atkūrimą ir „pavedė susitarti šiuo reikalu su Jų Ekscelencijomis vyskupais kaimynais"[51]. Vyskupas sudarė specialią seminarijos rektoriaus kun. Jano Ušilos vadovaujamą komisiją[52]. Toliau rūpindamasis šiuo reikalu, vysk. Juozapo Skvirecko konsekracijos metu Kaune 1919 m. liepos 13 d. jis susitiko su Seinų vyskupu Antanu Karosu ir Žemaičių vyskupu Pranciškumi Karevičiumi. Abu ordinarai pažadėjo atsiųsti į fakultetą ir profesorių, ir studentų[53].

Besikuriančio fakulteto dekanu 1919 m. liepos pabaigoje Vyskupas pakvietė kun. Bronislavą Žongolovičių (1870–1944), Žemaičių vyskupijos kunigą, Peterburgo dvasinės akademijos ir Liublino universiteto kanonų teisės profesorių. 1920–1922 m. kun. Žongolovičius buvo Vilniaus Universtiteto prorektorius, o 1930–1936 m. – religijų reikalų ir viešojo švietimo viceministras[54]. Atrodo, Vyskupas nepažinojo kun. Žongolovičiaus. Po keleto metų liūdnos patirties, reikšdamas savo nuomonę apie jį Seminarijų ir universitetų kongregacijai dėl jo patvirtinimo profesoriumi, Vyskupas, beje, pripažino, kad kun. Žongolovičius puikiai išmano kanonų teisę, yra darbštus ir dėstytojo pareigas atlieka taip, jog studentai yra patenkinti, tačiau kartu pabrėžė, kad turi per dideles ambicijas ir per daug gerą nuomonę apie save, pridurdamas: „nedrįsčiau pasakyti, kad jis yra tikrai Bažnyčios žmogus"[55].

1919 rugpjūčio 28 d. valstybės viršininkas Juzefas Pilsudskis paskelbė Vilniaus Universiteto atkūrimą, suteikdamas jam Stepono Batoro vardą. Rugsėjo 17 d. vysk. Matulaitis kreipėsi į popiežių Benediktą XV dėl fakulteto atkūrimo, tikėdamasis, kad „bus tinkamas ir labai naudingas šiose nuo kitų universitetų nutolusiose provincijose ugdyti jaunus aspirantus į kunigus ir

[51] Ten pat, p. 205, prierašas 1, J. Matulevičiaus 1919.06.13 laiškas kun. Žongolovičiui.

[52] Ten pat.

[53] ACEC, Facoltà Teologica, pos. 329/19, Vilno, G. Matulewicz, *Adnotationes ...*, p. 2.

[54] *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 7, Warszawa 1983, p. 501–503.

[55] ACEC, Facoltà Teologica, pos. 329/19, Vilno, G. Matulewicz, *Additamenta ad vitae curricula Professorum Facultatis Theologicae Vilnensis*, 1922.01.30.

dėstyti jiems Bažnyčios mokslą, intelektualiai tobulinti kunigus ir plėtoti teologijos mokslus"[56]. Rašte nebuvo nurodyta, kokios tai bus studijos: įprastinės kandidatams po abitūros, panašios į studijas seminarijose, ar aukštosios – baigusiems seminarijas. Politinė situacija dar buvo neaiški, ir Vyskupas negalėjo apsispręsti. 1919 m. rugsėjo 22 d. savo atsakomybe paprašė įprastinių studijų jo pasiuntinys pas nuncijų Ratį kun. Žongolovičius[57]. Nuncijus Ratis persiuntė vysk. Matulaičio raštą valstybės sekretoriui Pjetrui Gaspariui kartu su 1919 m. rugsėjo 28 d. raportu, kuris prasideda šauktuku: „Dar vienas teologijos fakultetas toje labai jaunoje, tiesiog kūdikiškoje Lenkijoje!" Jo nuomone, teoriškai žiūrint, šio reikalo neverta remti, bet praktiniu ar net politiniu aspektu tenka pripažinti, jog būtina remti, net paprašė valstybės sekretorių tvarkyti jį ne normaliu keliu per Seminarijų ir universitetų kongregaciją, kur jis galėtų užsimesti, bet imtis jo pačiam ir sutvarkyti per Ypatingųjų Bažnyčios reikalų kongregaciją. Jis rašė: „Vysk. Matulevičius negalėjo nesiimti šio reikalo ir jo neparemti, nenorėdamas dar labiau pabloginti ir taip kritišką savo padėtį; jeigu nieko negautų iš Apaštalų Sosto, į kurį manė turįs nedelsdamas kreiptis (o tai teisinga bei natūralu), tai būtų naujas argumentas, jog nesupranta lenkų reikalų, kartu yra antilenkiškai nusiteikęs, o tuo jis jau ir taip yra kaltinamas. To negana – tikrai tie patys priekaištai bus daromi Apaštalų Sostui, jei iš jo nieko nebus gauta"[58].1919 m. spalio 24 d. kardinolas Gasparis informavo nuncijų, kad reikalas sutvarkytas, kaip jis pageidavo[59].

Stepono Batoro Universitetas buvo iškilmingai atidarytas trijų dienų iškilmėmis 1919 m. spalio 10–12 d. Jose dalyvavo Lenkijos primas kardinolas Edmundas Dalboras, arkiv. Juzefas Teodorovičius ir vysk. Adamas Sapieha, o iš valstybinės valdžios – viršininkas Juzefas Pilsudskis, daug ministrų ir parlamentarų.

---

[56] *Stolica*, p. 196, J. Matulevičius – Benediktui XV (1919.09.17).

[57] B. Żongołłowicz, *Wydział teologiczny ...*, in: „Księga pamiątkowa...", cit. v., p. 215, prierašas 5.

[58] *Stolica*, p. 158–161, A. Ratis – Gaspariui, 1919.09.28.

[59] *Stolica*, p. 170, P. Gaspario 1919.10.24 telegrama A. Račiui.

Iškilmes pradėjo vysk. Matulaitis Švč. Mergelės Marijos litanija Aušros Vartuose[60]. Rektoriumi tapo Jogailos (Krokuvos) universiteto zoologijos profesorius Michalas Sedleckis (Siedlecki). Oficialų vysk. Matulevičiui skirtą reskriptą, leidžiantį atidaryti Teologijos fakultetą, nuncijus Ratis išrašė 1919 m. gruodžio 9 d. Nuncijus informavo, kad popiežius leidžia įsteigti Stepono Batoro Universitete Teologijos fakultetą tokiomis sąlygomis:

„1. Leidimas yra laikinas, trejiems metams, kad būtų galima iš patirties nustatyti, ką reikia nuspręsti visam laikui.

2. Profesorių skyrimas ir atleidimas yra išimtinai Bažnyčios, būtent Vilniaus vyskupo, reikalas, išklausius Apaštalų Sosto nuomonės.

3. Kunigai ir apskritai dvasininkai turi pateikti savo ordinaro raštišką leidimą lankyti Fakultetą.

4. Jie privalo gyventi bendrabutyje Vilniaus vyskupo vadovaujami ir pagal jo nustatytas taisykles.

5. Privaloma kuo greičiau atsiųsti Apaštalų Sostui peržiūrėti ir patvirtinti studijų Teologijos fakultete įstatus ir reglamentą; be jų negalima teikti laipsnių"[61].

Fakulteto pradžia buvo mažiau nei kukli. Dekano pareigas einančio kun. Česlavo Falkovskio ataskaitos duomenimis, 1919-1920 m. m. Fakultete buvo 12, 1920-1921 – 11, 1921-1922 m. m. – 29 studentai[62]. Tie studentai faktiškai buvo klierikai, kuriuos, kaip rašė Vyskupas, „siunčia į paskaitas, kad fakultetas neužsidarytų dėl klausytojų stygiaus"[63].

Panaši padėtis buvo ir su dėstytojais: 1919-1920 m. m. jų buvo 3, 1920-1921 – 4, 1921-1922 – 5[64], visi lenkai. Pirmaisiais 1920 m. mėnesiais, remdamasis laikinojo rektoriaus Juzefo Zemackio reikalavimais ir pasitarimais su Lietuvos vyskupais, vysk. Matulaitis pasiūlė kun. dekanui Bronislavui Žongolovičiui kandidatais į profesorius ir lietuvius kun. Aleksandrą Grigaitį, buvusį Peterburgo dvasinės akademijos Senojo Testamento

[60] F. Ruszczyc, *Dziennik, część II w Wilnie 1919–1932*, Warszawa 1996, p. 43–51.

[61] *Stolica*, p. 175–176.

[62] LCVA, 1674, vol. 11. k. 111–112, kun. Č. Falkovskio ataskaita, [1922.01.18].

[63] Ten pat, k. 68, G. Matulewicz, *Quaedam de Facultate Theologica Vilnensi notitiae*, 1922.01.30.

[64] Ten pat, k. 111–112, kun. Č. Falkovskio ataskaita [1922.01.18].

profesorių, ir kun. Mečislovą Reinį, Vilniaus seminarijos filosofijos dėstytoją. Žinomi lenkų demokratinio lagerio veikėjai Leonas Vasilevskis (Wasilewski) ir Bronislavas Kšižanovskis (Krzyżanowski) pasiūlė kun. Antaną Viskantą, kuris ką tik buvo grįžęs iš užsienio kaip teologijos ir filosofijos daktaras ir sociologijos licenciatas. Be to, svarstyta apie pastaruoju metu buvusį Liublino universiteto dogminės teologijos profesorių kun. Blažiejų Česnį. Nė vienas iš iškeltų kandidatų nebuvo patvirtintas, nors jie buvo specialistai, kokių fakultetui reikėjo. Universitete vyravo tautinė lenkiška dvasia. Tos vysk. Matulaičio pastangos tik davė dekanui Žongolovičiui pagrindą apskųsti nuncijui Lorencui Lauriui, „norėjus sulietuvinti teologijos fakultetą lenkų universitete, ir dar per mane, mano rankomis, pažeidžiant su manimi sudarytą susitarimą"[65]. Neįmanoma rasti nė pėdsako tokio susitarimo, todėl drąsiai galima sakyti, kad jo nė nebuvo, nes būtų prieštaravęs tam, ką Vyskupas rašė ir darė. Argi jo pasiūlymai nebuvo naudingi fakultetui ir regionui? Be abejo, jie būtų atitikę ir universiteto atgaivintojo Pilsudskio idėją, kuris norėjo, kad mokykla kaip magnetas trauktų ir kitas tautas[66].

Verta priminti, kad lietuviai pradėjo rūpintis Kauno universiteto ir teologijos fakulteto įkūrimu tik 1922 metais.

Kun. dekanas Žongolovičius, matydamas, kad be seminarijos paramos fakultetas neišsivers, pasiūlė vysk. Matulaičiui „suderinti seminarines studijas su universitetinėmis studijomis". Vyskupo paprašytas, jis 1921 m. gegužės 30 d. įteikė jam raštišką tokio suderinimo projektą[67]. Šiek tiek vėliau kun. Žongolovičius šį projektą pavadino „Seminarijos studijų suderinimas su studijomis Fakultete"[68]. Komentuodamas šią formuluotę, vysk. Matulaitis parašė, kad kun. dekanui rūpėjo „laipsniškas seminarijos perorganizavimas į Teologijos fakultetą"[69], tuomet seminarija liktų vien tik aliumnų bendrabučiu. Vyskupo nuogąstavimus

[65] ACEC, Facoltà Teologica, pos. 329/19 Vilno, B. Żongołłowicz, *Historia brevis Universitatis Vilnensis, [II 1922]*, p. 12–13.

[66] F. Ruszczyc, *Dziennik, część II* ..., cit. v., p. 66.

[67] LCVA, 1674, 2, vol. 22, k. 3–6, B. Żongołłowicz, *Ustosunkowanie całkowite wydziału do seminarium duchownego*, 1921.05.30.

[68] *Korespondencja pomędzy Kurią biskupią wileńską a Uniwersytetem Stefana Batorego*, Wilno 1921, p. 10, B. Žongolovičius ir kiti – vysk. J. Matulevičiui, 1921.11.02.

[69] Ten pat, p. 13, J. Matulevičiaus 1921.11.12 raštas Teologijos fakulteto tarybai.

netrukus patvirtino Religijų reikalų departamento vadovo Ipolito Čežovskio raštas iždo ministrui: „Šis fakultetas [...] turi rengti būsimus kunigus vyskupijai ir taip pakeisti dabartinę Vilniaus diecezinę seminariją. Laikui bėgant seminariją bus galima palaipsniui suglausti, atsižvelgiant į Teologijos fakulteto organizavimo pažangą". Toliau Čežovskis informavo, kurie teologijos dalykai dėstomi fakultete, ir rekomendavo sumažinti algą tiems dėstytojams, kurie dirba seminarijoje[70]. Vyskupas nesitikėjo, kad reikalai taip toli galėjo nueiti. Slaptai gautą raštą jis nedelsdamas persiuntė nuncijui Lauriui.

Tuo tarpu Iždo ministerija 1922 m. balandžio 2 d. atsiuntė savo atstovui prie Vyriausybės delegatūros Vilniuje Mečislavui Gutkovskiui raštą, kuriuo leidžiama sumažinti algas penkiems Seminarijos profesoriams[71]. Vyriausybės delegatas Valeras Romanas neabejojo, kad tai atsilieps lenkams klierikams[72].

Vysk. Matulaitis į kun. dekano Žongolovičiaus 1921 m. gegužės 30 d. projektą pažiūrėjo rimtai. Jis jį aptarė Kapitulos posėdyje ir su seminarijos profesoriais birželio pradžioje. Pagaliau nutarė ir toliau siųsti klierikus į paskaitas Universitete, o visą reikalą perduoti spręsti Apaštalų Sostui[73]. Taip sutvarkytą klausimą paliko kurijos darbuotojų rankose, o pats kitą dieną išvyko vizituoti vyskupijos. Tik 1921 m. gruodžio 5 d. prie jo grįžo ir parašė išsamų raštą Apaštalų Sostui. Jis įrodinėjo, kad sutikti su kun. Žongolovičiaus projektu – vadinasi, atiduoti klierikus civilinės valdžios ir mokyklos aplinkos įtakoms. Juk politinė padėtis vis dar neaiški. Nežinia, kam ir kokia forma Vilnius priklausys, kokių pažiūrų bus valdžia. Fakulteto struktūra dar nesutvarkyta, jis patvirtintas tik laikinai, jo ateitis neaiški. Vyskupo valdžia jam – tik iliuzorinė, nes jis turi nedidelę įtaką skiriant profesorius.

Visa tai rodė, kad seminarija geriau ugdo klierikus Bažnyčios dvasia ir rengia juos sielovados darbui nei fakultetas:

---

[70] AAN, MWRiOP, 599, k. 11, H. Čežovskis – Iždo ministerijai, 1921.11.23.

[71] AAN, MWRiOP, 401, k. 135, Iždo ministerijos 1922.04.02 raštas atstovui prie Vyriausybės delegatūros M. Gutkovskiui.

[72] Ten pat, k. 5, V. Romanas – RRVŠM, 1922.06.23.

[73] ACEC, Facoltà Teologica, pos. 329/19 Vilno, G. Matulewicz, *De proposito transformandi seminarii dioecesani Vilnensis in facultatem theologicam ...* , 1921.12.05, p. 1.

„Dvasininkijos ugdymui naudingiau turėti laisvą seminariją, nors ir neturtingą, nei pasiturintį fakultetą, bet suvaržytą ir neturintį laisvės". Žinojo, kad toks reikalo nušvietimas turės pasekmių fakultetui, todėl pridūrė: „Taigi jei Vilniaus teologijos fakultetas nori turėti pagrindą egzistuoti, pirmiausia jis turi būti perorganizuotas į aukštąsias teologines studijas seminariją baigusiems klierikams, pavyzdžiui, kaip Romos magistro studijos. Toks performuotas ir sutvarkytas fakultetas gali būti racionalus ir net naudingas su sąlyga, kad kaimyninių vyskupijų (Minsko, Mogiliavo, Rygos, Žemaičių, Seinų) ordinarai sutiks savo klierikus siųsti aukštesniosioms studijoms į Vilnių, o taip iš tikrųjų galėtų būti, kai stos taika ir bus įmanoma pasiekti Vilnių"[74].

Naujųjų akademinių metų atidarymo iškilmėse 1921 m. spalio 11 d. pasitraukiantis rektorius Michalas Sedleckis savo praėjusių metų ataskaitoje nepaprastai aštriai užsipuolė vysk. Matulevičių: „Darbas teologijos fakultete buvo labai trukdomas. Nuo pirmųjų naujų akademinių metų akimirkų buvo jaučiamas aukščiausiosios vietos bažnytinės valdžios nepalankumas universitetinėms teologijos studijoms. Iš pat pradžių atsitiko taip, kad tie mūsų mokiniai, kurie jau turėjo kunigo šventimus ir lankė universitetą, norėdami baigti mokslines teologijos studijas, lietuvių okupacijos metu buvo perkelti į vyskupijos pakraščius ir nebegalėjo lankyti universiteto. Visi universiteto bandymai susitarti su vietos episkopatu žlugo. Taip pat nepavyko suderinti paskaitų universitete su dėstymu kunigų seminarijoje. Toks vietos vyskupo priešiškumas ir nepalankus požiūris labai kenkia teologijos mokslo plėtrai ir dvasininkijos išsilavinimo lygio kėlimui; jis dar labiau kenksmingas dėl to, kad aštrina tautinius konfliktus. Lenkijos vyriausybė dėl to turi materialinių nuostolių, nes seminarijoje apmoka tas pačias paskaitas, kurias skaito specialistai universitete"[75].

Apie šį įvykį plačiai rašė spauda. Vysk. Matulaitis, kuris paprastai nereaguodavo į jį puolančią spaudą, šį kartą nutarė gintis. 1921 m. spalio 13 d. jis paprašė naująjį rektorių Viktorą Stanevičių duoti kalbos fragmento kopiją ir nurodyti konkrečius

---

[74] *Korespondencja ...*, cit. v., p. 7–8.
[75] Ten pat, p. 4.

faktus, kurie liudytų jo priešišką požiūrį į Universitetą, ypač į Teologijos fakultetą[76]. Analogišką raštą nusiuntė dekanui kun. Žongolovičiui, prašydamas teksto ataskaitos apie Teologijos fakulteto veiklą, kuria pasinaudojo rektorius Sedleckis savo ataskaitai apie Universitetą, taip pat pateikti faktus, kuriais paremti jam daromi priekaištai[77]. Rektorius Stanevičius atsiuntė ataskaitos nuorašą su pastaba, kad tik buvęs rektorius Michalas Sedleckis, kuris grįžo į Jogailos Universitetą, gali duoti paaiškinimus dėl ataskaitos[78]. O kun. dekanas Žongolovičius atsakė neteikęs ataskaitos apie fakulteto veiklą[79].

Atrodė, kad reikalas užsibaigė. Tačiau vysk. Matulaitis kitame rašte rektoriui rašė, kad ataskaita nebuvo profesoriaus, kaip privataus asmens, bet universiteto vardu rektoriaus pateikta ataskaita, todėl turįs teisę reikalauti universiteto vadovybę nurodyti faktus, kuriais remiantis jam pateikti kaltinimai[80]. O dekanui Vyskupas parašė, kad rektoriaus Sedleckio ataskaita buvo perskaityta universiteto vardu ir dalyvaujant fakulteto nariams bei jo dekanui, todėl klausia, „ar ir kokiu būdu Jo Prakilnybė kunigas dekanas bei teologijos fakultetas reagavo ar ketina reaguoti į tą ataskaitą. Jei reakcijos nebuvo ir nebus, būsiu priverstas manyti, kad teologijos fakultetas sutinka su paskelbta vyskupą įžeidžiančia ataskaita ir ją aprobuoja"[81]. Atsakydami į tuos raštus, tiek akademinis senatas, tiek teologijos fakulteto profesoriai pateikė du „faktus", kuriuos neabejotinai turėjo galvoje rektorius Sedleckis: „1919/1920 akademinių metų gale trys klausytojai Žemla (Żemło), Drabas (Drabb) ir Giedrys Jūsų Ekscelencijos buvo paskirti į atokiai nuo Vilniaus esančias parapijas, o kun. dekano Žongolovičiaus pastangos suderinti studijas seminarijoje su studijomis fakultete liko bevaisės ir

[76] Ten pat, p. 3, J. Matulevičiaus 1921.10.13 raštas rektoriui [V. Stanevičiui].
[77] Ten pat, p. 9, vysk. J. Matulevičiaus 1921.10.13 raštas dekanui [Br. Žongolovičiui].
[78] Ten pat, p. 4, rektoriaus V. Stanevičiaus 1921.10.17 raštas vyskupui [J. Matulevičiui].
[79] Ten pat, p. 9–10, dekano Žongolovičiaus 1921.10.15 raštas vyskupui [J. Matulevičiui].
[80] Ten pat, p. 5–6, vysk. Matulevičiaus 1921.10.18 raštas rektoriui [V. Stanevičiui].
[81] Ten pat, p. 10, vysk. Matulevičius – dekanui [Br. Žongolovičiui], 1921.10.18.

Jūsų Ekscelencijos neparemtos"[82]. Senatas pažymėjo, „kad pateikti faktai galėjo sukelti įsitikinimą dėl Jūsų, Ekscelencija, nepalankumo teologijos fakultetui"[83], o teologijos fakulteto profesoriai patikino, kad tik buvusio rektoriaus Sedleckio suvokimu tie faktai turėjo tokią prasmę, bet nori manyti, kad jie galėjo būti ir visai kitaip motyvuojami, todėl yra pasirengę juos interpretuoti pagal Vyskupo požiūrį. Jie kartu pažymėjo, kad reglamentas ir akademiniai papročiai neleidžia jiems svarstyti rektoriaus pareikštos nuomonės[84].

Atsakydamas į Senato ir Teologijos fakulteto priekaištus, Vyskupas rašo: „Iš kur universitetas turi tokias žinias, aš nežinau: kun. Žemlos aš apskritai nesiunčiau į jokią atokią nuo Vilniaus parapiją. Jis pats, be mano žinios, išvažiavo iš Naujosios Vilnios, saugodamasis bolševizmo pavojaus, įstojo į Lenkijos kariuomenę kapelionu ir iki šiandien ten juo dirba, būdamas kariuomenės vyskupo J.E. Galio jurisdikcijoje. – Kun. Giedrį, Dievo Gailestingumo Motinos seserų įstaigos Antakalnyje kapelioną, išsiunčiau klebonu į Giedraičius, tačiau ne „akademinių 1919/1920 metų pabaigoje", bet 1920 m. rugsėjo 27 d., jau Vilniuje esant Lietuvos valdžiai, kai universitetas Vilniuje seniai nebeveikė ir buvo neaišku, kada jis galės grįžti. – Bernardinų bažnyčios vikaras kun. Drabas, nepaprastasis studentas, jo paties kelissyk kartotu prašymu buvo skirtas klebonu 1921 m. balandžio 9 d., taigi taip pat ne „akademinių 1919/20 metų pabaigoje". Teologijos fakulteto taryba galbūt pripažins, kad skiriant vikarą klebonu vyskupui sunku atsižvelgti į pastarojo nepaprasto studento statusą, ypač jei jis pats to paskyrimo prašo"[85].

Toliau vyskupas aptarė antrą „faktą", pabrėždamas, kad projekte nebuvo kalbama apie seminarijos studijų suderinimą su universiteto studijomis, bet faktiškai apie seminarijos performavimą į fakultetą, ir su tuo jis negalėjo sutikti, nes tai peržengia jo kompetenciją, kaip buvo rašyta anksčiau.

---

[82] Ten pat, p. 11, Teologijos fakulteto profesorių 1921.11.02 raštas vyskupui [J. Matulevičiui]; atitinkamas akademinio senato 1921.10.28 raštas [vysk. J. Matulevičiui], (ten pat, p. 6).

[83] Ten pat, p. 6.

[84] Ten pat, p. 11.

[85] Ten pat, p. 12–14, vysk. J. Matulevičius – Teologijos fakulteto tarybai, 1921.11.12; pan. ir rektoriui [Stanevičiui], 1921.11.12, (ten pat, p. 7–9).

Baigdamas savo raštą rektoriui, Vyskupas pridėjo nuncijaus A. Račio reskriptą, iš kurio aišku, kad Teologijos fakultetas buvo įkurtas jo prašymu, ir tai rodo tikrąjį jo požiūrį į fakultetą ir ragino senatą, „teisybės gynėją", padaryti tinkamas išvadas[86]. O kunigus iš teologijos fakulteto ragino būti lojalius ir, reikalui esant, su pasitikėjimu kreiptis į kuriją reikalingos informacijos"[87].

Apibendrinant visą reikalą, reikia aiškiai pasakyti, kad buvusio rektoriaus Michalo Sedleckio kaltinimai buvo paremti nepagrįstomis apkalbomis. Vysk. Matulaitis rašo: „Galima manyti, ir ne be pagrindo, kad šio sumanymo autorius ir įvykio inspiratorius buvo dekanas kun. Žongolovičius ir teologijos fakultetas"[88]. Tikriausiai rektorius Sedleckis ir dekanas kun. Žongolovičius pasijuto turį atlikti „patriotizmo misiją" ir pasidarbuoti, kad iš Vilniaus būtų atšauktas vyskupas lietuvis.

Rektorius Sedleckis jau 1920 m. spalio 27 d. laiške patarinėjo vysk. Adamui Sapiehai kreiptis į nuncijų Ratį dėl vysk. Matulaičio atšaukimo. Rašte dėl kunigų lietuvių apie Vyskupą jis rašė: „Pagaliau tipiškas yra vyskupo Matulajčio (nes dabar taip jis pasirašo) elgesys: jis nenorėjo užtarti įkalinto kun. Michalkevičiaus, nors žinojo, kad jo įsikišimas būtų davęs vaisių. (Pridursiu, kad čionykštis rabinas užsistojo už kun. Michalkevičių.) O dabar tas pats Matulajtis atsisakė tarpininkauti lenkų-lietuvių konflikte"[89]. Atrodo, kad viskas čia prasilenkia su tiesa. Vilniaus periode nė karto neaptikau parašo „Matulajtis". O rašydamas lietuviškai, Vyskupas vartojo lietuvišką formą Matulevičius, atitinkančią visur vartojamąją „Matulewicz". Tiek pat tikėtini ir kiti priekaištai. Atvirkščiai, vysk. Matulaitis nuo pirmų akimirkų stengėsi išlaisvinti kun. Michalkevičių, kreipdamasis į lietuvių valdžią ir tuo tikslu į Maskvą siųsdamas patikimą asmenį – Vandą Vojevudską (Wojewódzka)[90]. Taip pat

[86] *Korespondencja* ..., cit. v., p. 9.
[87] Ten pat, p. 14.
[88] ACEC, Facoltà Teologica, pos. 329/19, Vilno, G. Matulewicz – nuncijui L. Lauriui, 1922.02.25, p. 2.
[89] AKM w Krakowie, T.S.VII/118, M. Sedleckio laiškas A. Sapiehai; ASV, k. 735–737, A. Sapiehos 1920.11.01 laiškas su priedu A. Račiui.
[90] *Stolica*, p. 246–247, J. Matulevičiaus laiškai A. Račiui, 1920.09.06; ten pat, p. 250, 254–255, 268.

buvo pasirengęs tarpininkauti lenkų-lietuvių konflikte, apie tai rašė ir spauda[91].

Atrodo, ir kun. Žongolovičius paslapčiomis veikė prieš vysk. Matulaitį. Žinomo tautininkų partijos veikėjo kun. Kazimiežo Liutoslavskio žurnale pasirodė Br. Butrimo pasirašytas straipsnis, liečiantis, be kitų, ir vysk. Matulaitį, *La délimitation polono-lithuanienne: deux diocéses mixtes Wilno et Kowno* (Lenkų-lietuvių ribos: dvi mišrios vyskupijos – Vilniaus ir Kauno, – *prancūz.*)[92]. Vysk. Matulaitis informuoja nuncijų Laurį: „pasak patikimos nuomonės žmonių, kurie išmano šiuos reikalus, šio gėdingo ir neteisingo straipsnio apie Žemaičių vyskupą ir kai kuriuos Lietuvos kunigus autorius yra kun. Žongolovičius"[93].

Kadangi straipsnis lietė ir kardinolą Pjetrą Gasparį, Vyskupas minėtą žurnalo numerį nusiuntė į Romą[94]. Kažkas (arkiv. Edvardas Ropas?) jau anksčiau buvo pateikęs šį tekstą Nepaprastųjų reikalų kongregacijai[95]. Kardinolas parašė protestą, kuris buvo perskaitytas Lenkijos Vyskupų Komiteto konferencijoje 1921 m. rugsėjo 27–29 d. Komiteto posėdyje buvo nutarta, kad žurnalo tonas ir redagavimo metodas yra nepateisinami. Jame negali būti Apaštalų Sosto, lenkų ar kitos tautybės vyskupų ir dvasininkijos bei kitokių įsitikinimų žmonių kritikos. Nustatyta, kad žurnalas bus Bažnyčios cenzūruojamas nuo šeštojo numerio. Cenzoriumi buvo paskirtas vysk. Henrikas Pšezdzeckis[96]. Atrodo, kad šie apribojimai nepatiko leidėjui, nes 1922 m. birželio 1 d. išėjo paskutinis, 14-asis, numeris.

Kadangi „tiesos gynėjai" nepadarė jokių išvadų ir nesistengė atitaisyti padarytos skriaudos, Vyskupas visą korespondenciją po dviejų savaičių paskelbė Vilniaus laikraštyje „Gazeta

[91] *Sprawa Wilna*, in: „Gazeta Warszawska" 1920, nr. 295, p.4 (1920.10.27).

[92] „Bulletin Catholique de Pologne" 1921, nr. 4–5.

[93] ACEC, Facoltà Teologica, pos. 329/19, J. Matulevičiaus 1922.01.30 laiškas [nuncijui] L. Lauriui. – Po daugelio metų kun. Žongolovičius prisipažino parašęs šį straipsnį (Dorota Zamojska, *Wstęp*, s. XVI, przypis 21, in: Bronisław Żongołłowicz, *Dzienniki 1930 – 1936*, Warszawa 2004).

[94] J. Kriščiukaitis, *Wspomnienia sekretarza o Biskupie wileńskim*, in: „Wspomnienia", p. 238.

[95] ASCAPC, Russia 600, be numerio, po 6392 protokolu pieštuku parašyta: Mgr de Ropp, Aprile 20.

[96] ADS, Akta ogólne, *Aneksy do posiedzeń XX. Biskupów dnia 27-28 IX 1921.*

Krajowa"[97], o vėliau nuorašą, pavadintą *Korespondencija tarp Vilniaus Vyskupijos Kurijos ir Stepono Batoro Universiteto*, išsiuntinėjo žinomiems asmenims. Mašinraščiu atspausdintą tekstą kartu su vertimu persiuntė į Varšuvos nunciatūrą[98]. Po kelių savaičių vysk. Matulaitis patvirtino: „Tai buvo padaryta ir tinkamu laiku, ir ne be laukiamų padarinių"[99]. Redaktorius kun. Ignacas Klopotovskis rašė Vyskupui: „Visada tikėjau, kad Jūsų Ekscelencija yra puolamas nepagrįstai, ir nemaniau, kad kunigai, atsiprašau už posakį, užsiimtų pjudymu. Ta brošiūra daug padarė, sukėlė pageidaujamą įspūdį"[100].

Naujai paskirtasis nuncijus Lorencas Lauris (Lauri), išvykdamas į Varšuvą, gavo Seminarijų ir universitetų kongregacijos prefekto Gaetano Bislečio pavedimą kuo greičiau atsiųsti ataskaitą apie Vilniaus seminariją ir teologijos fakultetą. Šiuo reikalu jis kreipėsi į vysk. Matulaitį 1921 m. spalio 17 d.[101]. Vyskupas pats parengė kai kuriuos tekstus: fakulteto istoriją[102], ataskaitą apie seminariją[103], informaciją apie seminarijos performavimo į fakultetą projektą[104] ir paprašė nuspręsti, ar Apaštalų Sostas tvirtina visus profesorius (kaip norėtų Vyskupas), ar tik ordinarinius (už tai pasisako kun. Žongolovičius)[105]. Siųsdamas tuos keliasdešimt puslapių teksto, vyskupas Matulaitis prašė popiežių, kad seminarija liktų nepriklausoma nuo universiteto, teologijos fakultetas būtų patvirtintas dar 3 metams,

[97] „Gazeta Krajowa" nr. 268, 1921.11.27.

[98] LCVA, 1674, 2, vol. 12, k. 2, G. Matulewicz, *Excellentissimo Domino Domino Nuntio Apostolico Poloniae Episcopi Vilnensis de conflictu qui inter eum et Universitatem Bathoryanam Vilnensem intercessit relatio*, 1921.11. 15. Vėliau nusiuntė ir išspausdintą tekstą.

[99] ACEC, Facoltà Teologica, pos. 329/19 Vilno, G. Matulewicz, *Adnotationes in Protocollum de die 11 ianuarii 1922...*, 1922.01.24, p. 3.

[100] LCVA, 1674, 2, vol. 23, k. 18, I. Klopotovskio laiškas vysk. Matulevičiui, be datos.

[101] LCVA, 1674, 2, vol. 18, k. 1, nuncijus L. Lauris – vysk. J. Matulevičiui, 1921.10.17.

[102] ACEC, Facoltà Teologica, pos. 329/19 Vilno, G. Matulewicz, *Brevis de Facultate Theologica Vilnensi relatio*, 1921.12.05.

[103] Ten pat, Dalla pos. N. 67/22 „Relazione" Vilno, G. Matulewicz, *Seminarii Dioecesani Vilnensis relatio*, 1921.12.05.

[104] Ten pat, Facoltà Teologica, pos. 329/19 Vilno, G. Matulewicz, *De proposito transformandi Seminarii Dioecesani Vilnensis ...*, 1921.12.05.

[105] Ten pat, G. Matulewicz, *Excellentissimo Domino Nuntio Apostolico Poloniae quod proponitur de professorum in Facultate Theologica Vilnensi nominatione dubium*, 1921.12.02.

taip pat pasiūlė, kad studijos jame būtų performuotos į aukštąsias studijas, ir paprašė atitinkamų instrukcijų[106].

Dar reikėjo įstatų, paskaitų plano, profesorių pavardžių ir jų gyvenimo aprašymų jiems patvirtinti, ataskaitos apie jų veiklą, studentų sąrašo per 3 metus. Tuos visus duomenis galėjo pateikti tik dekanas. Remdamasis nuncijaus Račio 1919 m. gruodžio 9 d. reskriptu, Vyskupas 1921 m. spalio 26 d. jų paprašė kun. Žongolovičių[107], kuris niekaip į tai nereagavo. 1921 m. lapkričio 19 d. Vyskupas pakartojo savo prašymą[108], taip pat nesėkmingai. Dėl to vysk. Matulaičio pavedimu generalinis vikaras kun. Kazimieras Michalkevičius pakvietė kun. Žongolovičių atvykti į Kuriją 1922 m. sausio 11 d. ir pateikti informaciją apie Fakultetą[109]. Kun. Žongolovičius atėjo, bet išvakarėse atsisakė dekano pareigų. Šį žingsnį, taip pat neatsakymą raštu jis grindė menamu Vyskupo fakulteto koncepcijos pasikeitimu ir į(si)žeidimu dėl korespondencijos paviešinimo[110].

Kun. Žongolovičiaus pasitraukimas iš vadovavimo palengvino Vyskupui bendravimą su fakultetu. 1922 m. sausio 13 d. jis paprašė dekanatą trūkstamos informacijos[111]. Dekano pareigas einantis kun. Česlavas Falkovskis (Falkowski) dalį dokumentų Vyskupui atsiuntė 1922 m. sausio 18 d., įstatus ir studijų programas kiek vėliau, ir juos vysk. Matulaitis 1922 m. gegužės 1 d. persiuntė nuncijui. Artimiausius trejus metus Vilniaus teologijos fakulteto įstatai turėjo remtis Varšuvos teologijos fakulteto įstatais, kuriuos jau buvo patvirtinusi Seminarijų ir universitetų kongregacija[112].

---

[106] Ten pat, J. Matulevičius – popiežiui [Benediktui XV], 1921.12.03.

[107] LCVA 1674, 2, vol. 11, k. 155, vysk. Matulevičius – kun. dekanui [Žongolovičiui], 1921.10.26.

[108] Ten pat, k. 156, vysk. Matulevičius – kun. dekanui [B. Žongolovičiui], 1921.11.19.

[109] Ten pat, k. 157, generalinio vikaro kun. Michalkevičiaus 1921.01.09 raštas dekanui [B. Žongolovičiui].

[110] Ten pat, k. 150-152, [kun. Žongolovičiaus apklausos protokolas], 1922.01.11; ir ACEC, Facoltà ..., pos. 329/19 Vilno, G. Matulewicz, *Adnotationes in Protocollum de die 11 ianurii 1922...*, 1922.01.24.

[111] LCVA 1674, 2, vol. 11, k. 92–93, vysk. Matulevičius – Fakulteto dekanui, 1922.01.13.

[112] ACEC, Facoltà Teologica, pos. 329/19 Vilno, J. Matulevičiaus 1922.05.01 laiškas nuncijui L. Lauriui; LCVA, 1674, 2, vol. 18, k. 41–44, *Statuta Facultatis Catholicae Studiorum Ecclesiasticorum in Universitate civili Varsaviensi*, 1922.01.12 patvirtinti Seminarijų ir universitetų kongregacijos.

1922 m. gegužės 10 d. Seminarijų ir universitetų kongregacijos prefektas Gaetanas Bisletis pristatė Pijui XI teologijos fakulteto klausimą, ir Popiežius jį patvirtino pagal Vyskupo prašymą trejiems metams. Jis taip pat pasakė, kad būtų visai ne pro šalį klierikus ir toliau siųsti studijoms į universitetą. 1922 m. birželio 27 d. nuncijui L. Lauriui kartu su laišku buvo persiųsti pateiktieji įstatai, prašant juos pataisyti pagal Kanonų Teisės Kodeksą[113]; turint mintyje studijų pratęsimą iki šešerių metų. Fakultetas parengė ir studijų planą bei tvarkaraštį, kurį nuncijus Lauris pataisė ir atsiuntė į Vilnių kartu su nunciatūros auditoriaus Karlo Kjarlo (Chiarlo) laišku[114]. Šie tekstai buvo fakulteto galutinio patvirtinimo 1926 m. pagrindas.

Tuo tarpu atsitiko nemalonus incidentas, kuris padėjo Vyskupui suartėti su Teologijos fakulteto kunigais. 1923 m. lapkričio 28 d. nuncijus Lauris konfidencialiai atkreipė vysk. Matulaičio dėmesį į kun. Jano Cemnevskio (Ciemniewski) straipsnį *Na marginesie nowej książki teologicznej* (*Naujos teologinės knygos paraštėse*)[115]; tai buvo M. Seniatickio (Sieniatycki) darbo „Problem istnienia Boga" (*Dievo buvimo problema*), išspausdinto ketvirtiniame teologijos žurnale „Kwartalnik Teologiczny Wileński"[116], recenzija. Vyskupas susidomėjo recenzija. Ją įvertinti davė ir kitiems kunigams. Ir susikrimtęs nustatė, kad ji parašyta pasmerktojo modernizmo dvasia. Todėl išsikvietė „Kwartalniko" leidėją kun. Boleslavą Vilianovskį (Wilanowski) ir žurnalo bažnytinį asistentą kun. Ignacą Svirskį (Świrski), juos įspėjo ir liepė kitame žurnalo numeryje ištaisyti klaidą. Laiške nuncijui jis teisino kunigus, kad straipsnis buvo išspausdintas ne iš blogos valios, o dėl neatidumo[117]. Nuncijus padėkojo Vyskupui, sutvarkiusiam šį reikalą, kaip jis to ir norėjo.[118]

Tačiau tuo reikalas nesibaigė. Jis pateko į Seminarijų ir universitetų kongregaciją ir buvo pateiktas Pijui XI. Jo pavedimu

---

[113] Ten pat, [Kongregacijos parengtas tekstas], *Facoltà* ..., [po 1922.06.27].
[114] B. Żongołłowicz, *Wydział Teologiczny* ..., cit. v., in: „Księga pamiątkowa"..., cit. v., p. 221, prierašas 4.
[115] LCVA, 1674, 2, vol. 30, k. 80, L. Lauris – J. Matulevičiui, 1923.11.28.
[116] „Kwartalnik Teologiczny Wileński", M. 1: 1923, p. 248–257.
[117] LCVA, 1674, 2, vol. 30, k. 82, J. Matulevičius – L.Lauriui, 1923.12.15.
[118] Ten pat, k. 83, L. Laurio 1923.12.24 laiškas J. Matulevičiui.

Kongregacija pareikalavo, kad fakulteto dekanas ir visi profesoriai duotų Vyskupo akivaizdoje antimodernistinę priesaiką, jei dar to nėra padarę; kad dekanas kitame numeryje ištaisytų klaidas ir stotų ginti katalikiško mokslo bei išspausdintų žurnale vieną ar daugiau nuncijaus parūpintų straipsnių[119]. Vyskupas Matulaitis nedelsdamas ėmė vykdyti pavedimus. 1924 m. kovo 1 d. visi profesoriai davė antimodernizmo priesaiką ir klusniai sutiko su visais potvarkiais[120]. Kitas „Kwartalniko" numeris buvo išimtas iš spaudos. Į parengtą numerį straipsnį parašė redaktorius kun. Boleslavas Vilianovskis ir kun. Leonas Puciata, o nuncijaus prašymu savo rašinį atsiuntė Varšuvos universiteto apologetikos profesorius kun. Vincentas Kviatkovskis (Kwiatkowski)[121]. „Atgailaujantis" numeris labai vėlinosi, ir dėl to nuncijus buvo labai nepatenkintas redaktoriumi kun. Vilianovskiu, apie kurį jis 1924 m. gruodžio 11 d. rašė vysk. Matulaičiui: „... kad iki šiol jo neapskundžiau Romai, tai tik dėl Jūsų Ekscelencijos"[122]. Pagaliau „Kwartalnik" išėjo, ir šis reikalas buvo galutinai baigtas.

Marijanas Zdzechovskis (Zdziechowski), Stepono Batoro universiteto profesorius, o 1925–1926 m. jo rektorius, iš arti matęs vysk. Matulaičio tarnystę, rašė apie jį: „Jaučiau ir gerbiau jį kaip kunigą, Dievo tarną, visa siela atsidavusį savo pašaukimui ir iš jo plaukiančioms pareigoms; jis traukė mane gilaus gerumo, jautrumo, pakantumo burtais ir kartu jėga, minties aiškumu, plačiu ir protingu Bažnyčios uždavinių visuomenėje suvokimu. Puikus to įrodymas – Romai įskųstojo žurnalo „Kwartalnik Teologiczny" byla [...]. Kokį puikų kozirį Vyskupas būtų turėjęs rankose kovoje su lenkų dvasininkija, ypač su teologijos fakultetu, jeigu būtų buvęs užkietėjęs lenkybės priešas, kokiu buvo laikomas! Tačiau užstojo ir „Kwartalniką", ir teologijos fakultetą, ir visą reikalą sugebėjo užglaistyti su jam būdingu taktu"[123].

---

[119] Ten pat, vol. 34, k. 6, L. Lauris – J. Matulevičiui, 1924.02.22.

[120] Ten pat, k. 8, J. Matulevičius – L. Lauriui, 1924.03.03.

[121] B. Wilanowski, *O akcie wiary chrześcijańskiej*, in: „Kwartalnik Teologiczny Wileński" R. 2: 1924, p. 485–487; W. Kwiatkowski, *O metodzie naukowej w dowodzeniu istnienia Boga*, ten pat, p. 490–514; L. Puciata i B. Wilanowski, *Przegląd piśmiennictwa teologicznego z lat 1922 i 1923*, ten pat, p. 610–626.

[122] LCVA, 1674, 2, vol. 34, k. 47, L. Laurio 1924.12.11 laiškas J. Matulevičiui.

[123] M. Zdziechowski, *Czułem w nim i czciłem kapłana*, in: „Wspomnienia", p. 335.

1925 m. birželio 27 d. turėjo baigtis fakulteto teisė veikti, todėl birželio 9 d. vysk. Matulaitis kreipėsi į Pijų XI dėl fakulteto šįkart neterminuoto patvirtinimo. Rašė, kad, neišgalint fakultetui egzistuoti be seminarijos, labiausiai dėl studentų stygiaus, jis sistemingai siuntęs juos į universitetą. Norėdamas suderinti studijas abiejose institucijose, sudarė planą, tikėdamasis, kad fakultetas bus naudingas, ir prašė jį patvirtinti[124].

Iš kur tokia Vyskupo požiūrio permaina? Neabejotinai, tam įtakos turėjo politinės padėties stabilizacija. Nustačius Lenkijos sienas su Lietuva ir Rusija, jau buvo aišku, kad fakultete nebus galima įgyvendinti aukštųjų studijų, nes neatvyks čia mokytis kunigai iš Minsko, Peterburgo, Kauno. Fakulteto egzistencija turėjo remtis bendradarbiavimu su Vilniaus vyskupija. Radosi net pasiūlymų, pavyzdžiui, 1924 m. spalio 25 d. profesoriaus Julijušo Retingerio pateiktasis, kad fakultetas būtų panaikintas[125]. Kita vertus, Lenkijos vyriausybė įgijo pasitikėjimą, nes 1925 m. vasario 10 d. sudarė konkordatą su Apaštalų Sostu. Pats fakultetas šiek tiek sustiprėjo. Fakulteto profesoriai per incidentą su žurnalu „Kwartalnik Teologiczny Wileński" įsitikino, kad Vyskupas nėra jiems priešiškas. Turėjo reikšmės ir vadovybės perėjimas iš kun. Žongolovičiaus į kun. Česlavo Falkovskio, o paskui į kun. Ignaco Svirskio rankas. Dėl visų šių faktorių abi šalys ėmė bendradarbiauti. Nuncijus Lauris, kaip ir pati Seminarijų ir universitetų kongregacija, pritarė vysk. Matulaičio nerimui dėl universitetą lankančių klierikų auklėjimo. Nuncijus stengėsi paveikti fakulteto profesorius ir įteigti jiems gerą požiūrį į Vyskupą. Taip pat pasiūlė tokią bendradarbiavimo formą, kuri būtų susijusi ne su seminarijos performavimu į fakultetą[126], bet, kaip pavadino kardinolas Gaetanas Bisletis, „fakulteto performavimu į seminariją"[127]. Pagal detalų kun. Ignaco Svirskio ir vysk. Matulaičio parengtą projektą visi klierikai būtų universiteto studentai. Tačiau ne jie lankytų fakulteto audi-

[124] LCVA, 1674, 2, vol. 12, k. 157, J. Matulevičiaus 1925.06.09 laiško Pijui XI nuorašas.

[125] LCVA, 1674, 2, vol. 38, Julijušo Retingerio 1924.10.25 pasiūlymas RRVŠM.

[126] ACEC, Vilno, Dalla posizione 407/25. *Approvazione Statuti,* nuncijaus L. Laurio 1925.07.02 raportas prefektui G. Bislečiui.

[127] Ten pat, prefekto G. Bislečio 1925.09.18 raštas L. Lauriui.

torijose vykstančias paskaitas, bet profesoriai ateitų į seminariją, o studentams pasauliečiams, tiek vyrams, tiek moterims, paskaitos vyktų universiteto pastate[128].

Nuncijus Lauris, prieš išsiųsdamas Vyskupo 1925 m. birželio 9 d. raštą į Romą, aiškinosi, ar buvo konsultuotasi šiuo klausimu su RRVŠM. Taip pat abejojo, ar 3 punktas dėl profesorių skyrimo metodo atitinka konkordatą[129]. Vysk. Matulaitis nedelsdamas atsakė, kad į ministeriją nebuvo kreiptasi, nes fakultetui, turinčiam didelę autonomiją, tai nėra būtina. Geriau sau palikti laisvas rankas nenumatytų sunkumų atvejui. Informavo, kad 3 punktas dėl profesorių skyrimo yra paimtas iš nuncijaus Račio reskripto, neprieštarauja konkordatui ir dėl viso pikto yra suformuluotas juo remiantis[130]. Nuncijus vysk. Matulaičio prašymą kartu su projektu ir paaiškinimais išsiuntė į Romą 1925 m. liepos 2 d.[131] Dėl vysk. Matulaičio pasitraukimo iš Vilniaus ir dėl atostogų meto prefektas Bisletis atsakė tik 1925 m. rugsėjo 18 d. Jis priėmė projektą „su ypatingu palankumu", tačiau liepė gauti ministerijos sutikimą, nes kalbama apie fakulteto performavimą į seminariją. Net jei RRVŠM sutikimas ir nebūtinas, tai labai pageidautinas. Pareikalavo projekte įrašyti įspėjimą, kad pasauliečiai, ypač moterys, nesilankytų seminarijoje. Projektui patvirtinti reikėtų ilgesnio nagrinėjimo. Kadangi fakulteto patvirtinimo reikalas yra skubus, įgaliojo nuncijų Laurį priimti tinkamą sprendimą[132]. Nuncijus 1925 m. rugsėjo 28 d. reskriptu patvirtino pertvarkytą fakultetą[133] – vieneriems metams.

Emocijoms išblėsus, teologijos fakulteto profesoriai įsitikino, kad vysk. Matulaitis buvo jiems palankus ir dirbo jų labui. Tai išreiškė vieningu keistu priimtu nutarimu pakviesti jį

---

[128] LCVA, 1674, 2, vol. 22, k. 1–2, I. Świrski, *Projekt uzgodnienia studiów na wydziale teologicznym i w seminarium Duchownym* (be datos). Projektą perdirbo vysk. Matulaitis, jo teksto nėra, žinomas tik iš vysk. Matulaičio, nuncijaus Laurio ir B. Žongolovičiaus laiškų citatų (*Wydział teologiczny* ..., in: „Księga pamiątkowa" ..., cit. v., p. 223).

[129] LCVA, 1674, 2, vol. 34, k. 69–70, nuncijus Lauris – vysk. Matulevičiui, 1925.06.13.

[130] ACEC, Vilnius, Dalla posizione 407/25, J. Matulevičius – L. Lauriui, 1925.06.18.

[131] Ten pat, nuncijus L.Lauris – prefektui G. Bislečiui, 1925.07.02.

[132] Ten pat, prefekto G. Bislečio 1925.09.18 raštas nuncijui L. Lauriui.

[133] B. Żongołłowicz, *Wydział teologiczny* ..., cit. v., in: „Księga pamiątkowa" ..., cit. v., p. 224.

krikščioniškųjų socialinių mokslų profesoriumi[134]. Vyskupas to negalėjo rimtai svarstyti.

Vysk. Matulaitis troško siųsti jaunus kunigus studijuoti Romoje. 1921 m. gruodžio 5 d. Seminarijų ir universitetų kongregacijai rašė: „Net jei atskiros vyskupijos turėtų gerai sutvarkytas seminarijas, o visas regionas – tikras aukštąsias teologijos studijas, vis tiek derėtų trokšti, kad, laikantis 1380 kanono, pamaldumu ir gabumais pasižymintys dvasininkai būtų siunčiami į Romos kolegijas ir universitetus, tą katalikų religijos centrą, kur jie galėtų įgyti tikrai katalikiškos ir bažnytinės dvasios. Toks poreikis jaučiamas ypač mūsų laikais, kai įsigalėjusi nesveiko nacionalizmo bei tautinio egoizmo liga nuodija kai kurių dvasininkų protus"[135]. Deja, tam stigo pinigų. Vyskupija buvo labai neturtinga. Nepaisant to, nemaža kunigų studijavo įvairiose aukštosiose mokyklose, ir jų sistemingai bei greitai daugėjo. 1919 m. už vyskupijos ribų mokėsi 11 dvasininkų[136]. 1925 m., be Stepono Batoro universitetą lankančių klierikų, studijavo 43 dvasininkai (tarp jų 27 kunigai), iš jų 7 gyveno Liubline, 6 – Varšuvoje, 21 – Vilniuje ir 9 – ne Lenkijoje[137]. Memorialo Lenkijos vyskupams autoriai tokį didelį studijuojančiųjų skaičių pripažino esant „nesveiką reiškinį, kenkiantį parapijos darbui"[138]. Jie buvo kitaip išauklėti nei Vyskupas.

[134] Ten pat, p. 224.

[135] ACEC, *Facoltà ... Teologica*, pos. 329/19, Vilno, bp G. Matulewicz, *De proposito transformandi ...*, p. 7, 1921.12.05.

[136] *Catalogus [...] Dioecesis Vilnensis [...] 1919.*

[137] *Catalogus [...] Dioecesis Vilnensis [...] 1925.*

[138] LMAB, F 43, 7080, *Memoriał do J.J. E.E. Biskupów Polskich w sprawie Biskupstwa Wileńskiego*, p. 9–10.

5.

GANYTOJO VEIKLA

1923 m. vysk. Matulaitis ataskaitoje apie Vilniaus vyskupiją rašė: „Pontifikalines pamaldas laikau per didesnes Bažnyčios įsakytas šventes, ir net iš pamaldumo, taip pat ir per popiežiaus šventes bei valstybines iškilmes"[1]. Šioje tarnystėje, ypač per patriotines bei visuomenines iškilmes, jam padėdavo vysk. Vladislavas Bandurskis ir nuo 1923 m. birželio 10 d. – vyskupas sufraganas Kazimieras Michalkevičius.

Vilniuje vysk. Matulaitis vadovavo pamaldoms pirmiausia katedroje, ten taip pat klausydavo išpažinčių[2]. Sutvirtinimo sakramentą paprastai teikdavo per Sekmines, Švč. Trejybės iškilmę bei kitomis dienomis, kai būdavo kandidatų. Kartais teikdavo Sutvirtinimą kitose miesto bažnyčiose ir mokyklose[3]. Be katedros, ypatingai buvo susijęs su Aušros Vartų šventove, kuri, jo žodžiais tariant, „yra iš tikrųjų ne tik visos vyskupijos, bet ir aplinkinių kraštų tiek tikinčiųjų, tiek dvasininkijos pamaldumo širdis ir centras"[4]. Jis dažnai lankydavosi ir kitose šventovėse: Seminarijos Šv. Jurgio bažnyčioje susitikti su klierikais ir kunigais; Lietuvos globėjo, Šv. Kazimiero, universitetinėje Šv. Jono Evangelisto ir šv. Jono Krikštytojo, lietuviškoje Šv. Mikalojaus, seserų vizitiečių bažnyčioje. Pastarojoje 1922 m. gruodžio 31 d. šv. Pranciškaus Salezo trijų šimtų mirties metinių proga aukojo

---

[1] *Litterae*, p. 53.
[2] LMAB, F 43, VKF 520, p. 312.
[3] *Litterae*, p. 53–54.
[4] *Litterae*, p. 230, vysk. Matulevičiaus 1925.01.07 laiškas nuncijui L. Lauriui.

iškilmingą sumą[5], 1925 m. sausio 31 d. – konsekravo varpus[6]. Kaip Švenčiausiosios Jėzaus Širdies garbintojas, apreiškimų vizitietei Margaritai Marijai Alakok 250 m. sukakties proga 1925 m. birželio 19 d. paaukojo šv. Mišias ir pasakė pamokslą[7]. Prieš iškilmes jis paskelbė laišką dvasininkijai, kuriame priminė, kad Vilnius pirmavo Lenkijoje skleidžiant Jėzaus Širdies garbinimą, pastatė specialią bažnyčią (vizitiečių), o kai caro valdžia atėmė ją ir pavertė cerkve, pradėta statyti naują bažnyčią. Jis ragino aukoti pinigų jai užbaigti[8].

Be abejonės, didžiausia religinė iškilmė vysk. Matulaičio ganytojavimo Vilniuje metu buvo 400-osios Lietuvos Globėjo šv. Kazimiero, kurio relikvijos laikomos šoninėje katedros koplyčioje, kanonizacijos metinės. Buvo pripažįstama, kad šios metinės išpuola 1921 m., tačiau dėl neramių laikų jos buvo surengtos 1922 m. gegužės 28–30 d.

1921 m. gruodžio mėnesį vysk. Matulaitis laiške Benediktui XV paprašė specialių malonių šia proga. Jis pranešė Popiežiui šias iškilmes organizuojąs „ypač siekdamas ilgai lauktos teisingos ir tikros ramybės visų mūsų krašte gyvenančių tautų piliečiams bei jų tarpusavio santaikos, šv. Globėjui užtariant"[9]. Atsakydamas į prašymą, Popiežius 1922 m. sausio 15 d. garbingajai Vilniaus katedrai pripažino mažosios bazilikos garbės titulą ir suteikė specialius atlaidus[10].

1922 m. gegužės 3 d. vysk. Matulaitis išleido aplinkraštį lenkų ir lietuvių kalbomis. Visus vyskupijos tikinčiuosius ragino ypatingai gerbti šv. Globėją: „Šv. Kazimieras, Lenkijos ir Lietuvos karalaitis, vienodai mylinčia širdimi glėbė Krokuvą ir Vilnių, Lenkiją ir Lietuvą. Ir šiandien privalome jį prašyti, kad savo užtarimu pašalintų mūsų tautines ir visuomenines ydas,

---

5 „Gazeta Wileńska" 1922, nr. 294.

6 „Słowo" 1925, nr. 25.

7 „Dziennik Wileński" 1925, nr. 136; „Słowo" 1925, nr. 135.

8 [*List o czci Serca Jezusowego*], 1925.05.30, „Kurenda" 1925, nr. 5, p. 58–59; Pw, p. 187–188. – Bažnyčia pagal Antano Vivulskio projektą turėjo būti didžiulė, moderni. Nepavyko baigti statyti iki Antrojo pasaulinio karo. Sovietmečiu perstatyta į statybininkų kultūros rūmus Vivulskio gatvėje *(Red. past.)*.

9 LCVA, 1674, 2, vol. 28, k. 28–29, J. Matulevičiaus 1921.12 laiško Benediktui XV juodraštis.

10 Dekretai: *Ecclesia Catedralis Vilnensis* ir *Cum hoc anno*, kuriuos pasirašė kard. P. Gasparis, 1922.01.15, „Kurenda" 1922, nr. 3, p. 29–31.

kad broliškose širdyse pražystų Kristaus meilė, kad mūsų krašte įsiviešpatautų tikra taika ir ramybė"[11].

Šventei surengti vysk. Matulaitis sudarė savo paties vadovaujamą devynių asmenų komitetą. Į jį įėjo Kapitulos, vyskupijos dvasininkijos, vienuolių ordinų, universiteto, administracinės valdžios ir visuomeninių organizacijų atstovai. Jie visi buvo lenkai, tarp jų ir kovojantys su Vyskupu kunigai Bronislavas Žongolovičius bei Leonas Puciata[12]. Yra žinių Vyskupą stengusis, jog tarp organizatorių būtų kitų vyskupijoje gyvenančių tautybių atstovų ir kad Ferdinandas Ruščicas tai apibūdino kaip „lietuvių prastūmimą"[13]. Iš pakviestų vyskupų į iškilmes atvyko Zigmuntas Lozinskis ir Adolfas Šelionžekas (Szelążek). Aktyviai dalyvavo ir vysk. Vladislavas Bandurskis. Žinoma, buvo pakviestas ir vysk. Henrikas Pšezdzeckis[14]. Norintys šia proga surengti politinę manifestaciją lenkų tautininkai neatleido vysk. Matulaičiui, kad atvyko nedaug vyskupų[15].

Iškilmės prasidėjo mišparais, kuriems vadovavo vysk. Lozinskis, o pamokslą pasakė vysk. Matulaitis. Po to relikvijos buvo išimtos iš karsto koplyčioje, perkeltos į nešiojamą Ferdinando Ruščico pagamintą sarkofagą ir išstatytos viešam pagerbimui. Iškilmingiausia diena buvo sekmadienis, gegužės 28-oji. 8 val. rytą iškilmingas šv. Mišias lietuviams aukojo vysk. Lozinskis, pamokslą lietuviškai pasakė vysk. Matulaitis. Iškilmėse dalyvavo lietuvių tautinė delegacija su lietuvių atgimimo „tėvu" Jonu Basanavičiumi priešakyje. Pažymima, kad po nelaisvės metų lietuvių tautos atstovai pirmą kartą užėmė garbingąsias vietas Vilniaus katedroje.

Sumą 10.30 val. aukojo vysk. Šelionžekas, pamokslą sakė vysk. Lozinskis. Redaktoriaus Jano Obsto pranešimu, jis buvo „pilnas neteisingų ir įžeidžiančių priekaištų lenkams ir lenkėms už tariamą lietuvių ir baltgudžių skriaudimą"[16]. Tuo tarpu polemizuojančio su juo kun. Vitoldo Čečoto nuomone,

[11] LCVA, 1674, 2, vol. 28, k. 1 – spaudinys lenkų kalba, k. 2 – spaudinys lietuvių kalba; Pw, p. 171-173.

[12] LCVA, 1674, 2, vol. 28, k. 6.

[13] F. Ruszczyc, *Dziennik, część druga ...*, cit. v., p. 184.

[14] LP, t. III, p. 11, 1922.04.02 laiškas H. Pšezdzeckiui.

[15] J. Obst, *Listy wileńskie*, „Rzeczpospolita" 1922, nr. 154.

[16] [J. Obst], X.Y.Z., *O biskupstwo wileńskie*, „Gazeta Warszawska" 1923, nr. 217.

tai „buvo nuoširdus kvietimas, kad tėvynėje Lenkijoje, kurios simbolis yra šv. Kazimieras, visos tautos gyventų santaikoje. Ši prakalba sukėlė didžiausią klausytojų simpatiją ir sujaudino, sugraudino juos"[17]. Po sumos relikvijos buvo kelioms valandoms iškilmingai nuneštos į Šv. Kazimiero bažnyčią. Po mišparų taip pat iškilmingai jos buvo grąžintos į katedrą. Tos dienos iškilmės baigėsi pamaldomis gegužinių pamaldų pavyzdžiu su pamokslu lenkų, o joms baigiantis – lietuvių kalba. Kitas dvi dienas pamaldos vyko ta pačia tvarka, tik be procesijos.

Gegužės 29 d. vysk. Matulaitis nuvyko į už 30 km nuo Vilniaus esančius Medininkus, kuriuose šv. Kazimieras ilgiau apsistodavo. Ant buvusios koplyčios griuvėsių jis paaukojo šv. Mišias su pamokslu ir suteikė Sutvirtinimo sakramentą 1 500 asmenų. Buvo nutarta toje vietoje pastatyti naują šventovę.

Ne katedroje įvyko dvi akademijos: lenkams ir lietuviams, dalyvaujant visiems atvykusiems vyskupams.

Iškilmės subūrė begalines visų tautybių žmonių minias. Apžvalgininkas, vienas iš seminarijos profesorių, kurio pranešimu pasinaudojau, reziumavo: „Visų nuomone, iškilmės giliai palietė susirinkusių žmonių sielas ir labai prisidėjo prie šventojo tikėjimo atgaivinimo ir pamaldumo padidinimo"[18]. Šią nuomonę vysk. Matulaitis pakartojo padėkos rašte Pijui XI[19].

1920–1924 m. pasienio zonoje su sovietine Baltgudija lenkų valdžia apgyvendino apie 15 tūkstančių lenkų kolonistų[20], daugiausia buvusius kariškius. Tai buvo aiškus baltgudžių žemių polonizacijos reiškinys. Jiems kunigų turėjo atsiųsti kariuomenės vyskupas. Vysk. Matulaitis buvo pasirengęs priimti juos į jurisdikciją ir paskyrė bažnyčias sielovados centrams. Todėl kaip akibrokštą priėmė Siedlcų kurijos raštą, raginantį jiems padėti ir neduoti pagrindo priekaištauti dėl darbo apsunkinimo[21].

Buvo daug įvykių, kuriais gyveno visa visuomenė. Juose dalyvaudavo ir Vilniaus vyskupas. 1922 m. gruodžio 22 d.

---

[17] W. Czeczot, *O biskupstwo wileńskie*, in: „Gazeta Warszawska" 1923, nr. 228.

[18] LCVA, 1674, 2, vol. 28, k. 7–9, *Jubileusz św. Kazimierza w Wilnie*, [napisał] jeden z profesorów seminarium, 1922.06.02.

[19] Ten pat, k. 16-17, vysk. Matulevičiaus 1922.06.02 laiškas Pijui XI.

[20] Z. Szybieka, *Historia Białorusi ...*, cit. v., p. 285.

[21] LP, t. III, p. 8–9, 1921.09.16 laiškas H. Pšezdzeckiui.

katedroje paaukojo šv. Mišias už fanatiko nacionalisto nužudytą prezidentą Gabrielių Narutovičių[22], taip pat liepė surengti pamaldas vyskupijos parapijų bažnyčiose[23].

Visa visuomenė išgyveno religijos ir visuomenės veikėjo kun. Budkevičiaus nužudymą Maskvoje „įstatymo vardu". Vysk. Matulaitis 1923 m. balandžio 10 d. paaukojo už jį gedulines šv. Mišias[24]. Henriko Senkevičiaus palaikų parvežimo į Lenkiją proga 1924 m. lapkričio 25 d. vysk. Matulaitis katedroje aukojo šv. Mišias, pamokslą sakė vysk. Bandurskis[25].

Vilnius, kurio priklausomybė Lenkijai tarpautinėje arenoje kelerius metus po karo buvo kvestionuojama, buvo daugelio įvairių grupių suvažiavimų vieta; tai buvo „sakalai" *(patriotinė sportinė jaunimo organizacija, – Red.)*, daubarininkai *(buvę gen. Juzefo Dowbaro-Musnickio armijos kariai, – Red.)*, geležinkelininkai, žurnalistai, kurie dažnai atvykdavo norėdami parodyti jo lenkiškumą. Tokiais atvejais vysk. Matulaitį dažnai pakeisdavo vysk. Bandurskis, o vėliau – ir vysk. Michalkevičius.

Vysk. Matulaitis buvo geras oratorius ir paskaitininkas. Beveik kasmet visais gavėnios sekmadieniais sakė pamokslus apie Viešpaties Kančią[26]. Jis pats buvo kenčiantis, ir ši tematika atitiko jo širdies reikmes. 1921 m. kovo 20 d., Verbų sekmadienį, dienoraštyje įrašė: „Žmonių, kaip [per] visus pamokslus apie Jėzaus Kančią, taip ir šiandie buvo pilna Katedra. Matyt, žmonės mėgo tuos pamokslus. Sakiau grynai tikybinius pamokslus, pasirodė, kad tokie pamokslai kaip tik tinka žmonėms; jau tautinių ir politinių gana jie turi ir prisiklauso. Kas nor politikos, gal į mitingus eiti; žmonėms malonu nors bažnyčioje pasiilsėti, išgirsti Dievo žodį, nusiraminti, į savo sielą įeiti ir apie savo išganymą pamintyti"[27].

Savo ataskaitoje Apaštalų Sostui jis informavo vienais metais sakęs rekolekcijų konferencijas įvairiose Vilniaus bažnyčiose. Be

[22] „Słowo" 1922, nr. 121, p. 3.
[23] „Dziennik Wileński" 1922, nr. 190, p. 3.
[24] „Słowo" 1923, nr. 77–78; „Dziennik Wileński" 1923, nr. 78.
[25] „Dziennik Wileński" 1924, nr. 242 ir 243.
[26] *Litterae*, p. 53; LP, t. I, s. 52, 1923.03.12 – kun. K. Bronikovskiui; ten pat, t. I, p. 87, 1925.04.07 – tam pačiam; t. II, p. 146, 1923.03.12 – kun. Vl. Lysikui.
[27] *Journal*, p. 306 (*Užrašai*, p. 252).

to, kalbėjęs įvairioms vienuolėms, pirmiausia per vizitacijas[28]. Apie tai smulkiai rašo dienoraštyje. 1919 m. kovo 11 d. Šv. Mikalojaus bažnyčioje kalbėjo lietuviams, kovo 12 – lenkams tretininkams Dominikonų bažnyčioje ir lenkėms tarnaitėms – Bernardinų bažnyčioje. 1919 m. kovo 24 d. surengė konferenciją *Kas yra šventumas?* Šv. Jurgio bažnyčioje[29]. Kovo 28 d. kalbėjo lenkiškai ponioms inteligentėms apie Kristaus sekimą[30], kovo 31 d. – „popiet seminarijos bažnytėlėje sakiau vyrams inteligentams pirmą konferenciją apie žmogaus tikslą ir paskyrimą lenkiškai"[31], balandžio 1 d. – „popiet pasakiau inteligentams konferenciją apie nuodėmę"[32], balandžio 3 d. – „aš pats pasakiau lietuvaitėms vieną konferenciją per rekolekcijas"[33], balandžio 12 d – „Šv. Katarinos bažnyčioje laikiau šv. Mišias ir pasakiau konferenciją mergaitėms mokinėms"[34], balandžio 15 d. – „Laikiau šv. Mišias ir pasakiau pamokslėlį Šv[č]. Panelės merginų kuopelei[35]". 1921 m. kovo 4 d. – „Pasakiau pamokslą Šv. Mikalojaus bažnyčioje lietuviams mokiniams", „5, 6, 7 šio mėnesio taip pat Katedroje sakiau pamokslus popiet; buvo 40 valandų Švč. Sakramento išstatymo pamaldos"[36]. Kovo 19-ąją, per šv. Juozapo šventę, –„laikiau šv. Mišias Antakalnyje, seserų magdaleniečių koplytėlėje, pasakiau pamokslėlį; po pusryčių aplankiau mergaičių auklėtinių dirbtuvę"[37].

Katechizavimas yra viena iš pagrindinių kiekvieno ganytojo pareigų. Kaip prisimename, vysk. Matulaitis dar komunistams valdant 1919 m., net gresiant pavojui paties gyvybei, stojo ginti tėvų katalikų teisės mokyti savo vaikus tikybos mokyklose. Lenkijos valdymo laikais 1919 m. birželio 28 d. aplinkraščiu kreipėsi į dvasininkiją, primindamas, kad „tiesioginė ir svarbiausia ganytojo pareiga yra rūpintis krikščioniškosios tautos kate-

[28] *Litterae*, p. 53.
[29] *Journal*, p. 218 (*Užrašai*, p. 182).
[30] *Journal*, p. 238 (*Užrašai*, p. 185).
[31] *Journal*, p. 242 (*Užrašai*, p.189).
[32] *Journal*, p. 242 (*Užrašai*, p. 190).
[33] *Journal*, p. 245 (*Užrašai*, p. 192).
[34] *Journal*, p. 248 (*Užrašai*, p. 195).
[35] *Journal*, p. 248 (*Užrašai*, p. 196).
[36] *Journal*, p. 301 (*Užrašai*, p. 248).
[37] *Journal*, p. 304 (*Užrašai*, p. 250).

chizacija (kan. 1329)[38]. Ši pareiga liečia tiek vaikus, ypač besirengiančius Pirmajai šv. komunijai, tiek ir vyresnius žmones. „Todėl prašau ir maldauju Jus, Mieliausieji Broliai, atidžiai mokyti katekizmo tiek vaikus, tiek suaugusius. Juk tai labai svarbi užduotis, tiek religine, tiek visuomenine prasme"[39].

Kalbėdamas su generolu Mokšeckiu (Mokrzecki), vysk. Matulaitis priminė: „Aš kol kas tik prašiau kunigų, kad bent vaikeliams, kur reikia, aiškintų katekizmą suprantama kalba, vadinas, baltgudiškai"[40]. Atrodo, kad šio požiūrio atspindys buvo Vilniaus vyskupijos dekanų 1919 m. rugpjūčio 19–21 d. nutarimas mokyti vaikus katekizmo jiems suprantama kalba[41].

Ir 1919–1920, ir juo labiau 1920–1921 mokslo metais, kai religinį gyvenimą suparalyžiavo bolševikų invazija, nebuvo įmanoma katechizuoti mokyklose. Tikybos mokymo mokyklose klausimo vysk. Matulaitis plačiai ėmėsi 1921 m. rudenį. Memorialo autoriai, ieškodami argumentų prieš vysk. Matulaitį *ex post (iš paskos – lot.)*, kaltino jį apleidus šią sritį ir prisipaišė sau nuopelnus, neva tai jie privertę jį užsiimti šiuo reikalu[42].

1921 m. rudenį vysk. Matulaitis sušaukė Vilniaus klebonų susirinkimą, liepė pateikti ataskaitas raštu apie tikybos mokymą mokyklose ir paskyrė kun. Florijaną Markovskį pradinių mokyklų [tikybos dėstymo] inspektoriumi[43]. Atrodo, kad tokias pačias pareigas vidurinėse mokyklose nuo 1919 m. pradžios ėjo kun. Leopoldas Chomskis[44]. 1921 m. rugsėjo 27 d. vysk. Matulaitis informavo RRVŠM, kad, stingant kunigų, kurie užsiimtų vien tik katechizavimu mokyklose, visus klebonus paskyrė katechetais jų teritorijose esančiose mokyklose, o dekanus – vizitatoriais. Taip pat paprašė Ministeriją pranešti apie tai atitinkamiems mokyklų vadovams[45].

---

[38] [Laiškas apie dvasininkų sielovadines pareigas], 1919.06.28, nepriklausomas spaudinys lotynų kalba, in: AAN, MWRiOP 457, k. 185; lenkiškas vertimas: Pw, p. 167.

[39] Pw, p. 167.

[40] *Journal*, p. 294 (*Užrašai*, p. 241).

[41] A. Stankiewicz, *Rodnaja mova u światyniach*, Wilnia 1929, p. 128.

[42] AAN, MWRiOP 457, k. 112–117, *A Son Excellence le Nonce Apostolique en Pologne Monseigneur Laurent Lauri*, Wilno 1923, p. 10–17.

[43] AAN, MWRiOP 457, k. 113, *A Son Excellence ...*, cit. v.

[44] *Journal*, p. 246–249 (*Užrašai*, p. 194–196).

[45] Vysk. Matulevičiaus 1921.09.27 raštas RRVŠM ir Pradinių mokyklų departamento 1921.12.09 atsakymas Vilniaus vyskupo konsistorijai (kurijai), in: „Kurenda" 1922, p. 12.

Vyskupo Matulaičio patvarkymu 1921 m. gruodžio 29–30 d. Vilniaus Lelevelio gimnazijoje buvo sušauktas visos vyskupijos katechetų suvažiavimas[46]. Vaikų rengimą Pirmajai šv. komunijai Vyskupas pavedė suderinti su mokymu mokykloje, kad vienas kitam netrukdytų[47]. Turėdamas galvoje RRVŠM 1923 m. rugsėjo 15 d. potvarkį, sudarė diecezinę egzaminų komisiją, į kurią įėjo kurijos kancleris kun. Liucijanas Chaleckis, kun. senatorius Leonas Žebrovskis ir kun. prof. Leonas Puciata[48].

Rengdamasis vykti į Romą *ad limina Apostolorum*, pasiteiravo klebonų apie tikybos dėstymą mokyklose: ar dėstoma, kokiu būdu, kas rengia ir kaip parengiami vaikai Pirmajai šv. komunijai bei katechizuojami suaugusieji[49]. Ataskaitoje jis rašė, kad vyskupijoje trūksta kunigų, „ypač tikybos mokytojų mokyklose ir vikarų didesnėse parapijose"[50].

Iš jaunimo organizacijų Vyskupas labiausiai vertino Marijos sodaliciją ir ragino steigti jos kuopeles gimnazijose ir mokytojų seminarijose[51]. Jų moderatoriumi vyskupijoje paskyrė kun. Francišeką Hrinkevičių[52].

Vyskupas visada rasdavo laiko dalyvauti jaunimo ir jo auklėtojų iškilmėse. 1919 m. lapkričio 20 d. dalyvavo vidurinių mokyklų suvalstybinimo šventėje Baltstogėje. Po šv. Mišių gimnazijoje vyko iškilmės. Jose, kaip rašė dienoraštyje, „Pasakiau prakalbą, išdėsčiau trumpai lenkų mokyklų historiją Baltstogėje; raginau, kad sekdami garbinga praeitimi, jungtų mokslą ir tikybą, proto švietimą su būdo ir valios auklėjimu; palinkėjau geros kloties. Mano prakalba patikusi. Buvo mat paskleista, kad aš lenkų priešas, dabar patyrė, kad aš palankus: su lenkais stengiuosi būti kaip ir lenkas; *cum iudaeis iudaeus, cum gentilibus gentilis, omnibus omnia factus* (su žydais žydas, pagonims pagonis, visiems tapau viskuo)"[53]. Po dviejų dienų Gardine „Buvau bernai-

[46] „Kurenda" 1922, p. 13.
[47] Ten pat, p. 50.
[48] Vysk. Matulevičiaus raštas RRVŠM vyriausiajam tikybos dėstymo vizitatoriui kun. A. Cieplinskiui, in:„Kurenda" 1924, p. 102.
[49] *Ordinarii Mandatum*, in: „Kurenda" 1923, p. 2–4.
[50] *Litterae*, p. 70.
[51] „Kurenda" 1923, p. 49.
[52] „Kurenda" 1924, p. 44.
[53] *Journal*, p. 278 (*Užrašai*, p. 224).

čių – gimnazistų, Švč. Panelės kongregacijos narių, susirinkime; pasakiau pamokslėlį; aplankiau vaikelių prieglaudas ir mokyklas buv. Bernardinų parapijoje". Lapkričio 23-iąją paskyrė Seserų nazaretiečių mergaičių gimnazijai, o kitą, lapkričio 24 dieną, „Iš ryto laikiau šv. Mišias gimnazijų jaunuomenei"[54]. Panašiai vyko ir trijų Vilniaus gimnazijų suvalstybinimo iškilmės 1920 m. sausio 31 d. Stanislovo Augusto gimnazijoje, kuriose taip pat dalyvavo vyskupas Matulaitis[55].

1920 m. pirmosiomis sausio dienomis Vilniuje vyko švietimo draugijų suvažiavimas, kurį surengė Lenkijos Mokyklų Motė (*tokia mokyklas globojanti ir remianti draugija: Polska Macierz Szkolna – Red.*). Savo kalboje Vyskupas išreiškė viltį, kad Lenkijos Mokyklų Motė auklės jaunimą religine dvasia, pasidžiaugė organizacijos pirmininko Vitoldo Venclavskio (Węcławski) pareiškimu, kad nedarysiąs kliūčių kitų tautybių žmonėms kultūros švietimo srityje augti bei tobulėti, ir pažadėjo išleisti aplinkraštį klebonams, kad jie paremtų Motę[56].

1924 m. kovo 1–8 d. Vilniaus Akademinio jaunimo draugijos būrelis „Odrodzenie" Stepono Batoro universiteto rūmuose surengė Socialinę savaitę. Tai buvo vysk. Matulaičio širdžiai miela organizacija. Dirbdamas Varšuvoje kartu su Cecilija Pliater-Zyberkaite, jis dėjo šios organizacijos egzistavimo pagrindus, o jos struktūrą sudarė marijonas Vladislavas Levandovičius. Pasitarimų inauguracijai vysk. Matulaitis aukojo šv. Mišias Šventosios Dvasios bažnyčioje[57].

1925 m. balandžio 18 d. Stepono Batoro universiteto Kolonų salėje vyko Lenkijos Vidurinių ir aukštųjų mokyklų mokytojų draugijos suvažiavimas. Sveikindamas susirinkusiuosius, Vyskupas, tarp kita ko, pasakė: „Jūs vykdote didelį ir garbingą apaštalavimą prisikėlusioje, atgimusioje Lenkijos Respublikoje. Savo sūnų kraujo auka ji išsivadavo iš užsienio priešų. To išvadavimo reikalą jūs savo pasiaukojamu darbu turite tęsti šalies

---

[54] *Journal*, p. 278-279 (*Užrašai*, p. 224–225).

[55] „Gazeta Warszawska" 1920, nr. 37.

[56] E. W., *Listy z Wilna. Zjazd Towarzystw Oświatowych*, in: „Gazeta Warszawska" 120, nr. 17 (1920.01.17).

[57] *Katolicki Tydzień Spoleczny na Uniwersytecie S. B. w Wilnie*, in: „Kurenda" 1924, p. 15.

viduje ir įtvirtinti, dabar jau tautą vaduodami iš tamsos ir nedoros kalčių, likusių po liūdnų sunkios nelaisvės metų. Sunki ir nepaprastai atsakinga pareiga gula ant jūsų pečių"[58].

Savo rūpinimąsi vyskupijos tikinčiųjų religiniu išprusimu Vyskupas skleidė kreipimaisi ir aplinkraščiais. 1922 m. lapkričio 22 d. išleido adventinį ganytojišką laišką dėl girtavimo. Jame pažymėjo, kad karas baigėsi ir gyvenimas miestuose bei kaimuose pamažu grįžta į normalias vėžes. „Tačiau matome, teigia, kad karas mums atnešė ne tik materialines nelaimes, bet sudavė ir moralinius smūgius, kuriuos reikia gydyti energingai ir nedelsiant. Viena iš tokių nelaimių, kurias mums atnešė karas, ko gera, pati baisiausia, tikriausia „didelė ir pikta žaizda", yra girtavimas, baisiu greičiu plintantis mūsų miestuose ir kaimuose". Jis yra pirmoji tiek miestų, tiek kaimų, taip pat tautų bei valstybių turtinio, finansinio žlugimo priežastis. Ši nelaimė apima vis platesnius sluoksnius, net jaunimą, vaikus ir moteris. Dėl girtavimo netenkama sveikatos ir gyvybės, jis atsiliepia palikuonims iki ketvirtos kartos, yra nuodėmių ir nusikaltimų šaltinis, ir tai liudija kalėjimai.

Todėl Vyskupas kreipėsi į diecezijos tikinčiuosius: „Jeigu norime, kad grįžtų dori papročiai, jei trokštame laikinosios gerovės ir savo sielos laimės, kovokime su girtavimu." Savo pirmtako, XIX a. gyvenusio vysk. Adamo Krasinskio, pavyzdžiu ragino išsižadėti girtavimo, kurti blaivybės organizacijas, vengti blogos draugijos, saugoti vaikus. Šią kilnią kovą laimins Dievas, ir Švenčiausioji Dievo Motina savo galingu užtarimu padės ją laimėti"[59]. Prie laiško pridėjo alkoholio atsižadėjimo ir įsirašymo į blaivybės broliją tekstų pavyzdį[60].

Remdamasis Lenkijos Episkopato 1922 m. laišku tautai, kuriame raginama, atsiliepiant į dideles Dievo geradarybes, gyventi rimtą, sąžiningą ir darbu pagrįstą gyvenimą, prieš prasidedant karnavalui, atkreipė katalikų dėmesį, kad tam raginimui

---

[58] *Zjazd Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych. Walne zebranie z całej Polski*, in: „Dziennik Wileński" 1925, nr. 88 (1925.04.19); *Zjazd Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich w Wilnie*, in: „Głos Narodu" 1925, nr. 92, p. 2.

[59] [*List pasterski o pijaństwie – Ganytojiškas laiškas apie girtavimą*],1922.11.23, in: „Kurenda" 1922, p. 108–110; Pw, p. 173–176.

[60] *Bractwo trzeźwości (Blaivybės brolija)*, in: „Kurenda" 1922, p. 110–111.

prieštarauja šokių ir pramogų šėlsmas, kuris apėmė ir Vilniaus vyskupiją. Pažymėjo, kad kiekvieną šokį galima atlikti kukliai arba nepadoriai, tačiau yra šokių, kurie ypatingai žadina aistras. Prie tokių šokių priskyrė tango, tustepą, vanstepą, fokstrotą, šimį ir pan. Draudė juos šokti, ypač kreipdamasis į moteris, kad nedalyvautų pramogose ir pokyliuose, kuriuose iš anksto nebūtų atsisakyta tokių šokių[61].

1925 m. liepos 4 d., taigi mėnuo prieš išvykdamas iš Vilniaus, „Kurendoje" paskelbė ganytojišką laišką apie auklėjimą. Jame rašė: „Vaiko auklėjimo esmė – stiprinti ir ugdyti jo įgimtus gerus polinkius, o blogus energingai varžyti, stebėti vaiko vystymąsi ir visa tai, kas tą vystymąsi gali teigiamai ar neigiamai paveikti. Pagaliau pagrindinis auklėjimo dalykas nėra žemiškieji gyvenimo tikslai, bet galutinis reikalas, amžinasis išganymas. Jam viską pajungia Vyriausiasis mūsų Auklėtojas Jėzus Kristus, sakydamas: „Kokia gi žmogui nauda, jeigu jis laimėtų visą pasaulį, bet pakenktų savo sielai?"" Priminė, kad auklėjime svarbūs du faktoriai: pagrindinis – šeima ir pagalbinis – mokykla.

Į tėvus Vyskupas kreipėsi tokiais žodžiais: „Jums tenka pirmoji ir svarbiausioji pareiga – savo vaikų auklėjimas pagal Dievą. Juk Dievo valia ir Jo sutvarkymu esate tarsi apaštalai ir pirmieji, didžiausią įtaką savo vaikams darantys auklėtojai. Šventasis Augustinas sako: „Kaip aukščiausiesiems Ganytojams privalu mokyti ir veikti Bažnyčioje, taip jūsų, tėvai, pareiga yra tą patį daryti savo šeimose". Ta pareiga su jumis dalijasi, – tęsė, – mokykla, visi auklėtojai ir mokytojai, kurie gerai supranta savo pašaukimo esmę ir kurie su pasiaukojamu atsidavimu dirba su vaikais ar kaimo trobose, ar pradinėse bei vidurinėse mokyklose. Tokios mokyklos, kuriose vadovaujamasi tikėjimo dvasia, yra neįkainojamas lobis vaikams, nes, be mokslo žinių, suteikia religinio gyvenimo pagrindus, gelbsti tūkstančius vaikų, netekusių tėvų ar pakankamos jų globos. [...] Savo jaunystės aušroje vaikai galvoja tik per Jus, Jūsų akimis žiūri, Jūsų ausimis klauso, net per Jus gyvena. Jie tiki tai, ką jūs tikite, myli tai, ką Jūs mylite, nekenčia tai, ko Jūs nekenčiate". Dėl to ragino: „Todėl jei trokštate savo vaikams Dievo palaiminimo, jei norite,

[61] „Kurenda" 1923, p. 45.

kad jie kartais atsimintų Jus po mirties, žemėje gyvendami duokite jiems gerą pavyzdį, stenkitės atsikratyti savo blogų įpročių, nes kitaip nedarysite geros įtakos ir neįvykdysite savo tėvų pareigos. Jei tai atsiminsite, duos Dievas, ir Jūsų vaikai kada nors pasakys apie Jus tai, ką ne kartą girdėjote iš garbingų ir dorų žmonių: „Už visą savo religinį auklėjimą pirmiausia esu dėkingas savo tikintiems tėvams".

Laiškas parašytas lenkiška dvasia. Remiasi lenkų pavyzdžiais – šv. Stanislovu Kostka, etmonu Stanislavu Žulkievskiu, cituoja Zigmuntą Krasinskį[62]. O juk jis buvo išleistas ir lietuvių kalba, skirtas ir lietuviams.

Vilniaus vyskupija per ilgai trukusį karą labai skaudžiai nukentėjo materialiniu požiūriu. Per jos teritoriją ilgą laiką ėjo frontas. Visos praeinančios kariuomenės pasiimdavo tai, kas buvo likę nuo ankstesniosios. Varšuvos nunciatūros auditoriaus prelato Ermenedžildo Pelegrinečio (Ermenegildo Pellegrinetti) pastebėjimu, 1920 m. susikūrusi Vidurio Lietuva nebuvo nei Lietuvos Respublikos, nei Lenkijos Žečpospolitos teritorijoje, ir nors jos ekonominė padėtis buvo labai sunki, negalėjo naudotis nei lenkų, nei lietuvių labdara[63]. Iškilo dar ir su tautybių reikalais susijusios problemos – kam galima padėti, o ką reikia aplenkti.

1919 m. birželio 28 d. laiške dvasininkijai vysk. Matulaitis ragino imtis įvairių socialinių darbų: „Pirmiausia remkite – visokiais Jums įmanomais būdais – tuos, kurie vargsta ir skursta, kurie, karo nuniokoti, žūsta nuo bado ir ligų"[64]. Iškilus vyskupo postas suteikė jam specialių pareigų ir sudarė tam tikrų galimybių šioje srityje.

Išvaduojant Vilnių iš bolševikų, į Lenkijos kariuomenės rankas pateko nemažai maisto produktų, kuriuos buvo nutarta išdalyti badaujančiai liaudžiai. 1919 m. balandžio 24 d. kariuomenės vadovybės vardu pas vysk. Matulaitį atvyko vilnietis Liudvikas Ostreika (Ostrejko), vieno dvarininko lydimas, ir pasiūlė Vyskupui suorganizuoti komitetą maistui dalyti. Tačiau

[62] [*List pasterski o wychowaniu*], 1925.07.04, „Kurenda" 1925, p. 74–79; Pw, p. 189–196.
[63] ASV, ASS, rub. 233, prot. 23959, E. Pelegrinečio 1921.08.04 raportas P. Gaspariui.
[64] Pw, p. 170.

iškėlė sąlygą: žydai ir kairieji neturi nieko gauti. Atsižvelgiant į Bažnyčios gerovę, Vyskupo nuomone, tokiam komitetui turi vadovauti pasauliečiai, kunigai gali tik jiems padėti. Jis atsakė jiems žodžiais, kuriuos užsirašė dienoraštyje: „Tamistos galite bausti žydus, juos išskirdami, tai jūs darbas; bet man, vyskupui, tai netinka. Taip pat netinka atmesti dalijant maistą ir pirmeivių. Kiekvienas alkanas ir badaujantis žmogus pasigailėjimo vertas ir reik jis gelbėti, nepaisant jo įsitikinimo ir tautybės." Prieš galutinai nuspręsdamas, Vyskupas pasitarė su Kapitula, kuri parėmė jo nuomonę, ir pasiūlė delegatams kreiptis į kunigus, kurie rūpinasi socialiniais reikalais, Janą Kretovičių, Adamą Kulešą ir Ignacą Olšanskį, į „Bėdinųjų kuratoriją ir kitas organizacijas". Toks sprendimas delegatams nepatiko, ir jie nepasinaudojo šiuo pasiūlymu[65].

Poznanės kraštas, palyginti mažiausiai nukentėjęs nuo karo, suorganizavo materialinę pagalbą Vilniui bei Rytų žemėms, ir jau 1919 m. balandžio 28 d. atėjo telegrama iš Poznanės Vilniaus ordinarui, kad jis atsiųstų savo įgaliotinį šiuo reikalu į Varšuvą. Tam vysk. Matulaitis sudarė laikinąjį komitetą[66]. Vėliau sudarė nuolatinį socialinių darbų komitetą, į kurį įėjo kanauninkas Karolis Liubianecas, Gardino dekanas kun. Leonas Žebrovskis, kun. Antonis Kurilovičius, taip pat iš Gardino. Generaliniu sekretoriumi tapo kun. Ignacas Olšanskis iš Vilniaus[67].

Netrukus po Vilniaus užėmimo valstybės viršininkas Juzefas Pilsudskis grąžino ordinarui Bažnyčios nuosavybę Trinapolyje, 7 km į šiaurę nuo Vilniaus centro ant dešiniojo Neries kranto, dabar miesto ribose esančioje vietovėje. Ten nuo 1700 m. buvo Trinitorių ordino vienuolynas, iš čia toks vietovės pavadinimas. XVIII a. viduryje čia iškilo rokoko stiliaus bažnyčia ir vienuolyno pastatai. Po Lapkričio (1831 m.) sukilimo caro valdžia panaikino vienuolyną, o pastatus perdavė Vilniaus stačiatikių metropolitui kaip vasaros rezidenciją. 1919 m. kovo mėnesį tuometinė komunistų valdžia ten apgyvendino lietuvių našlaičius, kuriuos iš Orenburgo prie Uralo į tėvynę parvežė kun. Nikodemas Raštu-

---

[65] *Journal*, p. 255–256 (*Užrašai*, 202–203).
[66] *Journal*, p. 262–263 (*Užrašai*, p. 212).
[67] *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis [...] 1925*, p. 14.

tis[68]. Pilsudskis dovanojo Trinapolį vysk. Matulaičiui „be jokių sąlygų ir išlygų"[69]. Dėl to, kad tai buvo sunkūs pokario metai, o vaikai – lietuviai, antagonistinės mažumos tautybės, Vyskupui teko moralinė pareiga išlaikyti juos Trinapolyje. Gerai atsimindamas savo našlaičio metus, pasakė neleisiąs, kad nors viena vaiko ašara ištekėtų dėl jo kaltės[70]. Kai padėtis susinormalizavo, našlaičių globą perėmė Lietuvių labdaros komitetas, su kuriuo Vyskupas sudarė nuomos sutartį. Ten rezervavo sau kambarį, į kurį kartkartėmis atvykdavo pailsėti. Iš daržo, sodo ir ūkio gaudavo maisto produkų – vaisių, daržovių, pieno, mėsos. Namų šeimininkė buvo Agota Kudirkaitė, marijono kun. Felikso Kudirkos sesuo, anksčiau šeimininkavusi pas marijonus Fribūre[71]. Pasak našlaityne 1919–1923 m. gyvenusio auklėtinio Kazimiero Skabo, valda turėjo 60 ha žemės ir miško[72]. Kaip informuoja Kapitula, vėliau Lenkijos vyriausybė pakartotinai perėmė didesnę dvaro dalį, palikdama „tik nedidelę jo dalį su pastatais ir bažnyčia"[73]. Našlaityne gyvendavo apie 80 auklėtinių[74]. Ten buvo ir senelių prieglauda. Atostogų metu Trinapolyje gyvendavo ir Vilniaus Vytauto Didžiojo lietuvių gimnazijos mokiniai.

Auklėtiniai maloniai prisimena vysk Matulaičio apsilankymus Trinapolyje, jie pramogaudavo su juo, rinkdavo vaisius ir uogas. Didelis įvykis jiems buvo Vyskupo nupirkti bilietai į upe plaukiojantį garlaivį[75].

Prie pat miesto esantis didelis lietuvių centras buvo krislas lenkų nacionalistų akyse. „Dziennik Wileński" ragino jį panaikinti kaip nereikalingą, nes čia nesą lietuvių. Lietuviai vaikai atvežami iš Kauno Lietuvos, ir šis centras tarnauja „lenkų vaikų lietuvinimui"[76]. Šie argumentai yra mažų mažiausiai abejotini. Taip pat buvo stengiamasi įrodyti, kad vysk. Matulaitis nesiskai-

[68] V. Kulbokienė, *Trinapolis*, in: *Encyclopedia Lituanica*, t. V, Boston 1976, p. 499.
[69] LP, t. II, p. 140, 1925.12.22 laiškas Vilniaus metropolito kurijai.
[70] J. Kriščiukaitis, *Wspomnienia sekretarza o Biskupie wileńskim*, in: *Wspomnienia*, p. 247.
[71] Ten pat, p. 247–248.
[72] AMPP, VIII, t. 8, K. Skabo, *Sierociniec w Trynapolu*, Vilnius, 1971 06 05.
[73] LMAB, F 43, VKF 520, p. 312313.
[74] AMPP, VIII, t. 8, ks. Stanisław Valiukėnas, *Wspomnienia z Trynapola*.
[75] Ten pat, Kazimierz Skabo, *Sierociniec w Trynapolu*; ks. Stanisław Valiukėnas, *Wspomnienia z Trynapola*, Vilnius 1971 06 09.
[76] „Dziennik Wileński" 1925, nr. 107, p. 2.

tė su aukotojo valia. Jam išvykus iš Vilniaus, Kapitula surengė savo Vyskupo teismą. Tarp jo „nuodėmių" buvo išvardyta: „Vysk. Matulevičius Trinapolio pastatuose įkūrė lietuviškas prieglaudas, į kurias kunigai lietuviai verbavo neturtingus vaikus lenkus ir čia juos lietuvino. Žinoma, vyriausybė apie tai sužinojo. Menamų įvairių formalių komplikacijų pretekstu ji atėmė iš Vyskupo didesniąją Trinapolio dalį ir paliko tik nedidelę dalį su pastatais ir bažnyčia"[77]. Vysk. Matulaičiui išvykus iš Vilniaus, netrukus pristigo vietos Trinapolyje ir lietuviams vaikams.

Palyginti, didžiausią pagalbą Vilniaus vyskupijai suteikė popiežius Benediktas XV. Nuo 1919 m. rugpjūčio iki 1921 m. kovo mėnesio, daugiausia per nuncijų Ratį, mažiausiai septynis kartus jis atsiuntė pinigų[78]. Tai buvo įvairios sumos – nuo 2 tūkst. iki 90 tūkst. Italijos lirų. Pinigai buvo skiriami „neturtingiems Lietuvos vaikams"[79] arba „karo aukoms Lietuvoje"[80]. Per vysk. Matulaitį būdavo persiunčiami pinigai ir Žemaičių bei Seinų vyskupijoms. Dažniausiai juos atveždavo pulkininkas Karlas Berdžera (Bergera) iš Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijos. Kartais būdavo nurodoma, kas siunčia tuos pinigus: Italijos, Brazilijos (Kuritiba, Porto Alegre)[81], Anglijos, Kanados vyskupijos[82].

Skirstant pinigus, iškilo klausimas, kam juos duoti. 1920 m. gruodžio 28 d. vysk. Matulaitis pasidalijo nerimu su nuncijumi Račiu: „Iš tų 50 tūkstančių anksčiau man maloningai atsiųstų markių, kaip jau rašiau, 30 tūkstančių skyriau Tarptautinei Vaikų Globos draugijai. Bet dabar, be lenkų, lietuvių, baltgudžių, rusų stačiatikių, savo dalį norėjo gauti ir žydai. Lenkams tai nepatiko, ir jie pasiekė, kad žydai nieko negavo. Kilo neramumų. J. Em. Kardinolas Kakovskis į mano rankas persiuntė 200 tūkst. markių nuo Šventojo Tėvo, bet kategoriškai tik institucijoms ir lenkų vaikams. Tą sumą išdalyti pavedžiau kun. Liubianecui. Iškilęs viešumon šis faktas sukėlė baltgudžių, lietuvių ir

[77] LMAB, F. 43, VKF 520, p. 312–313.
[78] *Stolica*, p. 144–145, 238, 241, 255–256, 258, 265, 267–268, 270–272, 286.
[79] Ten pat, p. 238, 256, 265, 271.
[80] Ten pat, p. 145.
[81] Ten pat, p. 144–145.
[82] Ten pat, p. 238.

kitų pasipiktinimą, kad jų nepasiekė Popiežiaus, ne tik visų krikščionių, bet ir visų vargšų tėvo, gailestingumas. Tą pinigų sumą, kurią Jūs, Ekscelencija, atsiuntėte, pasistengsiu visiems teisingai išdalyti, ypač vienuolijoms ir katalikiškoms vaikų globos įstaigoms"[83].

Nuncijus sutiko su vysk. Matulaičio požiūriu: „Kalbant apie Šventojo Tėvo maloningai atsiųstų pinigų paskirstymą, Jūs, Ekscelencija, teisingai ir pagrįstai manote, kad vienintelis kriterijus, kurio turi būti laikomasi, yra poreikiai ir stoka. Tikrai tokia yra Šventojo Tėvo nuomonė. Tą patį pasakiau ponui Berdžerai, kad taip reikia suprasti piniginę paramą, skirtą jos reikalingiems vaikams Lietuvoje, turint mintyje visus vaikus, esančius Lietuvoje ir stokojančius, nesvarbu, ar jie lietuvių tautybės, ar ne"[84].

Paskesnysis Varšuvos nuncijus Lorencas Lauris tik vieną kartą atsiuntė Popiežiaus pašalpą, kurios faktiškai vysk. Matulaitis nė negavo, užtat per ją turėjo ypatingai daug rūpesčių ir didelių nemalonumų. 1922 m. spalio 6 d. nunciatūros auditorius Karlas Kjarlas atvežė į Vilnių 50 tūkst. Italijos lirų (36.750.000 Lenkijos markių) čekį kartu su Apaštalų Sostui šiuos pinigus aukojančios ponios Guieysse-Frere laišku. Vysk. Matulaičio nuomone, iš to laiško galima padaryti išvadą, kad pinigai skirti „tiems Lenkijoje, kas dėl karo atsidūrė bėdoje". Be to, iš auditoriaus sužinojo, kad tais pinigais turi pasidalyti su Minsko vyskupu Zigmuntu Lozinskiu, „remiant pirmiausia tuos, kurie grįžo iš Rusijos". Į klausimą, ar tais pinigais gali sušelpti ir rusus, Vyskupas gavo teigiamą atsakymą.

Vysk. Lozinskis norėjo penktadalio tos sumos. Vysk. Matulaitis nusiuntė trečdalį, arba (kartu su persiuntimo išlaidomis) 11.580.100 markių.

Vilniaus vyskupijai skirtus pinigus Vyskupas paskirstė taip:

– poniai Nevodničanskai, Lenkijos Baltojo Kryžiaus, kuris rūpinosi grįžtančiais iš Rusijos bei nukentėjusiais nuo karo, pirmininkei – 10.000.000 markių;

– Rusų draugijai – 1.000.000 markių;

[83] Ten pat, p. 267.
[84] Ten pat, p. 270.

– iš Rusijos grįžtantiems ir nuo karo nukentėjusiems baltgudžiams – 200.000 markių;

– šešioms vienuolijoms, kurios rūpinosi iš Rusijos grįžusiais vaikais, dažnai betėviais – 3.200.000 markių.

Likusią sumą ketino išdalyti Gardino srities gyventojams.

Tuo tarpu 1922 m. lapkričio 25 d. pas jį atvyko ponia O'Breal iš Anglijos - Amerikos misijos Varšuvoje. Ji jam pateikė rekomendacinį nuncijaus Laurio laišką ir kardinolo Gaspario 1922 m. spalio 20 d. laišką aukotojai poniai Guieysse-Frere. Iš šių laiškų vysk. Matulaitis sužinojo, kad pinigai buvo skirti tiems, kurie grįžo iš Rusijos ir gyvena Lenkijoje ir, svarbiausia, jais disponuoti turėjo ponia O'Breal. Vyskupas pateikė savo pašnekovei visas sąskaitas ir įteikė kas liko (10.700.000 markių). Iš viso ji gavo 26.480.000 markių iš 36.750.000[85]. 1922 m. gruodžio 22 d. vysk. Matulaitis nusiuntė nuncijui laišką kartu su apskaičiavimais[86]. Atsakydamas nuncijus gruodžio 30 d. pareiškė, kad pinigai buvo „padalyti ne pagal Apaštalų Sosto pageidavimą", turėdamas galvoje įvairiausią informaciją, kurią jam neva pateikęs kun. Kjarlas[87].

Vysk. Matulaitis reagavo neįprastai aštriai. 1923 m. sausio 5 d. laiške jis rašė: „Nieko nemalonesnio negalėjo prisidėti prie mano skausmo, kaip šis kaltinimas. Tikrai neketinau nei kokiu nors būdu nepaklusti Šventojo Tėvo valiai, nei neturėjau tam jokio pagrindo"[88]. Taip pat išreiškė apgailestavimą, kad nuncijus atsiuntė ne jam skirtus pinigus, ir paneigė auditoriaus pateiktą informaciją. Maža to, kadangi labiausiai priekabiauta prie vienuolijoms išdalytų pinigų vaikams išlaikyti jų istaigose, iš nuosavos kasos nusiuntė nuncijui 3.200.000 markių. Taip pat parašė kardinolui Gaspariui aiškinamąjį raštą, pridėdamas nuncijui skirtą laišką[89].

Nuncijus Lauris kitame, šį kartą taikingame laiške aiškino, kad nekaltina Vyskupo pikta valia ir kad nesusipratimas įvyko

---

[85] LCVA, 1674, 2, vol. 30, vysk. Matulevičiaus 1923.01.05 laiškas nuncijui Lauriui.

[86] Ten pat, vol. 18, k. 77, 80.

[87] Ten pat, vol. 18, k. 79.

[88] Ten pat, vol. 29, k. 2, 1923.01.07 laiškas Gaspariui.

[89] Ten pat, vol. 29, k. 2, vysk. J. Matulevičiaus 1923.01.07 laiškas Gaspariui.

dėl „daugiaprasmybės", tačiau Vyskupo neatsiprašė. Jis grąžino Vyskupui jam atsiųstus pinigus ir pranešė, kad kun. Kjarlas išaiškins nesusipratimą[90]. Norėčiau atkreipti dėmesį į užuominą tame auditoriaus išaiškinime, kad kažkokia Vilniaus ponia pranešė nunciatūrai apie netinkamą pinigų paskirstymą[91].

Kadangi lenkai kreivai žiūrėjo į kai kurias tautines mažumas, vysk. Matulaitis stengėsi paremti, pavyzdžiui, rusų vaikų įstaigas slapta, bet tai ne visada pavykdavo[92].

Ta nelaimingoji dovana, kaip atrodo, buvo paskutinis Apaštalų Sosto bandymas paremti. Pasitaikydavo ir kitų aukotojų. 1921 m. gruodžio 24 d. vysk. Matulaitis dėkojo vysk. Henrikui Pšezdzeckiui, Lenkijos Episkopato sekretoriui, už atsiųstus pinigus socialinėms reikmėms[93]. Laikui bėgant Vilniaus vyskupija pakilo iš pokario skurdo ir net galėjo paremti labiau stokojančiuosius. 1923 m. sausio 30 d. kurija dovanojo 600.000 Lenkijos markių badaujantiems Rusijoje[94]. Dėl potvynio rytinėje Mažojoje Lenkijoje 1925 m. liepos 6 d. vysk. Matulaitis paragino dvasininkiją steigti pagalbos komitetus, o vyskupijos tikinčiuosius aukoti nukentėjusiesiems, kad „tokiu būdu solidarizuotumės su visos valstybės piliečiais"[95].

Vilniaus veikėjai nuo pat vysk. Matulaičio tarnystės pradžios kaltino jį nedalyvaujant politiniuose (žinoma, lenkų aplinkos) ir visuomeniniuose darbuose. Kritinės pastabos apie tai pasiekė 1921 m. ir nuncijų Ratį[96]. Tai pareiškė ir Kapitula: „Vyskupas Matulevičius, be baltgudžių ir lietuvių akcijų, buvo labai neveiklus, atrodė, kad jis bijo būti aktyvus, kad tik neimtų remti lenkų reikalų, ir dėl to taip labai nukentėjo religinis ir bažnytinis gyvenimas"[97].

---

[90] Ten pat, vol. 30, k. 16.

[91] Ten pat, vol. 30, k. 40–41, K. Kjarlo 1923.02.03 laiškas vysk. Matulevičiui.

[92] D. Bochan, *Arcybiskup J. Matulewicz a Rosjane*, „Przegląd Wileński" 1927.04.15, p. 2–3.

[93] LP, t. III, p. 10.

[94] LCVA, 1674, 2, vol. 30, k. 22.

[95] Jerzy Biskup Wileński, *Do Wielebnego Duchowieństwa*, in: „Kurenda" 1925, p. 73.

[96] *Stolica*, p. 213.

[97] LMAB, F 43, VKF 520, p. 311. – Vysk. Matulevičiui pasitraukus iš pareigų ir išvykus iš Lenkijos, vyskupijos kapitula po metų, 1926 m. rudenį, surašė protokolą, kuriame pagerbia jo asmens kilnumą, o kartu apgailestauja jo „lietuvišką ir baltarusišką, antilenkišką nacionalizmą" ir su tuo susijusį „neveiklumą". Protokolas rašytas bene kan. Liubianeco ranka, pasirašytas kapitulos narių su vysk. Kazimieru Michalkevičiumi. Nėra prel. Chaleckio parašo *(Red. past.)*.

Iš tikrųjų vysk. Matulaitis retai dalyvavo akcijose, kurių nereikalavo jo pareigos. Kad neužsiėmė politiniais reikalais, tai savaime suprantama. Juk stengėsi būti vyskupu visų tautybių žmonėms, o politiniai reikalai juos skyrė. Bet visuomeninė veikla? Kaip buvęs visuomenės veikėjas Varšuvoje ir sociologijos profesorius Peterburgo dvasinėje akademijoje šiam darbui jis buvo gerai pasirengęs. Ir iš tikrųjų nuo pirmųjų savo ganytojiškos veiklos mėnesių, statydamas į pavojų savo gyvybę, jis stojo ginti į Šv. Kazimiero darbininkų sąjungą susibūrusių darbininkų. Tačiau ilgainiui darbininkų organizacijos politizavosi. Pavyzdžiui, 350–ųjų Liublino unijos metinių proga Darbininkų sąjunga nusiuntė į Liubliną palaikymo telegramą[98]. Darbininkų vadovai Visuomeninio komiteto generalinis sekretorius kun. Ignacas Olšanskis, Krikščioniškųjų profesinių sąjungų Centro valdybos pirmininkas Mečislavas Engelis ir Šv. Kazimiero darbininkų sąjungos pirmininkas, redaktorius Janas Obstas stojo į atvirą kovą su savo Vyskupu. Laikraštis „Gazeta Krajowa" 1922 m. balandžio 19 d. parašė: „P. Obstas kartu su kun. Olšanskiu ir p. Engeliu, tais „krikščioniškosios demokratijos" atstovais, leidžia sau mitinguose kurstyti tamsią liaudį prieš teisėtą vyskupą"[99]. Atsižvelgdamas į tai, vysk. Matulevičius 1924 m. balandžio 22 d. rašė valstybės sekretoriui Gaspariui: „Kadangi taip dalykai susiklostė, maniau, kad man netinka dalyvauti lenkų visuomeniniuose, tautiniuose ir patriotiniuose darbuose"[100]. Tik specialiai paprašytas, jis neatsisakydavo dalyvauti įvariose akcijose. Pateiksiu kelis faktus: 1919 m. liepos 4 d., atsakydamas į Vyriausiosios globos tarybos kreipimąsi „Gelbėkite vaikus", liepė kunigams, kad jie ragintų parapijiečius aukoti[101]. Atsakydamas į Komiteto „Tautos dovana maršalui Juzefui Pilsudskiui" 1919 m. rugsėjo 5 d. prašymą, ne tik pareiškė sutikimą dėl aukų rinkimo, bet ir pats asmeniškai davė nedidelę auką[102]. 1919 m. lapkričio 28 d. liepė dvasininkams organizuoti parapijose komitetus ir

[98] E. W[ęcławska], *Listy z Wilna*, in: „Gazeta Warszawska" 1919, nr. 188, 1919.07.12.
[99] „Gazeta Krajowa" 1922, nr. 94.
[100] *Litterae*, p. 114.
[101] LVIA, 694, 3, vol. 15, k. 37.
[102] Ten pat, k. 47.

paskyrė artimiausią sekmadienį rinkti pinigus Kūčių dovanoms fronte kovojantiems kareiviams, nes manė, kad „pirmiausia kareivis fronte nusipelnė visuomenės pagalbos ir užuojautos".[103] 1921 m. vasario 19 d. generolas Stefanas Mokšeckis pakvietė jį į garbės komitetą „Aukštosios Silezijos diena" aukoms plebiscitui rinkti"[104]. 1921 m. kovo 28 d. prancūzo Stanislavo de Morjė (Moriez) kvietimu sutiko vadovauti garbės komitetui, sudarytam pagerbti Napoleono atminimui[105]. 1924 m. ėmėsi vadovauti Banderos savaitės komitetui.

Jonas Paulius II savo interviu italų žurnalistui Džianfrankui Sviderkoskiui (Sviderkoschi) pasakė, kad ganytojiškos kelionės leido „pasiekti Bažnyčios širdį, Dievo tautos tikrovę"[106]. Tikrai lygiai tą patį apie save būtų galėjęs pasakyti ir vysk. Matulaitis.

Dėl kelionių sąlygų Vyskupas parapijas vizituodavo vasarą ar rudenį. Po kun. Kazimiero Michalkevičiaus konsekracijos 1923 m. šia pareiga dalijosi abu vyskupai.

1919 m. nuo spalio 13 d. beveik iki pat mėnesio pabaigos vysk. Matulaitis vizitavo Kobrinės, Bžesko ir Baltstogės dekanatų parapijas. Baltstogėje Sutvirtinimo sakramentą suteikė 6 tūkstančiams žmonių[107]. 1920 m. nuo birželio 4 iki liepos 12 d. vizitavo Bielsko apskritį: Bielsko, Bransko ir Drohičino dekanatų parapijas. Kadangi tuo laiku šių žemių link artėjo Rusijos kariuomenė, darbą nutraukė ir paskutiniu traukiniu iš Baltstogės parvyko į Vilnių dieną prieš Raudonajai armijai jį užimant[108]. 1921 m. nuo birželio 6 d. iki liepos 1 d. aplankė Vyšniavo dekanatą (14 parapijų)[109], nuo rugsėjo mėn. 5 iki 30 d. Baltstogės ir Knyšino dekanatą[110], o kitais, 1922 metais, nuo rugsėjo 3

---

[103] Ten pat, k. 56.

[104] *Journal*, p. 289 (*Užrašai*, p. 237).

[105] *Journal*, p. 311 (*Užrašai*, p. 256).

[106] L Accattoli, *Człowiek końca tysiąclecia*, in::„Tygodnik Powszechny" 1999, nr. 9, p. 9.

[107] *Stolica*, p. 163, vysk. Matulevičiaus 1919.10.03 laiškas nuncijui A. Račiui.

[108] Ten pat, p. 244, vysk. Matulevičiaus 1920. 08.06 laiškas P. Gaspariui; *Litterae*, p. 136, vysk. Matulevičiaus 1921.11. 01 laiškas nuncijui L. Lauriui; J. Sobczyk, *Garść wspomnień osobistych*, in: „Wspomnienia", p. 118–119; S. Nawrocki, *Biskup Litwin*, in: „Wspomnienia", p. 310–311.

[109] LCVA, 1674, 2, vol. 19, k. 2, ganytojiškos vizitacijos statistika; LP, t. 1, p. 150, 1921.07.15 laiškas kun. V. Jakovskiui.

[110] AMPP, VIII, t. Matulaičio raštai ir raštai apie jį, Baltstogės dekano kun. A. Chodykos 1921.07.29 raštas Starosielcų klebonui; *Litterae*, p. 136, 1921.11.01 laiškas nuncijui L. Lauriui; S. Nawrocki, *Biskup Litwin*, in: „Wspomnienia", p. 311.

d. iki mėnesio galo – aplink Vilnių esančias parapijas[111]. Kitų metų vasarą skyrė pasirengimams ir išvykimui į Romą *ad limina Apostolorum*, vėliau – Marijonų generalinei kapitulai Gdanske ir poilsiui Kisingene. Atrodo, paskutinė vizitacija vyko 1924 m. nuo birželio 12 d. iki liepos 13 d. Ašmenos dekanate, kuriame konsekravo naują bažnyčią Loske[112].

Žinoma, vysk. Matulaitis taip pat lankė atskiras parapijas specialiomis progomis. 1919 m. lapkričio 19 d. nuvyko į Baltstogę mokyklų suvalstybinimo proga, paskui kelioms dienoms – į Gardiną. Ten teikė ir Sutvirtinimo sakramentą[113]. 1922 m. pašventino bažnyčią Uhove netoli Baltstogės[114], o 1923 m. birželio 6 d. dalyvavo Ružanystoko bažnyčios 300 metinių iškilmėse[115]. 1923 m. lapkričio 17 d. Onžadove prie Vilniaus pašventino bažnyčią[116]. 1924 m. birželio 7–8 d. lydėjo nuncijų Lorencą Laurį Baltstogėje, Gardine ir Ružanystoke, kur ką tik apsigyveno kunigai saleziečiai[117]. 1924 m. rugsėjo 14–15 d. lankėsi Goniondze prie Baltstogės, konsekravo bažnyčią; padėkojo už pasiaukojimą netoli nuo jos esančio Lenkijos kariuomenės Osovco garnizonui, labai daug prisidėjusiam prie šventovės statybos. Konsekravęs bažnyčią, paskui pašventino paminklą centrinėje Goniondzo aikštėje. Čia pasakė ir kalbą. Apžvalgininko pranešimu, „patriotizmu dvelkiančiais žodžiais nupiešė liaudžiai paveikslą, koks turi būti pas mus lenkas katalikas. Po tos nuoširdžios kalbos pasigirdo Vyskupą ir Lenkiją šlovinantys šūksniai". Jau antrą bažnyčią pastačiusį kun. Adamą Abramovičių paskyrė tituliniu kanauninku[118]. Po šios ceremonijos grįždamas į kleboniją, pasakė klebonui: „Kanauninke, kalba, kad aš nevienodai žiūriu į lenkus ir lietuvius, bet aš vienodai džiaugiuosi,

[111] LP, t. 3, p. 66, 1922.08.24 laiškas kun. S. Varšavskiui; J. Ingielewicz, *Duch ewangeliczny gorzał w sercu Biskupa*, in: „Wspomnienia", p. 270–271.

[112] *Marszruta wizity pasterskiej J. E. Biskupa wileńskiego w dekanacie oszmiańskim*, in: „Kurenda" 1924, p. 44; F. Ruszczyc, *Uroczystość patriotyczna i wizytacje diecezji*, in: „Wspomnienia", p. 280; LP, t. I, p. 74, 1924.06.11 laiškas kun. K. Bronikovskiui.

[113] *Journal*, p. 278–279 (*Užrašai*, 224–225); *Litterae*, p. 136, 1921.11.01 laiškas nuncijui L. Lauriui.

[114] A. Abramowicz, *Poświęcenie pomnika*, in: „Wspomnienia", p. 281.

[115] „Słowo" 1923, nr. 223.

[116] „Słowo" 1923, nr. 258 (1923.11.18).

[117] LP, t. 1, p. 74, 1924.06.11 laiškas kun. K. Bronikovskiui.

[118] X. Loyola, *Konsekracja w Goniądzu*, in: „Przegląd Katolicki" 1924, nr. 36, p. 589–590.

šventindamas paminklą čia, Lenkijoje, kaip džiaugčiausi panašų šventindamas Lietuvoje"[119]. Vienas paskutiniųjų jo patarnavimų vyskupijoje buvo Karkažiškių (Švenčionių apskrityje) bažnyčios pašventinimas 1925 m. birželio 28 d.[120]

Vysk. Matulaitis neturėjo automobilio ir net arklio. Į tolimesnes parapijas važiuodavo traukiniu, o paskui iš bažnyčios į bažnyčią keliaudavo arkliais. Kun. Janas Sobčikas aprašo, kaip tai būdavo: „Pasitaikė galimybė susitikti su juo 1920 m. birželio mėnesį, kai vizitavo Melniką prie Bugo ir kaimynines parapijas. Tos apylinkės nematė vyskupo nuo 1863 m. Todėl ši vizitacija turėjo didelę reikšmę liaudžiai. Nieko panašaus gyvenime nebuvau matęs. Tūkstantinės žmonių minios, palikuonys buvusių unitų, kurie neretai tapdavo kankiniais už tikėjimą, plūdo į bažnyčias, gamino vėliavas ir transparantus Vyskupui sutikti. Maža to, jį sveikino žydai su savo rabinu ir stačiatikiai su savo batiuška. Stebėjausi milžinišku darbu, kurį dirbo Ganytojas. Po penkis kartus per dieną sakė žmonėms pamokslus, teikė Sutvirtinimo sakramentą šimtams ir tūkstančiams, celebravo iškilmingas pamaldas, paskui sprendė visokius reikalus bei nesusipratimus ir visur nešė Dievo ramybę, švelnino religinius, tautinius, visuomeninius antagonizmus, ragindamas ir primindamas visiems apie tarpusavio meilę ir pakantumą. Reikėjo neįtikėtinos energijos ir sveikatos dirbti tokį darbą daugelį savaičių. Mačiau akivaizdų ganytojiško uolumo pavyzdį"[121].

Šiuos prisiminimus papildo kronikiniai Vyskupo priėmimo savo parapijoje ir dvare organizatoriaus profesoriaus Ferdinando Ruščico užrašai: „Bohdanovas, trečiadienis, (1924) liepos 2 d. Saulė, bet nekepinanti. (Pasirengimai vysk. Jurgio Matulevičiaus atvykimui.) Su klebonu bažnyčioje. Gerai nudažyta. Karūnų ir lelijų motyvas. Dveji (triumfo) vartai nuo kaimo. Darau trečius tarp tilto ir alėjos (iš beržų, girliandų ir baltai violetinių popierėlių). 7 val. Vyskupas su raitelių palyda (vėliavėlėmis). Ingresas. Klebono ataskaita. Vyskupas kalba iš sakyklos. Pamaldos už mi-

[119] A. Abramowicz, *Poświęcenie pomnika*, in: „Wspomnienia", p. 281.
[120] „Słowo" 1925, nr. 152.
[121] J. Sobczyk, *Garść wspomnień osobistych*, in: „Wspomnienia", p. 118.

rusiuosius kapinėse. Dalyvauja seniūnas Vartmanas ir policijos komendantas. Vyskupas ir kunigai pas mus. Nakvynė Muže.

Bohdanovas, ketvirtadienis, (1924) liepos 3 d. Su Vyskupu ir kun. prof. Savickiu sumoje. 12.30 pusryčiai pas mus, paskui – Sutvirtinimas. 4 val – pietūs (24 asmenys). Mano kalba: [...]. Vyskupo atsakomoji kalba. Tostai. 7 val. Vyskupas išvyksta į Alšėnus.

Vilnius, šeštadienis, (1924) liepos 5 d., 5 val. po pietų Senate. (...) Į Lydą važiavau su kun. Pekarskiu. Apie Vyskupo ingresą. Alšėnuose beveik viskas buvo labai gražu. Nuo Holoblevičių – 34 raitelių palyda, tai daugiausia buvę uniformuoti ulonai. Parapijiečiai sutiko Drahlovcuose ir Alšėnuose, ten buvo ir rabinas su žydų vaikais. Dėl apsilankymo Bohdanove – visuotinis pasitenkinimas."[122]

Vyskupas kone kasdien aukojo pontifikalines šv. Mišias, sakė po 2–4 pamokslus, kuriais stiprino klausytojų tikėjimą, ragino gyventi jo tiesomis, klausė išpažinčių ir, žinoma, teikė Sutvirtinimo sakramentą. 1923 m. ataskaitoje Apaštalų Sostui pateikta, kad aplankytosios parapijos buvo nemačiusios vyskupo 18, 23 ir net 60 metų[123]. Iš Vyšniavo dekanato statistikos matyti, kad nuo 1921 m. birželio 6 d. iki liepos 1 d. Vyskupas aplankė 14 parapijų. Per tą laiką sutvirtino 34 762 asmenis. Mažiausiai Geranonių parapijoje – 1 348 žmones per vieną dieną, daugiausia Lydos parapijoje – 5 220 per 3 dienas, o pirmąją iš jų – net 3 040 žmonių.[124] Dažniausiai pasitaikydavo dar papildomų užsiėmimų: administracinės valdžios lankymas, mokyklų ir paminklų šventinimas, vaikų namų lankymas, susitikimai su jaunimo ir visuomeninėmis organizacijomis, pavyzdžiui, Marijos sodalicija, Krikščionių demokratų partija, lankymaisi vienuolynuose.

Per vizitacijas Vyskupas stiprino ryšius su kunigais. Yra išlikę palyginti daug kunigų prisiminimų šia proga. Jie pabrėžia išimtinę Vizitatoriaus kantrybę ir gerumą, nepaisant didelio krūvio ir sunkių sąlygų, pagarbą skirtingiems tautiniams įsitikinimams ir pirmiausia jo pamaldumą[125].

---

[122] F. Ruszczyc, *Dziennik, część druga* ..., cit. v., p. 277–279.
[123] *Litterae*, p. 53–56.
[124] LCVA, 1674, vol. 19, k. 2.
[125] *Wspomnienia*, p. 269–282, 290–306, 309–312, 319–323.

Kartą, 1924 m. Ašmenoje Vyskupas susidūrė su priešiška reakcija, apie kurią tolerantiškai parašė: „Kelis piliečius apėmė noras boikotuoti vyskupą „lietuvį". Tartasi dėl to Ašmenos seimelyje. Tačiau gyvenimas, liaudis, dvasininkija ir protingi piliečiai dvarininkai neatkreipė į tai dėmesio. Visur mane priėmė labai iškilmingai, vizitaciją atlikau, kaip man atrodo, taip sėkmingai, kaip niekada iki šiol"[126].

Po tokio įtempto darbo visada jausdavosi išsisėmęs, o 1922 m. net sunkiai persirgo plaučių uždegimą[127].

Vizitacijos sustiprino jo įsitikinimą, jog yra reikalingas vyskupijai. 1924 m. balandžio 22 d. kardinolui Gaspariui rašė: „Ganytojiškos vizitacijos metu visur, neišskiriant Vilniaus miesto, mane sveikindavo gausios minios su didžiausia pagarba ir džiaugsmu, o kai išvykdavau, atsisveikindavo su ne mažesniu dėkingumu ir pagarba. Kadangi vizituodamas dažnai skelbiau Dievo žodį visą dieną, kunigų nuomone, tai buvo tam tikros misijos liaudžiai. Taip pat nemanau, kad ši mano ganytojiška tarnystė galėtų kenkti Lenkijos Respublikai. Koks gi geresnis dalykas galėtų nutikti Respublikoje, nei kad jos piliečiams yra skelbiama Evangelija ir jų papročiai yra formuojami pagal Kristų"[128].

Tačiau vyriausybės delegatas Valeras Romanas ir šia proga skundė jį religijų reikalų ministrui: „Ganytojiškosios vizitacijos. Jos suteikia Vyskupui M[atulevičiui] dar vieną priemonę antilenkiškai akcijai plėsti ir remti ją savo asmenine įtaka ir kažkokiu žavesiu, kurį daugeliui kelia šio neabejotinai visapusiškai pavyzdingo kunigo asmenybė. Paprastai Vyskupo M[atulevičiaus] vizitacijos kelionių planai būna taip sudaryti, kad lenkiškose parapijose Vyskupas užtruktų kuo trumpiau (tik keletą valandų), o lietuviškosiose išbūna po kelias dienas ir sako ilgesnes prakalbas bei pamokslus. Tose kelionėse Vyskupą lydi kunigai Viskantas, Kraujalis, kartais Chaleckis, bet niekada nelydi tie, kurie garsėja kaip lenkų patriotai"[129].

---

[126] LP, t. 3, p. 165, [1924 X] laiškas kun. A. Zenkevičiui.

[127] LP, t. 1, p. 150, 1921.07.15 laiškas kun. V. Jakovskiui; LL, 1922.09.01, 1922.09.15, 1922.10.15 laiškai kun. P. Būčiui.

[128] *Litterae*, p. 109–110.

[129] AAN, MWRiOP, 457, k. 84–85, V. Romano 1923.05.19 raportas RRVŠM.

Kritiškai vertindami pateiktus priekaištus, atkreipkime dėmesį, kad per pirmuosius trejus metus Vyskupas vizitavo pietinę vyskupijos dalį: Baltstogę, Brestą, Kobrinę, Gardiną, Bielską, Branską, Drohičiną, Knyšiną, kur lietuvių negyventa. Žinomas tik 1921 metų tikslus vizitacijos laikas atskirose parapijose. Matyti, kad buvimo laikas jose tiksliai susijęs su sutvirtinamųjų skaičiumi. Todėl net tris dienas užtruko Ivje (4 666 sutvirtintieji) ir Lydoje (5 220 sutvirtintųjų), kur lietuvių nebuvo. Tuo tarpu mišrioje Hermaniškių parapijoje viešnagėjo dvi dienas (2 087 sutvirtintieji), o Žirmūnų parapijos, kurioje taip pat gyveno lietuviai, apskritai nepasiekė.[130]

Panašiai atrodo ir antroji priekaišto dalis, būk Vyskupą lydėję kunigai lietuviai. Paprastai su juo keliaudavo klierikai, dažnai ir kunigai, kurie sakydavo pamokslus. Kun. Stanislavas Navrockis prisimena, kad nuo 1921 m. rugsėjo 6 d. savaitę jo Zablūdovo parapiją netoli Baltstogės vizitavo Vyskupas. „Dvasiškieji Vilniaus miesto dignitoriai, rašo, priešiškai nusistatę prieš Vyskupą lietuvį, labai smarkiai agitavo, kad sveikinimo kalboje ir kiekviena kita proga pabrėžčiau parapijos lenkiškumą bei jos prisirišimą prie Lenkijos"[131]. 1923 m. spalio 6 d. į Ružanystoką Vyskupą lydėjo kanauninkas Karolis Liubianecas ir kun. senatorius Leonas Žebrovskis[132]. 1924 m. liepos 2–3 d. Bohdanove pamokslą sakė kun. profesorius Adamas Savickis[133]. 1924 m. rugsėjo 14–15 d. Goniondze jam talkino kancleris kun. Liucijanas Chaleckis ir profesorius kun. Antanas Cichonskis[134]. Vieną kartą paminėtas kunigas lietuvis, 1921 m. sakęs pamokslą lietuvių kalba mišrioje Hermaniškių parapijoje[135]. Būtų keista, jei Vyskupas būtų pakvietęs lenką kunigą sakyti pamokslą lietuviškai.

Kun. Vladislavas Malachovskis (Małachowski) mena Vilniaus vyskupijoje buvus paprotį, kad viena ar dvi kurio nors dekanato parapijos kasmet organizuotų piligriminę kelionę į Vilnių: Kalvarijas ir Aušros Vartus. Vysk. Matulaitis pridūrė dar

[130] LCVA, 1674, 2, vol. 19, k. 2; lietuvių skaičius parapijose: ten pat, vol. 14, k. 3.
[131] S. Nawrocki, *Biskup Litwin*, in: „Wspomnienia", p. 311.
[132] „Słowo" 1923, nr. 223, p. 3.
[133] F. Ruszczyc, *Dziennik, część druga ...*, p. 278.
[134] X. Loyola, *Konsekracja w Goniądzu*, in: „Przegląd Katolicki" 1924, nr. 36, p. 289.
[135] AAN, MWRiOP 457, k. 124, *Pro memoria*.

vieną stotį – Vilniaus katedrą. Ta proga aukodavo šv. Mišias, sakydavo pamokslus, jei reikėdavo, teikdavo Sutvirtinimo sakramentą. Vėliau susitikdavo su maldininkais draugiško pokalbio. Tokios kelionės dalyvis kun. Malachovskis sako, kad tai buvo svarbiausia stotis[136].

Didelis, tačiau neįgyvendintas vysk. Matulaičio užmojis buvo sušaukti vyskupijos sinodą. 1917 m. išėjo *Codex Iuris Canonici* (Kanonų Teisės Kodeksas). Reikėjo su juo supažindinti kunigus ir jį įgyvendinti. Be to, pastaraisiais metais vyskupijoje pasikeitė politinė ir visuomeninė padėtis. Žlugus priešiškai caro valdžiai, atsirado naujos tautinės valstybės Lietuva ir Lenkija bei išaugo baltgudžių tautinis sąmoningumas. Tai teikė Bažnyčiai naujas galimybes, bet taip pat kėlė anksčiau nepasitaikiusių sunkumų, dvasininkijai grėsė pavojus tapti politinės valdžios įrankiu. Vykstančias visuomenines permainas lydėjo nacionalizmo „ligos" priepuoliai. Ypač aštriai išryškėjo sielovados darbo problemos, pavyzdžiui, bažnytinė kalba baltgudžiams, klausimas dėl Aušros Vartų šventovės atidavimo karmelitams, kurių vysk. Matulaitis nenorėjo pats vienas spręsti. Jis labai rimtai rengėsi sinodui. 1922 m. liepos 4–6 d. dalyvavo Varšuvos vyskupijos sinode[137]. Paprašė vysk. Henriką Pšezdzeckį atsiųsti jam Polesės vyskupijos sinodo dokumentus[138]. Kartu rinko įvairią reikalingą medžiagą[139].

1923 m. spalio 12 d. oficialiu raštu dvasininkijai pranešė, kad, pasitaręs su Kapitula ir daugeliu kunigų, nusprendė sušaukti sinodą. Pavedė dekanams apsvarstyti esminius klausimus ir iki 1924 m. vasario 1 d. pateikti kurijai pasiūlymus. Panašiai kreipėsi į visus kunigus. Apibrėžė sinodo tikslą. Rekomendavo medžiagos semtis iš *Kanonų Teisės Kodekso* ir gyvenimo[140]. 1924 m. kovo 13 d. rašė kun. Stefanui Varšavskiui: „Pradedu rengtis Sinodui; dabar jau visiškai atsiduosiu tam darbui"[141]. Tačiau

---

[136] W. Małachowski, *Pielgrzymka do Wilna*, in: „Wspomnienia", p. 282–283.

[137] *Synodus Archidioecesana Varsaviensis ...*, Varsaviae 1922, p. 29.

[138] LP, t. III, p. 16, 1923.12.18 laiškas vysk. H. Pšezdzeckiui.

[139] Ten pat, p. 13–14, 1923.05.03 ir 1923.06. 09 laiškai vysk. H. Pšezdzeckiui.

[140] Georgius Eppus, *Mandatum de praeparanda Synodo dioecesana,* in: „Kurenda" 1923, p. 99–101.

[141] LP, t. III, p. 92. – Pirmasis Vilniaus arkivyskupijos sinodas įvyko 1930 m. Jį sušaukė ir jam vadovavo arkivyskupas Romualdas Jalbžikovskis. Sinodo nutarimai su daugeliu kunigams naudingų instrukcijų sudaro storą knygą. *(Red. past.)*.

darbo nebetęsė, nes konkordato derybininkas iš vyriausybės pusės Stanislavas Grabskis nuo 1924 m. pavasario ėmė skleisti gandus, kad vysk. Matulevičiaus Vilniuje nebebus. Vyskupas rimtai ėmė manyti, kad ne jis organizuos vyskupijos religinį gyvenimą.

6.

LIETUVIŲ KALBOS GYNIMAS

Nuo XIV a. pabaigos Lietuva ir Lenkija buvo susietos valstybiniais ir religiniais ryšiais. Juos lydėjo didelė lenkų kultūros įtaka. 1697 m. Lietuvos oficialia kalba tapo lenkų kalba[1]. Vilniuje paskutiniai pamokslai lietuvių kalba buvo sakyti pirmoje XVIII a. pusėje[2]. Nuo XIX a. pradžios lietuvių kalba palaipsniui bemaž visiškai išnyko iš katalikų bažnyčių Vilniaus krašte[3]. Įsigalėjo nuomonė, jog lygiai kaip lotynų yra liturgijos kalba, taip lenkų – pridėtinių pamaldų kalba. Po valstybės padalijimo kovojant su carizmu už savo kultūrą, tikėjimą, kalbą, išaugo naujos, iš valstiečių kilusios lietuvių inteligentijos kartos. Jų atstovai gaivino senovės lietuvių istoriją, ugdė meilę savo tėvynei, puoselėjo pagarbą lietuvių kalbai ir reikalavo įteisinti jos vartojimą viešajame gyvenime[4].

Kunigai lietuviai padarė praktines išvadas iš skelbiamų šūkių, reikalaudami vartoti lietuvių kalbą bažnytiniame gyvenime. Pirmuosius pamokslus lietuvių kalba Vilniaus vyskupijoje ėmė sakyti kun. Jonas Burba 1882 m.[5] Tam priešinosi apskritai lenkų visuomenė ir dvasininkija. Įdomu, kad šios akcijos nerėmė lietuvių liaudis, tuo metu dar tautiškai beveik neatbudusi[6],

[1] J. Ochmański, *Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku*, Białystok 1965, p. 47.

[2] J. Fijałek, *Kościół rzymskokatolicki na Litwie*, in: „Chrystianizacja Litwy", praca zbiorowa pod red. J. Kłoczowskiego, Kraków 1987, p. 311.

[3] *Stosunki litewsko-polskie w diecezji wileńskiej i nadużycia partii wszechpolskiej*, Wilno 1913, p. 16–18.

[4] J. Ochmański, *Litewski ruch ...*, cit. v., p. 154–159.

[5] *Stosunki ...*, cit. v., p. 20–21.

[6] L. Wasilewski, *Litwa i Białoruś*, Kraków 1912, p. 247.

nors lenkų kalba buvo jai svetima. Tokia padėtis sukėlė aštrius tautinius antagonizmus. Bažnyčios vyresnybė buvo priversta užsiimti šiuo reikalu. 1890 m. vysk. Pranciškus Audzevičius leido vartoti lietuvių kalbą mokant katekizmo[7]. Ypač daug triūso į šį reikalą įdėjo apaštalinis administratorius kun. Kazimieras Michalkevičius. 1909 m. vasario 18–19 d. įvykusiame kunigų suvažiavime buvo nutarta, kad visose mišriose parapijose dvasininkai privalo mokėti tiek lenkų, tiek lietuvių kalbą ir turi būti sakomi pamokslai bei katechizuojama abiem kalbomis. 1911 m. balandžio 25/gegužės 8 d. ganytojiškame laiške jis apibrėžė sąvoką „mišri parapija", mišrių parapijų rūšis, konfliktų tautiniu pagrindu sprendimų metodus ir t. t.[8] Šiems reikalavimams įgyvendinti jis sudarė parapijiečių sąrašus pagal deklaruotas kalbas[9]. 1912 m. buvo galutinai sureguliuoti kalbų reikalai iš teisinės pusės. Deja, iki harmoningo gyvenimo buvo toli.

Ši problema visa jėga iškilo žlugus carizmui, atgijus Lenkijos ir Lietuvos valstybėms ir aštriai joms varžantis dėl Vilniaus krašto.

Kai 1919 m. šį regioną užėmė Lenkija, ypatingu aktyvumu šioje srityje pasižymėjo vyriausybinė Pakraščių Sargybos (Straż Kresowa) organizacija, kurios tikslas buvo „ginti visa, kas yra Lenkijos valstybingumo interesų išraiška bei lenkų nuosavybė, taigi Romos Katalikų Bažnyčią ..."[10].

1919 m. gruodžio 11 d. Vilniaus apskrities Liaudies tarybų suvažiavimas, politinė Pakraščių Sargybos atstovybė, laikraštyje „Nasz Kraj" paskelbė atvirą laišką vysk. Matulevičiui. Pasirašiusieji griežtai reikalavo pašalinti dešimt klebonų lietuvių, neva įžeidinėjančių lenkų tautinius jausmus, ir uždrausti vartoti lietuvių kalbą, nes Katalikų Bažnyčia yra lenkiškumo ir tautinės dvasios atrama[11].

Šio laiško komentare Liaudies tarybų prezidiumo narys Stefanas Vilčinskis (Wilczyński) informavo, kad jau penkis mė-

[7] *Stosunki* ..., cit. v., p. 21.

[8] LMAB, F 43, 14371; *Stosunki* ..., cit. v., p. 37-38; L. Wasilewski, *Litwa* ..., cit. v., p. 245.

[9] L.Wasilewski, *Litwa* ..., cit. v., p. 246–247; *Stosunki* ..., cit.v., p. 47–49.

[10] AAN, TSK, nr. 3, k. 127, statut złożony do zatwierdzenia przez MSW, II 1919.

[11] „Nasz Kraj" 1919, nr. 199, p. 2.

nesius pas vysk. Matulevičių siunčiamos delegacijos iš įvairių parapijų, o prieš 3 mėnesius nusiųstos Videniškių, Molėtų, Inturkės, Širvintų, Giedraičių ir Bagaslaviškio parapijų delegacijos pas nuncijų Ratį. Kadangi tai nedavė jokių rezultatų, buvo kreiptasi į viešąją nuomonę, grasinant išvežti kunigus iš parapijų, kaip tai atsitiko Giedraičiuose, ir kreiptis į Varšuvos Seimą[12]. Tai buvo frontalinė politinės institucijos ataka prieš Bažnyčios nepriklausomybę.

Minėtus klebonus paskyrusio ir tokią pamaldų tvarką nustačiusio prelato Michalkevičiaus iniciatyva Vyskupo kurija 1920 m. sausio 6 d. laikraštyje „Dziennik Wileński" paskelbė komunikatą – atsakymą į atvirą tarybų laišką. Jame aiškino, kad pamaldų tvarka buvo nustatyta pagal apaštalinio administratoriaus Michalkevičiaus 1911 m. aplinkraštį, remiantis gyventojų sąrašu. Tas pats prelatas 1916 m. išleido papildomą aplinkraštį, draudžiantį klebonams savavališkai keisti nustatytą pamaldų tvarką. Vysk. Matulaitis paliko galioti šį aplinkraštį, „pripažindamas tuos nurodymus vienintele įmanoma tokio keblaus reikalo išeitimi šiais laikais". Nėra įrodymų, kad ši tvarka kur nors buvo pažeista. Per šiuos nedaugelį metų parapijiečių skaičiaus santykis taip radikaliai nepasikeitė, kad dabar reikėtų kažką skubiai keisti. Tiesa, atvykdavo kai kurių parapijų delegacijos su labai radikaliais reikalavimais, tačiau į juos, neparemtus jokiais faktiniais duomenimis, nederėjo atsižvelgti. Komunikatas baigėsi žodžiais: „Bažnyčios vyresnybė, darydama viską, kad būtų patenkinti teisingi į ją besikreipiančiųjų reikalavimai, niekada nepasiduos jokiai prievartai ir netaps politinės akcijos įrankiu"[13]. Patys aštriausi, ilgiausi konfliktai dėl kalbos, kreipiantis į Varšuvą ir Kauną, o per juos – į Romą, vyko Giedraičiuose ir Rodūnioje.

Vakarinėje Vilniaus apskrities pusėje esantys Giedraičiai buvo mišri lenkų ir lietuvių parapija. Pamaldų tvarką ten nustatė vysk. Edvardas Ropas ir patvirtino apaštalinis administratorius Michalkevičius 1912 m., remdamasis įvykusiu gyventojų surašymu. Lenkų ir lietuvių skaičius buvo apylygis, ir vieni,

[12] „Dziennik Wileński" 1920, nr. 2, p. 3.
[13] *Komunikat Kurii diecezji wileńskiej*, „Dziennik Wileński" 1920, nr. 4, p. 4.

ir kiti bažnyčioje turėjo vienodas kalbines teises. Nuo 1912 m. klebonu ten buvo lietuvis kun. Antanas Slapšys-Slapšinskas *[lenkiška pavardės forma Słabszyński, – Red. past.]*. Parapijoje daug metų kildavo ginčų kalbos pagrindu. Dėl lenkų administracijos, Lenkijos kariuomenės ir politinių organizacijų įsikišimo tie konfliktai sustiprėjo.

Ten susidarė 50-60 asmenų grupė, kurios vardu dažnai kalbėdavo Andžejus Ciesiūnas (Ciesiun), Kazimiežas Kirdeika (Kirdejko) ir Antonis Petkanecas. Giedraičių klebono nuo 1920 m. Pranciškaus Bobnio nuomone, jos veiklą inicijavo Lenkų jaunimo draugija, su Pakraščių Sargyba susijusi organizacija. Grupės šūkis buvo „Kova už Lenkiją"[14]. Šios grupės sąsają su Pakraščių Sargyba patvirtina arkiv. Aleksandrui Kakovskiui[15] ir nuncijui Račiui[16] išsiųsti raštai ir net delegacijos 1920 m. vasario 19 d. raštas nuncijui.[17]

Minėta grupė sudarė savą Giedraičių parapijos gyventojų sąrašą, pagal kurį čia gyveno 4 714 lenkų ir 470 lietuvių. Remdamiesi tais duomenimis, jos atstovai keliskart vyko pas vysk. Matulaitį. „Reikalavo – rašė Vyskupas, – kad nieko lietuviams bažnyčioje nebeliktų, kad skirčiau kunigą lenką, tokį, kad nei žodžio nemokėtų lietuviškai"[18]. Dėl dar tebesitęsiančių kovų ir nenustatytos tų žemių valstybinės priklausomybės Vyskupas negalėjo daryti pataisų tokiu subtiliu klausimu, kaip kalbos vartojimas bažnyčioje.

1919 m. rugpjūčio 15 d. ši grupė neleido bažnyčioje giedoti lietuviškų giesmių, policijos akyse jėga išvežė kun. Slapšinską į Vilnių, į Vyskupo kiemą. Paskui jos delegatai patraukė pas vysk. Matulaitį. Jis paaiškino jiems, kad „taip daryti – tai sunki nuodėmė, ir kad tie, kurie puolę yra kunigą išvežti, yra ekskomunikoje. Kitąkart buvo, bet jų nepriėmiau"[19]. Rugsėjo pradžioje

---

[14] LCVA, 1674, 2, vol. 7, k. 133, birželio mėnesio kun. P. Bobnio 1920. 09 raporto priedas.

[15] Ten pat, k. 72, Varšuvos Pakraščių Sargybos organizacinio skyriaus raštas arkiv. A. Kakovskiui.

[16] Ten pat, k. 25, Varšuvos Pakraščių Sargybos organizacinio skyriaus 1919.10.09 raštas nuncijui A. Račiui.

[17] *Stolica*, p. 37.

[18] *Journal*, p. 283 (*Užrašai*, p. 228).

[19] Ten pat.

ta pati delegacija, Pakraščių Sargybai tarpininkaujant, padavė skundą nuncijui Račiui[20] ir Varšuvos seimo nariui kun. Stanislavui Macejevičiui (Maciejewicz)[21]. Savo ruožtu lietuviai 1919 m. spalio 30 d. raštu kreipėsi pagalbos į Lietuvos vyriausybę Kaune, kuri jį persiuntė Vatikanui[22].

Vysk. Matulaitis 1919 m. rugsėjo 22 d. sudarė komisiją šiam klausimui ištirti; į ją paskyrė kunigus lietuvį Petrą Kraujalį ir lenką Stanislavą Milkovskį. Komisija dirbo nuo 1919 m. spalio 4 d. iki lapkričio 14 d. Jos darbo protokolą sudaro 45 puslapiai. Ji rekomendavo:

„1. Kaip galima greičiau paskirti kanoninį bažnyčios administravimą.

2. Dėl didelės dalies parapijiečių nepasitenkinimo ir dėl kunigo Slabšinsko išvežimo į jo vietą paskirti tinkamą šiomis įsiliepsnojusių tautinių santykių sąlygomis naują kleboną.

3. Nubausti tuos, kurie išdrįso išvežti kunigą kleboną A. Slabšinską, pirmiausia Andžejų Ciesiūną, Juzefą Michnevičių, Kazimiežą Kirdeiką, Antonį Pečiulį ir Bartlomiejų Viganovskį.

4. Įspėti Giedraičių parapijiečius, kad religinių nesusipratimų atvejais nesikreiptų į civilinę valdžią, nes tai katalikams yra uždrausta ir baudžiama bažnytinėmis bausmėmis.

5. Surasti vyskupo kurijoje Giedraičių parapijiečių sąrašus, patvirtintus jų parašais ir viešai patikrintus bažnyčioje, kurių pagrindu buvo nustatyta dabartinė pamaldų tvarka.

6. Remiantis 1911 m. aplinkraščio § 16 dėl kalbinių nesusipratimų mišriose Vilniaus parapijose, nustatyti tikrąją Giedraičių parapijos tautinę sudėtį"[23].

Komisijos rekomendacijoms įgyvendinti vysk. Matulaitis 1919 m. gruodžio 13 d. sušaukė Kapitulos posėdį. Į klebono Slabšinsko vietą, Kapitulai sutinkant, buvo paskirtas lietuvis kunigas Karolis Gumbaragis, Sužionių klebonas. Kaltiems dėl konflikto parapijiečiams buvo paskirtas vienos dienos pasninkas ir pareiga dalyvauti 1920 m. sausio mėnesį trijų dienų rekolek-

[20] *Stolica*, p. 148.
[21] LMAB, VKF 5540.
[22] ASCAPC, Russia 617, J. Narjausko rašto priedas, 1919.11.07.
[23] LCVA, 1674, 2, vol. 7, k. 10–11.

cijose, kurioms turėjo vadovauti pranciškonas Peregrinas Hačela[24]. Vyskupas nesprendė kalbų proporcijos problemos. Tam reikėjo sudaryti naują parapijiečių sąrašą, tačiau tai buvo neįmanoma dėl sumaišties, nenustatytų sienų ir karo veiksmų. Giedraičiai buvo ir lenkų religinio gyvenimo pretenzijų bandomasis poligonas, ir paskui permainas šioje parapijoje turėtų sekti permainos kituose telkiniuose, o lietuviai į tai atsakytų lenkų kalbos vartojimo naikinimu savo teritorijoje. Apie savo požiūrį vysk. Matulaitis 1919 m. gruodžio 15 d. informavo nuncijų[25]. 1920 m. sausio 3 d. jis gavo nuncijaus laišką su pritarimo žodžiais: „Panašiai kaip ir Jūs, Ekscelencija, manau, kad dėl sunkių ir netikrų laikų, kiek tai įmanoma, nieko nereikia keisti kalbų srityje"[26].

Nuncijus Ratis arčiau susidūrė su Giedraičių problema, 1920 m. sausio mėn. atvykęs į Vilnių. Nebuvo patenkintas problemos sprendimo vaisiais. Vasario 24 d. atkreipė Vyskupo dėmesį, kad „Giedraičių reikalas nebuvo sutvarkytas iki galo taip, kaip jis buvo pradėtas"[27]. Raporte kardinolui Gaspariui jis netgi padarė prielaidą, kad Vyskupas „tardymą nutraukė, kai ėmė atrodyti, jog jis pasuko lietuvių pusei nepalankiu taku"[28]. Susidaro įspūdis, kad nuncijus ne itin išmanė reikalą ir visiškai užmiršo savo prieš kelias savaites rašytus žodžius.

1920 m. sausio 7 d. kun. Gumbaragio skyrimą Giedraičių klebonu užprotestavo Vilniaus srities viršininkas Konradas Nedzialkovskis (Niedziałkowski). Vysk. Matulaičio nuomone, viršininkas buvo blogai informuotas[29].

Kun. Gumbaragis atvyko į Giedraičius 1920 m. vasario 24 d., tačiau nebuvo įleistas į bažnyčią. Vasario 26 d. prievarta buvo parvežtas į ankstesnę Sužionių parapiją. Atsakydamas į šį naują smurtą, vysk. Matulaitis skyrė parapijai interdiktą, uždrausdamas apeigas bažnyčioje. Vyskupo pavedimu šį spren-

[24] *Journal*, p. 281 (*Užrašai*, p. 227).
[25] *Stolica*, p. 180–181.
[26] Ten pat, p. 184.
[27] Ten pat, 184 p.
[28] Ten pat, p. 217.
[29] Ten pat, p. 187–188.

dimą 1920 m. kovo 7 d. paskelbė Vilniaus vicedekanas Janas Kretovičius (Kretowicz)[30].

Dėl bažnyčios atidarymo ir klebono skyrimo 1920 m. balandžio 27 d. į nuncijų kreipėsi užsienio reikalų ministras Janas Dombskis (Dąbski), o šiek tiek anksčiau vidaus reikalų ministras Stanislavas Voicechovskis[31]. Taip pat ir nuncijus išreiškė nerimą dėl tebesitęsiančio konflikto. Atsakydamas į šiuos skundus, vysk. Matulaitis rašė nuncijui: „Negaliu leisti, kad kariuomenė, policija ir blogi civiliai žmonės kištųsi į Bažnyčios reikalus ir tvarkytų juos pagal savo nuožiūrą. Jūs, Ekscelencija, galite būti tikras, kad nesitrauksiu nuo to, ko reikalauja kanonai ir teisingumas"[32].

Giedraičių parapijai uždėta bausmė mobilizavo jos gyventojus veikti. Balandžio 19 d. 28 kaimų ir 15 vienkiemių atstovai, 55 asmenys, pasiuntė vysk. Matulaičiui laišką, kuriame pareiškė atsiribojantys nuo agitatorių grupės, imantys parapijos reikalus į savo rankas, pasižadantys atlyginti nuostolius bei laikytis ankstesnės pamaldų tvarkos ir prašantys panaikinti jų parapijai skirtą bausmę[33]. Tiesa, jie neatstovavo visai parapijai, bet didelei jos daliai, gal pusei[34]. Šiai akcijai vadovavo kun. Pranciškus Bobnis, kilęs iš lietuvių šeimos, bet nemokantis lietuviškai. Nuo 1920 m. kovo 7 d. jis ėjo Giedraičių klebono pareigas. Civilinė valdžia stengėsi perimti šį dokumentą, kad jis nebūtų įteiktas; kai tai nepavyko, kun. Bobnis dvi dienas buvo suimtas, o delegatai nusiųsti atlikti viešųjų darbų[35].

Remdamasis gautu raštu, vysk. Matulaitis 1920 m. balandžio 26 d. leido bažnyčioje laikyti liturgines pamaldas be pamokslų, o nuo birželio 20 d. – pilnas pamaldas ankstesne tvarka[36].

Aišku, tai sukėlė nerimą administracinei valdžiai. 1920 m. gegužės 13 d. į Giedraičius atvyko Vilniaus seniūnas Borovskis

[30] LCVA, 1674, 2, vol. 7, k. 79, kun. J. Kretovičiaus 1920.03.09 pranešimas apie įvykdytą užduotį.

[31] *Stolica*, p. 227, viceministro J. Dombskio 1920.04.27 nota; ten pat, p. 229–230, A. Račio 1920.05.07 laiškas J. Matulevičiui.

[32] Ten pat, p. 237.

[33] Ten pat, 233–234.

[34] LCVA, 1674, 2, vol. 7, k. 101, Pr. Bobnio 1920.06.02 raportas vysk. Matulevičiui.

[35] Ten pat, k. 105–106.

[36] Ten pat, k. 124–126, kun. Bobnio birželio mėn. raporto vysk. Matulevičiui priedas (1920.09).

su savo sekretoriumi ir surengė parapijos gyventojų surašymą, norėdamas, kaip sakė, „padėti Vyskupui". Surašymas tęsėsi nuo gegužės 14 d. iki birželio pabaigos. Birželio 27 d. buvo sekmadienis su lietuviškomis pamaldomis. Minėta maištininkų grupė, sužinojusi, kad surašymo duomenys palankūs lenkams, pareiškė klebonui Bobniui neleisią laikyti pamaldų lietuvių kalba[37]. Dėl to grasinimo kun. Bobnis atvyko pas generalinį vikarą Kazimierą Michalkevičių, nes vysk. Matulaičio nebuvo. Michalkevičius sušaukė Kapitulos posėdį, kuriame buvo nutarta laikytis nustatytos tvarkos, kad neatrodytų, jog pasiduodama anarchistams[38]. Pasidarė neįmanoma laikyti pamaldas. Klebonas, laikydamasis gautų instrukcijų, paskelbė, kad artimiausiais sekmadieniais bus aukojamos šv. Mišios be giesmių.[39]

1920 m. liepos viduryje Giedraičiai atiteko rusams, o po kelių savaičių atsidūrė Lietuvos valstybėje. Po ketverių metų vysk. Matulaitis, prisimindamas konfliktus Giedraičiuose, galėjo su pagrįstu pasitenkinimu parašyti Apaštalų Sostui: „Tiek vyriausybė, tiek kai kurie kunigai visokiais būdais stengėsi, kad aš nusileisčiau. Tačiau kiek tik įmanoma spyriausi atremti tuos reikalavimus, nes jaučiau, kad iš manęs reikalaujama ir neteisingo, ir tikėjimui kenkiančio dalyko. O kaip parodė vėlesni įvykiai, kaip tik lenkai turėjo iš to naudos. 1920 m. Giedraičių parapija vėl atiteko Lietuvai. Tuomet ten įvesta tvarka liko ta pati ir dabar, taigi lenkai ir lietuviai turi tokias pat teises dėl pamaldų. Jeigu tuomet lenkams valdant iš bažnyčios būtų išguita lietuvių kalba, be abejonės, ir gavę valdžią lietuviai keršydami būtų išstūmę lenkų kalbą. Negalima leisti, kad kaip liūdnoje protestantizmo epochoje, taip ir mūsų nacionalizmo liga užsikrėtusiais laikais būtų taikomas principas „kieno valdžia, to ir religija"[40].

Kita parapija, kurioje buvo stengiamasi išstumti lietuvių kalbą iš bažnyčios, buvo Rodūnia. Šiuo pagrindu ten buvo kilęs konfliktas 1922–1924 m. Neabejotinai jis buvo susijęs su Lenkijos valdžios įsigalėjimu Vilniaus krašte 1922 m.

---

[37] Ten pat, k. 126, 130.

[38] Ten pat, k. 99, Kapitulos 1920.06.25 posėdžio protokolas.

[39] Ten pat, k. 127, kun. Pr. Bobnio birželio mėn. raporto vysk. Matulevičiui priedas.

[40] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *De turbis in ecclesia Radunensi relatio*, 4 VI 1924, p. 19.

Rodūnia buvo mišri, baltgudžių, lietuvių ir lenkų gyvenama parapija, priklausanti Naugarduko vaivadijos Lydos apskričiai. Pagal apaštalinio administratoriaus kun. Kazimiero Michalkevičiaus 1912 m. surašymą joje buvo 9 398 parapijiečiai, iš kurių 6 417 pasisakė vartojantys lenkų ir 2 981 – lietuvių kalbą[41]. Pasak šią parapiją pažinojusių lenkų ir lietuvių kunigų, konflikto metu lietuvių kalba čia kalbėjo per 3 tūkstančius žmonių[42]. Prelato Michalkevičiaus, kun. rektoriaus Jano Ušilos ir klebono Stanislavo Chodykos nuomone, lietuvių kalbos vartojimas čia buvo ne tik rekomenduotinas, bet ir būtinas[43].

Remdamasis tuo sąrašu, 1912 m. birželio 18 d. prelatas Michalkevičius nustatė pamaldų tvarką abiem kalbomis, lygiagrečiai vartotomis nuo XIX a. pabaigos[44].

Nuo 1912 m. parapijos klebonu buvo lenkas kun. Viktoras Kochanskis (Kochański), nesirūpinęs bažnyčios pastatais, ir už tai Vyskupas jam iškėlė bažnytinę bylą. Liepė pasikeisti parapijomis su (taip pat lenku) Buivydžių klebonu Juzefu Šolkovskiu (Szołkowski). Kun. Šolkovskis nenorėjo vykti į Rodūnią, nes ten apie jį sklandė užgaulūs gandai. Todėl Vyskupas paskyrė lenką kunigą. Stanislavą Chodyką, kuris 1918–1920 m. buvo Rodūnios vikaras, čia išmokęs lietuvių kalbą. Į parapiją jis atvyko 1922 m. gruodžio 16 d.[45] 1922 m. spalio 22-ąją, Švenčiausiojo Sakramento adoracijos lietuviams skirtą sekmadienį, vikarui ėmus skaityti Evangeliją lietuviškai, lenkai ėmė giedoti Konopnickos *Rotą* ir nutraukė pamaldas. Klebonas Kochanskis nesėkmingai stengėsi nutildyti giedančiuosius[46]. Iš tų, kurie trukdė pamaldoms lietuvių kalba, susidarė apie 25 asmenų grupė, kuri per dvejus metus neleido vartoti lietuvių kalbos, net ir tuomet, kai bažnyčia paprastai būdavo tuščia. Pavyzdžiui, 1923 m. balandžio 4 d., antradienį, kun. Stanislovas Micevičius norėjo atlikti reko-

[41] Ten pat, *De turbis ...*, p. 1.

[42] Ten pat, p. 2.

[43] Ten pat, p. 6–7.

[44] Ten pat, priedai, k. 1, *Ordo divini officii in ecclesia Radunensi*, p. 1.

[45] Ten pat, p. 14–15; 17-18; ten pat, priedai, p. 30–31: *Ex actis commissionis decreto de die 17 X 1922 an. ab Ordinario Vilnensi institutae ad indagandas res Radunenses, constantis sacerdotibus: Ludvico Bałoban tamquam praeside, Joanne Kuźmiński, decano et Venceslao Romanowski – protocollum*; ten pat, priedai, k. 32; *Schema declarationis*.

[46] Ten pat, priedai, k. 11–12: *Excerptum ex actibus investigationis [...] mense octobri 1922*.

lekcijas lietuviams. Minėta grupė, apsiginklavusi lazdomis, šūkaliodama: „Norite melstis lietuviškai – eikite į Kauną", išvaikė susirinkusiuosius[47].

Generalinis vikaras kun. Kazimieras Michalkevičius 1922 m. gruodžio 20 d. kreipėsi į Vilniaus apskrities teismo prokurorą nubausti kaltininkus, pridėdamas bažnytinės komisijos, kurią sudarė pirmininkas Lydos buv. Pijorų bažnyčios rektorius kun. Liudvikas Balobanas ir Rodūnės dekanas bei Nočios klebonas kun. Kuzminskis ir Hermaniškių klebonas Vaclavas Romanovskis, protokolą[48]. Tuo pačiu reikalu į tą patį prokurorą kreipėsi kun. Michalkevičius 1923 m. vasario 28[49], 1923 m. gegužės 4[50], 1923 m. rugsėjo 28 d[51]. Visada veltui. Vysk. Matulaičio pavedimu klebonas Stanislavas Chodyko asmeniškai prašė pagalbos Lydos seniūną[52]. Jo prašymą seniūnas persiuntė Rodūnios vaitui, kad pareikštų savo nuomonę. 1923 m. birželio 21 d. valsčiaus tarybos posėdyje nutarta, „kad bažnyčioje pamaldos vyktų lenkų kalba, o ne lietuvių". Vienas iš tarėjų, Antonis Šilko (Szyłko) tokią nutartį komentavo: „nereikia jokios Lietuvos"[53]. Akivaizdu, kad valstybinė valdžia uzurpavo teisę nustatyti pamaldų tvarką bažnyčioje.

Nerasdamas paramos pas vietinę valdžią, generalinis vikaras 1923 m. rugsėjo 28 d. kreipėsi į religijų reikalų ir viešojo švietimo bei teisingumo ministrus[54]. Taip pat be atsako. Klebonas Chodyko sistemingai pranešdavo vysk. Matulaičiui, kad triukšmadariai, jausdamiesi saugūs, vis labiau įžūlėjo kitaip mąstančių atžvilgiu. Buvo užkabinėjami žmonės, kurie bendraudavo su juo. Jis pats pasijuto nesaugus ir persikėlė į Nočią, o 1923 m. rugsėjo 11 d. paprašė atleisti iš klebono pareigų[55]. Iš čia toks kartus vysk. Matulaičio įrašas: „Jei tokie Žečpospolitos reikalai, stebiuosi, kad kokia nors netikėlių gauja, perėjusi per visas mišrias para-

[47] LCVA, 1674, 2, vol. 9, k. 112, kun. Jono Kuzminskio protokolas, nedatuotas.
[48] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *De turbis ...*, priedai, k. 10–11.
[49] Ten pat, k. 13.
[50] Ten pat, k. 14.
[51] Ten pat, k. 15.
[52] Ten pat, k. 12.
[53] LCVA, 1674, 2, vol. 9, k. 123–124.
[54] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *De turbis ...*, priedai, k. 19.
[55] LCVA, 1674, 2, vol. 9, k. 117–119.

pijas, dar ne visur sukėlė maištą"[56]. Todėl Vyskupas 1923 m. rugsėjo 28 d. paprašė nuncijų Laurį, kad užtartų centrinei valdžiai, ir informavo jį, jog, visiškai paliktas pasikliauti tik savo jėgomis, remdamasis Kanonų Teisės Kodeksu, ketina laikinai uždaryti Rodūnios bažnyčią, o atskirus tos parapijos kaimus priskirti kaimyninėms parapijoms[57]. Nuncijus, manydamas, kad čia kalbama tik apie trukdymus lietuviškai giedoti, siūlė bausti saikingai. Pažadėjo tarpininkauti pas valstybės valdžią[58]. Atsakyme vysk. Matulaitis paaiškino, kad kalbama apie visišką lietuvių kalbos išstūmimą, o su tuo negalima sutikti „nepakenkiant katalikybės reikalui", nes, nusileidus Rodūnioje, ir kitose mišriose parapijose bus išguita lietuvių kalba, o tada bus išmetama lenkų kalba Lietuvai priklausančiose 60 Vilniaus vyskupijos parapijų, kurių daugelis buvo mišrios[59].

1923 m. spalio 4 d. vysk. Matulaitis išleido laišką Rodūnios parapijiečiams. Priminęs 1912 m. nustatytą pamaldų tvarką, šiek tiek keisdamas ją lenkų naudai, kartu įspėdamas, kad jei ji nebus priimta, bažnyčia bus uždaryta, o parapija išskaidyta[60]. Laišką paskelbti ir išaiškinti jo prasmę nusiuntė seminarijos rektorių ir Kapitulos narį, lenką kun. Janą Ušilą. Jo misija buvo nesėkminga, todėl, vykdant įspėjimą, 1923 m. spalio 7 d. šventovė buvo uždaryta. Dėl to susirūpino sumaišties organizatoriai. Spalio 9 d. išsiuntė delegaciją pas nuncijų Laurį, reikalaudami atidaryti bažnyčią ir pašalinti kleboną Chodyką. Nuncijus delegatams perskaitė Vyskupo rugsėjo 28 d. laišką ir net gavo įspūdį, kad jie sutiko su nustatyta pamaldų tvarka. Pataręs Vyskupui neuždaryti bažnyčios, pridūrė, kad „darytų tai, ką laikys esant naudingiau Viešpatyje sielų gerovei ir parapijos ramybei"[61].

Grįžę į Rodūnią, delegatai, užuot darę, ką pasakė ir parašė nuncijus, parapijoje paskelbė, kad vysk. Matulevičius ir dekanas Kuzminskis bus atšaukti ir kad bus atsiųstas klebonas iš vidurio Lenkijos[62].

---

[56] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *De turbis* ..., k. 13.
[57] Ten pat, priedai, k. 20–21.
[58] Ten pat, k. 24, L. Laurio 1923.10.01 laiškas J. Matulevičiui.
[59] Ten pat, k. 25, J. Matulevičiaus 1923.10.09 laiškas L. Lauriui.
[60] Ten pat, k. 2.
[61] Ten pat, k. 9, L. Laurio 1923.10.12 laiškas J. Matulevičiui.
[62] Ten pat, *De turbis* ..., k. 11.

Generalinis vikaras vysk. Kazimieras Michalkevičius 1923 m. spalio 4 d. vėl išsiuntė laiškus Vidaus reikalų ministerijai[63] ir Naugarduko vaivadai[64]. 1923 m. lapkričio 8 d. vysk. Matulaitis pranešė dekanui Jonui Kuzminskiui apie Rodūnios parapijos padalijimą penkioms kaimyninėms parapijoms: Nočiai (didesnė dalis), Žirmūnams, Eišiškėms, Užbaliams ir Asavui[65]. Be to, Rodūnios parapijos Pelesos kaime, kur buvo lietuvių pastatyta koplyčia, Vyskupas leido laikyti pamaldas nelietuviui Nočios vikarui „visiems (ne tik lietuviams) ir su aiškia sąlyga, kad bažnyčioje, be lietuvių kalbos, bus vartojama ir lenkų kalba"[66].

Visi tie potvarkiai nepatiko tiek vaidų organizatoriams, tiek lenkų valdžiai. Lenkijos misija Vatikane 1924 m. balandžio 11 d. įteikė Romos Kurijai memorialą, su kuriuo nuncijus Lauris 1924 m. balandžio 30 d. supažindino Vyskupą[67], o po kelių dienų persiuntė jam du kivirčų organizatorių laiškus[68]. Savo ruožtu Užsienio reikalų ministerija 1924 m. gegužės 20 d. atsiuntė nuncijui memorialą, panašų į lenkų misijos memorialą. Nuncijus Lauris ir jį persiuntė Vyskupui, prašydamas į jį atsakyti[69].

1924 m. birželio 4 d. vysk. Matulaitis atsakė į abu vyriausybės memorialus kartu. Atsakymą sudarė tekstas (21 mašinraščio puslapis) ir 21 priedas (32 puslapiai). Vyskupas pažymėjo, kad abiejų memorialų autoriai skelbiasi besirūpiną religijos reikalais, o iš tikrųjų tik stengiasi spausti Vyskupą. Štai jie parašė, kad jau 50 Rodūnios parapijiečių užsirašė Jehovos liudytojais. Paklausti apie tai parapiją pažįstantys kunigai tai paneigė. Vyskupo nuomone, tai padaryti gali tik konflikto organizatoriai, nes yra netikintys žmonės ir neturintys jokių žmogiškų jausmų.

Tie patys memorialų autoriai rašė, kad Rodūnios parapijoje žmonės miršta be sakramentų, vaikai – be krikšto. Vyskupo paklausti kunigai atsakė, kad taip galėjo atsitikti tik dėl pačių žmonių nerūpestingumo ir apsileidimo. Pagaliau Rodūnios parapijiečiai žino, kad bet kurią akimirką gali gauti kunigą. Taigi

[63] Ten pat, priedas, k. 22.
[64] Ten pat, k. 23.
[65] Ten pat, k. 26–27.
[66] Ten pat, *De turbis* ..., k. 18–19.
[67] LCVA, 1674, 2, vol. 34, k. 18, L. Laurio 1924.04.30 laiškas J. Matulevičiui.
[68] Ten pat, k. 19, L. Laurio 1924.05.03 laiškas J. Matulevičiui, trūksta abiejų priedų.
[69] Ten pat, k. 22, L. Laurio 1924.05.22 laiškas J. Matulevičiui.

tai ne bažnyčios vyresnybės, bet kivirčų organizatorių ir tokius dalykus toleruojančios valstybinės valdžios kaltė[70].

Kaip matyti iš nuncijaus Laurio laiško, valstybinė valdžia pagrasino šį klausimą pateiksianti svarstyti Seimui. Pranešdamas apie tai, nuncijus, kaip visada, pridūrė: „Jūs, Ekscelencija, padarysite, ką laikysite tinkamu Viešpatyje"[71].

Išanalizavęs visą reikalą, vysk. Matulaitis padarė tokias išvadas:

1. Privalu palaikyti lietuvių kalbos vartojimą, kaip ir anksčiau; jos išstūmimas būtų nežmoniškas, neteisingas ir kenksmingas religijai dalykas.

2. Reikia išlaikyti nustatytą tvarką. Lenkai nesiskundžia turį per mažai pamaldų lenkų kalba, bet kad ir lietuviai nori turėti pamaldas lietuvių kalba.

3. Reikia pamokslus lietuvių kalba laikinai sakyti kitu laiku, kai bažnyčia tuščia. O jei ir tada lietuviams bus trukdoma jų klausytis, to nebus galima paaiškinti kitaip, kaip triukšmadarių priešiškumu ir neturėjimu bet kokių žmogiškų jausmų.

4. Absoliučiai negalima nusileisti kivirčų organizatoriams, nes išstums lietuvių kalbą ir iš kitų mišrių parapijų, kaip jau ir mėginama daryti, nes paskui lenkų kalba bus išstumiama iš tų parapijų, kuriose daugumą sudaro lietuviai[72].

Savo polemišką pranešimą vysk. Matulaitis baigė žodžiais: „Skaitydamas ir tirdamas tuos memorialus, negalėjau atsistebėti žmonių akiplėšiškumu, kad tie patys, kurie aiškiai buvo Rodūnės skandalo sumanytojai ir vykdytojai, taip begėdiškai, taip atkakliai savo kaltę suverčia kitiems, kitus skundžia, nesibaimina garsiai apšaukti kitus. Tiesiog nežinojau, kuo daugiau stebėtis ir dėl ko daugiau gailėtis, ar dėl to, kad autoriai tokiame trumpame tekste padarė tiek daug klaidų, tiek daug nepagrįstų priekaištų, tiek neteisingų tvirtinimų (kad nepasakius – melagysčių), ar dėl to, kad užteko drąsos tokius jokiais dokumentais nepagrįstus, akivaizdžiai tendencingus, melagingus, pilnus lengvabūdiškų ir akiplėšiškų priekaištų raštus teikti Apaštalų

[70] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *De turbis* ..., k. 16--17.
[71] LCVA, 1674, 2, vol. 34, L. Laurio 1924.05.22 laiškas J. Matulevičiui.
[72] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *De turbis* ..., k. 20.

Sostui, šiam garbingam ir svarbiam tribunolui, iš kurio nevalia tyčiotis"[73]. Šis pranešimas padarė įspūdį nuncijui Lauriui. Vieną egzempliorių jis išsiuntė į Romą, o pats ketino iškeltu reikalu kalbėti su valstybine valdžia 1924 m. birželio 12 d.[74]. Po susitikimo Ružanystoke su vysk. Matulaičiu 1924 m. birželio pradžioje jis pareiškė remsiąs Vyskupą sprendžiant Rodūnios ginčą[75].

Tuo metu Rodūnios gyventojai ieškojo kokios nors išmintingos išeities iš tokios keblios padėties. 1924 m. gegužės 22 d. vysk. Matulaitis pranešė nuncijui gavęs jų laiškų, kuriuose jie atsiriboja nuo maištininkų grupės, žada laikytis nustatytos tvarkos ir prašo skirti kunigą[76]. Remdamasis šiais geros valios ženklais, Vyskupas liepė 1924 m. gegužės 25 d. atidaryti bažnyčią ir paaukoti šv. Mišias su pamokslu abiem kalbomis. Su tokia užduotimi išsiuntė Vilniaus Jėzaus Širdies parapijos kleboną Antonį Bokščaniną. Jį lydėjo Rodūnios dekanas Jonas Kuzminskis, Butrimonių parapijos klebonas Nikodemas Abaravičius ir Paberžės klebonas Stanislavas Mažeika (Możejko). Nepaisant didelių sunkumų, pamaldos įvyko. Sakant pamokslą lietuvių kalba, buvo bandyta jį nutraukti. Kilo peštynės, bet, priešingai nei buvo rašyta spaudoje, bažnyčia nepaplūdo kraujais. Prie bažnyčios policija areštavo 6 žmones, daugiau lietuvių[77].

Sunkumų neįbaugintas vysk. J. Matulaitis liepė pakartoti bandymą po keturių dienų, gegužės 29 d., per Devintines. Šį kartą agitatoriai tarp gyventojų paskleidė melagingą žinią, jog gavę dvi telegramas iš Seimo, kuris ragina neleisti sakyti pamokslų lietuvių kalba, ir laukiantys atvykstant pasiuntinių, kurie juos instruktuos. Pamaldos buvo nutrauktos, ir Vyskupas buvo priverstas vėl uždaryti bažnyčią[78].

Gegužės 25 dienos įvykiai ir aktyvus lietuvių pusės dalyvavimas juose davė pagrindą religijos reikalų ministrui Boleslavui

---

[73] Ten pat, k. 20–21.

[74] LCVA, 1674, 2, vol. 34, k. 33, L. Laurio 1924.06.12 laiškas J. Matulevičiui.

[75] Ten pat, k. 361, L. Laurio 1924.06.25 laiškas J. Matulevičiui.

[76] Ten pat, k. 20.

[77] Ten pat, k. 166, Naugarduko vaivados Vl. Račkevičiaus raporto ištrauka ir skirtinga įvykių versija: k. 167–169; A. Bokščanino 1924.07.10 laiškas J. Matulevičiui; k. 171, J. Kuzminskio 1924.07.21 raportas.

[78] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *De turbis ...*, pagrindinis J. Matulevičiaus 1924.06.04 laiškas L. Lauriui.

Miklaševskiui (Mikłaszewski) parašyti moralizuojantį raštą Vilniaus vyskupijos dvasininkijai[79] ir Naugarduko vaivadai Vladislavui Račkevičiui, pasmerkti lietuvius kunigus, ypač dekaną kun. Joną Kuzminskį, straipsnyje *Dėl kivirčo Rodūnios bažnyčioje, kurį išprovokavo lietuvių kalbos įvedimas*[80]. Laikraštis „Ilustrowany Kurier Codzienny" išspausdino anoniminį laišką iš Vilniaus *Rodūnios bažnyčia paplūdo kraujais. Tokius vaisius duoda niekšiškas vyskupo Matulevičiaus darbas*[81]. Tuo remdamasis, karo reikalų ministras Vladislavas Sikorskis 1924 m. liepos 4 d. įteikė Religijų reikalų ir viešojo švietimo ministerijai memorialą dėl vysk. Matulaičio atšaukimo iš Vilniaus, argumentuodamas: „Šiandien jau lietuviai muša lenkus lenkiškose bažnyčiose, pavyzdžiui, Rodūnioje"[82].

Nepaisydamas nesėkmių, vysk. Matulaitis – kaip informuoja nuncijų 1924 m. liepą – Rodūnios parapijai skyrė naują kleboną – lietuviškai mokantį kun. Stanislavą Ščemirskį (Szczemirski). Tinkamai atmosferai sukurti į Rodūnią nusiuntė iš ten kilusį kun. Jurgį Andrukonį[83], kuriam per mėnesį pavyko nuraminti susipykusius tautiečius. 1924 m. liepos 27 d. parapijiečių delegacijos įteikė Vyskupui du prašymus atsiųsti kunigą, pasižadėdamos laikytis nustatytos tvarkos[84].

---

[79] LCVA, 1674, 2, vol. 9, k. 165, ministro B. Miklaševskio 1924.06.28 raštas Vilniaus kurijai.

[80] AAN, MWRiOP, 906, k. 452, vaivados Vl. Račkevičiaus 1924.07.21 raštas RRVŠM.

[81] „Ilustrowany Kurier Codzienny" 1924, nr. 168, 22 VI 1924; „Dziennik Wileński" 1924, nr. 186, ir kun. A. Bokščanino atitaisymas, ten pat, nr. 191.

[82] AAN, MWRiOP, 457, k. 178, Vl. Sikorskio 1924.07.04 memorialas RRVŠM.

[83] LCVA, 1674, 2, vol. 34, k. 39, L. Matulevičiaus 1924.07.25 laiškas L. Lauriui.

[84] Ten pat, k. 174–178, kun. J. Andrukonio 1924.07.10 raportas ir du Rodūnios parapijiečių 1924.07.27 prašymai vysk. J. Matulevičiui.

7.

„BAŽNYČIOS UŽDAVINYS – NE KALBŲ MOKYTI"

Buityje kalbantys baltgudiškai gyventojai religiniame gyvenime vartojo lenkų kalbą. Kunigas bažnyčioje lenkiškai skaitė Šventąjį Raštą, sakė pamokslus, o žmonės giedojo giesmes bei skaitė religines knygas taip pat lenkiškai. Negana to. Kadangi jėga būdavo brukamos stačiatikybė ir rusų kalba, jie klaidingai manė, jog lenkų kalba yra integrali katalikų tikėjimo dalis ir jie išpažįsta „lenkų tikėjimą", kad atsiskirtų nuo „rusų tikėjimo". Kad namie baltgudiškai kalbantis vaikas įeitų į suaugusiųjų religinį gyvenimą, jis turėjo susipažinti bent su lenkų kalbos pagrindais. Taigi per Bažnyčią jie būdavo lenkinami.

Tokia padėtis turėjo daugeriopų pasekmių. Pirmiausia žmonės buvo religiniu atžvilgiu apleisti. Lenkų kalba buvo religinės praktikos kalba, tegu ir artima baltgudžių kalbai, bet jiems svetima. Tokiam reiškiniui sielų ganytojas negalėjo būti abejingas, juo labiau, kad buvo susijęs su didele vyskupijos gyventojų dalimi, nesvarbu, ar jie laikė save lenkais, ar baltgudžiais. Be to, administracinė valdžia, siekdama planingos baltgudžių asimiliacijos, dėjo dideles pastangas, kad Katalikų Bažnyčia būtų lenkiškumo stiprinimo įrankiu. Kartu lenkų veikėjai suprato, kad lenkų skaičiaus didinimo akcija, panaudojant tam Bažnyčią, turi labai netvirtą pagrindą, nes remiasi liaudies tamsumu. Iš čia ir begalinis jų susierzinimas dėl kiekvienos Bažnyčios nepriklausomumo apraiškos ir baimė, kad kurią nors dieną baltgudžiai kunigai pasakys savo tautiečiams, jog jie yra ne „lenkų", bet katalikų tikėjimo išpažinėjai, ir jog Dievą taip pat galima garbinti baltgudiškai, kaip ir lenkiškai.

Didelė kliūtis įvedant baltgudžių kalbą į religinį gyvenimą buvo menkas gyventojų tautinis sąmoningumas, susijęs su žemu jų intelektualiniu išprusimu. To siekė ne parapijiečiai, o kunigai baltgudžiai. Negalima atmesti, kad kartais jiems vadovavo troškimas kelti tautinį sąmoningumą.

Kita kliūtis – tai neturtingas baltgudžių kalbos žodynas, ypač religijos srityje. Jo plėtimas ir gausinimas reikalavo laiko ir rimtų pastangų. Juo labiau vaikų mokymas ta kalba buvo neišvengiama būtinybė[1].

Laikui bėgant baltgudžiai vis labiau sąmonėjo ir reikalavo jiems priklausančių teisių. Taip pat ir ganytojai vis geriau suprato, jog reikia spręsti šią problemą. Vysk. Edvardas Ropas pirmasis ryžosi įvesti baltgudžių kalbą į Vilniaus vyskupijos bažnyčias. Jis buvo Vilniaus ordinaras 1903–1907 m., rusų valdžios pašalintas. 1917 m., žlugus caro valdžiai, naudodamasis savo įgaliojimais, ėmė vizituoti šiaurės rytinę vyskupijos dalį už fronto linijos, Dysnos apskritį. Vizitacijos metu jį lydintys kunigai sakė pamokslus baltgudžių kalba. Baigdamas ganytojo vizitaciją, išleido laišką, kuriame liepė liaudžiai geriau suprantama baltgudžių kalba katechizuoti ir sakyti pamokslus per atlaidus, keturiasdešimties valandų pamaldas kaimuose ir miesteliuose, šalia tradicinių pamokslų lenkų kalba[2]. Tokiu būdu baltgudžių kalba imta nuolat vartoti keturiose Dysnos parapijose: Borodzeničiuose, Drujoje, Pogostėje ir Šarkininkuose, o dar dešimtyje parapijų buvo vartojama kartkartėmis[3].

Palaimintasis Jurgis laikė save visų diecezijos tautų vyskupu, į visus žiūrėjo vienodai ir sakė, kad visiems lygiai tarnaus[4]. Šią nuostatą jis išsakė pokalbyje su kun. Cikota: „Sakiau, kad aš gudų atgijimui ne tik nesipriešiu, bet remsiu, kad jis iš vagos neiškryptų. [...] Pridėjau, man nerūpi tautybės, bet aš remsiu jų darbą štai dėl ko: 1) matau, kad baltgudžių liaudis tamsi, nemoka katekizmo, nemoka išpažinties atlikti, ge-

[1] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, Litterae, Series II, Bo-Bz, ks. Ildefons Bobicz, *Odpowiedź Białorusinowi katolikowi*, 3 X 1923. – Vertime vartojame formą „baltgudžiai", nes ją vartojo vysk. J. Matulaitis. Kitos formos būtų „gudai", „baltarusiai". (*Red.*)

[2] J. Garbiński, *Wprowadzenie*, in: J.Garbiński, J. Turonek, *Białoruski ruch chreścijański XX wieku*, Warszawa 2003, p. XXIV, platus E. Ropo laiško fragmentas.

[3] A. Stankiewicz, *Rodnaja mova u świątyniach*, Wilnia 1929, p. 98–106, 124.

[4] *Journal*, p. 206 (*Užrašai*, p. 157).

riausia tų dalykų išmoks, jei bus mokoma savo gimtąja kalba; - 2) baltgudžiai atbudo, atgijo, kyla; jei kunigai ir katalikai nepakreips to judėjimo į tikras vėžes, tai jis nukryps ir eis prieš Bažnyčią; - 3) Bažnyčios uždavinys ne kalbų mokyti, o išganymo dalykų – suprantama, liaudies kalba; 4) baltgudžiai susipratę kaltins paskui Bažnyčią, jei Ji juos nutautyt stengtųsi; - 5) mums turi rūpėti ir stačiatikiai gudai, ir buvę unitai; prie šių mes galėsime prieiti tik baltgudiškai Dievo žodį jiems skelbiant; tai kaip tik savo priederme ir pašaukimu privalėtų laikyti kunigai baltgudžiai"[5].

Dar stipriau tai pabrėžė, kalbėdamas Vilniaus klierikams, kurie netrukus turėjo priimti šventimus: „Sakiau visiems: būk, Tamista, galų gale kuo nori; tik turėk kunigo apaštalo širdį ir patekęs į parapiją tikrai atsidėjęs tarnauk žmonėms, prie jų taikindamas, o ne versdamas, kad jie pagal tavo norus svetimos jiems kalbos mokytųsi. Jėzus mus siuntė tikybos mokyti, Evangelijos skelbtų, o ne kalbų mokytų. Jėzus įsakęs yra mums žmonių išganymu rūpintis, o ne liaudies aklumu ir tamsumu naudojantis, savo tautines politikas varinėti"[6].

Savo simpatiją baltgudžiams ir jų kalbai vysk. Matulaitis ketino parodyti savo ingreso į katedrą dieną. Norėjo, kad probulė būtų perskaityta ir gudų kalba, net paprašė gudą kun. Vladislavą Toločką parašyti jam pamokslą gudiškai. Tačiau Kapitula, iškilmių šeimininkė, tam ketinimui griežtai pasipriešino[7].

Jau pirmaisiais savo vyskupystės mėnesiais jis keliskart susidūrė su baltgudžių kalbos klausimu. 1919 m. vasario 27 d. jį aplankė kun. Mykolas Žukas, Lebedzievo vikaras, ir klausė, ar galima mokyti vaikus gudiškai, nes kitaip jie nesupranta. Vyskupas leido. Paklausus, ar ir pamokslus galima sakyti šia kalba, Vyskupas paliko tai jo nuožiūrai. Tik įspėjo, kad „nebūtų dėl to bažnyčioje riaušių ir kad lenkai turėtų kas reikia". Ir užbaigė: „Išpažinties visi žmonės baltgudiškai einą. Bet kartą tas baltgudžių kalbos dalykas reik atlikti. Tu man taip nekatalikiškai dalykus imkie"[8].

---

[5] *Journal*, p. 206–207 (*Užrašai*, p. 157).
[6] *Journal*, p. 231 (*Užrašai*, p. 179).
[7] *Journal*, p. 149, 153–155 (*Užrašai*, 108, 110–111).
[8] *Journal*, p. 207 (*Užrašai*, p. 158).

Savo tarnystės pradžioje Vyskupas taip pat susidūrė su pagarsinta problema, ypač iš lenkų pusės, būk baltgudžiai nenorį kalbėti savo kalba. 1919 m. kovo 19 d. pas Vyskupą atvyko delegacija iš Idoltos, „nori, kad jiems leisčiau naują parapiją įsikurti. [...] Viens tų vyrų šiaip taip laužydamas kalbėjo lenkiškai, labai sunkiai jam ėjo [...]; kitu du tylėjo. Matydamas juos esant tikrus gudus, paprašiau, kad kalbėtų „po prostu" – gudiškai. Žmonės kaip ne tie pasidarė, net jų veidai nušvito... [...] Pasakojo, kad jų klebonas kun. Ildefonsas Bobičas vaikus moko katekizmo gudiškai, o pamokslus sako vieną lenkiškai, kitą gudiškai. Paklausti, kuria kalba geriau supranta, atsakė: „Viedama, što po prostu – Žinoma, gudiškai". Vyskupas taip pat užrašė: „Pasakiau, kad nesigėdėtų savo kalbos, nes ji taip pat Dievo duota, kaip rusų, lenkų ir lietuvių. [...] Žmonės džiaugdamiesi išėjo. Kiekvienam sava kalba mieliau ir gana. O man čia kunigai lenkininkai prispyrę stengėsi įkalbėti, kad gudai puikiausiai supranta lenkiškai, kad jie nieku būdu nenorį, kad į juos kalbėtum gudiškai. Matau, kad man reik kuo greičiausia mokytis gudiškai[9]".

Vysk. Matulaičio sprendimas sielovadoje vartoti gudų kalbą sutiko su kunigų baltgudžių postulatais. 1919 m. birželio 8–9 d. ir 1921 m. liepos 12–13 d. kunigų suvažiavimuose, 1920 ir 1921 m. memorialuose nuncijui bei 1925 m. Lenkijos Episkopato konferencijoje jie reikalavo įvesti gudų kalbą baltgudžių gyvenamose parapijose, kunigų seminarijoje bei priskirti jiems vieną bažnyčią Vilniuje[10]. Tačiau trūko visuomenės reikalavimų.

Nestabili politinė padėtis ir nesibaigiantys tautiniai ginčai nebuvo palankus klimatas tokiai sunkiai ir sudėtingai kalbos vartojimo pakeitimo bažnyčiose operacijai. Dėl vyskupijos gerovės ir viešos ramybės Vyskupas laikinai nesiėmė įgyvendinti savo planų. 1921 m. vasario 19 d. kalbėdamasis su Vidurio Lietuvos Laikinosios valdymo komisijos vicepirmininku gen. Stefanu Mokšeckiu (Mokrzecki), Vyskupas pasakė: „Pagaliaus, kalbų atžvilgiu aš dar jokių atmainų bažnyčiose iki šiol nesu daręs; visa ką kol karas ir neramūs laikai, paturiu, kaip mano pirmtakūnų

[9] *Journal*, p. 219 (*Užrašai*, p. 167–168).
[10] A. Stankiewicz, *Rodnaja mowa* ..., cit. v., p. 129–130, 132–133, 143.

buvo palikta. Išleidau įsakymą, kad be mano ypatingo leidimo kol kas kalbų atžvilgiu jokių atmainų nedarytų.

Baltgudžių kalbą įvedė į Bažnyčią Disnos dekanate JE. Arcivysk. Ropp'as, o Minsko dijacezijoj JE. vysk. Łoziński, abudu lenku. Aš kol kas tik prašiau kunigų, kad bent vaikeliams, kur reikia, aiškintų katekizmą suprantama jiems kalba, vadinas, baltgudiškai. Kur sakoma pamokslai baltgudiškai, negirdėjau, kad kenktų katalikybei. Priešingai, ten daug baltgudžių stačiatikių lanko bažnyčią, ten jie ima į katalikybės pusę linkti, o net pasitaiko, kad ir atvirsta. Bet dabartės, kol tokia politinė padėtis, dar ne laikas tie dalykai galutinai spręsti"[11].

Kada vysk. Matulaitis išleido tokį potvarkį, nepavyko nustatyti. O nutarimas dėl vaikų mokymo jiems suprantama kalba, taigi ir baltgudiškai, buvo priimtas 1919 m. rugsėjo 19–20 d. įvykusiame dekanų susirinkime[12].

Laikydamasis prisiimtų nuostatų, vysk. Matulaitis neleido, kad baltgudžių kalba nebebūtų vartojama tose Dysnos srities parapijose, kuriose ją buvo įvedęs vysk. Edvardas Ropas, nors buvo stengtasi. Pavyzdžiui, policijos viršininkas M. Staškevičius 1921 m. spalio 28 d. stengėsi palenkti kun. Zenoną Jakutį, kad liautųsi kalbėjęs baltgudiškai Šarkovščinos bažnyčioje, o kai kunigas atsisakė, agitavo prieš jį parapijoje, net su policija atėjo į šventovę, įžeidžiamai kalbėdamas apie Vyskupą ir kunigus[13].

Pro memoria Lenkijos vyriausybei autoriai rašo vysk. Vladislavui Bandurskiui apie Borodzeničių parapijos Jodos miestelio gyventojų skundą klebonu Viktoru Šutovičiumi, kuris nenori pridėtinių pamaldų laikyti kita kalba nei baltgudžių, kai jie patys norėtų pamaldų lenkiškai[14]. Tačiau nerašo, kiek žmonių tuo buvo nepatenkinti. O Drujos parapijoje, Malkovščiznoje, vietos dvarininkas Juzefas Jacyna mėgino sutrukdyti baltgudžių kalba sakomą pamokslą, šaukdamas: „Mums nereikia čia baltgudizmo, čia Lenkija, uždarysime bažnyčią". Nuo susirinkusiųjų

---

[11] *Journal*, p. 294–295 (*Užrašai*, p. 241–242).
[12] A. Stankiewicz, *Rodnaja mowa* ..., cit. v., p. 128.
[13] Ten pat, p. 138–139.
[14] AAN, MWRiOP 457, k. 125.

susidorojimo jį išgelbėjo vietos kunigai Josipas Hermanovičius ir Andriejus Cikota[15].

Drujos parapijos bažnyčioje, nors pamokslai buvo sakomi po mišparų, kai šiaip jau paprastai būdavo tuščia, grupė lenkų grasino klebonui skandalais[16]. Klebono Andriejaus Cikotos prašymu vysk. Matulaitis 1925 m. liepos 7 d. patvirtino pamaldų tvarką, kuri buvo nusistovėjusi Drujos bažnyčioje, remiantis Lenkijos Episkopato konferencijos 1925 m. gegužės 29 d. nutarimu, „kad būtų geranoriškai atsižvelgta į dvasinius visų Lenkijos Respublikos visų tautybių tikinčiųjų poreikius"[17]. Analogiškus dokumentus išleido Bartkovščiznai ir Užsvyriams. Baltgudžių kalba nustota vartoti Užsvyrių 1926 m., Bartkovščiznoje – 1927[18], o Drujos bažnyčioje – apie 1929 m.[19]

Nors vysk. Matulaitis buvo įsitikinęs, kad dar neatėjo laikas imti vartoti bažnyčiose baltgudžių kalbą, kartais pasitaikydavo, kad baltgudžiai kunigai tai darydavo savo iniciatyva ir savo atsakomybe.

Pavaduodamas Lopienicų kleboną Josipą Hermanovičių, kun. Konstantas Stepovičius 1919 m. liepos 27 d. ir rugpjūčio 3 d. sakė pamokslus gudų kalba. Pasak klebono, parapijiečiai nesipriešino, tik prašė, kad būtų ir lenkiškas pamokslas. Tačiau aplinkiniai lenkai kunigai nutarė neleisti vartoti baltgudžių kalbos, boikotuodami kun. Hermanovičių ir jo parapiją. Baltgudžių kalba sukėlė gyvą stačiatikių susidomėjimą, kurie „su dideliu noru ateidavo į Lopienicų bažnyčią". Tačiau vysk. Matulaitis liepė grįžti prie ankstesnės tvarkos, be abejonės, su dideliu skausmu[20].

Memorialų nuncijui Lorencui Lauriui ir Lenkijos vyriausybei autoriai rašo, kad naujai paskirtas Lavoriškių klebonas Janas Semaškevičius (Siemaszkiewicz) paskelbė 1920 m. rugsėjo 8 d. po mišparų sakysiąs pamokslą gudų kalba. Grupė parapijiečių

---

[15] A. Stankiewicz, *Rodnaja mowa ...*, cit. v., p. 167–169.

[16] T. Podziawo, *Wspomnienia*, Warszawa 2001, p. 65.

[17] *Litterae*, p. 311, tvirtinimo aktas, 1925.07.07.

[18] A. Stankiewicz, *Rodnaja mowa ...*, cit. v., p. 148–153, 166.

[19] [19] AAN, MWRiOP 401, k. 90, Katalikų skyriaus išaiškinimas Tautų Sąjungai dėl kai kurių Baltgudžių Seimo Klubo peticijos punktų, 1930.11.28.

[20] [20] A. Stankiewicz, *Rodnaja mowa ...*, cit. v., p. 128, kun. Josipo Hermanovičiaus laiškas.

pagrasino muštynėmis, jei jis bandys įgyvendinti savo ketinimą. Minėti autoriai pabrėžia, kad tai lietuvių valdžios darbas, taigi nė kalbos negali būti apie kokią nors agitaciją iš Lenkijos valdžios pusės[21]. Tačiau čia veikė visai kita spyruoklė. Lavoriškių parapijietis A. Jankovskis rašo, kad parapijoje gyveno buvęs klebonas Konstantas Gruzdzis (Gruźdź), kuris paskelbus apie šį pamokslą „ėmė gąsdinti žmones, jog baltgudžiai yra mariavitai ir nori į bažnyčią įvesti stačiatikybę"[22].

Borūnų parapijos klebonas kun. Michalas Piatrouskis vykdė baltgudžių švietimo akciją. Jis kalbėjo su jais „po prostemu". Todėl vietos dekanas kun. Česlavas Gurskis, apie kurį buvo kalbama, kad bendradarbiauja su policija ir skundžia kunigus[23], jį įspėjo nekalbėti su liaudimi baltgudiškai, nes jo elgesiu susidomėjo visi valdžios organai ir gali dėl to nukentėti[24]. Kun. Piatrouskis neįvedė gudų kalbos vartojimo bažnyčioje. Vienintelį pamokslą šia kalba 1920 m. rugpjūčio 15 d. pasakė kun. Adamas Stankevičius[25]. 1921 m. vasario 19 d. Vidurio Lietuvos Laikinosios valdymo komisijos vicepirmininkas Stefanas Mokšeckis pareikalavo, kad vysk. Matulaitis pašalintų kun. Piatrouskį, nes Borūnai turi būti lenkų kultūros centras. Vyskupas atsakė, kad religiniu atžvilgiu kun. Piatrouskis yra geras klebonas, žmonės jį labai myli ir gerbia. Dirba tarp savo tautiečių, taip ir turi būti[26]. Po kelių mėnesių kun. Piatrouskis buvo suimtas[27].

1918 m. kovo 25 d. Gudija buvo paskelbta nepriklausoma respublika, ir šią dieną baltgudžiai laikė savo tautine švente. Per šio įvykio metines jie rinkdavosi į bendras pamaldas Vilniaus Bonifratrų bažnyčioje. 1920 m. jie paprašė vysk. Matulaitį leisti pasakyti pamokslą baltgudžių kalba. Tačiau Vyskupas išaiškino delegacijai, kad įtemptoje Vilniaus atmosferoje tai gali sukurstyti prieš juos lenkus. Pamokslo nebuvo. Savo ruožtu

---

[21] AAN, MWRiOP 457, k. 124, *Pro memoria do rządu polskiego; A son Excellence le nonce apostolique en Pologne Monseigneur Laurent Lauri*, Wilno [1923], p. 23.

[22] „Gazeta Krajowa" 1921, nr. 92, (04.27), p. 3.

[23] *Journal*, p. 296 (*Užrašai*, p. 254).

[24] A. Stankiewicz, *Rodnaja mowa* ..., cit. v., p. 130, kun. Č. Gurskio 1919.08.23 laiškas kun. M. Piatrouskiui.

[25] Ten pat, p. 130.

[26] *Journal*, p. 293–295 (*Užrašai*, p. 253).

[27] A. Stankiewicz, *Rodnaja mowa* ..., cit. v., p. 137.

1921 m. kun. Adamas Stankevičius, neprašydamas nei Vyskupo, nei bažnyčios rektoriaus kun. Vincento Zajančkausko leidimo, pasakė pamokslą ir užvedė giesmę gudiškai.

Netrukus generalinis vikaras Kazimieras Michalkevičius ir kurijos kancleris Liucijanas Chaleckis informavo Vyskupą, kad mieste agituojama prieš jį, o „Rzeczpospolita" paskelbė interpeliaciją Bažnyčios vyresnybei, klausdama, kodėl Bažnyčia yra gudinama. Įspėjo, kad žmonės gali Vyskupą apmėtyti kiaušiniais, kaip tai neseniai atsitiko Tautų Sąjungos atstovui A. Šardinjì (Chardigny), ir išdaužyti jo namų langus. Į tai Vyskupas atsakė, kad nieko negali patarti. Jei apmėtys kiaušiniais, nusipraus, o jei išdaužys stiklus – į rėmus įstatys kartoną. Tik nutarė įspėti kun. Stankevičių ir pavedė kun. Zajančkauskui duoti paaiškinimą spaudai[28]. Atvyko ir prelatas Karolis Baika (Bajko) su kunigų įspėjimais. Vysk. Matulaitis pasakė: „...tiesa, dar ne laikas čia įvesti į Bažnyčią baltgudžių kalba: ypač neprotinga būtų tai dabar daryti tokiais laikais ir aplinkybėmis; bet ateityje tai neišvengiama. Visos tautos savo teisių reikalauja, pareikalaus ir baltgudžiai; jų atgimimo nieks nesustabdys"[29].

Baltgudžių troškimą turėti Vilniuje savo bažnyčią pavyko iš dalies įgyvendinti. Būtent kunigai lietuviai leido jiems naudotis savąja Šv. Mikalojaus bažnyčia. Nuo 1921 m. lapkričio 1 d. 10 val. čia reguliariai vykdavo pamaldos su pamokslu ir giesmėmis gudų kalba[30]. Vilniaus sąlygomis tai buvo neabejotinai didelis laimėjimas.

Kun. dr. Ildefonsas Bobičius į gudų kalbą išvertė sekmadienio šv. Mišių Evangelijas, pridėjo savo homilijas ir pavadino „Niadzielašnija Ewanhelii i Nawuki". Prieš išspausdinant darbas buvo pateiktas lietuviui kun. Petrui Kraujaliui recenzuoti. Įvertinimas buvo teigiamas, savo nuomonę apie ją pareiškė ir keli kunigai baltgudžiai.

Tačiau, atrodo, Vyskupas abejojo, ar tokiu pagrindu gali leisti knygą spausdinti ir naudotis ja iš sakyklos. Kancleris Liucijanas Chaleckis paprašė jėzuito Varšuvos Universiteto Šventojo Rašto

---

[28] *Journal*, p. 318-320 (*Užrašai*, p. 262–264).
[29] *Journal*, p. 324 (*Užrašai*, p. 268).
[30] A. Stankiewicz, *Rodnaja mowa* ..., cit. v., p. 132.

profesoriaus t. Vladislavo Ščepanskio (Szczepański) nuomonės. Savo laiške jis pabrėžė, kad nėra gudų kalbos žodyno ir kad tai bus pirmasis sekmadienio Evangelijų vertimas[31]. Kun. Ščepanskis, nesigilindamas į vertimo tekstą ir remdamasis kun. Chaleckio informacijomis bei tuo, kad baltgudžiai naudojasi lenkiškuoju tekstu, davė neigiamą atsakymą. Kun. Ščepanskio argumentacijoje taip pat nuskamba solidarumo su lenkais gaida dėl to, kad baltgudžių kalba nebūtų įleidžiama į bažnytinį gyvenimą; jis rašo: „Juk jau pati ganytojo išmintis ir meilė absoliučiai *sub gravi* [sunkios nuodėmės grėsme, *lot.* – *Red.*/ neleidžia Vyskupui tokių perikopių įvesti į sakyklas kaip bažnytinį tekstą, jei baiminamasi, kad sukels vaidus ir nesantaiką parapijose vietoj susitelkimo, jei ankstesnė praktika buvo kitokia, jei pakraščių liaudis supranta vertimą į kitą gimininišką, iki šiol vartotą kalbą"[32].

Cenzorius kun. Kraujalis, polemizuodamas su kun. Ščepanskiu, laikėsi savo teigiamos nuomonės, priekaištavo jam, kad nepateikia esminių argumentų ir įrodinėjo, kad baltgudžių kalba turi gramatiką, žodynų ir kad Šventojo Rašto vertimas jau turi savo tradiciją. Polemiką baigė šv. Augustino žodžiais: „Geriau, kai mus peikia gramatikai (pridursiu nuo savęs: dabar politikai), nei mūsų nesupranta žmonės"[33].

Kun. Adamo Stankevičiaus redaguota knyga buvo 1923 m. išleista su vysk. Matulevičiaus aprobata. Ji buvo didelė parama sielovadai baltgudžių kalba. Ant Vyskupo pasipylė žaibai iš „Dziennik Wileński" puslapių[34].

Baltgudžių kalbos reikalas labiausiai išgarsėjo Žodiškėse. 1924 m. šioje parapijoje buvo 3 000 žmonių[35]. Ji priklausė Švenčionių apskričiai, kurioje bent 75 % gyventojų buvo baltgudžiai[36]. Nuo 1921 m. parapijos klebonu buvo kun. Vincentas Hadleuskis

---

[31] LCVA 1674, 2, vol. 24, k. 2, L. Chaleckio 1921.07.13 laiškas Vl. Ščepanskiui.

[32] Ten pat, k. 4, Vl. Ščepanskio 1921.07.23 laiškas L. Chaleckiui.

[33] Ten pat, k. 5-9, P. Kraujalio 1921.08.03 laiškas vysk. Matulevičiui.

[34] J. Dziśnieńczyk, *Kto tu winien*, „Dziennik Wileński" 1924, nr. 20; panašiai: BLAN, F 43-7080, *Memoriał ...*, p. 13.

[35] *Catalogus [...] Dioecesis Vilnensis* [...] 1925, p. 91.

[36] J. Janczak i T. Ładogórski, *Zarys rozmieszczenia narodowości na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, in: PAN, *Historia Polski*, t. IV, Warszawa 1966, žemėlapis priede.

(Godlewski). Žinodamas, kad vysk. Matulaitis puikiai supranta baltgudžių kalbos vartojimo reikšmę sielovadoje, bet ir kaip jis yra suvaržytas išorinių sąlygų[37], nuo 1924 m. rugsėjo 7 d. savo atsakomybe ėmė sakyti pamokslus gudų kalba. Šį savo žingsnį pagrindė bažnytiniais dokumentais dėl baltgudžių kalbos ir 1924 m. liepos 31 d. kalbų nuostatais, kurie davė žmonėms stimulą reikalauti gudų kalbos vartojimo taip pat ir bažnyčioje[38]. Pirmąjį pamokslą, pasak palankiai baltgudžių kalbos atžvilgiu nusiteikusio laikraščio „Przegląd Wileński", „apskritai geranoriškai priėmė vyrai, o moterys – šiek tiek ironiškai". Baltgudžių liaudis baiminosi naujovių. Po kelių „bandomųjų" pamokslų iš 22 asmenų susidedantis parapijos komitetas vienu balsu prieš ir dviem susilaikius nutarė, kad pamokslai turi būti sakomi vien tik gudų kalba. Nenorintieji gudų kalbos surinko 304 parašus ir išsiuntė delegaciją pas vysk. Matulaitį bei vyriausybės delegatą, reikalaudami kun. Hadleuskio ir gudų kalbos atšaukimo[39]. Taip pat protestą vyriausybės delegatui Vladislavui Račkevičiui įteikė vietos mokytojai ir gminos valdžia[40].

1924 m. lapkričio 11 d. Vyskupas griežtai įspėjo kun. Hadleuskį, liepė nedelsiant grąžinti panaikintus lenkiškus pamokslus, liepė pasiaiškinti dėl jam vyriausybės delegato išsakytų priekaištų, tačiau, atsižvelgdamas į įvykusį faktą, pripažino įvestą baltgudžių kalbą[41]. Lenkų ambicijos buvo labai užgautos, ir po sumos sakomuose pamoksluose lenkų kalba pasilikdavo daugiausia 25-30 žmonių. O pamokslai gudų kalba tapo dideliu įvykiu ir buvo gausiai lankomi. Kun. Hadleuskis po kelių mėnesių padarė išvadą, kad pamokslai lenkų kalba kiekvieną sekmadienį yra netikslingi ir paprašė Ordinarą apsiriboti tik sakomu pamokslu per didesnes šventes[42]. Dėl to prašymo vysk.

---

[37] W. Hadleuski, *Z uspaminau ab św. p. arcybiskupie J. Matulewiču*, in: AJM, p. 304.

[38] AAN, MWRiOP, 904, k. 130–132, in: Hadleuskis – vysk. Matulevičiui (1924. 11. 15); 1924.17.31 Nuostatai dėl kalbų, leidžiantys plačiau vartoti, tarp kitų, ir gudų kalbą mokyklose, teismuose, notariatuose, įstaigose /Dziennik Ustaw R. P., 1924, nr. 73. poz. 724, nr. 78, poz. 757 ir 766/.

[39] S. Niestański, *Plebiscyt w Żodziszkach*, in: „Przegląd Wileński" 1925, nr. 8, p. 3; „Dziennik Wileński" 1925, nr. 96.

[40] „Dziennik Wileński" 1924, nr. 255, p. 3.

[41] AAN, MWRiOP, 904, k. 125, Matulevičius – RRVŠ ministrui Stanislavui Grabskiui (1925.06.21); ten pat, k. 130, kun. Hadleuskis – vysk. Matulevičiui (1924.11.15).

[42] Ten pat, k. 133–134, kun. Hadleuskis – vysk. Matulevičiui (1925.02.26).

Matulaitis sudarė komisiją, kuri turėjo patikrinti, koks yra abiejų kalbų vartojimo santykis. Komisiją sudarė Svyrių dekanas Valerijanas Holiakas, Daniuševo klebonas Stanislavas Kuderevskis bei Kobylniko klebonas Kazimiežas Pavlovičius[43]. Visi buvo lenkai, todėl Žodiškių parapijiečiai įteikė Vyskupui protestą, reikalaudami, kad komisijos sudėtyje būtų bent vienas baltgudis. Tačiau Vyskupas į protestą neatsižvelgė. Numatytas surašymas balandžio 26 dieną nepavyko. Ir lenkai, ir baltgudžiai sukvietė savo tautiečius iš aplinkinių parapijų[44]. Įtemptoje atmosferoje prieita iki peštynių. Tik sparčiais policijos veiksmais buvo atstatyta ramybė. Komisijai pavyko suskaičiuoti 300 lenkų ir 400 baltgudžių[45]. Sunku pasakyti, kiek tie duomenys atitiko tikrąją Žodiškių gyventojų troškimų padėtį; kad ir kaip ten būtų, žemėlapis rodo, kad tose apylinkėse, šeimose baltgudžių kalba kalbėjo mažiausiai 75 % žmonių[46].

Tai buvo vienintelis bandymas nustatyti abiejų tautybių gyventojų skaičiaus santykį ir išspręsti lenkų-gudų kalbų konfliktą. „Surašymo" reikalas išjudino visų pakopų policinę valdžią, pradedant Švenčionių apskrities policija, toliau politine policija Vilniuje[47] ir baigiant Vidaus reikalų ministerija.

Remdamasi surinkta medžiaga, Vidaus reikalų ministerija 1925 m. gegužės 15 d. rašte Religijų reikalų ir viešojo švietimo ministerijai pateikė savą muštynių Žodiškėse interpretaciją. Ten rašoma: „Kaip rodo Vilniaus srities politinės policijos valdybos ataskaita, balsavimas už pamaldas baltgudžių kalba Žodiškių bažnyčioje įvyko su vysk. Matulevičiaus žinia ir sutikimu, ir tai rodo pastarojo siekį apeiti konkordato nutarimo 23 straipsnį dar prieš jam įsigaliojant ir imti per pamaldas *via facti* vartoti baltgudžių ir lietuvių kalbas. Galimas dalykas, kad to paties bus siekiama ir kitose Vilniaus vyskupijos parapijose. Kadangi

---

43 Ten pat, k. 137, Švenčionių apskrities policijos valdyba – V nuovados prokuroro padėjėjui, 1925.05.06.

44 „Przegląd Wileński" 1925, nr. 8, p. 3–4.

45 AAN, MWRiOP, 904, k. 135, vyriausybės delegato Vl. Račkevičiaus 1925.06.26 raštas Religijų reikalų ir viešojo švietimo ministerijai.

46 J. Janczak i T. Ładogórski, *Zarys rozmieszczenia* ..., cit. v., priedas – žemėlapis.

47 AAN, MWRiOP, 904, k. 137, Švenčionių apskrities policijos valdybos 1925.05.06 raštas V nuovados prokuroro padėjėjui; ten pat, k. 122, Vilniaus politinė policija – Vidaus reikalų ministerijai.

tokius įvykius paprastai lydi protų drumstimas ir viešosios tvarkos pažeidimai, drįstu atkreipti pono ministro dėmesį, ar nebūtų tikslinga atitinkamai paspausti Vilniaus vyskupjos kuriją, kad susilaikytų nuo potvarkių, keičiančių esamus kalbinius santykius pamaldose plebiscito būdu"[48].

RRVŠ ministras Stanislavas Grabskis, paskatintas Vidaus reikalų ministerijos, 1925 m. gegužės 30 d. parašė vysk. Matulevičiui raštą, kuriame reiškia kun. Hadleuskiui priekaištą, metamą visiems kunigams lietuviams ir baltgudžiams, kad iki jo atvykimo viešpatavo ramybė, o dabar „prasidėjo baltgudiška agitacija ir visokie konfliktai tuo pagrindu", ir kad už balandžio 26 d. peštynes yra atsakingas jis kartu su vysk. Matulevičiumi, įgaliojusiu komisiją „surengti parapijoje balsavimą dėl pamaldų baltgudžių kalba įvedimo". Ministras nekartoja vidaus reikalų ministro priekaišto, kad Vyskupas nori įvykusių faktų pagrindu apeiti dar neįsigaliojusį konkordatą, tačiau tvirtina, kad konkordatas jau moraliai įpareigoja ir Vyskupas kaltas dėl jo pažeidimo, o kompetentingą šiais klausimais Vyskupų Konferenciją pastato prieš įvykusį faktą[49].

Gegužės 29 d. vyskupas Matulaitis dalyvavo Vyskupų konferencijoje ir posėdyje išdėstė Žodiškių bylą. Konferencija priėmė rezoliuciją, „jog laikosi nuostatos, kad geranoriškai ir teisingai būtų atsižvelgiama į dvasinius poreikius visų Lenkijos Respublikos tikinčiųjų, neskirstant jų pagal tautybes"[50].

Remdamasi tuo nutarimu, Vilniaus kurija ordinaro pavedimu išleido potvarkį, kuriuo patvirtino Žodiškių bažnyčioje nusistovėjusią pamaldų tvarką, tai reiškia, kad pamokslai baltgudžių kalba turi būti sakomi sumos metu, o lenkų – tuojau pat po jos[51]. Taigi bažnytinė pusė kalbos klausimą išsprendė.

Į RRVŠM raštą Vyskupas atsakė birželio 21 d., taigi savaitę prieš atsisakydamas pareigų. Ministrui Grabskiui paaiškino,

---

[48] AAN, MWRiOP, 904, k. 121; minimasis Konkordato 23 straipsnis sako, kad „joks kalbos, vartojamos lotynų apeigų vyskupijose per pamokslus, papildomas pamaldas ir kitas paskaitas, išskyrus paskaitas seminarijose, pakeitimas nebus vykdomas kitaip, nei specialiu Lotynų apeigų vyskupų konferencijos įgaliojimu" /Dziennik Ustaw R. P. 1925, nr. 72, poz. 501/.

[49] AAN, MWRiOP, 940, k. 120.

[50] Ten pat, vysk. Matulevičius – RRVŠ ministrui St. Grabskiui, 1925.06.21.

[51] A. Stankiewicz, *Rodnaja mowa* ..., cit. v., p. 160–161.

kad komisiją sudarė ne surašymui atlikti, norint vartoti gudų kalbą pamaldose, nes tokios pamaldos vyko jau nuo 1924 m. rugsėjo 7 d., o tik tam, kad nustatytų tas dvi kalbas vartojančių žmonių santykį. Todėl atkrinta priekaištas, kad Vyskupas norėjęs Vyskupų konferenciją pastatyti prieš įvykusį faktą. Toje diskusijoje, tarp kita ko, polemizavo su Grabskio teiginiu, kad konkordatas jau moraliai saisto, pabrėždamas, kad taip tvirtinti nėra jokio pagrindo nei konkordato tekste, nei bendrojoje teisėje. Tiesiog atvirkščiai, vienas iš principų skelbia, kad „įstatymas nesaisto atgal". Taip pat informuoja ministrą, kad įvykį Žodiškėse pateikė Vyskupų konferencijoje ir jo veiksmai sutinka su jos nutarimu. Kun. Hadleuskio veiklos teisėtumo reikalą bažnytiniame forume traktuos pagal šią bylą nagrinėjančio Vilniaus srities teismo nuosprendį.

Čia aptartų konfliktų proga vysk. Matulaitis apibendrino savo pažiūras ir savo veiklą sprendžiant tautinių kalbų vartojimą religiniame gyvenime: „...gyvenimas nestovi vietoje, čia ir kitur bunda baltgudžių sąmoningumas, ir su tuo negalima nesiskaityti. Pamokslus gudų kalba Vilniaus vyskupijoje įvedė J. E. Arkivyskupas Ropas, savo kreipimesi į dvasininkus netgi įsakęs, kad baltgudiškose parapijose pamokslai, šalia lenkų kalbos, būtų sakomi ir gudų kalba. Pamokslai gudų kalba sakomi ir Minsko (dabar Pinsko) vyskupijoje, pirmiausia vietos ordinaro vizitacijų metu. Aš šiuo klausimu neišleidau jokių bendrojo pobūdžio potvarkių ir nedariau jokių pakeitimų, tik stengiausi palaikyti tokią tvarką, kokią radau. Tačiau, jei kur iškildavo baltgudžių klausimas ir buvau priverstas juo užsiimti, negalėjau spręsti kitaip, kaip tik vadovaudamasis teisingumu bei sielų reikmėmis ir gerove, nes esu visų be išimties vyskupijos tikinčiųjų ganytojas, kuriam, šv. Pauliaus žodžiais tariant, neturi būti nei romėno, nei graiko, nei žydo, bet visi viena Kristuje.

Vilniaus vyskupija yra tautiniu atžvilgiu mišri, ir, deja, joje kartkartėmis iškyla tautiniai kivirčai. Visada stengiausi juos švelninti ir šalinti, visada skelbiau visiems tarpusavio meilę, vienybę ir santaiką, kviečiau visus teisingai vienas kitą vertinti, visą gyvenimą grįsti visiems vienos ir tos pačios Evangelijos principais, ir visiems kartu sutartinai, atkakliai ir sąžiningai dirbti bendram labui. Nemanau, kad ganytojavimas tokia dvasia galėjo

nesutapti su tikraisiais valstybės interesais ar daryti jai kokią nors žalą. Priešingai, manau, kad kuo labiau į visus be išimties Respublikos piliečius žvelgsime su privalomu teisingumu ir geranoriškumu, kuo labiau įsigilinsime į jų tikruosius poreikius ir atsižvelgsime į jų teisingus reikalavimus, tuo greičiau valstybė konsoliduosis ir suklestės visais atžvilgiais, nes jau antikos gyventojų principas buvo *fundamentum regnorum iustitia est* (*teisingumas yra valstybių pagrindas, – lot.*), o Šventasis Raštas moko, kad tik teisingumas ir dorybės išaukština tautas ir padaro jas didžias"[52].

Savo laiško nuorašą vysk. Matulaitis nusiuntė nuncijui Lauriui, kuris priėmė jį su pasitenkinimu.

1925 m. birželio 22 d. valdžia suėmė kun. Hadleuskį. Žodiškių parapijiečiai kreipėsi į nuncijų, prašydami užtarti prezidentui. Todėl nuncijus paprašė vysk. Matulaitį informacijos[53]. Vyskupas dar pirmiau parašė nuncijui laišką birželio 28 d. Jame rašo, kad kun. Hadleuskis kaltinamas neva kurstęs liaudį prieš Respubliką ir jos valdžią; „tuo sunku patikėti, nes tas kunigas, atrodo, visada buvo išmintingas. Pasižymi doru elgesiu ir gabumais. Yra baigęs aukštąsiais teologijos studijas, puikus Dievo žodžio skelbėjas ir populiarus rašytojas. Bet yra baltgudis, myli savo tautą ir labai stengiasi ugdyti jos tautinį sąmoningumą"[54].

Aiškiai buvo užtarta, nes liepos 7 d. prezidento civilinės kanceliarijos viršininkas nurodė RRVŠM paleisti kun. Hadleuskį, kuris dėl parapijiečių skundų buvo areštuotas už pamokslus baltgudžių kalba[55]. Iš tikrųjų kun. Hadleuskis nedelsiant buvo išleistas į laisvę.

Naktį iš rugsėjo 29 į 30 d. jis vėl buvo suimtas, o po dviejų savaičių išleistas[56]. Tai jau sukėlė vyriausybės delegato Vladislavo Račkevičiaus susierzinimą. 1925 m. lapkričio 11 d. rašte jis reikalavo „instrukcijos prokurorams, kad dvasininkams nebūtų taikomas prevencinis suėmimas be kategoriškai patvirtintos

---

[52] LP, t. II, p. 165–168, 1925.06.21.

[53] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, V. Godlevski, nuncijaus L. Laurio 1925.06.30 laiškas vysk. Matulevičiui.

[54] *Litterae*, p. 244–245, vysk. Matulevičiaus 1925.06.28 laiškas nuncijui L. Lauriui.

[55] AAN, MWRiOP, 904, k. 127, Prezidento civilinės kanceliarijos viršininko 1925.07.07 raštas RRirVŠM.

[56] A. Stankiewicz, *Rodnaja mowa* ..., cit. v., p. 161.

būtinybės. Kunigų suėmimas, o vėliau po kelių dienų ar savaičių kardomosios priemonės pakeitimas policijos priežiūra rodo liaudžiai valstybinės valdžios neryžtingumą ir aiškių veikos principų stoką bei norą persekioti ir represuoti gudų veikėjus. Esant tokiai valdžios reagavimo į jų veiksmus sistemai, tų veikėjų įtaka gali tik dar padidėti ir išsiplėsti"[57]. Konkrečiai kun. Hadleuskis tapo bemaž baltgudžių tautos didvyriu. 1926 m. jis buvo nuteistas 2 metams kalėjimo.

Lenkai dvasininkai ėmėsi kun. Hadleuskio atžvilgiu jiems prieinamų sankcijų. 1925 m. viešėdamas pas savo gimines, jis nuėjo į Pozorovo bažnyčią, į keturiasdešimties valandų pamaldas. Klebonas, kviesdamas jį pusryčių, kartu pasakė negalįs jo pakviesti pietų, nes suvažiavę kaimynai kunigai kartu su dekanu Boleslavu Sperskiu įspėjo visi kaip vienas išeisią iš klebonijos, jei jis būsiąs pakviestas pietų[58]. Kun. Hadleuskio įpėdinis Žodiškių bažnyčioje kun. Romualdas Droničius 1927 m. spalio 16 d. liovėsi sakęs pamokslus gudų kalba[59].

---

[57] AAN, MWRiOP, 940, k.140.

[58] „Przegląd Wileński" 1925, nr. 18, p. 4.

[59] A. Stankiewicz, *Rodnaja mowa ...*, cit. v., p. 162. – Už patriotinę ir katalikišką veiklą kun. Vincentą Hadleuskį (g. 1888) sušaudė okupantai vokiečiai 1942 m. gruodžio 24 d. Jo bendražygis kun. Adamas Stankevičius (g. 1891) mirė sovietiniame Taišeto lageryje 1949 m. vasario 4 d. (*Red. past.*)

8.

PASTANGOS ATGAIVINTI VIENYBĘ SU STAČIATIKIAIS

Ilgesnį laiką gyvendamas tarp rusų stačiatikių,[1] Jurgis Matulaitis matė čia didžiulį darbo barą. Šio susidomėjimo išraiška buvo jo daktaro disertacija. Ir atnaujintosios Marijonų kongregacijos vienu iš pirmaeilių rūpesčių jis laikė Rusijos ir Sibiro plotus, „kur tiek daug sielų be vadų klaidžioja"[2].

Būdamas Vilniaus vyskupu, su stačiatikybe jis susidūrė praktiškai. Lenkų valdžios 1919–1921 m. atlikto surašymo duomenimis, Vilniaus vyskupijos teritorijoje gyveno 732 tūkst. (31,3%) stačiatikių[3]. Vienybės su jais atgaivinimo klausimas jį labai jaudino. Jis laikė, kad tai – „svarbus" ir „šventas" uždavinys[4]. Didžiąją daugumą stačiatikių šioje teritorijoje sudarė buvę unitai. Paskutiniais Unitų Bažnyčios egzistavimo laikais, 1825 m., Vilniaus lotynų apeigų vyskupijos teritorijoje buvo 3 unitų diecezijos: Vilniaus, turinti apie 284 390 tikinčiųjų 304 parapijose, dalis Polocko – su 514 350 tikinčiųjų 436 parapijose ir Bresto – su apie 617 220 tikinčiųjų 540-yje parapijų[5]. Ir kitose vyskupijose buvo daug stačiatikių.

---

[1] Be Peterburgo ir apylinkių, jis lankėsi Maskvoje (LL, p. 265, 1908.01.30 laiškas A. Dambrauskui).

[2] Dd, p. 81, 1911.01.25 (*Užrašai*, p. 41).

[3] *Spis ludności na terenach administrowanych przez Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (grudzień 1919), z mapą*, wydał E. Romer, Lwów 1920, p. 31. Baltstogės vaivadijos 3 apskričių, kuriose 1919 surašymas neįvyko, duomenys yra in: *Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 IX 1921, Województwo Białostockie*, in: „Statystyka Polski", Warszawa 1927, p. 24, 28, 42.

[4] ACCO, Comissione per la Russia, 483/28, J. Matulevičius – nuncijui L. Lauriui, 1921.12.04.

[5] H. Wyczawski, *Cerkiew Wschodnia na terytorium (Archi)diecezji Wileńskiej*, „Studia Teologiczne" Białystok, Drohiczyn, Łomża (1987–1988), nr. 5–6, p. 247, 279.

Katalikų ganytojai, norintys palengvinti stačiatikiams sugrįžti į vienybę su Katalikų Bažnyčia, iškėlė naujų apeigų bendrijos koncepciją, vadinamąją neouniją.

Vysk. Matulaitis dar 1919 m. gruodžio 15 d. užsiminė nuncijui Račiui apie šią problemą, rašydamas: „Kai kurie kunigai, kuriems rūpi schizmatikų baltgudžių atsivertimas, iškėlė graikų-lotynų apeigų įvedimo ir Unitų Bažnyčios įkūrimo problemą"[6].

Iš tikrųjų ir egzistavo graikų-lotynų apeigų bendrija, tačiau stačiatikių akimis jos buvo iškraipytos ir pilnos lotynizmų. Be to, jos netiko ir dėl to, kad ukrainiečiai siekė nepriklausomybės. Net žodis „unija" kėlė blogas asociacijas. Rusai stačiatikiai dažnai kartodavo: ne unija, bet viena Bažnyčia, kurioje būtų apeigų įvairovė. Apaštalų Sostas buvo palankus tiems siekiams.

Pijus XI, buvęs nuncijus Varšuvoje, suprato Rytų problemos reikšmę. 1922 m. jis paskelbė apaštalinį laišką *Orientalium dignitas*[7] *[Rytiečių krikščionių garbingumas, – lot.]*. 1925 m. sudarė Popiežinę Komisiją *Pro Russia* prie Rytų Bažnyčios kongregacijos[8], plėtė Benedikto XV įkurtą Popiežiškąjį rytų studijų institutą[9]. Pijaus XI pavedimu jėzuitai įkūrė savo ordino Rytų šaką[10]. Kaip bus kalbama vėliau, į šį reikalą Vatikanas tikėjosi įtraukti ir vysk. Matulaitį.

1923-1924 m. Apaštalų Sostas suteikė Polesės vyskupui Henrikui Pšezdzeckiui (Przeździecki) įgaliojimus ir instrukciją, kaip reikia vadovauti unijos darbui[11]. Rytų Bažnyčios Kongregacija įsakė, kad į Katalikų Bažnyčią priimamiems stačiatikiams būtų paliekami visi jų cerkvės papročiai ir liturgija, pataisyti tik dogminiu atžvilgiu. Tai bizantinės-slavų apeigos, istoriografijoje paprastai vadinamos neounija. Unijinio darbo centras buvo Albertino jėzuitų vienuolynas Vilniaus vyskupijoje, vadovaujamoje vysk. Matulaičio.

Įgaliojimai vysk. Pšezdzeckiui neišsprendė viso reikalo. Kelių Lenkijos šiaurės rytų vyskupijų teritorijoje gyveno daug daugiau

---

[6] *Stolica*, p. 181.

[7] „L'Osservatore Romano" 26 VII 1922.

[8] Sacra Congregazione per le Chiese Orientali, *Oriente Cattolico*, leid. 4, Città del Vaticano, 1974, p. 65. – Po Vatikano II Susirinkimo ši Apaštalų Sosto žinyba pervadinta Sacra Congregazione per le Chiese Orientali (Rytų Bažnyčių kongregacija, – *Red. past.*).

[9] Ten pat, p. 745.

[10] ACCO, Commissione per la Russia, 387/28, generolo Leduchovskio 1931.05.16 laiškas vyskupui M. D'Herbigny.

[11] Ten pat, vysk. Pšezdzeckio 1931.04.15 ganytojiškasis laiškas.

stačiatikių nei Polesės vyskupijoje. Po konsultacijų su suinteresuotais vyskupais[12] Kongregacija suteikė jiems reikiamus įgaliojimus, ir apie tai nuncijus Lauris 1925 m. balandžio 6 d. informavo vysk. Matulaitį, tarp kita ko rašydamas: „Trejiems metams ir dešimčiai atvejų suteikiame teisę atleisti iš stačiatikybės atsivertusius kunigus (išskyrus vyskupus, dėl kurių kiekvienu atveju reikia kreiptis į Šventąjį Sostą) nuo bažnytinių bausmių ir dispensuoti nuo užsitrauktų kliūčių bei leisti jiems vykdyti tokios rūšies ir laipsnio šventąsias pareigas, kokias ėjo prieš atsivertimą. Apie kiekvieną atvejį reikia pranešti Rytų Bažnyčios kongregacijai, nurodant pavardę, laipsnį, bruožus ir t.t. tų kunigų, kuriems buvo leista išpažinti tikėjimą ir vykdyti šventąsias pareigas"[13].

Po dviejų savaičių, 1925 m. balandžio 21 d., nuncijus Lauris informavo vysk. Matulaitį, kad kartu su Minsko, Lucko ir Liublino vyskupais jis gauna anksčiau Polesės vyskupui suteiktus įgaliojimus, kad „trūkstant slavų apeigose gimusių ir įšventintų kunigų unitams ar jais tampantiems, patys išrinktų kunigus iš lotynų apeigų dvasininkų, tiek diecezinių, tiek vienuolių, norinčių dirbti šį darbą"[14]. Tam tikrus įgaliojimus šioje srityje vysk. Matulaitis jau turėjo ir anksčiau. Apie juos jis užsimena 1925 m. vasario 19 d. laiške nuncijui: „Remdamasis žodiniais įgaliojimais, kadaise suteiktais lotynų apeigų ordinarams per apaštalinį nuncijų Akilę Ratį ..."[15]. Šiuo pagrindu jis suteikė reikiamus leidimus kun. Šarliui Buržuà (Charles Bourgeois) Albertine.

Vysk. Matulaitis, gyvendamas ano meto sąlygomis ir sutinkamai su Bažnyčios teise, stačiatikius vadino schizmatikais, rašė apie jų atvertimą, misijas tarp jų ir pan. Tačiau kartu ši terminologija jam nepatiko, nes neatitiko tikrovės.

1925 m. balandžio 13 d., siųsdamas ataskaitą apie kunigų jėzuitų darbą Albertine, rašė nuncijui Lauriui: „Kalbant apie atsiverčiančiųjų iš schizmos klaidų išsižadėjimą ir tikėjimo išpažinimą, manau, kad to iš jų nereikėtų reikalauti. Stačiatikių liaudis pas mus visiškai

---

[12] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, Unitarum negotia, L. Laurio 1925.02.02, 1925.02.16 laiškai J. Matulevičiui; *Litterae*, p. 235–236, J. Matulevičiaus 1925.02.19 atsakymas.

[13] LCVA, 1674, 2, vol. 34, k. 58, L. Laurio 1925.04.06 laiškas J. Matulevičiui.

[14] Ten pat, k. 62, L. Laurio 1925.04.21 laiškas J. Matulevičiui.

[15] *Litterae*, p. 236, J. Matulevičiaus 1925.02.19 laiškas L. Lauriui.

nesusipažinusi su religijos reikalais ir mano, kad tarp jų Bažnyčios ir Katalikų Bažnyčios nėra dogminių skirtumų, jos skiriasi tik vartojama kalba, apeigomis, ceremonijomis ir dar hierarchija. Dogmine prasme liaudis priklausys nuo misionierių mokymo, taigi ją reikia pozityviai mokyti tikėjimo tiesų. Remdamasis savo asmenine patirtimi, manau, kad tas pats galioja ir inteligentijai".

Taip pat išsakė nuomonę dėl šios akcijos pavadinimo unijine: „Iš tikrųjų žodis „unija" ir „graikų arba slavų unitų Bažnyčia" liaudies ausims dėl istorinių sąlygų blogai skamba ir gali daugelį atbaidyti nuo tikro susivienijimo su Katalikų Bažnyčia. Taip pat gal būtų nelabai išmintinga konkrečiu atveju kalbėti apie atvertimą ar tikrojo tikėjimo priėmimą, nes stačiatikiai yra įsitikinę, kad turi tikrąjį tikėjimą, nes jų kalba jis ir vadinasi „tikrai teisingas tikėjimas" (*pravoslavnaja viera*). Kalbant apie šiuos stačiatikius, veikiau kiekvienu konkrečiu atveju reikėtų kalbėti apie jų tikėjimo papildymą iki būklės, buvusios iki atsiskyrimo, įvykusio dėl politinių priežasčių, kada visame pasaulyje buvo viena krikščionių avidė ir vienas ganytojas, nes visi krikščionys Romos Vyskupą laikė visos Bažnyčios galva"[16]. Be abejonės, tokios pažiūros tiesė kelią II Vatikano Susirinkimo ekumenizmui.

1923 m. ataskaitoje Apaštalų Sostui vysk. Matulaitis pranešė, kad visoje diecezijoje į Katalikų Bažnyčią jam vyskupaujant priimti 7 025 stačiatikiai[17].

Jis prašė Rytų Bažnyčios kongregaciją, kad kunigai Michailas Piatrouskis ir Antonas Zenkevičius, toliau pasilikdami lotynų apeigų, galėtų atlikti liturgiją ir slavų apeigomis. 1921 m. gruodžio 10 d. reskriptu Kongregacija davė tokį leidimą, išreikšdama viltį, kad šių dviejų kunigų pavyzdžiu paseks ir kiti, ir tai galėtų atnešti didelę naudą Rusijos grįžimo į katalikišką vienybę darbui.[18] Savo ruožtu prašė leidimo, kad kun. Trofimas Siemiackis, graikų katalikų apeigų rusas, galėtų vadovauti ir lotynų apeigų liturgijai[19]. Du stačiatikių kunigus, norinčius pereiti į Katalikų Bažnyčią, nusiuntė pas vysk. Henriką Pšezdzeckį, nes tuo metu pats dar neturėjo reikalingų įgaliojimų[20]. Davė pagiriamąsias

---

[16] Ten pat, p. 238–239, J. Matulevičiaus 1925.04.13 laiškas L. Lauriui.

[17] *Litterae*, p. 38, *Relatio de statu ecclesiarum dioecesis Vilnensis*, 1923.06.11.

[18] LCVA, 1574, 2, vol. 18, k. 3, L. Laurio 1921.12.18 laiškas J. Matulevičiui.

[19] Ten pat, k. 6, J. Matulevičiaus 1922.01.22 laiškas L. Lauriui.

[20] *Litterae*, p. 237, J. Matulevičiaus 1925.02.19 laiškas L. Lauriui.

charakteristikas gauti rytų apeigų kunigo šventimus dviem kandidatams: Valentinui Zetkin Komponovskiui ir Boleslavui Počopko[21].

Vysk. Matulaitis laikėsi nuomonės, jog Šventasis Sostas turėtų rūpintis, kad kuo greičiau būtų atgaivinta Unitų Bažnyčios hierarchija ir jai pagal atgavimo laipsnį būtų grąžinamas kadaise atimtas turtas, o tai nemaža prisidėtų prie stačiatikių vienybės su Katalikų Bažnyčia plėtojimo"[22].

Garsiausiu aidu atsiliepė archimandrito, vienuolyno vyresniojo ir Vilniaus stačiatikių dvasinės seminarijos rektoriaus Filipo Morozovo priėmimas į Katalikų Bažnyčią. 1925 m. liepos 1 d. jį priėmė vysk. Matulaitis. Vilniuje Morozovas turėjo gerą opiniją ir skyrėsi iš stačiatikių dvasininkų. Reiškė norą darbuotis stačiatikių susivienijimui su Katalikų Bažnyčia. Vyskupas dėjo į jį dideles viltis, leido jam eiti slavų apeigų kunigo pareigas[23]. Jo globai patikėjo buvusią augustijonų Dievo Motinos Guodėjos bažnyčią Subačiaus gatvėje, kurioje jis 1925 m. rugsėjo 6 d. pradėjo vadovauti liturgijai[24]. Morozovas lankėsi Romoje, kur vysk. Matulaitis jį pristatė Rytų Bažnyčios Kongregacijai, taip pat jį priėmė Pijus XI privačioje audiencijoje. Gavo 10 tūkst. lirų Dievo Motinos Guodėjos bažnyčios pritaikymui rytų apeigoms ir 24 tūkst. lirų – savo, zakristijono ir kantoriaus išlaikymui.[25] Tačiau 1927 m. sausio 1 d. kun. Morozovas grįžo į stačiatikybę[26].

Naujosios apeigos turėjo daug priešininkų, ir tai iš visų pusių. Lenkų tautininkų grupuotėms ir valdžiai jos griovė planus stiprinti lenkybę pasigelbint lotynų apeigomis. Žurnalistas Henrikas Lubienskis (Łubieński) kaupė argumentus prieš neouniją ir paskelbė garsioje knygoje *Romos kelias į Rytus*, kurią

[21] Ten pat, p. 105–106, J. Matulevičiaus 1925.09.29 laiškas Rytų Bažnyčios Kongregacijai; ten pat, p. 302, J. Matulevičiaus 1925.07.25 laiškas Pinsko vyskupui.

[22] LCVA, 1674, 2, vol. 18, k. 8–9, J. Matulevičiaus 1922.01.22 laiškas nuncijui L. Lauriui. – Unitų vyskupų ir vyskupijų nuosavybę atėmė XIX a. carų valdžia, naikindama uniją. (*Red. past.*)

[23] ACCO, Commissione per la Russia. J. Matulevičiaus 1925.07.03 raštas Rytų Bažnyčios Kongregacijai.

[24] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, Morozow F., *Zawiadomienie o pierwszym nabożeństwie.*

[25] ACCO, Commissione per la Russia, 294/28, Per l'udienza pontificia dell'Emmo Cardinale Ponente della Commissione per gli affari dei Russi, prot. 16926..

[26] Ten pat, arkiv. R. Jalbžikovskio (Jałbrzykowski) 1927.01.07 raštas Rytų Bažnyčios kongregacijai.

pasmerkė kardinolas Aleksandras Kakovskis[27]. Tai buvo politiniai argumentai. Stačiatikių Bažnyčios vyresnybė naujose apeigose įžiūrėjo klastingą katalikų apsimetimą, naudojantis išoriniais Cerkvės ženklais[28]. Net graikų katalikų apeigų katalikai žiūrėjo į neouniją įtariai, laikydami jos išpažinėjus klaidatikiais.

Iki 1927 m. pakraščių diecezijose buvo sudaryta 14 neounitų parapijų, kuriose buvo 20 tūkst. tikinčiųjų ir 28 kunigai[29].

1921 m. gruodžio 3 d. Mogiliavo metropolitas arkiv. Edvardas Ropas, gyvenantis Lenkijoje, atsiuntė vysk. Matulaičiui kvietimą į steigiamąjį misijų organizacijos susirinkimą, kuris turėjo įvykti 1921 m. gruodžio 14 d.[30], kartu su pridedamu *Draugijos katalikų tikėjimui plėsti Rytuose* statuto projektu. Arkiv. Ropas reikalavo, kad Lenkijoje atsirastų tokia organizacija „ir religiniais, ir politiniais tikslais", nes Rusijoje gyvena daug katalikų, daugiausia lenkų, taigi reikia stengtis išsaugoti jų tikėjimą ir tautybę. Šiai užduočiai labiausiai tinka lenkai: jie yra žinomi, gerbiami, lengvai gali išmokti rusų kalbos ir pažinti ruso dvasią. Rusija – lenkų misijų kraštas. Jei lenkai neužsiims tuo reikalu, ateis kiti. „Be to, turime tiltą į Rusiją – tai mūsų rytiniai pakraščiai, kur kartu gyvena katalikai ir schizmatikai. Katalikybės stiprinimas ten yra priemonė stiprinti tų žemių ryšius su Lenkija. Tai paremti katalikiška akcija yra būtina tiek religine, tiek politine prasme"[31]. Draugijos įkūrimo projektas davė vysk. Matulaičiui progą išsakyti mintį apie misiją tarp stačiatikių, o vėliau imtis žygių organizuoti savą Klero misijų sąjungą.

1921 m. gruodžio 5 d. Vyskupas pranešė nuncijui Lauriui, kad nedalyvaus kongrese, ir pareiškė pastabų dėl statuto.

Pirmiausia konstatavo, kad draugija kartu su religiniais tikslais jungia lenkų politinius bei tautinius tikslus. Dėl to kyla nuogąstavimų, kad katalikų religija bus įnagis politiniams tikslams

---

[27] H. Łubieński, *Droga na Wschód Rzymu*, Warszawa 1932.

[28] H. E. Wyczawski, *Cerkiew wschodnia na terytorium (archi)diecezji wileńskiej*, „Studia Teologiczne" Białystok, Drohiczyn, Łomża, 1987–1988, nr. 5–6, p. 288.

[29] B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. VIII, Lublin 2001, p. 419. – Pastaraisiais metais gyvavo vienintelė šio pobūdžio unitų parapija Kostomlotuose netoli Tiraspolio. *(Red. past.)*.

[30] ACCO, Commissione per la Russia, prot. 483/28, J. Matulevičiaus 1921.12.04 laiškas L. Lauriui.

[31] Ten pat, *Progetto d'organizzazione della „Società per la promozione della fede cattolica in Oriente"*.

siekti, kas jau ir vyksta gyvenime. Tai tikrai nepadės pritraukti stačiatikių, atvirkščiai – labai apsunkins šį procesą. Tokio švento darbo misionierius turi imtis gryniausia intencija su didžiausiu savęs išsižadėjimu.

Paskui atkreipė dėmesį, kad pagrindinis vaidmuo skiriamas Lenkijai ir lenkams. Jo nuomone, tai netinkama, nes lenkai kartu su religija platina ir savo kalbą. Be to, dėl tautinių konfliktų rusai, baltgudžiai ir ukrainiečiai vargiai priims iš jų tikėjimą. Stačiatikiai katalikybę ir taip laiko lenkų tikėjimu; kad taptų katalikais, jie turi peržengti du slenksčius: atsižadėti stačiatikybės ir savo tautybės. Misijų akcijai turi vadovauti Apaštalų Sostas. Tam darbui pirmiausia reikia pritraukti misionierius iš Vakarų, kurie su Rytų tautomis neturi jokių konfliktų. Geri darbininkai būtų iš pačių evangelizuojamųjų šalių kilę misionieriai. Kandidatai į misionierius, lenkai ir kiti, „turi būti mokomi ir auklėjami autentiška ir apaštališka dvasia geriausiai Romoje, pačiame katalikų tikėjimo centre". Baigdamas pridūrė: „Kadangi mūsų Vilniaus vyskupijoje gyvena daug schizmatikų baltgudžių, taip pat nemaža ukrainiečių ir rusų, man labai rūpi, kad toks svarbus ir šventas dalykas nebūtų blogai dirbamas arba net ir nieku paverstas"[32].

Misijų draugija buvo įkurta viešame kongrese Varšuvoje 1921 m. gruodžio 4 d. Jam vadovavo kardinolas Edmundas Dalboras. Dalyvavo dar 7 vyskupai, tarp jų iniciatorius bei laikinasis pirmininkas arkiv. Ropas. Vilniaus vyskupijai atstovavo kanauninkas Janas Ušila. Palyginti su pirminiu projektu, atsirado pakeitimų. Ir kardinolas Dalboras, ir arkivyskupas Ropas pareiškė, kad Draugijos pobūdis – išskirtinai religinis[33]. Ar tai kritinių vysk. Matulaičio pastabų įtaka? 1922 m. birželio 21–22 d. Čenstakavoje posėdžiavusi Lenkijos Vyskupų konferencija aprobavo šią Draugiją[34].

Net ir pataisytasis statutas, vysk. Matulaičio nuomone, buvo nepriimtinas daugiatautei Vilniaus vyskupijai. Jam nepatiko Draugijos nukreipimas į rytines slavų tautas. Tarp kita ko, jis rašė:

---

[32] Ten pat, J. Matulevičiaus 1921.12.04 laiškas L. Lauriui.

[33] Ten pat, *Protocollo della sessione tenuta a Varsavia il 15 Decembre 1921 per costituire in Polonia la Società per le Missioni.*

[34] LCVA, 1674, 2, vol. 18, k. 61, E. Ropo 1922.11.12 laiškas J. Matulevičiui.

„Schizmatikai jaučiasi labai įžeisti, sužinoję, kad jie yra misijos tikslas ir, kaip jie patys sako, sulyginami su afrikiečiais"[35].

Iš to matyti, kad jam netiko formulė „misijos" stačiatikių atžvilgiu. Jam taip pat nepatiko sakinys: „Draugijos tikslas – vykdyti lenkų tautos užduotį katalikiškų misijų srityje". Jį reikėtų taisyti: „Draugijos tikslas – Katalikų Bažnyčios misijinių uždavinių įgyvendinimas pagal Apaštalų Sosto nurodymus ir potvarkius".[36] Savo pastabas nusiuntė arkiv. Ropui, kuris savo ruožtu paprašė paaiškinimų Tikėjimo platinimo kongregacijos prefektą kard. Vilhelmą [Guglielmo] van Rossum'ą[37].

Nelaukdamas atsakymo, vysk. Matulaitis, remdamasis Benedikto XV 1919 m. lapkričio 30 d. enciklika *Maximum illud*, 1922 m. birželio 12 d. įkūrė Vilniaus vyskupijos misijinę kunigų sąjungą[38]. Sąjungos direktoriumi buvo paskirtas prelatas Kazimieras Michalkevičius, jo pavaduotoju – kun. Leonas Žebrovskis, iždininku – kun. Janas Ušila, sekretoriumi – Vilniaus vienuolių misionierių vyresnysis kun. Konstantas Vitašekas (Witaszek)[39]. Tą pačią dieną Vyskupas paskelbė nuostatus, kuriuose rašoma: „Sąjungos tikslas yra sužadinti vis didesnį dvasininkų, o per juos ir visos krikščioniškosios liaudies susidomėjimą katalikų misijomis, kad bendradarbiavimas visuotinio Bažnyčios apaštalavimo srityje nuolat plėstųsi, būtų vis veiklesnis ir efektingesnis".[40] Taigi nuostatai Vilniaus vyskupijoje šalino arkiv. Ropo statuto programos trūkumus.

Varšuvoje sudarytas misijų sekretoriatas ir laikinasis Draugijos pirmininkas arkiv. Ropas leido įvairią medžiagą ir potvarkius. Todėl vysk. Matulaitis 1922 m. spalio 31 d. laiške priminė arkiv. Ropui pastabas Draugijos nuostatams ir informavo apie nuosavos Misijinės kunigų sąjungos įkūrimą, pridurdamas, kad būtų pasirengęs priimti arkiv. Ropo nuostatus, jei jie gautų Romos aprobatą. Taip pat nusiuntė savo atstovą kun. Leoną Žebrovskį į centro tarybą[41].

---

[35] LCVA, 1674, 2, vol. 18, k. 64–65, J. Matulevičiaus 1922.11.31 laiškas [E. Ropui].
[36] Ten pat.
[37] Ten pat, k. 71, E. Ropo 1922.11.12 laiškas J. Matulevičiui.
[38] *Decretum*, 12 VI 1922, „Kurenda Kurii Diecezjalnej Wileńskiej" 1922, p. 62.
[39] *Nominatio*, 12 VI 1922, ten pat, p. 63.
[40] *Ustawa Związku Misyjnego Kleru w Diecezji Wileńskiej*, 1922.06.12; ten pat, p. 64.
[41] LCVA, 1674, 2, vol. 18, k. 64–65, J. Matulevičiaus 1922.10.31 laiškas [E. Ropui].

Arkivyskupas Ropas pasijuto įžeistas šiuo laišku. Rašė nuliūdęs, kad vysk. Matulaitis „nori išsiskirti iš grynai katalikiškos ir visiškai ne politinės, bet lenkiškos, akcijos". Taip pat priekaištavo, kad tos pastabos nebuvo pateiktos Vyskupų konferencijai Čenstakavoje"[42]. Vysk. Matulaitis nutarė prašyti nuncijų Laurį patarimo, kaip turėtų elgtis susiklosčiusioje padėtyje[43]. Nuncijus atsakė, kad, pakalbėjus su arkiv. Ropu, atrodo, jog ginčijamasi veikiau dėl žodžių. Patarė bendradarbiauti su visos Lenkijos draugija, laikantis Apaštalų Sosto žodyno"[44]. Atrodo, Vilniaus vyskupija išlaikė nuosavą stilių.

Vyskupas naudojosi kiekviena proga tikintiesiems sudominti misijų problema. 1922 m. gegužės 16 d. išleido atsišaukimą į kunigus dėl specialių pamaldų Tikėjimo platinimo kongregacijos 300-ųjų įkūrimo metinių proga. Ragino juos aiškinti tikintiesiems, „kad visi yra įpareigoti dalyvauti plečiant Kristaus Karalystę ir remti katalikiškas misijas, tiekiant priemonių tam dieviškam darbui vykdyti. Klaidinga būtų manyti, kad apaštalavimas tarp netikinčiųjų yra tik pačių misionierių reikalas"[45].

1923 m. spalio 11 d., trišimtųjų šv. Juozapato kankinystės metinių proga, paskelbė kreipimąsi į kunigus, pavesdamas jiems surengti iškilmes „ypatingojo Bažnyčios vienybės gynėjo" garbei. Skatino sielų ganytojus per pamokslus raginti tikinčiuosius melstis už atskalūnų atsivertimą bei „įtemptai dirbti, kad tarp krikščionių būtų išrauta bet kokia neapykanta, nes kaip tik dėl jos vyksta skilimai Bažnyčioje, o visuomenėje kivirčai, kurie drumsčia pasaulio rimtį." Taip pat ragino rašytis į Tikėjimo platinimo misijų draugiją[46].

1924 m. gegužės 22 d. Sekminių proga Vyskupas paskelbė ganytojišką laišką apie misijas, kurio pradžioje rašoma: „Šventosios Dvasios Atsiuntimo iškilmė duoda man laimingą galimybę atkreipti jūsų dėmesį į vieną labai svarbią ir didelę tiek kunigo, tiek kiekvieno gero kataliko pareigą – prisidėti pagal savo jėgas ir galimybes prie mūsų tikėjimo skleidimo visame pasau-

[42] Ten pat, k. 71, arkiv. E. Ropo 1922.11.12 laiškas vysk. J. Matulevičiui.
[43] Ten pat, k. 61, vysk. Matulevičiaus 1922.11.17 laiškas nuncijui L. Lauriui.
[44] Ten pat, k. 68, nuncijaus L. Laurio 1922.11.22 laiškas vysk. Matulevičiui.
[45] *W roku bieżącym ....*, „Kurenda" 1922, p. 45.
[46] Jerzy bp, *Trzechsetna rocznica męczęństwa świętego Jozafata*, in: Pw, p. 183–184.

lyje ir jo stiprinimo tikinčiųjų protuose ir širdyse. Tai didelė ir šventa pareiga, kurią mums skyrė pats Išganytojas, pavesdamas ir liepdamas Apaštalams: „Eikite į visą pasaulį ir skelbkite Evangeliją visai kūrinijai"; tas įsakymas galioja visiems tikintiesiems pagal kiekvieno pašaukimą – Evangeliją skelbti žodžiu, gyvenimu, malda, auka. Juk visi gavome „Šventosios Dvasios galią", kad būtume Jėzaus Kristaus liudytojai „iki pat žemės pakraščių""[47]. Įsidėmėkime, kad šiame laiške, kaip ir ankstesniuose kreipimuose, jau slypi pastarojo Bažnyčios Susirinkimo teiginys, kad Bažnyčia yra misijinė.

Šis „didelis" ir „šventas" stačiatikių susivienijimo su Katalikų Bažnyčia reikalas lydėjo vysk. Matulaitį bemaž visą jo tarnystės laiką. Apie tai galvojo, kurdamas Jėzaus Eucharistijoje tarnaičių seserų kongregaciją bei Marijonų vienuolyną Drujoje. Dirbti tarp stačiatikių jis siuntė ar norėjo išsiųsti daug ordinų, ypač Rytų apeigų jėzuitus į Albertiną ir bazilijonus į Torokanę. Jis aiškiai matė, kad normaliai Bažnyčios plėtrai Gudijoje ateityje būtinai reikės sielovadoje vartoti baltgudžių kalbą, kurią jis laikė taip pat ir keliu pas stačiatikius. Tos iniciatyvos susidūrė su lenkų pasipriešinimu. Tačiau to, ką stengėsi padaryti, Apaštalų Sostui pakako, kad, 1925 m. rugpjūčio mėn. 3 d., atleidęs iš Vilniaus vyskupo pareigų, patikėtų jam dar atsakingesnę misiją.

Bendrame Popiežiaus Komisijos *Pro Russia* posėdyje 1925 m. gruodžio 15 d. buvo svarstomas klausimas dėl Rytų apeigų vyskupo paskyrimo rusams, gyvenantiems Europoje už Rusijos ir Lenkijos ribų. Rytų Bažnyčios kongregacijos patarėjas, o netolimoje ateityje komisijos *Pro Russia* pirmininkas Mišelis d'Herbinji (Michele d'Herbigny) tas pareigas pasiūlė arkiv. Jurgiui Matulaičiui, kuris buvo laikomas „pagrindiniu kandidatu". Manyta, kad pirma reikėtų patikėti jam kokią nors misiją tarp rusų ir pažiūrėti, kokius duos vaisius. Pijaus XI pavedimu buvo nutarta atsiklausti Varšuvos nuncijaus Lorenco Laurio, arkiv. Edvardo Ropo ir arkiv. Andriejaus Šeptickio nuomonių[48].

[47] Pw, p. 184–185.

[48] ACCO, Commissione per la Russia, 40/28, *Relazione con sommario e voto circa l'istituzione d'un Prelato con giurisdizione ordinaria sui Russi dimoranti in Europa, fuori della Polonia e della Russia, (Pranešimas su santrauka ir balsavimo rezultatais, ar skirti ordinarą rusams, gyvenantiems Europoje už Rusijos ir Lenkijos ribų),* p. 1–3, 7–-8.

Remiantis surinktomis nuomonėmis, buvo sudarytas ir atspausdintas dosjė *Relazione con sommario e voto circa l'istituzione d'un Prelato con giurisdizione ordinaria sui Russi dimoranti in Europa, fuori della Polonia e della Russia.*

Iš didelės ataskaitos pateiksiu nuotrupas vysk. M. d'Herbinji nuomonės, kurią jis parašė 1926 m. spalio 20 d., praėjus kelioms dienoms po grįžimo iš Rusijos ir Lietuvos, kur tikriausiai buvo susitikęs su arkiv. Matulaičiu:

„Galima atkreipti dėmesį į dvi pavardes, ir tik į šias dvi: Edvardas O'Rourke, Gdansko vyskupas, ir Jurgis Matulevičius, perkeltas iš Vilniaus vyskupo sosto į titulinę Adulės arkivyskupiją.

Abu išsilavinimą įgijo Rusijoje, tobulai moka rusų kalbą, myli rusus, supranta jų psichiką ir yra rusų gerbiami.

Tačiau pirmasis neseniai gavo sunkią vietą Gdanske ir negali būti taip greitai iš jos paimtas, nebent tik dėl neišvengiamos būtinybės.

Tuo tarpu antrasis, arkiv. Matulevičius, atrodo, bus labiau tinkamas sukurtam postui ir nebūtina atsižvelgti į kitus argumentus vyskupui O'Rourkei apeiti.

Griežtas lotynininkas arkivyskupą Matulevičių gali palaikyti per švelniu, kad įvestų gerą drausmę. Tačiau atrodo, kad jo diskretiškumas bei išmintingumas yra teigiamas dalykas ir yra patirtis tokio žmogaus, kuris žino, kaip palenkti kunigų sielas vidiniais ir švelniais metodais, o ne grasinant bausme. Toks metodas ypač tinka rusams.

Akivaizdu, kad arkiv. Matulevičius negali būti ordinaras Lenkijos rusams. Tačiau taip pat ir niekas kitas negali turėti jurisdikcijos rusams Lenkijoje ir kartu kitose šalyse. Turi pereiti į Rytų apeigas, ir tai jam yra lengva, nes puikiai išmano slavų reikalus. Būdamas marijonų generalinis vyresnysis, galėtų parengti kitų darbuotojų Rytų apeigomis. Turėtų jurisdikciją slavų apeigų rusams, gyvenantiems už sovietinių respublikų ir Lenkijos ribų.

Taigi, kaip tikimasi, jis galėtų gana greitai suorganizuoti darbą tiek rusų katalikų dvasiniam gyvenimui kelti, tiek kitų atvertimui"[49].

---

49 Ten pat, p. 24–25.

Be to, kažkas iš Rytų Bažnyčios kongregacijos vadovybės pasiūlė sudaryti komisiją iš rusų kunigų moksliniams, o gal ir praktiniams reikalams vesti. Vysk. Herbinji (d'Herbigny) tą sumanymą pavadino puikiu su sąlyga, jei šiai komisijai vadovaus „tam tikras žmogus, turintis deramą autoritetą ir tobulai mokantis rusų kalbą, arba, kaip atrodo, arkiv. Matulevičius"[50].

Ar arkiv. Matulaitis žinojo jo asmenį liečiančius planus? Atrodo, bent apskritai šiek tiek buvo jam žinomi. Tai liudytų ir nuolatinis domėjimasis Rytų problematika. Pavyzdžiui, 1925 m. spalio 12 d. jis rašė Vilniaus vyskupijos kun. Zenkevičiui, kuris rūpinosi pritraukti į Katalikų Bažnyčią stačiatikius:

„Ir man kažkas šnibžda, kad reikia ruoštis darbui Rusijoje; kad ateis ten pjūties metas misionieriams, ir dabar reikia rengti tam darbininkus"[51]. Tai liudytų ir jo kalba Eucharistiniame Kongrese Čikagoje 1926 m. liepą. Ten skaitė referatą apie misijas tarp stačiatikių rusų. Neturėjo laiko parašyti viso teksto. Išliko tik detalus planas. Iš dalies remdamasis savo patirtimi, kalbėjo apie darbą prieš Pirmąjį pasaulinį karą Rusijoje ir tose šalyse, kurios išsivadavo iš jos jungo: Lenkijoje, Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Suomijoje. Nurodė kliūtis: politinės (tikinčiųjų persekiojimas), tradicinis rusų nepasitikėjimas Roma, latinizacijos baimė, jaunimo sugedimas. Iškėlė ir palankias aplinkybes: Stačiatikių Bažnyčia palikta sau žinotis ir ji, išskaidyta, savo akis kreipia į Romą; dėl politinių persekiojimų padidėjęs religingumas, misijinis Katalikų Bažnyčios ir ypač popiežiaus aktyvumas[52]. 1926 m. balandžio 19 d. jis rašė iš Romos Andriejui Cikotai: „Dėl būsimo misijonieriavimo Rusijoje aš galvoju ir kalbu. Bet rimtai tuo dalyku galėsiu pasirūpinti tik grįžęs iš Amerikos. Tikiuosi, kad tuo reikalu man Dievas padės, nes tai Jo reikalas. Būkit ramūs, teks Jums kada nors apaštalauti, ruoškitės tuo tarpu"[53].

---

[50] Ten pat, vysk. M. d'Herbigny 1926.07.05 laiško fragmentas.

[51] LP, t. III, p. 168.

[52] Floridi U. A., *Il servo di Dio G. Matulaitis e la conversione della Russia*, Estratto da „Civiltà Cattolica" 1957, II, p. 491–503; III, p. 60–71, Roma, p. 22–24. Prakalbos planas.

[53] LL, p. 254–255, 1926.04.19 laiškas A. Cikotai.

9.

VIENUOLIŲ GYVENIMO SKATINTOJAS

Vysk. Matulaitis, Marijonų kongregacijos vienuolis ir generolas, suprato vienuolių gyvenimo reikšmę vyskupijai. Keletas metų prieš tapdamas Vilniaus vyskupu, jis rašė: „Vienuolijos turi daug nuopelnų Bažnyčiai ir visuomenėms, kuriose jie dirbo, ir dabar jų vaisinga veikla matyti įvairiose srityse: jie, kaip rodo Bažnyčios istorija, stengiasi atversti pagonis ir neša jiems krikščioniškosios civilizacijos vaisius, steigia mokyklas ir universitetus, saugo senovės literatūros lobius, užsiima mokslais, steigia ligonines ir dirba įvairiuose krikščioniškojo gailestingumo baruose. Todėl Bažnyčia remia vienuolinio gyvenimo plėtrą, o jos priešai, suprasdami vienuolijų reikšmę Bažnyčios gyvenime, pirmiausia prieš juos nukreipia savo smūgius"[1].

Atvykęs į Vilnių, jis pamatė priešiškos Bažnyčiai caro politikos vaisius. 1919 m. visoje vyskupijoje buvo tik vienas vienuolynas (pranciškonų) su 4 vienuoliais ir 3 moterų vienuolynai su 20 vienuolių[2]. Tą trūkumą dažnai atpildydavo slaptos vienuolijos, kuriose 1908 m. buvo 145 seserys ir 38 broliai[3]. O 1923 m. ataskaitoje Apaštalų Sostui apie vyskupiją Vyskupas nurodo 588 pašvęstuosius asmenis (137 vienuolius ir 451 vienuolę), priklausančius 25 vienuolijoms ir dirbančius 55 vienuolynuose[4].

---

[1] J. Matulewicz, *Zakony*, in: „Podręczna Encyklopedia Kościelna", t. 43–44, p. 131.

[2] *Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1919*, p. 78–79.

[3] J. Mandziuk, *Zakony w [archi]diecezji wileńskiej*, „Studia Teologiczne" Białystok, Drohiczyn, Łomża, (1987-1988), nr. 5-6, p. 187.

[4] *Litterae*, p. 38–41, *Relatio de statu ecclesiarum dioecesis Vilnensis*, 1923.06.11.

Kai po dvejų metų paliko Vilnių, aišku, jų buvo dar daugiau, nors neturime tikslios to laiko suvestinės. Tai buvo išskirtinai lenkų vienuolynai. Vienuoliai ir vienuolės iš senesnių ordinų atvykdavo tik iš Galicijos, kur išliko atviras vienuolinis gyvenimas. Pagal vienuolynų išsidėstymą Vilniaus vyskupijoje matyti, kad vienuolių gyvenimas buvo susikoncentravęs miestuose vidurinėje ir vakarinėje vyskupijos dalyje, iš jų net 29 vienuolynai buvo pačiame Vilniuje. Tokia padėtis kėlė nerimą lietuviams. 1925 m. rugpjūčio 3 d. „Vilniaus Aidas" rašė: „Greitai Vilniuje neliks nė vienos bažnyčios, nė vienų mūrų be vienuolių, kuriems skiriama ir šalutinė misija, nieko gera nežadanti nelenkams"[5].

Vienuolijos vadovavo ikimokyklinėms įstaigoms, globos namams, įvairių rūšių mokykloms, internatams, leidykloms, katalikiškoms organizacijoms ir dirbo įvairų sielovados darbą, ypač kunigai.

Kai vysk. Matulaitis atvyko į Vilnių, buvusioje Šv. Kazimiero jėzuitų bažnyčioje rado vokiečių kariuomenės kapelioną, jėzuitą Frydrichą Mukermaną (Friedrich Muckermann). Kun. Mukermanas pramoko lenkų kalbos ir Vyskupo prašymu liko mieste organizuoti darbininkų[6]. Susikūrusi organizacija vėliau buvo pavadinta Krikščionių darbininkų sąjunga. 1920 m. į Vilnių atvyko lenkai jėzuitai. Bendradarbiavimas su šia bendruomene nebuvo sklandus. Kontrolės Komisijos majoro Uzquiano nuomone, jie buvo „per dideli lenkai tautininkai". Tai patvirtino ir vysk. Matulaitis, sakydamas, kad pirmasis tėvas vyresnysis Liudvikas Rudnickis „tikrai daug klydęs tuo atžvilgiu ir pamoksluose, ir šiaip jau prie jo per susirinkimus (Liga Robotnicza św. Kazimierza – Šv. Kazimiero darbininkų lyga) kritikavo agitatoriai Kauno vyskupą, Žemaičių kunigiją ir kurstė prieš juos minias, ir t.t. Išgyriau tėvą Muckermanną, kuris visiems tarnavo, kad daugiau tokių būtų!"[7] Pasak kun. Jono Kriščiukaičio, Vyskupas kreipėsi į tėvą generolą Vlodzimiežą

[5] Pagal: *Bezczelna napaść na zakony katolickie w Wilnie*, „Dziennik Wileński" 5 III 1925, nr. 53.
[6] *Journal*, p. 185–186 (*Užrašai*, p. 137–138).
[7] *Journal*, p. 309 (*Užrašai*, p. 255)

Leduchovskį (Ledóchowski) su skundu prieš tuos vienuolius. Netrukus juos pakeitė kiti kunigai[8].

1921 m. kunigai jėzuitai atidarė pradžios mokyklą su bendrabučiu, o kitais metais – gimnaziją. 1921 m. perėmė ir Šv. Ignoto bažnyčią, tačiau dėl negausaus personalo turėjo jos atsisakyti[9].

Benedikto XV, o vėliau Pijaus XI įkvėptas, jėzuitų generolas t. Vlodzimiežas Leduchovskis ėmėsi kurti rytinę jėzuitų ordino šaką. 1924 m. pirmasis jėzuitas, prancūzas t. Šarlis Buržua (Charles Bourgeois) perėjo į Bizantijos slavų apeigas, jį pasekė ir kiti[10]. T. Buržua tais pačiais metais atvyko pas vysk. Matulaitį, sakydamas norįs dirbti Vilniaus vyskupijoje. 1924 m. rugsėjo 26 d. raštu Vyskupas leido jėzuitams apsigyventi Albertine už 10 km nuo Slonimo ir atidaryti naujokyną[11]. Remdamasis žodiniais nuncijaus Akilės Račio įgaliojimais, vysk. Matulaitis patikėjo tėvui Buržua visų vyskupijos Bizantijos slavų apeigų tikinčiųjų sielovadą, suteikdamas jam ir subdelegacijos teisę; taip pat įgaliojo jį vesti metrikacijos knygas[12]. 1931 m. Albertino jėzuitams buvo patikėta vadovauti Dubno popiežiškajai seminarijai[13].

Vysk. Matulaitis norėjo, kad Vilniaus vyskupijoje dirbtų kunigai saleziečiai. Negalėdamas jų prisiprašyti, 1919 m. rugpjūčio 9 d. parašė nuncijui laišką, kad savo autoritetu palenktų juos atvykti. Būstine jiems numatė Tėvų dominikonų šventovę ir buvusį vienuolyną Ružanystoke netoli Sokulkos. Norėjo, kad kunigai ten įkurtų auklėjimo įstaigas. Iš jų darbo tikėjosi gausių vaisių[14]. Nuncijus pažadėjo nedelsdamas išpildyti Vyskupo prašymą, „kad galėtų įvykdyti savo pagirtiną ir Apvaizdos lemtą sumanymą"[15]. Kunigai saleziečiai jau tais pačiais 1919 metais apsigyveno Ružanystoke, ten gavo parapiją, įsteigė pradžios mokyklą ir amatų mokyklas, o ketvirtame dešimtmetyje – gim-

---

[8] J. Kriščiukaitis, *Wspomnienia sekretarza o Biskupie wileńskim*, in: „Wspomnienia", p. 265.

[9] *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, parengė Ludwik Grzebień SJ, bendradarbiaujant jėzuitų kolektyvui, Kraków 1996, p. 744.

[10] *Sacra Congregazione per le Chiese Orientali, Oriente Cattolico*, leid. IV, Città del Vaticano, 1974, p. 593–594.

[11] Floridi U. A., *Il servo di Dio G. Matulaitis e la conversione della Russia ...*, p. 15.

[12] *Litterae*, p. 235–237, J. Matulevičiaus 1925.02.19 laiškas L. Lauriui.

[13] *Sacra Congregazione per le Chiese Orientali, Oriente Cattolico ...*, cit. v., p. 605.

[14] *Stolica*, p. 144, J. Matulevičiaus 1919.08.09 laiškas A. Račiui.

[15] Ten pat, p. 146, A. Račio 1919.08.21 laiškas J. Matulevičiui.

naziją ir licėjų[16]. 1924 m. saleziečiai atvyko į Vilnių; čia jiems ir seserims salezietėms Vyskupas atidavė auklėjimo įstaigą „Jėzaus Širdies namai", kuriems iki tol vadovavo kanauninkas Karolis Liubianecas[17].

Brolių doloristų kongregacija, diecezinė nekunigų bendruomenė, 1923 m. Vilniuje turėjo 5 namus su 30 brolių. Vienuoliai daugiausia dirbo amatų mokyklose. Bendruomenėje kilo aštrus tautinis konfliktas. Į vysk. Matulaitį kreipėsi keli broliai lietuviai, skųsdamiesi, kad turi nemalonumų tautiniu pagrindu. Prieš 7 metus jų kapitula buvo nutarusi įkurti namus lietuviams, tačiau iki šiol nieko nepadaryta. Broliai jautėsi apgauti. Nebuvo kandidatų iš lietuvių šeimų, o daugelis brolių rengėsi pereiti į kitus ordinus, kur tautiniai reikalai sutvarkyti pakenčiamai, pavyzdžiui, pas kunigus marijonus ar tėvus pranciškonus. Šį reikalą vysk. Matulaitis pateikė nuncijui A. Račiui[18]. Atsakyme nuncijus patarė Vyskupui stengtis nuraminti brolius, kad liktų toje bendruomenėje ir savo elgesiu duotų kitiems kantrybės, santūrumo ir apsisvarstymo pavyzdį[19]. Tačiau taip nenutiko. 1920–1922 metais daug brolių perėjo pas marijonus į Marijampolę[20].

Nuncijus Ratis pavedė vysk. Matulaičiui brolius doloristus liečiantį klausimą: ar nekunigų bendruomenės gali priimti į savo eiles kunigus? Vyskupas nematė priežasčių tam priešintis, atvirkščiai, laikė, kad tai būtų naudinga: broliams vadovautų kunigai, būtų daug lengviau auklėti. Tačiau reikėjo išspręsti teisinę problemą: kunigų priklausomybę nuo nekunigų vyresniųjų. Vyskupo nuomone, tik Vienuolių kongregacija, turėdama žinių iš viso pasaulio, gali kompetentingai išspręsti šį klausimą[21].

---

[16] J. Mandziuk, *Zakony w [Archi]diecezji wileńskiej*, „Studia Teologiczne", Białystok, Drohiczyn, Łomża, 1987–1988, p. 192.

[17] *Litterae*, p. 255, J. Matulevičiaus 1919.07.26 laiškas L. Lauriui.

[18] *Stolica*, p. 138–139, J. Matulevičiaus 1919.07.29 laiškas A. Račiui.

[19] Ten pat, p. 141–142, A. Ratti 1919.07.04 laiškas.

[20] *Album zmarłych ojców i braci Zgromadzenia Księży Marianów 1700–1997*, zredagował J. Bukowicz, leid. V, Warszawa-Stockbridge 1997, išvardija brolius, perėjusius iš doloristų: tai Mykolas Gronskis, Gabrielius Gylys, Pranciškus Smilgevičius, Antanas Zaremba.

[21] *Stolica*, p. 140–141, J. Matulevičiaus 1919.07.30 laiškas A. Račiui; ten pat, p. 145–146, A. Račio 1919.08.21 laiškas J. Matulevičiui.

Kun. Kriščiukaitis prisimena, kad vysk. Matulaitis parengė brolių doloristų konstituciją[22], tačiau neradau šios žinios patvirtinimo.

Vysk. Matulaitis yra įkūręs Jėzaus Eucharistijoje tarnaičių seserų (eucharistiečių) vienuoliją. Šios bendruomenės samprata gimė iš pokalbių su kun. Andriejumi Cikota, Drujos marijonų vienuolyno organizatoriumi. Ir vyskupas, ir kun. Cikota manė, kad reikia vienuolijų, atsidėjusių darbui baltgudžių naudai ir su jais[23].

Vykdamas į Romą 1923 m. birželio 8 d., vysk. Matulaitis parengė prašymą Pijui XI, kad leistų kurti naują bendruomenę. Vienuolijos tikslas būtų darbas tarp baltgudžių, tiek katalikų, tiek stačiatikių: mokyklų, dirbtuvių, internatų steigimas, katekizmo mokymas, gerų knygų platinimas, ligonių globa. Kad tokia vienuolija reikalinga ir net būtina, jam rodė, viena vertus, silpnas Vilniaus vyskupijos baltgudžių liaudies religinis gyvenimas ir, kita vertus, stoka vietinių vienuolinių bendruomenių, kurios pasiaukotų jų išganymui. Prašyme priminė, kad Drujoje prie Dauguvos jau yra bendruomenės užuomazga, 8 narės, turinčios vienuolyną ir būsimąją vyresniąją bei naujokių magistrę. Pats žadėjo tarnauti seserims patarimais ir parengti joms konstituciją[24]. Iš kandidačių Įkūrėjas reikalavo, kad „apsispręstų būti grynai katalikiška vienuolija visoms tautybėms"[25].

Vienuolių reikalų kongregacija 1923 m. gruodžio 14 d. reskriptu leido įkurti bendruomenę. Juo remdamasis, vysk. Matulaitis 1924 m. balandžio 23 d. įsteigė Jėzaus Eucharistijoje tarnaičių seserų vienuoliją[26]. Išsiųsdamas 1923 m. kovo 19 d. seseris į Drują, davė joms laikiną konstituciją, kuri buvo labai panaši į jo parengtąsias Jėzaus Širdies misionierių bei Jėzaus Vardo seserų vienuolijų konstitucijas. Nespėjo jos pritaikyti eucharistiečių reikmėms. Tai padarė kun. Andriejus Cikota, o patvirtino arkiv. Romualdas Jalbžikovskis 1936 m. gruodžio 6 d.[27]

---

[22] J. Kriščiukaitis, *Wspomnienia sekretarza o Biskupie wileńskim*, in: „Wspomnienia", p. 243.

[23] *Journal*, p. 250 (*Užrašai*, p. 197).

[24] *Litterae*, p. 20–23, J. Matulevičiaus 1923.06.08 prašymas Apaštalų Sostui.

[25] LP, t. III, p. 158, 1923.06.01 laiškas kun. Antonui Zenkevičiui.

[26] H. Strzelecka, *Początki Zgromadzenia Sióstr Służebnic Jezusa w Eucharystii (1923–1945)*, Warszawa 1987, p. 262–263.

[27] Ten pat, p. 364–370.

Seserys nuo pat pirmųjų metų bendradarbiavo su marijonais. Pirmoji jų vyresnioji, ilgalaikė pal. Jurgio penitentė ir Liublino universiteto auklėtinė Vanda Jeutė buvo Drujoje marijonų vadovaujamos Stepono Batoro gimnazijos direktorė. Vienuolija labiausiai išplito Lenkijoje ir buvusiose Sovietų Sąjungos šalyse, kur atliko esminį vaidmenį išsaugant katalikų tikėjimą[28]. 1983 m. rugpjūčio 15 d. ji gavo popiežiaus patvirtinimą[29].

Maždaug 1924 m. rugsėjo pradžioje Lenkijos basųjų karmelitų provinciolas t. Andžejus Gdovskis paprašė vysk. Matulaitį grąžinti Aušros Vartų šventovę su Šv. Teresės bažnyčia. Tai buvo Vilniaus Vyskupui sunkiai sprendžiamas klausimas. Jis 1924 m. rugsėjo 10 d. laiške atsakė neigiamai. Dar Vilniuje tebeviešint provincijolo delegatui t. Anzelmui Gondkui buvo Vilniuje pradėti rinkti parašai, remiantys tėvus karmelitus, pridedant tautinius ir politinius argumentus. 1924 m. spalio 5 d. tėvas provincijolas kreipėsi į nuncijų Laurį tarpininkauti. Nuncijus kartu su 1924 m. lapkričio 30 d. laišku persiuntė vysk. Matulaičiui ir provincijolo raštą. Vyskupas išsamiame 1925 m. sausio 7 d. atsakyme priminė, kad visas šventovės kompleksas su Šv. Teresės bažnyčia, koplyčia ir vienuolynu buvo pastatytas iš geradarių ir liaudies aukų. Nuo 1626 m. šventovės sergėtojai buvo basieji karmelitai, kuriuos 1842 m. pašalino Rusijos vyriausybė. Kai Vyskupas rašė laišką, vienuolynas priklausė valdžiai, o bažnyčią ir koplyčią su stebuklinguoju paveikslu tvarkė diecezinai kunigai. Vyskupija per 80 metų įdėjo daug lėšų šventovei ir jos aplinkai išlaikyti. Prie bažnyčios buvo įkurta parapija, 1924 m. joje buvo 9 tūkstančiai tikinčiųjų. Už šventovėje aukojamas šv. Mišias suplaukdavo daug stipendijų, kurios buvo skiriamos neturtingiems kunigams, kurijai ir seminarijai išlaikyti.

Vyskupas, pritardamas tėvui provincijolui, kad Aušros Vartai yra Lenkijos karmelitų provincijos širdis, pabrėžė, kad ši šventovė „yra iš tikrųjų tiek tikinčiųjų, tiek dvasininkijos, ir ne tik visos vyskupijos, bet ir aplinkinių žemių pamaldumo širdis ir centras. Juk čia suplaukia maldininkai iš Lenkijos, Lietuvos, Gudijos,

---

[28] H. Strzelecka, *Służebnice Jezusa w Eucharystii na terenach Związku Radzieckiego w latach 1945–1991*, Warszawa 1994.

[29] W. Alksnin, *Błogosławiony abp Jerzy Matulewicz jako założyciel Sióstr Jezusa w Eucharystii*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny" M. 14 (1988), nr. 1, p. 64.

taip pat ir Latvijos, Estijos ir Rusijos, prašyti Dievo Gimdytojos Švč. Mergelės Marijos, Gailestingumo Motinos, pagalbos ir jos pagarbinti, todėl kunigai, skiriami stebuklais garsiai koplyčiai aptarnauti, be kitų savybių, kurių reikalauja tokia šventa vieta ir suplaukiančios įvairiausios minios, turi mokėti kelias kalbas. Tokių kunigų lengviau rasti tarp gausių vyskupijos dvasininkų, nei mažame Lenkijos karmelitų būrelyje"[30]. Karmelitai Lenkijoje turėjo tik 26 kunigus, iš kurių į Aušros Vartus galėjo atsiųsti tris, nemokančius, be lenkų, jokios vietinės kalbos. Todėl tėvas delegatas prašė, kad diecezijos kunigai padėtų tėvams karmelitams.

Taigi vysk. Matulaitis aiškiai matė, kad karmelitai nėra pakankamai pasirengę perimti Aušros Vartų. Vilniuje jau darbavosi pranciškonai, jėzuitai, misionieriai ir saleziečiai, broliai doloristai ir daug moterų vienuolijų. Taigi miestas buvo gerai aptarnaujamas. Todėl Vyskupas pasiūlė karmelitams pasiimti vieną iš buvusių savo vienuolynų ne Vilniuje: Gluboke ar Gudagojuje. Taip pat ragino juos apsigyventi prie puikios ir gerai aprūpintos bažnyčios Vološine ar kur nors kitur. Labiausiai stigo vienuolynų rytinėje vyskupijos dalyje. Vyskupas troško, kad vienuoliai darbuotųsi stačiatikių kaimynystėje. Siūlė karmelitamas įsteigti ten žemesniąją seminariją, išugdyti sau naujų darbininkų, o tuomet jau galės rūpintis, kad jiems būtų patikėti Aušros Vartai.

Nors ir labai simpatizuodamas ordinams, vysk. Matulaitis 1924 m. nematė jokios galimybės atiduoti Aušros Vartų šventovę tėvams karmelitams, nes tai būtų susiję su didele materialine žala vyskupijai ir didele rizika aptarnaujant maldininkus. Kadangi tai buvo labai svarbus reikalas, manė, kad jo spręsti negali neatsiklausęs dvasininkų diecezinime sinode ir gal net be Apaštalų Sosto leidimo ir įsakymo[31].

Tolesni įvykiai klostėsi, kaip ir buvo numatęs vysk. Matulaitis. 1927 m. tėvai karmelitai apsigyveno Miadziole. Ten jie dirbo katechetinį darbą; 1931 m. atvyko į Vilnių, kur tik po 5 metų perėmė Aušros Vartų šventovę[32].

---

[30] *Litterae*, p. 230, J. Matulevičiaus 1925.01.07 raštas Lauriui.
[31] Ten pat, p. 227–234.
[32] J. Mandziuk, *Zakony* ..., cit. v., „Studia Teologiczne" (1987–1988), nr. 5–6, p. 912.

1925 m. birželio 24 d. pas vysk. Matulaitį atvyko rytų apeigų bazilijonas iš Galicijos t. Pavelas Demčiukas ir savo provincijolo vardu paprašė grąžinti buvusį bazilijonų vienuolyną Torokanėje[33]. Vienuolynas buvo netoli Kobrynės, stačiatikių telkinyje. Gyvenamuosius pastatus buvo užėmusi valstybinė valdžia ir ketino įsteigti ten žemės ūkio mokyklą. Tuo tarpu bažnyčia domėjosi stačiatikiai ir norėjo ją perimti. Apylinkėse veikė baptistai, metodistai ir kitos sektos. T. Demčiukas mokėjo dirbti religinį darbą tarp stačiatikių, politika jam buvo svetima. Vysk. Matulaičiui jis padarė kuo geriausią įspūdį. Vyskupas laikė jį pačios Dievo Apvaizdos atsiųstą[34]. Laikas skubino, ir jis tą pačią dieną išleido dekretą, kuriuo bazilijonams perdavė bažnyčią, vienuolyną ir jam priklausančias žemes su sąlyga „atkakliai ir pasiaukojamai darbuotis dėl aplinkinės liaudies išganymo bei pagal išgales rūpintis suvienyti vietinius stačiatikius su Katalikų Bažnyčia"[35].

Į žinią apie tai, kad Torokanę perima bazilijonai, nedelsdami reagavo Episkopato sekretorius vysk. Henrikas Pšezdzeckis ir nuncijus Lauris[36]. Jie bijojo nemalonumų iš valdžios pusės. Iš vysk. Matulaičio laiško nuncijui matyti, kad vysk. Pšezdzeckis prieš bazilijonus pateikė politinių ir diplomatinių argumentų. Vysk. Matulaitis atsakė nesąs girdėjęs, kad kas nors būtų draudęs tėvams bazilijonams misijų veiklą tarp stačiatikių. Taip pat nesupranta, kaip katalikų tikėjimo kuriomis nors apeigomis skleidimas galėtų pakenkti Lenkijos Respublikai. Kaip tik atvirkščiai: ar valstybei nebus geriau, jei piliečiai tikėjimo klausimais priklausys nuo Romos, o ne nuo Maskvos? Juk Lenkija giriasi savo Polesės kankiniais, kurie buvo rytų apeigų katalikai. Taip pat nereikia baimintis, kad tėvai ukrainizuos liaudį, nes jie pažadėjo dirbti ne ukrainiečių kalba, o vietos dialektu. Pagaliau baltgudinimo ir ukrainizacijos procesas vyksta nepriklausomai nuo Bažnyčios. „Ne Bažnyčios reikalas, – rašo vysk. Matulaitis, –

[33] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, Torokanie, Pavelo Demčiuko OSBM 1925.06.24 prašymas vysk. Matulevičiui.

[34] *Litterae*, p. 248-249, J. Matulevičiaus 1925.07.05 laiškas L. Lauriui.

[35] Ten pat, p. 308, vysk. Matulevičiaus 1925.06.24 dekretas.

[36] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, Torokanie, L. Laurio 1925.06.30 laiškas J. Matulevičiui.

šios rūšies tautinius ir liaudinius judėjimus bei procesus sulaikyti ar slopinti, geriau jau juos kiek galima šventinti, nukreipti juos sielų išganymui ir Dievo garbei". Vyskupai turi baimintis, kad veikdami prieš raugių plitimą neimtų trukdyti sėti kviečius. Vysk. Matulevičius klausia: „Kas gi aš esu, kad drįsčiau uždrausti stoti į pjūtį darbininkams, kuriuos, atrodo, siuntė pats Viešpats?" Savo laišką baigė žodžiais: „Perduodamas Tėvams Bazilijonams Torokanę, buvau tvirtai įsitikinęs, kad plečiu Dievo Karalystę". Tačiau, bijodamas, kad gali klysti, prašo nuncijų instrukcijos, kaip elgtis toliau"[37]. Tačiau tokios instrukcijos negavo[38]. Galų gale (vysk. Matulaičiui palikus Vilnių – *Red. past.*) t. Pavelas Demčiukas įteikė atsistatydinimo iš darbo Torokanėje prašymą Kapitulos vikarui Kazimierui Michalkevičiui[39]. Šį reikalą galima baigti vysk. Matulaičio mintimis, išsakytomis laiške vysk. Henrikui Pšezdzeckiui: „Šį dalyką Dievo akyse gerai apsvarstęs, įsitikinau, kad tėvai bazilijonai galėjo daug nusverti misijų darbo svarstyklių lėkštėje"[40]. Kliūtimi tapo politinio pobūdžio priežastys.

1917 m. Apaštalų Sostas paskelbė Kanonų Teisės Kodeksą ir liepė vienuolijoms pritaikyti savo įstatus prie naujųjų nuostatų.

Būdamas Vilniuje vysk. Matulaitis parengė Marijonų vienuolijos ir kelių moterų vienuolijų konstitucijas. Pirmiausia Švč. Jėzaus Širdies seserų misionierių (Ponių iš Pienknos gatvės), pas kurias gyveno Varšuvoje 1904–1907 m. Generalinei vyresniajai Marijai Zambžickai (Zambrzycka) rašė: „Norėčiau Jums parašyti kuo geresnius įstatus. Tiek pas Jus, brangiosios Sesės, patyriau gyvenime gėrio, tiek širdies, taip labai visas Jus gerbiu ir myliu. Labai norėčiau nors tuo menku darbu parodyti savo dėkingumą"[41]. Rengė tą konstituciją mažiausiai nuo 1920 m. pradžios, o baigtą lotynų ir lenkų kalbomis išsiuntė 1925 m. sausio 26 d.[42] Rengiant ir verčiant ją dalyvavo generalinė ordino sekretorė Anielia Glovacka, buvusi generalinė vyresnioji.

---

[37] *Litterae*, p. 248–250, J. Matulevičiaus 1925.07.05 laiškas L. Lauriui.

[38] Ten pat, p. 414, arkiv. J. Matulevičiaus 1925.10.12 laiškas L. Lauriui.

[39] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, Torokanie, P. Demčiuko 1925.11.06 laiškas arkiv. J. Matulevičiui.

[40] LP, t. III, p. 19, 1925.07.07 laiškas vysk. H. Pšezdzeckiui.

[41] Ten pat, t. II, p. 182–183, 1922.12.17 laiškas M. Zambžickai.

[42] Ten pat, p. 174–176, 188.

Vysk. Matulaitis rengė konstituciją, netausodamas jėgų. Pagrindu ėmė naująjį Kodeksą ir Bažnyčios teisę, paskui buvusius vienuolijos įstatus ir Bažnyčios teisės komentarus, kitų vienuolijų konstitucijas ir pašvęstojo gyvenimo praktiką. Dar nebuvo pavyzdžių, kuriais būtų galima remtis, taigi jo darbas buvo pionieriškas. Jam švietė idealas, „kad Įstatai būtų tobula vienuolinio gyvenimo parankinė knyga"[43]. Jie buvo išspausdinti 1925 m.[44], pats asmeniškai pateikė juos Vienuolių Kongregacijai[45]. Prie jų pridėjo rekomendacinį laišką, kuriame pagyrė seseris už šventumo siekimą, krikščioniškojo gyvenimo pavyzdį, už nuopelnus Bažnyčiai ir už tai, kad „su dideliu uolumu, naudingai ir vaisingai Lenkijoje ir Lietuvoje atsiduoda merginų auklėjimui ir lavinimui bei pagal išgales moko katekizmo berniukus ir suaugusiuosius, platina geras knygas bei žurnalus"[46]. Konstitucija, per ilga ir turinti daug asketizmo medžiagos, nebuvo patvirtinta. Seserys naudojosi ja kaip nurodymais, o trumpą konstituciją, kuri buvo patvirtinta, parengė arkiv. Edvardas Ropas[47].

Šis seserų vienuolynas įsikūrė buvusiame dominikonų vienuolyne Aukštadvaryje, Lietuvos Respublikai priklausančioje Vilniaus vyskupijos dalyje. Ten jos vadovavo mergaičių mokyklai. 1923 m. būdamas Romoje, Vyskupas įteikė Romos kurijai prašymą, kad galėtų atiduoti minėtą vienuolyną į seserų nuosavybę[48]. Remdamasis Vienuolių Kongregacijos 1925 m. vasario 16 d. leidimu, 1925 m. kovo 1 d. perdavė seserims bažnyčią, vienuolyną ir jam priklausančius pastatus bei žemę[49].

Rengdamas Seserų misionierių konstituciją, kartu rašė ir Švč. Jėzaus Vardo seserų (marilių) kongregacijos įstatus. Su jomis buvo susijęs bent jau nuo 1905 m., o 1916–1918 m. kartu vadovavo auklėjimo įstaigoms Bielianuose ir Varšuvos priemiestyje Pragoje. Generalinės vyresniosios motinos Leontinos Helenos Galeckos prašymu ir jai bendradarbiaujant redagavo jų konsti-

---

[43] Ten pat, p. 174–176, 180.

[44] *Constitutiones Congregationis Sororum Ancillarum Cordis Jesu*, Varsaviae 1925, p. 146.

[45] LP, t. II, p. 188–189, 1925.11.09 laiškas M. Zambžickai.

[46] *Litterae*, p. 303–304, 1925.07.25 rekomendacinis laiškas.

[47] LP, t. II, p. 173, leidėjo informacija.

[48] *Litterae*, p. 26, 1923.06.15 prašymas Apaštalų Sostui.

[49] LCVA, 1674, 2, vol. 34, k. 54, Vienuolių kongregacijos 1925.02.16 raštas ir vysk. Matulevičiaus 1925.03.01 pastaba.

tuciją. Iš laiško kun. Kazimierui Bronikovskiui: „Baigiau Įstatus Pienknai, taigi ir marilėms, dar reikės kiek padirbėti, kol išdailinsiu ir pritaikysiu"[50], matyti, kad kartu rengė ir Seserų misionierių įstatus. Švč. Jėzaus Vardo seserims patarė, kad atsisakytų padalijimo į chorus. „Kur nėra chorų, – rašė Leontinai Galeckai, – sesės yra labai patenkintos. Reikia žiūrėti į ateitį. Gali pasirodyti, jog ne laikas chorui"[51].

Konstitucija išėjo iš spaudos 1923 m. su vysk. Matulaičio pastaba: „Šią konstituciją patikrinau, stengiausi suredaguoti pagal Kanonų Teisės Kodeksą ir ją tvirtinu. Vilnius, 1923 m. gegužės 22 d.[52]" Tačiau parengta konstitucija, turinti per daug asketinės medžiagos, buvo patvirtinta tik trejiems metams. Žymiai ją sutrumpino kun. Janas Rotas (Roth) 1927–1930 m.[53]

Turėdamas konstitucijų seserims misionierėms, Švč. Jėzaus Vardo seserims ir marijonams rengimo patirtį, pasisiūlė parengti konstituciją Šv. Kazimiero seserims[54]. Tai buvo 1907 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose kun. Antano Staniukyno įsteigta vienuolija, iš esmės skirta lietuvių emigrantų katalikiškam švietimui. 1913 m. lankydamasis Čikagoje, kun. Jurgis parengė ir sutvarkė seserims konstituciją. Ir šįkart seserys nedelsdamos atsiliepė į pasiūlymą ir atsiuntė senąjį tekstą. Jis ėmėsi jos 1923 m. rudenį, grįžęs iš Romos. Kaip kitose konstitucijose, ir šioje gausu asketinės medžiagos, ir tai pagrindžia taip: „Dabar galima svarbiausius nurodymus iš vidinio vienuolių gyvenimo surašyti konstitucijose, todėl jos tampa gyvesnės ir skaitant kelia dvasią". 1924 m. gegužės 19 d. jau gavo seserų pastabas[55]. 1924 m. gruodžio 15 d. generalinei vyresniajai rašė: „Miela Motynėlė, siunčiu Tamistai Įstatus, kuriuos pagal Naująjį Kodeksą ir Kanonus esu sustatęs", ir prašė pateikti galutines pastabas[56]. Paskutiniame

---

[50] LP, t. I, p. 49, 1922.12.17 laiškas kun. K. Bronikovskiui.

[51] Ten pat, p. 130–131, 1923.01.19 laiškas L. Galeckai.

[52] *Constitutiones Congregationis Religiosae Sororum Nominis Jesu sub Patrocinio B.Mariae Fidelium Auxiliatricis,* [B. m. i r.], p. 148. [Anotacija:] Constitutiones quae sequuntur recognovi, ad normam Codicis J. C. redigere studui atque easdem approbo. Vilnae, die 22 mai 1923 an. Georgius Matulewicz, Episcopus Vilnensis.

[53] K. Trela, *Zgromadzenie Sióstr Najświętszego Imenia Jezus w latach 1887–1946,* Warszawa 1992, p. 90–92, 96.

[54] LL, p. 546, 1923.01.25 laiškas seserims kazimierietėms.

[55] Ten pat, p. 550, 1924.05.19.

[56] Ten pat, p. 551, 1924.12.15.

1926 m. lapkričio 12 d. laiške informuoja, kad gavo pastabas, bet konstituciją galės baigti tik grįžęs iš Kauno į Romą[57].

Šie išvardyti darbai – tai dar ne visi Vilniaus Vyskupo kontaktai su vienuolėmis ir vienuoliais. Jis grąžindavo ar skirdavo jiems vienuolynus, padėdavo atgauti užgrobtą turtą. Aukomis rėmė neturtingas seseris, kurios globojo dar neturtingesnius vaikus. Skaitė vienuolėms konferencijas, o jei ko nors jos nesugebėdavo – padėdavo susiorganizuoti. Vadovavo tiek uždaroms vienuolių iškilmėms, tiek ir bažnyčiose visiems pasauliečiams tikintiesiems. Kartais prašydavo kokį nors vienuolį vesti rekolekcijas krizę išgyvenančioje parapijoje. Naudojosi Varšuvoje savo centrus turinčių vienuolių tarpininkavimu, pristatant korespondenciją nuncijui. Apie save jis galėjo parašyti: „Aš taip labai myliu Dievui pasišventusius asmenis ir branginu"[58].

---

[57] Ten pat, p. 552–553, 1926.11.12.
[58] Ten pat, p. 551, 1924.10.15.

10.

VYSKUPAS – MARIJONŲ GENEROLAS

Apaštalinis vizitatorius Akilė Ratis (Achille Ratti), informuodamas marijonus, kad kun. Jurgis Matulaitis paskirtas Vilniaus vyskupu, kartu pranešė, jog „Šventasis Tėvas ir toliau palieka tėvą Jurgį Marijonų ordino generolu. Tėvas vadovaus ordinui per generalinį vikarą"[1].

1918 m. vienuolijoje buvo 57 nariai, iš jų 25 kunigai, 3 klierikai, 17 brolių ir 12 naujokų[2]. Jie turėjo tris vienuolynus: Čikagoje, Bielianuose ir Marijampolėje. 1919 m. tėvas generolas generaliniu vikaru Lenkijai skyrė kun. Vlodzimiežą Jakovskį (Jakowski)[3], kurį 1922 m. balandžio 16 d. pakeitė kun. Kazimiežas Bronikovskis (Bronikowski)[4]. Kun. Pranciškus Būčys buvo paskirtas vikaru Lietuvai ir Jungtinėms Amerikos Valstijoms, o įsteigus namus Vilanuose – ir Latvijai. 1926 m. įsisteigė Amerikos provincija, kuriai vadovavo kun. Feliksas Kudirka[5]. Ir su generaliniais vikarais, ir su eiliniais nariais Generolas bendravo daugiausia laiškais. Iki mūsų laikų išliko 1 069 jo laiškai lietuvių ir lenkų kalbomis. Žymi jų dalis liečia bendruomenės vienuolinį gyvenimą. Vienas iš pal. Jurgio Matulaičio beatifikacijos proceso cenzorių yra pasakęs: „Juos skaitydami, žmonės gali išmokti

---

[1] LCVA, 1674, 2, vol. 79, kun. L. Kulviečio 1918.10.18 laiškas vysk. Matulevičiui.

[2] J. Bukowicz, *Stan osobowy, placówki i działalność marianów*, in: „Marianie", cit. v., p. 140.

[3] S. Klimaszewski, *Zarząd generalny i międzynarodowy dom studiów w Rzymie*, in: „Marianie...", cit. v., p. 154.

[4] *Litterae*, p. 498, 510, kun. V. Jakovskio 1922. 04. 16 atleidimo ir kun. K. Bronikovskio 1922.04.16 skyrimo aktai.

[5] Gaiv., p. 131.

geriausio valdymo būdo"[6]. Tėvas Generolas pats suorganizavo Generalinę kapitulą, parengė konstituciją ir instrukcijas. Patyrinėkime, kaip gyveno ir plėtėsi jo vadovaujama vienuolija.

Jungtinės Amerikos Valstijos

Nuo 1913 m. vieninteliai vienuoliniai namai Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo Čikagoje, Šv. Mykolo parapijoje. 1919 m. marijonai persikėlė į to paties miesto Aušros Vartų Dievo Motinos parapiją. Naujuose pastatuose buvo įrengtas vienuolynas, naujokynas, spaustuvė, žurnalų redakcija. Kitas vienuolinis telkinys atsirado 1924 m. Klaredon Hilso (Claredon Hills) miestelyje netoli Čikagos. Vėliau gyvenvietė buvo pavadinta Marian Hilsu. Į ten buvo atkeltas naujokynas, paskui įsteigta mokykla su internatu kandidatams į vienuoliją. Laikui bėgant ji išaugo į kunigų seminariją. Ji tapo ir dabar Marianapolyje esančios kolegijos užuomazga.

Du pirmieji marijonai Amerikos žemėje buvo lietuviai, daugiausia dirbę tarp lietuvių emigrantų; jie vadovavo parapijai, mokė mokyklose, padėdavo seserims vienuolėms, leido žurnalus. Laikui bėgant į vienuoliją atėjo tiek vietos kunigų ir brolių, tiek atplaukė naujų iš Lietuvos. Pirmuoju JAV gimusiu kunigu buvo 1926 m. įšventintas Juozas Mačiulionis.

Tėvas Generolas manė, kad normaliai vienuolijos plėtrai šioje šalyje reikia trijų dalykų: bent vieno gerai sutvarkyto vienuolyno, pavyzdingo noviciato bei garantuoto kandidatų į vienuoliją antplūdžio. Pagal laiko dvasią reikalavo vidurinės mokyklos, bent jau internato kandidatams[7]. Amerikoje visi šie elementai buvo. Reikėjo tik rūpintis teisinga jų plėtra. 1923 m. sausio 25 d. šia tema rašė naujokyno magistrui kun. Vincui Kulikauskui: „Džiaugiuosi, kad rūpinatės tam tikrą novicijatą ir juvenatą įsteigti. Dievas padės, iš palengvo prie visko prieisite. Aš labai norėčiau susilaukti tos valandos, kad į jūs(ų) juvenatą ir

---

[6] *Vota theologorum censorum super Servi Dei scriptis*, p. 48, in: *Romana seu Kaunen, Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz, [...] Positio super virtutibus*, Roma 1980.

[7] LP, t. I, p. 142, 1920.06.03 laiškas V. Jakovskiui.

novicijatą ne tik lietuviai, bet ir kitų tautų katalikai pradės stoti. Turite stengtis prie to eiti, kad mūsų vienuolija tikrai katalikiška būtų. Labai svarbu turėti geras novicijatas ir juvenatas – tai vienuolyno gyvenimo versmė."[8]

Matyti, vadovavimas noviciatui jo netenkino. 1923 m. nusiuntė ten kun. Kazimierą Rėklaitį iš Lietuvos, pavesdamas: „Labai prašau neduoti įsitraukti į visokius pašalinius darbus, visas pajėgas statyti, kad novicijatas gerai eitų. [...] Labai mums visiems turėt rūpėti, kad vienuolija išsiplatintų po Ameriką ir tai ne tik tarp lietuvių, bet ir kitų tautų"[9]. 1924 m. ten nusiuntė kun. Būčį, kuris kaip vizitatorius pavedė sumažinti kitus darbus, net ir būtinus, „kad tik būtų gerai suorganizuotas noviciatas ir parengiamoji mokykla jauniems kandidatams." Šį pavedimą pats Generolas patvirtino per 1926 m. vizitaciją[10].

Siekdami Vienuolijos tikslų, marijonai beveik nuo pat savo įsikūrimo pradžios platino katalikišką spaudą, leido dvisavaitinį žurnalą „Tikyba ir Dora". Rimtų ir ilgalaikių pasekmių turėjo lietuviško dienraščio „Draugas" redakcijos perėmimas 1917 m. Dirbti čia iš Rusijos atvyko kun. Pranciškus Būčys. Nepaisydami laikraščio skolų, marijonai ėmėsi ir jo administravimo. Tai buvo viso pasaulio lietuvių dienraštis. Jis ėjo tiek vienuolijos jėgomis, tiek jos lėšomis, taip pat buvo lietuviškų knygų leidybos centras. Iš religinio laikraščio skyriaus 1920 m. susikūrė savaitraštis „Laivas", skirtas daugiausia Vienuolijos talkininkams[11].

Dar 1924 m. tėvas Generolas laiške kun. Kulikauskui atkreipė dėmesį, jog būtina įkurti Marijonų talkininkų draugiją: „Ar nebūtų gera ir tinkama, kad Amerikoje įsisteigtumėte Marijonų rėmėjų draugiją. Gal su jos pagalba galėtumėte kada prasimanyti ir įsisteigti „college"?"[12] Jis atkakliai reikalavo įgyvendinti šią idėją: „Chicagiečius raginu, kad skubintųsi įsisteigti Marijonų Rėmėjų Draugiją. Gerų žmonių, Dievui atsidavusių, netrūksta, kodėl gi nesikreipti į jų širdį ir nepaprašyti jų paramos. Tada

[8] LL, p. 405, 1923.01.25 laiškas V. Kulikauskui.
[9] Ten pat, p. 502, 1923.08.18 – K. Rėklaičiui.
[10] Citata iš Gaiv., p. 120.
[11] Gaiv., p. 127.
[12] LL, p. 422, V. Kulikauskui, 1924.09.28.

Marijonai gal galėtų ir savo kolegiją Amerikoje prasimanyti"[13]. Ši mintis pamažu ėmė dygti, ir jis tuo pasidžiaugė[14]. Ragino į draugiją priimti ir moteris. Patardavo, kaip parašyti organizacijos statutą ir kaip jį patvirtinti. Išreiškė norą parašyti paakinimą suinteresuotiesiems, tačiau persigalvojo, bijodamas nuteikti prieš save Vilniaus lenkus[15]. Po kelių mėnesių džiaugėsi, kad draugija „tarpsta"[16]. Ši bendradarbiavimo su pasauliečiais forma vėliau rado palankią dirvą Amerikos Šv. Stanislovo Kostkos provincijoje.

Čikagos vienuolynas buvo prieglobstis ir marijonams iš Europos. 1922 m. čia atvyko kunigai lietuvis Pijus Andziulis, gudas Andriejus Cikota ir lenkai Vlodzimiežas Jakovskis bei Rišardas Bakaliarčikas (Bakalarczyk). Nors buvo pavaldūs vyresniajam, jie dirbo savųjų vienuolynų naudai, rengdavo misijas, rekolekcijas, 40 valandų pamaldas, pavaduodavo diecezinius kunigus. Jie vyko į Ameriką dėl sunkios padėties neseniai nepriklausomybę atgavusiose savo gimtosiose šalyse, kuriose marijonai vystė plačią veiklą, ypač steigė mokyklas.

Tėvas Generolas 1923 m. gegužės 3 d. rašo: „Nuolat man ateina mintis: gal kartais pavyktų įkurti Amerikoje lenkų marijonų vienuolyną, kaip kad turi lietuviai".[17] Ši mintis buvo pagauta. Kun. Bakaliarčikas atsisakė sielovados darbo ir užsirašė į teisės studijas Vašingtono katalikų universitete. 1926 m. būdamas Jungtinėse Amerikos Valstijose, Generolas į marijonus priėmė kun. Bakaliarčiko studijų kolegą kun. Juzefą Lunevskį (Józef Łuniewski). Abiem kunigams patarė priimti Amerikos pilietybę ir gyventi čia pastoviai. Generalinį vikarą Lenkijai kun. Bronikovskį ragino atidaryti namą lenkams kaip „atramos tašką": „Kas žino, ar nebūtų gerai Amerikoje turėti lenkišką forpostą. Europa po karo išgyvena krizę. Visko galima susilaukti. Būtų Amerikoje atramos taškas Europos lenkų namams visais atžvilgiais"[18]. Ku-

[13] Ten pat, p. 21, P. Andziuliui, 1924.11.02.
[14] Ten pat, p. 424, V. Kulikauskui, 1924.12.14.
[15] Ten pat, p. 424, V. Kulikauskui, 1924.12.14; ten pat, p. 454–455, K. A. Matulaičiui, 1924.12.14.
[16] Ten pat, p. 433, V. Kulikauskui, 1925.07.08.
[17] LP, t. I, p. 156, V. Jakovskiui, 1923.05.03.
[18] Ten pat, p. 99, K. Bronikovskiui, 1926.09.11.

nigai Bakaliarčikas ir Lunevskis tą sumanymą įgyvendino. Po dvidešimties metų atsirado nauja provincija.

Lenkų misionierių grupėje kilo tautinis kivirčas. Kun. Mykolas Urbanavičius, kilęs iš dabartinės Baltarusijos, impulsyvaus charakterio žmogus, retkarčiais pamoksluose ir spaudoje pasireikšdavo su savo, kaip buvo sakoma, „pakraštiečių" pažiūromis, erzindamas vietinius lenkus. Kun. Jakovskis, misijos vadovas, negalėjo to leisti ir pasiskundė tėvui Generolui. Šis stengėsi tą reikalą sutvarkyti laiškais. 1924 m. kovo 30 d. nusiuntė kun. Jakovskiui laišką-traktatą, kaip marijonas turi žiūrėti į tautinius reikalus. Jame rašė:

„I. Mūsų tiesioginė užduotis, be asmeninio šventėjimo, yra Dievo garbės plėtimas, darbas Bažnyčiai ir sielų išganymui. Šie idealai gali ir turi su kaupu pripildyti visą mūsų gyvenimą. Politika nėra mūsų uždavinys. Bus geriausia, jei ją paliksime tam pašauktiems ir profesionaliai pasirengusiems žmonėms.

II. Būdami vienuoliai, turime stengtis būti aukščiau politikos bei politinių partijų ir atskirai nuo jų. Visiems privalome skelbti tikėjimo bei krikščioniškosios doros pagrindus ir visus turime skatinti jais grįsti politiką, nes tik tada ji galės būti iš tikrųjų sveika ir išganinga. O mes patys visur ir visada privalome pasirodyti ir būti Kristaus ir Jo reikalo šalininkai. Viešpats Dievas nesiuntė mūsų kurti žemiškųjų valstybių, nustatyti jų sienų, spręsti jų teritorinių ginčų, bet kurti ir plėsti Dievo Karalystę žmonių širdyse. Vykdydami šią garbingą užduotį, geriausiai pasitarnausime tai visuomenei ir tai tautai, kurioje mums tenka darbuotis. Ką gi galima duoti žmonėms reikalingesnio ir geresnio už Kristų? Tik Jame kiekvieno žmogaus ir visų tautų išganymas.

III. Į egzistuojančias dažnai tarpusavyje besivaržančias partijas turime žvelgti sielovados akimis, t.y. norėti patraukti visus paskui Kristų, kaip sakė šv. Paulius: *Omnibus debitor sum. Omnibus omnia factus sum, ut omnes Christo lucrifaciam* (*Silpniesiems pasidariau silpnas. Visiems tapau viskuo, kad visus laimėčiau Kristui. – lot., plg. 1 Kor 9, 22).*

Turime būti santaikos, meilės ir ramybės apaštalai. Šiandien pasaulyje tiek daug neapykantos; reikia žmonėms nuolat priminti, kad esame to paties Dangaus Tėvo vaikai ir vienas kitam

broliai. Tiek daug vešinčio egoizmo: reikia mokyti, kad privalu savąjį *aš* palenkti bendram labui.

IV. Į visuomeninius, politinius ir tautinius reikalus žmonės gali turėti įvairius ir skirtingus požiūrius. Dažnai sunku nuspręsti, kuris iš jų teisingesnis ir geresnis. *De particularibus non datur scientia (Mokslas nekalba apie smulkmenas; – lot.)*, sako šv. Tomas. Čia kiekvienam valia turėti savo nuomonę, jei tik ji neprieštarauja šv. tikėjimo tiesoms; čia privalome vienas kitą gerbti. *In dubiis libertas, in omnibus caritas (Abejotinuose dalykuose laisvė, visuose meilė – lot.)*, pasak šv. Augustino"[19].

Šis traktatas buvo Vilniaus sąlygomis išmąstytas, maldomis ir kančiomis paremtas. Sunku rasti katalikų mokyme ką nors geresnio. Vėliau kun. Urbanavičius keliasdešimt metų vaisingai dirbo kartu su lietuviais kunigais.

Būdamas JAV, tėvas Generolas vizitavo Marijonų vienuolynus nuo 1926 m. birželio 11 iki liepos 8 d. Buvo patenkintas marijonų darbu, ir tai matyti iš vizitacijos protokolo: „Apskritai imant, namų būklė visais atžvilgiais gera. Ypač verti pagyros broliai ir tėvai už darbą, kurį jie, savęs išsižadėję ir save užmiršę, dirba didesnei Dievo garbei, sielų išganymui, Vienuolijos labui ir jos plėtrai"[20]. Baigdamas vizitaciją, namą Čikagoje padalijo į du: vieną susijusį su laikraščiu „Draugas", kitą – su parapija. Viskam vadovauti paskyrė generalinį vikarą – kun. Feliksą Kudirką[21]. 1927 m. Amerikos vikariate buvo 50 marijonų: 12 kunigų, 11 klierikų, 9 broliai, 11 novicijų (tarp jų 2 kunigai), taip pat 3 vyrai bendradarbiai bei 14 postulantų[22].

Lenkija

1918 m. išvykdamas iš Varšuvos, tėvas Generolas paliko vienuolyną Bielianuose ir dvi rezidencijas: Moniuškos gatvėje ir Vilniaus gatvėje, Pragos priemiestyje. 1919 m. visuose telki-

[19] LP, t. I, p. 170–171, V. Jakovskiui, 1924.03.30.
[20] *Litterae*, p. 487.
[21] Gaiv., p. 131.
[22] *Elenchus Domorum Religiosarum et Sodalium Congregationis CC.RR. Marianorum ..., 1927.*

niuose buvo 31 vienuolis: 15 kunigų, 2 klierikai, 9 broliai ir 5 naujokai[23]. Nė viena iš tų buveinių nebuvo Marijonų nuosavybė. 1920 m. pavasarį tėvai kamalduliai panoro atgauti savo buvusį vienuolyną Bielianuose. Tuomet tėvas Generolas atkreipė dėmesį į buvusius marijonų vienuolynus Rasnoje ir Skurce. Generaliniam vikarui kun. Jakovskiui rašė: „Reikia gerai apžiūrėti ir atkreipti dėmesį į buvusias marijonų būstines. Kodėl gi jose neapsigyvenus? Rasnoje galėtų būti noviciatas, juvenatas ir pan. Apie Skurcą nieko nežinau"[24].

Rasna buvo stačiatikių telkinyje, Vilniaus vyskupijoje, Polesėje, Lietuvos Aukštumų (Wysokie Litewskie) parapijoje. Vienuolyną 1864 m. atėmė caro valdžia ir perdavė stačiatikiams. Vysk. Matulaitis apsilankė ten 1919 m. spalio 9 d., vizituodamas vyskupiją[25].

Marijonai čia apsigyveno 1920 m. birželį. Tėvas Generolas, kaip Vilniaus vyskupas, 1920 m. lapkričio 9 d. raštu grąžino marijonams jų buvusį vienuolyną[26]. Be bažnyčios ir nuniokoto vienuolyno, marijonams priklausė 108 ha žemės. Tačiau Lenkijos valdžia nenorėjo tos nuosavybės grąžinti. Marijonai tik ją nuomojo ir dėl jos dėrėjosi[27].

Kitas atgautas marijonų vienuolynas buvo Skurce, netoli Siedlcų. Ir iš ten vienuoliai buvo išvaryti 1864 m. Siedlcų vyskupas Henrikas Pšezdzeckis 1921 m. lapkričio 28 d. dekretu grąžino vienuolijai bažnyčią „su jai priklausančiais pastatais ir visu žemės palikimu"[28]. Marijonai gavo vienuolyną kartu su ligšioliniais jo naudotojais: gminos įstaiga, pradine mokykla, jos vadovu, vargonininku, zakristijonu, samdiniu, daržininku[29]. Vienuolynui priklausė žemės: 7 ha aplink pastatus ir 38 ha Kalenėje, kurios valdžia nenorėjo grąžinti. Vienuoliai ją tik nuomojosi[30].

---

[23] T. Górski, *Prowincja Polska Opatrzności Bożej*, in: „Marianie ...", cit. v., p. 203.

[24] LP, t. I, p. 140, 1920.06.03 laiškas V. Jakovskiui.

[25] AMPP, V, Ra, K. Bronikowski, k. 7.

[26] *Litterae*, p. 309–310.

[27] AMPP, V, Ra, A. Bołtuć, *Historia Domus*, 1926, p. 3.

[28] AMPP, V, Skórzec, dekretas nr. 5346/1921; marijonai perėmė vienuolyną 1921.12.08, – pastaba ant dokumento.

[29] Ten pat, Skórzec, *Kronika*, p. 39.

[30] AGM, *Instituta*, Domus Skórzecensis XV, Visitationes provinciales, Memoriale visitationis 1935, III A.

Kaip ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, t. Generolas didelę reikšmę teikė ugdymo įstaigoms. 1920 m. birželio 3 d. jis rašė generaliniam vikarui V. Jakovskiui: „Mums reikia siekti: 1. įkurti Karalystės teritorijoje bent vieną tikrą vienuolyną; 2. įsteigti taisyklingą noviciatą tinkamomis sąlygomis: 3. atidaryti internatą pašaukimą turintiems jaunuoliams, paskui ir juvenatą; 4. darbuose pirmenybę reikia teikti nepasiturintiems, pirmiausia kaimo sluoksniams, ten sveikas elementas"[31].

Iš pradžių noviciatas buvo Bielianuose. Tačiau čia neužteko vietos; veikė per daug institucijų: parapija, našlaitynas, gimnazija. Todėl 1920 m. jis buvo perkeltas į Rasną[32] , o 1922 m. – į Skurcą, kuriame veikė iki 1926 m. sausio 5 d. Tuomet Generolas vėl grąžino jį į Rasną. Daugiausia naujokų (30) tarpukario Lenkijoje buvo 1924 metais. Tarp jų daug buvo kunigų. 1911–1926 m. į vienuoliją įstojo 27 diecezinįai kunigai ir 2 klierikai[33].

Mažoji seminarija, vadinama juvenatu, 4, o vėliau 5 klasių lygio, buvo Rasnoje (1921–1926), paskui Skurce (1926–1933). Mokinių skaičius svyravo nuo 50 iki 70.

Baigę mažąją seminariją, kandidatai į vienuolius ir kunigystę būdavo priimami į naujokyną. Toliau mokslą jie tęsė Bielianų gimnazijoje kaip vadinamieji scholastikai, vėliau Varšuvos kunigų seminarijoje, 1925/1926 m. Polesės Janove, taip pat Lenkijos bei užsienio universitetuose[34].

Pagrindinė marijonų misija lenkų visuomenei tarpukario metais buvo marijonų kolegija Bielianuose, išaugusi iš kun. Matulaičio įsteigtos prieglaudos. 1918 m. prie jos buvo atidaryta gimnazija, kurioje mokėsi ir prieglaudos auklėtiniai, ir už mokslą užsimokantys mokiniai iš kitur. Kadangi laisvę atgavus sąlygos pasikeitė, tėvas Generolas ragino marijonus apsispręsti, ar būtina prieglauda, juo labiau, kad tokio pobūdžio įstaiga neseniai buvo atidaryta Varšuvos Pragoje. 1920 m. birželio 3 d. jis rašė: „Reikia gerai apsvarstyti, ar būtina ir toliau laikyti

[31] LP, t. I, p . 142, V. Jakovskiui, 1920.06.03.

[32] AMPP, V, Ra, *Kronika*, p. 6; patvirtino nuncijus A. Ratis, – J. Matulevičiaus 1920.12.28 raštas nuncijui ir nuncijaus 1921.01.02 pastaba (*Stolica*, p. 226).

[33] T. Górski, *Prowincja polska* ..., in: „Marianie" ..., cit. v., p. 205–207; duomenys apima lenkus ir baltgudžius.

[34] Ten pat, p. 205–206, 208–212.

prieglaudą?"[35] Nuo 1921 m. ten buvo tik gimnazija su mokamu internatu.

Tinkamai gimnazijos veiklai reikėjo ją išplėsti. Čia iškilo nuosavybės klausimas. Marijonai iš Varšuvos arkivyskupo gavo Bielianus laikinai valdyti ir naudoti[36]. Todėl vysk. Matulaitis patarė kalbėti su savininkais kamalduliais per arkivyskupą. Progai pasitaikius, detaliai išdėstė, ką marijonai yra gavę: bažnyčią ir 4 gyvenamuosius pastatus. Didesnė pastatų dalis priklausė Rusijos invalidų prieglaudai. „Tai, kas priklausė invalidams, buvo baisiausiai suniokota, nudėvėta, griuvėsiai. Pasikeitus politinėms sąlygoms, su J.E. Varšuvos Arkivyskupo materialine bei moraline parama ir Varšuvos magistrato, visuomenės ir geradarių pagalba, įdėję milžiniškų pastangų ir lėšų, kiek tik mes jų turėjome, atgavome Bielianus Bažnyčiai, patvarkėme iki dabartinės būklės, atgautuose pastatuose įkūrėme internatą neturtingiems berniukams ir gimnaziją. Dar reikia priskaičiuoti lėšas, kurių reikėjo ir reikės konservuoti Bielianams kaip istoriniam meno ir kultūros paminklui. Šešerius metus dirbame Bielianuose. Jei ne mūsų pastangos ir darbas, šiandien Bielianai tikriausiai priklausytų magistratui arba vyriausybei, o ne Bažnyčiai"[37].

Kun. Bronikovskis, panaudodamas Generolo parengtą projektą, 1922 m. liepos 2 d. Varšuvos arkivyskupui pateikė prašymą pripažinti Bielianus marijonų nuosavybe. Pagal bažnytinę procedūrą reikalas pasiekė Apaštalų Sostą[38]. Kamalduliai reikalavo, kad Bielianai būtų grąžinti jiems. Tačiau valstybės sekretorius kard. Gasparis, remdamasis tuo, kad popiežius Pijus XI asmeniškai pažįsta šią vietą, pareiškė įsitikinimą, kad Bielianai nebetinka atsiskyrėlių gyvenimui, ir pareikalavo atsisakyti valdos Varšuvos arkivyskupų naudai[39]. Kamaldulių vyresnysis pasidavė šiai įtaigai[40].

[35] LP, t. I, p. 141, V. Jakovskiui, 1920.06.03.

[36] AMPP, VII B 25, generalinio vikaro vysk. Kazimiero Ruškevičiaus 1918.04.24 rašto nuorašas.

[37] AMPP, VII B 25, generalinio vikaro vysk. Kazimiero Ruškevičiaus 1918.04.24 rašto nuorašas.

[38] Gaiv., p. 143.

[39] AGM, *Instituta*, Domus Bielanensis Q-Z, nr. 7, Titulus proprietatis nr. 3, P. Gaspario 1922.12.28 rašto atsiskyrėlių kamaldulių Monte Corona bendruomenės vyresniajam Džovaniui Batistai nuorašas.

[40] Ten pat, nr. 4, P. Gaspario 1923.01.31 raštas kamaldulių vyresniajam.

Varšuvos arkivyskupas kardinolas Aleksandras Kakovskis 1923 m. balandžio 30 d. raštu pranešė generaliniam vikarui Bronikovskiui: „Sutinku atiduoti parapinę bažnyčią ir vienuolyno pastatus Bielianuose Marijonams valdyti 80 metų; šiam terminui praėjus, jei Marijonai ketintų ten likti ir toliau, o Varšuvos arkivyskupas pripažintų tai naudinga Bažnyčios reikalui, šis leidimas galėtų būti pratęstas"[41].

Tėvas Generolas šiuo dekretu buvo labai patenkintas; kun. Bronikovskiui jis parašė: „Labai džiaugiuosi, kad J. Em. Kardinolas pagaliau nusprendė atiduoti Bielianus. Manau, dabar turime su pasitikėjimu ir visu užsidegimu imtis darbo. Ir dvasiniame gyvenime reikia nebijoti rizikuoti. Ką padarysime, visada liks žmonėms ir Dievo garbei"[42].

Su JAV kunigų parama 1923–1926 m. buvo pristatyti du aukštai virš vienaukščio namo ir atskiras namas nedidelei ligoninei, o 1928/1929 m. pristatytas naujas priestatas. Šioje įstaigoje buvo eksponuojamos kun. Roberto Viežeiskio (Wierzejski) Brazilijos, Egipto, Indijos, Kinijos ir Japonijos gamtos kolekcijos, o kun. Juzefas Jažembovskis (Jarzębowski) įrengė turtingą istorinį muziejų. Beveik per visą egzistavimo laiką mokyklos direktoriumi buvo brolis dr. inž. Bronislavas Zaluskis (Załuski). Jam padėjo auklėtojai ir mokytojai kun. Janas Sobčikas (Sobczyk), kun. Jažembovskis ir kun. Stefanas Sidras (Sydry). 1920 m. mokėsi 203[43], o 1927 m. – 256 berniukai[44].

1917 m. kun. Matulaitis Marijonų vardu perėmė Vaclavo Mankovskio (Mańkowski) Darbo namus berniukams Varšuvos Pragoje, Vilniaus gatvėje. 1921 m. atviroji įstaiga buvo perorganizuota į uždarąją (prieglaudą). Mus dominančiu laikotarpiu joje būdavo 140–160 auklėtinių. Įstaiga turėjo savo pradinę mokyklą, kurioje darbavosi ir Švč. Jėzaus Vardo seserys[45].

Be kolektyvinio darbo jaunimo auklėjime ir švietime, marijonai šioje srityje dirbo ir individualiai. Remdamasis prieš Pirmąjį

---

[41] AMPP, VII B 25, patvirtintas A. Kakovskio 1923.04.30 rašto nuorašas.

[42] LP, t. I, p. 56, K. Bronikovskiui, 1923.05.02.

[43] T. Górski, *Kolegium Księży Marianów na Bielanach (1918–1949)*, in: „Kolegium Bielańskie i jego ludzie", Warszawa 1994, kompiuterinis išrašas in: AMPP, p. 7–8.

[44] *Elenchus [...] Congregationis CC. RR. Marianorum [...] 1927.*

[45] T. Górski, *Prowincja Polska ...*, in: „Marianie ...", cit. v., p. 218.

pasaulinį karą Cecilijos Pliater-Zyberkaitės ir kun. Matulaičio įkurtomis grupėmis, 1919 m. Vladislavas Levandovičius su kolegomis įkūrė katalikų akademinio jaunimo draugiją „Odrodzenie" (*Atgimimas*). Nuo 1922 m. draugija organizavo „Socialines savaites" (*Tygodnie Społeczne*) Liubline. Iš jos 1925 m. atsirado Lenkijos katalikų inteligentų sąjunga su „Katalikų dienomis", kurios kasmet vykdavo pas marijonus Bielianuose. 1920-1925 m. V. Levandovičius redagavo ir draugijos organą „Prąd" (Srovė). „Odrodzenie" tarpukario metais darė didelę įtaką katalikybės raidai Lenkijoje. Ši draugija išugdė tokius žmones, kaip Stefanas Sviežavskis (Świeżawski), Ježis Turovičius (Turowicz) ar kard. Stefanas Višinskis (Wyszyński)[46].

Kun. Leonas Kulvietis Pirmojo pasaulinio karo metu Varšuvoje atgaivino Akademikų Marijos sodaliciją (*akademikai – studentai ir dėstytojai; Red.*). Po jo mirties 1919 m. draugiją toliau globojo kiti marijonai, apsiribodami studentais[47].

Kun. Marijanas Višnevskis (Wiśniewski) 1925 m. įkūrė ir redagavo mėnraštį „Pro Christo", skirtą jauniems inteligentams. Kun. Aleksandras Senkovskis (Sękowski) vertė ir leido populiarias brošiūras liaudžiai; 1919–1925 m. išplatino 450 tūkst. knygų ir brošiūrų[48].

1927 m. Lenkijos vikariate kartu su Druja buvo 99 marijonai: 23 kunigai, 33 broliai, 29 klierikai (kartu su vidurinės mokyklos mokiniais), 14 naujokų bei 25 postulantai[49]. Tokiai nedidelei bendruomenei darbo buvo per daug. Tai kėlė nerimą Generolui[50].

Lietuva

1918 m. spalio mėnesį išvykdamas iš Marijampolės, tėvas Generolas paliko vienuolyną jau su formaliu vyresniuoju ir

---

[46] Ten pat, p. 219–220; *Chrześcijanie*, t. XVIII, pod red. bp. B. Bejzego, Warszawa 1987, p. 9–154; K. Turowski, *„Odrodzenie". Historia Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej*, Warszawa 1987. – Stefanas Sviežavskis – vienas žymiausių filosofijos istorikų Lenkijoje XX a. Ježis Turovičius – žurnalistas, sukūręs ir kelis dešimtmečius redagavęs katalikų inteligentų savaitraštį *Tygodnik Powszechny (Red. past.).*

[47] T. Górski, *Prowincja Polska* ..., in: „Marianie ...", cit. v., p. 221–224.

[48] Ten pat, p. 221–224.

[49] *Elenchus [...] Congregationis CC.RR. Marianorum [...] 1927.*

[50] LP, t. 1, p. 156, V. Jakovskiui, 1926.05.03.

naujokyną su magistru. Bendruomenė greitai augo. 1923 m. ataskaitoje nurodyta 25 vienuoliai: 9 kunigai, 8 broliai ir klierikai, 6 novicijai, tarp jų 3 kunigai, bei 2 postulantai. Generolas jį pavadino vyriausiuoju vienuolynu[51].

Vienuoliai vadovavo 11 tūkstančių tikinčiųjų turinčiai parapijai, 10 draugijų, dėstė tikybą 3 gimnazijose ir 7 pradžios mokyklose. Be to, vedė rekolekcijas kunigams, seserims, studentams, kariams ir misijas liaudžiai[52].

1923 m. vienuolynui buvo pastatytas antras aukštas, kuriame įsikūrė ir noviciatas.

Kaip kitose šalyse, taip ir čia tėvas Generolas ragino įsteigti juvenatą bendruomenės kandidatams. 1921 m. jis buvo atidarytas vienuolyno patalpose. Po dvejų metų buvo pastatyti atskiri rūmai, kuriuose įsikūrė vidurinė mokykla apskritai vaikinams ir juvenistams. 1922/1923 m. joje mokėsi 5, o 1926/1927 m. – 180 mokinių. Beveik visi berniukai gyveno internate. Mokyklos direktorius nuo pat pradžių buvo kun. Jonas Totoraitis[53].

Generolas ragino marijonus leisti dvasingumo klausimus nagrinėjantį periodinį leidinį[54]. Reikalas pasidarė labai aktualus, kai kilo Lietuvos konfliktas su Apaštalų Sostu. Patarė atnaujinti nuo 1906 m. Seinuose leistą savaitraštį „Šaltinį". 1926 m. kovo 14 d. rašė kun. Būčiui: „Mano nuomone, „Šaltinis" galės atlikti labai naudingą ir didelį vaidmenį; tai savo rūšies apaštalavimas. Jį leisdami, daug daugiau gero galite padaryti, nei mokytojaudami ar kitą darbą dirbdami. Užtai seniai aš Jus kalbinau leisti laikraštį"[55]. Marijonai ėmėsi to reikalo Marijampolėje. Pirmas numeris pasirodė 1926 m. kovo 14 d. Po kelių mėnesių tėvas Generolas paskelbė skaitytojams paraginimą jį skaityti[56].

Marijampolės vienuolynas įkūrė didelę mokslinę biblioteką, Generolui gyvam esant turėjusią 40 tūkst. tomų[57]. Jos globėju

---

[51] AMPP, VIII, *Relatio de statu Congregationis Clericorum Regularium Marianorum*, [Wilno, 10 VI 1923], juodraštis, p. 6.

[52] Gaiv., p. 160–161.

[53] Ten pat, p. 229–233.

[54] LL, p. 171, Būčiui, 1924.02.07.

[55] Ten pat, p. 231, Būčiui, 1926.03.29; džiaugėsi laikraščio atnaujinimu 1925. 03. 02 laiške redakcijai, – ten pat, p. 587.

[56] Ten pat, p. 588, 1926.11.20.

[57] Gaiv., p. 175.

paskyrė savo buvusį sekretorių kun. Joną Kriščiukaitį. Norėjo, kad ji tarnautų visuomenei. Savo vikarui kun. Būčiui rašė: „Taigi ateityje rūpinkitės įsteigti Biblioteką, kad ji ne vien marijonams, bet ir kitiems mokslo žmonėms galėtų tarnauti. [...] Man rodos, mes, marijonai, gerai sutvarkę taip pat galėsime Bažnyčiai ir visuomenei tarnauti, o net ir apaštalavimo darbą dirbti"[58].

Jis pats gerokai ją padidino, kartu su kapelionu Vilniuje surinkęs 8–10 tūkst. tomų[59]. Kun. Kudirkai rašė: „Į Marijampolės vienuolyno biblioteką norėtume surinkti, kiek galima, visa kas išleista lietuvių kalba: knygas, brošiūras, laikraščius net atsišaukimus, o taip pat ir kas leista svetimomis kalbomis apie Lietuvą ir lietuvius"[60]. Prieš 1939 m. bibliotekoje buvo 50 tūkst. knygų, ji buvo žinoma visose Baltijos šalyse[61].

1922 m. balandžio 19 d. Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius atidavė marijonams viduramžių Šv. Gertrūdos bažnyčią su gretimais pastatais Kauno miesto centre, Laisvės alėjoje. 1923 m. pastatai buvo smarkiai padidinti[62].

Kaune gyveno marijonai profesoriai ir studentai. Be to, buvo įsteigtas Kauno universiteto filosofijos ir teologijos studentų bendrabutis. Iš marijonų universitete dėstė: kun. Juozas Vaitkevičius – moralinę teologiją, kun. Ignas Česaitis – pastoracinę teologiją, kun. Jonas Totoraitis – istoriją ir pagalbinius mokslus, kun. Pranciškus Būčys – apologetiką, dogmatiką ir teologijos įvadą. Beje, 1923 ir 1925–1926 m. buvo jo dekanu, 1923–1924 m. – universiteto prorektoriumi, 1924–1925 m. – rektoriumi[63]. Tėvas Generolas labai vertino mokslinį kun. Būčio darbą, gindamas jį nuo kitų pareigų. Rašė į Marijampolę: „Reikia labai branginti tėvo Būčio laikas ir sveikata, kad jis mums ko daugiausia parašytų; to nieks mūsiškių taip gerai nepadarys, kaip jis"[64].

---

[58] LL, p. 221–222, Būčiui, 1925.10.27.

[59] Ten pat, p. 392, J. Kuktai, 1925.11.05.

[60] Ten pat, p. 351, 1922.11.05 laiškas F. Kudirkai.

[61] W. Rimšelis, *Prowincja litewska św. Jerzego*, in: „Marianie ...", cit. v., p. 190. – Sovietų valdžia 1940 m. ją nusavino ir išsklaidė, dalis sunaikinta per karo veiksmus 1944 m. *(Red. past.)*

[62] Gaiv., p. 161.

[63] Gaiv., p. 161–163; W. Rimšelis, *Prowincja litewska ...*, in: „Marianie ...", cit. v., p. 190.

[64] LL, p. 498, K. Rėklaičiui, 1921.07.15.

Į šį būrį dera įtraukti ir kun. Justiną Novicką, 1920–1923 m. ėjusį dvasios tėvo pareigas Seinų kunigų seminarijoje. Lietuviai marijonai, be abejonės, buvo aukščiausio lygio vienuolijos intelektualai.

Intensyviausio kun. Būčio mokslinio darbo laikotarpiu atsitiko labai nemalonus incidentas, kuris skaudžiai palietė ir jį patį, ir tėvą Generolą. Priežastis – kun. Būčio straipsnis „Evangelikų Teologijos Fakultetas"[65]. Pats autorius aiškino jo turinį taip: „Pagrindinis šio straipsnio teiginys yra: lietuvių protestantų dvasininkus reikia ugdyti ne protestantiškoje Klaipėdoje, bet Kauno universitete, kur yra ir katalikų fakultetas, daug viršesnis už protestantų fakultetą tiek savo profesorių skaičiumi, tiek jų moksline reikšme. Už tai kalba doktrininė bei ekonominė nauda tiek valstybei, tiek Bažnyčiai"[66].

Pirmasis į publikaciją reagavo filosofijos ir teologijos fakulteto dekanas kun. Blažiejus Česnys 1924 m. liepos 1 d., pranešdamas tuomet Jungtinėse Amerikos Valstijose viešinčiam kun. Būčiui straipsnį esant kliūtį, kad fakultetą patvirtintų Apaštalų Sostas, nes straipsnis kelia abejonių dėl kun. prof. Būčio tikėjimo ortodoksiškumo ir paties fakulteto tikėjimo tikrumo. Dekanas reikalavo, kad straipsnis būtų atšauktas. Atsakydamas į šį laišką, kun. Būčys liepos 21 d. padavė atsistatydinimo iš profesoriaus pareigų prašymą ir parašė išsamų laišką Apaštalų Sosto delegatui Lietuvos Respublikoje Antoninui Cekiniui (Zecchini), pateikdamas pačią problemą ir pasisakydamas esąs pasirengęs atšaukti straipsnį ar parašyti komentarą[67].

1924 m. rugpjūčio 15 d. vysk. Matulaitis gavo Seminarijų ir universitetų kongregacijos prefekto kard. Gaetano Bislečio (Bisleti) raštą šiuo klausimu. Kardinolas rašė: „Minėtame straipsnyje, pavadintame *Evangelikų Teologijos Fakultetas*, autorius išreiškia didelį susirūpinimą dėl vienybės ir gero įvairių protestantų Bažnyčių administravimo bei dėl jų teologijos fakulteto augimo ir gero aprūpinimo, bet kartu atskleidžia ne itin tikslų ir aiškų

[65] „Rytas", 1924.05.09, nr. 105.

[66] LCVA, 1674, 1, vol. 34, k. 10, P. Būčio 1924.07.21 laiškas apaštaliniam delegatui Lietuvoje A. Cekiniui.

[67] Ten pat. – Atsimename, kad buvo dar toli iki popiežiaus Jono XXIII ir Vatikano II Susirinkimo skelbsimo krikščionių ekumeninio bendravimo. *(Red. past.)*

katalikų ir protestantų mokymo suvokimą". Toliau kardinolas rašo, kad straipsnis sukėlė papiktinimą, juo labiau, kad autorius yra kunigas ir vienuolis. Todėl Šventasis Tėvas norėtų, kad vysk. Matulaitis, kaip generolas, jį rimtai įspėtų ir kad jis atitaisytų papiktinimą[68].

1924 m. rugsėjo 3 d. tėvas Generolas atsiuntė kun. Būčiui gautojo rašto nuorašą. Vykdydamas Kongregacijos prefekto pavedimą, įspėjo jį, primindamas naujosios Marijonų konstitucijos 362 paragrafą dėl tikėjimo grynumo saugojimo. Rekomendavo pasitarti su vyskupais ir pasiūlyti nuncijui blogio atitaisymo būdą. „Rūpinkimės atitaisyti tai, kas atsitiko, dar labiau mylėdami Kristų ir Jo Bažnyčią, dar uoliau skleisdami ir gindami Kristaus mokslą, dar didesnę pagarbą, klusnybę, meilę ir prisirišimą reikšdami Šventajam Tėvui ir jo atstovams". Dėl atsargumo ragino jį ir toliau laikytis „apologijos srities". Prašė kun. Būčį atitinkamo rašto, kurį galėtų persiųsti į Romą[69].

Rugsėjo 27 d. gavo kun. Būčio laišką, kad yra pasirengęs atitaisyti blogį kartu su atsistatydinimu iš profesoriaus pareigų. Tuo pačiu metu raštą vysk. Matulaičiui atsiuntė Kauno sufraganas vysk. J. Skvireckas, asmeniškai įsitraukęs į universiteto reikalus. Vysk. Skvireckas pripažino, kad minėtas tekstas esminiais klausimais buvo blogai išverstas į lotynų kalbą ir kad straipsnio tikslas buvo ne noras propaguoti protestantizmą, bet noras vienyti protestantus su Lietuva. Be to pabrėžė, kad jokio papiktinimo nebuvo. Atvirkščiai, gyrė kun. Būčį, kad jau 25 metai yra uolus katalikybės gynėjas, tiek kalbėdamas, tiek rašydamas, ir niekada nebuvo nukrypęs nuo jos į šalį[70].

Vysk. Matulaitis labai sunerimo dėl šio dalyko. Suprato, kad čia kalbama ne tik apie kun. Būčį, bet ir apie filosofijos ir teologijos fakultetą, net liečia Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykius, kurie pastaruoju metu buvo atšalę. Taigi norėjo vykti į Romą išaiškinti ir atitaisyti reikalus. Tačiau šio plano atsisakė, kadangi neturėjo paso ir bijojo, kad negaus, nes buvo kvestionuojama jo pilietybė. Nepatogu jam buvo pasirodyti Amžinajame Mieste dar ir dėl ten

---

[68] LCVA, 1674, 2, vol. 135, k. 1, rašto originalas.

[69] LL, p. 182–185, P. Būčiui, 1924.09.03.

[70] LCVA, 1674, 2, vol. 100, k. 1–3, J. Skvirecko 1924.09.22 rašto J. Matulevičiui nuorašas.

atvykusio derybininko konkordato reikalu ministro Stanislavo Grabskio, kurio pirmasis reikalavimas buvo vysk. Matulevičiaus atšaukimas iš Vilniaus[71]. Taigi, užuot važiavęs į Romą, jis parašė išsamų laišką kardinolui Bislečiui, kuriame plačiai aprašė padėtį, pridėdamas ligtolinę korespondenciją su kun. Būčiu, vysk. Skvirecko raštą ir abejojamųjų sakinių straipsnyje vertimą. Labai įspūdingai aptarė kun. Būčio asmenybę, pabrėžė jo uolumą ir ištikimybę katalikų mokslui tiek kalbose, tiek raštuose per ištisus 25 metus. Taip pat teiravosi kardinolo, kaip būtų galima pataisyti susiklosčiusią padėtį, nepadarant dar didesnės žalos, jei už ištikimą ir nesavanaudę tarnystę Bažnyčiai kun. Būčys bus išbartas[72].

Atrodo, kad šiuo raštu buvo baigtas klausimas su Kongregacija[73]. Kun. Būčys liko profesoriumi ir pradėjo eiti rektoriaus pareigas. Tėvas Generolas patarė jam leidiniuose būti atsargiam, įspėdamas, kad kažkas Kaune nori iš jo padaryti eretiką[74]. Guosdamas bičiulį, parašė jam laišką ir atskleidė nemalonumus, su kuriais buvo susidūręs gyvenime, bet iki šiol tylėjęs[75]. Tai išskirtinis, didelę reikšmę vysk. Matulaičio biografijai turintis tekstas.

Artimiausiais metais Lietuvos marijonų bendruomenė smarkiai išaugo. Tėvo Generolo nuomone, „Vienuolijai daug sveikiau kaip ji po įvairias dijecezijas, vietas ir šalis yra išsimėčiusi, daugiau tikybinio gyvenimo židinių susidaro"[76]. 1927 m. atsirado vienuolynai Panevėžyje, Ukmergėje ir Žemaičių Kalvarijoje, iš kurių tėvui Generolui gyvam esant buvo oficialiai įformintas tik Ukmergės vienuolynas. Vėlesniais metais jo raginimu į čia buvo perkeltas noviciatas iš Marijampolės[77].

---

[71] LL, p. 534, J. Skvireckui, 1924.10.02.

[72] Ten pat, vol. 135, vysk. Matulevičiaus 1924.10.03 laiško K. Bislečiui ir J. Skvirecko 1924.09.22 rašto vysk. Matulevičiui nuorašai bei vysk. Matulevičiaus pasiūlytų ir komisijos priimtų, abejones kėlusių minėto straipsnio sakinių vertimas.

[73] LL, p. 192, P. Būčiui, 1924.12.11; iki tol vysk. Matulevičius nebuvo gavęs atsakymo į savo raštą.

[74] Ten pat, p. 187, P. Būčiui, 1924.10.07.

[75] Ten pat, p. 188–190, P. Būčiui, 1924.10.27.

[76] Ten pat, p. 219, Būčiui, 1925.

[77] Gaiv., 172–174. – Autorius apsirinka. Lietuvos marijonų naujokynas 1920–1938 m. buvo Marijampolėje, tada perkeltas į Panevėžį, o sovietmečiu ne visada turėjo nuolatinę būstinę. *(Red. past.)*

1927 m. Lietuvos bendruomenėje iš viso buvo 84 nariai: 17 kunigų, 16 brolių, 12 klierikų, 14 naujokų (tarp jų 4 kunigai) ir 15 postulantų[78].

Generalinė kapitula, konstitucija ir instrukcijos

Paskutinė vienuolijos ypatingoji (pirmoji po atnaujinimo) generalinė kapitula, kurioje Jurgis Matulaitis buvo išrinktas generaliniu vyresniuoju, įvyko 1911 m. Pagal galiojančią konstituciją kita turėjo įvykti 1917 m.[79] Tačiau dėl karo ir jo padarinių kapitula susirinko tik 1923 m. Tėvas Generolas, sušaukdamas ją, rašė: „Ten savo skaudulius gydysime"[80]. Iš pradžių manė, kad kapitula vyks Vilniuje[81]. Tačiau tai buvo neįgyvendinama. Lenkijos valdžia nebūtų įleidusi Lietuvos piliečių. Paskui svarstė apie Vieną ar Berlyną[82]. Pagaliau apsisprendė sušaukti ją Gdanske, kur vyskupijos valdytojas buvo jo bičiulis ir būsimasis marijonų naujokas vysk. Edvardas O'Rourke[83]. Kapitulos vieta buvo Šv. Karolio Boromiejaus seserų namai, Hoimarktštrasės g. (Heumarktstrasse) 5[84], šalia tuometinės vyskupo rezidencijos.

Kapitula vyko 1923 m. liepos 15–20 d. Be Generolo, joje dalyvavo vienuolynų vyresnieji ir po vieną išrinktą kunigą iš kiekvieno vienuolyno. Iš viso buvo 13 dalyvių[85]. Pasitarimų tematiką pasiūlė tėvas Generolas[86]. Jis ir pirmininkavo kapitulai.

Kadangi tai buvo pirmoji normali atnaujintosios kongregacijos, dar neturinčios nusistovėjusios vienuolinio gyvenimo praktikos, kapitula, svarstytų problemų buvo daug ir labai įvairių. Po diskusijų buvo priimti net 43 dekretai. Kadangi Generolas labiau domėjosi auklėjimo problemomis, jos ir vyravo: juvenatų, postulatų, noviciatų organizavimas, vienuolių studijos, auklė-

---

[78] *Elenchus [...] Congregationis CC.RR. Marianorum [...] 1927.*

[79] *Constitutiones Instituti Fratrum Marianorum [...]*, Petropoli 1910, § 230.

[80] LL, p. 138, P. Būčiui, 1922.09.15.

[81] Ten pat, p. 143, P. Būčiui, 1922.12.17.

[82] LP, t. I, p. 50, K. Bronikovskiui, 1923.02.03.

[83] Ten pat, p. 56, K. Bronikovskiui, 1923.05.02.

[84] Ten pat, t. III, p. 85, S. Varšavskiui, 1923.06.26.

[85] AGM, *Capitulum Generale Gedanense*, Decreta; trūksta kapitulos dalyvio kun. F. Kudirkos parašo.

[86] LP, t. I, p. 57, K. Bronikovskiui, 1923.05.02.

jimo metodai, taip pat vidinio gyvenimo klausimai: malda, pamaldumas, liturgija.

Buvo apsvarstyti ir einamieji reikalai. Pavyzdžiui, Bielianų įstaiga iš karo aukų vaikų prieglaudos buvo performuota į mokamą gimnaziją. Kai kas, remdamasis 1910 m. konstitucija, baiminosi, ar tai neprieštarauja vienuolijos dvasiai. Taigi buvo priimtas išaiškinimas: „Konstitucijos žodžiai *praesertim rudibus* (pirmiausia neturtingiems) siejami ne su mokyklomis ir kitais darbais, o tik su krikščioniškojo mokslo mokymu, arba katechizacija"[87]. Marijampolės vienuolynas turėjo sunkumų dėl santykių su Vargdienių seserų vienuolija. Kai kurie kunigai per daug kišosi į seserų reikalus, ir tai nebuvo naudinga vieniems ir kitiems[88]. Todėl buvo nutarta, kad nė viena seserija juridiškai nėra susijusi su marijonų kongregacija (dekretas 25). Vienuoliams vyrams rekomenduota apaštalauti tarp vyrų (dekretas 26).

Marijonai kartais pabrėždavo savo skirtingumą nuo kitų ordinų ir kongregacijų. Kapitula nusprendė, kad reikia to vengti, dirbant ir tobulinant jau pradėtus darbus (dekretas 39). Kun. Julijonas Kazakas pasiūlė broliams dėvėti abitus, kad skirtųsi nuo pasauliečių. Tačiau tai nederėjo su t. Matulaičio jiems numatyto apaštalavimo darbo stiliumi. Dar 1921 m. lapkričio 13 d. jis rašė kun. Būčiui: „Dėl abitų grąžinimo daug galvojau ir su kitais tariausi ir Dievo akivaizdoje dalykus svarsčiau. – Kaip dabar esu griežtai jų grąžinimui priešingas. Esu įsitikinęs, jei tik mes abitus imsime dėvėti, mūs Kongregacijos plėtojimas žymiai bus apsunkintas, o net ir gali sustoti. [...] Ne tiek viršutiniai drabužiai ir rūbai, kiek dvasia ir mokslas sveria. – Taigi juo mažiau turime viršutinių ženklų, juo labiau mokslo, dvasios pagilinimu reikia rūpintis, tobulybės įgijimu. Kristaus dvasia – geriausias apginklas. – Pasimeldęs ir pasitaręs su patyrusiais žmonėmis – griežtai esu prieš tai, kad pasauliečiai broliukai dėvėtų abitus. Nors abitų mūsų broliukai neturi, proporcijonaliai mes jų daugiau dabar turime negu kiti su abitais vienuolynai. – Geriau rūpinkimės pasirodyti vienuoliu esą: tikra Kristaus dvasia, vienuolių dvasia, pamaldumu, mokslu, darbštumu, savęs išsižadėjimu, atsidavimu

[87] Ten pat, dekretas 40; LP, t. I, p. 61, K. Bronikovskiui, 1923.11.11.
[88] LL, p. 674–675, J. Vaitkevičiui, 1923.08.15; ten pat, p. 146, P. Būčiui, 1923.01.25.

Dievui, Bažnyčiai ir žmonėms"[89]. Kapitulos nariai sutiko, liepdami laikytis konstitucijos (dekretas 27).

Kun. Bronikovskio iniciatyva pradėta Marijonų įkūrėjo t. Stanislavo Papčinskio (Papczyński) beatifikacijos byla. T. Matulaitis pagyrė šią iniciatyvą: „Gerai, kad Jūs, Tėve, keliate t. Papčinskio kanonizacijos klausimą"[90]. Todėl buvo išleisti du dekretai: Bielianų namams pavesta atnaujinti Įkūrėjo kapą (34) ir rinkti jo dorybių herojiškumą liudijančius dokumentus kanonizacijos procesui (35).

Kapitula paprašė tėvą Generolą suderinti marijonų konstituciją su naujuoju Kanonų teisės kodeksu (36) ir, kitiems padedant, parengti instrukcijas (37).

T. Matulaičio pasiūlymu į dienotvarkę buvo įtrauktas klausimas dėl prokuratūros, studijų namų, o gal net generalinės kurijos įkūrimo Romoje. Kadangi Generolas privalėjo būti Vilniuje ir trūko pinigų, buvo tik nutarta: „Generalinė taryba, jei leis aplinkybės, generalinį prokuratorių įkurdins Romoje" (38). Kaip netrukus pamatysime, šis nutarimas buvo įgyvendintas pagal jo pasiūlymą.

Generolas kapitulai taip pat pateikė projektą įsteigti vienuolynus Latvijoje ir Baltgudijoje. Bendrame susirinkime tai nebuvo svarstyta. Šie reikalai buvo aptarti specialiai sušauktoje lenkų marijonų sesijoje. Lenkai manė, kad pirma reikia parengti žmones šiai fundacijai. Generolas replikavo: „Šitaip elgdamiesi, negreitai įkurtume namus naujų tautų šalyse"[91]. Numatyti namai atsiras artimiausioje ateityje.

Nustatyta, kad Vienuolijos pavadinimas bus MIC, reiškiantis „[Congregatio] Marianorum Immaculatae Conceptionis" – Nekaltojo Prasidėjimo Marijonų [Kongregacija] (dekretas 28). Kalbėta apie kongregacijos išskirstymą į provincijas, tačiau niekas nenutarta, ir toliau paliekant tik generalinius vikariatus (dekretas 43).

Baigiantis Kapitulai, įvyko rinkimai. Kaip ir tikėtasi, generolu išrinktas vysk. Matulaitis, patarėjais – kun. Pranciškus Būčys,

[89] Pw, p. 109 (1921.11.13 laiškas kun. P. Būčiui).
[90] LP, t. 1, p. 59, K. Bronikovskiui, 1923.05.29.
[91] Cit. pagal Gaiv., p. 190.

kun. Kazimiežas Bronikovskis, kun. Jonas Kriščiukaitis ir kun. Marijanas Višnevskis, generaliniu ekonomu – kun. Vlodzimiežas Jakovskis, sekretoriumi – kun. Kriščiukaitis. Konstitucija generalinio vyresniojo pareigas leidžia eiti ilgiausiai dvi kadencijas, arba 12 metų[92]. Kadangi vysk. Matulaitis generolu jau buvo dvi kadencijas, buvo paprašyta Vienuolių kongregaciją patvirtinti jo pakartotinį išrinkimą. Šis sprendimas buvo pagrįstas taip: „...dalis namų yra Lietuvoje, dalis – Lenkijoje; dėl tarsi karinės padėties tarp šių dviejų respublikų sunku palaikyti kontaktus tarp vienuolynų, kartais visiškai neįmanoma. Tokiomis sunkiomis sąlygomis tik t. Jurgis Matulevičius savo autoritetu gali užtikrinti ir išsaugoti vienybę"[93]. T. Bronikovskis pasiūlė kapitulai paprašyti Pijų XI atleisti t. Generolą iš Vilniaus. Tačiau kapitula šį pasiūlymą atmetė[94].

Tuoj pat po diskusijų generalinė taryba susirinko į savo pirmąjį posėdį. Generaliniais vikarais buvo išrinkti: lietuviams Lietuvoje ir JAV – kun. Būčys, o lenkams – kun. Bronikovskis. Buvo išrinkti ir vienuolynų vyresnieji[95].

Kapitulai pasibaigus, t. Generolas išvyko į Kisingeno kurortą Bavarijoje ilsėtis, gydytis ir rengti konstitucijos.

Vienuolių reikalų kongregacija 1918 m. birželio 26 d. nustatė, kad kartu su kas penkeri metai jai pateikiama ataskaita būtų pateikta ir su Kanonų teisės kodeksu suderinta konstitucija. T. Generolas su 1923 m. ataskaita apie kongregaciją konstitucijos nepateikė, jo prašymu terminas buvo pratęstas iki 1924 m. pabaigos[96].

Jis labai rimtai pasiruošė konstitucijos rengimui. Rašydamas konstitucijas vienuolėms, išstudijavo keliolika vienuolius liečiančių kodekso nuostatų ir direktyvų[97]. Būdamas Romoje, konsultavosi su kompetentingais asmenimis[98]. Kun. Bronikovskiui rašė: „Dieną naktį rengiu Įstatus, nepraleidžiu nė vienos laisvos

---

[92] *Constitutiones Instituti ...*, paragrafas 257.
[93] Cit. pagal Gaiv., p. 187–188.
[94] Ten pat, p. 257.
[95] Ten pat, p. 261.
[96] Gaiv., p. 226.
[97] LL, p. 151, P.Būčiui, 1923.04.28.
[98] Ten pat, p. 407, V. Kulikauskui, 1923.08.16.

akimirkos. Keliuosi 3 ar 4 val. ryto; galvoje – vien paragrafai"[99]. „Tai bus mūsų Kongregacijos gyvenimo pagrindas ilgų ilgiausius metus"[100]. 1924 m. sausio 12 d. parengtą projektą išsiuntinėjo marijonams kartu su aplinkraščiu ir prašydamas atsiliepimų[101]. Gavęs negausių pataisų, tekstą perredagavo[102].

Pagal Vienuolių kongregacijos nurodymą konstitucija turėjo būti patvirtinta 1929 m. įvyksiančios generalinės kapitulos. Tačiau dėl Generolo mirties ji buvo sušaukta 1927 m. Buvo aprobuotas parengtas tekstas su nežymiais pataisymais. 1927 m. lapkričio 21 d. konstitucija pateikta Apaštalų Sostui. Kongregacija dar kai ką pakeitė. Patarėjas t. Vermeršas (Vermeersch) apie konstitucijos projektą atsiliepė taip: „Apskritai ir pagrįstai galima pasakyti, kad konstitucija parašyta puikiai ir taip išsamiai, kad atrodo, jog tai juridinis traktatas apie vienuolius"[103]. Panašiai apie ją kalbėjo ilgametis Liublino Katalikų Universiteto bažnytinės teisės profesorius kun. Aleksas Petranis: „Tai buvo viena iš geriausių per mano rankas perėjusių konstitucijų. Ji visiškai orginali, parašyta puikia lotynų kalba, o kartu aiškaus ir skaidraus turinio. Iš pagarbos autoriui paliktos kai kurios pastraipos apie asketizmą, tiesiog susijusios su mistika. Panašios nuomonės apie vysk. Matulevičiaus konstituciją buvo t. Rotas (Jan Roth) ir t. van Ternoicenas (Cyryl van Terneuzen)"[104].

Tėvas Matulaitis laikė reikalinga, kad marijonai, be konstitucijos, turėtų ir instrukcijas. Jos buvo būtinos šalia grynai teisinio pobūdžio 1910 m. konstitucijos. O instrukcijose sukaupė gausesnės asketinės medžiagos. Jis tikėjosi, kad jos bus viena iš priemonių vienybei kongregacijoje pasiekti[105].

T. Matulaitis instrukcijas rašė nuo 1911 m. Vilniuje parašė metinės provincijolo bei metinės namų vyresniojo ataskaitos

---

[99] LP, t. I, p. 60, K. Bronikovskiui, 1923.11.11.

[100] LP, t. I, p. 24, B. Boltuciui, 1923.11.25.

[101] *Konstytucje Zgromadzenia Księży Marianów [...]*, (Kraków 1933), p. I–XII, *Pismo okólne o Konstytucjach*. – Lotyniškas originalas: *Constitutiones Congregationis Clericorum Regularium Marianorum*, Romae 1930, 416 + XVI p. – Lietuviškas vertimas: *Marijonų kongregacijos konstitucija*, Marijampolė 1937, 390 p.

[102] Gaiv., p. 229.

[103] Cit. pagal Gaiv., p. 230–231.

[104] T. Górski, Z. Proczek, *Rozmiłowany w Kościele*, Warszawa 1987, p. 57.

[105] LL, p. 220, P. Būčiui, 1925.10.27.

ir namų kanoninės vizitacijos instrukcijas[106]. Iš viso jų parengė 52[107].

Baltgudžių vienuolynas Drujoje

Viena svarbiausių Marijonų vienuolyno įsteigimo baltgudžiams priežasčių buvo Vilniaus vyskupijos sąlygos. Baltgudžių liaudis buvo labiausiai apleista, neturtinga, nebuvo rūpinamasi nei jos religiniu, nei kultūriniu išprusimu. Kartu budo jos tautinis sąmoningumas. Vysk. Matulaitis suprato vienuolijų reikšmę religiniame gyvenime. Todėl kai į jį 1919 m. vasario 27 d. kreipėsi baltgudis kun. Andriejus Cikota, Peterburgo dvasinės akademijos absolventas, mestelėjo jam mintį „apie įsteigimą baltgudžiams vienuolijų: vyrų ir moterų. Žadėjau jam vienuolijų steigime padėti"[108]. Prie šio pokalbio grįžo po dviejų mėnesių, kai kun. Cikota pareiškė norįs tapti vienuoliu. Vysk. Matulaitis pasiūlė jam steigti Marijonų vienuolynus baltgudžiams, nes „mes tautų nepersekiojame, visoms lygiai tarnaujame, žmones stengiamės grąžinti tautoms, iš kurių jie yra kilę". Kun. Cikotai patiko ši mintis. Vysk. Matulaitis dienoraštyje įrašė: „Kun. Cikoto man išrodė labai protingas vyras ir turįs Dievo dvasios daugel"[109]. Ši nuomonė pasitvirtino artimoje ateityje. Kun. Cikota buvo Vienuolijos generolu (1933–1939), vėliau Rytų apeigų katalikų ordinaru Harbine ir 1952 m. mirė sovietiniame lageryje kaip „Vatikano šnipas".

Kun. Cikota atliko noviciatą Marijampolėje ir davė vienuolio įžadus 1921 m. rugsėjo 24 d. Turėjo didelius ir toli siekiančius planus. Rinkti reikalingų lėšų jis 1922 m. nuvyko į Jungtines Amerikos Valstijas kaip liaudies misionierius. Kitais metais

---

[106] Gaiv., p. 239.

[107] Jos išleistos: J. Matulevičius-Matulaitis, *Instrukcijos bei Nurodymai N. Pr. Šv. P. Marijos arba Marijonų Vienuolijai*, Marijampolė 1928; Lotyniškai: *Instructiones Congregationis Clericorum Regularium Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae*, Romae 1959. Lenkų kalba: [J. Matulewicz], *Instrukcje*, [Skórzec 1928], mašinraštis in: AMPP; J. Matulewicz, *Instrukcje*, Skórzec 1953, mašinraštis in: AMPP.

[108] *Journal*, p. 250 (*Užrašai*, p. 197).

[109] Ten pat.

grįžo ir apsigyveno buvusiame bernardinų vienuolyne Drujoje prie Dauguvos.

Vysk. Matulaitis, išvykdamas į Romą, parengė prašymą Apaštalų Sostui dėl Drujos pavedimo marijonams. Jis rašė: „Marijonai ketina atstatyti vienuolyną ir ten įsteigti juvenatą bei noviciatą baltgudžiams; ši tauta, kurios dauguma stačiatikiai, iki šiol neturi jokių savo vienuolių ordinų, kurie rūpintųsi jos atvertimu ir išganymu"[110]. Į prašymą 1923 m. liepos 23 d. Vienuolių reikalų kongregacijos prefektas Kamilas Laurentis (Camillo Laurenti) atsakė, kad popiežius patenkino prašymą ir įgaliojo vysk. Matulevičių jį įgyvendinti[111]. Remdamasis tuo leidimu, vysk. Matulaitis 1924 m. balandžio 23 d. įsteigė vienuolyną su noviciatu[112]. Be sugriauto vienuolyno, buvo perduota parapija su bažnyčia ir 40 ha žemės.

Tuojau pat į vienuolyną įstojo keli kilnūs kunigai. 1927 m. jau buvo 29 vienuoliai: 5 kunigai, 7 klierikai (scholastikai), 7 naujokai (iš jų vienas kunigas) ir 8 postulantai[113].

Marijonai vadovavo 4 600–6 000 tikinčiųjų turinčiai parapijai. Jie atstatė vienuolyną, kuriame kun. Cikota įkūrė noviciatą ir lenkišką Karaliaus Stepono Batoro gimnaziją. Jos direktore tapo s. Vanda Jeutė, besikuriančios Jėzaus Eucharistijoje tarnaičių seserijos vyresnioji. 1924 m. vasario mėnesį gimnazijoje jau mokėsi 90 mokinių.[114] Atsižvelgiant į sąlygas, joje mokėsi ir stačiatikiai bei Mozės išpažinėjai; mokykla buvo koedukacinė, ir tai vėliau užkliuvo bažnytinei vyresnybei. Mokykloje mokėsi ir kandidatai į vienuoliją[115].

Tai buvo pirmasis ir vienintelis baltgudžių vienuolynas tarpukario metais. Kadangi lenkų valdžia siekė baltgudžių, ypač katalikų, asimiliacijos, į marijonus nuo pat pradžių žiūrėjo įtariai[116]. Taip pat Vilniaus kapitula nepalankiai žiūrėjo į Drujos

---

[110] *Litterae*, p. 312, Pijui XI, 1923.06.08.

[111] AGM, *Instituta*, Domus Drujensis A-O nr VIII, Erectio Domus et titulus proprietatis.

[112] Ten pat, nr. 10.

[113] *Elenchus [...] Congregationis CC.RR. Marianorum [...] 1927.*

[114] Ten pat, 1927, p. 16.

[115] C. Sipowicz, *Domy białoruskie w Drui, Wilnie i Londynie*, in: *„Marianie ..."*, cit. v., p. 232–238.

[116] AGM, *Instituta*, Domus Drujensis A-O nr VIII, nr 6, Dysnos seniūnas – policijai, 1923.12.31.

vienuolyną, ir tai išreiškė protokole, kad vysk. Matulevičius rėmęs baltgudžių judėjimą „ir darė tokius veiksmus vyskupijoje, kaip Marijonų vienuolijos įkūrimas baltgudžių kunigams Drujoje"[117].

Žinodamas lenkų valdžios ir visuomenės dirglumą baltgudžių reikalui, vysk. Matulaitis patarė vienuoliams būti labai atsargiems, net atsisakyti jiems priklausančių teisių. 1925 m. birželio 17 d. kun. Cikotai rašė: „Girdžiu, kad kun. Smulko dalija ar pardavinėja vienuolyne „Krynicą". Bijau kad tokiu būdu neužsitrauktumėte ant savęs bėdos. Tokiais dalykais tegul neužsiiminėja nei vienuolynas, nei vienuoliai" [118].

Taip pat lenkus marijonus ramino, kad baltgudžiai jiems nepakenks. Generaliniam vikarui kun. Bronikovskiui rašė: „Esu tikras, kad dėl jų darbo Drujoje nieko blogo nenutiks. Tegu tik atsiveria keliai, Rusijoje užteks darbo visiems. Jie, baltgudžiai, be abejonės, lengviau susikalbės su baltgudžiais stačiatikiais"[119]. Kun. S. Matulis, remdamasis kun. Cikotos 1926 m. balandžio 5 d. laišku arkiv. Matulaičiui, rašo, kad kun. Cikota ketina pereiti prie rytų apeigų ir išvykti į bolševikų valdomą Minską, įsteigti marijonų vienuolyną ir ten apaštalauti atvirai arba slaptai[120]. Tuo metu arkiv. Matulaitis kartu su vysk. Mišeliu d'Herbinji (Michel d'Herbigny) galvojo apie didesnę apaštalavimo akciją Rusijoje ir dėjo viltis į Drujos baltgudžius. Kun. Cikotai jis rašė: „Dėl būsimo misijonieriavimo Rusijoje aš galvoju ir kalbu. [...] Tikiuosi, kad tuo reikalu man Dievas padės, nes tai Jo reikalas. Būkite ramūs, teks Jums kada nors apaštalauti, ruoškitės tuo tarpu"[121].

Iš tų planų sovietų valdžios metais nieko neišėjo. Tačiau 1928 m. Pijus XI pavedė Drujos kunigui Fabijanui Abrantovičiui įsteigti rytų apeigų katalikų ordinariatą Mandžiūrijoje su rezidencija Charbine. Rusų valdžiai 1939 m. jį (besilankantį gimtinėje) įkalinus, jo įpėdiniu tapo kun. Cikota. Drujos vienuoliai sudarė

---

[117] BLAN, F 43, VKF 320, k. 310.

[118] LL, p. 252. – Tai patriotinis baltgudžių laikraštis *Krynica bielaruskaja. (Red. past.)*

[119] LP, t. I, p. 100, K. Bronikovskiui, 1926.09.11.

[120] Gaiv., p. 199–200.

[121] LL, p. 254–256, A. Cikotai, 1926.04.19.

Charbino misijos darbuotojų būrį, kol kinų komunistai neįdavė jų į sovietų rankas. Tuo tarpu Vilniaus vaivada Liudvikas Bocianskis (Bociański) 1938 m. jėga išvarė vienuolius iš Drujos[122].

Latvija

Vysk. Matulaitis, Dvasinės akademijos studentas ir profesorius, taip pat Peterburgo aukštosios dvasinės seminarijos profesorius, turėjo daug ryšių su ten ugdomais, Mogiliavo arkivyskupijai priklausančiais Latvijos dvasininkais. Antonas Springovičius (Springovičs), jaunesnis vysk. Matulaičio studijų kolega, 1920 m. tapęs Rygos vyskupu, panoro savo vyskupijoje turėti marijonų. 1921 m. jis pasiuntė į Vilnių kanclerį kun. Augustiną Kublinskį prašyti atsiųsti kun. Juozą Vaitkevičių, kuris vedė rekolekcijas kunigams latviams. Vysk. Matulaitis manė, „kad JM. Rygos Vyskupo pasiūlymą niekais nudėti negalima, kad reikia rimtai pasvarstyti tas projektas ir steigti Latvijoje namas; ten prasiplatysime. Įteikiau tinkamą raštą kun. Kublinskui"[123]. Su šiuo laišku kun. Kublinskis nuvyko į Kauną ir Marijampolę. Tačiau ten trūko žmonių. To nepaisydamas, tėvas Generolas atkakliai reikalavo įvykdyti latvių prašymą[124].

Reikalas susitvarkė pačių latvių dėka. Du kunigai, Benediktas Skrinda, kurio brolis Kazimieras buvo vysk. Matulaičio kolega, ir Bronislavas Valpitras (Valpitrs), paskutinį studijų kursą baigęs Vilniuje, įstojo į noviciatą Marijampolėje ir ten davė pirmuosius vienuolio įžadus 1924 m. vasario 24 d. Jiems grįžus į Latviją, arkiv. Springovičius patikėjo jiems Vilanų bažnyčią su 4 tūkstančius tikinčiųjų turinčia parapija ir nuniokotą buvusį bernardinų vienuolyną. Oficialų leidimą įkurti čia vienuolyną davė generalinis vikaras kun. Jazepas Rancanas (Rancans) 1924 m. kovo 12 d.[125] Tai buvo pirmasis vienuolynas atgimusioje Latvijoje, nuo viduramžių vadintoje *terra mariana*.

---

[122] [J. Bukowicz], M. Wojciechowicz, *Placówka wschodnia w Harbinie*, in: „Marianie ...", cit. v., p. 244–268; C. Sipowicz, *Domy białoruskie ...*, in: „Marianie ...", cit. v., ten pat, p. 240; Vaivados 1938.09.02 sprendimas buvo niekuo nepagrįstas (AMPP, V D).

[123] LL, p. 500, K. Rėklaičiui, 1921.12.26.

[124] Ten pat, p. 136, Būčiui, 1922.05.16.

[125] T. Górski, *Kościół moją ojczyzną*, Warszawa 1999, p. 96.

Naująją būstinę vysk. Matulaitis aplankė, dalyvaudamas savo mokinio kun. Jazepo Rancano vyskupo konsekracijoje 1924 m. gegužės 4 d. Verta atkreipti dėmesį į jo laiško kun. Būčiui fragmentą: „Kun. Valpitras turi važiuoti mokytis. Jam rudenį išvažiavus, jokiu būdu negali vienuolyne liktis pats vienas kun. Skrinda; nei parapijos darbo netesės atlikti, nes dar ir vieną filiją tenka aprūpinti, nei kandidatų į vienuolyną negalės globoti. Taigi būtinai turite siųsti vieną kunigą lietuvį kun. Skrindai į pagalbą, ir tai gerą, pavyzdingą vienuolį"[126]. Įdomu tai, kad vos tik du latviai žengia pirmuosius vienuolinio gyvenimo žingsnius, ir t. Generolas tuojau pat vieną iš jų išsiunčia į specialias studijas. Kun. Valpitras iš pradžių studijavo Kaune, paskui Romoje, kur įgijo teologijos doktoratą *Angelicume*. Lietuviai į Latviją nusiuntė kun. Pranciškų Meškauską. Kitą kartą tėvas Generolas aplankė Latviją 1926 m. lapkričio 5 d.[127]

Šie kunigai padėjo pagrindus būsimajai marijonų veiklai ir plėtrai, vienas kitą tobulai papildydami. Kun. Skrinda, buvęs mūrininkas, rūpinosi vienuolyno pastatais, o kun. Valpitras, grįžęs į tėvynę, tapo Rygos kunigų seminarijos profesoriumi. Dirbo su jaunimu, buvo Latvijos katalikų jaunimo sąjungos, kurios būreliai susikūrė visose šalies parapijose, kapelionu, redagavo draugijos organą „Saule". Abu kunigai vedė misijas liaudžiai beveik visose Latgalos parapijose. Mokymą žodžiu toliau gilino spaudiniais, leidžiamais nuosavoje, brolių marijonų aptarnaujamoje spaustuvėje.

Į Marijonų vienuoliją įstojo žymūs kandidatai: Rygos seminarijos profesorius kun. Janis Leitanas (Leitans), taip pat Seminarijos profesorius ir Seimo deputatas kun. Bernardas Kublinskis, žurnalo „Latgolas Vords" redaktorius kun. Jurgis Karklė. Du pirmieji netrukus mirė, bet po jų atėjo kiti. 1927 m. Latvijoje buvo 20 marijonų, iš jų 4 kunigai, 5 broliai, 3 naujokai ir 8 postulantai[128].

Roma

Vysk. Matulaičiui atsistatydinus iš Vilniaus ir prieš gaunant apaštalinio vizitatoriaus misiją, stojo kelių mėnesių *intervallo*,

---

[126] Ten pat, p. 179–180, P. Būčiui, 1924.05.18.
[127] Ten pat, p. 98–99.
[128] *Elenchus [...] Congregationis CC. RR. Marianorum [...] 1927.*

skirtas vien tik Marijonų vienuolijai. Kaip atnaujintojas ir bendruomenės generolas, pastaruoju metu jis jautė generalinių namų ir studijų namų trūkumą. Jau Gdansko generalinėje kapituloje 1923 m. jis pateikė projektą „Prokuratūros, studijų namų, o gal net generalinės kurijos įkūrimas Romoje"[129]. (Žodis „prokuratorius" vienuolijų žodyne reiškia tarnybinį atstovą prie Romos Kurijos).

Vysk. Matulaičio koncepcijoje Marijonų vienuolija, turinti globėjus šventuosius Petrą ir Paulių, buvo idėjiniu atžvilgiu glaudžiai susijusi su popiežiumi. Esant tuometinei bažnytinio gyvenimo centralizacijai ir tęsiantis konfliktams tarp Lietuvos ir Lenkijos, kur buvo marijonų dauguma, Roma buvo svajonių vieta generaliniam vienuolynui, kuriame galėtų įsikurti ir generalinė kurija, ir studijų namai. Tačiau vienuolija buvo įsiskolinusi. Trūko ir žmonių, bet visų pirma to plano supratimo. Todėl kapitula šio projekto neparėmė. Tačiau t. Generolas sistemingai bandė jį įgyvendinti. Apie tai 1924 m. vasario 8 d. rašė laiške kun. Pijui Andziuliui: „Aš vis imu kaskart labiau svajoti apie tai, kad Ryme namą kogreičiausiai įsikūrus. Tada turėsime tikrai tvirtą pamatą po kojų, ir mūsų jaunuo[menė] galės tinkamai eiti aukštesnius mokslus"[130].

Šį tikslą ėmė įgyvendinti, atsilaisvinęs iš Vilniaus ir apsigyvenęs Romoje. Apie tai rašė vicegenerolui kun. P. Būčiui: „Vis tik Dievas padės čia mums namą susikurti. [...] Aš dar kartą sakau: nesigailėkite nei žmonių, nei skatiko įkurti Ryme Vienuolijos Centrą. Pamatysite, visų naudai tai išeis. Gal to dar nejaučiate, bet ateis laikas, pamatysite. Tada tik stos tvirtai mūsų Vienuolija, kai giliai įleisime šaknis Ryme. Aš jaučiu, kad kaip tik atėjo laikas kurti savo centras Ryme; ėsu įsitikinęs, kad to ir Dievas nori"[131].

1925 m. rugsėjo viduryje susitiko Matulaitis ir Būčys ir aptarė veikimo planą. Namų Romoje organizatoriumi nutarė skirti kun. Kazimierą Rėklaitį, palyginti jauną lietuvį iš Jungtinių Amerikos Valstijų, Popiežiškojo *Gregorianum* Universiteto teologijos ir

[129] LP, t. I, p. 58, 1923.05.02 laiškas kun. K. Bronikovskiui.
[130] LL, p. 17.
[131] Ten pat, p. 225, 1925.11.09 laiškas P. Būčiui.

filosofijos daktarą, pažįstantį Romą ir mokantį italų kalbą. Ketinta išnuomoti namą dešimčiai asmenų. Buvo apskaičiuota 5 tūkstančiai dolerių metinių išlaidų, kurias turės padengti vikariatai. Oficiali tų namų kalba turėjo būti lotynų ar italų kalba[132].

Atsiliepdamas į vysk. Matulaičio pageidavimą, ligtolinis generalinis sekretorius ir patarėjas kun. Jonas Kriščiukaitis atsisakė savo pareigų kun. Rėklaičio naudai[133]; jį 1926 m. kovo 7 d. Generolas paskyrė prokuratoriumi. Jis atvyko į Romą 1925 m. lapkričio 17 d.

Grįžęs po rekolekcijų iš Šv. Pauliaus už Miesto sienų benediktinų abatijos, vysk. Matulaitis apsigyveno pas tėvus pranciškonus konventualus (Lungotevere Farnesina 40), vienuolyno viešbutyje dvasininkams. Ketindamas nuolat gyventi Romoje, ėmė intensyviai mokytis italų kalbos[134]. Tai bus jo nuolatinis užsiėmimas per artimiausius tris mėnesius. Ten prie jo prisijungė kun. Rėklaitis.

Jau turėdamas žodinį popiežiaus leidimą įsteigti vienuolyną ir netgi pažadėtą kokią nors bažnytėlę su namu, 1925 m. spalio 22 d. parašė Romos vyskupijos vikarui kardinolui Bazilijui Pompiliui oficialų prašymą: „Dėl politinių priežasčių turėjau atsisakyti Vilniaus vyskupo sosto ir dėl Šventojo Tėvo gerumo atvykau į Romą kaip Marijonų generalinis vyresnysis įkurti čia vienuolyno ir kolegijos.

Nuolankiai prašau Jūsų Eminenciją suteikti man oficialų dokumentą dėl vienuolyno ir kolegijos Romoje įkūrimo.

Turėdamas galvoje Aukščiausiojo Ganytojo gerumą, drįstu prašyti ir antros malonės, kad laikui bėgant, jei bus įmanoma, mūsų Vienuolijai būtų skirta kokia nors bažnyčia su pastatais"[135].

Oficialus sutikimas įsteigti namus ir kolegiją, neminint bažnyčios su pastatais skyrimo, buvo duotas tik 1927 m. kovo 2 d., taigi jau po arkiv. Matulaičio mirties[136].

---

[132] K. Rėklaitis, *Quomodo Restaurator noster domum et collegium Romae condidit*, in: „Marianus" 1964, nr. 24, p. 37.

[133] LL, vysk. Matulaičio 1925.09.21 laiškas L. Kriščiukaičiui; AGM, Acta GM, Litterae II, kun. J. Kriščiukaičio 1925.09.27 laiškas vysk. J. Matulaičiui.

[134] LP, t. I, p. 111–112, 1925.09.18 laiškas kun. L. Chaleckiui.

[135] „Marianus" 1964, nr. 25, p. 38.

[136] K. Rėklaitis, *Quomodo* ..., „Marianus" 1964, nr. 25, p. 38.

Į studijas 1925/1926 m. m. atvyko tik 3 studentai iš Lenkijos: lenkai Vladislavas Levandovičius (Lewandowicz), Ježis Pavskis (Pawski) ir rusas Piotras Peresypkinas. Jie apsigyveno Lenkų kolegijoje.

1926 m. vasarą arkiv. Matulaitis dalyvavo Eucharistiniame Kongrese Čikagoje. Ta proga aplankė 92 lietuvių parapijas Jungtinėse Amerikos Valstijose. Tuomet lietuviai jam suaukojo apie 7 tūkst. dolerių, pusę tos sumos jis paskyrė vienuolynui Romoje įkurti. 1926 m. pavasarį kun. Rėklaitis išnuomojo iš pranciškonų tretininkų patalpą Užtibrėje (Trastevere), via Mantellate 22. Ten apsigyveno birželio mėnesį, o nuo naujųjų mokslo metų pradžios prie jo prisidėjo 9 studentai: 3 iš Jungtinių Amerikos Valstijų, 3 – iš Lenkijos, po vieną – iš Latvijos ir Drujos bei vienas kunigas kandidatas. Tačiau ir toliau pastatas buvo viešbutis, kuriame jie nesijautė laisvi. Todėl t. Generolo pavedimu kun. Rėklaitis metams išnuomojo kunigaikščių Sforcų Čezarinių rūmų (adresas: Corso Vittorio Emmanuele 282) ketvirtą aukštą. Iškilmingas naujųjų patalpų atidarymas įvyko 1926 m. gruodžio 8 d.[137] Pirmą kartą marijonai Romoje buvo savo namuose, nors jų tėvas Generolas jau nebepamatė.

Apibendrinimas

Tėvas Generolas, 1927 m. iškeliaudamas į amžinybę, paliko 319 marijonų: 55 kunigus, 52 klierikus (iš jų 37 buvo scholastikai), 63 brolius, 65 novicijus (iš jų 8 kunigus), 79 postulantus ir 5 vyrus talkininkus[138]. Jie priklausė 13 vienuolynų ir 4 rezidencijoms, esančioms trijuose vikariatuose. Aptarnavo 8 parapijas su 44 027 tikinčiaisiais ir 7 neparapines bažnyčias bei koplyčias. Be to, vadovavo 5 vidurinėms, 2 pradinėms mokykloms, senelių prieglaudai ir našlaitynui; leido vieną dienraštį, 2 savaitraščius ir 1 mėnraštį. Šeši kunigai dirbo liaudies misionieriais. Taip pat marijonai vadovavo daugeliui katalikiškų organizacijų[139].

---

[137] Ten pat, p. 39–43.

[138] *Elenchus [...] Congregationis CC.RR. Marianorum [...] 1927*, p. 15.

[139] Ten pat, p. 15–17; *Elenchus* nemini dviejų rezidencijų Varšuvoje, faktiškai esančių Moniuškos ir Vilniaus gatvėse.

Keturi kunigai dėstė Kauno universitete. Be to, kun. Būčys du kartus buvo fakulteto dekanu, kartą vicerektoriumi ir kartą – rektoriumi.

Ne viskuo tėvas Generolas buvo patenkintas. Ataskaitoje Apaštalų Sostui 1923 m. jis rašė: „Daugelis namų dar tik kūrimosi ir rekonstrukcijos stadijoje, kontaktai su kai kuriais dar ir dabar neįmanomi"[140].

Vienuolijoje vyravo dviejų susipykusių tautų atstovai: lietuviai ir lenkai. Nepaisant to, kaip rašė tėvas Generolas: „Tarp lietuvių ir lenkų vienuolynų lig šiol viešpatavo puikiausia harmonija, ir tikiuosi, kad ji nesiliaus"[141]. Sugebėjo įkurti namus baltgudžiams ir latviams. Labai troško dirbti Rusijoje. Tarp jo kandidatų buvo net vokietis ir italas. Atkakliai siekė, kad Vienuolija būtų katalikiška. Tam turėjo tarnauti ir generalinis vienuolynas Romoje, atsirėmimas į Petro uolą. Kaip rašė Gdansko kapitulos nariai, Vienuolijos vienybė buvo jo nuopelnas.

Jeigu norėtume iš tėvo Generolo laiškų nustatyti vyraujantį jo pastangų bruožą, galėtume sakyti, kad tai yra kun. Bronikovskiui parašyti žodžiai: „Prašau neužmiršti marijonų principo: Blogį nugalėk gėriu"[142]. Dažnai aiškino, kad „Vienuolija – tai kartu dvasios ligoninė, į kurią žmonės ateina gydyti įvairių dvasinių negalių"[143]. Konfliktuojant dėl smulkmenų, kartais net įvedant į vienuolinį gyvenimą teisingus ir reikalingus dalykus, patardavo: „Santaika ir meilė augščiau visako statykite. – Atminkite Kristaus įsakymą: "Discite a me, quia mitis sum et humilis corde" (*Mokykitės iš manęs, nes aš esu romus ir nuolankios širdies, – Mt 11, 29*)[144].

Tarp marijonų tvyrančią hamoniją ir atliekamus darbus gerai vertino aplinkiniai. Tai pastebėjo apaštalinis vizitatorius A. Ratis dar 1918 m. gruodžio 7 d., atkreipdamas valstybės sekretoriaus kardinolo Gaspario dėmesį į marijonus: „Lenkijos vyskupai labai patenkinti Marijonų vienuolija. Ir iš kunigijos girdėjau apie juos

[140] ANPP, VIII, *Relatio de statu Congregationis Clericorum Marianorum*, nr. 44, 1923.06.10.

[141] LP, t. I, p. 156, V. Jakovskiui, 1923.05.03.

[142] LP, t. I, p. 60, 1923.11.11.

[143] Ten pat, t. II, p. 138, L. Kulviečiui, 1918.12.29.

[144] LL, p. 677, J. Vaitkevičiui, 1924.01.31.

tik pačius geriausius dalykus. Vienuoliją sudaro kunigai lenkai ir lietuviai, jie gyvena ir dirba tobuloje santaikoje ir harmonijoje, nes pirmiausia yra geri ir šventi kunigai, išauklėti tikra bažnytine ir apaštaline dvasia. Todėl ši Vienuolija gerai moko, ką reikia daryti mišrių vyskupijų seminarijose, ir rengia, net jau turi parengtų darbuotojų, kuriuos galbūt teks vėl pasitelkti sunkiais atvejais, kaip tasai, susijęs su Vilniumi"[145].

Stebėdamas, kaip Vienuolija tvirtėja ir auga, tėvas Generolas matė čia Dievo Apvaizdos veikimą. 1924 m. sausio 12 d. aplinkraštyje rašė: „Argi savo akimis nematėme, kaip ta mažytė Vienuolija, nors daug joje nesutvarkytų dalykų, o dar daugiau netobulumų, klaidų ir trūkumų, tačiau Visagalio Dievo ranka įskiepyta, kaip garstyčios grūdas kasdien vis didėja ir šakojasi. Garbinkime ir šlovinkime Visagalį Dievą, kurio keliai yra stebėtini ir kurio Dvasia pučia, kur nori"[146]. Save čia jis matė kaip įrankį Dievo rankoje. Kun. Būčiui rašė: „Aš visuomet jaučiau ir buvau ir esu pilniausiai įsitikinęs kad mano tiesioginis pašaukimas – Marijonų Vienuolijai tarnauti, jai visas pajėgas pašvęsti ir ją tinkamai sutvarkyti. Maniau ir manau, kad tai Dievo balsas, esu kone tikras pilnai"[147].

Marijonų tradicijoje tėvas Matulatis turi titulą „Atnaujintojas". Apaštalinis vizitatorius Akilė Ratis (Ratti), stebėdamas jo darbą, pavadino jį „antruoju įkūrėju". Tuo pačiu keliu pasekė vienuolijos generalinė kapitula 1969 m., prilygindama jo vaidmenį bendruomenėje įkūrėjo t. Papčinskio vaidmeniui, teigdama, kad jis „turi būti pripažintas lygiu Įkūrėjui". Generolas Juzefas Sielskis 1971 m. sausio 27 d. aplinkraštyje šitai pakomentavo taip: „Abu tėvai gali būti laikomi dabartinės Marijonų Šeimos įkūrėjais: vienas tam tikru laiku savo veikla pasiekė, kad Vienuolija atsirado, kitas išgelbėjo ją iš priverstinės lėtinės mirties, suteikdamas naują blizgesį ir naują gyvybę kaip Dievo dovaną, kurią Bažnyčia gavo iš savo Viešpaties (plg. *Lumen Gentium*, nr. 43). Abu mūsų, marijonų, gyvenime paliko savo ypatingas charizmines dovanas, kurias turime išsaugoti ir padidinti, kad plėstųsi ir skleistųsi Kristaus Bažnyčia"[148].

[145] ANP, t. LVII, vol. 3, Romae 1997, p. 106.
[146] *Konstytucje Zgromadzenia Księży Marianów*, (Kraków 1933), p. I–II.
[147] Pw, p. 152, 1925.12.03 (*originale – 1925.11.03*) laiškas P. Būčiui.
[148] AMPP, E 1.

11.

BENDRADARBIAVIMAS SU LENKIJOS EPISKOPATU IR APAŠTALŲ SOSTU

Vilniaus vyskupijos ordinaras vysk. Matulaitis bendradarbiavo su Lenkijos Episkopatu, kurio narys pats buvo, su Varšuvos nuncijumi ir Romos Kurija bei popiežiumi.

Pirmasis oficialus Lenkijos Episkopato posėdis po nepriklausomybės atgavimo įvyko Gniezne 1919 m. rugsėjo 26–30 d. Suvažiavimas buvo negirdėtai iškilmingas. Vysk. Matulaitis ketino atvažiuoti kartu su kapelionais į Poznanę ir ten pernakvoti[1]. Buvo numatyta, kad Gniezno geležinkelio stotyje vyskupus sveikins miesto magistratas su miesto taryba ir aplinkinių apskričių delegacijomis. Paskui dignitoriai su ulonų palyda turėjo žalumynais išpuoštomis gatvėmis nuvykti į parapinę bažnyčią, apsirengti liturginiais rūbais ir kariuomenės, vaikų, cechų ir brolijų vėliavnešių kolonų bei dvasininkų lydimi nueiti į katedrą. Pasitarimai numatyti kunigų seminarijoje. Katedroje turėjo įvykti iškilmingos pamaldos vyriausiojo Lenkijos globėjo šv. Vaitiekaus garbei.

Į suvažiavimą susirinko 17 vyskupų iš visų Lenkijos sričių. Iš turtingos pasitarimų problematikos išskirsiu tuos reikalus, kuriuose aktyviai dalyvavo vysk. Matulaitis. Susitikimo aktuose yra jo autografas ant pagarbos laiško popiežiui Benediktui XV, kuris prasideda žodžiais: „Episcopi Poloniae ad s. Adalberti sui

---

[1] AAG, APP 111a (1918–1919), vysk. Matulevičiaus 1919.08.07 laiškas [vysk. E. Dalborui].

Patroni principalis sepulcrum congregati". Labai tikėtina, kad jis buvo pagrindinis laiško autorius[2].

Taip pat suvažiavimo aktuose yra sveikinimas Benediktui XV, parašytas vysk. Matulaičio ranka *Nos Poloniae Episcopi*[3]. Jame vyskupai praneša Popiežiui žinantys, kad Apaštalų Sostas ketina sudaryti su Lenkijos valdžia konkordatą ir jame sureguliuoti bažnytinių turtų reikalus. Pareiškia, kad Bažnyčia nepriklausomoje Lenkijoje jau faktiškai naudojasi įvairiomis gėrybėmis ir įvairūs okupantų suvaržymai neteko galios. Taigi atrodo, kad konkordatas nebereikalingas. Negana to, jei tai, ką Bažnyčia konkrečiai turi, norės užtvirtinti konkordatu, valdžia gali užginčyti, nes ji juk laikina ir didelį vaidmenį vaidina kairuoliškosios partijos, nenorinčios konkordato. Taigi jos gali turėti įtaką liaudžiai, ypač jei Bažnyčia turės kokios nors naudos. Dėl to gali atsirasti nepalankumas ir konkordatui, ir Apaštalų Sostui. Todėl vyskupai prašo popiežių įgalioti juos sutvarkyti bažnytinių turtų klausimą.

Baigdama pasitarimus, Vyskupų Konferencija pasiuntė keturis atstovus: Liublino vyskupą Marijoną Fulmaną, Polesės vyskupą Henriką Pšezdzeckį, Minsko vyskupą Zigmuntą Lozinskį ir vysk. Matulevičių pas valstybės viršininką Juzefą Pilsudskį aptarti okupantų užimtų bažnytinių pastatų ir turtų klausimo. Išliko memorialo tekstas, vysk. Matulaičio ranka rašytas ir visos delegacijos pasirašytas. Reikia manyti, kad jis ir buvo pagrindinis autorius. Memoriale delegacija išdėstė reikalą dėl caro valdžios atimto turto. Dokumente rašoma: „Vyskupai mano, kad kol vyriausybė nesusitars su Apaštalų Sostu dėl kai kurių bažnytinių gėrybių alienacijos, tik Bažnyčios vyresnybė yra jų savininkė". Taigi vyskupai prašo: 1) kad valdžia neužimtų žemės prie katalikų bažnyčių ir neišnuomotų jos pašaliniams; 2) kad bažnyčių pastatai liktų bažnytinės vyresnybės dispozicijoje, priešingu atveju valdžia turi susitarti su vyskupais; 3) kad neteisėtai užgrobtas bažnytinis turtas grįžtų jo teisėtiems savininkams.

---

[2] Ten pat, paskui išspausdintas in: *Protokól ze Zjazdu Biskupów Polskich*, Gniezno, 1919 rugsėjo mėn., priedas nr. 7.

[3] Ten pat, išspausdintas kaip priedas nr. 8 (p. 35–37).

Delegacija įteikė memorialą Pilsudskiui rugsėjo mėn. 1 d. ir žodžiu paaiškino jame išdėstytą reikalą. Vysk. Pšezdzeckis po šio susitikimo parašė: „Valstybės viršininkas pažadėjo, kad šį požiūrį aprobuoja ir pateiks vyriausybei"[4].

Gniezno susitikime buvo priimtas *Lenkijos Vyskupų Suvažiavimo reglamentas*, su pataisomis galiojęs iki 1938 m., ir sudarytas Vyskupų Komitetas. Į Komitetą, be arkiv. Dalboro, buvo išrinkti vysk. Adamas Sapieha, vysk. Marijanas Fulmanas ir arkiv. Juzefas Teodorovičius. Po kelių mėnesių buvo pakviestas ir Varšuvos arkiv. kardinolas Aleksandras Kakovskis. Vysk. Pšezdzckis priklausė Komitetui kaip sekretorius[5]. Už vysk. Matulevičių buvo atiduoti tik du balsai.

Lankydamasis Romoje 1923 m. *ad limina Apostolorum*, vysk. Matulaitis Konsistorijos kongregacijos prefekto kardinolo De Lai pavedimu pareiškė nuomonę apie *Vyskupų Suvažiavimo reglamentą*. Pranešė, kad jame sakoma, jog vienintelis konferencijų tikslas – nuomonių pasikeitimas, tačiau iš tikrųjų jose priimami sprendimai, nutarimai, potvarkiai, tvirtinami reglamentai ir statutai. Taip pat sakoma, kad sprendimai, nors priimami kartu, nesaisto atskirų vyskupų. Tačiau praktiškai ordinarai laisva valia įsipareigoja juos priimti ir įgyvendinti. Reikalaujama jų vykdymo ataskaitų.

Prieš suvažiavimus posėdžiauja iš 5 asmenų sudarytas Vyskupų Komitetas. Jie jau iš anksto aptaria sprendimus ir įvairiomis parlamentinėmis gudrybėmis stengiasi primesti juos visiems kitiems vyskupams, net jeigu visas kolektyvas priima kitokį nutarimą, stengiasi jį modifikuoti ar net pakeisti. Kai kurie pasiūlymai politiniais ir tautiniais reikalais priimami aklamacijos būdu, be deramų diskusijų ir neatsižvelgiant į kitas nuomones.

Vysk. Matulaičiui taip pat nepatiko konferencijose vyraujanti dvasia. Sąmoningai į jas nekviečiamas nuncijus. Gniezne buvo daroma visa, kad nedalyvautų nuncijus Ratis. Atvykęs buvo nenoriai priimtas ir jam esant aptariami tik atrinkti reikalai, nes

---

[4] ADS, Akta ogólne, *Zjazdy XX Biskupów w 1919.*

[5] S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992, p. 66, 73.

bijoma, kad Apaštalų Sostas susidarys blogą nuomonę apie valdžią, kuriai per daug nusileidžiama, ir apie Lenkijos Bažnyčią. Ne visus priimtus nutarimus būtų galėjęs patvirtinti Apaštalų Sostas. Yra net pavojus, kad vyskupai, priimdami nutarimus, neatitoltų nuo Bažnyčios dvasios ir ko nors nenutartų kitų Lenkijoje gyvenančių tautų nenaudai, ypač kad kai kurie iš jų serga išvešėjusio tautiškumo liga. Lenkijos Bažnyčia gali tapti pernelyg tautiška.

Vyskupų Komitetas viename posėdyje, – tęsė vysk. Matulevičius, – pageidavo, kad atskiri ordinarai netvarkytų visą Bažnyčią liečiančių klausimų nei su valdžia, nei su Apaštalų Sostu. Šis Komitetas veikia kaip pastovi institucija, Lenkijos Episkopato vardu leidžia dekretus, potvarkius, ganytojiškus laiškus. Naudojasi Varšuvos kanceliarija, kuri kartu yra Lenkijos primo kardinolo Dalboro biuras. Šis kardinolas siekia vadovauti Lenkijos Bažnyčiai ir ją centralizuoti, tarsi turėtų kažkokią realią valdžią.

Kritiškai nušvietęs suvažiavimų veiklą, vysk. Matulaitis suformulavo praktinio pobūdžio postulatus.

1) Negalima sutikti su vyskupų konferencijų vedimo būdu. Dalyvaudamas jose Gniezne ir Čenstakavoje, matydamas, kaip jos vyksta, išeidavo iš jų su skausmu, liūdesiu ir nerimu. Būtų geriau, jei vyktų diecezinai, provincijų ir plenariniai sinodai pagal *Kanonų Teisės Kodeksą*. O tokios konferencijos, kokios dabar organizuojamos, turėtų vykti Apaštalų Sostui leidus, jo legatams vadovaujant, iš anksto numatytomis bei parengtomis temomis, o aktus turėtų patvirtinti Apaštalų Sostas.

2) Iš penkių vyskupų susidedantį Komitetą reikia paleisti. Jėzus Kristus tarp Petro ir apaštalų nepastatė jokių tarpininkų. Bažnyčios centras yra Roma.

3) Bendrais reikalais lengvai galima kreiptis į Romą ir nunciją.

4) Primo titulas pagal Kanonų Teisės Kodeksą[6] nesuteikia jokios jurisdikcijos kitų vyskupų atžvilgiu. Jeigu kada ir buvo, tai dėl padalijimų baigėsi. Todėl būtų geriau, kad laikinai Lenkijoje šis titulas nebūtų vartojamas. Jeigu turėtų likti, tai geriau jį

[6] *Codex Iuris Canonici*, k. 271.

susieti su Varšuva, kaip valstybės sostine. Šia tema plačiau išsisakė nuncijui Lauriui (1923.06.13).

Vyskupų požiūrį į nuncijų vysk. Matulevičius manė esant nenormalų. Atrodė, tarsi vyskupai laikytų jį tik Apaštalų Sosto atstovu vyriausybei, stengiantis palaikyti su ja gerus santykius. Todėl nuncijus nekviečiamas į konferencijas ir daroma viskas, kad jis jose nedalyvautų, taip bent atrodo. Svarbūs reikalai tvarkomi be jo. Tiesa, nuncijus turi būtiną informaciją, bet ją gauna savais kanalais. Vysk. Matulaičio manymu, katalikų vyskupai negali turėti jokių paslapčių nuo Apaštalų Sosto bažnytiniais klausimais. Būtina, kad nuncijai galėtų stebėti bažnytinius reikalus ir informuoti apie juos Romos Kuriją pagal kanoną 267 §1 nr. 2[7].

Smulkų tos pačios tematikos papildymą sudaro Vilniaus vyskupo atsakymas į Vyskupų Komiteto projektą versti ir leisti popiežiaus enciklikas bei raštus. Primo aktuose įrašytas tik jo atsakymas: „Sutinka su projektu ir prašo siųsti į Vilniaus kuriją 600 egzempliorių"[8]. Taigi norėjo, kad kiekvienas vyskupijos kunigas turėtų ryšį su popiežiaus mokymu.

Teisinės Vyskupų Konferencijos problemos nuo pat pradžių kėlė nerimą nuncijui Račiui. Kard. De Lai pavedimas vysk. Matulevičiui pasakyti savo nuomonę apie vyskupų suvažiavimus rodytų, kad bažnytinė vyresnybė renka medžiagą šia tema. Gali būti, kad Vilniaus vyskupo balsas buvo turėtas omenyje, kai Pijus XI 1924 m. vasario mėnesį paaiškino episkopato sekretoriui vysk. Pšezdzeckiui: visos šalies suvažiavimai neturi trukdyti bažnytinių provincijų suvažiavimams ir suvažiavimuose turėtų dalyvauti nuncijus; to kaip tik reikalavo vysk. Matulaitis[9]. Dar įtikinamiau Valstybės sekretoriato pavedimu tai pabrėžė nuncijus Lauris, kad bet koks Vyskupų Konferencijos nuolatinės

[7] *Litterae*, p. 88–93, vysk. Matulevičiaus 1923.08.02 raštas kard. Kajetonui De Lai; Kanonų Teisės Kodekso kanonas, kuriuo rėmėsi vysk. Matulaitis, skelbė: *„Legati qui mittuntur cum titulo Nuntii aut Internuntii: [...] 2° In territorio sibi assignato advigilare debent in Ecclesiarum statum et Romanum Pontificem de eodem certiorem reddere (267, 2).* (Nuncijų ar internuncijų titulu siunčiami legatai [...] 2°] privalo jiems skirtoje teritorijoje prižiūrėti Bažnyčių būklę ir pranešinėti apie ją popiežiui *(lot.)*.

[8] ADS, Akta ogólne, *Zjazdy XX Biskupów w 1924 r.*, kardinolui primui referuoti, p. 3.

[9] S. Wilk, *Episkopat ...*, cit. v., p. 71.

galios nutarimas, turintis saistyti pastoviai, negalios be Apaštalų Sosto patvirtinimo[10].

Taip pat ir Apaštalų Sosto nutarime dėl primo titulo galima įžvelgti panašumą su vysk. Matulaičio požiūriu. Nuncijus Lauris 1925 m. vasario 25 d. informavo abu kardinolus apie popiežiaus aprobuotą Ypatingųjų Bažnyčios reikalų kongregacijos rezoliuciją, patvirtinančią Lenkijos primo titulą Gniezno arkivyskupui ir Lenkijos Karalystės primo titulą Varšuvos arkivyskupui, ir dėl to Apaštalų Sostas panaikina *ad cautelam* (*atsargumo sumetimais – lot., Red.*) Gniezno arkivyskupų jurisdikciją už arkivyskupijos ribų bei įsako uždaryti primo kanceliariją Varšuvoje[11]. Vyskupų suvažiavime Gniezne 1928 m. rugsėjo 16–20 d. pagal Šventojo Sosto nurodymus buvo likviduotas Vyskupų Komitetas, sudarant jo vietoje Episkopato Teisinę Komisiją[12].

Abiejų kardinolų – Dalboro ir Kakovskio – pagerbimo proga bei uždegant Pijaus Žvakę, 1920 m. sausio 11-12 d. Varšuvos arkivyskupų rūmuose įvyko tikriausiai neoficialus vyskupų posėdis, kuriame taip pat dalyvavo ir Vilniaus ordinaras[13].

Krokuvos vyskupų suvažiavime 1920 m. liepos 37–30 d. buvo numatytas vysk. Matulaičio referatas apie vyskupų požiūrį į vienuolių ordinus[14]. Dėl Raudonosios armijos invazijos referentas neatvyko. Referatas, pavadintas *Diecezinio vyskupo teisės ordinų ir vienuolijų atžvilgiu*, buvo paskelbtas tik Čenstakavos suvažiavime 1922 m. birželio 21–25 d. Po diskusijų klausytojai prašė referentą „išspausdinti savo referatą atskira knyga". Tekstas mums nežinomas, matyti, buvęs platus.

Tame pačiame suvažiavime buvo atnaujinta Gniezno susitikime pradėta nagrinėti Bažnyčios nuosavybės problema. Kadangi valdžia elgiasi taip, tarsi nepripažintų Bažnyčios teisių į atimtą turtą, nutarta informuoti Apaštalų Sostą, kad bažnytinė komisija tokiomis sąlygomis negali dirbti. Tarnovo vyskupo parengtą rašto projektą turėjo peržiūrėti vyskupai Fulmanas, Matulevičius ir Galis. Parengti komunikatą vyriausybei buvo

[10] Ten pat, p. 72.
[11] Ten pat, p. 75.
[12] Ten pat, p. 76.
[13] ADS, Akta ogólne, *Zjazdy XX Biskupów w 1920.*
[14] Ten pat, k. 28.

pavesta vyskupams Bilčevskiui, Fulmanui, Matulevičiui, Pšezdzeckiui ir Lukomskiui[15]. Pagrindinė tema, kurią nagrinėjo vyskupų suvažiavimai 1924 ir 1925 m., buvo konkordatas ir su juo susijusi nauja administracinė struktūra bei diecezijų ribų patikslinimas. Vilniaus ordinaras tuose darbuose būtinai turėjo dalyvauti.

Nepaisant surengtų rinkimų ir oficialaus Vilnijos krašto prijungimo prie Lenkijos Respublikos, sienos su Lietuva ir toliau buvo diskusinės. Jų nepripažino Lietuvos Respublika. Iki 1923 m. jos neturėjo ir tarptautinio pripažinimo. Lenkijos valdžia, norėdama įgyti Vatikano paramą, kreipėsi į Apaštalų Sostą, kad vyskupijos sienas sutapatintų su valstybinėmis sienomis. 1922 m. spalio 19 d. nuncijus Lorencas Lauris paklausė vysk. Matulaitį, ar būtina ir tinkama Breslaujos apskritį, esančią Lenkijos ribose, bet priklausančią Kauno vyskupijai, įjungti į Vilniaus vyskupiją, nors ir laikinai, net ir 54 Vilniaus vyskupijos parapijų, liekančių Lietuvos Respublikoje, kaina. Nuncijų taip pat domino, kokį atgarsį šis reikalas sukeltų Lietuvos vyriausybėje ir kaip į tai reaguotų Kauno ordinaras[16]. Atsakydamas į šiuos klausimus, vysk. Matulaitis 1922 m. lapkričio 1 d. pranešė nuncijui, kad 54 parapijas Lietuvoje valdo kanauninkas Juozapas Kukta, o Breslaujos teritoriją – kun. Petras Mankauskas. Parapijiečių religiniai poreikiai tenkinami pakankamai ir nėra būtina daryti staigių pakeitimų. Net manė, kad tai tiesiog netinkama, nes nors Vilnija faktiškai priklauso Lenkijai, tačiau tarptautinėje arenoje dar vis eina ginčai, ir nei Vilniaus Seimo, nei Varšuvos Seimo nutarimų nepatvirtino Tautų Sąjunga. Taigi nėra priežasčių, kad Apaštalų Sostas aplenktų politinius faktus, ypač dėl to, kad Lenkija iš to turėtų naudą, o Lietuva jaustųsi nuskriausta, nes lietuviai nuolat tvirtina, kad šios žemės iš jų atimtos jėga ir klasta, pažeidžiant tarptautines sutartis. Dėl tų pačių priežasčių ir Kauno vyskupas prieštarautų sienų reguliavimui. Taip pat ir praktiškai tai būtų neįmanoma įvykdyti. Lenkijos-Lietuvos sienos dar nėra tiksliai nustatytos, tarp abiejų valstybių yra 5–6 km pločio neutralioji zona, ir

[15] Ten pat, *Zjazdy Biskupów w 1922*, Protokolas, p. 10, 16.
[16] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *Territorium Brasław*, nr. 1.

neaišku, kam ją priskirti. Todėl manė, kad šį reikalą reikia atidėti, kol jis pribręs[17].

Savo neigiamą nuomonę dėl Breslaujos apskrities prijungimo prie Vilniaus vyskupijos šiuo metu vysk. Matulaitis pareiškė ir ambasadoriui Vladislavui Skšinskiui (Skrzyński) Romoje[18], ir vyriausybės delegatui Valerui Romanui Vilniuje, kuris apskundė vysk. Matulaitį RRVŠM, kad jis abejingas Lenkijos vyriausybės sunkumams, būdamas Lietuvos patriotas, nenori sumažinti Kauno vyskupijos nuosavybės ir netgi būtų linkęs paremti Lietuvos valdžios planus įkurti Lietuvos Respublikoje esančioje Vilniaus vyskupijos dalyje savarankišką Kaišiadorių vyskupiją[19]. Lenkijos URM patvirtino Ministrų Tarybai, kad vysk. Matulevičiaus požiūris į kalbamą reikalą diskvalifikuoja jį kaip vyskupijos valdytoją: „Vysk. Matulevičiaus įtakai reikia priskirti tai, kad minėtas reikalas iki šiol nesutvarkytas pagal Lenkijos valstybinius postulatus"[20]. Tačiau vysk. Matulaitis buvo Visuotinės Bažnyčios ganytojas.

Vyskupijos sienų sutapatinimo su valstybinėmis atgimusios valstybės sienomis klausimas parūpo visai tautai. Jo jau ėmėsi Lenkijos Episkopato konferencija, posėdžiavusi Gniezne 1919 m. rugpjūčio 26–30 d. Polesės vyskupui Henrikui Pšezdzeckiui buvo pavesta parengti projektą. Remdamasis tuo įgaliojimu, vysk. Pšezdzeckis visiems vyskupams išsiuntinėjo anketas šiuo klausimu[21]. Pasitaręs su Kapitula, vysk. Matulaitis 1920 m. gegužės 25 d. atsakė, kad dar nėra nustatyta valstybinė siena ir tokiomis sąlygomis negali būti kalbos apie vyskupijos dalijimą, kuris religiniu požiūriu galbūt bus neišvengiamas ateityje[22].

Surinktos medžiagos pagrindu vysk. Pšezdzeckis, vysk. Romualdo Jalbžikovskio padedamas, parengė *Žečpospolitos vyskupijų ir metropolijų sienų projektą* ir pateikė jį Lenkijos Episkopato konferencijai Čenstakavoje 1922 m. balandžio 21–25 d. Projekte

[17] *Litterae*, p. 180–183, J. Matulevičiaus 1922.11.01 laiškas L. Lauriui.

[18] AAN, MWRiOP, 457, k. 56, URM 1923.07.30 raštas RRVŠM.

[19] Ten pat, k. 86-87, V. Romano 1923.05.19 raštas RRVŠM.

[20] Ten pat, k. 144, pasiūlymas dėl vysk. Matulevičiaus iškėlimo iš Vilniaus vyskupo katedros, [1923.10.31].

[21] B. Kumor, *Początki metropolii wileńskiej*, „Studia Teologiczne" Białystok, Drohiczyn, Łomża 1987–1988, nr. 5–6, p. 83.

[22] LP, t. III, p. 7, 1920.05.25 laiškas H. Pšezdzeckiui.

Vilniaus diecezijos sienos buvo sutapatintos su numatomos vaivadijos, kurioje gyvena apie 840.000 gyventojų, nepakeliant jos iki metropolijos rango. Apskritai nuostolių būtų turėjusios 275 parapijos[23]. Dėl projekto vysk. Matulaitis pasitarė su Kapitula ir perdavė jos nuomonę vysk. Pšezdzeckiui: to reikalo dar negalima aptarinėti, nes valstybinės sienos nenustatytos, panašu, kad ir vaivadijos sienos dar keisis[24].

1923 m. kovo 15 d. Ambasadorių Konferencija patvirtino Lenkijos sienas su Sovietų Rusija ir Lietuva. Iš tikrųjų lietuviai to akto nepripažino, nors tai buvo aukščiausio tarptautinio organo sprendimas[25]. Dabar jau buvo galima rimtai galvoti apie naujas vyskupijos sienas. 1924 m. pradžioje pagal Apaštalų Sosto ir valdžios nurodymą vyskupai ėmė skubiai rengti projektą[26]. Ir šį kartą vysk. Matulaitis sukvietė Kapitulą posėdžio, kuriame buvo svarstomas vyskupijos padalijimas. Pridėdamas Kapitulos protokolą, jis 1924 m. kovo 6 d. rašė vysk. Edvardui Ropui: „Išsamiai apsvarsčiusi šį klausimą, Kapitula, nedarydama sprendimo dėl ateities, padarė išvadą, kad šiomis sąlygomis koks nors vyskupijos padalijimas nėra pageidaujamas. Būtų gerai, jei konkordate su Šventuoju Sostu būtų įrašytas punktas, pagal kurį Episkopatas, jei manys esant reikalinga, galėtų prašyti Apaštalų Sostą pakeisti sienas ar sudaryti naują vyskupiją"[27]. Laišką su priedu jis taip pat išsiuntė kardinolams Kakovskiui ir Dalborui bei vysk. Pšezdzeckiui. Savo nuomonės nereiškė, bet galima manyti, kad solidarizavosi su Vilniaus Kapitulos pozicija.

Vysk. Pšezdzeckio pasiūlymu, vysk. Matulaitis 1924 m. balandžio 18 d. atsiuntė informaciją apie Lietuvos Respublikoje esančius dekanatus ir parapijas bei apie tris vyskupijos pietuose esančias apskritis: Brastos, Kobrynės ir Pružanės. Pažymėjo, kad neturi žinių apie Lenkijos ribose esančias Kauno vyskupijos parapijas. Naudodamasis proga, pridėjo eilinį Kapitulos

---

[23] B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, in: „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 1971, t. 22, p. 326.

[24] LP, t. III, p. 11–12, 1922.05.04 laiškas H. Pšezdzeckiui.

[25] P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa 1997, p. 41–45.

[26] S. Wilk, *Episkopat ...*, cit. v., p. 102.

[27] LP, t. III, p. 24, 1924.03.06 laiškas E. Ropui.

1924 m. kovo 14 d. memorialą ir keletą minėtų apskričių kunigų ir pasauliečių prašymų palikti juos Vilniaus vyskupijoje[28].

1924 m. kovo 20–21 dienomis Varšuvoje posėdžiavo Vyskupų Komitetas. Arkiv. Ropas pasiūlė įkurti Vilniaus metropoliją, tačiau tai buvo pavienis balsas. Savo požiūrį jis pagrindė laiške vysk. Pšezdzeckiui. Polemizuodamas su vysk. Matulevičiaus ir Kapitulos nuomone, jis įrodinėjo, kad Vilnius dėl savo istorijos privalo turėti metropoliją, kuri atstotų Lenkijos ribose prarastą Mogiliavo metropoliją ir kartu apimtų numatytas Lomžos-Baltstogės bei Polesės vyskupijas[29].

Vyskupijų ir metropolijų ribų nustatymą svarstė Lenkijos Episkopato plenarinė konferencija, vykusi 1924 m. liepos 2–4 d. Čenstakavoje. Vilniui atstovavo sufraganas vysk. Kazimieras Michalkevičius. Joje žlugo Vilniaus metropolijos įkūrimo projektas. Prieš balsavo 23 vyskupai, o tik 3 jį parėmė. Vilniaus vyskupija buvo priskirta Varšuvos metropolijai[30]. Buvo nutarta iš milžiniškos Vilniaus vyskupijos teritorijos sustiprinti mažas pietines vyskupijas: Seinų-Lomžos (Bransko ir Bielsko dekanatai) ir Polesės (Brastos apskritis ir Drohičino dekanatas). Nuostolį turėjo iš dalies kompensuoti Breslaujos apskrities iš Kauno vyskupijos priskyrimas Vilniaus vyskupijai. Už tai balsavo visi vyskupai[31].

Čenstakavos projektas sukėlė protestų laviną. 1924 m. liepos 12 d. keturi šimtai Vilniuje į rekolekcijas susirinkusių kunigų parengė atvirą laišką nuncijui Lauriui, gindami sąmoningiausius vyskupijos gyventojus[32]. Panašų laišką gavo vysk. Matulevičius[33].

Daug kam būtų galima priskirti Vilniaus vyskupijos apkarpymo projekto autorystę, bet tikrai ne vysk. Matulaičiui. Tuo tarpu laikraščio „Rzeczpospolita" bažnytinis ekspertas Leonas Radzejovskis informavo lenkų visuomenę, kad vysk. Matulevi-

[28] Ten pat, p. 16–18, 1924.04.18 laiškas H. Pšezdzeckiui.

[29] ADS, *Podział diecezji i metropolii 1920–1924*, nr. 58, E. Ropo laiškas H. Pšezdzeckiui, be datos.

[30] ADS, Akta ogólne, *Zjazdy XX Biskupów w 1924 r.*, Zjazd Biskupów Polskich w Częstochowie 2–4 lipca 1924, spaudinys, p. 30–31.

[31] Ten pat, priedas, p. 28.

[32] *O całość diecezji wileńskiej*, in: „Rzeczpospolita" 1924, nr. 198 (07.21).

[33] LCVA, 1674, 2, vol. 125, laiškas be datos.

čius, „laikydamasis išorinio lojalumo Žečpospolitos valdžiai, nesiliauja vykdęs savosios lenkų avidės ir valstybės labui priešingą bažnytinę politiką". O tai daro, siūlydamas atimti dvi apskritis, ir ši „labai lenkiško pobūdžio vyskupija" „taps mišrių gyventojų be lenkų persvaros vyskupija", o vysk. Matulevičius galės varyti savo tautinę politiką[34].

Dirbdama vyskupijų ribų nustatymo darbus, Lenkijos vyriausybė tuo pačiu metu rengė konkordato projektą. Atsižvelgiant į Vilniaus reikšmę lenkų kultūrai ir jo sąsajas su Pilsudskiu, nebuvo galima įsivaizduoti, kad tai galėtų būti tik paprasta vyskupija. Šią koncepciją rėmė ir Lenkijos vyriausybės derybininkas Stanislavas Grabskis.

IX konkordato projekto straipsnyje nurodyta Vilniaus bažnytinė provincija, apimanti Vilniaus arkivyskupiją ir Lomžos bei Pinsko vyskupijas[35].

Episkopate vykstanti diskusija jau lietė tik atskirų vyskupijų sienas. 1925 m. gegužės 9 d. laiške vysk. Pšezdzeckiui vysk. Matulaitis, atsimindamas vyskupų apibrėžimus Čenstakavoje, sutiko perleisti Sokulkos ir Dambravos dekanatus Lomžos vyskupijai bei Baltstogės apskritį Pinsko vyskupijai[36].

Prie šio klausimo Vyskupų Konferencija grįžo Varšuvos posėdyje 1925 m. gegužės 26–29 d., kuriame dalyvavo ir vysk. Matulaitis. Buvo numatyta 63 Vilniaus vyskupijos parapijas skirti Pinsko vyskupijai, 18 parapijų kartu su Brestu prie Bugo–Lucko, 3 parapijas – Siedlcų ir 34 parapijas su Baltstoge – Lomžos vyskupijai[37]. Iš vysk. Matulaičio 1925 m. liepos 25 d. laiško vysk. Pšezdzeckiui matyti, kad Vilniaus vyskupijos delimitacijos (ribų nustatymo) planą parengė komisija, o detalėmis turėjo pasirūpinti arkiv. Ropas[38]. Tačiau tai nesutrukdė laikraščiui „Ekspress Poranny" 1925 m. rugpjūčio 12 d. rašyti apie „vysk. Matulevi-

---

[34] L. Radziejowski, *O dwa dekanaty*, „Rzeczpospolita" 1924, nr. 198.

[35] J. Wisłocki, *Konkordat polski z 1925 roku. Zagadnienia prawno-polityczne*, Poznań 1977, p. 273.

[36] B. Kumor, *Początki metropolii wileńskiej*, in:„Studia Teologiczne" Białystok, Drohiczyn, 1987–1988, nr. 5–6, p. 88.

[37] B. Kumor, *Granice ...*, in: „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1971, t. 22, p. 328.

[38] LP, t. III, p. 20.

čiaus pasikėsinimą į Vilniaus vyskupijos lenkiškumą"[39], nors jis, atsisakęs Vilniaus vyskupo sosto, jau savaitę buvo Romoje.

Lemiamą įtaką galutiniam vėlesnės Vilniaus arkivyskupijos pavidalui turėjo Vilniaus kurijos kancleris prelatas Liucijanas Chaleckis. Vysk. Matulaičiui išvykus (1925.08.03) iš Vilniaus, jis nutarė pateikti savo nuomonę, tiesą sakant, sutinkančią su Kapitulos požiūriu. Laiške savo kolegai vysk. Pšezdzeckiui 1925 m. rugpjūčio 9 d. jis rašė: „Vilniaus vyskupija, atplėšus nuo jos Baltstogės ir Bielsko apskritis, ypač Baltstogės, yra pasmerkta tam, kad joje bus naikinamas lenkiškasis elementas, kad ištiks lenkų tautybės pašaukimų į kunigus badas. Liko apskritys, kurių gyventojų dauguma baltgudžiai, ir iš jų kils seminarinio jaunimo pamaina. Tautinė nesantaika siaubingai sustiprės. Joks vyskupas čia ilgai nepaganys. Kurstytojų kunigų baltgudžių nebebus galima perkelti į grynai lenkiškas parapijas, norint padaryti juos nekenksmingus"[40]. Taigi „grynai lenkiška" Vilniaus vyskupija nebuvo taip jau labai gryna, o pietiniai dekanatai buvo reikalingi jos lenkiškumui padidinti ir baltgudžių tautiniams siekiams apriboti.

Pateikti argumentai paveikė vysk. Pšezdzeckį. Laiške kolegai jis rašė: „Viena Tau galiu pasakyti, jog padaryta viskas, kad lenkiškumas nebūtų suniokotas ir kad Vilniaus arkivyskupijos ganytojai ganytų ilgai, o ne trumpai, kaip Tu rašai"[41]. Sekretorius šį klausimą pateikė Vyskupų Konferencijai 1925 m. rugpjūčio 11 d., kuri nutarė, kad Baltstogės, Naugarduko ir Stolpcų parapijos liks Vilniaus vyskupijai[42]. Apie naują vyskupų požiūrį rugpjūčio 12 d. jis pranešė vidaus reikalų ministrui Vladislavui Račkevičiui, rugpjūčio 14 d. – Stanislavui Grabskiui, o rugpjūčio 16 d. projektą nusiuntė nuncijui Lauriui[43].

Naujas Vilniaus arkivyskupijos ribas nustatė konkordatu numatyta Pijaus XI 1925 m. spalio 28 d. bulė *Vixdum Poloniae unitas (Vos atkūrus Lenkijos vienybę – lot.)*. Nuo jos buvo atskirta

---

[39] *Zamach na polskość diecezji wileńskiej*, in: „Express Poranny" 1925, nr. 222, 08.12.

[40] ADS, *Podział diecezji i metropolii 1925–1926*, k. 87, L. Chaleckio 1925.08.09 laiškas H. Pšezdzeckiui.

[41] Ten pat, k. 88, H. Pšezdzeckio 1925.08.15 laiškas L. Chaleckiui.

[42] B. Kumor, *Granice ...*, in: „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1971, t. 22, p. 329.

[43] ADS, *Podział diecezji i metropolii 1925–1926*, k. 81 ir be numerio.

Lietuvos Respublikai priklausanti dalis su 62 parapijomis, 14 filijų, 74 kunigais ir 208 917 tikinčiųjų. Čia jau egzistuojantis vikariatas buvo pertvarkytas į apaštalinę administratūrą, kuri pagal 1926 m. balandžio 4 d. bulę *Lituanorum gente* tapo Kaišiadorių vyskupija. Naujai sudarytai Pinsko vyskupijai Vilniaus arkivyskupija perleido 67 parapijas, 69 kunigus ir apie 133 000 tikinčiųjų. Mainais gavo Kauno vyskupijos Breslaujos vikariatą (dėl to stengėsi Lenkijos vyriausybė), kuriame buvo 14 parapijų, 15 kunigų ir 57 000 parapijiečių, bei 4 Minsko vyskupijos parapijas. Galų gale 1926 m. arkivyskupijoje buvo 25 dekanatai, 359 parapijos ir 1 202 822 parapijiečiai[44]. Teritoriniu atžvilgiu ji tapo didžiausia Lenkijos vyskupija (53 860 km^2)[45] ir trečia katalikų skaičiumi.

Taip pat su nuncijumi Akile Račiu bei jo įpėdiniu Lorencu Lauriu vysk. Matulaitis palaikė artimus ryšius. Iš trejų nuncijaus Račio buvimo Varšuvoje metų išliko 54 jo bei 4 nunciatūros sekretoriaus E. Pelegrinečio laiškai vysk. Matulaičiui ir 49 vysk. Matulaičio laiškai nuncijui.

Per šį laiką vysk. Matulaitis 4 kartus aplankė nuncijų Varšuvoje. Į pirmą susitikimą jis išvyko 1919 m. gegužės 11 d. ir buvo priimtas gegužės 14 d.[46] Antrą kartą aplankė vizitatorių 1919 m. rugpjūčio 24 d. nunciatūroje, pakeliui į Lenkijos Vyskupų konferenciją Gniezne. Paskutinėms dviem posėdžių dienoms atvyko ir Ratis, ką tik paskirtas nuncijumi. Po suvažiavimo Vyskupas Varšuvoje liko mažiausiai iki rugsėjo 6 d. ir susitikinėjo su nuncijumi[47]. 1919 m. spalio 28 d. vysk. Matulaitis dalyvavo nuncijaus vyskupo konsekracijoje Varšuvos katedroje, kuriai vadovavo arkiv. Aleksandras Kakovskis. Iškilmių išvakarėse jie susitiko nunciatūroje[48]. Paskutinio vizito Varšuvoje vysk. Matulaitis išvyko iš Vilniaus 1920 m. sausio 9 d. Kartu su nuncijumi dalyvavo Varšuvos katedroje, religinėje bei tautinėje „Pijaus Žvakės" uždegimo šventėje, kurioje buvo pagerbti du

[44] B. Kumor, *Granice ...*, in: „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1971, t. 22, p. 329–331.
[45] Ten pat, p. 398.
[46] *Stolica*, p. 124, A. Račio 1919.05.16 raportas P. Gaspariui.
[47] Ten pat, p. 148, Račio 1919.09.06 laiškas Matulevičiui.
[48] Ten pat, p. 172, A. Račio 1919.11.07 laiškas J. Matulevičiui.

naujieji lenkų kardinolai Aleksandras Kakovskis ir Edmundas Dalboras[49].

Savo ruožtu nuncijus Ratis du kartus buvo vysk. Matulaičio svečias Vilniuje. Paskutinio susitikimo Varšuvoje metu jie aptarė kelionės į Vilnių ir Kauną detales; ši kelionė įvyko 1920 m. sausio 24–31 d., ją nuncijus vėliau smulkiai aprašė. Tai buvo didelis įvykis miestui. Dvasininkijos, kariuomenės ir administracinės valdžios lydimas vysk. Matulaitis geležinkelio stotyje pasveikino nuncijų ir valstybės viršininką Juzefą Pilsudskį, o paskui nulydėjo į Aušros Vartus. Čia įvyko nemalonus incidentas. Dėl šalčio nepavyko atidengti paveikslo, ir lietuviai išaiškino, jog Dievo Motinai nepatinka, kad čia atvyko Pilsudskis, o lenkai – kad nuncijus rengiasi aplankyti Kauną. Kitą dieną, sekmadienį, vysk. Matulaitis pasveikino garbingąjį svečią katedroje ir celebravo pontifikalines šv. Mišias. Šeimininkas iškėlė iškilmingus pietus nuncijaus garbei seminarijoje. Vėliau Ratis priiminėjo įvairias delegacijas ir apžiūrinėjo miestą. Pirmadienį, jau prie atidengto paveikslo, nuncijus aukojo šv. Mišias Aušros Vartuose. Dvi dienas išbuvęs Kaune, vėl grįžo į Vilnių. Atsisveikinimo priėmimą surengė generolas Stanislavas Šeptickis (Szeptycki), Lietuvos-Baltgudijos fronto vadas[50].

Antrą kartą nuncijus Ratis sustojo Vilniuje, važiuodamas į Rygą 1920 m. kovo 15–25 d.[51] Ir tuomet jis aukojo šv. Mišias prie Aušros Vartų paveikslo. Buvo sužavėtas. Prisimena jį pirmojoje savo enciklikoje *Ubi arcano Dei*[52].

Tai buvo tikriausiai paskutinis vysk. Matulaičio susitikimas su nuncijumi Lenkijoje. Netrukus Vilniaus ryšiai su Varšuva labai susikomplikavo. 1921 m. birželio 4 d. Ratis išvyko iš Lenkijos.

Vysk. Matulaitis gaubė nuncijų, popiežiaus atstovą, bemaž religine pagarba. Viename iš pirmųjų laiškų, kviesdamas vizi-

---

[49] Ten pat, p. 194, Račio 1920.02.08 raportas Gaspariui. Minimą žvakę lenkai dovanojo Pijui IX 1867 m. pal. Juozapato Kuncevičiaus kanonizacijos proga. Popiežius perdavė ją Lenkų kolegijai Romoje: „Nuvežkite ją į laisvą Lenkiją". Kaip tik šie naujieji kardinolai parvežė ją į Varšuvą, ir ji buvo iškilmingai uždegta Varšuvos katedroje.

[50] Ten pat, p. 193–218, Račio 1920.02.08, 1920.02.14 raportai Gaspariui; „Dziennik Wileński" 1920, nr. 21; „Nasz Kraj" 1920.01.29.

[51] O. Cavalleri, *L'Archivio di mons. Achille Ratti Visitatore Apostolico e Nunzio a Varsavia 1918–1921*, Città del Vaticano 1990, p. 226–227; „Dziennik Wileński" 1920, nr. 64.

[52] AAS, M. XIV: 1922, p. 675.

tatorių į Vilnių, rašė: „Juk Tavyje matome Apaštalų Sosto didybę, gerbiame jį ir apgaubiame meile“[53]. Vizitatorius Ratis prisidėjo išrenkant vysk. Matulaitį į Vilniaus vyskupo sostą. Paskui dalyvavo jo darbuose ir varguose: gindavo, guosdavo, patardavo, įspėdavo, remdavo[54]. Vysk. Matulaitis tai apibendrino, sveikindamas išrinkus jį popiežiumi: „Turėjome [Tave] kaip švelnų ir tėvišką vizitatorių ir nuncijų, kaip brangų ir garbingą svečią bei geriausią guodėją ir pagalbininką, vaikščiojusį mūsų žeme, mačiusį mūsų bėdas ir nelaimes, galima sakyti, savo rankomis lietusį mūsų žaizdas“[55]. Popiežius, dėkodamas už jam atsiųstus vysk. Matulaičio linkėjimus, parašė pranašingus žodžius: „O mes tikimės, kad kada nors visi Tave gerbs ir girs už kilnią vyskupo tarnystę ir meilę“[56].

Kaip matysime vėliau, Pijus XI priėmė vysk. Matulaitį Vatikane 1923 m. birželio–liepos mėn., paskui 1925 m. rugsėjo–gruodžio mėn. ir 1926 m. kovo mėn.

Vysk. Matulaitis gyvai bendravo ir su kitu nuncijumi, arkiv. Lorencu Lauriu (Lorenzo Lauri), kuris į Varšuvą atvyko 1921 m. spalio 10 d. Jau po savaitės pastarasis parašė pirmą laišką ir prisistatė. Perdavė Pijaus XI rūpestį, kad Vilniaus vyskupas „vienoda tėviška meile apgaubtų visus savo vyskupijos tikinčiuosius ir kad santaika būtų, kiek tai įmanoma, plečiama ir stiprinama, mąstant tik apie religijos gėrį ir teisingumą ir vengiant visko, kas tokiame žmogiškų aistrų sumaištyje galėtų pakenkti tvarkai ir ramybei“[57].

Į šį laišką vysk. Matulaitis atsakė 1921 m. lapkričio 1 d., linkėdamas viso geriausio ir žadėdamas, kaip ir nuncijui Račiui, dažnai rašyti, „nes Tavyje matau ir sveikinu tarsi patį Šventąjį Tėvą, Aukščiausiąjį Ganytoją, kurio vardu kalbi ir kuriam atstovauji“[58].

Nuncijaus Laurio bylos Vatikano archyve dar nėra prieinamos istoriniams tyrimams. Tačiau rinkiniuose, pirmiausia vysk.

---

[53] *Stolica*, p. 107; Matulevičiaus 1918.12.17 laiškas Račiui.
[54] *Stolica*, passim.
[55] *Litterae*, p. 1, Matulevičiaus 1922.02.17 laiškas Pijui XI.
[56] AGM, Acta GM, *Litterae* II, Pijaus XI 1922.02.20 laiškas Matulevičiui.
[57] LCVA, 1674, 2, vol. 188, k. 1.
[58] *Litterae*, p. 134–142.

Matulaičio, išliko 74 arkiv. Laurio ir 4 auditoriaus Karlo Kjarlo (Chiarlo) laiškai Vilniaus vyskupui bei 61 vysk. Matulaičio laiškas nuncijui ir 1 – auditoriui. Vysk. Matulaitis tik vieną kartą turėjo laimę priimti arkiv. Laurį kaip svečią savo vyskupijoje – tai buvo Ružanistoko šventovėje – ir būti jo kelionės draugu 1924 m. birželio 7–8 d.[59], o pats ne kartą lankėsi pas nuncijų Varšuvoje arba susitikdavo su juo vyskupų suvažiavimuose. Jų tarpusavio korespondencijoje atsispindi svarbiausi vyskupijos reikalai.

Pagal Kanonų Teisės Kodeksą (kanonas 340 ir 341) kiekvienas ordinaras kas penkeri metai turi nuvykti į Romą pagerbti šventųjų apaštalų Petro ir Pauliaus kapų bei duoti Popiežiui savo tarnystės ataskaitą. Lenkijos vyskupams buvo skirti 1923 metai. Šią ataskaitą vysk. Matulaitis kruopščiai parengė. Metų pradžioje dekanams ir klebonams išsiuntinėjo smulkią anketą, liepdamas atsakyti iki 1923 m. kovo 10 d.[60]

Taip pat jis rengė visą vyskupiją šiam įvykiui. 1922 m. gruodžio 22 d. Pijus XI paskelbė pirmąją encikliką *Ubi arcano Dei (Kai slaptingu Dievo sutvarkymu – lot.)* apie Kristaus taiką. Ji ypač lietė Vilniaus vyskupiją. Turėdamas tai galvoje, Vyskupas supažindino su ja tikinčiuosius, pateikdamas plačią jos santrauką ganytojiško laiško forma ir liepė perskaityti iš sakyklų per Atvelykį.

Enciklikos pradžioje Pijus XI nustato pasaulio diagnozę. Nors karas baigėsi, tikros taikos nėra. Tai rodo klasių kova, šeimos gyvenimo lygio smukimas, papročių sulaukėjimas. Dažnai žmonės žiūri vieni į kitus ne kaip brolius, o kaip į priešus. Sekdamas popiežiaus mintimi, vysk. Matulaitis aptaria apsaugos priemones. Pirmiausia reikia atgaivinti „Kristaus taiką Kristaus Karalystėje", pagrįstą teisingumu, meile, teisės ir valdžios gerbimu. Tos ramybės šaltinį popiežius įžvelgia Bažnyčioje. Baigdamas Pijus XI cituoja mintį, labai brangią ir Vyskupui, kad pasaulinė valdžia nesikištų į Bažnyčios reikalus, ypač leisdama neteisingus ir kenksmingus įstatymus[61].

Vyskupo ataskaita apie vyskupijos būklę, sudaryta pagal Kanonų Teisės Kodeksą, yra 58 mašinraščio puslapių. Vyskupas

---

[59] LP, t. I, p. 74, 1924.06.11 laiškas K. Bronikovskiui; LCVA, 1674, 2, vol. 34, k. 33. Laurio 1924.06.12 laiškas Matulevičiui.

[60] *Ordinarii mandatum* [be datos ir parašo], in: „Kurenda" 1923, nr. 1, p. 2–3.

[61] *Ojca Św. Piusa XI encyklika*, in: „Kurenda" 1923, nr. 3, p. 31–35.

pirmiausia aptaria bendrus vyskupijos reikalus, o paskui duoda detalią apyskaitą apie materialines gėrybes, tikėjimą ir Dievo kultą, apie inventorius ir archyvus, apie patį ordinarą, kuriją, kapitulą, seminariją, kunigus (dekanus ir klebonus). Baigdamas viską apibendrina ir įvertina[62].

Administracinė valdžia kvestionavo vysk. Matulaičio Lenkijos pilietybę ir ketino iš to sudaryti „bylą", išduodant pasą. Apie vysk. Matulaičio ketinimą išvykti ir pirmus žingsnius dėl dokumento gavimo Varšuvoje delegatas Valeras Romanas pranešė VRM.[63] Tačiau 1923 m. liepos 18 d., kai vysk. Matulaitis jau buvo Romoje, ministras Vladislavas Kiernikas rašė: „Ministerijos gautomis žiniomis, vysk. Matulaitis *feuille de route (kelionės leidimą – pranc.)* iš Užsienio reikalų ministerijos gavo buvusio karo reikalų ministro kabineto šefo užtarimu", apie tai net neinformavus VRM[64].

Savo sekretoriumi jis pasiėmė marijoną kun. Vladislavą Lysiką, mokantį italų kalbą ir pažįstantį Romą. Iš Varšuvos išvažiavo traukiniu birželio 19-osios rytą. Romoje buvo kitos dienos vakarą[65]. Apsigyveno Lenkų kolegijoje[66] via dei Maroniti gatvėje. Ten prie jų prisijungė kitas sekretorius – Kauno universiteto profesorius kun. Pranciškus Būčys[67].

Pirmoji audiencija pas Pijų XI įvyko birželio 25 d. Bielianų gimnazijos vardu popiežiui dovanų įteikė albumą, įamžinusį jo viešnagę ir rekolekcijas Bielianuose. Popiežius klausinėjo apie Vilnių: vysk. Michalkevičių, vysk. Bandurskį, kanauninką Liubianecą. Apie savo vizitą vysk. Matulaitis pasakė: „Popiežius buvo labai malonus"[68]. Ta atmosfera neliko nepastebėta lenkų valdžios. Užsienio reikalų ministras Marijanas Seida rašė RRVŠM: vyskupas Matulevičius „buvo labai širdingai Šventojo Tėvo priimtas"[69].

---

[62] *Litterae*, p. 87, *Relatio de statu ecclesiarum dioecesis*, 1923.06.11.

[63] AAN, MWRiOP 457, k. 15-16, V. Romano 1923.05.19 raštas VRM.

[64] Ten pat, k. 96, ministro V. Kierniko 1923.07.18 raštas URM.

[65] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, pasas, pasienio atžyma.

[66] LP, t. I, p. 107, 1923. 06.26 laiškas L. Chaleckiui.

[67] LP, t. II, p. 147, 1923.05.02 laiškas V. Lysikui; LL, p. 375, 1923. 08.02 laiškas J. Kuktai.

[68] Ten pat.

[69] AAN, RRVŠM 457, k. 140, M. Seidos 1923.08.11 raštas RRVŠM.

Vėliau aplankė Lenkijos ambasadą Vatikane, ir ambasadorius Vladislavas Skšinskis pakvietė jį birželio 27 d. pusryčių. Taip pat buvo Lenkijos ambasados svečias Kvirinale[70].

Daugiausia ką aptarti jis turėjo su valstybės sekretoriumi kard. Gaspariu ir su Konsistorijos kongregacijos sekretoriumi bei Ypatingųjų Bažnyčios reikalų kongregacijos darbuotoju kardinolu Gaetanu De Lai. Kardinolas Gasparis juokdamasis kalbėjo apie jį liečiantį poleminį memorialą *A Son Excellence le Nonce Apostolique en Pologne Monseigneur Laurent Lauri* su suklastotu Marijos Weyssenhof parašu, kurį ji užprotestavo[71]. Kardinolas De Lai, priėmęs ataskaitą, liepė papildyti ją temomis: apie Vyskupų Konferenciją ir Lenkijos Bažnyčios vadovybę, valdžios santykį su Bažnyčia, rytų apeigų kunigus, nacionalizmą, vysk. Bandurskio padėtį[72].

Liepos 2 d. Vyskupas nuvyko į Vienuolių reikalų kongregaciją. Kaip marijonų generolas, įteikė išsamią ataskaitą apie Vienuoliją[73]. Be to, įteikė daug prašymų: leisti įkurti Jėzaus Eucharistijoje tarnaičių seserų vienuoliją[74], suteikti nuosavybę Aukštadvaryje Švč. Jėzaus Širdies tarnaičių seserijai[75], išduoti aktą, kad bažnytinės valdos Drujoje yra Marijonų vienuolijos nuosavybė[76], taip pat nuosavybės aktus daugeliui kitų vienuolijų[77].

Pabaigoje dar kartą apsilankė pas Pijų XI liepos 9 d.[78] Tikriausiai tuomet popiežius, kalbėdamas apie įvairius neteisingus skundus, pasakė jam: „Taip, lenkai prieš Tamistą tur vieną faktą, būtent kad lietuvis esi".

Vertindamas savo apsilankymą Romoje, Vyskupas rašė: „Ryme labai nusidirbau ir nuvargau, bet rodos, svarbiausi dalykai pavyko labai gerai atlikti. Šventasis Tėvas labai man

---

[70] LP, t. I, p. 107, 1923.08.02 laiškas L. Chaleckiui.

[71] LL, p. 375, 1923.08.02 laiškas J. Kuktai.

[72] *Litterae*, p. 88–97; 1923.07.02 raštas.

[73] Šv. Kazimiero marijonų provincijos archyvas, Čikaga, P. Būčio dokumentai, *Relatio de statu Congregationis Clericorum Regularium Marianorum*, p. 20, be datos.

[74] *Litterae*, p. 20–22, 1923.06.08.

[75] Ten pat, p. 26, 1923.06.15.

[76] Ten pat, p. 312, 1923.06.08.

[77] AGM, Acta GM, *Litterae II*, Vienuolių reikalų kongregacijos 1923.07.28 raštas vysk. Matulevičiui.

[78] LL, p. 298, 1923.07.10 laiškas P. Karevičiui.

palankus pasirodė; taip pat kardinolai De Lai ir Gasparri, su kuriais daugiausia reikalų turėjau"[79].

Baigęs reikalus, išvažiavo kelioms dienoms į Fraskatį ir Albaną, paskui – į Neapolio apylinkes. Apžiūrėjo kasinėjimų vietas Pompėjoje, užvažiavo ant Vezuvijaus[80].

Liepos 12 d. išvyko iš Italijos ir kartu su lydinčiais kunigais per Miuncheną ir Berlyną liepos 15 d. atvyko į Gdanską[81]; čia liepos 15–20 dienomis vyko jo pirmininkaujama vienuolijos Generalinė kapitula[82]. Jai pasibaigus, nuvyko į Kisingeno kurortą.[83] Čia ilsėjosi ir gydėsi nuo liepos 23 d. iki rugpjūčio 18 d. Paskui per Varšuvą ir Polesės Janovą, kur įvyko draugiškas susitikimas pas vysk. Pšezdzeckį, 1923 m. rugsėjo 1 d. grįžo į Vilnių[84].

1923 m. rugsėjo 8 d. išleido ganytojišką laišką vyskupijos tikintiesiems apie popiežiaus tarnystę, kuriame rašė: „Grįžtu visa širdimi mylėdamas Šventąjį Sostą, gyvai tikėdamas, kad jis yra Dievo įkurtas ir siųstas, giliausiai įsitikinęs, kad „pragaro vartai jo nenugalės". Tais jausmais, šiuo įsitikinimu su jumis, mano mylimieji Kristuje, noriu pasidalyti – ir jūsų sielose noriu tai sužadinti ir sustiprinti. [...] Vatikano didybė yra popiežius, Jėzaus Kristaus vietininkas žemėje ir šv. Petro įpėdinis. Per jį Jėzus mus valdo, moko ir veda į išganymą. Dėl neklaidingumo malonės popiežius yra tiesos atrama pasaulyje, stovi teisingumo principų sargyboje, primena, kad visi turi vieną tėvą, o vienas kitam yra broliai". Laišką baigė žodžiais: „Esame laimingi, kad, būdami katalikų tauta, priklausome Katalikų Bažnyčiai ir esame saugūs ant Petro uolos. Esame laimingi, kad Vadu turime Popiežių Pijų XI, kuris mūsų krašte yra buvęs, mūsų katedroje šv. Mišias laikęs, žino mūsų vargus, trūkumus ir mūsų reikalus. Kaip niekas kitas, jis turi mus visus savo širdyje ir mano, neverto

---

[79] LL, p. 375, 1923.08.02 laiškas J. Kuktai.

[80] AMPP, VIII, Wł. Łysik, *Spis wydatków w Rzymie od 21 czerwca do 12 lipca 1923.*

[81] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, pasas, pasienio atžyma.

[82] AMPP, I A 1, Generalinė kapitula 1923, [Potvarkiai, kserokopijos]; *Elenchus domorum religiosarum et sociorum CC. RR. Marianorum [...] 1926*, p. 9.

[83] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, pasas – pasienio atžymos.

[84] „Słowo" 123, nr. 192; vysk. Matulaitis ketino surengti draugišką susitikimą pas save 25 m. kunigystės proga, tačiau jis neįvyko (LP, t. III, p. 13, H. Pšezdzeckiui, 1923.05.03).

tarno, lūpomis visiems kunigams ir tikintiesiems siunčia tėvišką pasveikinimą ir apaštališką palaiminimą.

Meskime į šalį nuo savęs visa, kas nedora, tegul mūsų krašte išnyksta girtuokliavimas, pasileidimas, išnaudojimai, suktybės ir visokios skriaudos, tepasiliauja mūsų tarpe nesutikimai ir barniai! Stiprinami Popiežiaus palaiminimu, kuris yra Dievo palaiminimo ženklas, stokime, kaip tinka vaikams tos pat žemės, tos pat Bažnyčios ir to pat Dievo, stokime, turėdami vieną širdį ir vieną sielą sutartinai ir drąsiai į bendrą darbą!"[85]

Kaip žinome, Vatikano I Susirinkimas buvo nutrauktas. 1923 m. spalio 22 d. valstybės sekretorius kard. Gasparis Pijaus XI vardu konfidencialiai užklausė vysk. Matulaitį, kaip ir visus vyskupijų ordinarus, ar nederėtų jo užbaigti[86].

Vysk. Matulaitis ryžtingai pasisakė už Susirinkimo užbaigimą. Jis manė, kad nedorų žmonių pastangos išstumti religiją ir Dievą iš visuomenės gyvenimo sukėlė Pirmąjį pasaulinį karą, o po jo – didelį chaosą. Turėdamas galvoj dogmą apie Popiežiaus neklystamumą priėmusio Vatikano I Susirinkimo tematiką, manė, kad būtų gera, jei Bažnyčia iš naujo bendrai patvirtintų, kad popiežius kaip neklystantis tiesos sargas yra tikėjimo, Katalikų Bažnyčios ir tikinčiųjų stiprybė. Taip ji atkreiptų visų akis į Petro Sostą ir esmingai prisidėtų prie Biblijos kriticizmo, modernizmo, nacionalizmo ir kitų mus užpuolusių klaidų atitaisymo; sustiprintų valstybinės tvarkos, šeimyninio ir visos visuomenės gyvenimo pagrindus. Taip pat skleistų taip trokštamą meilę, bendrumą ir taiką, po daugelio sumaiščių padėtų visos Dievu ir tikėjimu paremtos žmonijos pamatą[87].

[85] *[Ganytojiškas laiškas apie popiežystę]*, 1923.09.08, in: „Kurenda" 1923, nr. 9, p. 79–83; perspausdinta: Pw, p. 177–183, (AJM, p. 207–212).

[86] LCVA, 1674, 2, vol. 29, k. 3, P. Gaspario 1923.10.22 raštas Matulevičiui.

[87] *Litterae*, p. 197–198, nedatuotas Matulevičiaus rašto Gaspariui juodraštis.

12.

OPOZICIJA PRIEŠ VYSK. MATULAITĮ

Lenkijai užvaldžius Vilniaus kraštą, lenkų tautininkų grupės ėmė griežtai reikalauti vysk. Matulaičio atsistatydinimo. Tai darė per spaudą, kalbėjo mitinguose, rašė memorialus. Nuncijus Ratis, informuodamas apie tai Vatikano valstybės sekretorių, rašė: „Atsiranda tokių, kurie įkalbinėja vysk. Matulevičių atsistatydinti ir užleisti vietą vyskupui lenkui. Esu tikras, kad vyriausybė slapta ir net ne visai slapta remia tokius įkalbinėjimus, kurie tikriausiai bus vis atkaklesni ir įgaus visiškai kitokį toną, kai Vilnius bus galutinai prijungtas prie Lenkijos"[1]. Tokius ir panašius vyriausybės veiksmus matysime ir vėlesniais metais.

„Kurier Wileński" išspausdino bendriausią opozicijos prieš vysk. Matulaitį reziumė tokiais žodžiais: „Jo vyskupavimo laikas sutapo su didžiausio endekų įsigalėjimo Vilniuje ir Vilniaus vyskupijoje periodu; jie visada *per nefas* (*piktuoju, lot.*), grynu melu, šmeižimu ir nuolat skleidžiamais grasinimais panaudoti fizinę prievartos jėgą kovojo su vysk. Matulevičiumi pačiu demagogiškiausiu būdu. Ta endekų akcija yra ir liks purvina dėmė išlaisvinto Vilniaus istorijoje"[2].

Daug plačiau tai aprašė „krajovcų" leidžiamas „Przegląd Wileński": „Nebuvo melo, šmeižto, insinuacijos, įžeidimo, kuriais nebūtų apipiltas aukštasis Bažnyčios dignitorius laikraščiuose „Dziennik Wileński" ir „Gazeta Warszawska", turinčiuose pretenziją ginti Katalikų Bažnyčią ir atstovauti jos interesams. Net

---

[1] *Stolica*, p. 153, A. Ratti 1919.09.11 raportas P. Gaspariui.

[2] Barbarus, *Arcybiskup Matulewicz*, in: „Kurier Wileński" 1927, nr. 26, p. 2.

visiškai abejingą tikėjimo ir Bažnyčios reikalams žmogų apimdavo pasibjaurėjimas dėl to pasiutusio lojimo ir nusipelniusio kunigo gero vardo nebaudžiamo teršimo. [...]

Endekų spaudai šiek tiek padoresne forma, bet taip pat pabrėžtinai antrino konservatyvusis „Słowo", kuris šiandien, Vyskupui pasitraukus, staiga užsidegė meile jau nebesančiam vyskupijos ganytojui, iškeldamas į padebesius jo pamaldumą ir dorybes. Pagaliau nesimpatizavo vyskupui Matulevičiui Vilniaus vadinamoji kairuoliškoji spauda, turinti savo numylėtinį – legionų vyskupą Bandurskį. Įdomu tai, kad vysk. Matulevičiaus negaubė per didele simpatija lietuvių bei baltgudžių visuomenė. Lietuviai pyko ant jo, kad neryškiai akcentuoja savo lietuviškumą, o baltgudžiai – kad nepakankamai noriai ir energingai remia jų siekius įvesti baltgudžių kalbą į Bažnyčią ir neatsižvelgia į jų reikalavimus paskirti vieną Vilniaus bažnyčią pamaldoms baltgudžių kalba. [...]

Tikrai stebėtina buvo olimpinė vyskupo Matulevičiaus ramybė, su kuria jis priimdavo jį ištikusius akibrokštus; į juos niekada nereaguodavo, gyveno tylų ir užsidariusį gyvenimą, pašvęstą vien darbui ir rūpinimuisi jam patikėta vyskupija"[3].

Pirmiausia čia išvardyti endekų leidiniai: „Dziennik Wileński" – vietinis Tautininkų demokratų partijos organas – ir „Gazeta Warszawska" – centrinis partijos spaudinys, pirmiausia skirtas politinėms sferoms. Su šiais dienraščiais solidarizavosi „Rzeczpospolita" – Krikščionių tautininkų partijos organas.

Savo rezervuotumą vysk. Matulaičio atžvilgiu išreiškė „Białoruska Krynica", kurią redagavo kun. Adamas Stankevičius: „Atvirai kalbant, nebuvo jis mums nei geras, nei blogas. Nebuvo geras, nes mums nieko pozityvaus nepadarė: neišleido jokio potvarkio dėl baltgudžių kalbos pamaldose, nedavė mums Vilniuje bažnyčios, nors to ne kartą smarkiai reikalavome, neperskaitė mums net bulės (popiežiaus laiško) gudiškai per savo ingresą į Vilniaus katedrą, nors skaitė ją lenkiškai ir lietuviškai – žodžiu, nieko mums konkretaus ir pozityvaus nepa-

[3] [L. Abramowicz] K. W., *Rezygnacja biskupa Matulewicza*, „Przegląd Wileński" 1925, nr. 13, p. 3-4. – „Krajovcai" – Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės tradicijų šalininkai, palankūs lietuviams: Liudvikas Abramovičius, Tadeušas Vrublevskis (Wróblewski) ir kiti. *(Red. past.)*

darė. Tačiau, kita vertus, negalima sakyti, kad buvo mums blogas ir žiūrėjo į mus priešiškai. Ne, to negalima pasakyti. Tiesiog atvirkščiai, kartais pokalbiuose su baltgudžių veikėjais apgailestavo nieko negalįs padaryti baltgudžių tautai, nes yra supančiotas Lenkijos valdžios politikos. Jis matė visas mūsų skriaudas, visas neteisybes ir nedalią, gailėjosi baltgudžių liaudies kaip politinio Lozoriaus, suprato jos pažeminimą, tačiau paduoti jai rankos ir pakelti iš nedalios neišdrįso. Ir mes, baltgudžiai, jo už tai nekaltiname, mes kaltiname tas sąlygas, kuriomis jis gyveno. Dėl to baltgudžiai vadino ir tebevadina jį teisingu žmogumi, kuris mus užjautė, suprato ir teisingai su mumis elgėsi"[4].

Vysk. Matulaitis savo priešininkus suskirstė į dvi grupes: „Kuopelė kunigų ir daug dva[r]ininkų prieš mane varo agitaciją. Grasina net užšauti ar šiaip užmušti. Dievo valia. Kol Šv. Tėvas liepia, aš iš vietos nesitrauksiu. Nekartą tai jiems pareiškiau"[5]. Kunigų vadas buvo mums žinomas Karolis Liubianecas[6]. O iš pasauliečių išimtinį vaidmenį suvaidino Janas Obstas, laikraščio „Dziennik Wileński" redaktorius, savo tekstais užpildavęs kitus du laikraščius. Dažniausiai rašydavo užsislaptinęs raidėmis X. Y. Z. ir tik 1924 m. atskleidė savo pavardę[7]. Daug metų Vilniuje gyvenęs Vilnijos istorikas Kazimiežas Okuličius (Okulicz) mena redaktorių Obstą kaip išsiskiriantį savo „tautiniu fanatizmu" žmogų[8]. Glubokų dekanas kun. Antonas Zenkevičius rašė, kad jis buvo „vadinamas Vilniaus vyskupijos popiežiumi. Iš tikrųjų, nebuvo nė vieno bažnytinio reikalo, apie kurį jis nebūtų kalbėjęs ar nebūtų davęs savo *approbatur (pritariama, lot.)*, o vyskupo Matulevičiaus darbams – visada tik savo *reprobatur (atmestina – lot.* ir kai kalbama apie šio vyskupo asmenį, jo *furor endecicus (endekiškas įsiūtis – lot.)* nežino nei ribų, nei saiko"[9].

[4] S. K-i, *Značeńnie wilenskaha biskupa ks. Juraha Matulewiča*, in: „Biełaruskaja Krynica" 1925, nr. 2, p. 3.

[5] LL, p. 159, 1923.11.29 laiškas P. Būčiui.

[6] *Litterae*, p. 254, J. Matulevičius – L. Lauriui (1925.07.26).

[7] „Przegląd Katolicki" 1924, nr. 33. – J. Obstas buvo kilęs iš tautiniu atžvilgiu mišrios Silezijos, apsisprendęs už lenkybę. *(Red. past.)*

[8] K. Okulicz, *Brzask, dzień i zmierch na ziemiach Litwy historycznej*. Szkic historyczno-publicystyczny. Atspaudas iš „Pamiętnik Wileński", [Londyn 1973], p. 25.

[9] A. Zienkiewicz, *W obronie czci biskupiej*, in: „Przegląd Katolicki" 1925, nr. 30, p. 473–474.

Pjudymo tikslas buvo tiksliai apibrėžtas: taip apjuodinti Vyskupą tikinčiųjų akyse, kad pats atsistatydintų arba būtų atšauktas. Vladislavas Studnickis net surado teisinį šio juodinimo pagrindimą. 1923 m. vasario 28 d. rašė: „Jei vyskupas vyskupijoje tampa *persona odiosa (nepageidaujamas asmuo – lot.)*, tai pagal kanonų teisę jis turi būti atšauktas"[10]. Taigi reikėjo daryti viską, kad jis taptų *persona odiosa.*

Tam pirmiausia reikėjo pabrėžti, kad vyskupija yra lenkiška, o vyskupas – svetimas. Redaktorius Obstas savo straipsnyje *Litewski biskup na polskiej ziemi*[11] eksponavo vokiečių ir lietuvių valdžių susitarimą dėl paskyrimo, naudodamasis esančiomis lenkų-vokiečių ir lenkų-lietuvių nuoskaudomis. Tas pats redaktorius Obstas rašė, kad, norėdami sunaikinti išganingą Katalikų Bažnyčios įtaką lenkų tautos istorijai, „vokiečių okupantai buvo gudresni, nes nutarė pasinaudoti Bažnyčios įtaka savo politiniams tikslams. Jų dėka, o tiksliau kalbant, gen. Liudendorfo bei Romoje turinčio didžiulę įtaką Kelno vyskupo kard. Hartmano dėka, prieš gyventojų ir visos dvasininkijos valią priešiškos vokiečių galios kritimo išvakarėse mums paskirtas lietuvis vyskupas"[12]. Ericho Liudendorfo (Ludendorff) ir Adolfo Hartmano (Hartmann) pavardės linksniuojamos daugelyje prieš vysk. Matulaitį nukreiptų straipsnių, nors jokio jų dalyvavimo pėdsako nepavyko aptikti. Generolas Liudendorfas įsipyko lenkams karo metu, o kardinolas Hartmanas buvo reikalingas kaip ryšininkas su Vatikanu.

Anot priešų logikos, vysk. Matulaitis veikęs pagal Vokietijos ir Lietuvos instrukcijas. Obstas rašė: „J. E. Matulevičiaus asmenyje pirmiausia mes turime lietuvių politiką, vykdantį visas Kauno ar Berlyno direktyvas ir nurodymus, net su aiškia žala Bažnyčiai, Lenkijos ir lenkiškumo priešą, vadovaujantį sistemingai, plataus užmojo antilenkiškai akcijai, kuriam padeda visas pulkas paties išmokytų jaunų lietuvių ir baltgudžių dvasininkų"[13].

---

[10] W. Studnicki, *Kwestia białoruska,* in: „Słowo" 1923, nr. 206.

[11] „Rzeczpospolita" 1921, nr. 80.

[12] Ten pat.

[13] [J. Obst] J. O., *Przymusowa rusyfikacja Kresów,* in: „Dziennik Wileński" 1923, nr. 206.

Obsto nuomone, iškilesnes pareigas Vyskupas suteikia kunigams lietuviams ir baltgudžiams. Štai kurijos kancleriu paskyrė lietuvį[14]. Vilniaus sufraganais norėjo gauti kun. Fabijaną Abrantovičių, baltgudį[15], ar kun. Adamą Stankevičių, taip pat baltgudį[16], ar lietuvį kun. Viskantą[17].

Tautininkai demokratai (Narodowa Demokracja, endekai)), siekdami asimiliuoti baltgudžius pasinaudojant ir Bažnyčia, ypač priešiški buvo vysk. Matulaičiui, palankiai žiūrėjusiam į baltgudžių judėjimą ir neketinusiam jo slopinti. Obstas rašė: „O ten, kur lietuvių kalba nebuvo net girdėta ir lietuviška propaganda būtų absoliučiai netikslinga ir neįmanoma, vyskupas paskiria kunigus baltgudžius vien tik tam, kad pakenktų lenkiškumui, keltų sąmyšį ir diegtų gentinę bei klasinę neapykantą. Reikia pridurti, kad baltgudžio kunigo tipas iki kunigo Matulevičiaus buvo visiškai nežinomas; tai jis jį sukūrė iš pavojingiausių demagoginių elementų su bolševizmo pamušalu"[18].

Esant labai įtemptai politinei padėčiai, kai kuriose daugiatautėse parapijose, remiant partinei ir administracinei valdžiai, būdavo prieinama iki konfliktų dėl kunigo tautybės. Redaktorius Obstas ragino vežti kunigus lietuvius vyskupui, sakydamas, kad tai „refleksas, parodantis liaudies moralinę ir kultūrinę sveikatą"[19]. Sistemingai kartojami skundai dėl lenkų kunigų šalinimo turėjo skaitytoją įtikinti, kad tų kunigų lenkų nebedaug belikę vyskupijoje. Redaktorius Obstas, matyt, labai to tikėjosi, nes rašė: „Šiandien mūsų vyskupijoje, kurioje lietuvių tik 10%, lenkų dvasininkų jau mažuma"[20].

Šios rūšies šmeižtai lydėjo daugelį vysk. Matulaičio tvarkomų reikalų ir atliekamų darbų. 1921 m. gegužės 28 d. Vyskupas vadovavo Dievo Kūno procesijai. Tais metais Lenkijos kariuomenė joje nedalyvavo. „Rzeczpospolita" paskubėjo pranešti, kad

[14] *Stolica*, p. 126, A. Račio laiškas vysk. Matulevičiui.

[15] „Dziennik Wileński" 1922, nr. 199.

[16] [J. Obst] X.Y.Z, *Ze stosunków kościelnych w Wilnie*, cituoju pagal ištrauką iš *„Gazeta Warszawska"*, in: „Echo Litwy" 1920, nr. 86.

[17] S.H.L., *Zamach na diecezję wileńską*, in: „Gazeta Warszawska" 1921, nr. 86.

[18] J. Obst, *Litewski biskup na polskiej ziemi*, in: „Rzeczpospolita" 1921, nr. 80.

[19] [J. Obst] X.Y.Z., *Odwożenie księży do biskupa*, in: „Gazeta Warszawska" 1919, nr. 276.

[20] J. Obst, *Listy wileńskie*, in:„Rzeczpospolita" 1922, nr. 154.

tai vysk. Matulevičius tam paprieštaravęs. Šį kartą užprotestavo procesijos organizatorius kun. Antonis Cichonskis: „Nustebęs perskaičiau „Rzeczpospolitos" nr. 116 išspausdintame Dievo Kūno procesijos aprašyme J. E. Vyskupą Matulevičių prieštaravus, „kad procesijoje dalyvautų katalikiška kariuomenė" ir kad dėl to kariai beveik nedalyvavo Dievo Kūno procesijoje. Turiu pažymėti: 1) kad J. E. Vyskupas visiškai nesikišo į procesijos organizavimo reikalą. Procesiją organizavau pagal pareigas kaip katedros diecezinis ceremonmeisteris"[21].

Vedamos kampanijos išvada visada būdavo ta pati: „Tačiau manome, kad mūsų vyriausybė per savo atstovą Romoje galėtų pagaliau šį reikalą išdėstyti aiškiai ir griežtai, kad galų gale būtų nutraukti tokie santykiai, kurie visiems yra nepakeliami ir kurie per ilgai tęsiasi su neabejotina žala ne tik Lenkijai, bet ir katalikų tikėjimui"[22].

Be abejonės, tokia akcija sunkino Vyskupui darbą vyskupijoje. Tiesa, sekretorius kun. Kriščiukaitis pacitavo tik vieną atvejį, kada jis buvo įžeistas. Per pokylį Pilsudskio garbei, į kurį buvo pakviestas ir vysk. Matulaitis, įėjo apgirtęs vyras ir garsiai pasakė: „Ką, ir tas lietuvis atėjo nusilenkti Šviesiausiajai Lenkijos Respublikai?" Susirinkusieji girtąjį išvedė lauk, o Vyskupą atsiprašė. Kitą kartą sekretorius matė, kaip kažkas gatvėje su ironija nužvelgė Vyskupą, o Vyskupas pasakė: „Tai gyvenimas, žiūri į tave kaip į vilką"[23]. Kun. Antonas Zenkevičius aprašo atsitikimą, tikriausiai savo Glemboko (Gluboko) parapijoje. Bažnyčios šventoriuje vaikai rengėsi Sutvirtinimui. Per pertrauką atbėgo trylikametė mergaitė ir garsiai sušuko: „Vyskupas neatvažiuos, mūsų vyskupo jau nėra, išmetė jį į balą, nes buvo negeras"[24].

Vyskupas Matulaitis domėjosi, kas apie jį rašoma. Neturėjo laiko skaityti spaudos, bet šią užduotį pavedė sekretoriui kun. Jonui Kriščiukaičiui. Laikraščius pristatydavo Vyskupų namų vartuose esančio kiosko savininkas. Paprastai pietų metu sekretorius aptardavo dominančius straipsnius. Laiškuose bičiuliams

[21] „Gazeta Krajowa" 1921, nr. 116.

[22] [J. Obst] J. O., *Portrety kresowe*, in: „Dziennik Wileński" 1923, nr. 210.

[23] J. Kriščiukaitis, *Wspomnienia sekretarza o Biskupie wileńskim*, in: „Wspomnienia", p. 267.

[24] A. Zienkiewicz, *Dowody*, in: „Pregląd Wileński" 1925, nr. 14, p. 11.

vysk. Matulaitis išreikšdavo savo nuomonę šiuo klausimu. „Kaip paprastai, – rašė 1920 m. gruodžio 26 d. kun. Vlodzimiežui Jakovskiui, – „Gazeta Warszawska" manęs neužmiršta ir pateikia visokias melagystes, insinuacijas ir įtarimus. Parcat illis Deus" (*Tepasigaili jų Dievas – lot.)*[25]. Vandai Jeutei – 1921 m. lapkričio 4 d.: „Mane liūdina, kad net tarp tų, kurie formuoja pažiūras, tarp spaudos darbuotojų tiek veidmainystės, nesąžiningumo, klastos. Tegu Dievas jiems viską atleidžia. Niekada nereikia bjaurėtis blogiu, bet blogį nugalėti gėriu"[26]. 1922 m. balandžio 3 d. kun. Kazimiežui Bronikovskiui rašė: „Prašau lengvai nepatikėti gandais ir paskalomis apie mano vargraną asmenį. Tikriausiai Tamsta, brangusis Tėve, jau turėjai galimybę įsitikinti, ko jie verti"[27]. Kitais metais kun. Stefanui Varšavskiui: „Kaip paprastai, tam tikri laikraščiai mane iš principo ir sistemingai atakuoja, skelbdami įvairias klastotes ir primesdami man įvarius *crimina (nusikaltimus – lot.)*. Niekada neįsivaizdavau, kad galima taip piktnaudžiauti spausdintu žodžiu. Tebūna viskuo pagarbintas Dievas. Ačiū Dievui, visa tai man netrukdo dirbti. Taip, darbas man tapo tikra paguoda ir malonumu. Esu pakankamai sveikas ir linksmas"[28]. Ir štai dar 1923 m. gruodžio 22 d. laiškas kun. P. Būčiui: „Mane, kaip paprastai, kai kurie lenkų laikraščiai atsidėję šmeižia ir puola, kaip įmanydami visokių nesamonių prasimano ir paskui skleidžia. Kai kada ir grasina, net užmušti žada. Nesuprantu, ko jie iš manęs nori"[29].

Be sėkmingos gynybos prieš rektorių Michalą Sedleckį ir Vilniaus universitetą, vysk. Matulaitis vienintelį kartą sureagavo į tai, kas apie jį rašoma. 1923 m. kovo 10 d. paprašė Lvovo lotynų apeigų ordinarą arkiv. Juzefą Bilčevskį jį apginti. Tai buvo X. N. pasirašytas straipsnis *Z diec. Wileńskiej (Od naszego Korespondenta)* Lvove leidžiamame laikraštyje „Gazeta Kościelna"[30]. Šis straipsnis turiniu nesiskyrė nuo endekų spaudoje paskelbtųjų, plačiai aprašantis pražūtingą Vyskupo įtaką Vilniaus vyskupijai.

[25] LP, t. I, p. 148.
[26] Ten pat, t. II, p. 51
[27] .Ten pat, t. I, p. 32.
[28] Ten pat, t. III, p. 89, 1923.12.22.
[29] LL, p. 164, 1923.12.22 laiškas P. Būčiui.
[30] „Gazeta Kościelna" 1923, nr. 5, p. 53–54.

Savo išskirtinę reakciją į šį straipsnį Vyskupas aiškino taip: juk anie „buvo „nebažnytiniai" spaudiniai, ne kunigų redaguojami, spaudiniai, kuriems vadovavo nepalankiai Bažnyčios atžvilgiu nusiteikę žmonės, laikiau sau pažeminimu su jais polemizuoti ir tik vieną kartą padariau išimtį, kai mane užsipuolė rimtesnė pusė – universitetas. Šį kartą negaliu neišreikšti savo apgailestavimo Jūsų, Arkivyskupe, Malonybei, nes į „Gazeta Kościelna" negaliu žiūrėti kaip į geltonąją spaudą: juk tai kunigų draugijos organas, redaguojamas tokio kunigo, kaip gerbiamasis kun. dr. Piechnikas. Todėl esu priverstas nuolankiai Jūsų Ekscelenciją prašyti, kad malonėtumėte mane apginti neabejotinai su Jūsų, Arkiganytojau, žinia leidžiamo laikraščio „Gazeta Kościelna" Gerbiamos Redakcijos akyse. Drįstu Jus užtikrinti, kad nė akimirkos nelikčiau Vilniaus vyskupu, jei galėčiau sau prikišti, kad savo veikla kenkiu Bažnyčiai ar vyskupijoje gyvenantiems lenkams bei katalikams"[31].

Ištikimiausi vysk. Matulaičio gynėjai buvo du kunigai gudai Vladislavas Toločka[32] ir Antonas Zenkevičius[33]. Vysk. Matulaičiui atsistatydinus iš Vilniaus, atsirado apsčiai supratimo ir net pripažinimo kupinų straipsnių. Laikraštyje „Słowo" ilgą rašinį išspausdino žymiausias „krajovcams" priklausantis Vilniaus žurnalistas Česlavas Jankovskis[34]. Už šį straipsnį vysk. Matulaitis padėkojo jam iš Romos[35]. Laikraštyje „Kurier Wileński" buvo išspausdintas pseudonimu pasirašytas jauno ekonomisto Stanislavo Svianevičiaus (Swianiewicz) palankus straipsnis[36].

---

[31] LCVA, 1674, 2, t. 30, k. 53, vysk. Matulevičiaus 1923.03.10 laiško arkiv. J. Bilčevskiui nuorašas. Kapelionas J. Kriščiukaitis informuoja, kad Vilniuje autoriumi buvo įvardintas kun. Stanislavas Maciejevičius *(žymus endekų partijos veikėjas. – Red. past.), Wspomnienia sekretarza o Biskupie wileńskim,* in: „Wspomnienia" ..., p. 238.

[32] Pasirašydavo savo pavarde ir pseudonimais W. O., Wotin, Sołoducha, Alzonbrecher („Rzeczpospolita" 1920, nr. 117), Gardiner (AGM, Acta GM, Litterae II, Vl. Toločkos 1925.08.05 laiškas J. Matulevičiui).

[33] A. Zienkiewicz, *W obronie czci biskupiej,* in: „Przegląd Katolicki" 1925, nr. 30 (šį straipsnį vysk. Matulaitis pagyrė – LP, t. III, p. 167); A. Zienkiewicz, *Dowody,* in: „Przegląd Wileński" 1925, nr. 14.

[34] *Ustąpienie J. E. Biskupa Matulewicza,* in: „Słowo" 1925, nr. 176. Straipsnis buvo anoniminis. Apie jo autorystę rašė kun. A. Viskantas (AGM, Acta GM, Litterae II, 1925.09.13).

[35] LP, t. I, p. 114, 1925.10.24 laiškas kun. L. Chaleckiui.

[36] [S. Swianiewicz] Bor, *Wobec ustąpienia ks. biskupa Matulewicza,* in: „Kurier Wileński" 1925, nr. 175.

Česlavas Jankovskis daro prielaidą, kad viena iš vysk. Matulaičio atsistatydinimo priežasčių buvo tinkamos gynybos spaudoje stoka. Rektorius Marijanas Zdziechovskis dėl to jį atsiprašo: „Suprantu, koks sunkus Jums, Jūsų Ekscelencija, buvo buvimas tokioje piktų nusiteikimų ir įtarinėjimų atmosferoje. Nors mano santykiai su „Słowo" vadovybe buvo gana artimi, tačiau negalėjau, nemokėjau paveikti, kad jie pakeistų savo nusistatymą Jūsų, Vyskupe, atžvilgiu"[37].

Organizuotai ginti savo Vyskupą stodavo kunigai. Kai „Gazeta Warszawska" paskelbė šmeižikišką pseudonimu X.Y.Z. užsimaskavusio Jano Obsto straipsnį *Kwestia biskupia*[38], Vilniaus vyskupijos dekanai, 1919 m. rugsėjo 19-20 d. susirinkę į konferenciją, parašė į laikraštį atvirą laišką: „Reiškiame protestą ir su pasipiktinimu smerkiame visiškai netinkamą nenusimanančių ir po patogia pseudonimo skraiste besislepiančių veikėjų kišimąsi į Bažnyčios gyvenimą, kurių tikslas vien tik sukelti žalingą netvarką tikinčiosios liaudies santykiuose su savo teisėta Dvasine Valdžia"[39]. Tekstą pasirašė 17 dekanų.

Kitą žinomą protestą kartu su pagarba savo Ordinarui išreiškė Gluboko (Glemboko) dekanato kunigai, 1925 m. vasario 26 susirinkę Gluboke. „Vyskupijoje plečiasi akcija, išplaukianti iš nacionalizmo ir paremta politinėmis prielaidomis, kurios, turint mintyje metodus ir tikslą, negalima apibrėžti kitaip, nei priešiškos Bažnyčiai. Politikai ir kiti žmonės, kurie ją remia, be saiko ir pagarbos kišasi į grynai Bažnyčios reikalus. Visokiais būdais šmeižia Vyskupą ir net deda pastangas pašalinti jį iš pareigų. Taip priešiškai veikti (deputatų veikla, peticijos, kalbos mitinguose, žurnalai) jie nesigėdija jau daug metų.

Vargu ar atsiras vyskupijoje kunigų, negalinčių patvirtinti, kad ši nedora veikla daro mūsų Bažnyčiai didelę žalą. Juk mūsų vyskupijos tikintieji, neįsisąmoninę savo interesų ir reikalavimų, mokosi niekinti Ganytojo asmenį ir paverčia blogiu viską, kas jų labui ir išganymui išmintingai bei teisingai yra padaryta. O tarp

---

[37] AGM, Acta GM, Litterae II, M. Zdziechovskio 1925.10.22 laiškas J. Matulevičiui.

[38] „Gazeta Warszawska" 1919, nr. 223.

[39] Wasz, *Dwa protesty*, in: „Gazeta Warszawska" 1919, nr. 239; *Protest*, in: „Głos Litwy" 1919, nr. 85; LCVA, 2, t. 15a, 28.

įvairių tautybių vyskupijos tikinčiųjų atveriamas pasidalijimų kelias ir sėjama neapykantos sėkla.

Visa tai reikia pasmerkti. O Bažnyčiai apginti būtina, kad visi kunigai pasipriešintų tų darbelių vykdytojams ir jų užmačioms. [...] Be to, prašome Jūsų, Ekscelencija, sutikimo pateikti šį protokolą kunigams ir išspausdinti kitiems žmonėms"[40]. Tekstą pasirašė 10 dekanato kunigų.

1925 m. liepos 17 d. keturių pakraštinių dekanatų kunigai, susirinkę Gluboke, nutarė: „Apsvarstę, kad „Dziennik Wileński" neretai pasisako prieš Vilniaus vyskupijos katalikų vyskupą ir dvasininkiją, žemina katalikų vyskupo autoritetą ir šitaip daro didelę žalą Katalikų Bažnyčiai bei dvasininkams, konferencijoje susirinkę kunigai reiškia savo protestą, kartu pabrėždami, kad bus priversti viešai stoti prieš šį leidinį, kuris save vadina katalikišku, kaip prieš kiekvieną kitą leidinį, vykdantį Katalikų Bažnyčiai priešišką akciją"[41].

Panašią akciją surengė ir kiti dekanatai, apie kuriuos prisimena kun. Zenkevičius: „Jau ne vienas dekanatas boikotavo „Dzienniką Vilenskį" ir atsisakė prenumeruoti šį „šmucblatą""[42] (*Schmutzblatt – purvo laikraštis, vok.*).

1925 m. liepos 16 d. Vilniaus vyskupijos kunigai, kurių parašus surinko atskiri dekanai, išsiuntė nuncijui Lauriui tokio turinio laišką: „Jau kuris laikas tiek Vilniaus, tiek Varšuvos nacionalistiniai leidiniai nesuvaldomai puola Jo Ekscelenciją Vilniaus vyskupą Jurgį Matulevičių už tai, kad jis, neva kenkdamas Bažnyčiai Lenkijoje, remiąs ne lenkų tautybės tikinčiuosius, ir siekia jį pašalinti iš Vilniaus vyskupo sosto, nes esą savo elgesiu visiškai atgrasė tikinčiuosius ir kunigus.

Pastaruoju metu šie leidiniai jau taip suįžūlėjo, kad savo niekšišką darbą varo neva vyskupijos kunigų vardu.

Todėl mes, čia pasirašę dekanato klebonai, prašome Jūsų Ekscelenciją informuoti Šventąjį Tėvą, kad tie šmeižtai neturi jokio pagrindo, nes Didžiai Gerbiamas Vyskupas Jurgis Matulevi-

[40] LCVA, 1674, 2, vol. 15a, k. 32; pateikiu juodraščio teksto vertimą iš lotynų kalbos.

[41] Cit. pagal: A. Zienkiewicz, *W obronie czci biskupiej*, in: „Przegląd Katolicki" 1925, nr. 30 (08.02).

[42] Ten pat.

čius visus jo globai pavestus tikinčiuosius ir kunigus apgaubia vienoda tėviška meile, nieko neišskirdamas.

Kiek leidžia sunkūs laikai, jis Vilniaus vyskupijai vadovauja tobulai, o jį kaip ganytoją, pasižymintį šventumu, teisingumu, išmintingumu ir ganytojišku uolumu, gerbia ir myli visi geros valios žmonės"[43].

1925 m. rugsėjo pradžioje Vilniuje buvo išleistas vienkartinis satyrinis humoristinis biuletenis su 1925 m. spalio mėn. data „Szubrawiec" (*Nenaudėlis*), vaizduojantis vyskupo pontifikaliniais rūbais figūrą su parašu: „Taigi jau mano lietuviškai patriotinė misija Vilnijoje baigta. Amen"[44]. Dėl to Kapitulos vikaras vysk. Kazimieras Michalkevičius iškėlė bylą teisme[45].

Ir nuncijui Račiui kėlė nerimą Vyskupo juodinimas. 1919 m. rugsėjo 20 d. šiuo reikalu jis kreipėsi į užsienio reikalų viceministrą Vladislavą Skšinskį: „Atsiminęs mūsų vakarykštį pokalbį apie neramią padėtį Vilniuje, pamaniau, ar nebūtų įmanoma, kad Jūs, pone, imtumėtės nutraukti spaudos kampaniją, nuolat atnaujinamą prieš Jo Ekscelenciją Vyskupą Matulevičių, ir dar tokiu momentu, kai šis Vyskupas, kuriam visuotinai pripažįstamos didžiausios dorybės, kontaktuoja su Jumis, keldamas didžiulį lietuvių nepasitenkinimą (panašiai kaip ir savo pasisakymu Gniezne), ir prašo duoti jam sufraganą lenką. Pagaliau ši kampanija turi anoniminės spaudimo intrigos bruožų, kad nebūtų galima taikyti griežčiausių sankcijų, jei apskritai galėtų atsirasti toks ketinimas. Jau nekalbame apie tai, kad kiekvienas vyskupo autoriteto puolimas, o ypač tokio vyskupo, kuris pripažįstamas išskirtiniu, anksčiau ar vėliau neišvengiamai pereis į viešosios tvarkos ir ramybės puolimą"[46]. Skšinskis atsakė: „Lenkijos vyriausybė visiškai sutinka su Jumis, Ekscelencija, dėl to, kad būtina nutraukti erzinančią agitaciją, kuri gali sumenkinti katalikų dvasininkijos prestižą ir deramą pagarbą jai". Kaltę dėl

---

43 *Ostatnie wysiłki biskupa Matulewicza*, in: „Dziennik Wileński" 1925, nr. 175, 4 VII, p. 2. Laikraštis senu savo papročiu pripaišė tą akciją vysk. Matulaičiui, kai jis jau buvo atleistas iš vyskupijos.

44 AGM, Acta GM, Personalia, In memoriam, „Šubravco" originalas.

45 Ten pat, Litterae II, V. Toločkos 1925.09.17 laiškas J. Matulevičiui.

46 *Stolica*, p. 157.

to jis užkrovė lietuvių kunigų elgesiui su lenkų liaudimi. Žadėjo „padaryti viską, kas įmanoma, kad kompetentingos valdžios institucijos kuo greičiau padarytų galą spaudos kampanijai, apie kurią kalbama"[47]. Tačiau pastebimų pasekmių nebuvo. Po metų nuncijus rašė vysk. Matulaičiui: „Mačiau leidinius, apie kuriuos Jūs, Ekscelencija, rašote. Ėmiausi jau šiokių tokių žygių ir ketinu eiti toliau, tačiau nedaug ką galima laimėti iš tų, kurie užsikemša ausis"[48]. Netrukus nuncijus Ratis išvyko iš Lenkijos. Ar jo įpėdinis ką nors darė šiuo reikalu, sunku pasakyti. To laiko nunciatūros dokumentai dar nesutvarkyti.

Šmeižikiškus straipsnius lydėjo grasinimai atimti gyvybę. Vysk. Matulaičio popieriuose yra anonimas, vaizduojantis du kartuvėse kabančius vyskupus, pas kuriuos pakeliui trečias, o po piešiniu – užrašas: „Kosakovskis, Masalskis, jau danguje, nekantriai laukia, Matulai, Tavęs"[49] *(Kossakowski, Massalski, będący już w niebie/ Niecierpliwie czekają, Matulas, na Ciebie).*

Apie grasinimą nužudyti užsimena ir pats vysk. Matulaitis 1923 m. lapkričio 21 d. laiške kun. Andriejui Cikotai: „Buvo neseniai pas mane viena poniutė perspėdama, kad mane žadą užmušti Katedroje. Sakiau, kad apsaugos neturiu, gali tai padaryti kada tik nori; o aš nesitrauksiu iš vietos, kol Šventasis Tėvas lieps būti Vilniuje"[50].

Kampanija spaudoje stengėsi pakelti liaudį prieš vysk. Matulaitį, ir tai savo ruožtu turėjo būti argumentas, kad gyventojai nenori šio vyskupo. To buvo tikimasi ir 1921 m. rugsėjo 21 d. mitinge, tačiau veltui[51]. Atrodo, tik 1922 m. rugsėjo 25 d. mitinge, sušauktame Vilnijos prijungimo prie Lenkijos proga, buvo priimta rezoliucija: „Reikalaujame, kad Lenkijos vyriausybė imtųsi energingų žygių Apaštalų Soste dėl lenko vyskupo skyrimo vietoj dabartinio lietuvio"[52]. Būtų keista, jei tarp mitingų

---

[47] *Stolica,* p. 171, V. Skšinskio 1919.10.25 raštas A. Račiui.

[48] *Stolica,* p. 265, A. Račio 1920.12.27 laiškas vysk. Matulevičiui.

[49] LCVA, 1674, 2, vol. 133. – Kosciuškos sukilimo metu 1794 m. Varšuvoje buvo pakarti Infliantų vyskupas Juozapas Kazimieras Kosakovskis ir Vilniaus vyskupas Jokūbas Ignacas Masalskis, apkaltinti Tėvynės išdavimu. *(Red. past.)*

[50] LL, p. 240.

[51] *A Son Excellence le Nonce Apostolique en Pologne Monseigneur Laurent Lauri,* Wilno [1923], p. 3.

[52] Ten pat.

organizatorių trūktų Jano Obsto. Ir iš tikro, „Gazeta Krajowa" po trijų dienų rašė: „P. Obstas kartu su kun. Olšanskiu ir p. Engeliu, šiais „krikščioniškosios demokratijos" atstovais, leidžia sau mitinguose kurstyti tamsias mases prieš teisėtą vyskupą"[53].

Pakraščių dvarininkų dviejų suvažiavimų, kurie vyko Vilniuje Aleksandrui Meištovičiui pirmininkaujant, priimtuose nutarimuose įrašytos rezoliucijos prieš Vyskupą.

1923 m. lapkričio 22–23 d. suvažiavime vidaus politikos problematiką aptarė Romanas Skirmuntas. Baigiant buvo priimta rezoliucija: „Vyskupo Matulevičiaus veiklą visais jos simptomais galima pavadinti sąmoningai priešvalstybine ir prieštautine. Tiek Katalikų Bažnyčios, tiek valstybės ir visuomenės interesai reikalauja besąlygiško jo atstatydinimo. Suvažiavimas kreipiasi į vyriausybę ir Įstatymų leidybos rūmus su karštu prašymu kuo greičiau sutvarkyti šį degantį reikalą"[54].

O 1924 m. gruodžio 7–8 d. vykusiame visuotiniame suvažiavime, kuriame dalyvavo 300–400 atstovų ir kurį iškilmingai sveikino vysk. Michalkevičius, teigiama: „Kunigo lenko reikšmė kasdien vis mažėja dėl antikatalikiškos aukščiausios vietinės dvasinės vadovybės įtakos"[55]. Čia vaidmenį vaidino daug menkesni reikalai nei Bažnyčios ir valstybės gerovė. Paskutinio suvažiavimo nutarime dvarininkai apie save rašo: „Mes, šios žemės branduolys, per amžius, sunkiausiomis sąlygomis, išlaikę jos lenkišką charakterį"[56], o dabar štai pastebėjo, kad ši hierarchinė sistema svyruoja. Todėl jiems reikia tokio vyskupo, kuris stotų buvusios visuomeninės sistemos sargybon.

Rašiniai spaudoje ir mitingų bei susirinkimų rezoliucijos tapdavo medžiaga memorialams dėl vysk. Matulaičio atšaukimo. Vieni memorialai būdavo tiesiogiai skiriami Apaštalų Sostui, dažnai per nunciatūrą, o kitų adresatai buvo Lenkijos Episkopatas ar Lenkijos vyriausybė, kad darytų žygius Romoje. Jų turiniu pasinaudojau, aptardamas atskirus skyrius. Čia juos tik sugretinu, apibūdinu ir aptariu jų parašymo aplinkybes.

---

[53] „Gazeta Krajowa" 1922, nr. 94 (1922.04.29).

[54] *Rezolucje zjazdu ziemian*, in: „Słowo" 1923, nr. 262; taip pat žr.: [S. Mackiewicz] Cat, *Wrażenia i notatki*, ten pat.

[55] *Walny Zjazd Ziemian w Wilnie*, in: „Słowo" 1924, nr. 281.

[56] Ten pat.

Apie pirmą organizuotą lenkų delegaciją rašo nuncijus Ratis 1919 m. rugpjūčio 6 d.: „Buvo geležinkelininkai iš Vilniaus. [...] Nors to nepasakė, bet buvo aišku, kad be žodžių norėjo išreikšti įsitikinimą, jog ten jiems reikėtų ne lietuvių tautybės, kaip vysk. Matulevičius, bet griežtai lenkiškų pažiūrų vyskupo. Gal klystu, bet darau prielaidą, kad juos siuntė ar mažų mažiausiai paragino atvykti kanauninkas Liubianecas, kurį nurodžiau esant daugelio žmonių, ypač čia, Varšuvoje, trokštamą Vilniaus sufraganą ar net ordinarą. Rašau, „ypač čia, Varšuvoje", nes iš patikimų liudytojų žinau, kad Vilniuje daug ramiau, vysk. Matulevičius laikomas Dievo žmogumi, kuris stengiasi būti ir yra visų vyskupas, nesikiša į politiką ir neleidžia to daryti savo kunigams, bent tiems, kurie trokšta būti jam klusnūs"[57]. Tai buvo subtiliausia forma išreikštas Lenkijos visuomenės nepasitenkinimas.

Jėzuitų provincijolas t. Henrikas Haduchas įteikė nuncijui Račiui memorialą. Jis be parašo ir be datos[58]. Iš turinio aišku, kad buvo parašytas 1919 m. rudenį. Provincijolas rašo, kad lenkų nepalankumas vysk. Matulaičiui kyla dėl to, jog laiko jį Lietuvos vyriausybės šalininku, norinčiu, kad Vilnius priklausytų Lietuvai, nesudraudžia politikuojančių lietuvių kunigų, bet stoja prieš lenkus kunigus, neturi sugebėjimų organizuoti.

Jau prieš nominaciją buvo kalbama, kad Matulevičius yra susijęs su Lietuva. Tai patvirtino konsekruodamasis Kaune. Sekretoriumi išsirinko kun. J. Vaitkevičių, turintį lenkų priešo reputaciją. Pašalino iš pareigų seminarijos profesorių kun. Leopoldą Chomskį. Jam valdant lietuviai panaikino lenkų pamaldas Giedraičiuose. Dėl to lenkai išvežė kleboną. Taip pat pridėjo arkiv. Hrineveckio pasakojimą, kad kažkas norėjęs atlikti išpažintį lietuviui kunigui, tačiau šis atsisakęs išklausyti jos lenkų kalba.

Provincijolas rašė apie reikalus, kurių neišmanė. Dėstė: „Sklinda gandas, kad ketina pašalinti dabartinį seminarijos rektorių kun. Ušilą". Vyskupas iš tikrųjų norėjo jį atšaukti, tačiau dėl to, kad pasiūlė jį savo sufraganu[59].

---

[57] *Stolica*, p. 143, nuncijaus A. Račio 1919.08.06 raportas valstybės sekretoriui P. Gaspariui.

[58] ASV, ANV, vol. 206, k. 803–804; t. Haducho pavardę užrašė nuncijus.

[59] *Stolica*, p. 150, vysk. Matulevičiaus 1919.09.06 prašymas Benediktui XV.

1919 ir 1920 m. sandūroje arkiv. Edvardas Ropas buvojo Vilniuje ir kalbėjosi su lenkais apie vysk. Matulaitį. Savo įspūdžius jis perdavė nuncijui Račiui.

Vyskupas Matulaitis visuotinai laikomas geros valios ir visokios pagarbos vertu žmogumi. Tačiau dėl kai kurių savo žingsnių ir lietuvių paveiktų nominacijų, kilusių iš jo saikingo nacionalizmo, bei tam tikro neveiklumo, kai tikėtasi energingos jo veiklos, lenkų akyse jis neteko pasitikėjimo[60].

Nuncijus Ratis rimtai pažiūrėjo į arkiv. Ropo pastabas. Atsižvelgė į jas laiške vysk. Matulaičiui ir raporte Vatikano valstybės sekretoriui.

Po trijų mėnesių, lankydamasis Romoje, arkiv. Ropas savo pastebėjimus persakė ir Ypatingųjų Bažnyčios reikalų kongregacijai[61].

Lenkų nepasitenkinimą nuncijus Ratis matė Vilniuje, lankydamasis čia 1920 m. sausio 24–31 d. Tuomet priėmė daug visuomeninių, valdžios ir bažnytinių delegacijų. Su skundais buvo ir Vilniaus Kapitula, ir tai įrašyta *Protokole*: „Du kartus Kapitula siuntė savo delegacijas: kartą nuncijui Akilei Račiui, jam būnant Vilniuje, ir kartą nuncijui Lauriui. Šventasis Tėvas Pijus XI, buvęs nuncijus Lenkijoje Ratis, asmeniškai pažinojo vysk. Matulevičių ir labai jį vertino; todėl Kapitulos informaciją Šv. Tėvas priėmė nenoriai ir įtariai"[62]. Tačiau, remdamasis surinktais pareiškimais, nuncijus suformulavo lenkų pusės priekaištus vysk. Matulaičiui, kurie jam trukdo vykdyti pareigas: kad turi kapelioną kun. Juozą Vaitkevičių, per daug lietuviškai nusistačiusį ir tą savo lietuviškumą neišmintingai ir nekritiškai demonstruojantį, kad konflikto Giedraičiuose reikalo neužbaigė iki galo, parodydamas ir čia, ir kituose reikaluose savo šališkumą lietuvių pusei, ir kad Vilniuje, bemaž visiškai lenkiškame mieste, šalinasi lenkų arba su jais bendrauja nenoriai, ir todėl tarp vyskupo ir jo avidės atsiranda griovys[63].

---

[60] ANV, 197, k. 214–215.

[61] ASCAPC, Russia, prot. 6392, 1920.03.30 raštas.

[62] LMAB, F 43, VKF 520, k. 311. – Tai minima kapitulos protokole – kaltinime, vysk. Matulaičiui išvykus iš Vilniaus *(Red. past.)*.

[63] *Stolica*, p. 221–222, nuncijaus A. Račio 1920.02.24 laiškas vysk. Matulevičiui.

Atskirai nuncijus aptarė priekaištą dėl neveiklumo. Kardinolui Gaspariui jis rašė: „Iniciatyvos trūkumą, dėl ko apskritai skundžiamasi, galima išaiškinti ir vysk. Matulevičiaus naudai; tai trūkumas, kuris, pasak daugelio, yra, apdairiai kalbant, juo mažiau nepageidaujamas, juo labiau yra nepastovi aplinka ir situacija. Ilguose pokalbiuose su pasauliečiais ir dvasininkais Vilniuje ir čia turėjau aiškinti, kad būna akimirkų, kai, viena vertus, atrodo labiau tinka veikti ir ta veikla reikalinga, tačiau iš tiesų nelieka nieko kita daryti, kaip tik kantriai laukti, rūpinantis išsaugoti gėrį ir užkirsti kelią blogiui. Konkrečiu atveju vysk. Matulevičius negalėjo ryškiai veikti taip, kaip to norėjo lenkai, tačiau negalėjo nutraukti veiklos pagal lietuvių ir baltgudžių troškimus. Visa tai rodo, kad buvo neįmanomi jokie žingsniai, kurie nepadidintų tarpusavio susiskaidymo ir netvarkos"[64].

1921 m. kovo 18 d. Lenkija sudarė Rygos sutartį su Rusija ir Ukraina dėl rytinių sienų. Kaip nuncijus Ratis buvo numatęs, lenkai tuojau kitaip prakalbo vysk. Matulaičio reikalu. 1921 m. rugsėjo 9 d. keturiolika Vilniaus lenkų visuomenės atstovų, užimančių iškilius postus, pasiuntė memorialą popiežiui Benediktui XV dėl Vyskupo atšaukimo. Tarp pasirašiusiųjų buvo Stepono Batoro Universiteto teisės fakulteto dekanas, vėliau tapęs rektoriumi Alfonsas Parčevskis, Vilniaus valstybinio archyvo direktorius Vaclavas Studnickis, menininkų atstovas Vaclavas Andzukovičius ir Darbininkų sąjungos vadovas Marcinas Malikas. Memorialą nunciatūros *chargé d'affaire* prelatui Ermenedžildui Pelegrinečiui įteikė Vaclavas Studnickis, kurį lydėjo majorato savininko žmona Bispingova[65].

Signatarai rašo, kad katalikybė glaudžiai susijusi su lenkiškumu. Atsiradusi Lenkijos valstybė atveria naujas perspektyvas katalikybei. Tuo tarpu vokiečių okupacijos metu Vilniaus vyskupu buvo paskirtas kun. Matulevičius, kuris yra aiškus lenkų priešas. Stengiasi išstumti lenkų kalbą, keisdamas ją lietuvių kalba ir dar labiau – baltgudžių kalba. Primeta kunigus lietuvius ir baltgudžius vietoj lenkų kunigų, pavyzdžiui, Gied-

[64] *Stolica*, p. 213, Račio 1920.02.14 raportas.
[65] LMAB, F 43, 14458, memorialo nuorašas su atžyma, kas ir kada įteikė. – Minima negausi tautinė Bažnyčia – Polski Kościół narodowy, nepripažįstanti popiežiaus valdžios. (*Red. past.*)

raičiuose ir Nemenčinėje. Lenkų visuomenė juo nepasitiki, ir tai paralyžiuoja visuomeninį darbą. Kliudė perimti parapiją tiems lenkams kunigams, kurie pabėgo nuo bolševikų. Tautinė bažnyčia Vilniuje gali turėti palankias sąlygas plėstis. Seminarijai gresia demoralizacija. Vyskupas propaguoja baltgudžių kalbą, kuri yra tiltas rusų kalbai, o ši susijusi su stačiatikybe. Todėl jie siekia vysk. Matulevičiaus atšaukimo, nes jis mažina lenkišką įtaką, o „kėsintis į lenkų įtaką – vadinasi, smogti katalikybei"[66].

Prelatas Pelegrinetis, persiųsdamas memorialą į Romą, manė esant reikalinga pridėti prie jo pastabas, kurias išsakė savo pašnekovams, tarp jų Vladislavui Skšinskiui, naujai paskirtajam ministrui Vatikane.

Jis priminė, kad vysk. Matulaitis buvo paskirtas dėl religinių priežasčių, ne dėl antilenkiškų, gavo pritarimą net Varšuvoje, kaip svetimas bet kokiai politikai. Dėl protestų nedera jaudintis. Panašiai priešingoji pusė sutiko ir vysk. Zigmuntą Lozinskį, ir vysk. Romualdą Jalbžikovskį. Vilniaus ordinarui primenama, kad jis būtų katalikų vyskupas visiems katalikams. Jis deklaruoja, kad laikosi to principo. Kol politinė padėtis Vilniuje nestabili, negalima tikėtis jokių permainų, lenkai privalo jį gerbti ir neinterpretuoti visko prieš jį, nepateikdami jokių argumentų[67].

Memorialo fragmentai buvo paskelbti visuomenei spaudoje[68]. Lietuviai ir baltgudžiai, nusprendę, kad tai būtina, 1921 m. spalio 23 d. išsiuntė savo daug išsamesnį memorialą, polemizuodami su lenkais. Jame teigė, kad Vilniaus vyskupija nėra lenkiška ir tokia nebuvo praeityje. 75 procentai vyskupijos tikinčiųjų kasdieniame gyvenime vartoja baltgudžių ir lietuvių kalbą. Gyventojus ėmė polonizuoti Bažnyčia. Pridėtinėse pamaldose tik ir išskirtinai vartojama lenkų kalba daro išorinį įspūdį, kad šis kraštas yra lenkiškas. Ir kaip tik tai yra Vilniaus vyskupijos problemų priežastis mūsų laikais. Dabar lietuvių ir baltgudžių liaudis vis labiau suvokia savo tautinę priklausomybę ir pradeda

[66] ASCPC, Paesi Baltici 6, prot. 28011; nuorašas: LMAB, f 43, vol. 14458.

[67] ASCAPC, Paesi Baltici, prot. 28011, E. Pelegrinečio laiškas valstybės pasekretoriui Džiuzepei Picardui (Pizzardo), 1921.09.20.

[68] Ištraukomis jį spausdino „Gazeta Wileńska", rašo ir „Rzeczpospolita", 1921.09.30, nr. 218, ir minėta 1921.10.23 *Petycja ugrupowań litewskich i białoruskich* (ASCAPC, Paesi Baltici 6, prot. 26693).

kovoti už nepriklausomybę bei vis skaudžiau jaučia neteisybę, jiems daromą Vilniaus vyskupijos bažnyčiose, kuriose jiems neleidžiama klausytis Dievo žodžio ir melstis gimtąja kalba. Jau atėjo pats laikas, kad vyskupijos vyresnybė nutrauktų iki šiol trukusią veiklos formą ir atsilieptų į bundančius tautinius lūkesčius"[69]. Vilniui būtinas vyskupas, mokantis tris pagrindines kalbas. Vysk. Matulevičius jas moka ir stengiasi patenkinti religinius visų trijų tautybių tikinčiųjų poreikius. Tačiau lenkai vyskupijoje privilegijuoti. Vysk. Matulevičius nedavė jokios dingsties manyti jį apribojant lenkų teises. „Nežinome atvejo, – rašo, – kad vysk. Matulevičius būtų pamaldose pakeitęs lenkų kalbą lietuvių ar gudų kalba; mums taip pat nežinomas atvejis, kad vysk. Matulevičius būtų atšaukęs kunigą lenką iš grynai lenkiškos parapijos ir pakeitęs jį lietuviu ar gudu be pirmojo kaltės"[70]. Kapitulos sudėtis, seminarijos vadovybė, žymesnės vyskupijoje pareigos bei didžiausios beneficijos ir toliau yra lenkų rankose.

Vyskupas Matulevičius neproteguoja lietuvių bei baltgudžių. Baltgudžiai be jokios pateisinamos priežasties neturi savo kalbos šventovėse, neturi jokios savo bažnyčios Vilniuje, netenkinamas poreikis, kad šventovėse ir seminarijoje būtų vartojama ir jų kalba. Neproteguoja ir lietuvių. Neleidžia tik pašalinti lietuvių kalbos iš bažnyčių, pavyzdžiui, minėtuose Giedraičiuose. Autoriai vysk. Matulaičio santykį su lietuviais ir baltgudžiais apskritai įvertina taip: „tik pripažįsta lietuvių ir gudų liaudies atgimimo judėjimą ir nedaro nieko daugiau, tik nesmerkia lietuvių ar baltgudžių kunigų bei nesiunčia jų „apsigalvoti" į vyskupijos gilumą ar į kitos tautybės parapiją dėl to, kad, būdami lietuviai ar gudai, ieško galimybių savo tautinei tapatybei atgaivinti. Tai juk minimumas, į kurį mūsų tautos turi teisę"[71].

Signatarai apibendrina, kad ne perdėta nelenkų tautybių protekcija, ne nejautrumas lenkiškumui buvo priežastys, dėl kurių autoriai pabrėžtinai reikalauja atšaukti vysk. Matulaitį iš Vilniaus. „Tikroji dingstis, – argumentuoja, – slypi kur kitur: ji

[69] ASCAPC, Paesi Baltici, prot. 26693, p. 3–4.
[70] Ten pat, p. 5.
[71] Ten pat, p. 6.

glūdi tame, kad J. E. J. Matulevičius savo bažnytiniu autoritetu neremia lenkų agitacijų. Vysk. Matulevičius gerai žino, kad jo vyskupijos tikinčiųjų tautiniai ir politiniai interesai yra tarpusavy priešingi, ir nuo pat atvykimo laikosi atokiai nuo politinių reikalų ir pasišvenčia tik grynai bažnytiniam darbui"[72].

Memorialą pasirašė 15-os lietuvių ir 14-os gudų grupių atstovai, tarp jų Mykolas Biržiška Vilniaus Lietuvių centrinio komiteto vardu, Jonas Basanavičius Lietuvių mokslo draugijos vardu, kanauninkas Juozapas Kukta Lietuvių draugijos karo aukoms remti vardu, kun. Mečislovas Reinys draugijos „Rytas" vardu, o iš baltgudžių pusės – kun. Vladislavas Toločka Baltgudžių leidėjų draugijos vardu, kun. Ildefonsas Bobičius ir kun. Adamas Stankevičius Baltgudžių katalikų kunigų draugijos vardu, kun. Antonas Zenkevičius ir kun. Michalas Piatrouskis Baltgudžių krikščionių demokratų partijos vardu[73].

Be to, vien baltgudžių vardu buvo sukurtas M. Kryviconako[74] pseudonimu pasirašytas memorialas, atrodo, 1921 m. pabaigoje. Galima manyti, kad jo autorius buvo kun. Adamas Stankevičius.

„Baltgudžių tautybės gyventojai, palyginti su kitų tautybių gyventojais, – rašo autorius – sudaro pačią didžiausią vyskupijos gyventojų dalį, tačiau tikėjimo tiesų jie mokomi lenkų kalba. Dėl to Vilniaus ir Gardino provincijose Katalikų Bažnyčios vietoje šiandien viešpatauja lenkų Bažnyčia, grynai politinė institucija, lenkų nacionalizmo Vakarų Baltgudijoje avangardas"[75].

Baltgudžiai su vysk. Matulaičiu siejo dideles viltis, tačiau nusivylė. Probulė baltgudžių kalba nebuvo perskaityta. Seminarijoje nedėstoma baltgudiškai. Vizitacijų metu Vyskupas nesako pamokslų gudiškai, nors sako patriotines prakalbas lenkiškai. Į gudiškas parapijas skiria kunigus polonizatorius, pavyzdžiui, Hiliarą Danilovičių ir Stanislavą Bobelį Dysnos apskrityje. Į gausius prašymus dėl pamokslų gudų kalba nebuvo atsiliepta. Vilniuje baltgudžiams nedavė net koplyčios. Autorius taip baigia

---

[72] Ten pat, p. 7.

[73] Ten pat, p. 10–13.

[74] ASCAPC, Russia 617, prot. 5913, M. Krywiconak, *La voce degli oltraggiati*, [be datos].

[75] Ten pat, [1921].

skundus: „Todėl katalikai baltgudžiai stebisi, kad jų Vyskupas juos visiškai pamiršo ir visai jais nesirūpina“[76].

1922 m. spalio 27 d. nuncijų Laurį aplankė keturi Vilniaus vyskupijos kunigai: seminarijos rektorius Janas Ušila, Vilniaus universiteto profesorius Leonas Puciata, Gardino dekanas Leonas Žebrovskis ir gimnazijos prefektas Leopoldas Chomskis. Delegatai skundė vyskupą Matulevičių, kad jis varąs „lietuvišką-baltgudišką politiką“, todėl „visiškai smunkanti kunigijos ir tikinčiųjų pagarba vyskupui“. Pažadėjo atsiųsią išsamų memorialą[77].

Nuncijus Lauris 1922 m. gruodžio 4 d. laiške valstybės sekretoriui P. Gaspariui aptarė susitikimą su kunigais[78]. Kartu nusiuntė į Romą nedatuotą memorialą, pasirašytą Šimono Meištovičiaus, Vaclavo Andzukovičiaus ir Jano Kasperovičiaus[79]. Be abejonės, delegacijos vadas buvo Šimonas Meištovičius, užimantis aukštas pareigas Vidurio Lietuvos laikinosios valdymo komisijos užsienio reikalų departamente[80]. Jis turėjo dvarą prie Panevėžio ir buvo Aleksandro Meištovičiaus brolis. Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijos narys ispanas Uzkvianas (Uzquiano) informavo vysk. Matulaitį, kad Šimonas Meištovičius prašė jį per Ispanijos ambasadą Vatikane padėti jam atšaukti Vyskupą iš Vilniaus. Dėl to važiavo pas nuncijų Ratį į Varšuvą ir rengiasi kreiptis į Romą[81]. Šis tekstas yra to pasirengimo vaisius.

Iš memorialo teksto matyti, kad autorius buvo stipriai paveikę 1922 m. lapkričio 5 dieną įvykusių rinkimų rezultatai, kuriuose tautinės mažumos turėjo didelį pasisekimą. Jie kaltino vysk. Matulaitį, kad daugiausia balsų kairuoliškojo „Atgimimo“ ir tautinių mažumų sąrašai gavo tose parapijose, į kurias jis skyrė klebonus ir vikarus. Panašiai Vyskupas leidžia, kad masoniška ir žydiška dvasia vyrautų mokyklose ir visuomenės gyvenime. Net naujus kunigus mėgino užverbuoti į tą sąjūdį, pavyzdžiui, kun. Tomašą Kalinskį (Kaliński) ir kun. Kazimiežą

[76] Ten pat.
[77] ASV, Arch. Nunz. Varsavia, 218, k. 12.
[78] ASCAPC, Russia, prot. 12032.
[79] Ten pat.
[80] „Gazeta Warszawska“ 1921, nr. 3, p. 1.
[81] *Journal*, p. 306 (*Užrašai*, p. 252).

Kulaką (Kułak). Jo bičiulis yra kun. Julijušas Elertas (Ellert), rusų laikais per gubernatorių siekęs vyskupystės. Vyskupas mažai aktyvus – nedėjo pastangų atgauti stačiatikių neteisėtai atimtas katalikų bažnyčias. O juk Vilnius ir Vilniaus vyskupija yra priekinė krikščionybės tvirtovė[82].

1923 m. pavasarį buvo parašytas „Memorialas Jų Ekscelencijoms Lenkijos Vyskupams Vilniaus vyskupystės reikalu". Žinomas tik juodraštis, be autoriaus ir be datos. Iš turinio matyti, kad memorialas parašytas tarp 1923 m. sausio 12 ir birželio 10 d.[83] Autoriai rašo „mes", taigi tai turėjo būti kokios nors grupės požiūris. Cituoju labai būdingą fragmentą:

„Vyskupas nelenkas, Vilniaus avidei lietuvių ir vokiečių primestas, deja, su lenkų aukštosios dvasininkijos Varšuvoje sutikimu, nuo pat atvykimo į Vilnių yra mums svetimas, ir taip atsitiko todėl, kad tokiu lemiamu ir ryžtingu metu, kaip pastarieji metai, kai didžiulė avidės dalis veržėsi ir šaukė „į Lenkiją", kai visos kūrybinės jėgos turėjo stoti į rikiuotę faktiškai nuosavybei ir politiniams lenkų valstybės interesams Vilniuje apginti, Vyskupas tylėjo"[84].

Čia vysk. Matulaitis kaltinamas, kad kovoje už Vilnių neveikė lenkų pusėje, kad nelaimino lenkų karabinų, nukreiptų taip pat prieš vyskupijos gyventojus – lietuvius. Tas priekaištas buvo vienas svarbiausių, tačiau dažniausiai jis būdavo užslėptas. Pavyzdžiui, nuncijui Račiui jis buvo išsakytas tokia forma: „Vyskupas nesupranta savo liaudies, o liaudis – Vyskupo"[85].

Janas Prokopas rašė: „Iš istorijos žinome, kad jos (Bažnyčios) tarnai gana noriai giedodavo *Te Deum* po kiekvienos pusės eilinės pergalės. Jeigu kartais jie atsisakydavo įsitraukti į betarpišką veiklą kaip tik dėl universalių priežasčių, būdavo kaltinami, kad dvasininkija varo antiliaudinę politiką Vatikano

[82] ASCAPC, Russia, 594, prot. 12032. – Iš tiesų vysk. Matulevičiaus valdymo laikais buvo atgauta dešimtys bažnyčių pačiame Vilniuje ir vyskupijoje. *(Red. past.)*

[83] LMAB, F 43, 7080. 10 p. Kazimieras Michalkevičius pavadintas nominatu. Jis buvo nominuotas sausio 12 d., o konsekruotas birželio 10 d.

[84] Ten pat, k. 2–3.

[85] *Stolica*, p. 147, nuncijaus A. Račio 1919.08.24 raportas valstybės sekretoriui P. Gaspariui.

naudai. Čia siūlau minutę pamąstyti apie Vilniaus arkivyskupo Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus likimą"[86].

Autoriai laiko vysk. Matulaitį „šiandien mums priešiškos tautos sūnumi". Netoleruoja, kad jo virėja ir kapelionas lietuviai[87]. Laiko kalte jo norą, kad ir lietuviai būtų Stepono Batoro Universiteto profesoriai[88]. Bet kokią ne lenkų teikiamą informaciją jie laiko įtartina: „Gaila tik, kad tas mūsų sąlygų išmanymas ne visada atitiko tiesą ir labai jau atrodė šališkas, plaukiantis iš drumzlino lietuviško ar baltgudiško šaltinio"[89].

Ypač negalėjo atleisti, kad Vyskupas 1922 m. leido išspausdinti kun. Ildefonso Bobičiaus homilijas gudų kalba „Niadzielasnija ewanhielii i nawuki" ir nesipriešino, kad kun. Adamas Stankevičius leistų žurnalą „Biełaruskaja Krynica"[90].

Kitas Vyskupo nusikaltimas buvo tai, kad neuždraudė kandidatuoti į Seimą kunigams iš tautinių mažumų ir kairuoliškųjų sąrašų[91]. Autoriai naudojasi spaudos pranešimais, neva Vyskupas norėjęs sufraganu turėti kun. Fabijaną Abrantovičių, kun. Julijušą Elertą, kun. Antaną Viskantą[92]. Jie „žino", kaip Vyskupas turi valdyti vyskupiją: dekretais ir kanonais įvesti dvasininkijoje discipliną[93]. Kaltina jį dėl to, kad padėjo taikiai užbaigti lenkų-lietuvių kivirčą[94]. Tekstas baigiamas: „Nekaltiname Vyskupo Matulevičiaus antikanoniškais nusižengimais, nesibrauname į jo sąžinę ir intencijas, norime tikėti, kad tai labai intensyvaus religinio gyvenimo kunigas. Tačiau ryžtingai tvirtiname, kad šis žmogus su visais savo asmeniniais privalumais yra ne savo vietoje". Todėl ragina: „Lenkijos vyskupai turi pasistengti, kad Vilniuje įsiviešpatautų normalūs santykiai, ir neužmiršti, jog Vilnius turi teisę ir nori turėti lenkiškos dvasios vyskupą. Tai Vilniaus ir Bažnyčios, ir visos Respublikos interesas"[95].

---

86 J. Prokop, *Żyć w diasporze*, in: „Tygodnik Powszechny" 1989, nr. 29, p. 3.
87 LMAB, F 43, 7080, k. 15.
88 Ten pat, k. 17.
89 Ten pat, k. 11.
90 Ten pat, k. 13.
91 Ten pat, k. 8–9.
92 Ten pat, k. 10.
93 Ten pat, k. 10.
94 Ten pat, k. 3.
95 Ten pat, k. 22–23.

1923 m. birželio mėnesį vysk. Matulaitis rengėsi į Romą *ad limina Apostolorum*. Jo priešininkai manė, jog atėjo tinkamas momentas, kad būtų atšauktas iš Vilniaus. Todėl parengė platų memorialą *A Son Excellence le Nonce Apostolique en Pologne Monsigneur Laurent Lauri*[96]. Jis vienintelis iš memorialų buvo išspausdintas. 38 puslapiuose stengiamasi pavaizduoti padėtį Vilniaus vyskupijoje ir pražūtingą vyskupo Matulevičiaus vaidmenį.

Pradžioje, kaip ir daugumoje memorialų, parodytas vyskupijos lenkiškumas, cituojant prelato Michalkevičiaus 1912 m. statistikos duomenis, kuriais iš 1 400 000 vyskupijos tikinčiųjų lietuvių buvo 228 000, arba 16,3%, ir 1919 m. Lenkijos surašymo duomenis, kai lenkų buvo 85%, lietuvių – 10% ir baltgudžių – 4%. Lietuvio skyrimas vyskupu buvęs skriauda lenkams[97].

Vyskupas Matulaitis yra *persona odiosa*, ir tai liudija mitingai. Jam nesimpatizuoja tikintieji, kurių dauguma lenkai, o „lietuvis kunigas, koks bebūtų taurus ir šventas, liaudžiai yra nepriimtinas". Vysk. Matulevičius, kaip ir visi kunigai lietuviai, savo darbą apriboja grynai sielovados reikalais, neremia katalikiškų lenkų mokyklų, nesirūpina tikybos mokymu, nerodo iniciatyvos lenkų darbininkų organizacijose. Tačiau yra labai aktyvus visuomeninėje lietuvių veikloje. 1920 m. liepos mėnesį stengėsi visuomenę gerai nuteikti naujos *(lietuvių – Red.)* valdžios atžvilgiu. Lenkus kunigus perkėlinėjo iš Vilniaus srities, o į jų vietą stengėsi atkelti lietuvius iš Seinų ir Kauno vyskupijų. Pagal Lietuvos politiką remia baltgudžių tautinį judėjimą. Kunigai baltgudžiai primeta liaudžiai baltgudžių kalbą, „ir tai yra pavojinga Bažnyčiai ir visuomeninei tvarkai". Tokiai akcijai įkalbinėja jaunus kunigus, kaip Tomašą Kalinskį ir Kazimiežą Kulaką. Atkėlė į Vilnių kun. Adamą Stankevičių, baltgudžių Krikščionių demokratų partijos organo „Krynica" redaktorių[98].

Oficialiai Lenkijos valdžia neturėjo nieko bendra su memorialu. Tačiau, kaip informuoja Užsienio reikalų ministerija religijų reikalų ministrą: „Tuo pačiu metu su vysk. Matulevičiumi [į

[96] *A Son Excellence le Nonce Apostolique en Pologne Monsigneur Laurent Lauri Archeveque d'Ephese*, Wilno 1923.

[97] Ten pat, p. 1.

[98] *A Son Excellence ...*, cit. v., p. 7–8.

Romą] atvyko Užsienio reikalų ministerijos kurjeris ir atvežė 10 egzempliorių vilniečių memorialo, kurį Jūs, pone Religijų reikalų ir viešojo švietimo Ministre, gavote trimis egzemplioriais š.m. liepos 10 d. Priedas – Ambasados raporto nuorašas su priedu ir memorialo egzempliorius"[99].

Po memorialu buvo 37 mokslo pasaulio, valstybinės valdžios ir visuomenės veikėjų pavardės. Tarp jų (jau mums iš kitų memorialų žinomas) SBU rektorius Alfonsas Parčevskis ir 7 profesoriai; taip pat Vilniaus prezidentas Vitoldas Bankovskis. Žinoma, negalėjo apsieiti ir be Jano Obsto, Šv. Kazimiero sąjungos prezidento. Tame būryje atsirado be jų žinios Šv. Vinco Pauliečio draugijos pirmininkės Marijos Veisenhof (Weyssenhoff) bei sesers Uršulės Leduchovskos pavardės. Tai sužinojusi, M. Veisenhof užprotestavo ir 1923 m. birželio 27 d. išsiuntė laišką nuncijui Lauriui bei jo nuorašą – valstybės sekretoriui Pjetrui Gaspariui. Jai padėjo Vilniaus kurijos darbuotojas kun. Antanas Viskantas, pridėjęs nuncijui ir savo laišką, informuojantį apie visą tą dalyką. Apie visa pranešė ir Romoje esančiam vysk. Matulaičiui[100].

To didžiulio triūso vaisius buvo kard. Gaspario juokas, kaip rašo vysk. Matulaitis kun. Kuktai: „Kai buvau Ryme, lenkai vėl buvo Varšavos Nuncijui įteik[ę] prieš mane memorijalą; jo autoriai, matyt, *ex praesumpta licentia (su numanomu sutikimu – lot.)* buvo padėję parašus kai kurių žmonių, kurie apie nieką nežinojo; sužinoję, jie savo parašus atšaukė ir tuo dalyku rašo Ryman; išėjo vieni juokai; ir tikrai, pasakodamas apie tai man JE Kardinolas Gasparri juokėsi. *Iniquitas mentita est sibi metipsi* (*Nedorybė apsimelavo - lot.*) Aš viską pavedu Dievo Apvaizdai ir Apaštalų Sostui. Kol nori, gali mane laikyti Vilniuje, kai paliuosuos, džiaugsiuosi[101]".

Marija Veisenhof domėjosi, kas be jos sutikimo naudojasi jos pavarde. 1923 m. spalio 3 d. ji gavo Marijos Jelenskos laišką; cituoju reikšmingus jo fragmentus:

---

[99] AAN, MWRiOP 457, k. 87, URM 1923.07.30 raštas RRVŠ Ministerijai.

[100] AGM, Acta GM, Litterae II, A. Viskanto 1923.06.29 laiškas vysk. Matulevičiui. ASCAPC, Paesi Baltici, 6, prot. 18909.

[101] LL, p. 375, 1923.08.02 laiškas kun. J. Kuktai; plg. ir dramatišką M. Veisenhof tekstą *Uniewinnienia*, in: „Wspomnienia", p. 324–334.

„Ką tik gavau laišką iš panelės Zofijos Koscialkovskos, kuri man praneša Jus labai piktinantis dėl nurodytos Jūsų pavardės po monsinjorui Lauriui įteiktu memorialu ir Jus norint sužinoti, kas tai padarė.

O kalčiausia esu aš, brangioji Ponia! Man atrodo, kad Jums apie tai pranešiau, jei ne – tai labai atsiprašau ir puikiai suprantu, kad niekas neturi teisės pasirašyti bet kokio dokumento už kitą žmogų, su juo nesusitarus. O šitai atsitiko taip: parašus renkantis labai žymus asmuo (pavardę pasakysiu, kai susitiksime), labai kilnus ir rimtas, atėjo pas mane su keletu pirmaujančių Vilniaus visuomenės asmenų pavardžių, tarp kurių buvo ir Jūsų pavardė, ir paklausė, ar galima už jus pasirašyti; o laikas skubino, tai buvo paskutinė akimirka memorialui išsiųsti, ir aš pasakiau, kad prisiimu atsakomybę, ir maniau nedelsdama Jūsų paklausti. Kaip atsitiko, kad to nepadariau – iš tikrųjų neatsimenu"[102].

Memorialo autoriais kun. Viskantas įvardija lenkų kunigus, pirmiausia kun. Lb., arba, kaip galima manyti, Liubianecą[103].

Kas buvo Marija Jelenska? Tarp pasirašiusiųjų jos pavardės nėra. Tačiau matyti, kad priklausė labai susigyvenusių memorialo organizatorių grupei. Pirmą kartą jos pavardę aptinkame 1919 m. birželio 25 d., kai išvertė į prancūzų kalbą ir įteikė nuncijui Račiui kun. Liubianeco laišką, kuriame jis prieštarauja vysk. Matulevičiaus projektui internacionalizuoti Stepono Batoro Universiteto teologijos fakultetą[104].

Ji buvo pasiturinti ir religinga moteris. Dideles pinigų sumas skyrė katalikų misijoms. Savo name Vilniuje dar rusų laikais įkurdino slaptą seserų nazaretiečių vienuolyną; seserys ten vadovavo lenkiškai mokyklai. Viską globojo kun. Karolis Liubianecas, apie kurį vysk. Matulaitis savo dienoraštyje rašė: „Šv. Magdalenos seselėms turint didelės įtakos kun. Kulesza ir Chomskis; gi Nazareto seselėms – kun. Liubianiec"[105]. Už savo nuopelnus Jelenska gavo Popiežiaus medalį *Pro Ecclesia*

---

[102] AGM, Acta GM, *Acta Vilnensia, Litterae II*, M. Jeleńska, 1923.10.03 laiškas Marijai Veisenhof.

[103] AGM, Acta GM, *Litterae II*, A. Viskanto 1923.06.29 laiškas vysk. J. Matulevičiui.

[104] ASV, ANV, 206, k. 735–736.

[105] *Journal*, p. 213 (*Užrašai*, p. 163).

et Pontifice[106]. Po Antrojo pasaulinio karo sovietai ją išvežė iš Vilniaus į Kazachstaną, ji mirė iš bado stepėje netoli geležinkelio ir ten buvo palaidota.

Jos bičiulystė su Marija Veisenhof baigėsi tą akimirką, kai sužinojo apie pastarosios protestą. Veisenhof prisimena, kad buvo šmeižiama tarp vilniečių, neva pasirašiusi memorialą, o paskui už Vyskupo pinigus atšaukusi savo parašą[107]. Maža to, 1923 m. lapkričio 17 d. Šv. Vincento Pauliečio gailestingųjų ponių draugijos valdyba išsiuntė pareiškimą kardinolui Gaspariui: „Su širdies skausmu pranešame, kad laikinoji Šv. Vincento Pauliečio gailestingųjų ponių draugijos prezidentė ponia Marija Veisenhofienė (Weysenhoffowa), nesusitarusi su Draugija, atšaukė savo parašą Jo Ekscelencijai Nuncijui Laurentui Lauriui išsiųstame memoriale iš Vilniaus. Visos protestuojame prieš šį veiksmą ir solidarizuojamės su minėto memorialo tekstu, ir tai kaip tikros katalikės bei lenkės patvirtiname savo parašais"[108].

1923 m. lapkričio mėnesį 35 Vilniaus lenkai sukūrė *Pro memoria. Do Rządu Polskiego w sprawie biskupa J. Matulewicza (Lenkijos vyriausybei vyskupo J. Matulevičiaus klausimu).* Tarp signatarų, be kitų, yra Vilniaus prezidentas Vitoldas Bankovskis ir šeši tarybos nariai, buvęs vyriausybės delegatas Vilniuje Andžejus Tupalskis, penki SBU profesoriai ir Janas Obstas – Šv. Kazimiero darbininkų sąjungos pirmininkas[109].

Signatarai reikalauja, kad Lenkijos vyriausybė imtųsi žygių vysk. Matulaičiui iš Vilniaus katedros atšaukti. Tai jie grindžia taip: „Vyskupas Matulevičius asmeniškai yra labai pamaldus bei kilnus kunigas, ir jį tokį pažinojo dabartinis Šventasis Tėvas, kaip apaštalinis nuncijus lankydamasis Vilniuje. Neprieštaraudami teisingam Šventojo Tėvo požiūriui į kun. Matulevičių, drįstame teigti, kad vyskupas Matulevičius yra aktyvus lietuvis patriotas, jo veikla dera su mums priešiškomis vokiečių-lietuvių-bolševikų užmačiomis ir todėl Lenkijos Respublikos interesais reikia

[106] F. Ruszczyc, *Dziennik*, II dalis...., p. 184.
[107] M. Weyssenhoff, *Uniewinnenia*, in: „Wspomnienia", p. 329–332.
[108] ASCAPC, Paesi Baltici, 6, prot. 23393.
[109] AAN, MWRiOP 457, k. 101–137. Memorialas be datos. Jo datą nustačiau, remdamasis Rodūnės konflikto aplinkybėmis.

pasiekti, kad vyskupas Matulevičius kuo greičiau būtų atšauktas iš Vilniaus"[110].

Šis tekstas yra priekaištų, išdėstytų *A Son Excellence le Nonce Apostolique en Pologne Monseigneur Laurent Lauri*, pakartojimas. Tačiau dar papildytas naujomis detalėmis: vokiečiai kartu su lietuviais norėjo nulenkinti Vilniaus vyskupiją. Kadangi lietuvių maža, vysk. Matulevičius ir jo įgaliotojai pastebėjo, kad reikia nulenkinti baltgudžius, esančius kelyje į visišką integraciją su Lenkija. „Yra rimtų įkalčių, kad iki šiol šiam reikalui remti *via Kowno* įplaukė didelės lėšos iš Vokietijos"[111]. Šiuo tikslu Vyskupas į tolimesnes nuo Vilniaus vietoves siunčia kunigus baltgudžius. Jie gyventojams primeta baltgudžių kalbą. Šios politikos vaisius yra 1922 m. parlamento rinkimų rezultatai.

Išsisėmus visoms vysk. Matulaičio atšaukimo iš Vilniaus galimybėms, kanauninkas Liubianecas 1924 m. gegužės 8 d. pirmą kartą atvirai kreipėsi į kun. Marijaną Višnevskį, kaip marijonų atstovą, prašydamas pagalbos, nes „Jie, atrodo, vieninteliai gali pasisakyti šiuo klausimu ir į jų balsą gali įsiklausyti Šventasis Tėvas Pijus XI." Jis kreipėsi „Vardan Šventosios Bažnyčios ir Švč. Aušros Vartų Dievo Motinos, Lenkijos Karūnos Karalienės, dvasininkijos ir katalikų liaudies vardu". Jis esąs priverstas žengti tokį beviltišką žingsnį, nes religinis gyvenimas vyskupijoje merdi, o jei kur ir rusena, tai tik iš įsibėgėjimo. „Neturime dabartinio Vyskupo potvarkių šventojo tikėjimo gilinimo ar bent jo palaikymo klausimu, iki šiol neturime net ganytojiško laiško"[112].

Pirmasis 1919 m. vasario 16 d. ganytojiškas laiškas, ginantis religijos laisvę ir piliečių teises, buvo parašytas, konsultuojantis būtent su kun. Liubianecu[113]. Taip pat sunku patikėti, kad seminarijos vicerektorius nežinojo išspausdinto 1919 m. birželio 28 d. laiško apie dvasininkų sielovados darbo pareigas ar „Kurendoje" paskelbtus laiškus: 1922 m. gegužės 3 d. – apie šv. Kazimierą,

[110] Ten pat, k. 108.
[111] Ten pat, k. 3.
[112] AMPP, VIII, kun. Liubianeco 1924.04.08 laiško kun. M. Višnevskiui originalas.
[113] *Journal*, p. 192 (*Užrašai*, p. 143).

1922 m. lapkričio 23 d. – apie girtuokliavimą ir 1923 m. rugsėjo 8 d. – apie popiežystę[114].

Kun. Liubianeco nuomone, vysk. Matulevičius ne tik nieko nedaro pozityvaus, bet dar ir kenkia Bažnyčiai. Įrodymai: konfliktas Rodūnioje, lietuvių našlaitynas Trinapolyje, neatgautas Berezvečo dvaras, vyskupo „įkurtas" leidinys „Krynica", dvasininkų perkėlimai, nesirūpinimas mokyklomis ir vaikais. Su šiais reikalais jau turėjome galimybę susipažinti, taigi aiškinimus praleisiu.

Kun. Liubianecas apibendrina: „J. E. Vyskupas Matulevičius tapo tinkama Kauno politikos atstovybe apskritai Lenkijoje, ypač Vilnijoje, o už Kauno pečių – vokiečiai ir bolševikai; čia, Vilniuje, šiandien viskas daug aukštesniu ir pavojingesniu laipsniu"[115].

Tenka tik stebėtis, kaip tokiame neilgame tekste sugebėta prigrūsti tiek neteisingų dalykų ir tiek nepalankumo viskam, kas nelenkiška, ir visa tai švenčiausių asmenų ir institucijų vardu. Šitaip kun. Liubianecas rašo marijonui. Sunku patikėti, kad jis nenumanė galimybės laišką pateksiant į vysk. Matulaičio rankas. Jis jautėsi visiškai nebaudžiamas.

Vysk. Matulaitis sugebėjo savo priešininkuose įžvelgti ir pozityvių savybių. Kun. Būčiui jis rašė: „Ir negalima sakyti, kad visa tai blogi žmonės būtų skelbę; kai kurie iš jų labai geri ir dievobaimingi; darė tai tikrai iš Dievo ir Bažnyčios meilės. Aš vis raminuosi ir raminuosi tuo, kad Kristui ir Šventiesiems dar blogiau buvo; Kristui dar labiau nesisekė su žmonėmis"[116].

Ir meldėsi už juos[117].

---

[114] Pw, p. 163–184.

[115] AMPP, VIII, K. Liubianeco 1924.05.08 laiškas kun. M. Višnevskiui. – Kan. Karolis Liubianecas, g. 1866 m. mišriakalbėje Nočios parapijoje, žymus labdaros įstaigų organizatorius, Antrojo pasaulinio karo metais buvo Molodečno dekanas ir arkivyskupo R. Jalbžikovskio generalvikaras Sovietų Baltarusijai tekusioje Vilniaus arkivyskupijos dalyje. Okupantų vokiečių sušaudytas 1942 m. *(Red. past.)*

[116] LL, p. 189, 1924.10.27.

[117] *Journal*, p. 334. (*Užrašai*, p. 277).

13.

VYRIAUSYBĖS PASTANGOS PAŠALINTI VYSK. MATULEVIČIŲ

Kai Lenkija užėmė Vilnių, nuncijus Akilė Ratis netrukus rašė valstybės sekretoriui Pjetrui Gaspariui: „Dar taip neseniai vysk. Matulevičius visiems buvo idealus vyskupas Vilniui, net tikra Dievo dovana, o dabar, kai Vilnius lenkų rankose, visi atsiminė, jog vysk. Matulevičius yra lietuvių tautybės"[1]. Ta pačia tema po dviejų mėnesių jis vėl rašė valstybės sekretoriui: „Atsiranda žmonių, užsimenančių vysk. Matulevičiui, kad atsistatydintų ir užleistų vietą vyskupui lenkui. Esu tikras, kad vyriausybė slapta, o gal ir ne visai slapta remia tokias užuominas, kurios tikriausiai bus vis atkaklesnės ir įgaus visiškai kitokį toną, kai Vilnius bus galutinai prijungtas prie Lenkijos"[2].

Pirmasis lenkų pasiuntinys prie Apaštalų Sosto Juzefas Vieruš-Kovalskis (Józef Wierusz-Kowalski), sprendžiant pagal jo korespondenciją su premjeru Ignacu Paderevskiu, gavo misiją išrūpinti Vilniui vyskupą lenką. 1919 m. liepos mėnesį, dar nesusigaudantis reikaluose, informavo premjerą: „Jeigu pavyktų prikalbėti vyskupą Matulevičių atsistatydinti (pavyzdžiui, įstoti į paties įkurtą marijonų ordiną), tai lenko nominacija Vilniaus vyskupu būtų garantuota"[3].

Jo įpėdinis Vladislavas Skšinskis (Skrzyński) [nuo 1921.08.31 – pasiuntinys, nuo 1924.11.27 – ambasadorius] nedelsdamas ėmė

---

[1] *Stolica*, p. 129, A. Ratis 1919.07.04 raportas valstybės sekretoriui P. Gaspariui.

[2] Ten pat, p. 153, A. Ratis P. Gaspariui, 1919.09.11.

[3] *Archiwum polityczne Ignacego Pederewskiego*, t. II *1919-1921*, sudarė W. Stankiewicz ir A. Piber, Vroclavas ...1974, p. 292.

veikti. Tačiau argumentas apie lietuvišką Vyskupo kilmę, juo labiau, kad į šias pareigas buvo skirtas lenkų vyskupams rekomendavus, esant netvirtam lenkų viešpatavimui Vilniuje, buvo nepakankamas, o kartais ir visai neįmanomas kelti. Todėl reikėjo įrodyti, kad vysk. Matulaitis netinka šiam postui. Skšinskis jau pirmomis savo darbo savaitėmis rašė užsienio reikalų ministrui: „Faktai, ir faktai iš patikimų šaltinių, su tiksliausiomis datomis ir pavardėmis, – tai vienintelis dalykas, kuris realiai gali mums padėti šioje srityje. Faktai be pasipiktinimų, be frazių. Būtų tikslinga išrinkti Vilniuje ir Lvove po vieną ramiai dalykišką, už jokią partiją nedegantį kunigą, tegu jie pranešinėtų Užsienio Reikalų Ministerijai apie pasitaikančius kunigų ukrainiečių ar lietuvių politikavimo faktus (pamokslų tekstus, ataskaitas, jų dalyvavimą spaudoje). Gal būtų patogu, jei kuris nors protingas kunigas Varšuvoje centre [rinktų] tą informaciją"[4].

Galima daryti prielaidą, kad ta iniciatyva yra susijusi su Romos Grigaliaus universiteto auklėtinio, Kunigų seminarijos ir Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesoriaus, kunigo Leono Puciatos, buvusio tuometinio Vidurio Lietuvos laikinosios valdymo komisijos pirmininko Aleksandro Meištovičiaus sūnaus kun. Valerijano Meištovičiaus[5] korepetitoriaus, misija. Aleksandras Meištovičius ir užsienio reikalų ministras kreipėsi į vysk. Matulaitį, kad leistų kun. Puciatai, kaip rašo Vyskupas, „vykti į Romą paremti lenkų diplomatinės pasiuntinybės Apaštalų Soste, o tai, atrodo, yra pasiuntinybės informavimas apie mūsų Bažnyčios padėtį ir būklę"[6]. Vysk. Matulaitis, kaip praneša, sutiko, nes negalėjo atmesti prašymo, nors, kaip pabrėžia laiške nuncijui Lauriui, Apaštalų Sostui reikia, kad Vilniaus vyskupijoje būtų ne informatorių, nes politikų jau ir taip per akis, bet uolių liaudies ganytojų, kurie po karo katastrofos nukreiptų protus link Kristaus[7]. Kaip vėliau vysk. Matulaitis sužinojo, URM išsiuntė kun. Puciatą į Romą, „kad jis informuotų apie Bažnyčios sąlygas mūsų regione ir dėtų pastangas, kad kuo grei-

[4] AAN, MWRiOP, nr. 397, k. 41, Vl. Skšinskis – URM, 1921.09.30.

[5] W. Meysztowicz, *Poszło z dymem. Gawędy o czasach i ludziach*, Warszawa 1989, p. 142–144.

[6] *Litterae*, p. 147, vysk. Matulevičiaus 1922.01.30 laiškas nuncijui L. Lauriui.

[7] Ten pat.

čiau būtų atšauktas Vilniaus vyskupas"[8]. Prieš išvažiuodamas kun. Puciata tuo tikslu rinko dokumentus ir parašus. O pačioje Romoje lankė įvairius asmenis, norėdamas nuteikti juos prieš savo Vyskupą. Kaip pasakoja kun. Valerijanas Meištovičius, kun. Puciata nuvežė į Romą (mums nežinomą) memorialą ir buvo priimtas audiencijoje Pijaus XI. Jau žinodamas memorialo turinį, „Popiežius nusisuko nuo manęs su pasibjaurėjimu", pranešė pats kun. Puciata[9].

Po kelių mėnesių nuncijus paklausė vysk. Matulaitį, ką manąs apie kun. Puciatos skyrimą ... prelatu?[10] Po daugelio metų kun. Puciata atsivėrė kun. Vladislavui Rušnickiui (Rusznicki), „kad gailisi savo elgesio: įsitikino neturėjęs taip elgtis, nes Vyskupo atžvilgiu tai buvo neteisinga"[11].

Kaip buvo numatyta,1922 m. balandžio 18 d. Lenkijos Respublika formaliai perėmė į savo valdžią Vilniaus Žemę. Iškilmėse dalyvavo aukščiausioji valdžia su Pilsudskiu ir premjeru Antoniu Ponikovskiu priešakyje. Tam istoriniam įvykiui premjeras pakvietė kardinolą Edmundą Dalborą. Be abejonės, buvo norėta suteikti iškilmėms kuo didesnio prašmatnumo, tačiau ir gauti pagalbos, kad būtų atleistas vysk. Matulaitis. Kardinolas buvo pirmasis Lenkijos Episkopato asmuo ir politikas. Prelatas Ermenedžildas Pelegrinetis jį apibūdino keliais žodžiais: „aktualiai užsiima veikiau tautiškos dvasios politika"[12]. Jau anksčiau metropolitas vyriausybės prašymu ėmėsi įvairių subtilių misijų. 1919 m. stengėsi pašalinti iš Pelplino vysk. Augustiną Rozentrėterį ir jo sufraganą Jakobą Kliunderį[13].

Pokalbyje su kard. Dalboru Pilsudskis aptarė vysk. Matulaičio reikalą. Po to kardinolas 1922 m. balandžio 28 d. parašė laišką Pijui XI. Pokalbio pradžioje Pilsudskis priminė nuncijaus

[8] *Litterae*, p. 175–176, vysk. Matulevičiaus 1922.07.18 laiškas nuncijui L. Lauriui.

[9] W. Meysztowicz, *Poszło z dymem, Gawędy o czasach i ludziach*, Warszawa 1989, p. 145.

[10] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, Puciata Leo nr. 1; nuncijaus L. Laurio 1922.07.14 laiškas vysk. Matulevičiui; *Litterae*, p. 175–176, vysk. Matulevičiaus 1922.07.18 atsakymas.

[11] Ks. W. Rusznicki, *Vir ecclesiasticus*, in: „Wspomnienia", p. 296.

[12] E. Pellegrinetti, *Relazione finale sulla missione di mons. Ratti in Polonia*, in: Ottavio Cavalleri, *L'Archivio di mons. Achille Ratti visitatore apostolico e nunzio a Varsavia (1918–1921)*, Città del Vaticano 1990, p. 191.

[13] S. Wilk, *Episkopat ...*, cit. v., p. 350.

Račio žodžius (praneša kardinolas): „Reikia laukti plebiscito rezultatų; jeigu jie bus naudingi Lenkijai, vysk. Matulevičius bus pasirengęs atsistatydinti". Lauktoji akimirka atėjo. Vilnijos gyventojai pasisakė už Lenkiją. Taigi reikia laukti vysk. Matulaičio pasitraukimo. Kadangi Vilniuje yra stačiatikių vyskupo rezidencija, reikia suintensyvinti katalikų pastangas Bažnyčios ir valstybės labui, o vysk. Matulevičius, kurio neremia nei gyventojai, nei vyriausybė, neturi jokios įtakos. Net liaudis rengėsi pademonstruoti savo poziciją prie vyskupo rūmų, tačiau, Pilsudskiui įsikišus, buvo atsisakyta šio ketinimo. Kalbėdamas apie visa tai, – rašo kardinolas Dalboras, – „Ponas Pilsudskis pridūrė, kad labai gerbia asmenines vysk. Matulevičiaus dorybes, tačiau yra įsitikinęs, kad Bažnyčios ir valstybės nauda reikalauja jo atsistatydinimo". Pats kardinolas papildė tas išvadas, pridurdamas jaučiąs, jog gyventojai negerbia vysk. Matulevičiaus, nors Popiežius jį pažįsta kaip „išsimokslinusį ir pamaldų vyskupą"[14].

Laišką į Romą nuvežė prelatas Pelegrinetis ir aptarė jį su kardinolu Gaspariu[15]. Apie visą šią akciją savo dienoraštyje jis įrašė, kad lenkams „reikia ne bešališko [vyskupo], bet tokio, kuris liepsnotų jų užsidegimu ir remtų juos kovoje už jų idealų įgyvendinimą"[16]. Politinė situacija tokiam prašymui įvykdyti dar nepribrendo. Lenkijos sienos dar negavo tarptautinio pripažinimo. Taigi sunku būtų tikėtis vysk. Matulaičio atšaukimo. Lenkijos valdžia nutarė veikti kitokiu būdu.

1923 m. kovo 21 d. RRVŠM kreipėsi į Vilniaus Žemės vyriausybės delegatą Valerą Romaną, prašydama informacijos apie vysk. Matulaitį[17]. Po dviejų mėnesių delegatas atsiuntė 15 mašinraščio puslapių raštą, skirtą Vyskupo charakteristikai. Šiuo rašiniu rėmėsi valdžia, stengdamasi, kad vysk. Matulaitis būtų atšauktas iš Vilniaus.

Įžangoje Romanas apibūdino veiklą Vilniaus vyskupijos lietuvių ir baltgudžių kunigų, turinčių didelę įtaką gyventojams

---

[14] ASCAP, Russia, 617, prot. 9156.

[15] T. Natalini, *I diari* ..., cit. v., p. 262.

[16] *Stolica*, p. 297.

[17] AAN, MWRiOP 457, k. 79, V. Romano 1923.05.19 laiškas religijų reikalų ministrui.

asmeniniais kontaktais, per sakyklą ir klausyklą. Šią veiklą, nors yra kenksminga valstybei, labai sunku stebėti ir dar sunkiau ją įrodyti. „Valdžios kišimasis į dvasininkų ir liaudies santykius yra labai opus reikalas, ir jį lengva panaudoti prieš tą pačią valdžią"[18]. Taip negalėtų būti, jei ne Vyskupo protekcija. Tačiau „visi duomenys, kuriais būtų galima paremti įsitikinimą antivalstybine vysk. Matulevičiaus veikla, nėra tokie, kad būtų galima sudaryti kaltinimo aktą prieš jį; jie pirmiausia yra simptominiai, tačiau, atlikus ilgesnius stebėjimus ir ištyrus daugiau faktų bei aplinkybių, galima nustatyti visiškai tikslią ir neabejotiną diagnozę"[19].

Romanas juos išvardija: vysk. Matulaitis neturi Lenkijos pilietybės; į parapijas skiria kunigus lietuvius ir gudus; artimiausioje jo aplinkoje – lietuvių patriotai: kun. Antanas Viskantas ir Petras Kraujalis bei Liucijanas Chaleckis, lenkas, „tačiau keliaklupsčiaujantis prieš Vyskupą"; per ganytojiškąsias vizitacijas lenkų parapijose Vyskupas užtrunka trumpiau; generaliniu vikaru Lietuvos Respublikoje esančioms parapijoms skyrė kun. Juozapą Kuktą, ištremtą už dalyvavimą antivalstybiniame sąmoksle; nenorėjo reorganizuoti Kunigų seminarijos pagal vyriausybės reikalavimus; priešinosi, kad vyskupijos sienos būtų nustatytos pagal esančias valstybines sienas; prašė sufraganu skirti Kazimierą Michalkevičių, tuo patenkindamas lenkus, žinodamas, kad pastarasis netrukdys jo paties sprendimams; pasisako už bažnytinę uniją su stačiatikiais. „Labai charakteringos yra vyskupo M[atulevičiaus] pažiūros, išryškėjusios jo pokalbyje su aukščiausios dvasininkijos atstovu. Tame pokalbyje vyskupas Matulevičius tvirtino, kad vyskupijos ganytojo postas reikalauja kuo didesnio lojalumo kiekvienai vyriausybei ir šalies šeimininku esančiai valdžiai, tačiau jis esąs giliai įsitikinęs, kad anksčiau ar vėliau Lenkijos sienos atsitrauks iki Baltstogės, o Vilnija atiteks Rusijai arba Didžiajai Lietuvai"[20].

Remdamasis šiais faktais, Romanas daro išvadą apie antilenkišką vysk. Matulevičiaus veiklą, remiančią lietuvius

[18] AAN, MWRiOP 457, k. 79.
[19] Ten pat, k. 80.
[20] Ten pat, k. 88–89.

ir baltgudžius, kuriuos jis laiko vieninteliais teisėtais šalies šeimininkais.

„Grynai objektyviu požiūriu Vyskupo akstinus būtų galima pripažinti labai kilniais ir nestokojančiais loginio pagrindo, dėl kurių jis, žmogus ir kunigas, yra didelės pagarbos vertas asmuo. Nepaisant to, tenka konstatuoti, kad dėl valstybinių interesų kun. Matulevičius negali likti Vilniaus vyskupo soste jau vien dėl to, kad, būdamas karštas Lietuvos patriotas, nėra abejingas jo akyse vykstančiam lenkų-lietuvių konfliktui, o disponuoja per daug galingomis įtakos priemonėmis, kad būtų galima šiame konflikte nekreipti į jį dėmesio. [...]

Tačiau atsižvelgiant į aukštas vyskupo M[atulevičiaus], žmogaus ir kunigo, dorybes bei į išorinį jo lojalumą ir patenkinamą požiūrį į formalius valstybės reikalavimus, manau, kad jo atleidimas turėtų būti perkėlimas gal net į aukštesnes bažnytinės hierarchijos pareigas, kad bet kokiu atveju iš išorės neatrodytų kaip asmens represija"[21].

Delegato Romano priekaištai (išskyrus tik klausimą dėl pilietybės) jau aptarti. Čia panagrinėsiu tik išvadas. Priekaištai dėl lietuvių ir baltgudžių kunigų protegavimo skiriant juos į parapijas, renkant savo patarėjus, ilgiau užtrunkant lietuviškose parapijose per vizitacijas yra paremti kalbomis arba spaudos šmeižtais. Valeras Romanas iš aiškios savivalės, neteisėto kun. Kuktos išvežimo už Lenkijos sienų, stengiasi sukurpti kaltinimą. Panašiai naudoja ir priekaištą, kad Vyskupas gynė dvasininkų ugdymo Seminarijoje nepriklausomybę ar kad darbavosi vienybei su stačiatikiais atgaivinti. Čia kyla asociacija su Stanislavo Stomos formuluote, kad „nebuvo vietos teisiajam"[22].

Kad pagrįstų savo išvadas, Romanas primeta Vyskupui politines intencijas. Į panašų kitoje vietoje mestą priekaištą Vyskupas atsakė: „Jei jau kas serga geltonlige, tai jam viskas atrodo geltona"[23]. Remdamasis taip sukonstruotais „faktais", delegatas daro išvadą apie antilenkišką Vyskupo veiklą ir siekia jo pašalinimo. Vyskupas nežinojo apie Romano raštą ir negalėjo

[21] Ten pat, k. 91–92.

[22] S. Stomma, *Dla sprawiedliwego miejsca nie było*, in: „Tygodnik powszechny" 1987, nr. 9.

[23] LP, t. I, p. 148, 1920.12.26 laiškas V. Jakovskiui.

į jį atsakyti. Tačiau dėl panašaus priekaišto laikraštyje „Gazeta Kościelna" padavė protestą atsakingam už laikraštį arkiv. Bilčevskiui: „Drįstu Jus užtikrinti, jog nė akimirkos nelikčiau Vilniaus vyskupu, jei galėčiau sau prikišti, kad savo veikla kenkiu Bažnyčiai ar vyskupijos gyventojams lenkams bei katalikams"[24].

Matyt, URM Romano raštą pripažino esant nepakankamą, nes kreipėsi tiesiogiai į delegatą, reikalaudami „autentiškų dokumentų, pavyzdžiui, Vyskupo aplinkraščių, potvarkių, jo pokalbių protokolų, mačiusiųjų liudytojų parodymų ir pan."[25]. 1923 m. liepos 13 d. atsakyme Romanas teisinosi negalįs įvykdyti tokių reikalavimų, kadangi vyskupo postas negali būti taip griežtai kontroliuojamas. Kartu pateikia teigiamus parodymus apie Vilniaus dvasininkus, kategoriškai atsisakiusius skųsti savo Vyskupą[26]. Tačiau sekretorius kun. Kriščiukaitis prisimena, kad kitoje gatvės pusėje, priešais Vyskupo namą, slaptoji policija įsikūrė stebėjimo punktą Vyskupui ir jo svečiams sekti[27].

Tą pačią 1923 m. gegužės 19 d. Romanas parašė specialų raštą užsienio reikalų ministrui, kad vysk. Matulaitis ketina vykti į Romą *ad limina Apostolorum*, bet nėra įforminęs pilietybės, todėl kyla klausimas dėl jo paso. Pagal gen. Želigovskio dekretą (nr. 56) pilietybei gauti, be kita ko, buvo reikalaujama gyventi Vilnijoje nuo 1918 m. sausio 1 d. Tuo tarpu vysk. Matulaitis atvyko tik tų metų gruodžio 8 d. Iš tikrųjų jis galėjo pateikti prašymą[28], tačiau manė, kad reikalavimas dėti pastangas dėl pilietybės jį pažemintų. Apie tai rašė kun. Juozapui Kuktai: „Nori, kad aš prašyčiau, kad man suteiktų pilietybę. Aš to nenoriu daryti, nes skaitau save piliečiu, kadangi, būdamas vyskupas, esu ne tik pilietis, bet ir katalikų – piliečių ganytojas"[29]. Be to, delegatas pranešė, kad Vyskupas dėl paso ketina kreiptis tiesiogiai į URM[30]. Tas kabliukas dėl paso centrinei valdžiai pasirodė įdomus, nors atrodo, kad pati teisė stojo Vyskupo pusėn. Juk 1919 m. birželio

[24] LCVA, 1674, 2, vol. 30, k. 53.
[25] AAN, MWRiOP, 452, k. 147, vyriausybės delegato 1923.07.13 raštas URM.
[26] Ten pat, k. 147–148.
[27] J. Kriščiukaitis, *Wspomnienia sekretarza o Biskupie wileńskim*, in: „Wspomnienia", p. 248–249.
[28] AAN, MWRiOP 457, k. 94–95.
[29] LL, p. 387, 1924.04.14 laiškas J. Kuktai.
[30] AAN, MWRiOP 457, k. 94–95.

28 d. Lenkija sudarė Versalio sutartį ir sutiko, kad nė vienas įstatymas neprieštaraus jos apibrėžimams[31], o jos 4 straipsnis skelbė: „Lenkija savo piliečiais teisėtai, be jokių formalumų laiko [...] Rusijos priklausomybės asmenis, gimusius minėtoje teritorijoje iš ten nuolat gyvenusių tėvų, nors patys tuo metu, kai ši Sutartis įsigalios, pastoviai ten negyveno"[32]. Šie apibrėžimai tiesiogiai lietė Vyskupą. Tokio pobūdžio apribojimai varžė jo judėjimą visą jo buvimo Vilniuje laiką. Šiuo atveju Vyskupas pasinaudojo pažintimi ir gavo pusiau diplomatinį pasą pačioje URM, „buvusio karo reikalų ministro kabineto šefo" užtarimu, ir apie tai VRM nebuvo net informuota. Tai sukėlė ministro Vladislavo Kierniko pyktį[33]. Kitą pasą, šįkart į Rygą, savo mokinio kun. Jazepo Rancano konsekraciją, jis gavo įprastu būdu[34].

Viltį, kad vysk. Matulaitis bus atšauktas iš Vilniaus, Vladislavas Skšinskis puoselėja savo 1923 m. birželio 21 d. laiške iš Romos užsienio reikalų ministrui:

„Artimiausiomis dienomis čia turi atvykti vyskupas Matulevičius, atrodo, įprasto vizito *ad limina Apostolorum*. Jei kun. Matulevičius atkakliai nereikalaus, kad būtų atleistas iš Vilniaus vyskupo pareigų, tai, turimais duomenimis, popiežius dabar jo dar iš ten neatšauks. Pijus yra asmeninis kun. Matulevičiaus bičiulis. Dar būdamas kardinolu, man aiškiai pasakius savo pastabas dėl Vilniaus vyskupo veiklos, jis gynė jį kaip taurų kunigą, kuriam „jaučia kuo didžiausią pagarbą ir bičiulystę". Tos simpatijos nesumažino nei šūsnis memorialų, kuriuos pateikiu Vatikane, nei Cekinio raportai, nušviečiantys tikruosius dvasininkų Kaunijoje santykius, kurie paveikė ir Vilniją. Be to, dar Benedikto XV laikais Apaštalų Sostas nutarė, „kad tik tam tikru laiku", sureguliavus politinius santykius Vilniuje, galės būti pakeistas tenykštis vyskupas. Tą sprendimą tuo la-

[31] *Traktat między Głównymi Mocarstwami Sprzymierzonymi i Stowarzyszonymi a Polską*, artykuł 1, in: „Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1932", Warszawa 1989, p. 72.

[32] Ten pat, p. 72.

[33] Ten pat, k. 96, ministro V. Kierniko 1923.07.18 raštas URM.

[34] AGM, Acta GM, Asmens žinios, pateiktos pasui gauti. Ištrauka iš nepastoviai gyvenančių žmonių Gražiojoje (Piękna) g. Nr. 24/26 [Varšuva] namų knygos,1924.04.14; LCVA 1674, 2, t. 1, k. 22. Liudijimas, pateiktas Vilniaus m. pasui gauti, iš nenuolatinių gyventojų Krokuvos priemiesčio g. Nr. 52/54 namų knygų, Varšuva, 1924.04.17.

biau sunku įveikti, nes jei daug ką galima pasakyti ir sakoma apie pačius blogiausius vyskupo Matulevičiaus ir visuomenės santykius, tai mažai turime konkrečių jo antivalstybinę veiklą įrodančių faktų"[35].

Vysk. Matulaičiui būnant Romoje, padėtį aptarė užsienio reikalų ministras Marijanas Seida 1923 m. liepos 11 d. rašte religijų reikalų ministrui Stanislavui Glombinskiui (Głąmbiński). Vyskupas atvyko į Romą birželio 20 d., „ir jį labai nuoširdžiai priėmė Šventasis Tėvas". Keliskart buvo Lenkijos Pasiuntinybėje ir ilgai kalbėjosi su pasiuntiniu Skšinskiu; pasakė manąs, jog Ambasadorių Tarybai pripažinus Lenkijos sienas, liausis tautinės kovos ir gyventojai bus lojalūs valstybei. Neigė gandus esą jis protegavęs lietuvius. Tiesiog atvirkščiai, pateikė keletą lenkų rėmimo pavyzdžių, tarp jų tai, jog ragino tautinėms partijoms priklausančius kunigus lenkus kelti savo kandidatūras į Seimą. Kalbėdamas apie kun. Kuktos skyrimą savo vikaru Lietuvos Respublikai priklausančiose parapijose, Vyskupas tvirtino, kad jis yra palankus lenkams, o buvo atleistas iš Vilniaus tik dėl represijų. Baigdamas ministras Seida iškėlė vysk. Matulaičio perkėlimo į Kauną koncepciją: „Atsižvelgiant į išskirtinę Šventojo Tėvo simpatiją kun. Matulevičiui ir į sunkumus, su kuriais susidūrė ir, matyt, ateityje susidurs mūsų Pasiuntinybė Vatikane dėl kun. Matulevičiaus pašalinimo iš Vilniaus – ar Jūs, Pone Ministre, nemanytumėte, jog šiuo atveju mūsų grynai neigiamą taktiką reikėtų pakeisti teigiama?

To pakeitimo esmė būtų ta, jog užuot iš Vatikano reikalavę atleisti kun. Matulevičių, įteigtume jam, kad perkeltų Vyskupą į Kauną, net gal įkuriant Kauno arkivyskupiją, ko taip nori lietuviai. Taip atsikratytume vyskupo Karevičiaus, kurio veikla tikrai pražūtinga ne tik tos teritorijos lenkiškumui, bet ir Bažnyčiai bei apskritai gyventojų moralei, kartu Vilniaus vyskupija liktų laisva kandidatui pagal mūsų norą.

Manau, kad Šventasis Tėvas bus lengviau palenkiamas tokiam žingsniui, nes tokios rūšies perkėlimas jo akyse neturės bausmės požymių, o priešingai – būtų paaukštinimas ir Vatikano pasitikėjimo įrodymas. Tačiau kadangi Kauno arkivyskupijos

[35] AAN, MWRiOP 457, k. 58–59.

įsteigimas galėtų sukelti tam tikrą vietinių gyventojų trauką į aną pusę, ar Jūs, Pone Ministre, nemanote, kad turėtume pasistengti, jog Šventasis Sostas įsteigtų ir Vilniaus arkivyskupiją?"[36]

Nepaisydamas šių įspėjimų ir remdamasis Romano gegužės 19 d. raštu su papildoma informacija apie tai, kaip netinkamai prezidentą Voicechovskį [Švenčionyse] priėmė kun. Justinas Petranis, vidaus reikalų ministras Vladislavas Kiernikas kreipėsi į Ministrų Tarybos Politikos komitetą dėl „vyskupo Matulevičiaus atšaukimo arba perkėlimo iš Vilniaus vyskupo katedros", nes jis kenkia Lenkijos valstybės interesams. Ta proga išdavė jam doringumo liudijimą: „Vysk. Matulevičius, kaip kunigas ir žmogus, yra be priekaišto, todėl juo sunkiau yra priešintis jo įtakai ir veiklai"[37]. Pasiūlymas buvo priimtas 1923 m. spalio 25 d. tokia forma: „Ministrų Tarybos Politikos komitetas šio mėnesio 25 d. posėdyje vidaus reikalų ministro pasiūlymu nutarė imtis atitinkamų žygių dėl vyskupo Matulevičiaus iškėlimo arba perkėlimo iš Vilniaus vyskupo katedros.

Ministrų Tarybos Politikos komiteto posėdyje pateikdamas klausimą dėl valstybiniu požiūriu kenkėjiškos vyskupo Matulevičiaus veiklos, ponas vidaus reikalų ministras pabrėžė tą aplinkybę, kad vyskupas Matulevičius nėra Lenkijos pilietis, ir tai oficialiu požiūriu atima jam teisę būti Lenkijos diecezijos vyskupu ir jos administratoriumi"[38].

Apie šį nutarimą užsienio reikalų ministras Romanas Dmovskis 1923 m. lapkričio 9 d. pranešė pasiuntiniui Skšinskiui, pavesdamas jam pateikti Vatikanui Lenkijos vyriausybės norą, kad vysk. Matulevičius Apaštalų Sosto patarimu pats atsisakytų Vilniaus katedros, nes net nėra Lenkijos pilietis ir neturi oficialios teisės užimti turimų pareigų. Vysk. Matulevičius, nepaisydamas Lenkijos valdžios nuolaidumo, nepasirodė jai lojalus ir išplėtojo plačią lietuvinimo ir gudinimo akciją. Prie nutarimo Dmovskis pridūrė grasinimą, kad, Vatikanui neradus galimybės įkalbėti vysk. Matulaitį atsistatydinti, vyriausybė privalės padaryti išvadą iš fakto, kad jis neturi Lenkijos pilietybės, kadangi

---

[36] Ten pat, k. 141–142.

[37] Ten pat, k. 143, pasiūlymas dėl vysk. Matulevičiaus perkėlimo iš Vilniaus vyskupo sosto, be datos.

[38] Ten pat, k. 143, VRM 1923.10.31 raštas URM.

gyventojų susierzinimas yra toks didelis, jog nuogąstaujama dėl papiktinančių sumaiščių, galinčių sužlugdyti Bažnyčios autoritetą, ir tai atsitiktų tose žemėse, kuriose ji labai gerbiama. Valdžia gali padaryti tik vieną nuolaidą – vysk. Matulevičius galėtų perimti kurią nors kitą, vienalytę tautiniu požiūriu vyskupiją, jei gaus Lenkijos pilietybę. Ant rašto kažkas užrašė: „Kielcus?" Prie laiško pridėti keli delegato Romano raštai[39]. URM informavo VRM ir RRVŠM, kad atidėtų konkrečius administracinius žygius prieš vysk. Matulevičių šiuo labai opiu reikalu ir palauktų pasiuntinio Skšinskio atsakymo, nes lenkai Lietuvoje gali patirti „baisiausias represijas"[40].

Apie pasiuntinio Skšinskio 1923 m. gruodžio pabaigoje įvykusią audienciją pas Pijų XI, per kurią buvo aptariamas Vilniaus klausimas su neigiamu rezultatu[41], prabėgomis užsimena kun. Kazimiežas Skirmuntas, kad „pirmiausia ji buvo „audringa"".

1924 m. sausio 17 d. premjeras Vincentas Vitosas (Witos) pakartojo raštą Užsienio reikalų ministerijai dėl Ministrų Tarybos Politikos komiteto 1923 m. spalio 25 d. nutarimo. URM vadovo atsakyme rašoma: „Nepaisydamas ypatingų sunkumų, kylančių vyskupo Matulevičiaus klausimu, pasiuntinys Skšinskis instrukciją įvykdė pusiau oficialia forma, informuodamas Kardinolą Valstybės Sekretorių apie Lenkijos vyriausybės požiūrį ir įspėdamas, kad kun. Matulevičius neturi net formalios teisės būti vyskupu Lenkijoje, nes nėra Lenkijos pilietis.

Tačiau tokie demaršai nė kiek nepakeitė Šventojo Tėvo požiūrio; jis argumentą dėl pilietybės laiko nepakankamą, juo labiau, kad dabar įvairiose Europos šalyse yra keliolika vyskupų, neturinčių vietinės pilietybės ir vykdančių savo pareigas, ir pasaulietinė valdžia nedaro jokių kliūčių. Maža to, Šventasis Tėvas remiasi faktu, kad vysk. Matulevičius buvo paskirtas Lenkijos vyskupų pastangomis.

Visa tai rodo, kad sunku tikėtis, jog Vatikanas leistųsi įtikinamas pakeisti savo dabartinį požiūrį, o kita vertus, iki pat konkordato sudarymo vyriausybė neturi galimybės daryti spaudimo

---

[39] Ten pat, k. 149–150.
[40] Ten pat, k. 151, 1923.11.09.
[41] ASCAP, Paesi Baltici, 6, prot. 4694, 1923.12.25.

kitaip, nei administraciniais potvarkiais, kurie neišvengiamai sukeltų mums nepageidaujamą diplomatinį konfliktą.

Todėl Užsienio reikalų ministerija yra priversta laikyti, kad vyskupo Matulevičiaus atleidimo klausimas dabartinėmis sąlygomis neaktualus. Šis reikalas neabejotinai taps naujų reikalavimų dalyku per būsimąsias derybas dėl konkordato. Lenkijos vyriausybės padėtis tuomet bus daug palankesnė, nes ji galės savo požiūrį bažnytiniais klausimais daryti priklausomą nuo palankaus savo iškeltų reikalavimų traktavimo, tarp kitų, ir vyskupo Matulevičiaus klausimu"[42].

Remdamasis teiginiu, kad vysk. Matulaičio atleidimas iš vyskupo pareigų Lenkijoje apskritai yra per daug sunkus dalykas, religijų reikalų ministras Stanislavas Grabskis 1924 m. gegužės 1 d. rašte Užsienio reikalų ministerijai iškėlė sumanymą, jog reikia „rasti vyskupiją, kurioje jo veikla būtų vien tik bažnytinė, be to, kad joje gyventų vien tik lenkų tautybės katalikai". Tuo tikslu buvo konfidencialiai pasikalbėta su Lenkijos Episkopato sekretoriumi kun. Liudviku Borkovskiu. Grabskis ketino pasinaudoti arkiv. Janu Ciepliaku, kuris, Sovietų Sąjungoje pasmerktas mirti, Apaštalų Sosto užtarimu buvo amnestuotas ir, pelnytos šlovės apgaubtas, grįžo į Lenkiją. Tai jam būtų patikėta Vilniaus vyskupija. O vysk. Matulevičiui buvo ketinta dar įsteigti vyskupiją. Tiesa, mirus vysk. Juzefui Pelčarui, liko laisva Pšemislio vyskupija, tačiau šiam tikslui ji netiko dėl jos įvairiataučių gyventojų. Todėl buvo planuojama iš Tarnovo į Pšemislį perkelti vysk. Leoną Valengą (Wałęga), o Tarnovą parengti vysk. Matulevičiui[43].

Apie šį sumanymą pasiuntinys Vladislavas Skšinskis pareiškė nuomonę 1924 m. gegužės 9 d. rašte URM, kuris drauge yra trumpas visų ligtolinių vyriausybės žygių atkartojimas, todėl pacituosiu iš jo plačius fragmentus.

„Aišku, kad mus dirgina sunkumas nusikratyti Vilniaus vyskupu Matulevičiumi. Šis reikalas juo labiau erzinantis, kad niekam negali kilti abejonių, jog, užimdamas Vyskupo pareigas

[42] AAN, MWRiOP, 457, k. 170–172, URM 1924.01.25 raštas Ministrų Tarybos pirmininkui.

[43] Ten pat, k. 165–168, religijų reikalų ministro 1924.05.01 rašto URM juodraštis.

Lenkijos valstybėje, kun. Matulevičius yra Lietuvos patriotas, o jo veikla tokia gudri, jog negalima nurodyti jo nelojalaus elgesio faktų. Tai patvirtino Vidaus reikalų ministerija, remdamasi vyriausybės delegato Vilniuje 1923 m. liepos 25 d. raštu URM, kurio nuorašas pridėtas prie rašto N.D.I. 2453/23.

Nuo pirmųjų savo darbo akimirkų kategoriškai pasisakiau prieš tolesnį vysk. Matulevičiaus buvimą Vilniuje (1921.10.13 raportas nr. 369/21) ir pasiekiau, kad Benediktas XV man asmeniškai bei per mons. Borgondžini-Duką (Borgongini-Duca) pažadėjo užsiimti vyskupo pakeitimo reikalu, kai tik bus sureguliuotas Vilniaus politinis klausimas. Apie šį sprendimą buvo pranešta Varšuvos nunciatūrai, nes mons. Lauris tuos pačius žodžius pakartojo p. Meištovičiui. Šis Benedikto XV pažadas laidavo mums tą pačią naudą, kurią po Versalio sutarties gavo prancūzai, čekai ir latviai, pašalindami svetimos tautybės vyskupus iš teritorijų, kurių sienos gavo tarptautinį pripažinimą. Deja, mūsų rytinės sienos pripažintos tik po Benedikto XV mirties, o aštriai kelti Vilniaus ir Lvovo vyskupų atstatydinimo klausimą prieš gaunant pripažinimą būtų kliūtis jį gauti, taigi anuo metu buvo netikslingas.

Pijaus XI pontifikatas, palyginti su tuo, kas buvo pirmiau, į pasaulio politiką įvedė kelis mums naudingus, tačiau kelis ir mums nenaudingus elementus. Benediktas XV buvo germanofiliškų popolarų (Popolari – Italijos liaudies partija, krikščionių demokratų pirmtakė – *Red. past.*) įtakoje ir leido kunigams politikuoti. Tačiau, kaip buvęs diplomatas ir genujietis, buvo linkęs į kompromisus, taip pat ir vyskupų skyrimo klausimu. Pijus XI ryžtingai atmetė popolarų įtaką ir energingai kovoja su bet kurios tautybės kunigų politikavimu, taigi taip pat ir rusų bei lietuvių, tačiau, nenorėdamas, kad Bažnyčia kištųsi į politiką, Popiežius atkakliai ir karštai ginasi nuo politikos įtakos Bažnyčiai. Jis mano, kad svarbiausias jo pontifikato uždavinys yra atsikratyti vyriausybių įtakos vyskupų skyrimams, ir tam įgyvendinti yra pasirengęs bet kokiems konfliktams. Dėl to nėra atvejo, kad nuo jo atėjimo į sostą kuri nors vyriausybė, net turinti labiausiai konkordatu apibrėžtas teises, įsiūlytų savo kandidatą. Lieka atviras klausimas, ar ši kova su visomis vyriausybėmis Bažnyčiai atneš daugiau naudos ar skriaudos. Tačiau šiuo momentu Vatikanas, nedarydamas

skirtumo, naudojasi tuo, kad jokia vyriausybė šiandienos visuomeninėmis sąlygomis nenori konfliktų, tad ir stoti į kovą su Bažnyčia, kuri visur yra visuomenės tvarkos garantija.

Jei galima sau įsivaizduoti, kad Popiežius dar griežčiau pasisakys nei pasisako kiekvienu vyskupystės reikalu, tai toks atvejis yra kun. Matulevičiaus klausimas, kuriam pavyko mons. Račio nunciatūros Varšuvoje metu užmegzti išskirtinai karštą dviejų kunigų bičiulystę.

Šio reikalo nepalengvina faktas, kad viešus memorialus prieš vysk. Matulevičių lydi iš Vilniaus slapta atsiunčiami kitokie memorialai, kuriuose prašoma palikti jį vadovauti vyskupijai. Vienas mūsų vyskupų patikino mane savo akimis matęs dalį tų pačių parašų po memorialais prieš Matulevičių ant peticijų, prašančių jį palikti Vilniuje.

Pažindamas Pijų XI ir čionykštę sritį, įžvelgiu tik tris būdus, kaip galėtume pašalinti vysk. Matulevičių iš Vilniaus. 1. Kurį laiką nekelti šio klausimo. Pirmą kartą iš trijų keturis mėnesius jo nekėlėme, todėl prieš kelias dienas, žinau iš tikro (slapto) šaltinio, Pijus XI klausė kelių asmenų nuomonės, ar tikrai kun. Matulevičius Vilniaus vyskupijai taip labai kenkia, kaip tvirtinama. Žinau, kad šiomis dienomis Lietuva turi pradėti pokalbius dėl konkordato; nėra neįmanoma, kad, įkūrus naują Kauno vyskupiją, kun. Karevičius būtų atleistas iš Kauno, o Pijus XI pamąstytų apie kun. Matulevičių kaip apie jo įpėdinį. Vienintelis dalykas, dėl kurio šis šansas būtų neįmanomas, jei mes pajudintume kun. Matulevičiaus iškėlimo iš Vilniaus klausimą. Atlikus svarbiausius reikalus, naują vyskupijos padalijimą ir kt., bus galima išstumti kun. Matulevičių iš Vilniaus, ir turiu duomenų daryti prielaidą, kad Pijus XI perkeltų jį dėl jo ypatingo pamaldumo Dievo Motinai į naujai kuriamą Čenstakavos vyskupiją. Ši vyskupija turės tokį bažnytinį *prestige*, kad skirdamas į ją Vilniaus vyskupą Popiežius duos avansą šiam kunigui, kuris sugebėjo tapti jo artimiausiu bičiuliu Lenkijoje. Siūlyti tą bičiulį perkelti iš Vilniaus į Tarnovą Pijus XI gali palaikyti įžeidimu, juo labiau, jei tai būtų jam pasiūlyta po kun. Ciepliako išlaisvinimo, už kurį pastarasis yra jam dėkingas. Trečias būdas galėtų būti vieno iš Lenkijos kardinolų Šventajam Tėvui perduotas Lenkijos Respublikos Prezidento pageidavimas.

Patariau tai, pastarąjį kartą būdamas Varšuvoje, ir kardinolas Kakovskis sutiko tai padaryti Pono Prezidento pageidavimu. Tačiau nuvykęs į Romą ir sužinojęs apie komisijos rezoliuciją bažnytinio turto reikalu, nė žodžiu neužsiminė Šventajam Tėvui dėl Matulevičiaus. Pijus XI sužinojo apie tą ketinimą, ir tai reikalą veikiau apsunkino, nes padarė įspūdį, kad kardinolui „sąžinė neleido" išsakyti kaltinimus vysk. Matulevičiui. Ten, kur nėra konkordato teisių, episkopatas daug gali padėti. Tačiau dėl vysk. Matulevičiaus kunigiškųjų dorybių nė vienas iš mūsų vyskupų neišdrįso imtis šio reikalo.

Įtaką šiam reikalui gali turėti ir nuncijus. Jis buvo paklaustas dėl Pšemislio vyskupo skyrimo, šia proga būtų visiškai lengva užsiminti galimą kombinaciją, kuri pagaliau pašalintų kun. Matulevičių iš Vilniaus, perkeliant kun. Valengą į Pšemislį"[44].

Pasiuntinys Skšinskis, 1924 m. rugsėjo mėnesį būdamas Varšuvoje, dalijosi savo pastebėjimais Vatikane. Maciejus Ratajus, be kita ko, užsirašė, kad Pijus XI „Matulevičiui jaučia simpatiją ir pasitiki juo – kelia jį į pirmą vietą iš visų Lenkijos vyskupų"[45].

Paskutinį vyriausybės memorialą parašė Vladislavas Sikorskis. Atrodo, jis asmeniškai nebuvo susitikęs su Matulevičiumi. Tačiau, būdamas premjeru (1922.12 – 1923.05) ir karo ministru (1924.02 – 1925.11), domėjosi jo asmeniu. 1924 m. liepos 24 d. jis parengė piktą memorialą į RRVŠM dėl delsimo pašalinti vysk. Matulevičių iš Vilniaus katedros. Sikorskis rašė: „Neseniai piktinomės dėl to, kad lenkai mušami Kauno bažnyčiose. Šiandien lietuviai muša lenkus jau Lenkijos bažnyčiose, pavyzdžiui, Rodūnioje [...]. Patys dėl to kalti, nes nepašaliname iš pareigų vyskupo Matulevičiaus ir jo agentų litvomanų. Vyskupo sakrą suteikia popiežius, tačiau vyskupo pareigas suteikia ir privalo suteikti tos valstybės vyriausybė (žinoma, ten, kur vyskupas, kaip pas mus, yra pareigūnas). Vyskupą Matulevičių Vilniaus vyskupu paskyrė carinės Rusijos valdžia, ir jis iki šiol yra pats neteisėčiausias carinis pareigūnas Lenkijoje. [...] Toleruodami Matulevičių, netoleruojame lenkiškumo pakraščiuose – ten tęsiame carinę politiką neapsakomai vietinių lenkų nuostabai ir siaubui. [...]

[44] Ten pat, k. 173–177.
[45] M. Rataj, *Pamiętniki*, do druku przygotował J. Dębski, Warszawa 1965, p. 236.

Argi niekada nesuprasime, kad gyvenimas – tai visuotinė kova už būvį: priespauda, smurtas, „netolerancija““[46]. Memorialas paremtas melagingomis žiniomis. iš jo ryškėja nacionalizmas su priešiškumu lietuviams ir rusams bei jozefinizmas, siekiantis, kad Bažnyčia būtų pavaldi valstybės tikslams.

Nepasisekus atšaukti vysk. Matulaitį iš Vilniaus skundais, valdžia tikėjosi šį reikalą sutvarkyti per konkordatą. Savo derybininku vyriausybė paskyrė Lvovo Universiteto ekonomikos profesorių, vieną žymiausių tautininkų demokratų ideologų Stanislavą Grabskį. Jis vadovavo darbui Romoje nuo 1924 m. rugpjūčio pabaigos. Konkordatas buvo pasirašytas 1925 m. vasario 10 d. Seimui ir Senatui jį ratifikavus ir prezidentui Stanislavui Voicechovskiui pasirašius, 1925 m. birželio 9 d. su Apaštalų Sostu buvo pasikeista ratifikacijos dokumentais. Po dviejų mėnesių (08.09) konkordatas įsigaliojo[47]. Mus domina Vilniaus vyskupijos pakėlimas į arkivyskupijos ir metropolijos rangą, nes su juo Grabskis siejo vysk. Matulevičiaus atšaukimo galimybę.

Savo memuaruose (*Pamiętniki*) jis rašė: „Nutariau sutvarkyti Matulevičiaus reikalą taip, kad jo pašalinimas iš Vilniaus nė kiek nesumenkintų Apaštalų Sosto autoriteto. Pasiūliau įkurti Vilniaus arkivyskupiją, į kurią, be Vilniaus vyskupijos, įeitų Pinsko ir Lucko vyskupijos. Žinojau, kad tokiu atveju tą archidiecežiją gaus šiuo metu esantis Romoje, didele šlove apgaubtas, nepaprastai drąsus tikėjimo ir Bažnyčios gynėjas, ką tik iš bolševikų kalėjimo išlaisvintasis Mogiliavo arkivyskupas Ciepliakas. Iš pradžių susidūriau su ganėtinai stipriu monsinjoro Borgondžinio pasipriešinimu. Todėl paprašiau pagalbos tėvą Leduchovskį, ir ta pagalba buvo nepaprastai efektyvi. Po dviejų dienų monsinjoras Borgondžinis pasakė, kad mano pasiūlymą dėl Vilniaus arkivyskupijos įsteigimo paprasčiausiai perdavė Šventajam Tėvui, kuris iš principo su tuo sutinka, bet mano naudingiau būsiant prie jos prijungti Lomžos, bet ne Lucko vyskupiją. Šią įjungtų į Lvovo arkivyskupiją. Žinoma, iš karto pripažinau, kad toks vyskupijų perdalijimas yra visiškai teisingas, nes išnyksta

---

[46] AAN, MWRiOP 457, k. 178–179.

[47] J. Wisłocki, *Konkordat* ..., cit. v., p. 87, 92.

buvusių [Valstybės] padalijimų sienų pėdsakai"[48]. IX konkordato straipsnyje atsirado Vilniaus bažnytinė provincija, kurią sudarė Vilniaus arkivyskupija ir Lomžos bei Pinsko vyskupijos[49]. Su šiuo tekstu siejosi XI straipsnis: „Arkivyskupų ir vyskupų parinkimas priklauso Apaštalų Sostui. Jo Šventenybė sutinka kreiptis į Respublikos Prezidentą prieš paskirdamas vyskupijų arkivyskupus ir vyskupus koadjutorius *cum iure successionis* bei kariuomenės vyskupą, kad įsitikintų, jog Prezidentas neprieštarauja tokiam paskyrimui dėl politinių aspektų"[50]. Kaip tik su tuo straipsniu Grabskis siejo viltį atšaukti vysk. Matulevičių ir pagal Skšinskio projektą perkelti jį į Čenstakavą.

Vysk. Matulaitis 1925 m. lapkričio 9 d. laiške kun. Būčiui rašė, ką ta tema pasakė ambasadoriui Skšinskiui: „P. Grabskis, Apšvietos ir tikybos reikalų ministeris, būdamas Vilniuje, aiškiai pasakė savo partijos (Endekams) žmonėms, kad Valdžia joki[u] būdu nesutiksianti kad aš būčiau pakeltas į Vilniaus Arcivyskupus ir likčiau Vilniuje, kad remdam[o]s Konkordatu statysianti griežtą veto politikos žvilgsniu. Tą patį nekartą yra kalbėjęs ir Varšavoje, kaip gavau patirti iš patikimų žmonių. Gi buvo Valdžios sumanymas, o net jau buvo ir Ap. Sostui siūloma mane iškelti į Čenstakovą vysk[up]auti". Net vyskupas Przedzieskis buvo vieną kartą paklausęs, ar nesutikčiau eiti į Čenstakovą, žinoma griežtai atsisakiau. Ir su JE. Nuncijum teko apie tai kalbėti. Tada Nuncijui pasakiau: jei aš Vilniuje netinku, delto kad tai grynai lenkiškas miestas ėsąs, tai kaipgi aš galėčiau būti Čenstakave, jei tas miestas nemažiau lenkiškas už Vilnių. Pagaliau taip jau mane apšaukė lenkai savo laikraščiuos ir taip sugadino man gerą vardą, kad sunku būtų visa tai atitaisyti patekus į Čenstakavą; gal imtų taip pat į mane ir ten šnairiai žiūrėti ir vėl negalėčiau kaip tinkama[] darbuotis"[51].

Vis dėlto vysk. Adamas Sapieha 1925 m. kovo 16 d. užklausė Apaštalų Sosto įgaliotą vesti derybas arkiv. Frančešką Borgondžinį Duką (Borgongini Duca), ar iš tikrųjų Lenkija gavo veto

---

48 S. Grabski, *Pamiętniki*, do druku przygotował i wstępem opatrzył W. Stankiewicz, Warszawa 1989, t. 2, p. 237.

49 J. Wisłocki, *Konkordat* ..., cit. v., p. 273.

50 Ten pat, p. 273.

51 LL, p. 222–224, 1925.11.09 laiškas P. Būčiui.

teisę vyskupų skyrimo klausimu. 1925 m. kovo 31 d. jis gavo su Grabskiu suderintą atsakymą: „Net kalbėti negalima apie Lenkijai suteiktą veto teisę dėl vyskupų skyrimo; faktiškai užtenka peržiūrėti atitinkamus straipsnius ir palyginti juos su kitų naujųjų konkordatų straipsniais, kad įsitikintum, kad tarp jų nėra jokio esminio skirtumo, suteikiančio pagrindą šitaip interpretuoti"[52]. Taigi Grabskio pastangos nepasiekė iškelto tikslo, nors vysk. Matulaitis apie šį išaiškinimą nieko nežinojo.

---

[52] AKMK, T.S. XII/45, Fr. Borgongini Duca 1925.03.31 raštas A. Sapiehai. Atsižvelgdamas į šio išaiškinimo svarbą, cituoju jį originalo kalba: *Nemmemo si può parlare di un diritto di veto concesso alla Polonia circa la nomina dei Vescovi; basta infatti scorrerne gli articoli in questione e paragonarli con quelli degli altri recenti concordati per convincersi che non vi cè alcuna differenza sostanziale che dia fondamento a tale interpretazione.* Atrodo, šis išaiškinimas nėra žinomas lenkų literatūroje, pvz., J. Wisłocki, *Konkordat* ..., cit. v., p. 94–95.

14.

VYSKUPIJOS ATSISAKYMAS

Nuncijus Akilė Ratis, 1920 m. būdamas Vilniuje, susidūrė su įkaitusia lenkiška miesto atmosfera ir todėl taip parašė Vatikano valstybės sekretoriui Pjetrui Gaspariui: „Dabar matau daug aiškiau, nei prieš išvykdamas į Vilnių, kad vysk. Matulevičius ar kuris nors kitas vyskupas lietuvis šitaip dalykams susiklosčius negalės būti Vilniuje, nebent jis atitektų Lietuvai, tačiau tai nelabai įtikima"[1]. Tokiais bažnytinės vyresnybės žodžiais rėmėsi Pilsudskis bei pasiuntiniai Vatikane Juzefas Vierušas Kovalskis (Wierusz Kowalski) ir Vladislavas Skšinskis.

Vysk. Matulaitis, pasigirdus balsams dėl jo atsistatydinimo iš Vilniaus, nepaliaudamas kartojo liksiąs čia tol, kol to norės popiežius. Plačiau tai pagrindė nuncijui Lorencui Lauriui, atsakydamas į kun. Vlodzimiežo Jakovskio raštą.

Marijonų kongregacijos generalinis vikaras Lenkijai kunigas Jakovskis 1922 m. sausio 23 d. paprašė nuncijų Laurį kreiptis į Šventąjį Tėvą, kad jis atleistų tėvą Generolą iš Vilniaus ir leistų jam dirbti vienuolijai, nes yra būtinai jai reikalingas ir niekas negali jo pavaduoti: nebaigė instrukcijų, daugelyje šalių vienuolynai laukia vizitacijos, be to, jis turi dovaną laimėti kandidatų vienuoliniam gyvenimui. Taip pat paminėjo jį sergant kaulų džiova, kuri dabar vėl atsinaujino. Nuncijus šio rašto nuorašą 1922 m. vasario 27 d. atsiuntė vysk. Matulaičiui, prašydamas pakomentuoti, kad jam būtų lengviau atsakyti kun. Jakovskiui[2].

---

[1] *Stolica*, p. 213, A. Račio 1920.02.14 raportas valstybės sekretoriui P. Gaspariui.
[2] AGM, Acta GM, Litterae II, L. Laurio 1922.02.27 laiškas Matulevičiui.

Vysk. Matulaitis atsakė tik balandžio 15 d., pasiteisindamas, kad savo reikalais sunku kalbėti, o dar sunkiau teisingai nuspręsti. Rašė, jog darė viską, kad nepatektų į Vilnių, tačiau Dievo valia buvo kitokia. Mano, kad Marijonų kongregacijai yra naudingas, gal net būtinas. Daug darbo jau padaręs, bet dar daug likę nepadaryta. Prisipažino, „toks darbas man labai patinka".

O vyskupijos politinė padėtis dar neaiški. Vyskupo pakeitimas šiuo metu būtų keblus tiek vyskupijai, tiek Apaštalų Sostui. Lenkai, kurie dabar diktuoja sąlygas, norėtų turėti vyskupą „lenką, ir tikriausiai tokį, kuris padėtų jiems pasiekti jų politinius ir tautinius tikslus". Jei jie ir toliau išsilaikys valdžioje, neaišku, kiek toleruos čia vyskupą lietuvį. Gudai ir lietuviai nori, kad likčiau. Tik Apaštalų Sostas gali teisingai išspręsti reikalą. Vyskupas išsakė ir savo asmeninį troškimą: „Jei galima būtų atsižvelgti į mano vidinį, kitaip sakant, mano asmeninį širdies troškimą, tai bent jau galutinai sutvarkius regiono reikalus ir nusistovėjus taikai, tegu [Šventasis Tėvas] iš savo maloningumo ir gerumo mane atleidžia, kad galėčiau tęsti darbus, kurie liko nepadaryti Vienuolijoje". Visiškai atsidavė popiežiaus dispozicijon. Kalbant apie ligą – kaulų džiovą, iš tikro šlubčioja, bet tai praeis[3].

Kun. Jakovskio raštą galima pripažinti mažų mažiausiai nevykusiu bandymu. Kodėl apie tai jis nepasakė savo generaliniam vyresniajam? Galima daryti prielaidą, kad čia buvo ir kitas reikalas, apie kurį neužsimenama, bet apie kurį vysk. Matulaitis rašė bičiuliams: kad kampanija spaudoje prieš jį kenkė Marijonų kongregacijos plėtrai Lenkijoje. Laiške kun. Vaitkevičiui jis skundėsi: „Nelemti lenkų laikraščių puldinėjimai ant manęs jiems kiek kenkia; gal kiek kunigus nuo jų nubaido, mažai kunigų stoja"[4]. Bielianų marijonų vienuolyno vyresniajam kun. Stefanui Varšavskiui parašė truputį daugiau: „Suprantu, kaip turi Jus skaudinti ir liūdinti, kas apie mane rašoma, kaip tai turi kenkti Jūsų darbui Kongregacijoje. Tačiau esu bejėgis. Sielvartauju tik dėl to, kad užtraukiu tokią nešlovę Kongregacijai, ir meldžiuosi. Tačiau tikiu, kad visa tai leidžiantis Dievas turi savo ketinimus.

[3] *Litterae*, p. 154–156, vysk. Matulevičiaus 1922.04.15 laiškas nuncijui L. Lauriui.
[4] LL, p. 681, vysk. Matulevičiaus 1924.09. 03 laiškas kun. J. Vaitkevičiui.

Mes jų nesuprantame, bet jie išmintingi ir yra mūsų labui. Reikia su jais susitaikyti"[5].

Pirmas ženklas, kad Apaštalų Sostas susidomėjo šiuo reikalu, buvo valstybės sekretoriaus kardinolo Gaspario 1924 m. balandžio 3 d. laiškas vysk. Matulevičiui, kuriame jis rašė: „Apaštalų Sostui pranešta, kad šioje vyskupijoje dėl didelio protų sudrumstimo, kurio šaltinis – politinės sąlygos, Tu, Ekscelencija, vykdydamas ganytojo pareigas, turi daug ir nemažų sunkumų. Todėl teikis kuo greičiau aprašyti, kokia dabar padėtis vyskupijoje, o ypač, ar ji, Tavo nuomone, nekenkia sielų išganymui"[6].

Vysk. Matulaitis 1924 m. balandžio 22 d. atsakė plačiu slaptu laišku. Išsamiai aprašė politinę regiono padėtį, santykius su gudų, lietuvių ir lenkų tautybių kunigais bei tikinčiaisiais, demokratų tautininkų ir valdžios nepalankumą jam. Padarė tokias išvadas:

„1. Buvusieji sunkumai veikiau lietė mano asmenį ir trukdė man asmeniškai; iš tikrųjų vyskupo padėtis šioje vyskupijoje yra sunki ir reikalauja nemažų ir nuolatinių pastangų bei visų dvasinių jėgų sutelkimo. Tačiau tie sunkumai, mano įsitikinimu, nėra tokie dideli, kad taptų kliūtimi sielų išganymui.

2. Esant dar neaiškioms šio regiono politinėms ir visuomeninėms sąlygoms, galbūt dar netikslinga atšaukti mane iš Vilniaus; nežinau, ar, man pasitraukus, Apaštalų Sostui nekiltų naujų, nors kitokių sunkumų. Šiame tautiniu ir religiniu atžvilgiais mišriame krašte yra susiklosčiusios tokios sąlygos, kad vyskupui, kad ir kas jis būtų, sunki bus ganytojo tarnystė.

3. Jei lenkų valdžia šiuose kraštuose įsitvirtins ilgam, dės visas pastangas, kad pasitraukčiau iš Vilniaus, ypač jei tautininkai demokratai paims valdžią Žečpospolitoje. Tačiau manau, kad tik Šventasis Sostas, turėdamas ryšius su visomis pusėmis, gali teisingai išspręsti šiuos reikalus.

Nors ir kaip klostytųsi dalykai, nuolankiai prašau, Eminencija, perduoti Šventajam Tėvui, kad esu visiškai Jo žinioje, tegu disponuoja manimi savo nuožiūra. Jei nuspręs, kad aplinkybės verčia kurį laiką man dar administruoti Vilniaus vyskupiją, ne-

---

[5] LP, t. III, p. 90, 1924.01.27 laiškas kun. Stefanui Varšavskiui.
[6] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *Abdicatio muneris Episcopi Vilnensis*, nr. 6.

sipriešinsiu ir nešiu šią naštą. O jei manys atėjus laiką, kad šis didelis darbas Bažnyčios labui būtų nuimtas nuo mano pečių, su dėkingumu ir džiaugsmu grįšiu į savo Vienuoliją toliau ir pagal savo jėgas tarnauti Dievui ir Bažnyčiai"[7].

Kartu su rengiamu konkordato projektu po visą Lenkiją sklandė žinia, kurią pasižymėjo vysk. Matulaitis: „Po visą Lenkiją paleido paskal[u]s, kad Grabskis, kuris yra deleguotas konkordato reikalams Ryme vesti, pirmoje vietoje reikalaująs ir reikalausiąs, kad aš iš Vilniaus būčiau pašalintas"[8]. 1925 m. gegužės 13 d. Grabskis atvyko į Vilnių, aplankė ir vysk. Matulaitį[9]. Tuomet, kaip rašo Vyskupas, „P. Grabskis, Apšvietos ir tikybos reikalų ministeris, būdamas Vilniuje, aiškiai pasakė savo partijos (Endekams) žmonėms, kad Valdžia joki[u] būdu nesutiksianti, kad aš būčiau pakeltas į Vilniaus Arcivyskupus ir likčiau Vilniuje, kad remdam[o]s Konkordatu statysianti griežtą veto politikos žvilgsniu. Tą patį nekartą yra kalbėjęs ir Varšavoje, kaip gavau patirti iš patikimų žmonių"[10].

Vysk. Matulaitis rimtai galvojo būsiąs atšauktas iš Vilniaus. Pirma užuomina apie tai – 1924 m. birželio 11 d. laiške[11]. Matyti, dėl to liautasi ruoštis vyskupijos sinodui, numatytam 1924 m. rudenį.

Tokioje atmosferoje t. Jaceko Voroneckio (Woroniecki) iniciatyva Liublino katalikų universiteto Senatas pasiūlė jam rektoriaus pareigas[12]. 1925 m. gegužės 11 d. Vyskupas atsakė: „Sumanymą leisti man vadovauti Liublino universitetui galiu priskirti tik gerai ir man palankiai Jūsų, Brangus Tėve, širdžiai. O man atrodo visiškai neįmanoma, kad, šitaip endekų apibūdintas ir apšauktas kaip lenkų valstybės ir tautos priešas, galėčiau būti Liublino universiteto rektoriumi, nepakenkdamas universitetui"[13].

[7] *Litterae*, p. 109–116, vysk. Matulevičiaus 1924.04.22 laiškas Gaspariui.
[8] LL, p. 391, 1924.12.11 laiškas kun. J. Kuktai.
[9] „Dziennik Wileński" 1925, nr. 109.
[10] LL, p. 223, 1925.11.09 laiškas P. Būčiui.
[11] LL, p. 418, 1924.06.11 laiškas kun. V. Kulikauskui.
[12] A. Wojtkowski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-1944*, in: „Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego", kolektyvinis darbas, išleistas universiteto 50 metinių proga, Lublin 1969, p. 64–65, 100.
[13] LCVA, 1674, 2, vol. 48, k. 25, juodraštis.

Konkordato rengimo darbai ėjo pirmyn. 1925 m. vasario 10 d. tekstas buvo pasirašytas. Dokumentų ratifikacija įvyko birželio 9 d., o po dviejų mėnesių jis įsigaliojo[14].

Esant tokioms sąlygoms, vysk. Matulaitis įsitikino, kad turi atsisakyti vyskupijos. 1925 m. gegužės 1 d. laiške Pijui XI, kurį kartu su žodiniu komentaru į Romą nugabeno prelatas Euzebijušas Bžezevičius (Breziewicz), jis rašė: „Viską gerai apsvarsčius, atrodo, jog jau atėjo laikas, kad dėl Bažnyčios gerovės būčiau atšauktas iš Vilniaus". Tai pagrindžia šaltuoju karu tarp Lietuvos ir Lenkijos. Todėl ir į jį patį, lietuvį, užimantį vyskupo sostą Lenkijos Respublikoje, žiūrima piktai. Nė mintis neateina, kad galėtų būti Vilniaus arkivyskupu. Tautininkai demokratai savo šmeižikiška kampanija prieš jį jau pasiekė to, kad daugelis lenkų žiūri į jį kaip į priešą, įtaria turint blogų kėslų, neteisingai aiškina visus jo veiksmus. Nėra reikiamos veikimo ir įtakos laisvės. Ir valdžia juo nepasitiki. Tokia padėtis yra jam sunki ir nemaloni, tačiau šį laišką rašąs ne dėl to, kad atsikratytų naštos, o dėl Bažnyčios gerovės. Šis argumentavimas baigiasi žodžiais: „Pagaliau viską pavedu Tavo, Šventasis Tėve, gerbtinai valiai. Tu žinai, Mylimiausias Tėve, kad esu pasirengęs viską pakelti dėl Kristaus ir Bažnyčios"[15]. Apie tai kalbėjosi ir su nuncijumi Lauriu, kuris nutarė apie tą pokalbį raportuoti valstybės sekretoriui.

Į abu laiškus kardinolas Gasparis atsakė gegužės 26 d. laišku nuncijui: „Jūsų Aukštybe, maloniai pasirūpinkite pranešti minėtajam Vyskupui, kad Šventasis Sostas visada gerai suvokia didėjančius sunkumus, su kuriais jis susiduria, tačiau niekada neturėjo pagrindo kritikuoti jo elgesio sunkioje jo bažnytinio administravimo situacijoje ir net niekada nekreipė dėmesio į jo priešininkų metamus kaltinimus, veikiau stodavo jo ginti.

Tačiau jei vyskupas M[atulevičius] dėl turimų sunkumų ketina atsistatydinti, gali visiškai atvirai kreiptis į Jo Šventenybę, nurodydamas savo prašymo motyvus, ir Šventasis Sostas šį klausimą apsvarstys"[16].

---

[14] J. Wisłocki, *Konkordat* ..., cit. v., p. 87, 92.

[15] *Litterae*, p. 2–3, 1925.05.01.

[16] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *Abdicatio muneris Episcopi Vilnensis*, nr. 6, kardinolo Gaspario 1925.05.26 rašto Lauriui nuorašas.

Nuncijus Lauris, perduodamas vysk. Matulaičiui valstybės sekretoriaus rašto nuorašą, kartu pasisiūlė perduoti jo laišką popiežiui[17]. Šįkart Vyskupas tikėjosi, kad prašymas bus priimtas, ir neklydo.

Kyla klausimas, kodėl Apaštalų Sostas nepriėmė gegužės 1 dienos atsistatydinimo, bet priėmė panašų po dviejų mėnesių? Atrodo, buvo pripažinta vysk. Matulaičio prašymą esant per silpnai pagrįstą. Turint galvoje spaudos, mitingų ir diplomatinę kampaniją, nenorėta, kad bent šešėlis kristų ant Vilniaus vyskupo. Apaštalų Sostas norėjo atmesti visokius kaltinimus ir spaudimus. Norėjo pabrėžti, kad vysk. Matulaitis bus atšauktas tik jo paties prašymu.

Eilinis vysk. Matulaičio birželio 27 d. prašymas Pijui XI turi didelę autobiografinę reikšmę, todėl cituoju jį visą:

„Puldamas prie Jūsų Šventenybės kojų, kuo nuolankiausiai prašau ir meldžiu maloningai atleisti mane iš Vilniaus ordinaro pareigų. To prašyti mane verčia tokios priežastys.

Neseniai Lenkija ir Lietuva kariavo, o ir dabar padėtis panaši į karą. Lietuviai nesiliauja reikalauti teisių į Vilnių ir Vilniją, o lenkai mėgina visam pasauliui parodyti, kad miestas bei šalis yra lenkiški ir visiškai teisingai bei pagrįstai turi priklausyti Lenkijai. Kartu mėgina visokiais įmanomais būdais kuo greičiau sulenkinti visus nelenkus. Jau vien dėl to man, lietuviui, būti Vilniuje nepaprastai sunku, o dar sunkiau dėl to, kad lenkai šiose žemėse yra viešpataujanti klasė, visą viešąjį gyvenimą laiko savo rankose.

Kad esu lietuvis, lenkų akyse esu nemielas ir tarsi suteptas savo rūšies gimtosios nuodėmės. Todėl tiek į mane, tiek į mano darbus žiūri nepatikliai, tuojau pat įtarinėja ir šališkai aiškina. Lenkams svarbiausia Vilniuje vyskupu turėti – kaip jie sako – savo žmogų. Mane, lietuvį, laiko nuolatine kliūtimi ir trukdžiu savo tikslams pasiekti.

Jie labai susierzino, užtikę mane kaip Vilniaus vyskupą, ir jau jokiu būdu negali net pagalvoti apie tokią galimybę, kad likčiau Vilniaus arkivyskupu, kai šis sostas gaus garbingą arkivyskupijos poaukštį.

[17] Ten pat, L. Laurio 1925.06.01 raštas Matulevičiui.

Todėl tokiai padėčiai esant, lenkų tautybės vyskupas tikriausiai neturės nė šimtosios dalies tų sunkumų, su kuriais čia susiduriu aš ir kurie man nuolat kyla.

Kai vokiečiai okupavo šiuos kraštus, beveik visų tautybių gyventojų padėtis buvo vienoda. Tuomet lenkai iš manęs tik to reikalavo, kad į visus žiūrėčiau vienodai, ir sakė, nors ir lietuvis, bet visiems esu teisingas. Bet vos tik jiems šioje šalyje įgijus valdžią, jų tautinės politinės partijos, o ypač ta, kuri vadinasi tautininkais demokratais (Narodowa Demokracja) ir Žečpospolitoje turi didžiausią reikšmę, staiga ėmė su manimi nuožmiai kovoti visokiais būdais, sistemingai ir iš anksto numatytais metodais. Tai buvo daroma žodžiu, privačiai, raštais, viešuose susirinkimuose ir prakalbomis liaudžiai.

Viena vertus, stengiamasi mane parodyti kaip nekenčiamą asmenį, nuolat ir nenuilstamai išmetinėjant man ir menkinant visokiais neteisingais priekaištais ir melagingais šmeižtais. Jau tiek pasiekė, kad, daugelio nuomone, esu tarsi koks pabaisa, degantis tik neapykanta ir noru pražudyti lenkus; todėl daugelis ne tik man atšiaurūs, bet ima laikyti mane tautos ir Lenkijos Respublikos priešu.

Kartu nepraleidžiama nė viena proga mano gyvenimą padaryti kiek galima kartų ir nepakeliamą, kad man būtų kuo sunkiau arba ir visai neįmanoma vykdyti savo pareigas. Nuolat daromos man įvairiausios kliūtys, visokiausiais būdais stengiamasi mane įbauginti, neišskiriant nė grasinimų nužudyti. O liaudis visaip prieš mane nuteikinėjama ir kurstoma. Iš esmės jaučiuosi ir matau esąs vis labiau varžomas atlikti savo ganytojiškas pareigas. Dažnai iš visų pusių apsupa tokie sunkumai, kad pulčiau į neviltį, jei mano atrama nebūtų Kristus ir Jo Kryžius bei klusnumas Šventajam Sostui. Kas tai bebūtų, aišku, kad ta kova su savo ordinaru atneš tuo blogesnių vaisių, kuo ilgiau ji tęsis. Juk taip įžeidinėjamas Dievas, daugelio protai suerzinami ir gadinami, žeidžiamas vyskupo orumas, griaunamas jo autoritetas ir dėl to puolamas net pats Šventasis Sostas. Visa tai gali atnešti tik žalą Bažnyčiai ir Respublikai. Kol reikalai, kaip maniau, dar nebuvo aiškūs, nuoširdžiai sakiau Apaštalų Sostui, kad dar nebūtų tikslinga mane atšaukti iš Vilniaus. O dabar, kai, pasirašius konkordatą, tvarkomi ir nustatomi visi Bažnyčios reikalai, Die-

vo akivaizdoje brandžiai viską apsvarstęs ir apgalvojęs, manau ir matau, kad laikas atėjo ir tiesiog verčia kuo greičiau atšaukti mane iš Vilniaus. Tai beveik visuotinis ir tikras lenkų troškimas. Net katalikų spauda tvirtina, kad tikriausiai Vilniuje neliksiu. O baltgudžiai ir lietuviai stebisi, kad turėdamas tokius sunkumus, galėjau taip ilgai ištverti ir eiti savo pareigas. Ir yra visai teisūs, negalėdami suprasti, ar, esant reikalui, pajėgčiau jas eiti ir toliau. Esu tikras, kad patys lietuviai mano atšaukimo, kurio tikiuosi, negalės traktuoti kitaip, nei dar vienos Šventojo Sosto gerumo ir užuojautos man išraiškos.

Išmintingi žmonės nujaučia (ir turbūt ne be tikro pagrindo), kad jeigu konkordatą įgyvendinus likčiau Vilniuje arkivyskupu, klastingi politikai, netekę savo pačių puoselėtos vilties mane atstatydinti, galėtų pakelti prieš mane piktadarišką ranką. Pasitikėdamas Dievo malone, esu pasirengęs viskam, tik man atrodo, kad taip toli nuėję reikalai nebūtų į naudą Bažnyčiai.

Mylimiausias Tėve, puikiai žinau, nes tuo įsitikinau, koks esi man maloningas ir kaip tėviškai bei tvirtai mane gynei. Kaip nuolatinį Tavo palankumo man ženklą saugau Tavąjį maloningąjį laišką, kurį savo pontifikato pradžioje teikeisi atsiųsti man, Tavo mažiausiajam tarnui. Ir čia visi mano ir kalba, kad Jūsų Šventenybė ne tik manimi pasitiki, bet – vos drįstu ištarti – apdovanoji mane, Šventasis Tėve, savo ypatingu bičiuliškumu.

Po Dievo, tiktai Tavo gerumui ir palankumui priskiriu tai, kad tokiuose didžiuliuose sunkumuose atsidūręs galėjau bent pusėtinai vykdyti savo pareigas ir kad mano priešininkai iki šiol neišdrįso padaryti tai, ką daug kartų grasino.

Taip pat daug gero ir didelį palankumą patyriau iš nunciatūros Lenkijoje, kuri, kiek galėjo, veiksmingai mane rėmė ir gynė.

Tačiau negali atsistebėti, kiek daug gali piktumas ir kokią didelę reikšmę jis turi. Nėra ko ir kalbėti. Tu pats, Šventasis Tėve, labai gerai tuo įsitikinai, būdamas Lenkijoje. Nors nieko kita nemėginai daryti, vien tik gera, nors visus mylėjai ir visiems buvai maloningas, nors lenkų tautą labai pamilai ir buvai jai toks paslaugus, tačiau ir Tave, nekaltą ir beginklį, negirdėtai piktai ir aršiai, dviveidiškai ir neteisingai ėmė persekioti.

Šventasis Tėve, pasitikėdamas Tavo dideliu palankumu man, nuolankiai prašau ir kitos malonės – bent jau tam tikrą laiką leisti man apsigyventi Romoje ir pasišvęsti Marijonų kongregacijos, kurios generalinis vyresnysis esu, reikalams sutvarkyti, kad šį man Dievo Apvaizdos ir Apaštalų Sosto valia patikėtą darbą galėčiau pagal savo jėgas užbaigti iki galo.

Puldamas ant kelių prieš Tavąjį Popiežiaus Sostą ir su didžia pagarba bučiuodamas Tavo kojas, visiškai atsiduodu ir pavedu save Tavo valiai, nuolankiai maldaudamas Tavo apaštališkojo palaiminimo"[18].

Liepos 13 d. vysk. Matulaitis apsistojo Ciechocinke, persidirbęs ir atsinaujinusių ligų varginamas[19]. Kaip tik į ten liepos 21 d. nuncijus Lauris nusiuntė pranešimą, kad atsistatydinimas priimtas[20]. Adresatas jį pasiėmė nunciatūroje. Kardinolo pasirašytas raštas datuotas 1925 m. liepos 14 d. Cituoju jį visą:

„Šventasis Tėvas maloningai priėmė mandagų Jūsų Prakilnybės birželio 27 d. išsiųstą laišką. Susikrimtęs Šventasis Tėvas konstatuoja, kad šiuo laišku jau antrą kartą prašai atleisti Tave nuo pareigos valdyti Vilniaus vyskupiją. Tačiau išvardiji tiek daug ir svarbių Tave taip elgtis verčiančių priežasčių, kad Šventasis Tėvas jaučia pareigą išpildyti Tavo norą.

Todėl pranešu Tau, kad Šventasis Tėvas priėmė Jūsų Prakilnybės atsistatydimą iš Vilniaus vyskupo pareigų. Drauge Šventasis Tėvas – kaip prašai – duoda Tau leidimą kuo greičiau atvykti į Romą ir čia pasilikti, idant galėtum lengviau atsiduoti Marijonų kongregacijai, kuriai pagirtinai vadovauji ir kurios reikalus ketini tvarkyti ir vesti ateityje.

Be to, dėl Tavo didelių nuopelnų ir pripažinimo, kurių nusipelnei, valdydamas iki šiol Tau patikėtą Bažnyčią, Šventasis Tėvas visada Tave rems naujajame darbe ir apgaubs Jūsų Prakilnybę didžiausiu palankumu kaip dėkingumo įrodymu.

---

[18] *Summarium responsioni additum*, p. 4-8, in: „Romana seu Kaunen, beatificationis et canonizationis Servi Dei Georgii Matulewicz-Matulevičius seu Matulaitis [...]. Positio super causae introductione", Roma 1965; vertimas į lenkų kalbą: *Pro Christo et Ecclesia*, red. kun. Jan Bukowicz, Londonas 1968, p. 53–56.

[19] LL, p. 208, 1925.07.19 laiškas P. Būčiui.

[20] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *Abdicatio muneris Episcopi Vilnensis*, nr. 11, L. Laurio 1925.07.21 laiškas Matulevičiui.

O tuo tarpu, melsdamas Tau dangiškų malonių kaip atlyginimą už didelius Viešpaties vynuogyne atliktus darbus, Šventasis Tėvas teikia Tau apaštališkąjį palaiminimą"[21].

Kaip kardinolo gegužės 26 d. laiškas, taip ir raštas dėl priimto atsistatydinimo buvo persunktas pagarbos vysk. Matulaičiui ir jo įvertinimo. Taip jis juos ir priėmė, sakydamas: „Labai gražų ir palankų laišką gavau iš JE. Kardinolo Gasparri"[22].

Vysk. Matulaitis, gavęs iš nuncijaus žinią, atvyko į Varšuvą ir apsistojo pas Švenčiausiosios Jėzaus Širdies seseris misionieres Gražiojoje gatvėje 24. Iš Vilniaus parsikvietė savo kapelioną kun. Kriščiukaitį ir kartu ėmė darbuotis.

Išsiuntinėjo atsisveikinimo laiškus įvairioms institucijoms ir asmenims. Pirmiausia 1925 m. rugpjūčio 3 d. atsisveikino su Vilniaus Kapitula kaip su šeimininke, pabrėždamas, kad nuo to rašto gavimo momento Vilniaus sostas yra vakuojantis ir reikia išrinkti Kapitulos vikarą. Prie atsisveikinimo laiško pridėjo Apaštalų Sosto nuorašą rašto dėl atsistatydinimo priėmimo. Per kapitulą perdavė padėką kurijos darbuotojams. Į visus vyskupijos kunigus ir tikinčiuosius kreipėsi šiais žodžiais: „Visiems broliams kunigams ir visai Vilniaus vyskupijos liaudžiai atsisveikindamas iš visos širdies siunčiu pasveikinimą Viešpatyje ir ganytojišką palaiminimą. Užtikrinu, kad maldose visada prisiminsiu Vilniaus vyskupiją ir prašysiu Aukščiausiąjį, kad jos gyventojai labiau paisytų to, kas juos jungia ir vienija, o ne to, kas gali juos išskirti, kad tarp jų viešpatautų meilė ir santaika, kad visi taptų viena Kristuje, kad tasis Kristus suteiktų jiems tikrąją ramybę ir visokią palaimą bei visokeriopą laimę šiame ir būsimame gyvenime"[23].

Parašė atsisveikinimo laiškus ir Kapitulos prepozitui prelatui Janui Hanusovičiui[24], vysk. Kazimierui Michalkevičiui[25], vysk. Vladislavui Bandurskiui[26], kun. Antanui Viskantui[27]. Ypatingo dėmesio vertas laiškas kancleriui ir artimiausiam bendradarbiui

[21] *Summarium* ..., p. 8–9; vertimas į lenkų kalbą: *Pro Christo et Ecclesia* ..., p. 56–57.
[22] LL, p. 209, 1925.08.06 laiškas P. Būčiui.
[23] „Kurenda" 1925, p. 97–98.
[24] LP, t. I, p. 134–135.
[25] LP, t. II, p. 150.
[26] LP, t. I, p. 21–22.
[27] LL, p. 695, 1925.08.03 laiškas.

kun. Liucijanui Chaleckiui. Jam Vyskupas rašo: „Išsiskirdamas su Vilniumi, noriu atsisveikinti su Tavimi, Brangus Kunige Kancleri, ne tik kaip su kurijos kancleriu, kuris pagal einamas pareigas labiausiai su manimi jautei ir nešei dienos ir kaitros vargus, bet kaip ir su savo geriausiu kolega ir nuoširdžiausiu bičiuliu.

Trokštu padėkoti Tau už stropų, kupiną savęs išsižadėjimo ir pasiaukojimo darbą, už Tavo išmintingus ir geranoriškus patarimus, už Tavo lojalumą ir drąsą, su kuria visada stodavai už savo Ganytoją Vyskupą, pats užsitraukdamas nemalonumų, už Tavo atsidavimą man, už Tavo nuoširdžią draugystę ir tikrai brolišką man širdį.

Daugel jaučiu ir nujaučiu, tik nemoku visa tai perteikti popieriuje. Tu žinai, Brangusis Kunige Liucijanai, kad myliu Tave iš visos širdies ir esu Tau labai labai dėkingas. Gera mums buvo būti kartu, nes Dievas buvo su mumis"[28].

Dėl atostogų meto buvo nelengva įteikti pranešimą apie atsistatydinimą religijų reikalų ministrui Stanislavui Grabskiui[29]. Net nuncijus Lauris į tai buvo įtrauktas[30]. Atrodo, kad jis paskutinę minutę buvo įteiktas primo kanceliarijos vedėjui kun. Liudvikui Borkovskiui[31].

Vysk. Matulaitis nebegrįžo į Vilnių. Atsisveikinimo laiškus atvežė kapelionas Jonas Kriščiukaitis. Jam teko pareiga likviduoti visą ūkį. Kai kuriuos asmeninius Vyskupo daiktus, pavyzdžiui, apsauginius kojos ir rankos įtvarus, jis išsiuntė į Romą[32]. Turėjo sutvarkyti finansinius reikalus[33]. Didžiumą drabužių išsiuntė saugoti į Bielianus[34]. Didžiausia problema buvo biblioteka, turinti 8-10 tūkstančių knygų, kurią, bendradarbiaudamas su Vyskupu, sudarė kun. Kriščiukaitis[35]. Lenkijos valdžia iš pradžių trukdė ją išvežti į užsienį, bet pagaliau sutiko. Prieš pat vysk.

---

[28] LP, t. I, p. 109.

[29] LP, t. II, p. 169.

[30] AGM, Acta GM, Acta Vilnensia, *Abdicatio muneris Episcopi Vilnensis*, nr. 19, L. Laurio 1925.08.03 laiškas Matulevičiui.

[31] K. Bronikowski, *Szczegóły z życia Odnowiciela naszego Zgromadzenia*, in: „Wspomnienia", p. 91.

[32] LL, p. 319, 1925.10.17 laiškas J. Kriščiukaičiui.

[33] LL, p. 310, 312, 320.

[34] LL, p. 318, 320.

[35] LL, p. 392, 1925.02.16 laiškas kun. J. Kuktai.

Matulaičiui išvykstant iš Vilniaus magistratas išmokėjo jam už Panerių dvaro nuomą nemažą 20 tūkst. zlotų sumą[36], kurios pakako su persikėlimu susijusioms išlaidoms padengti.

Vysk. Matulaitis išvyko iš Varšuvos traukiniu rugpjūčio 3 d.[37] Palikdamas Lenkiją, galėjo dar įtaigiau pakartoti žodžius, prieš metus parašytus kardinolui Gaspariui: „Beveik visą savo gyvenimą dirbau Lenkijoje, ir dirbau sąžiningai ir iš visų jėgų"[38]. Baltstogės Kuznicos klebonas Janas Malinovskis arkiv. Matulaičio apaštalinėje beatifikacijos byloje paliudijo: „Kai 1925 m. atsisakė būti Vilniaus ordinaru, girdėjau, labai rimti kunigai lenkai kalbėjo: „Lenkai nenorėjo turėti švento vyskupo""[39].

Vysk. Matulaitis rugpjūčio 5 d. apsigyveno gerai jam pažįstamoje vietoje, San Sebastianelo g. 11, tėvų rezurekcionistų generaliniame name[40]. Kadangi buvo atostogų metas, miestas atrodė tarsi išmiręs.

Rugpjūčio 6 d. nuvyko į Vatikaną. Jį priėmė Bažnyčios ypatingųjų reikalų kongregacijos sekretorius Frančeskas Borgondžinis Duka ir valstybės sekretoriaus pavaduotojas Džiuzepė Picardas (Pizzardo) (valstybės sekretorius Gasparis galėjo priimti jį tik spalio 19 d.[41]). Paskui nuėjo į Lenkijos ambasadą, kurioje rado tik įgaliotąjį ministrą Janą Perlovskį. Pranešė jam atsistatydinęs ir anaiptol neketinąs lenkams kenkti. O Perlovskis jį patikino, kad lenkų valdžia nieko neturi prieš jį kaip kunigą ir vyskupą. Atvirkščiai, savo laiške Apaštalų Sostui jį gyrė ir stengėsi perkelti į Čenstakavą. Vien tik dėl politinių priežasčių jis negalėjęs likti Vilniuje. „Mano apsilankymas regimai patiko lenkų Valdžios atstovui. Į mano palydovą kunigą jis išsireiškęs: „szlachetny gest zrobił" – „kilnų gestą padarė""[42] . Grįžęs iš atostogų ambasadorius Vladislavas Skšinskis pakvietė į priėmimą 1925 m. spalio 25 d.[43]

---

[36] LL, p. 310, 1925.07.19 laiškas J. Kriščiukaičiui.

[37] LCVA, 1674, 2, vol. 1, pasienio atžymos 1925.07.27 išduotame pase. .

[38] Ep. Matulewicz, *Relatio de regimine pastorali Dioecesis Vilnensis...*, in: *Documenta Responsioni adnexa*, p. 84, in: „Positio super virtutibus...", cit. v.

[39] *Summarium* ..., p. 371, in: „Positio super virtutibus...", cit. v.

[40] LL, p. 311, 1925.08.06 laiškas J. Kriščiukaičiui.

[41] LL, p. 218, 1925.10.16 laiškas P. Būčiui.

[42] *Journal*, p. 332–333 (*Užrašai*, p. 276).

[43] LL, p. 222–224, 1925.09.09 laiškas p. Būčiui.

Pijus XI jį priėmė rugpjūčio 13 d. „Buvau 13 šio m. dieną Šv. Tėvo priimtas. Labai širdingai ir maloniai priėmė", rašė laiške kun. Kriščiukaičiui[44]. „Šventasis Tėvas suteikė man dvi malones, [...]: 1) Karo metu suteikiau daug dispensų... man neramu darėsi, ar visuomet gerai buvau padaręs. Šv. Tėvas viską teikėsi patvirtinti ir legalizuoti, *sanare in radice (įteisinti atgaline data – Red.)*, ką buvau padaręs bevyskupaudamas Vilniuje"[45]. „Aš būdamas pas Šventąjį Tėvą, kai atvykau Ryman, prašiau „sanationem in radice" visų mūsų Vienuolijos dalykų, kurie galėjo būti netaisyklingai padaryti nesant tinkamo susižinojimo ir susiorganizavimo. Žodžiu Šventasis Tėvas yra man suteikęs tą malonę. Taigi, jei ir buvo netaisyklingumų, tai jie pašalinti"[46]. Pijus XI taip pat „leido marijonams įsikurti Ryme. Sakė, kad buvo mãnęs man ir mūsų Kongregacijai duoti kokią gūžtelę, bet to sumanymo, kurį turėjęs, negalima buvo įvykdyti"[47].

1925 m. rugsėjo 1 d. Pijus XI suteikė vysk. Matulaičiui arkivyskupo garbės vardą, Etiopijos Adulės arkivyskupo titulą[48].

Po visų susitikimų su Romos Kurijos ir Lenkijos ambasados atstovais vysk. Matulaitis buvo visiškai tikras gerai padaręs, kad atsisakė vyskupijos. Endekų remiama lenkų valdžia būtų dėjusi visas pastangas, kad atimtų iš jo Vilniaus vyskupijos sostą. Apaštalų Sostas dėl valdžios protesto būtų turėjęs nusileisti, ir tai jam būtų nenaudinga. Konsistorijos kongregacijos sekretorius kardinolas Gaetanas De Lai pasakė vysk. Jurgiui, kad jo pasitraukimas buvo nemaloni, tačiau neišvengiama, būtinybė, ir jis labai gerai padaręs, kad įteikė prašymą atleisti[49].

Numatydamas nederamą Lietuvos Respublikos lietuvių reakciją į jo pasitraukimą iš Vilniaus, Vyskupas prašė kun. Būčį: „Jei Lietuvos laikraščiai netinkamai aiškintų mano iš Vilniaus pasiliuosavimą arba drįstų Šventajam Tėvui priekaištų daryti, paaiškink, kad kitaip nebuvo galima padaryti. Ilgiau liktis aš negalėjau, būtų buvęs neprotas. Šventasis Tėvas, mane

[44] LL, p. 312, 1925.[08] 19.
[45] *Journal*, p. 333 (*Užrašai*, p. 276)
[46] LL, p. 514, 1926.01.30 laiškas K. Rėklaičiui..
[47] *Journal*, p. 333 (*Užrašai*, p. 276).
[48]*Annuario Pontificio per l'anno 1927*, Roma 1927, p. 260.
[49] LL, p. 223–224, 1925.11.09 laiškas P. Būčiui.

paliuosuodamas, atliko tikrą pasigailėjimo darbą ir tik dar vieną kartą daugiau parodė man tikrai savo Tėvišką širdį"[50].

Endekų spauda vysk. Matulaičio pasitraukimą pavaizdavo kaip savo pergalę, pranešdama skaitytojams, kad popiežius „nusileido karštiems tikinčiųjų prašymams"[51]. Vilniaus kapitula delsė pranešti vyskupijos tikintiesiems apie atleidimą. Todėl vysk. Matulaitis tarėsi su kun. Kriščiukaičiu, ar nepaskelbus laikraštyje „Przegląd Katolicki" su tuo susijusių dokumentų[52].

Iš Lenkijos atėjo daug gailesčio ir užuojautos pareiškimų. Didžiausio dėmesio vertas Stepono Batoro universiteto rektoriaus Marijano Zdziechovskio laiškas, kuriame rašo apie du su Dievu besirungiančius priešus – bolševizmą ir nacionalizmą – ir tvirtina: „Reikia didelės širdies ir plataus akiračio ganytojų, o tokių, deja, nedaug turime; ypač mūsų krašte, Vilniuje, įsisiautėjus politinėms aistroms, buvo būtinas vyskupas, Kristaus tarnas, pakilęs virš tų aistrų, kad palaikytų dvasią kunigų, kurie dar laikosi ir nepasidavė nacionalistiniam paklydimui"[53]. Kun. Antonui Zenkevičiui, išreiškusiam užuojautą, atsakė: „Blogai įvertinusiems ar vertinantiems mano intencijas žmonėms neturiu pretenzijų, nes ne iš jų tikiuosi atlyginimo, o iš Dievo, ir tik dėl Jo garbės stengiausi gyventi ir dirbti"[54].

Vysk. Matulaitis apie savo ganytojo tarnystę vyskupijoje rašė kun. Būčiui: „Kaip matai, ten beveik nieko pozityviai nuveikti negalėjau, man nedavė"[55], nors būtų galima išvardyti nemažai jo atliktų darbų. Įpareigotas vadovauti Vilniaus Bažnyčiai aštriausio konflikto dėl Vilniaus metu, jis sugebėjo sukurti naują administracinę vyskupijos struktūrą, išauginti bendradarbių būrį, pagilinti vienuolinį gyvenimą, pradėti vienybės su stačiatikiais atgaivinimo darbą, o pirmiausia apgynė Bažnyčią, kad ji netaptų politikų įrankiu ir išsaugotų savo visuotinumą. Visa tai darė su didžiuliu pasišventimu; apie tai rašė ir Pijui XI:

---

[50] LL, p. 210, 1925.08.06 laiškas P. Būčiui.

[51] J. O[bst], *Ważny moment w życiu kościelnym*, in: „Dziennik Wileński" 1925, nr. 179, p. 2.

[52] LL, p. 313–314, 1925.08.19, 09.03.

[53] AGM, Acta GM, Litterae II, 1925.08.14, 1925.10.22.

[54] LP III, p. 168, 1925.10.12 laiškas.

[55] LL, p. 227, 1925.12.03 laiškas P. Būčiui.

„Būčiau klupęs, jei mano atrama nebūtų Kristus ir Jo Kryžius bei klusnumas Šventajam Sostui“[56].

Nepaisydamas tokių didelių sunkumų, jis spinduliavo gerumu visiems ir dvasios pusiausvyra. Net Vilniaus kapitula, laikanti jį lietuvių ir gudų šovinistu, su pagarba pripažino: „Baigiant reikia pabrėžti, kad kiekvienas, nesvarbu kas jis būtų, dvasininkas ar pasaulietis, inteligentas ar prastuolis, miestietis ar kaimietis, asmeniškai susidūręs su vysk. Matulevičiumi, pajusdavo tokią didelę Vyskupo išmintį ir šviesų protą, tokią pusiausvyrą ir ramybę, tokį supratingumą ir nuoširdumą visame kame, kad atsiskirdavo giliai sujaudintas nepaprasta šio didelio žmogaus dvasia“[57].

Po nemalonių išgyvenimų, susijusių su pasitraukimu iš vyskupijos, vysk. Matulaičiui reikėjo nusiraminti, atnaujinti gyvesnį ryšį su Dievu, kad ant šių pamatų galėtų statyti tolesnį gyvenimą. Todėl nusprendė atlikti dešimties dienų rekolekcijas. Rugpjūčio 21 d. persikėlė į tėvų benediktinų vienuolyną prie Šv. Pauliaus už Miesto Sienų bazilikos. Benediktinų metraštininkas dienoraštyje įrašė, kad rugpjūčio 26 ir 27 d. dalyvavo šv. Mišiose, kurias celebravo Vilniaus vyskupas „mūsų koplyčioje“, rugpjūčio 30 d. vakare Vyskupas dalyvavo bendroje vienuolių rekreacijoje ir aplankė noviciatą, o kitą dieną atsisveikino. Tuomet užsiminė, kad ketina Romoje suorganizuoti seminariją klierikams[58]. Vysk. Matulaitis buvo labai sužavėtas vienuolinio benediktinų gyvenimo ir patenkintas savo rekolekcijomis. Dėkojo Dievui už visus kryžius ir atsidavė Dievo Apvaizdai. Savo užrašuose įrašė padėką Dievui: „Viešpatie, koks Tu geras. Stebuklingi keliai, kuriais mus vedi. Ačiū Tau už viską. Švenčiausioji Panele Nekaltai Pradėtoji, padėk man mylėti Dievą“. Pasiketino visas jėgas skirti maldai ir darbui Marijonų kongregacijai, baigti tvarkyti Įstatus, rašyti instrukcijas ir kurti Romoje vienuolyną. Taip pat nutarė: „Daugiau melstis už tuos, nuo kurių ką nors blogo buvau patyręs“[59].

---

[56] Pw, p. 139.

[57] LMAB, F 43, VKF 520, k. 313.

[58] Šv. Pauliaus už Miesto Sienų abatijos archyvas, C. Villani, *Diari*, p. 238–239, 242–243.

[59] *Journal*, p. 334 (*Užrašai*, p. 277).

Be abejonės, vysk. Matulaitis nuo lenkų patyrė daug skriaudų. Todėl galėjo atrodyti, kad pyksta ant savo persekiotojų. Kad įveiktų tokį įspūdį, apsigyveno pas lenkus rezurekcionistus, prisijungė prie lenkų jubiliejinės piligriminės kelionės ir kartu su jais dalyvavo popiežiaus šv. Mišiose, o paskui buvo bendroje audiencijoje pas popiežių. Užrašė: „Visa tai dariau, kad matytų lenkai, kad aš jokio pykčio ant jų neturiu. Kalbose, kur galėdamas ir kiek galėdamas, ką buvau gero patyręs pas lenkus ir Lenkijoje, gyriau. Tegul Viešpats Dievas juos visus laimina ir visa gera jiems teikia. Ant galo grįžus, ką blogo kentėjau, tai ne lenkų buvo darbas, o tik politikos kai kurių partijų. Ir už tuos meldžiuosi, ir pasižadėjau širdingai melstis"[60]. Kiek vėliau dar kartą grįžo prie tos minties laiške kun. Būčiui: „Lenkams stengiausi ir stengsiuos, jei koks jausmas ir buvo kada mano širdy kilęs, visaką dovanoti ir atleisti. Čia mano su jais santykiai, rodos, geri pasidarė; kviečia mane visur ir rodo palankumo"[61].

Pasitraukęs iš Vilniaus ir prieš pradėdamas apaštalinio vizitatoriaus Lietuvos Respublikoje misiją, vysk. Matulaitis tris mėnesius rūpinosi įsteigti marijonų vienuolyną. Jau buvo aptarti su tuo susiję darbai. Ketindamas pastoviai apsigyventi Romoje, ėmė intensyviai mokytis italų kalbos[62].

---

[60] *Journal*, p. 333–334 (*Užrašai*, p. 276).
[61] LL, p. 222, 1925.10.27 laiškas P. Būčiui.
[62] LP, t. I, p. 111–112, 1925.09.18 laiškas kun. L. Chaleckiui.

TREČIA DALIS

LIETUVOS RESPUBLIKOS APAŠTALINIS VIZITATORIUS

1.

PASKYRIMAS IR PIRMIEJI DARBAI

Arkivyskupas Matulaitis po kelių mėnesių darbo rašė apie savo misiją: „Lietuvoje Bažnyčią radau daugeliu požiūrių baisios būklės. Verkiau kaip vaikas. Atrodė, pats Liuciferis dirbo ten su piktųjų dvasių legionu, kad pasikastų po Bažnyčios pamatais ir ją sugriautų. Santykiai su Šventuoju Sostu beveik nutraukti, nesuprantamas priešiškas nusistatymas ir nepasitikėjimas Bažnyčios Galva. Masonai naudojosi šia padėtimi, apsukriai įsiterpdami į katalikų organizacijas; viena vertus, katalikų vardu jie stengėsi kuo pikčiau įžeidinėti Šv. Tėvą, o kita vertus, patys tą patį Šventąjį Tėvą kaltino ir juodino Lietuvoje. Slapta šėtono ranka stūmė šią tautą veik iki apostazės. O kai kurie kunigai! Viešpatie Dieve, gelbėk juos! Tačiau taip pat radau daug Dievui ir Bažnyčiai atsidavusių sielų ir tarp kunigų, ir tarp pasauliečių. Supratau, kad ši piktųjų dvasių padermė nesiduos kitaip išvaroma, kaip tik *in oratione et ieiunio (malda ir pasninku – lot.)*"[1].

Kas gi atsitiko, kad katalikiška tauta, kentėjusi už savo tikėjimą caro laikais, atsidūrė tokioje sunkioje padėtyje, jog prireikė ypatingo Apaštalų Sosto įsikišimo?

Nuo 1923 m. rinkimų Lietuvos parlamente pirmavo krikščionių demokratų partija. Ji taip pat sudarė vyriausybę, kurioje nuo 1924 m. birželio 18 d. buvo tik krikščionių demokratų bloko ministrai[2]. Didžiulę įtaką viešajam gyvenimui darė kunigai, ku-

[1] LP, t. I, p. 119, 1926.03.30 laiškas L. Chaleckiui.

[2] P. Łossowski, *Kraje bałtyckie na drodze od demokracji parlamentarnej do dyktatury (1918–1934)*, Wrocław ... 1972, p. 47.

rie dėl pasirengusių pasauliečių darbuotojų stokos ėjo į valdžią, dažnai atsisakydami dvasininkų rūbų ir papročių. Minimali dauguma negarantavo kabinetų stabilumo, todėl ministrai dažnai keisdavosi. Dažnai jie būdavo įrankiai partijų vadų rankose. Pasak arkiv. Matulaičio, faktinė valstybės valdžia buvo keturi žmonės: darbininkų lyderis Kazimieras Ambrozaitis ir trys kunigai, „jei taip dar juos galima vadinti": žemės ūkio ministras ir žemės reformos autorius Mykolas Krupavičius, kurio veiksmai buvo priskiriami Bažnyčiai, vienas iš krikščionių demokratų partijos vadų Antanas Šmulkštys, vartojęs ir Paparonio slapyvardį, faktinis diktatorius, ir Juozas Purickis (Vyganto slapyvardžiu), iki 1925 m. rugsėjo mėn. užsienio reikalų ministras, turbūt masonas, vėliau apostatas. Šiam Bažnyčiai kenkiančių žmonių būriui Arkivyskupas priskyrė ir kanauninką Kazimierą Prapuolenį, Religijų reikalų departamento direktorių.

Tarp svarbias valstybines funkcijas atliekančių kunigų buvo ir tinkamai bei gerai einančių savo pareigas: Seimo vicepirmininkas Justinas Staugaitis ir (nuo 1925 m. rugsėjo mėnesio) užsienio reikalų ministras Mečislovas Reinys. Vis dėlto Arkivyskupas kunigų dalyvavimą valdžioje vertino neigiamai[3].

Nors Lenkijos-Lietuvos sieną 1923 m. kovo 15 d. patvirtino Ambasadorių Konferencija, Lietuva ir toliau reiškė pretenzijas į Vilnių, jo atgavimą laikė pirmąja savo užsienio bei vidaus politikos užduotimi, o esamą sieną – demarkacijos linija. Tuo laiku nuo 1924 m. spalio buvo rengiamas Lenkijos konkordatas. Lietuvos vyriausybė, nutekėjus informacijai, sužinojusi apie vykstančius pokalbius, sunerimo. Skubiai paskyrė Juozą Macevičių *chargé d'affaires* prie Apaštalų Sosto, kad ten lygiagrečiai dirbtų konkordato su Lietuva darbus. Kadangi nebuvo tinkamų pasirengimo darbų, Romos Kurija įgaliojo apaštalinį delegatą Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje Antoniną Cekinį (Zecchini) pradėti įžanginius pokalbius su Lietuvos valdžia. Lietuvos vyriausybė pasiūlė, tarp kita ko, kad Vilniaus, Seinų ir Žemaičių vyskupijos sudarytų vieną Lietuvos bažnytinę provinciją. Prie projekto pridėtame žemėlapyje buvo nurodytos ir sritys, esančios Lenkijos ribose. Be to, Macevičius reikalavo, kad, rengiant Lenkijos kon-

[3] *Litterae*, p. 361–363, 1926.03.02 laiškas P. Gaspariui.

kordatą, Vilnijos teritorija būtų traktuojama ypatingai, atsižvelgiant į numanomas Lietuvos teises į ją. Jam buvo atsakyta, kad Apaštalų Sostas neketina atsisakyti savo neutralumo nei Lietuvos, nei Lenkijos atžvilgiu ir veltis į Lenkijos-Lietuvos ginčą[4].

1924 m. gruodžio pradžioje į Romą atvyko Seimo vicepirmininko kun. Justino Staugaičio vadovaujama Lietuvos delegacija, kurią priėmė valstybės sekretorius Pjetras Gasparis. Po pokalbių delegacija pateikė memorialą, kuriame reikalaujama Vilniaus vyskupiją, kol tęsiasi Lietuvos ir Lenkijos ginčas dėl Vilniaus, ir toliau palikti Mogiliavo metropolijoje, o kraštutiniu atveju padaryti ją priklausomą tiesiogiai nuo Apaštalų Sosto. Buvo įspėta, kad ją įtraukus į Lenkijos bažnytinę administraciją galima tikėtis antiklerikalų ir protestantų puolimo[5].

Arkiv. Cekinis 1925 m. sausio 31 d. persiuntė į Romą su pirminiais Macevičiaus reikalavimais susijusį Lietuvos vyriausybės projektą, kad minėtos trys vyskupijos sudarytų Lietuvos bažnytinę provinciją. Apaštalų Sostas vasario 20 d. paprašė atsiųsti du kompetentingus asmenis su tinkamais įgaliojimais[6].

1925 m. vasario 10 d. buvo sudarytas Lenkijos Respublikos ir Apaštalų Sosto konkordatas. Įvyko tai, ko labiausiai bijojo lietuviai: Vilniaus vyskupija buvo pakelta į arkivyskupijos rangą ir tapo dvi, Lomžos ir Pinsko, vyskupijas apimančia metropolija[7]. Taigi Vilniaus arkivyskupija įėjo į Lenkijos bažnytinę administraciją. Lietuviams ir gudams nerimą kėlė ir kiti konkordato nuostatai: prezidento teisė reikšti nuomonę apie kandidatus į arkivyskupus ir vyskupus (str. XI), vyskupų pareiga duoti ištikimybės priesaiką Lenkijos Respublikos prezidentui (str. XII), bažnytinės vyresnybės pareiga įsitikinti, ar atitinkamas ministras neturi nieko prieš numatomo skirti klebono kandidatūrą (str. XIX), kalbų vartojimo keitimo priklausymas lotynų apeigų Lenkijos Vyskupų Konferencijai (str. XXIII).

Lietuvos vyriausybiniai, socialistiniai, taip pat ir vadinamieji katalikiški dienraščiai pradėjo aštrią kampaniją prieš Apaštalų

---

[4] ASCAPC, Paesi Baltici, 24, prot. 41197.
[5] Ten pat.
[6] Ten pat.
[7] *Konkordat zawarty pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską*, str. IX, in: J. Wisłocki, in: „Konkordat ...", cit. v., p. 273.

Sostą, popiežių ir apaštalinį atstovą Cekinį[8]. 1925 m. kovo 8 d. per didžiulę demonstraciją į apaštalinės delegatūros Kaune būstinę pasipylė kiaušiniai ir akmenys[9]; už tai Lietuvos vyriausybė atsiprašė, tačiau nutarė įteikti protestą. Todėl į Romą nuvyko užsienio reikalų ministras Juozas Purickis. Vatikanas, sužinojęs, kad jis yra ką tik agresyvų straipsnį prieš Apaštalų Sostą paskelbęs kunigas, jo nepriėmė[10]. Balandžio 3 d. *chargé d'affaires* J. Macevičius įteikė Purickio parengtą bažnytinei vyresnybei įžeidžios formos notą[11]. Tuo pačiu metu ji buvo paskelbta visuomenei. Proteste pateikiami Lietuvos interpretuojami Lenkijos-Lietuvos santykiai, nenutylint Suvalkų sutarties ir Želigovskio žygio. Ypač aštriai pabrėžiamas instrumentinis Bažnyčios panaudojimas lietuvių ir gudų polonizacijai. Tarp kita ko, joje teigiama: „Taigi Lenkija, Apaštalų Sosto remiama, gali Bažnyčios padedama įgyvendinti visus savo okupuotų žemių lenkinimo užmojus: Katalikų Bažnyčia jose priklauso Lenkijos bažnytinei administracijai; vyskupai ir klebonai negali būti skiriami be Lenkijos vyriausybės *placet*; vyriausybė disponuoja visomis priemonėmis pašalinti lietuvius ir baltgudžius iš bažnytinės hierarchijos bei parapijų beneficijų. Vyskupai privalo net prisiekti, kad rūpinsis Lenkijos valstybės saugumu. Tokių pareigų lietuvis ar baltgudis negali apsiimti. Lenkai, lietuvių ir gudų priešai, turi nuspręsti, ar tikintieji lietuviai ir baltgudžiai gali savo bažnyčiose bei mokyklose vartoti gimtąją kalbą". Notos įžangoje pateikti spaudos straipsnių fragmentai, kuriuose siūloma pasirinkti Bažnyčią ar valstybę[12].

Balandžio 30 d. Lietuvos atstovui nota buvo grąžinta su pastaba: „Šventasis Sostas nepriima tokia forma suredaguotų notų". Kartu delegatas Kaune Cekinis buvo įgaliotas pranešti Lietuvos vyriausybei, kad *chargé d'affaires* Juozas Macevičius yra *persona non grata (nepageidaujamas asmuo – lot.)*[13]. Kai delegatas

---

[8] ASCAPC, Paesi Baltici, 24, prot. 41197.

[9] Justus Albert [pseudonimas], *Die kirchenpolitischen Wirnisse in Litauen*, in: „Das Neue Reich" 1925, nr. 51, p. 1198.

[10] Ten pat.

[11] *Litterae*, p. 362.

[12] *La protesta della Lituania per il Concordato Vaticano-Polonia*, in: „Corriere Diplomatico e Consolare" [po 1925.03.05].

[13] Justus Albert, *Die Kirchenpolitischen ...*, in: „Das Neue Reich" 1925, nr. 51, p. 1198.

Cekinis išvyko į Latviją, vyriausybė nedavė jam teisės sugrįžti į Lietuvą[14]. Pasaulio spaudoje pasirodė informacijų, kad Lietuva nutraukė santykius su Apaštalų Sostu[15]. Tačiau apie šią padėtį arkiv. Matulaitis po tam tikro laiko rašė: „Vyriausybė mano, kad Šventojo Sosto santykiai su Lietuva yra laikinai sustabdyti, o ne nutraukti"[16].

Kadangi Lietuvos-Vatikano konfliktas dėl Lietuvos vyriausybės kaltės tapo viešas, kažkoks jėzuitas (spėjama, Ypatingųjų Bažnyčios reikalų kongregacijos darbuotojas), prisidengęs pseudonimu Univ. Professor Justus Albert, leidinio *Das Neue Reich* skiltyse išspausdino poleminį straipsnį. Jis atkreipė dėmesį, kad konflikto esmė, priešingai nei rašoma, nėra Lenkijos konkordatas, bet Apaštalų Sosto neutralumas Lenkijos-Lietuvos ginče[17]. Teigė: tegu Lietuvos vyriausybė nereikalauja iš Apaštalų Sosto to, ko nepasiekė iš Tautų Sąjungos[18]. Aštriai polemizavo su pagrindiniu notos teiginiu, kad Bažnyčia darė paslaugas Lenkijos valstybei, nes tai yra priešinga pastarųjų popiežių politikai[19]. Kalbėdamas apie priekaištą, kad Lenkijos vyskupai prieš pradėdami eiti savo pareigas turi duoti ištikimybės priesaiką Lenkijos Respublikos prezidentui, priminė analogišką Lietuvos vyriausybės įrašą paskutiniame Lietuvos pateiktame konkordato projekte[20]. Justus Albertas taip pat nematė pavojaus lietuviams ar baltgudžiams prarasti savo tautybę dėl to, kad lenkų valstybinė valdžia gavo teisę tvirtinti klebonus: ji negali atmesti kandidato dėl to, kad jis nėra lenkas, bet privalo įrodyti bažnytinei vyresnybei, kad jis pavojingas Lenkijos valstybei. Lenkijos konkordate sudarytos sąlygos kitoms kalboms, ne lenkų, ginti. Šis reikalas iš tikrųjų paliktas lotynų apeigų Vyskupų Konferencijos kompetencijai, tačiau jos nutarimai negalios, jeigu jų nepatvirtins Apaštalų Sostas[21].

---

[14] *Visitator*, p. 62.

[15] Justus Albert, *Die Kirchenpolitischen ...*, in: „Das Neue Reich" 1925, nr. 51, p. 1198.

[16] *Litterae*, p. 366.

[17] Justus Albert, *Die Kirchenpolitischen ...*, in: „Das Neue Reich" 1925, nr. 51, p. 1198.

[18] Ten pat, p. 1200.

[19] Ten pat, p. 1199.

[20] Ten pat.

[21] Ten pat, p. 1200.

Diplomatinio konflikto metu Lietuvoje buvo vedama kampanija prieš Apaštalų Sostą. Jai vadovavo masonai, socialistai ir kiti Bažnyčios priešininkai, vikriai įsisukę į jos struktūrą ir stengdamiesi pakirsti jos pamatus. Viena vertus, jie naudojosi bet kuria proga įžeisti Apaštalų Sostą, kad jis nusigręžtų nuo Lietuvos, o kita vertus, nepraleido nė menkiausios galimybės, kad nukreiptų žmonių protus ir širdis nuo Apaštalų Sosto bei popiežiaus, darydami jam įvairiausius priekaištus, keldami įtarimus ir kaltinimus, pavyzdžiui: popiežius ir kardinolai su atvykstančiomis į Romą Lietuvos delegacijomis elgiasi nemaloniai, kaip su mažos tautos atstovais; į Lietuvos reikalus žvelgia pagal lenkų požiūrį, tik iš jų priima informaciją; Apaštalų Sostas sąmoningai nenori sutvarkyti bažnytinių Lietuvos reikalų; sudarydamas konkordatą su Lenkija, atidavė jai Vilnių ir t.t. Dažnai buvo vartojami užgaulūs žodžiai.

Dėl tokios kampanijos daugelis turėjo pretenzijų Apaštalų Sostui, kartais net imdavo jo neapkęsti. Arkiv. Matulaitis išreiškė nuomonę, jog, ilgiau tęsiantis tokiai padėčiai, galėjo įvykti kokia nors apostazija. Tiesą sakant, paprasti žmonės, ypač kaimų gyventojai, liko ištikimi Bažnyčiai – veikė katalikiškos akademinio, gimnazijų, kaimo jaunimo, taip pat žemdirbių, moterų organizacijos; gyvavo Kauno Universiteto Teologijos fakultetas bei Katalikų mokslo akademija. Grasinimai sukurti tautinę Bažnyčią neturėjo jokių šansų, tačiau ėmė plisti abejingumas tikėjimui ir ateizmas. Kaip tik čia ateistai ir masonai džiaugėsi dideliais laimėjimais, ypač tarp jaunimo[22].

Hierarchija šiai akcijai nedavė tinkamo atkirčio. Bažnytiniams reikalams vadovavo trys žmonės: Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius, Seinų vyskupas Antanas Karosas ir Apaštalų Sosto delegatas Antoninas Cekinis. Pasak arkiv. Matulaičio, visi jie buvo labai geri žmonės, turėjo labai geras intencijas, „bet atrodo, kad neturėjo talento valdyti"[23].

Vysk. Karevičius buvo tikėjimo žmogus, pamaldus, gailestingas ir uolus, tačiau jam trūko išminties, sumanumo, praktiškos nuovokos ir diskrecijos, jis nesugebėdavo išsaugoti pa-

[22] *Litterae*, p. 364–365, 368.
[23] Ten pat, p. 359.

slapties. Ir kalboje, ir veikloje buvo chaotiškas ir nepastovus, „visiškai nebesugebantis valdyti [...] bet kurios vyskupijos"[24]. Vysk. Karosas išmanė daug dalykų, ypač politikos, tačiau visai neturėjo valios ir energijos. Mėgo ramybę, vengė darbo, „beveik nebesugeba valdyti vyskupijos"[25]. Arkiv. Cekinis buvo laikomas būtiną sąžiningumą turinčiu ir diplomatinius reikalus išmanančiu žmogumi, bet dažnai pasirinkdavo netinkamus patarėjus. Veikiau užsiimdavo smulkmenomis, apleisdamas svarbius ir būtinus reikalus. Visiškai prarado anksčiau turėtą lietuvių pasitikėjimą. Bažnyčios priešai dėl jo elgesio kurstė žmones prieš popiežių. Ketverius metus eidamas pareigas Lietuvoje, beveik nieko nepadarė sutvarkyti svarbiems ir skubiems Bažnyčios reikalams[26].

Apibendrindamas rastąją padėtį, arkiv. Matulaitis rašė: „Šitaip susiklosčius dalykams, Lietuvos Katalikų Bažnyčia yra tarsi be galvos, religinis gyvenimas ir veikla be vadovo. Blogis, su kuriuo niekas nekovoja, gali plisti ir augti, leisti šaknis ir vešėti. Bažnytinė drausmė susilpnėjusi, gyvenimas demoralizuojamas ir griūna"[27].

1925 m. rugpjūčio 3 d. vysk. Matulaitis atsisakė Vilniaus vyskupijos valdymo. Kai kurie Lietuvos veikėjai aiškino tai kaip nepatriotišką Vyskupo poelgį; jis turėjęs pasilikti Vilniuje kiek įmanoma ilgiau[28]. Priekaištavo ir popiežiui, kad per greitai priėmė jo atsistatydinimą[29]. Todėl Katalikų studentų kongresas 1925 m. rugpjūčio 18 d. neišsiuntė, nors anksčiau buvo planuota, *homagiumo (pagarbaus sveikinimo – lot.)* Pijui XI[30].

Rimtai galvojantiems žmonėms Lietuvos tikėjimo reikalai buvo nepakeliami. Buvo ieškoma būdų išeiti iš sunkios padėties. Po platesnių pasitarimų vysk. Karosas, vysk. Karevičius ir Vilniaus vyskupijos dalies administratorius Juozapas Kukta 1925 m. lapkričio 2 d. parašė Pijui XI prašymą įkurti Lietuvos

---

[24] Ten pat, p. 360.
[25] Ten pat, p. 360.
[26] Ten pat, p. 361.
[27] Ten pat, p. 361.
[28] LL, p. 224, 1925.11.09 laiškas P. Būčiui.
[29] *Visitator*, p. 62–63.
[30] ASCAPC, Paesi Baltici,24, prot. 45540.

bažnytinę provinciją, atitinkančią esamas valstybines sienas, ir įteikė naują vyskupijų sienų projektą[31].

Tuo pačiu metu buvo iškelta Matulaičio kandidatūra į Kauno arkivyskupus, ir tai nepatiko Lietuvos vyriausybei. Seimo vicepirmininko kun. Justino Staugaičio pranešimu, jam būtų nedavę įvažiavimo vizos[32]. Apaštalinės delegatūros Kaune auditorius kun. Luidžis Faidutis (Faidutti) šį projektą įteikė valstybės sekretoriui Gaspariui[33], o kun. Būčys tuo pačiu metu parašė laišką arkiv. Matulaičiui. Šis nedelsdamas reagavo, ir neįprastai aštriai. Išbarė jį, sakydamas, kad jo užduotis yra dirbti Marijonų vienuolijai, o Kauno vyskupo sostui nepristigs tinkamų kandidatų. Tame pačiame laiške užsiminė, kad gavo Romos Kurijos pasiūlymą vykti į Lietuvą apaštaliniu vizitatoriumi. Sutikęs ir ketinąs vykti, jei gaus vizą. „Jei jie man kaipo Vizitatoriui neduotų, padarytų didelę klaidą. Ir vėl būtų klaida jei mane klampytų į arcivyskupavimą"[34].

Vizą gavo, ir 1925 m. gruodžio 7 d. valstybės sekretorius kardinolas Gasparis davė jam paskyrimą: „Nustatant naujas Lietuvos vyskupijų sienas, Jo Šventenybė pavedė Garbingiausiajam Adulės Bažnyčios arkivyskupui Jurgiui Matulevičui atlikti šios teritorijos vizitaciją, turint visus reikalingus įgaliojimus"[35]. Arkiv. Matulaičio nuomone, „šis darbas turėjo trukti apie du mėnesius"[36].

Arkiv. Matulaičio parinkimas rodė didelį popiežiaus pasitikėjimą juo. Tuo metu Apaštalų Sostas savo atstovais į valstybes paprastai siųsdavo kitų tautybių žmones. Iš tikrųjų, Nominatas turėjo ypatingų talentų ir pasirengimą šiam tokiam sunkiam darbui: mokėjo kalbą ir pažinojo aplinką, turėjo autoritetą, daug įtakingų valdžios ir Bažnyčios žmonių buvo jo kolegos ir mokiniai. Konflikto esmė – Vilniaus klausimas – jam ne tik buvo aiški, bet ir jis pats buvo jos „kankinys". Be to, buvo popiežijos

---

[31] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris II, *Institutio Provinciae Ecclesiasticae* I, nr. 4, 1925.11.09 laiško Pijui XI nuorašas.

[32] LL, p. 224–225, 1925.11.09 laiškas P. Būčiui.

[33] ASCAPC, Paesi Baltici, 7, prot. 49899.

[34] LL, p. 227–229, 1925.12.03 laiškas P. Būčiui.

[35] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris II, *Institutio Provinciae Ecclesiasticae I*, nr. 7, rašto originalas.

[36] LP, t. I, 1925.12.18 laiškas K. Bronikovskiui.

entuziastas, sugebantis žvelgti į kylančias problemas iš visuotinės Bažnyčios perspektyvos.

Prieš išvykdamas iš Romos, gruodžio 9 d. turėjo ilgą audienciją pas Pijų XI[37]. Į Kauną atvyko gruodžio 13 d. Geležinkelio stotyje jį prideramai ir mandagiai sutiko valdžios, dvasininkijos ir katalikiškų draugijų atstovai. Nuo pirmųjų kontaktų su lietuviais stengėsi juos įtikinti, kad jo misija yra popiežiaus palankumo įrodymas. Geri katalikai – kunigai ir pasauliečiai – jo atvykimą sveikino kaip Apvaizdos dovaną[38].

O priešininkai, kaip anksčiau, taip ir dabar, ėjo prieš jį, sakė privalėjęs pasilikti Vilniuje, kol Lenkijos valdžia būtų jėga jį pašalinusi ar endekai nužudę, ar Apaštalų Sostas būtų buvęs priverstas jį atšaukti. Atsisakydamas Vilniaus, jis išdavęs Lietuvos reikalą, o dabar kaip dezertyras atvykęs į Lietuvą parengti sau arkivyskupystės ir įsiteikti Apaštalų Sostui, kurio reikalai yra apverktini. Vizitatorius buvo priverstas gintis. Apaštalų Sosto vardu atvirai pasakė niekada nebūsiąs Kauno arkivyskupu ir net pastoviai neapsigyvensiąs Lietuvoje, atvykęs tarnauti Bažnyčiai, nes jai dabar čia sunku. Tai buvo taip akivaizdu, jog netrukus priešai nutraukė šią šmeižtų kampaniją[39].

Vizitatorius apsigyveno marijonų vienuolyne, Laisvės alėjoje 61, prie Šv. Gertrūdos bažnyčios. Tarp daugelio jo laukiančių reikalų išryškėjo trys svarbiausieji: grąžinti pasitikėjimą Apaštalų Sostu, ypač pataisyti jo įvaizdį ir reputaciją, įsteigti Lietuvos bažnytinę provinciją ir parengti konkordatą.

Jau atvykimo dieną aplankė vyriausybės narius ir vyskupus, o kitą dieną – prezidentą ir universiteto profesorius[40]. Ilgai kalbėjosi su krikščionių demokratų partijos vadu kun. Antanu Šmulkščiu, kurį pavadino diktatoriumi, pirmiausia jį laikydamas atsakingu už liūdną bažnytinių reikalų padėtį. Pareiškė, jog pasinaudos visa jam suteikta valdžia, kad įveiktų visus sunkumus. Nerado su juo bendros kalbos, nes kun. Šmulkštys

[37] *Visitator*, p. 65.
[38] *Litterae*, p. 354, ataskaita P. Gaspariui, 1925.12.17.
[39] *Litterae*, p. 368–369, 1926.03.02 ataskaita P. Gaspariui.
[40] *Litterae*, p. 355; *Visitator*, p. 65.

manė, kad dėl artėjančių rinkimų nieko negalima daryti Bažnyčios organizavimo reikalu[41].

Gruodžio 15 d. įvyko katalikiškų partijų ir grupuočių vadų suvažiavimas, kuriame dalyvavo premjeras, Seimo pirmininkas bei užsienio reikalų ministras. Susitikimo metu Vizitatorius stengėsi juos įtikinti, kad būtina įkurti bažnytinę provinciją ir užmegzti santykius su Apaštalų Sostu. Pareiškė, kad kaip Bažnyčios atstovas pirmiausia kreipiasi į pasaulietinės valdžios atstovus ir tikisi jų bendradarbiavimo. Jeigu jie atsisakytų, Bažnyčia pati padarys viską, kas būtina, tačiau tuomet visi pamatys, kad partijos ir vyriausybė, kurios save vadina katalikiškomis, nieko nenori padaryti dėl Bažnyčios ir Apaštalų Sosto. Pagrasino, kad galų gale kreipsis į katalikiškąją liaudį, kuri pasipriešins blogiems kunigams ir vadams, gins Bažnyčią ir popiežių. Po gyvos diskusijos buvo nutarta į jubiliejinių metų iškilmes Romoje nusiųsti vysk. Juozapo Skvirecko vadovaujamą delegaciją ir padėkoti popiežiui už atsiųstą vizitatorių. Kun. Šmulkštys su savo nuomone liko vienas[42].

Atrodo, Vatikane buvo planuota Vizitatorių veiksiant kartu su apaštaliniu delegatu Antoninu Cekiniu. Tačiau, atvykęs Lietuvon, jau pirmomis dienomis jis pastebėjo tokį didelį lietuvių pasibjaurėjimą delegatu, kad atsisakė minties susitikti su juo Latvijoje ir pareiškė esąs visiškai nuo jo nepriklausomas bei paprašė Vatikano valstybės sekretorių, „kad bent jau mano vizitacijos metu Lietuvos teritorija nebūtų saistoma jokia priklausomybe nuo Jo Ekscelencijos Cekinio ir jo įtaka". Užtat gyrė delegatūros auditorių prelatą Luidžį Faidutį, kurį rado Kaune ir kuris tapo artimiausiu Vizitatoriaus bendradarbiu[43]. 1925 m. gruodžio 25 d. gavo atsakomąją telegramą į savo prašymą, kurioje kardinolas Gasparis patvirtino visus įgaliojimus: „Šventasis Tėvas sveikina Jūsų apaštališką dvasią ir Jūsų Ekscelencijai suteikia visus įgaliojimus, būtinus atlikti misijai tarp tikinčiųjų bei dvasininkijos, neišskiriant vyskupo"[44].

[41] *Litterae*, p. 355.
[42] Ten pat, p. 356.
[43] *Litterae*, p. 356–357.
[44] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris II, *Institutio Provinciae Ecclesiasticae I*, nr. 11, 1925.12.25 telegramos originalas.

Vėlesnėje ataskaitoje Vizitatorius pasiūlė suteikti delegatui visas diplomato teises, kad valdžia labiau jo paisytų. Taip pat siūlė, kaip išspręsti Lietuvos ir Latvijos ginčą, kurios kiekviena norėjo turėti delegatą vien sau[45].

Arkivyskupas Matulaitis mylėjo savo tautą ir, matydamas apverktiną jos padėtį, prisipažino kardinolui Gaspariui: „Tai išvydęs, karčiai pravirkau ir negaliu sulaikyti ašarų"[46]. Prašė Apaštalų Sostą, kad būtų Lietuvai kantrus, gailestingas, parodytų užuojautą ir meilę, nes čia iš tikrųjų serga galva ir kūnas. Iš savo pusės žadėjo dėti visas pastangas tai būklei įveikti[47].

Kitas svarbus susitikimas – su Žemaičių vyskupijos dekanais, kuriame dalyvavo ir Katedros kapitula bei kiti autoritetingi kunigai. Tarsi šeimos rate Vizitatorius atrėmė priekaištus Apaštalų Sostui ir ragino visus kunigus kovoti su blogiu. Taip jis užmezgė kontaktą veik su visa Lietuva[48]. Žinoma, jam prisiėjo nuolat kartoti žodžius apie Lenkijos konkordatą (vėliau pasakytus apie Lietuvos bažnytinę provinciją), kad Apaštalų Sostas „niekam nenustato sienų ir nustatytų nemėgina tvirtinti, nes tai ne jo kompetencija; jis tik tvarko ir organizuoja bažnytinį gyvenimą susiklosčiusiomis sąlygomis"[49].

Be tų dviejų svarbių susirinkimų, Vizitatorius įvairiomis progomis susitikinėjo su žmonėmis, priiminėjo ir lankė juos; užmezgė ryšius su katalikiškų periodinių leidinių redaktoriais ir daugeliu ministrų. Ilgai kalbėjosi su Respublikos prezidentu Aleksandru Stulginskiu[50]. Vyskupų ingresų pavyzdžiu iškilmingai aplankė Kauno katedrą ir Marijampolės bažnyčią, taip pat kalbėjo daugelyje kitų šventovių. 1925 m. gruodžio 29 d. parašė laišką vyskupijų ordinarams, ragindamas surengti tinkamas iškilmes popiežiaus vainikavimo metinių (vasario 12 d.) proga. Pranešime kardinolui Gaspariui rašė, kad šios metinės davė labai gerų vaisių[51].

---

[45] *Litterae*, p. 377.
[46] Ten pat, p. 354.
[47] Ten pat, p. 358.
[48] Ten pat, p. 370.
[49] LP, t. III, p. 33, 1926.04.06 laiškas V. Toločkai.
[50] *Litterae*, p. 370.
[51] Ten pat, p. 371; 420–422, 1925.12.29 laiškas Lietuvos vyskupams.

Po įtempto darbo mėnesio jau regėjo pirmus rezultatus: žmonės kitaip kalbėjo apie Apaštalų Sostą ir popiežių. Katalikai pamatė, kur vedė antipopiežiška akcija ir kokiomis pasekmėmis ji grėsė katalikiškai tautai[52].

Kartu sprendė ar bent rengė įvairius specialius reikalus, priklausančius Apaštalų Sosto sprendimui: tai Teologijos fakultetas, seminarijos, vienuolijos, lenkų kalba bažnyčiose, kunigų dalyvavimas politiniame gyvenime, vieningas ritualas.

1922 m. vasario 16 d. įkurtame Kauno Universitete iš karto buvo įsteigtas Filosofijos-Teologijos fakultetas. Be teologijos ir teisės mokslų, jame buvo atidarytos pasaulietiškų mokslų katedros: istorijos, kalbotyros, pedagogikos, sociologijos, geografijos[53], buvo rengiami vidurinių mokyklų mokytojai. Arkiv. Matulaitis vizitavo fakultetą, surinko dokumentus, žymia dalimi pats suredagavo statutą ir viską pateikė vyskupams, o 1926 m. kovo 8 d. jų prašymą dėl patvirtinimo išsiuntė Seminarijų ir universitetų kongregacijai. Kovo 11 d. dar parašė papildymą, kuriame aptarė programą, paskaitų kalbą, pristatė profesorius. Priminė, kad Fakultetas turi pripažintas valstybines teises, tačiau jomis negali naudotis be Bažnyčios patvirtinimo. Gautas patvirtinimas nuramintų protus ir sužadintų dėkingumą Apaštalų Sostui[54]. Savo peticiją atnaujino balandžio 13 d., prašydamas „bent kokio nors pripažinimo ir teisės teikti mokslinius laipsnius tam tikram skaičiui atvejų". Tai laikė teisingu ir deramu, net skubiu dalyku, nes, nesant patvirtinimo, studentai pereina į kitus fakultetus. Tiesiog baiminamasi, kad, socialistams laimėjus artėjančius rinkimus, fakultetas gali būti uždarytas, nes nėra Bažnyčios patvirtintas. Profesorių ir studentų nuotaika prislėgta, kad jau penkti metai veltui laukia fakulteto patvirtinimo, kai tuo tarpu kaimyninės valstybės jį gavo, nors nepranoksta kauniškio fakulteto nei studentų skaičiumi, nei profesorių kokybe[55].

Vizitatorius gavo, ko prašė. Balandžio 17 d. informavo vysk. J. Skvirecką, kad reikalą sutvarkys Kongregacija, o tuo tarpu Pijus XI suteikė teisę teikti mokslinius laipsnius 20 atvejų su

[52] *Litterae*, p. 370.
[53] *Visitator*, p. 86–87.
[54] *Litterae*, p. 406–408, 1926.03.11 raštas kardinolui Kajetanui Bislečiui.
[55] *Litterae*, p. 403–405, 1926.04.13 raštas K. Bislečiui.

sąlyga, kad Kongregacijai bus pranešta apie atskirų atvejų eigą ir surengtus egzaminus[56]. Galutinai tai buvo patvirtinta 1928 m. birželio 15 d.[57]

Lietuvos Respublikoje buvo dvi seminarijos: Žemaičių vyskupijos Kaune ir Seinų vyskupijos Gižuose. 173 aliumnus turinčios Kauno seminarijos vizitaciją paskubino skundas, kurį Seminarijų ir universitetų kongregacijai padavė kun. Kazimieras Genys. Vyskupo atleistas iš seminarijos profesoriaus ir teismo oficiolo pareigų, jis pasiskundė Romos Kurijai.

1926 m. sausio 16 d. Vizitatorius atvyko į seminariją. Pasikalbėjęs su auklėtojais ir profesoriais, susitiko su aliumnais vasario 6 ir 9 d., pateikė savo stebėjimų rezultatus ir davė nurodymus. Didelių trūkumų neaptiko ir pasakė esąs tikras, kad vyskupui išmintingai vadovaujant seminarija gali be vargo gerai klestėti.

Norėčiau atkreipti dėmesį į 6 nurodymą:

„Be to, raginu auklėtojus ir profesorius, kad mokydami kartu stengtųsi aliumnams įkvėpti tikrai katalikiškos, bažnytinės ir apaštališkos dvasios. Ne tik perteikti jiems įvairių mokslo žinių, bet ir gyvu mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus pavyzdžiu mokyti ir ugdyti tinkamus Bažnyčios tarnus. Ypač tegu jie stengiasi: [...] b) įdiegti jiems ypatingą pagarbą ir meilę Šventajam Apaštalų Sostui, kad ateityje patys galėtų tokius jausmus perteikti kitiems"[58].

Gižų seminarijoje, kurioje mokėsi 66 aliumnai, didesnių sunkumų neaptiko. Vizitatorius susitiko ir kalbėjosi su seminaristais bei profesoriais[59].

1926 m. Lietuvos Respublikoje veikė 5 moterų vienuolijos, kuriose buvo 155 seserys, ir 3 vyrų vienuolijos su 143 vienuoliais. Be to, buvo 3 slaptojo gyvenimo moterų vienuolijos[60]. Arkiv. Matulaitis visada laikė vienuolijas galingu religinio gyvenimo plėtros faktoriumi. Būdamas gimtojoje žemėje, kaip marijonų generolas ir vargdienių seserijos įkūrėjas, jis daug laiko ir triūso skyrė šioms bendruomenėms, priiminėjo naujus narius, kai ką keisdavo, vadovaudavo iškilmėms.

---

[56] *Litterae*, p. 432–433.
[57] *Visitator*, p. 89.
[58] *Litterae*, p. 331–336, Pranešimas, 1926.02.18
[59] *Litterae*, p. 372.
[60] *Visitator*, p. 95–96.

Kaip vizitatorius, stengėsi pataisyti netvarką ir kitose vienuolinėse šeimose. Pirmiausia atkreipė dėmesį į benediktinių vienuolyną Kaune, kuris ištvėrė caro draudimo laikus. Ten daugelį metų tęsėsi tautiniai konfliktai tarp lietuvių ir lenkių. Prieš tai jas vizitavo vysk. Karevičius, bet ramybė neatėjo. Dėl jo sprendimų dalis seserų kreipėsi į Apaštalų Sostą. Šiuo reikalu užsiiminėjo nuncijus Akilė Ratis, būdamas Kaune[61]. Ir delegatas Cekinis stengėsi sutaikinti[62]. Perkėlus dalį seserų į Kolainius, 1924 m.[63] vietoje liko tik 6 vienuolės, ir tautinės problemos prigeso.

Arkiv. Matulaitis, prelato Faidučio lydimas, 1926 m. sausio 18 d. vizitavo jų vienuolyną. Teoriškai tai buvo klauzūrinis ir kontempliacinis vienuolynas, o iš tikrųjų dėl seserų darbo pobūdžio (laikė studenčių bendrabutį) ir pačių pastatų sutvarkymo mažai tebuvo galimybės tiksliai klauzūrai ir kontempliaciniam gyvenimui. Todėl Vizitatorius pasiūlė seserims priimti Amerikos seserų benediktinių regulą *Declarations and Constitutions of Congregation of st. Scholastica,* pritaikytą aktyvaus gyvenimo reikmėms. Dauguma jų sutiko. Nuo to laiko vienuolynas ėmė augti. Pats Vizitatorius 1926 m. spalio 3 d. priėmė į vienuolyną didelį būrį kandidačių. Artimiausiais metais seserys atidarė du naujus vienuolynus[64].

Vizitatorius ėmėsi ir Šv. Kazimiero seserų vienuolijos. Tai buvo Jungtinėse Amerikos Valstijose 1907 m. įkurta bendruomenė, užsiimanti jaunimo auklėjimu. 1913 m. lankydamasis Čikagoje, padėjo seserims susiorganizuoti. 1920 m. kartu su vysk. Karevičiumi pakvietė jas į Lietuvą. Seserys apsigyveno buvusiame kamaldulių vienuolyne Pažaislyje. 1924 m. jų konstituciją pritaikė Kanonų Teisės Kodeksui. Iš tikrųjų vienuolynui priklausė 55 ha žemės ir 25 ha miško, bet seserys naudojosi tik pastatais. Žemės savininkai ir toliau buvo kamalduliai, o ją valdė Kauno seminarija. Pasitaręs su Vienuolių reikalų kongregacija, Vizitatorius 1926 m. gegužės 25 d. atidavė seserų nuosavybėn su bažnyčia besiribojančius pastatus, daržą, vienuolynui pri-

[61] *Stolica,* p. 208–209, nuncijaus A. Račio 1920.02.14 raportas.

[62] *Visitator,* p. 98.

[63] K. Buchowski, *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918–1940,* Białystok 1999, p. 137.

[64] *Visitator,* p. 98; L. Miniataitė, *Atsiminimų šviesoje,* in: AJM, p. 166–168.

klausančią žemę, iki Apaštalų Sostas nenuspręs kitaip. Iškėlė tik vieną sąlygą: kad seserys be bažnytinės vyresnybės sutikimo neperleistų šio turto kitiems savininkams[65].

Susikūrus Lietuvos valstybei, tuojau paaštrėjo lenkų kalbos problema katalikų šventovėse. Vizitatorius gavo daug lenkų skundų. Ant jo rašomojo stalo atsirado ankstesnio laiko skundų, įteiktų vysk. Karevičiui, delegatui Cekiniui ir siųstų Seimo Lenkų frakcijai[66]. Atrodo, visai tai akcijai vadovavo Seimo Lenkų frakcijos pirmininkas Viktoras Budzinskis (Budzyński), kuris pridėjo savo laiku Žemaičių vyskupui nusiųsto bendro pobūdžio rašto nuorašą[67]. Ši problema buvo kebli ir susijusi su komplikuotais lenkų – lietuvių santykiais.

Be abejonės, pastarųjų amžių istorijoje lenkų kalba buvo piktnaudžiaujama su žala lietuviams, ir tai kartais buvo motyvuojama bendra gynyba nuo stačiatikių carizmo[68]. Dabar lietuviai atgimusioje valstybėje turėjo pilną teisę vartoti savo kalbą. Tačiau jų teisėtus reikalavimus ribojo ligtolinės privilegijos lenkų, ne kartą buvusių tų šventovių statytojais. Rasti gerą sprendimą, išsaugantį tinkamas proporcijas, tenkinantį abi puses, buvo be galo sunku.

Be to, Lietuva ir Lenkija vedė šaltąjį karą. Lietuviai lenkus laikė, kaip buvo rašoma notoje Apaštalų Sostui, „lietuvių tautos priešais"[69]. Mėginimai pašalinti lietuvių kalbą Vilniaus vyskupijoje Kaunui buvo dar vienas to priešiškumo įrodymas. Todėl išstumti lenkų kalbą kartais buvo mėginta ir jėga[70].

Dauguma skundų ateidavo iš Kauno. Čia neabejotinai įvyko didelių demografinių permainų. Į buvusį gubernijos miestą, tapusį sostine, daug lietuvių atvyko, o lenkų išvyko[71]. Šį reikalą mėgino pertvarkyti vysk. Karevičius, tačiau nesusidorojo su tokia sunkia problema. 1924 m. balandžio 13 d. jis išleido po-

---

[65] *Litterae*, p. 466, dekretas, 1926.05.25.

[66] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, *Polonorum querimoniae*, nr. 1–14.

[67] Ten pat, nr. 13, 1926.01.30 V. Budzinskio raštas J. Matulevičiui su priedu.

[68] *Visitator*, p. 103.

[69] *La protesta della Lituania per il Concordato Vaticano-Polonia*, in: „Corriere Diplomatico e Consolare" [po 1925.03.05].

[70] K. Buchowski, *Polacy ...*, cit. v., p. 151.

[71] *Visitator*, p. 107.

tvarkį, pagal kurį konfliktinėse parapijose lenkų kalbą leista vartoti tik rytinėse pamaldose (7–9 val.)[72].

Sėkmingam reikalo sprendimui nepadėjo ir Seimo Lenkų frakcijos pirmininko įsikišimas, nes tai reiškė, kad sielovados problema tampa politine problema.

Vizitatorius ėmė tirti šį opų klausimą. Rinko iš lenkų ateinančias bei iš Kauno kurijos gaunamas informacijas, kurios iš esmės buvo skirtingos. Pavyzdžiui, lenkai iš Kauno Šv. Kryžiaus parapijos rašė arkiv. Matulaičiui: „Šiandien absoliuti tikinčiųjų dauguma kalba lenkiškai"[73], o Kurija rašė, kad ten yra 13 700 lietuvių ir 813 lenkų[74].

Kadangi šis reikalas, kurį laikė esant lietuvių – lenkų santykių dalimi, buvo labai sudėtingas, Vizitatorius nesiėmė jo spręsti. Ataskaitoje kardinolui Gaspariui parašė: „Dabar tarp Lietuvos ir Lenkijos yra tarsi karo stovis. Todėl tarp lietuvių ir lenkų nuolat vyksta tarpusavio varžybos, juos valdo pyktis ir neapykanta, nuolat vieni kitiems priekaištauja ir kaltina. Šiomis sąlygomis taika neįmanoma. Net jei lietuviai norėtų ir galėtų ją sudaryti, Vokietija ir Rusija, labai suinteresuotos šiuo reikalu, to neleistų. Tai žaizda, ir geriau bus, jei Šventasis Sostas bei jos atstovai tuo tarpu jos nelies"[75].

Lietuvos bažnyčiose buvo naudojamasi senuoju Romos ritualu ir Petrikavo ritualu, taip pat įvairiais kancionalais, praktikoje buvo gausu teisės neatitinkančių apnašų. Todėl reikėjo įvesti vieningas taisykles. Šį jau pradėtą darbą užbaigė vizitatorius Matulaitis[76]. 1926 m. vasario 15 d. vyskupų posėdyje buvo priimtas Romos ritualas su lietuviškais priedais ir parengtas prašymas Pijui XI jį patvirtinti[77]. Šį reikalą Vizitatorius sutvarkė, būdamas Romoje 1926 m. kovo mėnesį, pataisęs tekstą pagal

[72] *Visitator*, p. 110; AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, *Ordinationes cultus suplementarii* (Pridėtinių pamaldų taisyklės)..

[73] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, nr. 1.

[74] Ten pat, *Ordinationes.*

[75] *Litterae*, p. 366–367, 1926.03.02 ataskaita P. Gaspariui.

[76] *Visitator*, p. 120; *Litterae*, p. 374. – Petrikavo [Piotrkovo] ritualas buvo išleistas 1631 m. pagal 1621 ir 1628 m. Petrikave [Lodzės vaivadija] įvykusių bažnytinių sinodų nutarimus. Tarp kita ko, iš jo turime velykinį Kristaus kapą ir rezurekcijos apeigas. *(Red. past.)*

[77] *Litterae*, p. 377.

neseniai išleistą Romos ritualą, o lietuvišką priedą – pagal naująjį Kanonų Teisės Kodeksą[78].

Vizitatoriui didelį nerimą kėlė aktyvus kunigų dalyvavimas šalies politiniame gyvenime. Kardinolui Gaspariui jis rašė: „Apskritai jų atliekamos visuomeninės pareigos kenkia jiems patiems ir yra nuostolingos Bažnyčiai. Net dėl mažiausių jų klaidų ir trūkumų įprasta kaltinti visus kunigus"[79]. Šį klausimą jis pateikė Vyskupų Konferencijos 1926 m. vasario 15 d. posėdžiui. Buvo nustatyti tokie principai:

1. Politika liečia ir Bažnyčią, o Lietuvos sąlygomis ne visi katalikai pasauliečiai išmano religijos dalykus, todėl kunigai gali ir kartais privalo dalyvauti politiniame gyvenime.

2. Kunigai, dirbdami sielovados darbą, gali palaikyti ryšius su įvairių grupuočių nariais. Tačiau jie negali stoti į partijas narių teisėmis, ypač neturi priklausyti valdyboms, nebent be jų skubios pagalbos negalėtų gyvuoti katalikiškais pagrindais paremtos partijos.

3. Kadangi Seime priimami Bažnyčią liečiantys nutarimai, kunigai pagal kanonų teisę gali kandidatuoti į parlamentą. Tačiau turi atsiminti savo sielovadines pareigas ir palaipsniui užleisti vietą pasauliečiams. Jų dalyvavimas turi būti ribotas, jie privalo gauti ordinarų sutikimą kandidatuoti į Seimą ir būti jiems atskaitingi. Juos, taip pat jų publikacijas saisto bažnytinės cenzūros nuostatai[80].

Nors šie nurodymai buvo saikingi, tačiau nuo tada daugelis kunigų apsivilko sutanas ir vėl ėmė aukoti šv. Mišias[81].

Buvo daug tvarkytinų klausimų su valdžia. Švietimo ministerijos Religijų reikalų departamento direktoriaus kun. Kazimiero Prapuolenio iniciatyva buvo įvesta karinės tarnybos pareiga dvasininkams, o tai buvo priešinga Bažnyčios teisei. Vizitatorius tarėsi šiuo klausimu su premjeru ir keliais ministrais, ir potvarkis buvo atšauktas[82].

---

[78] LL, p. 537, 1926.03.25 laiškas J. Skvireckui; atrodo, J. Matulaičio pataisymai nebuvo išspausdinti.

[79] *Litterae*, p. 361–363, 1926.03.02 raštas P. Gaspariui.

[80] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, *Resolutiones Conferentiae Episcoporum Lituaniae*, 1926.02.15.

[81] *Litterae*, p. 370–371.

[82] *Visitator*, p. 121–122.

Caro valdžia atėmė bažnyčių dvarus. Nepriklausomos Lietuvos valdžia juos gavo kaip okupantų palikimą. Kilo nuosavybės sureguliavimo problema. Abi pusės sutiko išspręsti ją numatomame konkordate[83].

Apibendrindamas per kelis šiuos pirmuosius mėnesius atliktus darbus, 1926 m. kovo 26 d. Vizitatorius rašė kun. Kazimiežui Bronikovskiui: „Dirbau dieną ir naktį, pasninkavau ir meldžiausi. Dievas palaimino mano darbą; po mėnesio pajutau, kad atmosfera keičiasi į gera. Pirmą mėnesį vos vieną naktį ilsėjausi 6 valandas, paprastai tik 3–5. Antras mėnuo jau buvo lengvesnis. Beveik visus svarbiausius reikalus pavyko laimingai sutvarkyti, mažų mažiausiai parengti juos pateikti Apaštalų Sosto sprendimui"[84].

---

[83] *Visitator*, p. 120–121.
[84] LP, t. I, p. 93.

2.

BAŽNYTINĖ PROVINCIJA IR KONKORDATAS

Atgimusioje Lietuvoje reikėjo vyskupijų sienas suderinti su valstybinėmis. Jos teritorijoje buvo beveik visa plati Žemaičių vyskupija su sostine Kaune, dalis Seinų (be savo sostinės), didelė dalis Vilniaus vyskupijos (taip pat be sostinės) bei nuo 1923 m. Klaipėdos kraštas, atskirtas nuo Varmijos vyskupijos.

Be to, Žemaičių vyskupija ir lietuviškoji Vilniaus vyskupijos dalis teoriškai priklausė Mogiliavo metropolijai, Seinų vyskupijos dalis – Varšuvos metropolijai, o Klaipėdos kraštas kartu su Varmijos vyskupija priklausė tiesiog Romos Kurijai.

Lietuvos vyriausybė jau 1919 m. ėmė rūpintis, kad būtų sutvarkyta ši nenormali padėtis ir įkurta nepriklausoma Lietuvos bažnytinė provincija. Panašių pastangų būta ir vėliau. Tai buvo svarbu tiek Bažnyčiai, tiek valstybei[1].

1925 m. lapkričio 2 d. Lietuvos vyskupai nusiuntė raštą Apaštalų Sostui dėl nepriklausomos Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo[2]. Šis prašymas buvo oficialus apaštalinio vizitatoriaus Jurgio Matulaičio atsiuntimo motyvas[3].

Surinkęs medžiagą, Vizitatorius 1926 m. vasario 15 d. sušaukė vyskupų posėdį. Jame buvo priimtas projektas, tapęs diskusijos su vyriausybe pagrindu ir pristatytas Apaštalų Sostui[4]. Nutarta, „kad iš visų dabartiniu metu esančių Lietuvos Respublikoje

[1] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, nr. 149, *Lietuvos vyskupų memorialas prezidentui K. Griniui*, 1926.10.08.

[2] Ten pat, nr. 4.

[3] Ten pat, nr. 7.

[4] *Litterae*, p. 311, Animadversiones..., 1926.02.20.

teritorijų būtų sudaryta viena Kauno bažnytinė provincija, susidedanti iš Kauno metropolinės bažnyčios bei pagalbinių Telšių, Panevėžio, Vilkaviškio bažnyčių ir Kaišiadorių apaštalinės administracijos"[5].

Vizitatorius pristatė projektą valstybės valdžiai – premjerui Leonui Bistrui ir užsienio reikalų ministrui Mečislovui Reiniui[6]. Valdžia nesutiko su pavadinimu „Kauno provincija"[7]. Vizitatorius nusileido, ir perredaguotame tekste to pavadinimo nebuvo. Valdžia taip pat reikalavo, kad Seinų vyskupijos dalis vadintųsi Sudavija, ir jis pažadėjo visa tai perduoti Romai[8].

Didelę problemą kėlė Klaipėdos teritorija, turinti 2 848 km^2 plotą ir 141 000 gyventojų. Versalio sutartimi ji buvo pavesta Tautų Sąjungai. 1923 m. ją pradėjo valdyti Lietuva. Tai įteisino Ambasadorių Taryba 1924 m. gegužės 8 d. Nuo to laiko ši sritis įėjo į Lietuvos valstybės sudėtį, turėdama administracinę, teisinę ir finansinę autonomiją[9]. Šiame krašte 4 parapijose gyveno 6 400 katalikų, jiems patarnavo 6 kunigai. Be to, ten stovėjo Lietuvos kariuomenės įgula su savo kapelionu. Vokiečiai tikintieji ir kunigai norėjo likti Varmijos vyskupijoje, o lietuviai troško priklausyti kuriamai Telšių vyskupijai. Lietuvos vyriausybė stengėsi, kad ši sritis besąlygiškai būtų atjungta nuo Varmijos ir prijungta prie Telšių vyskupijos. Atsižvelgdami į tai, vyskupai pasiūlė: „Prie šios vyskupijos (Telšių) prijungiamas Klaipėdos kraštas kaip atskiras dekanatas, kurį valdo Telšių ordinaras, laikydamasis privalomų teisės normų"[10]. Varmijos vyskupas Augustinas Bludau ir Klaipėdos krašto kunigai siuntė į Romą protestus[11]. Atsakydamas į juos, arkivyskupas Matulaitis parašė išsamų projekto ginamąjį raštą[12].

Vyskupų priimtame projekte Vilniaus vyskupijos dalis buvo pavadinta „Kaišiadorių apaštalinė administracija". Ir vyriausybė, ir visuomenė reikalavo tokio pavadinimo politiniais sumetimais,

---

[5] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, nr. 25, *Lietuvos vyskupai Pijui XI*, 1926.02.15.
[6] *Litterae*, p. 319.
[7] LL, p. 33, 1926.02.26 laiškas premjerui L. Bistrui.
[8] LL, p. 33–34, 1926.03.01 laiškas L. Bistrui.
[9] H. Wisner, *Litwa i Litwini*, Olsztyn 1991, p. 176–177.
[10] *Litterae*, p. 322, Matulevičius – Gaspariui, 1926.02.20.
[11] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, nr. 17.
[12] *Litterae*, p. 337–344, *De regione Klaipedensi (Memel) animadversiones*, 1926.03.21.

taip išreiškiant nesutvarkytą Vilniaus reikalą. Vizitatorius manė, kad su tuo galima sutikti[13].

Kai kurie vyriausybės nariai reikalavo, kad vadintųsi Seinų vyskupija Lietuvos valstybėje esanti jos dalis. Tačiau Vizitatorius pasipriešino, ir buvo nuspręsta pavadinti Vilkaviškio vyskupija. Galų gale valdžia su tuo sutiko, nors ir nenoriai[14].

Projekto lydimajame rašte Vizitatorius pabrėžė, kad dėl besiartinančių Seimo rinkimų provincijos įkūrimas yra būtinas ir skubus reikalas[15].

Su tuo tekstu Vizitatorius 1926 m. kovo 6 d. išvyko į Romą. Po dviejų dienų susitiko su valstybės sekretoriumi Gaspariu. Tvarkė įvairius reikalus su kitais Romos dikasterijų vadovais[16]. Kovo 13 d. jį priėmė Pijus XI. „Labai buvo patenkintas mano darbais, net davė man dovanų – aukso medalį su Jojo ir Jo kanonizuotų šventųjų paveikslais"[17].

Projekte buvo padarytos pataisos. Apaštalinė Kaišiadorių administracija pavadinta Kaišiadorių vyskupija, nes nenorėta, kad liktų neaiškumų dėl jos statuso[18]. Kaip kompensacija už šį pakeitimą pridurta: „Pasiliekame sau ir Apaštalų Sostui teisę minėtas sienas, atsižvelgiant į aplinkybes, modifikuoti, keisti ir kitaip vadinti, kiek kartų tai pasirodys tinkama Viešpatyje".

Klaipėdos kraštas vietoj dekanato buvo pavadintas *praelatura nullius* – savarankiška prelatūra, kurią, išsaugodamas jai priklausomas teises, valdys Telšių vyskupas[19].

Vizitatorius apie pakeitimus per užsienio reikalų ministrą Reinį pranešė prezidentui Stulginskiui, prašydamas jiems pritarti[20]. Šis, pasitaręs su užsienio reikalų ministru, atsakė, kad jam labiau patinkanti senoji redakcija, bet nesąs prieš naująją[21].

Tokį projektą Vizitatorius kovo 26 d. pateikė Romos Kurijai. Pastabose dėl teksto pabrėžė, kad jis neturi politinio atspalvio,

---

[13] *Litterae*, p. 323.
[14] Ten pat.
[15] Ten pat, p. 324.
[16] Ten pat, p. 436, laiškas A. Faidučiui, 1926.03.11.
[17] LL, p. 535, 1926.03.15 laiškas J. Skvireckui.
[18] LL, p. 537, 1926.03.25 laiškas J. Skvireckui.
[19] LL, p. 556, 1926.03.25 laiškas J. Skvireckui.
[20] LL, 1926.03.15 laiškas J. Skvireckui.
[21] *Visitator*, p. 169.

neliečia nei buvusių, nei būsimų reikalų, atsižvelgia į esamas Lietuvos sienas ir jose įkuria naują provinciją, ir kad lietuvių tautininkai nebus juo patenkinti[22].

Remiantis šiuo projektu, buvo parašyta apaštalinė konstitucija *Lituanorum gente [Lietuvių tautai, lot.]*. Tekste buvo padarytos tik smulkios kalbinės pataisos. Pijus XI pasirašė ją 1926 m. balandžio 4 d., per Kristaus Prisikėlimo iškilmę[23], ir tai turėjo simbolinę prasmę.

Apibūdindamas tekstą, Vizitatorius rašė: „Apaštalinė konstitucija dabar Lietuvos ribose esančioje teritorijoje nustato minėtas vyskupijas, pasilikdama sau teisę, pasikeitus sąlygoms, performuoti įkurtąją provinciją. Taigi Šventasis Sostas sėkmingai aplenkia erzinančius politinius klausimus bei Lietuvos ir Lenkijos ginčą dėl sienų, tuo pabrėždamas, kad niekam sienų nenustato, nei nustatytų neketina tvirtinti, nes tai yra ne jo kompetencija; jis tik tvarko ir organizuoja bažnytinį gyvenimą susiklosčiusiomis sąlygomis. Išleistas dokumentas turi didelę istorinę reikšmę Lietuvai"[24].

Reikalus dėl asmenų pareigoms provincijoje užimti Vizitatorius sprendė pats: nei pristatinėjo vyskupų posėdžiuose, nei aptarinėjo su valdžia. Premjero paklaustas, atsakė: „Šv. Tėvas neįgaliojo manęs tartis dėl asmenų, galinčių užimti ganytojų sostus naujai pertvarkytose vyskupijose. Aš nesu įgaliotas tartis nei dėl principų tiems sostams aprūpinti"[25]. Tačiau rinko nuomones apie juos ir ėmė rengtis įgyvendinti numatytus planus.

Jis manė, kad vysk. Karevičius netinka vadovauti bet kuriai diecezijai, ir Pijus XI su tuo sutiko. 1926 m. vasario 22 d. Vizitatorius nuvyko pas vyskupą, savo konsekratorių, aptarti šio reikalo, kuris jam buvo „varginantis, sunkus ir skausmingas". Žinodamas apie jo nediskretiškumą, iš pradžių pareikalavo prisiekti, jog aptariamus klausimus laikys paslaptyje. Paskui kiek tik įmanoma švelniau pasakė vyskupui, kad privalo atsisakyti

[22] *Litterae*, p. 450–451, *Animadversiones ad schema propositum de Constitutione Provinciae Ecclesiasticae Lituanae* (Pastabos dėl pateikto Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo projekto) [26 III 1926].

[23] AAS, 1926, p. 121–123.

[24] LP, t. III, p. 32–33, 1926.04.06 laiškas V. Toločkai.

[25] LL, p. 34, 1926.03.01 laiškas L. Bistrui.

vyskupijos. Vysk. Karevičius, visiškai atsiduodamas Dievo valiai ir reikšdamas klusnumą Apaštalų Sostui, parašė atsistatydinimo raštą[26]. Tik baiminosi, iš ko gyvens, nes nieko nebuvo susitaupęs, ir ką veiks. Kitą dieną Vizitatorius, kartu būdamas Marijonų vienuolijos generalinis vyresnysis, pasiūlė jam pilną išlaikymą vienuolijoje, kur rasiąs ir atitinkamą užsiėmimą, jei popiežius priims jo atsistatydinimą. Vyskupas su dėkingumu priėmė pasiūlymą[27]. Atsistatydinimas buvo priimtas 1926 m. kovo 23 d., kartu Pijus XI paskyrė jį tituliniu Skitopolio arkivyskupu[28].

Arkivyskupas Karevičius netrukus pasiprašė priimamas Marijonų vienuolijos nariu, davė įžadus ir gyveno joje iki mirties[29].

Kandidatus vadovauti naujai įkurtoms vyskupijoms Vizitatorius pristatė raštu jau būdamas Romoje. Jis rekomendavo Bažnyčiai ir Apaštalų Sostui atsidavusius kunigus, kurie kartu atrodė galį imtis naujų pareigų. Atkreipė dėmesį, kad juos gerai priims katalikai[30].

Pijus XI 1926 m. balandžio 5 d. nominavo pasiūlytuosius kandidatus. Kauno arkivyskupu ir metropolitu tapo ligtolinis Žemaičių vyskupijos sufraganas vysk. Juozapas Skvireckas. Telšių katedrą perėmė kun. Justinas Staugaitis, Panevėžio vyskupu tapo kun. Kazimieras Paltarokas, o kun. Mečislovas Reinys – pagyvenusio Vilkaviškio vyskupo Antano Karoso vyskupu koadjutoriumi. Kaišiadorių vyskupija buvo pavesta buvusiam administratoriui kun. Juozapui Kuktai[31]. Rašydamas apie naujus vyskupus, Vizitatorius teigė: „episkopatas – rimtas"[32].

Apie provincijos įkūrimą ir naujus paskyrimus pirmiausia informavo arkiv. Skvirecką ir prezidentą Stulginskį[33], pabrėž-

---

[26] *Litterae*, p. 375; AGM, Acta GM, Acta Visitatoris I, nr. 2, atsistatydinimo akto nuorašas, 1926.02.22.

[27] *Litterae*, p. 375–376.

[28] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, nr. 3. – Senovinis Skitopolis Šventojoje Žemėje, dabar Nablus *(Red. past.)*.

[29] *Album zmarłych ojców i braci Zgromadzenia Księży Marianów 1700–2000*, opracowali: J. Bukowicz i A. Miciński, Puszcza Mariańska 2001, p. 78. – Mirė Marijampolėje 1945.05.30, palaidotas Kauno bazilikos kriptoje kaip paskutinis Žemaičių vyskupijos ganytojas *(Red. past.)*.

[30] *Litterae*, p. 325–328, *Relatio de candidatis*, 1926.03.09.

[31] AAS, 1926, p. 132.

[32] LP, p. 405, 1926.04.06 laiškas V. Toločkai.

[33] LL, p. 538–539, 1926.04.06 laiškas.

damas, kad „paskyrimai įvyko taip, kaip buvo numatyta ir Jūsų Ekscelencijai pasakyta"[34]. Paskui informavo kitus vyskupus[35].

Naudodamasis reikalų tvarkymo Romos Kurijoje proga, paprašė apdovanoti du Bažnyčiai nusipelniusius kunigus: apaštalinio protonotaro (infulato) titulu Joną Mačiulį (Maciulevičių, Maironį) ir medaliu *Pro Ecclesia et Pontifice* Aleksandrą Dambrauską (Adomą Jakštą)[36]. Apsilankymą Romoje baigė audiencija pas Pijų XI balandžio 12 d.[37], ir tai buvo paskutinė jo audiencija gyvenime.

Balandžio 19 d., arkiv. Karevičiaus lydimas, Vizitatorius su bule išvyko iš Romos. Pradedant Kybartų pasienio stotimi, visur jie buvo sutinkami ovacijomis. Kaune juos sveikino visi vyskupai, vyriausybės atstovai ir tikinčiųjų minios. Dėkodamas už sutikimą, Vizitatorius pasakė, kad Lietuvoje prasideda naujas religinis gyvenimas[38].

Ir provincijos įkūrimą, ir naujus paskyrimus lietuvių visuomenė apskritai priėmė su pasitenkinimu. Vyskupai išsiuntė į Romą telegramą ir laišką, kuriame katalikų vardu išreiškė džiaugsmą ir dėkingumą už padarytus pakeitimus[39].

Premjeras Leonas Bistras laiške Vizitatoriui parašė, kad Lietuvos vyriausybė bažnytinės provincijos įkūrimą ir jos padalijimą į vyskupijas laiko vidiniu Bažnyčios reikalu. Vyskupijų pavadinimai ir jų sienos niekuo nepažeidžia valstybės teritorijos ir negali turėti jokios įtakos valdžios politikai dėl sienų. Baigdamas laišką pridūrė: „Naudodamasis proga, jaučiu mielą pareigą pranešti Jums, Ekscelencija, kad Lietuvos vyriausybė su visišku pasitenkinimu vertina Apaštalų Sosto nutarimą įkurti Lietuvoje atskirą bažnytinę provinciją bei jos politinę reikšmę, kurios Apaštalų Sostas tikisi pačiai Respublikai, ir kultūrinę naudą, kurią iš to bažnytinio sure-

---

[34] LL, p. 584–585, 1926.04.06 laiškas A. Stulginskiui.

[35] LL, p. 391, 1926.04.07 laiškas J. Kuktai; p. 474, 1926.04.07 laiškas K. Paltarokui; p. 493, 1926.04.06 laiškas M. Reiniui.

[36] *Litterae*, p. 348–350.

[37] LL, p. 540, 1926.04.10 laiškas J. Skvireckui.

[38] *L'arrivo del Visitatore Apostolico*, in: „L'Osservatore Romano" 1926.05 .05.

[39] LL, p. 541, 1926.04.15 laiškas J. Skvireckui.

guliavimo Lietuvoje turės daug Lietuvos piliečių, tos Bažnyčios narių"[40].

Tačiau ne visi buvo patenkinti. Opozicinės partijos piktai puolė naująją apaštalinę konstituciją ir naujus vyskupus. Buvo priekaištaujama, kad viskas padaryta neteisėtai, slapta, be parlamento sutikimo, kad Kaišiadorių ir Vilkaviškio vyskupijų įkūrimas tolygus tam, kad Lietuva atsižada Vilniaus ir Seinų[41]. Ypač buvo puolami Vizitatorius bei vyskupai Staugaitis ir Reinys[42]. Tie priekaištai buvo kartojami rinkimų kampanijos metu, ir negalima sakyti, kad jie neturėjo įtakos rinkimų rezultatams[43].

Vizitatorius apibendrino: „Nuosavos bažnytinės provincijos įkūrimą ir hierarchijos nustatymą Lietuvoje visi katalikai priėmė su džiaugsmu ir dėkingumu Šventajam Tėvui, tik socialistai ir masonai bei kiti tikėjimo priešai nėra patenkinti, tačiau nedaug ką turi prikišti"[44].

Pijus XI konstitucijos tekste arkiv. Matulaitį paskyrė jos vykdytoju[45]. Šis aktas įvyko Kauno bazilikoje 1926 m. gegužės 13 d., dalyvaujant visos šalies kunigams, valdžiai su prezidentu Stulginskiu priešakyje ir tikinčiųjų minioms. Iš pradžių buvo perskaityta konstitucija *Lituanorum gente* lotynų kalba su vertimu į lietuvių kalbą bei vykdomasis dekretas[46]. Paskui iš sakyklos karštai kalbėjo Vizitatorius. Pabrėžė Bažnyčios gyvybingumą, pasireiškiantį gyvu tikėjimu ir glaudžiu ryšiu su Šventuoju Tėvu. Kaip tik tam ir turi tarnauti naujasis sutvarkymas. Po prakalbos į arkivyskupo sostą įvesdino arkiv. Skvirecką.

Po pietų Šv. Zitos draugijos salėje įvyko muzikinė literatūrinė akademija, kurios metu buvo pagerbtas arkiv. Karevičius[47].

---

[40] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, nr. 126, L. Bistro 1926.05.12 raštas J. Matulevičiui, vertimas į italų k.

[41] *Visitator*, p. 184–188.

[42] *Litterae*, p. 379, Relatio Visitatoris – P. Gasparri, 1926.05.26.

[43] *Visitator*, p. 189.

[44] *Litterae*, p. 379.

[45] AAS, 1926, p. 123.

[46] *Litterae*, p. 409, raštas G. De Lai'jui (be datos).

[47] [L. Faidutti], *La costituzione della Provincia Ecclesiastica nella Lituania*, in: „L'Osservatore Romano" 1926.06.02. Šį aktą įamžino Jonas Janulis paveiksle, kuris dabar yra Kauno Kurijoje, ir Petras Rimša medalyje.

Toje pačioje bazilikoje Vizitatorius konsekravo naujus vyskupus: kun. Kuktą (gegužės 1 d.) ir kun. Reinį (gegužės 16 d.)[48].

Visi vyskupai netrukus perėmė savo vyskupijų valdymą: vysk. Staugaičio ingresas Telšių katedroje įvyko gegužės 24 d., vysk. Kukta tą pačią dieną perėmė Kaišiadorių, o vysk. Paltarokas – gegužės 30 d. Panevėžio vyskupijos valdymą. Vysk. Reinį tikintieji iškilmingai sutiko Vilkaviškyje birželio 20 d.[49]

Vizitatorius naująjį episkopatą sukvietė į posėdžius gegužės 14 ir 17 d. Po susitikimo apie jo dalyvius pasakė: „Visi naujieji vyskupai yra kuo geriausios valios ir kupini uolumo"[50].

Tartum pastangų dėl bažnytinės provincijos įkūrimo paraštėje Vizitatorius sutvarkė karo kapelionų klausimą, nes nuo pat kariuomenės suformavimo momento reikėjo rūpintis jos religinėmis reikmėmis. Nebuvo nustatyta, kas skiria karo kapelionus (atsitikdavo, kad juos paskirdavo ministras), kieno jurisdikcijoje jie yra, kas prižiūri jų elgesį ir t.t.[51] Tai buvo toks skubus reikalas, kad Vizitatorius, naudodamasis ypatingaisiais įgaliojimais, apie kuriuos priminė valstybės sekretoriui 1926 m. kovo 2 d., vyriausiajam kapelionui suteikė jurisdikciją kariams patarnaujantiems kunigams, kariškiams ir jų šeimoms 3 mėn. laikotarpiui[52]. Būdamas Romoje, kreipėsi į Konsistorijos kongregaciją dėl direktyvų šiais klausimais ir jas gavo[53]. Šiuo pagrindu parengė ir paskelbė tokio turinio dekretą: Apaštalų Sosto įgaliotas, vyriausiąjį kariuomenės kapelioną skiria Kauno metropolitas; kunigus į kapelionus teikia atskiros vyskupijos proporcingai pagal tikinčiųjų skaičių; kunigai ir kariškiai bei jų šeimos yra vyriausiojo kapeliono jurisdikcijoje[54].

1926 m. kovo 2 d. vizito pas prezidentą Stulginskį metu kalbėta apie Lietuvos santykių su Apaštalų Sostu atgaivinimą. Prezidentas žadėjo, kad užsiims šiuo klausimu, įkūrus bažnytinę provinciją. Tačiau iš valdžios sluoksnių pasigirdo balsų bū-

---

[48] Ten pat.

[49] *Visitator*, p. 193.

[50] *Litterae*, p. 380, 1926.05.26 laiškas Gaspariui.

[51] *Visitator*, p. 122–123.

[52] *Litterae*, p. 374, 1926.03.02 ataskaita Gaspariui.

[53] *Litterae*, p. 428. 1926.03.17 raštas arkiv. Rafaeliui Rosiui (Rossi); AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, nr. 63, Konsistorijos kongregacijos 1926.03.24 raštas Matulevičiui.

[54] *Litterae*, p. 464–465; projektas, be datos; *Visitator*, p. 123.

siant geriau, jei tai įvyks po rinkimų[55]. Svarbiausia kliūtimi valdžia laikė delegatą arkiv. Cekinį. Baigiantis vizitui Romoje, Vizitatorius balandžio 15 d. informavo prezidentą, kad arkiv. Cekinis paskirtas internuncijumi Latvijoje ir nebėra delegatu Lietuvos Respublikoje. Taigi dar viena kliūtis buvo pašalinta[56].

Vyriausybė diplomatinių santykių su Apaštalų Sostu atnaujinimą aptarė Ministrų Tarybos gegužės 8 d. posėdyje. Gegužės 25 d. rašte premjeras Bistras pranešė Vizitatoriui, jog vyriausybė nutarė juos atnaujinti su sąlyga, kad Vatikanas įkurs atskirą nunciatūrą Lietuvai su būstine Kaune ir nuncijumi skirs vyriausybei priimtiną asmenį[57].

Kitą dieną Vizitatorius apie šį nutarimą telegrafu informavo Valstybės sekretorių kardinolą Gasparį[58]. Apie savo pasitenkinimą, kad Lietuvos santykiai su Apaštalų Sostu „atnaujinti", kardinolas pranešė Vizitatoriui, apsistojusiam Paryžiuje pakeliui į Jungtines Amerikos Valstijas. Šis nedelsdamas perdavė žinią premjerui Bistrui[59]. Tokią pačią informaciją kardinolas perdavė prelatui Faidučiui į Kauną, o šis informavo vyriausybę. Atsakydamas Faidučiui, premjeras pateikė ligtolinio ministro Paryžiuje Petro Klimo kandidatūrą į pasiuntinius prie Apaštalų Sosto. Gegužės 9 d. premjeras gavo kardinolo Gaspario raštą, kuriuo internuncijumi Lietuvai buvo paskirtas Lorencas Skjopa (Schioppa), buvęs internuncijus Olandijoje. Atrodė, kad tarpusavio santykiai jau atnaujinti. Tačiau naujasis prezidentas Kazys Grinius nesutiko su arkiv. Skjopos kandidatūra, ir santykiai buvo įšaldyti[60].

Čikagos arkivyskupas Džordžas (George) Mundelinas pakvietė arkiv. Matulaitį į Tarptautinį Eucharistinį Kongresą, įvyksiantį 1926 m. birželio 20–24 d. Kun. Būčio lydimas, jis išvyko iš Lietuvos gegužės 26 d., o birželio 1 d. iš Prancūzijos Šerbūro išplaukė Amerikos laivu „Leviatanas"[61]. Birželio 7 d. atvyko į Niujorką, kur juos pasitiko Niujorko arkivyskupo ir lietuvių

---

[55] *Visitator*, p. 199.
[56] LL, p. 585–586, laiškas A. Stulginskiui.
[57] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, nr. 134, 1926.05.25.
[58] *Litterae*, p. 380, 1926.05.26 laiškas.
[59] LL, p. 35, 1926.06.01.
[60] *Visitator*, p. 201–202.
[61] *Litterae*, p. 379, 410.

atstovai. Svečių garbei tą pačią dieną buvo surengtas priėmimas Valdorfo Astorijos viešbutyje. Po kelių dienų jie traukiniu nuvažiavo į Čikagą. Specialus komitetas ten juos pasveikino geležinkelio stotyje. Pagal amerikiečių papročius jų garbei buvo surengtas priėmimas Šv. Kazimiero seserų vienuolyne.

Kongrese lietuviai turėjo atskirą sektorių. Arkivyskupas tautiečiams prisistatė Lietuvos vyskupų ir Katalikų akcijos atstovu, padėkojo jiems už prisirišimą prie tikėjimo ir gimtosios kalbos, paskaitė paskaitą apie Švenčiausiąjį Sakramentą[62].

Be to, dalyvavo Rytų sekcijos pasitarimuose, kur birželio 23 d. lotynų kalba kalbėjo apie misijas tarp stačiatikių[63].

Ordinarų sutikimu spaudoje buvo paskelbta, kad parapija, norinti, jog ją aplankytų arkiv. Matulaitis, turi atsiųsti pakvietimą iki liepos 4 d. Atsišaukė jų daug, ir iki rugpjūčio pabaigos Arkivyskupas aplankė 92 parapijas, esančias centrinėse ir rytinėse valstijose.[64] Dažniausiai aukojo šv. Mišias, skelbė Dievo žodį, stiprindamas tautiečių tikėjimą ir meilę Apaštalų Sostui[65]. Lankė vyskupijų vyresnybes ir vietinės valdžios įstaigas. Apie jo vizitą JAV plačiai rašė ir lietuvių, ir „angliškoji amerikiečių spauda"[66].

Arkivyskupas su kun. Būčiu iš JAV išvyko rugsėjo 1 d. ir laivu „Berengaria" atplaukė į Londoną. Kelioms dienoms apsistojo Šv. Kazimiero bažnyčios klebonijoje. Pietų juos pakvietė Lietuvos diplomatijos atstovas Ernestas Galvanauskas; ministro automobiliu jie aplankė Oksfordo universitetą[67].

Apie savo darbą arkiv. Matulaitis rašė: „Visą laiką Amerikoje labai intensyviai ir labai sunkiai dirbau. Aplankiau gausesnes lietuvių kolonijas, stengiausi sutvirtinti jų tikėjimą ir prisirišimą prie Katalikų Bažnyčios. Atlikau tam tikras misijas, atrodo, kad naudingai. Savo atsilankymų proga gaudavau nedideles aukas,

---

[62] Kučas, p. 307–312.

[63] *Visitator*, p. 198; iš tos kalbos išliko tik atskiri fragmentai, kuriuos spausdina: U. A. Floridi, *Il servo do Dio G. Matulaitis e la conversione della Russia*, in: „La Civiltà Cattolica" 1957, II, p. 491–503; III, p. 60–71, quaderni 2567, 2569.

[64] Kučas, p. 310–314.

[65] *Litterae*, p. 383, 1926.10.11 laiškas Gaspariui.

[66] Kučas, p. 518.

[67] *Ricordi di [...] P. Bucys*, in: „Summarium super virtutibus", p. 65, in: „Positio super virtutibus ...", cit. v.

susidėjo šiek tiek dolerių, bus namo Romoje pradžiai. Sveikata, ačiū Dievui, ištvėrė iki galo, tačiau esu labai nusidirbęs; beveik kasdien sakydavau po du pamokslus, o kartais ir 5 per vieną dieną; nuolat buvau kelyje"[68]. Į Lietuvą grįžo rugsėjo 14 d.[69] ir rado ją visiškai kitokią, nei paliko. Rinkimus (gegužės 8–9 d.) laimėjo kairuoliškosios partijos, liaudininkai ir socialdemokratai. Jos ir sudarė vyriausybę, kuri valdys artimiausią pusmetį. Lietuvos istorijos tyrinėtojas Piotras Losovskis (Łossowski) šį laikotarpį vertina teigiamai, pabrėždamas valdžios laimėjimus: įvariapuses valstybines ir visuomenines reformas, politinių laisvių atgaivinimą, šalies visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo suklestėjimą[70]. Šios teigiamos nuomonės negalima pasakyti apie Katalikų Bažnyčios gyvenimą; tiesiog atvirkščiai, jai buvo labai sunkus laikas.

Prezidentu tapo liaudininkas Kazys Grinius, žinomas ne tik kaip antiklerikalas[71], bet ir kaip kovojantis ateistas[72], tikriausiai priklausantis masonams. Vizitatoriaus nuomone, daugelis ministrų buvo fanatiški tikėjimo priešai, norėję jį visiškai pašalinti iš viešojo gyvenimo, ir nuo to juos sulaikė tik katalikiškos liaudies baimė[73]. Iš pradžių vyriausybė stengėsi Bažnyčiai sudaryti tokias sąlygas, kokios tuo metu buvo Meksikoje, bet laikui bėgant ministrai sušvelnino savo elgesį[74].

Jau savo valdymo pradžioje prezidentas sustabdė santykių su Apaštalų Sostu užmezgimo procesą. Paskui ir jis, ir ministrai pareiškė nepripažįstantys nei įkurtos bažnytinės provincijos, nei naujai paskirtų vyskupų. Atsinaujinęs religinis gyvenimas, prasidėjęs Prisikėlimo iškilmėse, truko tik per velykinį laiką.

1926 m. rugpjūčio 30 d. vidaus reikalų ministras Vladas Požela, remdamasis Ministrų Tarybos sprendimu, parašė Kauno Kurijai nepripažįstąs klebonų išduotų metrikų, nes Kauno me-

[68] LP, t. I, p. 100, 1926.09.11 laiškas K. Bronikovskiui.
[69] ASCAPC, Paesi Baltici, 7, prot. 2234/26.
[70] P. Łossowski, *Kraje ...*, cit. v., p. 120.
[71] Ten pat, p. 83.
[72] *Visitator*, p. 227.
[73] *Litterae*, p. 383–384, 1926.10.11 laiškas Gaspariui.
[74] *Litterae*, p. 395, 1926.10.21 laiškas Gaspariui.

tropolijos kurija „nėra teisiškai pripažinta, todėl jos civiliniai aktai nepripažįstami". Šį raštą gavo ir kitos kurijos[75].

Rugsėjo 14 d. Švietimo ministerija grąžino Vilkaviškio ir Kaišiadorių kurijoms raštus dėl tikybos mokytojų aukštosiose ir vidurinėse mokyklose pakeitimų su pastaba, kad „minėtos kurijos nėra teisiškai pripažintos, todėl Ministerija negali atsižvelgti į jų siūlomus tikybos mokytojų pakeitimus"[76].

Rugsėjo 17 d. Vidaus reikalų ministerija Kauno kurijos raštą traktavo „kaip neegzistuojančios institucijos raštą"[77].

Vyriausybė taip pat pagrindė atsisakymą mokėti kunigams ir bažnytinėms institucijoms atlyginimus[78], priklausančius už valdžios perimtus, buvusius rusų valdžios nusavintus bažnytinius dvarus.

Valdžia dideliais mastais plėtojo „Kultūros" draugiją, kurią Lietuvos viešojo gyvenimo stebėtojas prelatas Luidžis Faidutis aiškiai apibūdino kaip ateistinę. Apie rugsėjo vidurį įvyko Draugijos kongresas, kuriame dalyvavo aukščiausioji valstybės valdžia. Jame buvo pasiūlyta uždaryti Filosofijos-Teologijos fakultetą Kauno universitete ir ištremti jėzuitus iš Lietuvos[79]. Rugpjūčio 22–24 d. įvyko II Lietuvos kultūros kongresas, kuriame dalyvavo premjeras Sleževičius ir ministrai. Tarp įvairių klausimų atsirado reikalavimas atskirti Bažnyčią nuo valstybės ir įvesti pasaulietinę mokyklą[80]. Vizitatorius matė įstatymų dėl Bažnyčios atskyrimo nuo valstybės ir civilinės santuokos projektus[81].

Arkiv. Matulaitis nebuvo iš tų žmonių, kurie palūžta nuo sunkumų naštos. Jau rugsėjo 16 d., trečią dieną po sugrįžimo, aplankė prezidentą Grinių, rugsėjo 21 d. – premjerą Mykolą Sleževičių, kuris kartu buvo ir užsienio reikalų bei teisingumo ministras, o spalio 4 d. – jo kanceliarijos direktorių. Su visais ilgai kalbėjosi, norėjo suvokti vyriausybės ketinimus ir jos priekaištus

[75] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, nr. 149, *Lietuvos vyskupų memorialas prezidentui K. Griniui*, 1926.10.08.

[76] Ten pat.

[77] Ten pat.

[78] *Litterae*, p. 385, 1926.10.11 raštas P. Gaspariui.

[79] ASCAPC, Paesi Baltici, 7, prot. 2234/26..

[80] P. Łossowski, *Kraje* ..., cit. v., p. 91.

[81] *Litterae*, p. 385.

dėl bažnytinės provincijos ir naujų vyskupų. Išreiškė iš lūpų į lūpas perduodamą nuomonę, kad ši valdžia ilgai neišsilaikys, nes ją vienija pirmiausia neapykanta Bažnyčiai, o ne pozityvūs elementai, ir liaudis, balsavusi už šią formaciją, dabar jautėsi apgauta. Vizitatorius manė, kad reikia liaudį organizuoti ir įspėti dėl gresiančių valdžios politikos pasekmių[82].

Šiuo kartu Vizitatorius nebuvo vienišas savo įžvalgomis. Galėjo tikėtis vyskupų ir stiprios katalikiškų organizacijų paramos.

Rugsėjo 27 d. Kaune vyko katalikiškų organizacijų vadovų susitikimas, kuriame dalyvavo ir Arkivyskupas. Susirinkusieji priėmė rezoliuciją, kuri buvo paskelbta spaudoje. Joje buvo priekaištaujama vyriausybei, kad ji, nesiskaitydama su katalikais, neatnaujino santykių su Apaštalų Sostu, kad nepripažįsta bažnytinės provincijos ir paskirtų vyskupų, nors šiai reformai pritarė visos šalies katalikai, kad persekioja vienuolijas, atsakydama buvimo teisę svetimšaliams. Remdamiesi konstitucija, susirinkusieji reikalavo jiems priklausančių laisvių. Rezoliucija sukėlė polemiką spaudoje. Vyriausybinė „Lietuva" spalio 1 d. atsakė: „Po visko, ką Vatikanas pridarė Lietuvos valstybei, pagarba tautai ir Respublikai neleidžia imtis kokių nors žygių suartėti su Vatikanu, kol jis neatlygins žalos, kurią padarė savo polonofiliška politika". Dėl antrojo priekaišto aiškino: „Lietuvos bažnytinės provincijos, kurią vienpusiškai įkūrė Vatikanas, negali pripažinti Lietuvos valstybė, kol dėl to reikalo nesusitars su Vatikanu..."[83] .

Nustatyti santykiui su atsiradusia politine padėtimi Vizitatorius spalio 6–8 d. sušaukė vyskupų susirinkimą. Pirmiausia buvo užsiimta kunigais: buvo nuspręsta rengti jiems kursus, liepta su valstybine valdžia kontaktuoti tik per kuriją, uždrausta bažnyčiose viešai pagerbti prezidentą, o tai jau buvo atsitikę du kartus, nurodyta dviem kunigams atsisakyti darbo vyriausybėje, nutarta, kaip išsiversti kurijoms ir seminarijoms, negaunant paramos iš vyriausybės, tartasi, kaip išjudinti veiklą parapijų

---

[82] Ten pat, p. 384–386.
[83] ASCAPC, Paesi Baltici, 7, prot. 2411/26.

ir draugijų, kurios turi atsiskirti nuo politinių partijų, nutarta plėsti Katalikų Akciją[84].

Pasitarimui baigiantis, buvo parengtas Vizitatoriaus suredaguotas ilgas memorialas prezidentui Griniui[85].

Gerai dokumentuotas tekstas yra nepriklausomos Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo istorijos esmės santrauka. Jame pabrėžta, kad ankstesnės kadencijos vyriausybė dalyvavo provincijos įkūrime. Turint galvoje dabartinės valdžios priekaištus, kad tai išimtinai Vizitatoriaus reikalas, pasiremta Lietuvos konstitucijos 83 §, kuriame sakoma: „Visoms esamoms Lietuvoje tikybinėms organizacijoms Valstybė pripažįsta vienokias teises tvarkytis, kaip jų kanonai arba įstatai reikalauja". Cituojamas buvusio premjero L. Bistro pasakymas, kad jis jaučia pasitenkinimą, jog Lietuvoje įkurta bažnytinė provincija, ir nurodyti buvusios administracijos žingsniai dėl santykių su Apaštalų Sostu atnaujinimo. Su apgailestavimu pateikiami įrodymai, kad dabartinė kairuoliškoji valdžia šį procesą užšaldė bei nepripažįsta pačios provincijos ir naujai paskirtų vyskupų. Baigdami vyskupai rašė: „Šiuos Vyriausybės žygius negalima kitokiais laikyti, kaip tik pradėtuoju su Bažnyčia karu. Mes to karo nenorime ir numatome visą jo žalingumą ir pavojingumą ne tik Bažnyčiai, bet ir mūsų tautai ir mūsų jaunai Valstybei. Bet mes vieni neturime galimybės jo sustabdyti.

Dėdami visą atsakomybę už tą pradėtąjį su Bažnyčia karą ir už to karo visas pragaištingas pasėkas ant Vyriausybės, kuri Tamstai prezidentaujant susidarė ir veikia, kreipiame Tamstos, Pone Prezidente, į tai dėmesį"[86].

Memorialo tekstas kiek vėliau buvo paskelbtas[87]. Jo santrauką Vizitatorius pakartojo asmeniniame laiške prezidentui Griniui[88].

Kardinolas Gasparis, reguliariai informuojamas apie susiklosčiusią padėtį ir daromus žygius, atsiuntė prelatui Faidu-

[84] *Litterae*, p. 389–390, 1926.10.11 raštas Gaspariui.

[85] *Visitator*, p. 208.

[86] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, nr. 149, 1926.10.08, vertimas į italų kalbą (laiškas Griniui).

[87] „Tiesos Kelias" 1926, nr. 11, p. 264–266, pagal: *Visitator*, p. 208.

[88] LL, p. 287–288, 1926.10.08.

čiui tokią telegramą: „Prašau informuoti arkiv. Matulevičių, kad Šventasis Tėvas džiaugiasi padarytu darbu: ragina Jį būti drąsų ir uolų, pasitikint, kad Viešpats apsaugos nuo gresiančio pavojaus"[89].

Memoriale iškeltas ir spaudoje spalio 15 d. paviešintas reikalas pateko į Seimo forumą, kuriame opozicijos pasiūlymu turėjo pasisakyti premjeras Sleževičius[90]. Tolesnė diskusija buvo pateikiama spaudoje. Atgijo senieji kaltinimai Vatikaną vedus prolenkišką politiką. Prisidėjo ir naujas priekaištas: Lietuvos suvereniteto įžeidimas, vienašališkai nustatant bažnytinę provinciją ir skiriant vyskupus[91].

Arkiv. Matulaitis tęsė pradėtus darbus, lankydamas naujųjų vyskupijų sostinių katedras: 1926 m. rugsėjo 24–26 d. buvo Telšiuose, spalio 9–11 – Kaišiadoryse, spalio 31 d. ir lapkričio pradžioje – Vilkaviškyje[92]. Visur buvo gerai sutinkamas, visur sakė prakalbas tikintiesiems. Kalbėjo apie tikėjimo ir Bažnyčios reikšmę individo, šeimos, tautos ir valstybės gyvenime. Taip pat svarstė einamuosius klausimus su kunigais ir su katalikiškomis organizacijomis. Matė, kad tie vizitai davė naudos tikintiesiems, bet kad į juos kreivai žiūrėjo socialistai ir valdžia[93].

Taip pat nepraleido progos mėginti per kitus asmenis paveikti valdžią, kad šioji nustotų kenkti Bažnyčiai. 1926 m. lapkričio 4 d. nuvyko į Rygą[94] ir prašė diplomatinio korpuso dekaną Švedijos pasiuntinį D. Udeną bei Austrijos pasiuntinį D. Postą kreiptis į Lietuvos valdžią. Buvo įsitikinęs, kad jie išpildė jam duotus pažadus[95].

Manydamas, kad padarė viską, ką galėjo padaryti, rengėsi grįžti į Romą[96]. Tačiau vis augo Lietuvos visuomenės nepasitenkinimas vyriausybės politika. Katalikai darėsi vis labiau organizuoti ir jautėsi stiprūs. Dėl to valdžia parodė norą kalbėtis su Vizitatoriumi net ir dėl konkordato sudarymo. Lapkričio 19 d.

[89] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, nr. 140, 1926.11.01.
[90] ASCAPC, Paesi Baltici, 7, prot. 2411/26.
[91] Ten pat.
[92] *Visitator*, p. 212.
[93] *Litterae*, p. 394, 1926.11.21 laiškas Gaspariui.
[94] LL, p. 522, 1926.11.04 laiškas K. Rėklaičiui.
[95] *Litterae*, p. 395, 1926.12.21 laiškas P. Gaspariui.
[96] LL, p. 522 (1926.11.04 laiškas K. Rėklaičiui).

Vizitatorius susitiko su vidaus reikalų ministru Vladu Požela[97]. Susitarimo galimybę jis vertino skeptiškai: „Bet ar bus galima su dabartine Vyriausybe tartis ir susitarti? Tik ką pasirodė naujai Vyriausybei pagamintas projektas, kuriame norima, pervedus per Seimą, paimti į savo rankas metrikų vedimą ir įteisinti civilines jungtuves ir susivedusių lengvą išsiskyrimą, užtenka kad tik abi pusi sutartų ..."[98] Tačiau liko Kaune ir susitarė dėl rimto pokalbio gruodžio viduryje[99], kuris, atrodo, neįvyko.

1926 m. naktį iš gruodžio 16 į 17 d. kariuomenė perėmė valstybės kontrolę. Sąmokslininkų verčiamas prezidentas Grinius priėmė Sleževičiaus kabineto atsistatydinimą ir sudarė naują vyriausybę su Augustinu Voldemaru priešakyje iš tautininkų, krikščionių demokratų ir ūkininkų sąjungos narių. Kairiesiems nedalyvaujant gruodžio 19 d. Seimas priėmė Griniaus atsistatydinimą ir prezidentu paskyrė Antaną Smetoną. Ir prezidentas, ir premjeras Voldemaras, tapęs taip pat užsienio reikalų ministru, priklausė tautininkų partijai. Sąmokslas praėjo be kraujo praliejimo. Tai buvo faktinė parlamentinės epochos Lietuvos Respublikoje pabaiga[100].

Viena iš sąmokslo priežasčių buvo, be abejo, kairuoliškosios vyriausybės politika, siekianti eliminuoti religiją iš viešojo gyvenimo visuomenėje, kurios dauguma buvo katalikai. Lietuvos vyskupai spalio 8 d. prašė prezidentą Grinių sustabdyti karą su Bažnyčia, kuris, kaip sakė, atneš didelę žalą Bažnyčiai, tautai ir valstybei. Jų balsas nebuvo išgirstas. Turėjo gintis, atsakomybę už pasekmes uždėdami vyriausybei[101].

Arkiv. Matulaitis neturėjo dėl ko gailėtis nuverstos vyriausybės, tačiau ir numatė daug atsirasiančių sunkumų santykiaujant su naująja valdžia. Apie tautininkus, netrukus užgrobsiančius visą valdžią, pasakė: „Tie žmonės paprastai tautą ir valstybę laiko matu ir aukščiausiu visų dalykų tikslu bei nori viską pajungti valstybei. Kalbama, kad kai kurie iš jų priklauso

---

[97] ASCAPC, Paesi Baltici, 7, prot. 2760/26.
[98] LL, p. 522, 1926.11.22 laiškas K. Rėklaičiui.
[99] LL, p. 526, 1926.12.13 laiškas K. Rėklaičiui.
[100] P. Łossowski, *Kraje* ..., cit. v., p. 113–114.
[101] AGM, Acta GM, Acta Visitatoris, nr. 149, 1926.10.08 memorialas prezidentui Griniui.

masonams. Jie tikrai nekenks Bažnyčiai, tačiau, nustatant gerus Bažnyčios ir valstybės santykius, taip pat tvarkant bažnytinius reikalus, manau, kad bus daromos kliūtys"[102].

Jau gruodžio 20 d. arkiv. Matulaitis aplankė prezidentą Smetoną. Prezidentas išreiškė norą, kad susiklostytų geri santykiai su Bažnyčia. Kitą dieną užmezgė ryšius su ministrais. Stengėsi palenkti valdžią atnaujinti santykius su Apaštalų Sostu ir sudaryti konkordatą[103].

Gruodžio 28 d. susitiko su prezidentu Smetona ilgesnio pokalbio. Prezidentas sutiko, kad arkiv. Matulaitis prisiimtų pareigą parengti konkordato projektą, net jį to prašė, įspėdamas, kad Vizitatorius per daug neforsuotų Bažnyčios laisvių grąžinimo, o kita vertus, turėtų galvoje ir valstybės gerovę. Be kita ko, išreiškė norą, kad svetimšaliai dvasininkai, ypač vienuoliai, negalėtų apsigyventi Lietuvoje be valdžios sutikimo[104].

Arkiv. Matulaitis nedelsdamas ėmėsi darbo. Susipažino su dviejų ankstesnių konkordato rengimo komisijų pradiniais darbais[105]. Išstudijavo visus naujesnius ir daugelį senesnių konkordatų. Atsižvelgė ir į Lietuvos valstybės konstituciją. Remdamasis tais duomenimis, parengė projektą lietuvių ir italų kalbomis, ir čia jam padėjo prelatas Faidutis. Viską aptarė su arkiv. Skvirecku, kuris gerai žinojo Lietuvos įstatymus ir papročius. Savo pagalbą žadėjo ir premjeras Voldemaras, bet jam pritrūko laiko.

Parengtą projektą 1927 m. sausio 10 d. jis įteikė premjerui, sakydamas, kad nėra įgaliotas sudaryti konkordato, o atliktų darbų tikslas – pateikti medžiagą Apaštalų Sostui[106].

Po savaitės sužinojo, kad ministrų kabinetas yra taip jam nepalankiai nusistatęs, jog dėl to nenori sudaryti konkordato. Atrodė, kad visas darbas nueis perniek. Nedelsdamas laišku kreipėsi į prezidentą Smetoną, kuris juk prašė parengti projektą. Jis rašė: „Jeigu tat iš tiesų mano asmuo, visai to nenorėdamas, tampa Apaštalų Sosto ir Lietuvos taikos kliūtimi, tai aš esmi

[102] *Litterae*, p. 395–396, 1926.10.21 laiškas Gaspariui.
[103] *Litterae*, p. 396.
[104] Ten pat, p. 397–398.
[105] *Visitator*, p. 231.
[106] *Litterae*, p. 398, 1927.01.21 laiškas Gaspariui.

pasiruošęs pasišalinti arba derybas perleisti kitos tautos asmeniui"[107].

Laiško vaisiai buvo nepaprasti. Dar tą pačią sausio 18 dieną jį aplankė premjeras Voldemaras. Per dvi valandas trukusį pokalbį buvo aptarti svarbiausi Bažnyčią ir valstybę dominantys klausimai. Pirmiausia premjeras pranešė, kad vyriausybė jau nusprendė atnaujinti oficialius santykius su Apaštalų Sostu. Iki atsiras tinkamas kandidatas, Lietuvai Vatikane atstovaus *chargè d'affaires*. Jau išduotas atitinkamas dokumentas prelatui Faidučiui, pripažįstantis apaštalinę delegatūrą ir jos auditorių. Be to, premjeras pažadėjo nusiųsti laišką Valstybės sekretoriatui su atsiprašymu už ankstesniosios valdžios elgesį[108]. Taigi oficialūs santykiai su Vatikanu buvo atnaujinti.

Paskui buvo aptariami konkordato klausimai. Vizitatoriaus pasitenkinimui, pagrindu buvo paimtas jo tekstas. Tarp kita ko, premjeras priekaištavo, kad projekte Lietuva nepakankamai ginama nuo svetimšalių dvasininkų, ir baiminosi lenkų bei vokiečių antplūdžio. Jam nepatiko ir tai, kas buvo parašyta apie katalikiškas mokyklas. Daug laiko skyrė „Vilniaus klausimui" ir vyskupijų pavadinimams. Vizitatorius daug šių klausimų išaiškino arba nurodė kompromisų galimybę. Paprašė premjerą, kad savo pastabas išdėstytų raštu, ir susitarė susitikti ateinančią savaitę, tačiau šis susitikimas jau nebeįvyko[109].

Ataskaitoje kardinolui Gaspariui, prie kurios pridėjo konkordato projektą, išvardijo klausimus, kuriuos reikėjo aptarti su valdžia: atlyginimų už pastarąjį pusmetį atsisakymas, valdžios perimtų bažnytinių pastatų grąžinimas, galimybė eiti vyresniųjų pareigas svetimšaliams vienuoliams, dabar esantiems Lietuvoje ir pan.[110]

Sausio 15–16 d. posėdžiavo Vyskupų Konferencija. Vizitatorius pristatė konkordato projektą. Nieko esminio nebuvo pakeista. Buvo tariamasi dėl religinio gyvenimo organizavimo naujomis sąlygomis: tai Katalikų Akcijos italų pavyzdžiu įvedimas, katalikiškų mokyklų ir organizacijų kūrimas.

---

[107] LL, p. 544, 1927.01.18 laiškas A. Smetonai.
[108] *Litterae*, p. 399, 1927.01.21 laiškas Gaspariui.
[109] Ten pat, p. 399–400.
[110] Ten pat, p. 400–401; konkordato projektas italų kalba: p. 452–463.

Apie visa tai rašydamas kardinolui Gaspariui, Vizitatorius laišką baigė žodžiais, kurie yra paskutiniai popieriuje užfiksuoti jo žodžiai: „Jei tik reikalai Lietuvoje atrodo taip, kaip juos aprašiau, manau, kad mano misiją Lietuvoje galima laikyti baigta. Yra vilties, kad netrukus galėsiu grįžti į Amžinąjį Miestą"[111]. Tai jau buvo dangiškoji Jeruzalė.

Konkordato darbai tęsėsi ir pasuko oficialiu keliu. Iš Lietuvos vyriausybės pusės juos vedė Augustinas Voldemaras, o iš Apaštalų Sosto – Pjetras Gasparis. Konkordatas buvo pasirašytas 1927 m. rugsėjo 27 d., ratifikaciniais dokumentais pasikeista 1927 m. gruodžio 10 d., ir nuo to momento jis įsigaliojo[112].

Stebėtojai atkreipia dėmesį, kad jo pavyzdys buvo Lenkijos konkordatas ir buvo išimtinai naudingas Bažnyčiai; priklausomai nuo pasaulėžiūros, vieni tai laiko trūkumu, o kiti – pranašumu[113].

Kun. Steponas Matulis, palyginęs arkiv. Matulaičio projektą su pasirašytojo konkordato tekstu, daro išvadą: „Iš tikrųjų daugiau nei pusė, kas įrašyta konkordate, buvo suredaguota Apaštalinio Vizitatoriaus Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus projekte. Tačiau tai, kuo Lietuvos konkordatas bažnytiniais klausimais yra viršesnis už kitus, buvo paimta iš projekto. To negalima paaiškinti aklu atsitiktinumu. Todėl įsitikinę tvirtiname, kad tai tik arkiv. Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus nuopelnas – ir kad konkordatas buvo taip greitai sudarytas, ir kad jo toks turinys."[114]

---

[111] Ten pat, p. 402.

[112] Originalus tekstas prancūzų kalba: AAS, 1927, nr. 19, p. 425–433; vertimas į lenkų kalbą: T. Włodarczyk, *Konkordaty. Zarys historii ze szczgólnym uwzględnieniem XX wieku*, Warszawa 1974, p. 437–441 – Diplomatas Stasys Antanas Bačkis 1943 m. Paryžiaus universitete apgynė daktaro disertaciją „Lietuvos ir šventojo Sosto konkordatas". Lietuviškai disertaciją išleido LKMA 2007 m. Konkordato tekstą žr. knygos 259–266. *(Red. past.)*

[113] T. Vlodarčikas vertina kritiškai, cit. v., p. 213–219, tačiau jį labai giria, be kitų, ir būsimasis kardinolas Alfredas Otavianis, *Concordatum Lithuanicum*, in: „Apollinaris" 1928, p. 53, cit. pagal *Visitator*, p. 236.

[114] *Visitator*, p. 243.

3.

MIRTIS IR POMIRTINĖ ŠLOVĖ

Baigdamas konkordato projekto darbus ir rašydamas ataskaitą valstybės sekretoriui Gaspariui, Vizitatorius paskutines dvi dienas jautė pilvo skausmus, kuriuos malšino naminiais būdais. Sausio 21 d. naktį pasijuto labai blogai ir iškvietė gydytoją. Dėl nuo perversmo meto saistančios karinės padėties gydytojas atvyko tik kitos dienos trečią valandą ir nustatė ūmų apendikso uždegimą, reikalaujantį skubios operacijos. Ses. Marija Pecyna Arkivyskupo ligą aiškina dideliu nervų įtempimu pastaruoju metu[1]. Ligonis 8 val. neštuvais buvo nuneštas į netoli esančią profesoriaus Aleksandro Hagentorno kliniką, Miško g-vė 17. Operacija prasidėjo 11.30 val. Apendiksas trūko, pūliai išsiliejo, o anuometinėmis medicinos priemonėmis tai buvo labai pavojinga. Pirmąsias tris dienas Ligonis jautėsi gerai. Sausio 26 d. pakilo temperatūra. Kasdien priimdavo šv. Komuniją, o tą dieną paprašė Viatiko[2]. Dar rytą slaugytojai sakė turįs daug darbų atlikti, o vakare tarė: „Bus gana, keliausiu į amžinybę".

Kritiškąją naktį su Ligoniu buvo marijonas kun. Ignas Česaitis, kuris mums paliko paskutinių jo gyvenimo valandų aprašymą. Pirmą valandą nakties jis atsiklaupė prie Ligonio lovos ir paprašė palaiminimo Marijonų vienuolijai. „Jis deda ranką

---

[1] M.B.Pecyna, *Pedagogika ludzi wynesionych na ołtarze*, Wrocław 2004, p. 123: „Medicinos psichologijoje žinomas reiškinys, kai į stiprų stresinį impulsą, kuris pasireiškia savotišku imuninės sistemos kompleksu, žmogaus organizmas atsako stipriu kokio nors vidaus organo uždegimu. Ir kaip tik taip atsitiko".

[2] B. Załuski, *Ostatnie dni*, in: „Wspomnienia", p. 345–346.

man ant galvos, myluoja mane kaip motina savo kūdikį, ir darydamas kryžiaus ženklą ant mano kaktos pakartotinai sako: *Rikiuokitės ir pasišvęskite! Rikiuokitės ir pasišvęskite!* Čia pakelia ranką ir laimina. Nuleidžia ją vėl ant mano galvos, kelis kartus švelniai užgauna veidą, lyg tvirtindamas palaiminimą teikiamą Vienuolijai".

Netrukus kun. Česaitis paklausė Arkivyskupą, gal suteikti jam Ligonių sakramentą. „Gerai. Šįryt priėmiau Viatiką. Duok patepimą". Patepė jį šventais aliejais ir suteikė „pilnuosius atlaidus mirties valandoje". [...] Netrukus jis, girdžiu, kalba psalmės (nesuvokiu kokios) žodžius, paskui, „kaip vyskupas, rankas sudėjęs, paskui jas pusračiu atskyręs, laimina".

Jau būdamas nepilnos sąmonės, panoro atlikti tiek daug kartų per gyvenimą darytą patarnavimą. „Ekscelencija, pažiūrėjęs į jį slaugančią sesutę, klausia: „Kuo vardu?" „Juozapa" – atsako slaugytoja. „Klaupkis ir kalbėk su manimi". Slaugytoja atsiklaupia, ir Ekscelencija uždėjęs ant jos galvos ranką pradeda kalbėti: „Aš, Juozapa, Viešpaties tarnaitė, į Aukščiausiojo rankas sudedu tris paprastuosius įžadus neribotam laikui"".

Kun. Česaitis antrą valandą telefonu pranešė kun. Būčiui apie kritinę Ligonio būklę. Marijonai susirinko koplyčioje ir kalbėjo maldas už mirštančiuosius[3].

„Pusiau ketvirtą valandą Ligonis visiškai ramus. Alsavimas labai lėtas". Visi susirinkusieji – gydytojas, trys slaugytojos ir kunigas, suprato, jog tai agonija. „Rožančiaus visą naktį iš rankų nepaleidęs, dabar pradedu kalbėti mirštančiojo maldas", – rašo kun. Česaitis. „Suklaupiame. Maldos ir ašaros palydėjo Arkivyskupo sielą į Aukščiausiojo prieglobstį. Arkivyskupas mirė 3 val. 45 min. ryto – ramiai su šypsena užgeso"[4]. Tai buvo ketvirtadienis, 1927 m. sausio 27 d.

Laidotuvių iškilmės truko tris dienas. Mirties dienos vakarą kūnas buvo perneštas iš klinikos į marijonų Šv. Gertrūdos bažnyčią. Kauno varpams skambant, procesijai vadovavo prelatas Luidžis Faidutis. Kitą dieną buvo aukojamos šv. Mišios už

---

[3] Ten pat, p. 346. (AJM, *Paskutinės valandos*, 50–51 p.).
[4] I. Česaitis, *Ostatnie godziny*, in: „Wspomnienia", p. 342–344 (AJM, *Paskutinės valandos*, p. 51–52).

Mirusįjį, kuriose dalyvavo prezidentas ir vyriausybės nariai. Visą dieną prie atviro karsto meldėsi tikinčiųjų minios. Vakare nepaprastai iškilminga, arkiv. Karevičiaus vadovaujama procesija kūnas buvo perneštas į Kauno katedrą baziliką. Kauno bažnyčiose, kaip ir pačioje katedroje, kitos dienos rytą buvo laikomos gedulinės pamaldos. Pagrindines šv. Mišias 10.30 val. celebravo Kauno arkivyskupas Juozapas Skvireckas. Pamokslą pasakė Mirusiojo mokinys vysk. Mečislovas Reinys. Giedojo operos choras ir seminarijos klierikai. Erdvioje presbiterijoje, šalia artimųjų, vietas užėmė aukščiausieji valdžios pareigūnai ir visuomenės veikėjai bei diplomatų korpusas. Maldoms prie karsto vadovavo kiti Lietuvos vyskupai. Paskui karstas nuneštas į kriptą po katedros presbiterija ir pastatytas šalia paskutinių trijų Žemaičių vyskupų karstų. Prieš atsisveikinant kalbas pasakė prezidentas Antanas Smetona ir septyni įvairių organizacijų atstovai. Buvęs prezidentas ir tuometinis Seimo pirmininkas Aleksandras Stulginskis kalbėjo: arkivysk. Matulaitis, „tikras Dievo pasiuntinys ir meilės apaštalas, visiems buvo artimas, visiems savas: vargšui ir turtingam, mokytam ir prasčiokui, pilnam vilčių jaunuoliui ir į savo dienų pabaigą einančiam seneliui"[5].

Tarp marijonams atsiųstų užuojautos raštų valstybės sekretoriaus kardinolo Gaspario telegramoje buvo kalbama apie skausmą, netekus arkivysk. Matulaičio, „taip labai nusipelniusio Bažnyčiai savo pavyzdingomis dorybėmis, darbštumu, visišku atsidavimu Šventajam Tėvui"[6].

Prelatas Faidutis rašo: „Kauno dienraščiai, nesvarbu, kokiai partijai jie priklausytų, išspausdino ilgus straipsnius, skirtus arkivysk. Matulaičiui atminti, ir sutartinai pripažino jo asmenines dorybes bei didelius nuopelnus"[7]. Net žydų bendruomenė skyrė jam ilgus straipsnius. Viename iš jų, priminus pavyzdingą Mirusiojo elgesį su žydais, baigiant rašoma: „Jo laidotuvių pamaldas laiko tie, kurie buvo jam artimi, bet ir mes norime

---

[5] *Seimo pirmininko A. Stulginskio kalba, pasakyta laidojant a. a. arkiv. Jurgį*, in: „Rytas", nr. 24, 1927.

[6] AGM, Acta GM, Personalia, *Obitus-condolentiae*, nr. 1.

[7] [L. Faidutti], *Dopo la morte di Mons. Matulewicz*, in: „L'Osservatore Romano", 11 II 1927, nr. 34.

prie jo karsto pasakyti kelis gerus žodžius. O, kad katalikų dvasininkai daugiau iš jo mokytųsi ir eitų jo pėdomis"[8].

Per 13 mėnesių arkivysk. Matulaitis atliko nepaprastai svarbių dalykų savo tėvynės Bažnyčiai: grąžino pasitikėjimą popiežiumi; sutvarkė bažnytinius reikalus, svarbiausia, parengė naujos bažnytinės provincijos pagal atgimusios valstybės sienas projektą, o ją įkūrus, Apaštalų Sosto įgaliotas, jį įgyvendino; labai daug prisidėjo prie sustabdytų Lietuvos vyriausybės santykių su Vatikanu atkūrimo, net parengė projektą konkordato, kuris netrukus buvo sudarytas. Vienas iš artimiausių Vizitatoriaus bendradarbių prelatas Luidžis Faidutis rašė: „Visiems, net labiausiai sukiršintiesiems, rodydavo su meile ir kartu su pagarba Evangelijos laisvei taikos ir sėkmės savo tėvynei kelią Bažnyčios ir valstybės darnoje"[9]. Arkivyskupas Juozapas Skvireckas laiške tikintiesiems, prisimindamas arkiv. Matulaičio darbus, sakė: „Šis darbas šiuo metu yra beveik baigtas, ir Apaštalinio Vizitatoriaus mirtis liks tarsi amžinas antspaudas ant sutvarkyto reikalo dokumento"[10]. Vysk. Pranciškus Petras Būčys po kurio laiko pareiškė, kad arkivysk. Jurgis Matulaitis buvo įžymiausia XX a. Lietuvos religinio gyvenimo figūra[11].

1910 m. pradėdamas savo *Dvasinį dienoraštį*, kun. Matulaitis įrašė: „Mano obalsis tebūna: Visame kame Dievo ieškoti, visą ką dėl didesnės Dievo garbės daryti, į viską Dievo dvasią įnešti ir viską ja perimti. Dievas ir Jo garbė tegu būna viduriu mano gyvenimo, ašimi, apie kurią suktųsi visos mano mintys, jausmai, norai ir darbai"[12]. Kad ištvertų tame kelyje, 1911 m., kaip pats rašo: „Tenai prie šv. Apaštalo grabo padariau prisieką, kad iš visų jėgų stengsiuosi, darydamas kas galima, kad nei aš pats, nei mūs Kongregacijos nariai, nei pati Kongregacija netarnautų jokiems pašaliniams tikslams (ar tai tautiškiems, ar politiškiems, ar kitokiems), bet vien tik Dievui, Bažnyčiai ir dūšių išganymui, pasinaudojant visais kitais prigimtiniais ir antprigimtiniais daik-

[8] *Parę słów*, „Dy Idisze Sztime" 1927, in: „Wspomnienia", p. 359.
[9] [L. Faidutti], *Dopo la morte* ..., cit. v.
[10] AGM, Acta GM, Personalia, Negrologi, nr. 5.
[11] *Ricordi di [...] P. Būčys*, in: Summarium super virtutibus, p. 68, in: Positio super virtutibus ..., cit. v.
[12] *Dd*, p. 36 (*Užrašai*, p. 3).

tais kaip įrankiais pasiekti aukščiausiam tikslui, būtent Dievo garbei padauginti"[13].

Dienoraščio puslapiuose – daug asmeninių atsidavimo Dievui aktų. 1911 m. sausio 11 d. jis meldėsi: „Bučiuoju Tavo Apvaizdos ranką, pilnai ir visiškai atsiduodu Tau, Viešpatie, mane vesti. Dangiškasis Tėve, daryk su manim kaip tinkamas. [...] Norėčiau iki paskutiniam savo kraujo lašeliui paaukoti už Tave, viską atiduoti, visko išsižadėti – ir gyvenimo, ir visko, kad tik Tavo garbė augtų ir Tavo Bažnyčia tarptų ir kiltų. Pats rodyk, kas man daryti"[14]. Toks autentiškas pasitikėjimo Dievu aktas, kardinolo Hanso Baltazaro nuomone, reikalauja žmogaus aukos ir yra tikėjimo, vilties ir meilės išraiška. Jis yra krikščioniškosios egzistencijos pamatas. Dievas tokį atsidavimą priima ir veda savo tarną į savo vynuogyną – Bažnyčią[15].

Bažnyčios slėpinį kun. Matulaitis išgyveno nepaprastai emocionaliai. Savo *Dvasinio dienoraščio* puslapiuose kreipdavosi į ją himno žodžiais: „Šv. Katalikų Bažnyčia, tikroji Kristaus karalija ant žemės, karščiausiai mano numylėtoji! Jei tave užmirščiau, tegul būna užmiršta mano dešinioji, tegul mano liežuvis pridžiūsta prie gomurio, jei aš tavęs neatsiminčiau, jei aš tavęs nelaikyčiau, mano mieliausioji Motina, už visų didžiausią savo linksmybę! *Si oblitus fuero tui Jerusalem, oblivioni detur dextera mea. Adhaereat lingua mea faucibus meis si non meminero tui, si non proposuero Jerusalem in principio laetitiae meae! (Jei užmiršiu tave, Jeruzale, tebūna užmiršta mano dešinė! Teprilimpa liežuvis prie mano gomurio, jei aš neminėsiu tavęs, jei nelaikysiu Jeruzalės savo džiaugsmo pradžia).* – Tasai šauksmas tebūnie nuolatiniu mano širdies šauksmu"[16]. Meldėsi: „Jei valia prašyti, tai duok, Viešpatie, kad būčiau Tavo Bažnyčioje nelyginant mazgotė, puodkelė, kuria viską valo, o suvartoję meta šalin kur į tamsiausią ir bjauriausią kampą, tegul ir aš taip tapčiau suvartotas ir sunaudotas, kad tik Tavo Bažnyčioje būtų nors koks kampelis geriau išvalytas, kad

[13] Ten pat, p. 143 (*Užrašai*, p. 89).
[14] Ten pat, p. 71 (*Užrašai*, p. 32–33).
[15] H. von Balthasar, *Kim jest chrześcijanin?*, Kraków 1999, p. 53, 60–61, 99.
[16] *Dd*, p. 54 (*Užrašai*, p. 18. – Ps 136 (137), 5–6.)

tik Tavo Name būt šiek tiek švariau ir skaisčiau. Tegul paskui mane numeta kur, kaip tą mazgotę suterštą sunešiotą"[17].

Bažnyčia kun. Matulaičiui buvo ne abstrakti sąvoka, bet konkreti realybė, kuriai vadovauja popiežius. Popiežiuje jis matė Jėzaus Kristaus vietininką ir šv. Petro įpėdinį, turintį visišką valdžią ir neklystamumo privilegiją. Rašė, kad per popiežių Kristus mus valdo, moko ir veda į išganymą[18].

Savo gyvenimą jis atidavė Bažnyčios dispozicijon, sistemingai studijavo *Acta Apostolicae Sedis*. Kiekvienam Vilniaus vyskupijos kunigui užsakė planuojamą spaudinį, kuris turėjo versti popiežiaus ir kitus Apaštalų Sosto raštus (neįgyvendintą dabartinio *L'Osservatore Romano* atitikmenį). Norėjo, kad atrinkti jauni kunigai ir kandidatai į misionierius mokytųsi popiežiniuose universitetuose. Troško ypatingai susieti Marijonų vienuoliją su Apaštalų Sostu[19].

Iš pagarbos popiežiui jis gerbė ir Romos Kuriją, Apaštalų Sosto atstovus, vyskupus. Savo vienuolius skatino duoti save „išnaudoti", imantis ir tokių darbo vietų, kur galima tikėtis didesnės Dievo garbės, kurių tačiau niekas nenori[20].

Kun. Matulaitis jautė, kad svarbiausias jo pašaukimas Bažnyčioje – plėsti vienuolinį gyvenimą. Popiežiai pasiuntė jį į sunkius postus: Vilniaus vyskupu ir apaštaliniu vizitatoriumi Lietuvos Respublikoje.

Beveik per visą savo kunigo gyvenimą jis vadovaudavo rekolekcijoms ir skaitydavo konferencijas vienuoliams, klierikams, kunigams. Daugeliui jų buvo ir dvasios vadovas[21]. Iš svarbiausių jo šaltinių norėčiau atkreipti dėmesį į šv. Pauliaus laiškus. Žodžiai iš *Laiško romiečiams*: „Nesiduok pikto nugalimas, bet nugalėk pikta gerumu" (Rom 12, 21) ir *Laiško korintiečiams*: „Visiems

---

[17] Ten pat, p. 72 (*Užrašai*, p. 33).

[18] Pw, p. 177–182.

[19] *Konstytucje Zgromadzenia Księży Marijanów pod wezwaniem Niepokalanego poczęcia Najświętszej Marji Panny*, druk: Kraków 1933, § 5. Plg. *Marijonų vienuolijos ir Vargdienių seserų vienuolijos vedamoji mintis ir dvasia*, in: „Palaimintojo Jurgio Matulaičio dvasios sklaida", Kaunas 2003, p. 321, § 22.

[20] Pw, p. 229.

[21] E. Matulewicz, *Świętość chrześcijanina według błogosławionego Jerzego Matulewicza*, Warszawa-Lublin, p. 279–280.

tapau viskuo, kad vienaip ar kitaip bent kai kuriuos išgelbėčiau" (1 Kor 9, 22) tapo jo gyvenimo ir mokymo programa.

Kitas kun. Matulaičio apaštalavimo bruožas buvo rūpestis „mažiausiaisiais". Pirmaisiais jo kunigystės metais tai buvo ypač darbininkai. Paskui daug pastangų įdėjo į vaikų globos reikalą, ypač karo nuskriaustųjų ir Varšuvoje, ir Vilniuje, nepriklausomai nuo jų tautybės. To rūpesčio įkvėpimą reikia įžvelgti pačioje krikščionybės religijoje – meilės religijoje ir sunkioje kun. Jurgio vaikystėje.

Arkivysk. Matulaitis gyveno stačiatikių aplinkoje. Vienybės su jais atkūrimą jis laikė „svarbiu" ir „šventu" reikalu. Šiai tematikai skyrė savo doktorato disertaciją. Darbui tarp jų siuntė savo kunigus ir vienuolijas. Apaštalų Sostas jį rengė tapti Vakaruose gyvenančių Rytų apeigų katalikų ordinaru.

Vykdydamas savo pagrindines pareigas, kun. Matulaitis dažnai susidurdavo su bandymu panaudoti religiją ir Bažnyčią politiniams bei tautiniams tikslams pasiekti. Iš visų jėgų, kiek įmanydamas jis gynėsi nuo tų pagundų. Tai reikalavo didelės išminties ir drąsos. Jo atrama buvo Pijus XI, priešinęsis tam, kad valstybės darytų įtaką Bažnyčios reikalams. Savo gyvenimu, didelių aukų kaina, jis paliudijo, kad Bažnyčia yra šventa ir visuotinė.

Jėgų kovai jis rasdavo maldoje. Elzbieta Matulevič, o sekdamas ja ir profesorius kun. Stanislavas Urbanskis, dėstydami dvasingumo istoriją, laiko jį mistiku[22], ypač intensyviai išgyvenusiu Kryžiaus slėpinį ir Švč. Mergelės Marijos nekaltojo prasidėjimo dogmą[23].

Trumpiausią, bet kartu labai gilią arkivysk. Matulaičio dvasinio gyvenimo sintezę mums paliko vidinio gyvenimo žinovas ir pats šventas žmogus, tėvas Jacekas Voroneckis: „Prisimenu įvairius momentus, kuriuose – pradedant kartu išgyventais metais Fribūre – Apvaizda mus suvesdavo draugėn. Visada stebėjausi

---

[22] S. Urbański, ten pat, p. 9. Apie visą vidinį Palaimintojo gyvenimą rašė kun. Witold Nieciecki, *W poszukiwaniu mariańskiej drogi*, Licheń 2004, ir atskirai skyrė jam straipsnį *Duchowość Sługi Bożego arcybiskupa Jerzego Matulewicza*, ten pat, p. 179–198.

[23] *Dd*, p. 72–73 (*Užrašai*, p. 34); plačiau apie jo Švč. Motinos garbinimą rašė kun. Giovanni Bukowicz, *Maria nella vita del beato Giorgio Matulewicz (1871–1927)*, in: „De cultu mariano saeculis XIX–XX [...]", vol. IV, Romae 1991, p. 143–154.

iš jo akių trykštančia dvasios ramybe, atsispindinčia visoje asmenybėje. Jis buvo nepaprastai harmoningas žmogus, jį puošė gyvenimo išmintis, nuoširdi meilė, gerumas ir palankumas visiems. Galėjai justi, kad jo siela buvo neatsiejamai suvienyta su Kristumi. Viską matavo Kristaus saiku ir jėgų gyvenimo kovai ieškojo prie Jo kojų. Apie savo darbą kalbėdavo labai ramiai, kilniai pasiteisindamas. Savo priešininkų nekaltino. Sąžinė tikriausiai jam sakė: „Kovojai gerą kovą". Visi jo karštai mylimi draugai gręšis ten, kur ilsisi jo žemiškieji palaikai. Atmintis apie jį liks daugelio širdyse, kurios jį laimins"[24]. O man asmeniškai jo gyvenimas yra Viešpaties Dievo buvimo įrodymas.

Ypatingą vertę kanonizacijos procesui turi Pijaus XI liudijimas, kuris jį gerai pažinojo nuo jo paskyrimo Vilniaus vyskupu laikų, dalyvavo sunkiame jo ganytojavime ir išsiuntė į atsakingą diplomatinį postą bei stebėjo jo darbus. Oficialiame 1928 m. birželio 24 d. laiške jis kelia jį pavyzdžiu Lietuvos vyskupams, kunigams ir liaudžiai: „Negalime susilaikyti nepriminę to nuostabaus arkivyskupo Jurgio Matulevičiaus, kuris, vykdydamas mūsų pavedimus ir energingai darbuodamasis, tiesė kelius šiam religijos reikalų atnaujinimui; [...] jo pavyzdys aiškiai rodo, kiek iš tikrųjų daug gali nuveikti dviguba – Dievo ir tėvynės – meilė"[25].

Tų pačių metų rudenį privačioje audiencijoje kun. Kazimierui Bronikovskiui apie arkivysk. Matulaitį pasakė: „Iš tikrųjų nuostabi siela. Nieko man neatsakė, ko jį prašiau, o buvo tai sunkūs reikalai"[26].

1934 m. marijonai šventė savo atnaujinimo 25-metį. Ta proga popiežius juos priėmė specialioje audiencijoje. Šio susitikimo dalyvis kun. Janas Sobčikas rašo: „Maloningosios Dievo Apvaizdos patvarkymu 1934 m. liepos 16 d. turėjau laimės dalyvauti privačioje Šventojo Tėvo Pijaus XI audiencijoje mūsų vienuolijos nariams, kurioje mūsų generolas t. A. Cikoto vienuolijos vardu Jo Šventenybei padovanojo Atnaujintojo t. Jurgio Matulevičiaus portretą. Šventasis Tėvas, pasveikinęs mus visus, sustojo prie

---

[24] J. Woroniecki, *Kapłan Chrystusowy*, in: „Wspomnienia", p. 369.
[25] AAS, 1928, p. 255; *Odnowiciel*, p. 10 (prierašas).
[26] K. Bronikowski, *Szczegóły* ..., cit. v., in: „Wspomnienia", p. 92.

dovanoto portreto ir pasakė: „*Gratum donum quia gratissima persona*" [*Miela dovana, nes labai mielas asmuo. – lot.*]. Ir po akimirkos susimąstymo: „Vir vere sanctus" [*Tikrai šventas žmogus. – lot.*]"[27]. Tuos žodžius kai kas aiškino kaip kanonizacijos pranašystę.

Marijonai taip pat gyvai domėjosi savo Atnaujintoju. Marijampolėje 1933 m. buvo išleistas pirmas išsamus veikalas, kuriame buvo aptarti svarbiausi jo gyvenimo etapai, įdėta daug atsiminimų, atsižvelgta į įvairių tautų žmonių liudijimus bei cituojamos parinktos vietos iš dienoraščio, kalbų ir laiškų[28].

Susidomėta ir Atnaujintojo kapu. Kauno katedros kriptą 1931 ir 1934 m. per potvynį buvo užlieję Nemuno vandenys[29]. Be to, sunku buvo prieiti prie kapo. Kilo sumanymas per 25-tąsias Marijonų vienuolijos atgaivinimo metines perkelti kūną į Marijampolės bažnyčią, su kuria Mirusysis buvo susijęs Krikštu, mokymusi ir darbu. Tai įvyko 1934 m. spalio 24 d., ir buvo „antrosios laidotuvės", kuriose dalyvavo Lietuvos vyskupai, Kauno nunciatūros darbuotojai, aukščiausios valdžios atstovai su prezidentu Smetona priešakyje. Iš Lenkijos šiose iškilmėse dalyvavo Mirusiojo bičiulis vysk. Henrikas Pšezdzeckis ir provincijolas Vladislavas Mročekas MIC.

Procesijai į geležinkelio stotį vadovavo arkivysk. Skvireckas. 17.15 val. išvyko traukinys. Mirusįjį palydėjo daug Kauno gyventojų. Po dviejų valandų Marijampolėje sutikti savo kraštiečio išėjo visas miestas bei kariuomenė su orkestru ir per 80 kunigų. Laidotuvių eisenai su žvakėmis vadovavo vysk. Justinas Staugaitis. Bažnyčioje buvo atlaikyti gedulinai mišparai. Pamokslą pasakė vysk. Petras Būčys. Kitą dieną pontifikalines šv. Mišias aukojo vietos ordinaras vysk. Antanas Karosas, o vysk. Staugaitis pasakė pamokslą. Paskui karstas su kūnu buvo įdėtas į specialiai pagamintą sarkofagą Švč. Jėzaus Širdies koplyčioje[30]. Nuo to

[27] J. Sobczyk, *W dziesiątą rocznicę*, in: „Wspomnienia", p. 370; šio įvykio datą patikslinau, remdamasis kun. S. Matulio liudijimu (*Summarium* ..., p. 218, in: Positio super virtutibus ..., cit. v.).

[28] *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius*, kolektyvinis veikalas, red. K. Čibiras, Marijampolė 1933, 310 puslapių.

[29] LCVA, 1674, 2, t. 4, k. 7, *Actus translationis cadaveris Georgii Matulewicz*...

[30] LCVA, 1674, 2, t. 4, k. 13, *Translatio cadaveris Georgii Matulewicz*, 25 X 1934; [bp Henryk Przeździecki], *Przeniesienie zwłok ś.p. Arcybiskupa Jerzego Matulewicza z Kowna do Mariampola*, in: „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie" 1934, nr. 12, p. 306–308.

momento ši vieta tapo arkivysk. Matulaičio kulto vieta. Šioms iškilmėms marijonai išleido daug paveikslėlių su informacija apie arkivysk. Matulaičio gyvenimą kartu su malda dėl jo iškėlimo į altoriaus garbę[31].

Iškilmių dalyvis vysk. Pšezdzeckis rašo: „Spalio 24 ir 25 d. yra iškalbingiausi liudytojai, kad gausybė žmonių, nesvarbu kokia jų padėtis, užsiėmimas, besąlygiškai aukštai vertina arkivysk. Jurgį Matulevičių, ir ne tik vertina, bet ir gerbia mirusiojo arkiganytojo dorybes ir nuopelnus"[32].

Generalinė Marijonų vienuolijos kapitula, posėdžiavusi Romoje 1939 m. liepos 19–29 d., nutarė skirti postulatorių beatifikacijos procesui parengti[33].

Dėl Antrojo pasaulinio karo ir okupacijos metų beatifikacijos procesas galėjo prasidėti tik 1953 m. ir tęsėsi 34 metus. Pagal kanonų teisę jis turėjo vykti vyskupijoje, kur arkivysk. Matulaitis mirė, taigi Kaune. Dėl religinės laisvės Lietuvoje suvaržymo popiežius leido, kad procesas vyktų Romoje. Postulatoriumi buvo paskirtas kun. Kazimieras Rėklaitis. Jo pareiga buvo suorganizuoti darbus: pristatyti liudytojus, pasamdyti advokatą ir pateikti kandidato raštus. Procesas vyko dar pagal ankstesniuosius nuostatus. Pirmoji jo dalis – diecezinė, arba informacinė, dalis – tęsėsi iki 1967 m. Per tą laiką pasistengta gauti laiškų su prašymu beatifikuoti arkivysk. Matulaitį. Juos parašė 6 kardinolai (tarp jų Stefanas Višinskis), 74 arkivyskupai ir vyskupai (iš jų 23 iš Lenkijos kartu su Karoliu Voityla), 20 ordinų generalinių vyresniųjų ir 3 pasauliečių katalikų grupės[34].

Po šios pirmosios dalies arkivysk. Matulaičio beatifikacijos byla buvo pripažinta tinkama vesti toliau, ir 1967 m. vasario 9 d.

---

[31] *Arkiv. Jurgis Matulevičius MIC*, „Imprimatur" vysk. M. Reinio, 1934.10.02.

[32] [H. Przeździecki], *Przeniesienie zwłok* ..., cit. v., in: „Głos Podlaski" 1934, nr. 44, p. 438.

[33] AMPP, I A 4, Decreta Capituli, nr. 19.

[34] Visi aktai, vienas po kito spausdinti, be ištisinės numeracijos, buvo kartu įrištti bendru pavadinimu: Sacra Rituum Congregatione [...], *Romana seu Kaunen, beatificationis et canonizationis Servi Dei Georgii Matulewicz-Matulevičius seu Matulaitis [...]. Positio super causae introductione*, Roma 1966, 575 p.; J. Bukowicz, *Proces beatyfikacyjny bł. Jerzego Matulewicza*, in: „Kielecki Przegląd Diecezjalny", 1988, nr. 1, p. 33–41.

Paulius VI pasirašė dekretą dėl sutikimo perduoti ją apaštaliniam tribunolui[35].

Apaštalinis procesas vyko Romos Miesto Vikariate (1971–1972), Čikagoje (1971) ir Varšuvoje (1970–1972). Šiai proceso fazei vadovavo naujas postulatorius kun. Juozas Vaišnora. Abiejuose procesuose iš viso buvo 50 liudytojų: 24 lenkai, 19 lietuvių, 4 italai, 1 belgas, 1 baltgudis ir 1 latvis. Be to, buvo pateikta daug mirusių žmonių dokumentų ir liudijimų[36].

1981 m. spalio 27 d. įvyko įstatymo numatyta diskusija apie arkivyskupo Matulaičio dorybių herojiškumą. Joje dalyvavo šeši konsultoriai teologai ir Kanonizacijos kongregacijos Istorinės-hagiografinės tarnybos generalinis relatorius. Konsultorių užduotis buvo, remiantis surinktais liudijimais ir dokumentais, atsakyti į klausimą, ar Dievo Tarnas pasižymėjo dorybių herojiškumu. Į tą klausimą jie turėjo atsakyti nustatyta forma „taip" arba „ne", kartu pagrįsdami savo nuostatą. Visiškai konsultorių laisvei užtikrinti jų tekstai buvo spausdinami anonimiškai.

Vienas iš konsultorių pastebėjo, kad vienintelis rimtesnis proceso sunkumas buvo dorybių herojiškumas Vilniaus periodu: ar buvo teisingas visų savo vyskupijos tautinių grupių atžvilgiu? Išnagrinėjus šią problemą, buvo prieita išvada, kad nėra realios kliūties dorybių herojiškumui pripažinti[37].

Kitas konsultorius, prisiminęs Pijaus XI nuomonę apie arkivysk. Matulaitį (anksčiau cituotą), reziumavo: „Norėčiau baigti linkėjimu, kad popiežius lenkas galėtų sėkmingai užbaigti šią puikią Bylą ir pristatyti visos Bažnyčios garbinimui vieną iš jos ganytojų – tokį didingą ir tokios širdies"[38].

---

[35] Decretum. *Romana seu Kaunen. Beatificationis et canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...], super dubio An signanda sit Commissio introductionis Causae* [...], Romae 9.II.1967.

[36] Apaštalinio proceso aktai, vienas po kito spausdinti, be ištisinės numeracijos, buvo įrišti bendru pavadinimu: *Romana seu Kaunen. Beatificationis et canonizationis Servi Dei Georgi Matulaitis seu Matulewicz [...], Positio super virtutibus,* Roma 1980, 930 p.; J. Bukowicz, *Proces beatyfikacyjny bł. Jerzego Matulewicza,* „Kieliecki Przegląd Diecezjalny" 1988, nr. 1, p. 41–43.

[37] *Romana seu Kaunen, beatificationis et canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...], Relatio et vota Congressus peculiaris super virtutibus die 27 octobris an. 1981 habiti,* Roma 1981, p. 35–36.

[38] Ten pat, p. 13.

Visą plačią diskusiją apibendrino Istorinės-hagiografinės tarnybos vicerelatorius Džiovanis Papa šiais žodžiais: „Buvo tikras malonumas klausytis tokių įtaigių ir visais aspektais, kuriems Dievo Tarnas atstovavo, ištirtų pasisakymų; niekas neliko nepastebėta. Visi susitikimo dalyviai puikiai suprato turį reikalą su visapusiška ir nepaprasta asmenybe, su nenuilstančiu apaštalu ne tik tarp tautiečių Lietuvoje, bet ir kaimyninėje bei susijusioje Lenkijoje kartu su kitomis šio regiono tautinėmis mažumomis. Esant labai subtiliai, net kritinei politinei ir Bažnyčios padėčiai, Dievo Tarnas sugebėjo elgtis labai sumaniai ir taktingai pasalose ir pavojuose. O kad nuolat išeidavo švarus, reikia aiškinti jo pavyzdingu gyvenimu ir nuolatiniu žavesiu, kurį kėlė ypatingu būdu jo praktikuojamos dorybės. Jis buvo paties įkurtų vienuolijų bei daugelio krikščioniškosios visuomenės plėtrai prisiimtų iniciatyvų siela ir jėga.

Visų susitikimo dalyvių tartas „taip" dėl Vyskupo ir Įsteigėjo dorybių herojiškumo yra ne tik įtikinamas ir entuziastingas, bet eina link taško „ir daugiau", kad būtų pabrėžtas neįprastas Bylos didingumas ir jos naudingumas jo suvargintai tėvynei ir visai Bažnyčiai. Iškilusios kliūtys, ypač dėl dokumentų, buvo lengvai nugalėtos vaisingoje ir skaidrioje diskusijoje.

Todėl belieka palinkėti, kad vienu balsu ištartas „taip" kuo greičiau atvertų kelią į laimingą tikslą – dekretą dėl dorybių herojiškumo, „jei toks bus popiežiaus sprendimas""[39].

1982 m. gegužės 11 d. Jonas Paulius II kardinolų akivaizdoje iškilmingai paskelbė: „Visiškai aišku, kad Dievo Tarnas Jurgis Matulaitis-Matulevičius praktikavo teologines dorybes: tikėjimą, viltį ir meilę Dievui bei artimui, taip pat ir kardinaliąsias dorybes: išmintingumą, teisingumą, saikingumą ir narsumą bei jų antrines dorybes herojišku laipsniu"[40].

Beatifikacijai buvo reikalingas dar Dievo įsikišimo ženklas – stebuklas. Iš daugelio malonių, gautų arkivysk. Matulaičio užtarimu, arkivysk. Liudas Povilonis, apaštalinis Kauno ir Vilkaviškio administratorius, Lietuvos Vyskupų Konferencijos

[39] Ten pat, p. 53.

[40] *Decretum. Romana seu Kaunen, beatificationis et canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...], Super dubio An constat de virtutibus [...]*, Romae, 11.V.1982.

pirmininkas, 1985 m. pristatė venų išsiplėtimu sirgusios Panevėžio mokytojos Adelės Tamošiūnaitės pasveikimą. Dėl religijos laisvės suvaržymo Lietuvoje jis negalėjo pateikti pilnos medicininės dokumentacijos. Tačiau įvykis buvo priimtas, gydytojų bei teologų konsultantų ištirtas ir pripažintas nepaprastu, natūraliai neišaiškinamu. Ši nuomonė buvo patvirtinta kardinolų ir vyskupų posėdyje[41]. 1986 m. birželio 30 d. Jonas Paulius II susirinkusiems kardinolams iškilmingai paskelbė: „Patvirtinamas Dievo padarytas stebuklas Garbingojo Dievo Tarno Jurgio Matulaičio užtarimu – staigus, visiškas ir pastovus Adelės Tamošiūnaitės, sirgusios kairės kojos venų uždegimu, pasveikimas"[42].

Popiežius beatifikaciją sujungė su Lietuvos Krikšto šešių šimtų metų jubiliejumi. Negalėdamas atvykti į Lietuvą, nutarė surengti dideles bažnytines iškilmes Romoje.

Paskelbdamas iškilmes, jis išleido apaštalinį laišką Lietuvos vyskupams[43]. Jame nupiešė dvasinį arkivysk. Matulaičio paveikslą, pabrėždamas jo nuopelnus Bažnyčiai. Ganytojiškus laiškus paskelbė ir Lietuvos[44] bei Lenkijos[45] vyskupai.

Į iškilmes Šv. Petro bazilikoje 1987 m. birželio 28 d. popiežius sukvietė visų Europos kraštų episkopatų atstovus. Lietuvos atstovas buvo Telšių apaštalinis administratorius vysk. Antanas Vaičius, Lenkijos episkopatui atstovavo kardinolas Henrikas Gulbinovičius. Baziliką užpildė arkivysk. Matulaičio gerbėjai, tarp jų emigracijoje gyvenantys lietuviai (iš Lietuvos galėjo atvykti tik 8 kunigai) ir Dievo Tarno įkurtų vienuolijų nariai.

---

[41] *Romana seu Kaunen, canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...], Positio super miraculo,* Roma 1986.

[42] *Decretum. Romana seu Kaunen, canonizationis Ven. Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...], Super dubio An et quo miraculo constet [...],* 30.VI.1986.

[43] Jan Paweł II, *Sescentesima anniversaria,* 5 VI 1987 „L'Osservatore Romano" (leidimas lenkų k.), 1987, nr. 7, p. 12–13; tas pats, in: *Beatyfikacja abp. Jerzego Matulewicza,* red. J. Bukowicz, Warszawa 1998, p. 13–19. – *Popiežiaus Jono Pauliaus II apaštalinis laiškas Lietuvos vyskupams, švenčiant lietuvių tautos Krikšto 600 metų jubiliejų.* Typis polyglottis Vaticanis 1987, 20 p.

[44] *Odezwa biskupów litewskich na jubileusz 600-lecia Chrztu Litwy* „Wkraczając w siódme stulecie", ten pat, p. 111–114. – *Septintojo Lietuvos krikščionybės šimtmečio angoje (Vyskupų pamokslas Krikšto jubiliejaus dienai),* in:"Katalikų kalendorius-žinynas", Kaunas-Vilnius 1988, p. 77 – 79.

[45] *List pasterski Episkopatu Polski z okazji 600. rocznicy Chrztu Litwy i beatyfikacji arcybiskupa Jerzego Matulewicza,* 2 V 1987, ten pat, p. 107–110.

IOANNES PAVLVS PP·II

ad perpetuam rei memoriam

Apostolus Gentium, ad Titum scribens, huiusmodi aptis verbis verissimum pastoris exemplar delineat: « Oportet enim episcopum sine crimine esse sicut Dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum, sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, sanctum, continentem, amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit et exhortari in doctrina sana et eos qui contradicunt arguere » Tit 1, 7-9. Nunc vero, nemo dubitet quin exemplar, tam claris verbis ab Apostolo Paulo nuper depictum, Venerabili Servo Dei Matulaitis seu Matulewicz adamussim conveniat. Is enim gradus sanctitatis constanter ac perseveranter adscendens, non solum in suo ministerio episcopali,

Jono Pauliaus II apaštališkasis laiškas dėl palaimintųjų garbės pripažinimo Jurgiui Matulaičiui

Kandidato į altorių asmenybę pristatė vysk. Vaičius. Po to Jonas Paulius II ištarė beatifikacijos žodžius: „Mes, pildydami mūsų brolio, Telšių apaštalinio administratoriaus Antano Vaičiaus bei daugelio kitų Vyskupystės Brolių bei daugelio tikinčiųjų troškimą, pasitarę su Kanonizacijos kongregacija, savo Apaštališkuoju autoritetu nutariame, kad Garbingasis Dievo Tarnas Jurgis Matulaitis, arba Matulevičius, nuo šiol būtų tituluojamas Palaimintuoju, o jo šventė kasmet būtų minima sausio 27-ąją, jo gimimo Dangui dieną įstatymų nustatytose vietose ir būdu. Vardan Dievo – Tėvo ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios"[46].

Nuskambėjus popiežiaus žodžiams, buvo atidengtas naujojo Palaimintojo paveikslas Berninio glorijoje ir jo kopija Šv. Petro bazilikos balkone. Vysk. Vaičius puolė popiežiui po kojomis (to nenumato joks ceremonialas), o visi susirinkusieji išreiškė džiaugsmą garsiais plojimais. Palaimintojo žodžiai: „Šiandien iš tikrųjų galiu pasakyti, kad Katalikų Bažnyčia yra vienintelė mano tėvynė, ir jaučiu, kad tampu vis didesniu tik jos patriotu"[47] tapo tarsi susirinkusių Europos atstovų nuosavybe. Visi pasijutome viena visuotinė Bažnyčia.

Popiežius apie naująjį Palaimintąjį kalbėjo kelis kartus: beatifikacijos homilijoje[48], susitikime su lietuviais maldininkais[49], lenkų maldininkams[50], marijonams[51] ir trumpai per Viešpaties Angelą – šiuos žodžius pacituosiu. Priminęs Romos Bažnyčios ryšį su seseriškomis Europos Bažnyčiomis, su Lietuvos vyskupais, švenčiančiais savo jubiliejų, pridūrė: „Kartu man buvo suteiktas džiaugsmas iškelti į altoriaus garbę šios tautos sūnų, Dievo Tarną Jurgį Matulaitį-Matulevičių, pavyzdingą vyskupą ir vienuolį, vienuolijų įkūręją ir atnaujintoją, žmogų, kurį gaivino

---

[46] Joannes Paulus II, *Littera Apostolica. Venerabili Servo Dei Georgio Matulaitis seu Matulewicz Beatorum honores decernuntur*, AAS 1988, p. 1384–1388. – Plg. *Katalikų kalendorius – žinynas*, Kaunas – Vilnius 1988, p. 72.

[47] *Listy polskie* ..., cit. v., p. 339, 1926.03.31 laiškas Švč. Jėzaus Širdies seserims misionierėms.

[48] *Beatyfikacja* ..., cit. v., p. 27.

[49] Ten pat, p. 55–60. – *Popiežiaus Jono Pauliaus II pamokslas Šv. Petro bazilikoje 1987.06.28, švečiant 600 metų Lietuvos Krikšto sukaktį ir Dievo tarno Jurgio Matulaičio beatifikaciją*, in: „Katalikų kalendorius – žinynas 1988", Kaunas – Vilnius 1988, p. 64 – 68.

[50] *Beatyfikacja*... cit. v., p. 63–65.

[51] Ten pat, p. 67–74.

didelė meilė Nekaltai Pradėtajai, nuostabų nenuvargstančio ir neįbauginamo ganytojo pavyzdį"[52].

Beatifikacijos iškilmės Romoje tęsėsi tris dienas Santa Maria Maggiore bazilikoje kalbinėms grupėms. Šv. Mišias anglų kalba lietuviams aukojo Čikagos arkivyskupas kardinolas Džozefas Bernardinas (Bernardin)[53], italų kalba – Kanonizacijos kongregacijos prefektas kardinolas Pjetras Palacinis (Palazzini)[54], o padėkos tridienio pabaigoje – lenkų kalba kardinolas Henrikas Gulbinovičius (Gulbinowicz)[55].

Džiaugsmas iš Romos persiliejo į šalis, kuriose dirbo Palaimintasis, į marijonų sielovados centrus ir jo įkurtas seserijas. Ypatingai pakiliai buvo švenčiama prie kapo Marijampolėje 1987 m. liepos 12 d. Ten iškilmėse dalyvavo visas Lietuvos episkopatas kartu su tikinčiaisiais iš kaimyninių šalių: Gudijos, Estijos, Latvijos, Ukrainos. Pagrindinėms šv. Mišioms vadovavo arkiv. Liudas Povilonis, pamokslą pasakė ir pasidalijo įspūdžiais iš Romos vysk. Antanas Vaičius. Prieš iškilmes buvo pastatytas naujas altorius, į kurį buvo perkeltos Palaimintojo relikvijos iš laikinojo sarkofago[56].

Visaliaudinį pobūdį turėjo iškilmės Kielcuose, savoje Palaimintajam vyskupijoje. Jos įvyko Šv. Juozapo bažnyčioje 1987 m. lapkričio 8 d., dalyvaujant visam Lenkijos episkopatui. Vadovavo kardinolas Juzefas Glempas, pamokslą pasakė kardinolas Henrikas Gulbinovičius. Prieš iškilmes vyko mokslinė sesija katedroje bei pontifikalinės Mišios visose Kielcų bažnyčiose, dekanatų centruose ir dar kai kuriose kitose šventovėse[57].

Šventasis Tėvas beatifikacijos pamoksle naująjį Palaimintąjį dalyviams ir mums visiems pavadino dovana ir prašė Evangelijos žodžiais: *„Priimkite pranašą kaip pranašą. Priimkite teisųjį kaip teisųjį (plg. Mt 10, 41)"*[58]. Tegu šie žodžiai užbaigia knygą apie arkivyskupą Matulaitį.

---

[52] *Modlitwa niedzielna z Papieżem. 28 VI Sanktuaria maryjne Litwy*, in: „L'Osservatore Romano" (wydanie polskie), 1987, nr. 7, p. 7.

[53] Homilijos tekstas, in: *Beatyfikacja ...*, cit. v., p. 77–83.

[54] Homilijos tekstas, ten pat, p. 85–91

[55] Homilijos tekstas, ten pat, p. 95–105.

[56] Z. Proczek, *W Mariampolu*, in: „Niepokalana" 1987, nr. 274–275, p. 51.

[57] Specialus Palaimintajam Arkivyskupui Jurgiui Matulevičiui skirtas numeris, „Kielecki Przegląd diecezjalny" 1988, nr. 1.

[58] Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. beatyfikacyjnej*, in: „Beatyfikacja ...", cit. v., p. 27.

BIBLIOGRAFIJA

Archyvai ir rankraščių rinkiniai

Archivio della Congregazione per la Chiesa Orientale
294/28, 387/28, 40/28, 483/28.

Archivio della Congregazione per l'Educazione Cattolica
Dalla posizione 399/19 Vilno.
Dalla posizione 67/22 Vilno.
Dalla posizione 407/25.

Archivio della Congregazione per gli Istituti di Vita Consecrata e le Società di vita Apostolica
Protocollum 1909, d. 1, vol. 6900, nr. 3544/09; p. 26.

Archivio Segreto Vaticano
Archivio della Nunziatura di Monaco, vol. 344.
Archivio della Nunziatura di Varsavia, vol. 190-207, 218.
Archivio della Segreteria di Stato 1915, rub. 283, fasc. 1; 1919 rub. 233, fasc. 1; 1921 rub. 233, fasc. 2.

Archivio Storico del Consiglio per gli Affari Pubblici della Chiesa
Paesi Baltici 6, 7, 24.
Russia-Polonia: 465, 498, 508, 514, 518, 540, 543, 546, 548, 573, 580, 594, 595, 598, 600, 616, 617, 625.

Archivum Generale Marianorum, Roma
Acta Georgii Matulevičius:
Personalia,
Acta Vilnensia,

Acta Visitatoris,
Litterae series I,
Litterae series II.

Instituta:

Domus Bielanensis,
Domus Drujensis,
Domus Skórzecensis.

Capitula

Documenta Renovationis

Mariani Albi

Archiwum Akt Nowych (Warszawa)
MSZ: vol. 6101, 6103.
MWRiOP: vol. 385, 432, 435, 436, 441, 448, 454, 457, 891, 904, 927, 939.
TSK: vol. 3.

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie
(Gniezno arkivyskupijos archyvas)
Zespół Prymasa Polski
APP 111a (1918–1919).
APP 111b (1924).

Archiwum Diecezji Kieleckiej
(Kielcų vyskupijos archyvas)
B I-7; B II-5; OS-A/2; OS-A3/1; OS-A4/7; OS-A4/8; OS-A5; SD-14; SD-15; SD-25.

Archiwum Diecezji Siedleckiej
(Siedlcų vyskupijos archyvas)
Bendrieji aktai: Vyskupų suvažiavimai 1919 m.
Vyskupų suvažiavimai 1920 m.
Vyskupų posėdžių priedai 27–29 (1921 IX).
Vyskupijos ir metropolijos padalijimas 1920–1924.
Vyskupijos ir metropolijos padalijimas 1925–1926.

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie
(Krokuvos Metropolijos kurijos archyvas)
Sapiehų rinkiniai: vol. II, V, VII, XII.

Archiwum Marianów Prowincji Polskiej, Warszawa
(Lenkijos marijonų provincijos archyvas, Varšuva)
I A Generalinės kapitulos: vol. 1.
I Ł Stanislavitai: vol. 2.
V Vienuolynas: vol. Mo, Ra, S.
VII B Bielianų vienuolynas: vol. 1, 25, 44.
VII G Mankovskių darbo namai berniukams: vol. 14.
VIII Pal. Jurgio Matulaičio bylos: vol. 1–23.

Šv. Pauliaus Už Miesto Sienų abatijos archyvas, Roma
Cornelio Villani OSB, Diarii.

Fribūro Universiteto archyvas
[Priėmimo knyga XXI semestrui (nr. 1451)].
Nomina Studentium primum inscriptorum semestri aestivi 1900 (nr. 10).
Elenchus Promotorum ad Gradus Accademicos in Facultate Theologica 1890–1939.
[J.Matulaičio daktaro diplomas, išspausdintas 1903.10.08].

Pal. t. Honorato Kozminskio beatifikacijos proceso vicepostulatoriaus archyvas, Varšuva
II A, t. 14.

Lietuvos Mokslų Akademijos biblioteka
F 12: 437, 3152.
F 43: 52, 520, 1995, 7080, 14367, 14371, 14458.
F 44: 39, 40, 259, 687, 766, 773, 1007.
F 98: 971.
F 239: 84.
F 315: 824, 826.

Vilniaus Universiteto mokslinė biblioteka
D 252 Rs 481.

Centrinis valstybinis istorijos archyvas, Sankt Peterburgas
F 826, inv. 1, vol. 1754.

Lietuvos nacionalinė biblioteka
F 161, vol. 20.

Lietuvos centrinis valstybinis archyvas
F 1674, inv. 1, vol. 99.
F 1674, inv. 2, vol. 1–164.
F 1674, inv. 3, vol. 17, 36.
F 1674, inv. 4, vol. 2, 7, 51.
F 1676, inv. 1, vol. 19, 27, 31, 34, 42, 86, 115, 142.

Lietuvos valstybinis istorijos archyvas
F 694, inv. 32, vol. 15, 19, 53, 105, 139, 150, 156, 215, 1031, 1145.
F 694, inv. 5, vol. 1134, 1293, 1294, 1297, 1298.
F 1236, inv. 3, vol. 394, 483, 440.
F 1462, inv. 1, vol. 4.

Pal. Jurgio Matulaičio rinktiniai raštai

1903

Doctrina Russorum de statu justitae originalis, Cracoviae 1903, 236 p.

Keli žodžiai mūsų Kunigėliams, „Dirva-Žinynas" 6 (1903), nr. 4, s. 32, p. 43–69.

Kilka myśli o wychowaniu w rodzinie, [C. Plater-Zyberk knygelės recenzija], „Maryawita" 1903, p. 43–44.

O dogmacie Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, „Maryawita" 1903/1904, p. 7–9, 56–58, 168–169, 248–249, 782–783.

1906

Demokracja Chreścijańska, in: Podręczna Encyklopedia Kościelna t. VII-VIII, p. 397–399.

Demokracja Chreścijańska [anoniminis spaudinys, menama J. Matulaičio ir H. Pšezdzeckio autorystė], Warszawa 1906, 16 p.

Projekt założenia biblioteki centralnej dzieł ekonomiczno-społecznych i apologetycznych, [Warszawa 1906], 2 p.

Ustawa Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich, Warszawa 1906, in: Ryszard Bender, *Społeczne iniciatywy chrześcijańskie w Królestwie Polskim 1905-1918*, Lublin 1978, p. 137–142.

1907

Chreścijańska teorya prawa własności, in: „Kursa społeczne", Warszawa 1907, p. 92–123.

Demokracja Chrześcijańska, „Pracownik Polski" 1907, nr. 32 ir 33.
Quid Ecclesia de iure proprietatis statuit?, in: „Academia Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Petropolitana" 1907/1908, p. 14–30; perspaudinta in: *Scripta academica, Bibliografia bł. Jerzego,* Warszawa 2002, p. 115–131.

1908

Dumbrės D., *Ar bus geriaus, kad socijalistai gaus viršų,* Kaunas 1907, 83 p., [recenzija], „Draugija" 1908, t. IV, nr. 13, p. 91–92.

1909

Bažnyčia ir nuosavybė, „Draugija" 1909, t. VIII, nr. 31–32, p. 351–366.
Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas, „Draugija" 1909, t. VIII, nr. 31–32, p. 367–384.
Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo, „Draugija" 1909, t. VIII, nr. 31-32, p. 327–350.

1910

Institutum Fratrum Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae, Petropoli, 60 p.
W kwestii kobiecej, „Prąd", p. 187–191.

1911

Apie dvasiškąjį ganytojavimą miestuose, „Vadovas" 1911, t. VIII, nr. 32, p. 360–371.
Co to jest kwestia społeczna, „Polak-Katolik" 1911, nr. 84, p. 1–2.
Krótki zarys dzisiejszej kwestii socjalnej, „Rola" 1911, p. 190–192, 208–209, 228–230, 249–250, 271–272, 288–290, 310–311, 328–330.

1913

Iš Amerikos lietuvių katalikų gyvenimo, „Vadovas" 1913, t. XV, nr. 62, p. 192–196.

1915

O rekolekcjach miesęcznych, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie" 1915, s. 103-108; perspausdinta in: Pw, s. 211–217.

1916

Zakony, in: „Podręczna Encyklopedia Kościelna" t. XLIII-XLIV, p. 126–134.

1917

Pamiętnik IV-go Ogólnego Zjazdu Ks. Ks. Prefektów Królestwa Polskiego w Warszawie, wydał ks. A. Fajęcki, Warszawa 1917 [pasitarimų atidarymo ir užbaigimo bei telegramos popiežiui autorius kun. J. Matulaitis, suvažiavimo pirmininkas], p. 12–13, 362–364.

1919

[Kreipimasis į dvasininkiją dėl ganytojiškų pareigų vykdymo ir politinės veiklos vengimo], Vilnae1919.06.28, atskiras leidinys lotynų k.; vertimas į lenkų k. in: Pw, p. 167–170.

[Ganytojiškas laiškas Vilniaus katalikams, ginant religines ir pilietines teises]. Vilnius, 1919.02.15, atskiras leidinys lenkų k.; tas pats lietuvių k. AJM, p. 204–206; lenkų k. Pw, 165–167.

1920

Nekaltai Pradėtosios Švenčiausios Panos Marijos vardo „Vargdienių Seselių" Vienuolijos Įstatai, iš originalo lotynų k. į letuvių kalbą vertė kun. Juozas Laukaitis, Marijampolė 1920, 66 p.

1921

Panos Marijos Brolių Marijonų vienuolijos vedamoji mintis ir dvasia lietuvių ir lotynų kalbomis. *Idea generalis et spiritus Congregationis*, [Marijampolė 1921], p. 23+23.

Korespondencja pomiędzy Kurią Biskupią a Uniwersytetem Stefana Batorego, Wilno 1921, 14 p. Atspaudas iš laikraščio „Gazeta Krajowa", 1921.11.27, nr. 268.

[*Kreipimasis į dvasininkiją dėl pastangų beatifikuoti karalienę Jadvygą*], Vilnius, 1921.12.08, „Kurenda" 1921, nr. 2, p. 2; perspausdinta in: Pw, p. 170-171.

[Laiškas klebonams dėl konfiskuotos vienuolynų nuosavybės], Vilnius, 1921.07.12, „Kurenda" 1921, nr. 5, p. 10.

[Potvarkis dėl dvasininkų mokesčio Seminarijai išlaikyti], Vilnius, 1921.12.13, „Kurenda" 1921, nr. 5, p. 12-13.

1922

[Dekret powołujący do istnienia w diecezji wileńskiej Związek Misyjny Kleru (Dekretas dėl Dvasininkų misijų sąjungos įkūrimo Vilniaus vyskupijoje)], Vilnius, 1922.07.12, „Kurenda" 1922, p. 62.

Do MWRiOP w Warszawie [o nauczaniu religii w szkołach (RRVŠ Ministerijai Varšuvoje [dėl tikybos dėstymo mokyklose], 1921.09.27, „Kurenda" 1922, nr. 2, p. 12.

[*List pasterski na 400. rocznicę kanonizacji św. Kazimierza* (Ganytojiškas laiškas šv. Kazimiero 400 kanonizacijos metinių proga)], Vilnius, 1922.05.03, atskiras spaudinys, perspausdinta in: Pw, p. 171–173.

[*List pasterski o zwalczaniu pijaństwa* (Ganytojiškas laiškas dėl kovos su girtuokliavimu)], 1922.11.23, „Kurenda" 1922, p. 108–110; perspausdinta: Pw, p. 173–176.

[*List pasterski w sprawie seminarium duchownego w Wilnie* (Ganytojiškas laiškas dėl Vilniaus kunigų seminarijos)], Vilnius, 1922.12.14, atskiras spaudinys; perspausdinta in: Pw, p. 173–176.

[*Odezwa do duchowieństwa z okazji 300. rocznicy ustanowienia Kongregacji Rozkrzewiania Wiary* (Kreipimasis į dvasininkiją Tikėjimo propagandos kongregacijos įkūrimo 300 metinių proga)], Vilnius, 1922.05.16, „Kurenda" 1922, p. 44–45.

1923

Constitutiones Congregationis Religiosae Sororum Nominis Jesu sub Patrocinio B. Mariae Fidelium Auxiliatricis. [Anotacija:] Constitutiones quae sequuntur recognovi, ad normam Codicis J. C. redigere studui atque easdem approbo. Vilnae, die 22 maii 1923 an. Georgius Matulewicz, Episcopus Vilnensis, 148 p.

[*List pasterski o papiestwie (Ganytojiškas laiškas apie popiežystę)*], 1923.09.08, „Kurenda" 1923, p. 77–83; perspausdinta in: Pw, p. 177–183.

Mandatum de praeparanda synodo dioecesana, Vilnae 1923.10.12, „Kurenda" 1923, p. 99–101.

Ojca Św. Piusa XI encyklika. Pokoju Chrystusowego należy szukać w Królestwie Chrystusowym [enciklikos „Ubi arcano Dei" santrauka tikintiesiems], „Kurenda" 1923, p. 31–35.

Ordinarii mandatum [anketa dekanams ir klebonams religinio gyvenimo vyskupijoje klausimu], „Kurenda" 1923, p. 2–4.

[*Ostrzeżenie diecezjan przed niestosownymi tańcami* (Įspėjimas vyskupystės tikintiesiems dėl netinkamų šokių), 1923 pradžia], „Kurenda" 1923, p. 45.

Przemówienie (Prakalba) [LR prezidentui Stanislavui Voicechovskiui], Wilno 1923.10.14, „Przegląd Katolicki" 1923, nr. 43, p. 680–681.

1924

Do Antoniego Ciepłińskiego Naczelnego Wizytatora Nauki Religii przy MWRiOP (Antoniui Cieplinskiui, Švietimo ministerijos vyriausiajam tikybos dėstymo vizitatoriui) [dėl egzaminų komisijos], Wilno 19 XII 1924, „Kurenda", p. 102–103.

[*List pasterski o misjach (Ganytojiškas laiškas apie misijas)]*, Wilno 1924.05.22, „Kurenda" 1924, p. 40–41; perspausdinta in: Pw, p. 184–187.

Pro synodo celebranda. De Conferentiis Decanalibus [be datos]. „Kurenda" 1924, p. 82–86.

1925

Constitutiones Sororum Ancillarum Sacri Cordis Jesu, Varsaviae 1925, 148 p.

[List pasterski o czci Serca Jezusowego (Ganytojiškas laiškas apie Švč. Jėzaus Širdies garbinimą)], 1925.05.30, „Kurenda" 1925, p. 57-59; perspausdinta in: Pw, p. 187-188.

[List pasterski o wychowaniu chrześcijańskim (Ganytojiškas laiškas apie krikščionšką jį auklėjimą)], 1925.07.04, „Kurenda" 1925, p. 74-79; perspausdinta in: Pw, p. 189-196.

[List pożegnalny do Kapituły (Atsisveikinimo laiškas Kapitulai)], Warszawa, 1925.08.03, „Kurenda" 1925, p. 97-98.

Pasakytoji kalba atidarant „Pavasario" Sąjungos Konferenciją, Kaunas, 1925.12.29, in: AJM, p. 256–259.

Praecepta et monita de praedicatione, Vilnae 1925.04.02, „Kurenda" 1925, p. 17-19.

[Prośba o pomoc diecezjan dla powodzian w Małopolsce (Kreipimasis į vyskupijos tikinčiuosius paremti nukentėjusius nuo potvynio Mažojoje Lenkijoje)], Wilno 1925.07.06, „Kurenda" 1925, p. 73.

1928

Instrukcijos bei Nurodymai N. Pr. Šv. P. Marijos arba Marijonų Vienuolijai, Marijampolė 1928, 581 p., lietuvių ir lotynų k.

1930

Constitutiones Congregationis Clericorum Regularium Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis Virginis Mariae, Romae 1930, 415+XVI p.

1933

Konstytucje Zgromadzenia Księży Marianów pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marji Panny, Kraków 1933, 412+XVII p.

1956

The Constitutions of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blest Virgin Mary, Putnam, Con. (1956), 180 p.

Nekaltai Pradėtosios Švč. Mergelės Marijos seserų vienuolijos vedamoji mintis ir dvasia, Putnam, Con. 1956.

1959

Instructiones Congregationis Clericorum Regularium Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae, Romae 1959, 370 p.

1965

Instantia S[ervi] D[ei] ad S. Pontificem pro dimittendo regimine Vilnensis dioecesis (Dievo tarno prašymas popiežiui atleisti nuo Vilniaus vyskupijos valdymo), 1925.06.27, in: *Romana seu Kaunen. Beatificationis et Canonizationis Summarium responsioni additum Servi Dei Georgii Matulewicz – Matulevičius seu Matulaitis [...]*, p. 4–8, in: *Positio super Causae introductione*, Roma 1965; vertimas į lenkų k.: „Pro Christo et Ecclesia", p. 53–56.

1980

Decretum erectionis Congregationis religiosae dioecesanae Ancillarum Iesu in Eucharistia, Vilnae 23 IV 1924; in: Documenta responsioni adnexa, p. 66, in: Romana seu Kaunen, Beatificationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...] *Positio super virtutibus*, Roma 1980.

Relatio de statu ecclesiarum dioecesis Vilnensis die 1923.04.23, in: Documenta responsioni adnexa, p. 67–82, in: Romana seu Kaunen. Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...] *Positio super virtutibus*, Roma 1980.

1987

Listy polskie (Lenkiški laiškai), przygotowal du druku kun. Jan Bukowicz MIC, Warszawa 1987, t. I, 187 p., t. II, 191 p., t. III, 177 p.

1988

Dziennik duchowy (Dvasinis dienoraštis), do druku przygotowali: ks. Jan Bukowicz MIC i Tadeusz Górski MIC, wyd. 3, Warszawa 1988, 160 p.

Idea przewodnia i duch Zgromadzenia, z łaciny tłumaczyli: ks. Jan Bukowicz MIC i ks. Kazimierz Oksiutowicz MIC, in: Pw, p. 219–242.

Pisma wybrane, wyboru dokonali i do druku przygotowali: ks. Jan Bukowicz i Tadeusz Górski – marianie, Warszawa 1988, 272 p.

1991

Jurgio Matulaičio *Užrašai*, redagavo Ona Mikailaitė, Putnam, Con. (1991), 368 p.

1995

Acta Nunciaturae Polonae, t. LVII *Achilles Ratti* (1918-1921), edidit Stanislaus Wilk SDB [yra J. Matulaičio raštų], Romae, vol. 1 – 1995, XXXVIII+454 p.; vol. 2 – 1996, XX+424 p.; vol. 3 – 1997, XII+440 p.; vol. 4 – 1998, XIV+490 p.; vol. 5 – 1999, XIV+550 p.; vol. 6 – 2000, XII+644 p.

Odrodzenie Zgromadzenia Księży Marianów w latach 1909-1910 (dokumenty), do druku przygotowali: ks. Jan Bukowicz MIC i Tadeusz Górski MIC, Warszawa 1995, 144 p.

1996

Relacja ks. J. Matulewicza o propozycji bp. S. Zdzitowieckiego osadzenia marianów na Jasnej Górze, Fryburg 1912.09.19, in: Wspomnienia, p. 95–96.

Stolica Apostolska a biskup Jerzy Matulewicz 1916–1921, tłumaczyli i do druku przygotowali ks. Jan Bukowicz i Tadeusz Górski MIC, Warszawa 1996, 328 p.

1998

Jurgis Matulaitis, *Užrašai*, įvadą parašė kun. Vaclovas Aliulis MIC, tekstus, paaiškinimus ir rodyklės parengė Paulius Subačius, Vilnius 1998, 404 p.

1999

Modlitwy Błogosławionego Jerzego Matulewicza, parinko ir parengė Elżbieta Matulewicz, Warszawa 1999, 144 p.

2002

Bajki Kryłowa. Ich narodowy charakter i artyzm. Romos Katalikų Dvasinės Akademijos auklėtinio Jurgio Matulevičiaus darbas šv. Teologijos magistro laipsniui įgyti, Sankt Peterburgas 1899, in: *Scripta academica*, rusų k., p. 85–100; vertimas į lenkų k., p. 101–114.

De bello. Dissertatio quam ad obtinendum gradum Magistri S. Th. scripsit ..., Petropoli 1899, in: *Scripta academica*, p. 19-84.
De momento S. Alphonsi in historia Theologiae Moralis, St. Petersburg 1898, in: *Scripta academica*, p. 11–17.
Konferencje ascetyczne, wydali: ks. Jan Bukowicz MIC, Tadeusz Górski MIC, Warszawa 2002, 202 p.
Scripta academica. Bibliografia bł. Jerzego, wydali: ks. Jan Bukowicz MIC, Tadeusz Górski MIC, Warszawa 2002, 209 p.

2003

Journal, Translated and Edited by Sister Ann Mikaila, MVS, Stockbridge 2003, 368 p.
Marijonų vienuolijos ir Vargdienių seserų vienuolijos vedamoji mintis ir dvasia, in: Palaimintojo Jurgio Matulaičio dvasios sklaida. Trys matulaitiniai simpoziumai, parengė kun. Vaclovas Aliulis MIC, Kaunas 2003, p. 313–333.

Oficialūs beatifikacijos proceso aktai

Articoli per il processo informativo del Servo di Dio Georgio Matulewicz-Matulevičius, red. Casimirus Reklaitis, Roma 1953, 50 p.
Romana seu Kaunen, Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Georgii Matulewicz-Matulevičius seu Matulaitis [...] Positio super Causae introductione, Roma 1965, 77+IX+219+41+84+1+29+106+9 p.
Decretum. Romana seu Kaunen. Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...] Super dubio an signanda sit Commissio Introductionis Causae in casu et ad effectum de quo agitur, Romae 9 II 1967, 4 p.
Romana seu Kaunen. Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...] Super dubio an sententia lata a iudice delegato ab Em.mo Cardinali Vicario Urbis, super cultu non exhibito praefato Servo Dei, seu super oboedientia praestita decretis s. m. Urbani VIII, sit confirmanda in casu et ad effectum de quo agitur, Romae, 19 VII 1967, 34 p.
Romana seu Kaunen. Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...] Positio super non cultu, Romae, 8+34+4+6 p.
Articoli per il Processo Apostolico di Beatificazione et Canonizatione del Servo di Dio Georgio Matulaitis-Matulewicz, red. Iosephus Vaisnora MIC, Postulator Generalis, Roma 1968, 64 p.

Romana seu Kaunen. Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...] Relatio et vota Congressus Peculiaris super virtutibus die 27 octobris an. 1981 habiti, Roma 1981, 54 p.

Decretum. Romana seu Kaunen. Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz. Super dubio an constet de virtutibus teologalibus [...] necnon de cardinalibus [...] eorumque adnexis, in gradu heroico, in casu et ad effectum de quo agitur, Romae die 11 maii A.D. 1982, 6 p.

Romana seu Kaunen. Beatificationis et Canonizationis S. Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz. Positio super virtutibus, Roma 1980, 147+XXI+2 +4+36+65+45+69+139 p.

Romana seu Kaunen. Canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...] Positio super miraculo, Roma 1986, 9+14+16+2+6+5 p.

Romana seu Kaunen. Canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...] Relatio et vota Congressus Peculiaris super miro, die 9 maii an. 1986 habiti, Roma 1986, 44 p.

Decretum. Romana seu Kaunen. Canonizationis Ven. Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz [...] Super dubio an et de quo miraculo constet, in casu et ad effectum de quo agitur, Romae 30 iunii A.D. 1986, 4 p.

Joannes Paulus II. Litterae Apostolicae. Venerabili Servo Dei Georgio Matulaitis seu Matulewicz Beatorum honores decernuntur, Romae 28 VI 1987, AAS 1988, p. 1384-1388.

Popiežiaus Jono Pauliaus II apaštalinis laiškas Lietuvos Vyskupams švenčiant Lietuvos KRIKŠTO 600 metų jubiliejų. Typis polyglottis Vaticanis, 1987.

Kiti spausdinti šaltiniai

A Son Excellence le Nonce Apostoligue en Pologne Monseigneur Laurent Lauri [...], Wilno 1923, 38 p.

Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1919, 1925.

Cavalleri O., *L'Archivio di Mons. Achille Ratti Visitatore Apostolico e Nunio a Varsavia (1918-1921).* Inventario. In Appendice le Istruzioni e la Relazione finale a cura di Germano Gualdo, Città del Vaticano 1990.

Dioecesi di Vilna, aprile 1918 [Ypatingųjų Bažnyčios Reikalų Kongregacijos vidaus spaudinys), ACNEE, Russia 518, prot. 59784.

Elenchus cleri saecularis ac regularis Archidioecesis Varsaviensis [...] 1894, 1916-1917.
Elenchus domorum religiosarum et sodalium Congregationis CC. RR. Marianorum [...] 1927.
Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri [...] Dioecesis Kielcensis [...] 1892, 1895.
Komunikat kurii diecezjalnej wileńskiej, „Dziennik Wileński" 1920, nr. 4, p. 4.
List J. Wierusza-Kowalskiego do I. Paderewskiego o stosunku kół watykańskich do spraw Galicji Wschodniej, o nominacji biskupa wileńskiego i o niemieckich sądach doraźnych na Górnym Śląsku [1919 lipiec, Rzym], in: Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego, t. II, 1919-1921, opracowali Witold Stankiewicz i Andrzej Piber, Wrocław... 1974, p. 291–192.
List otwarty [Rady Ludowej] do Jego Ekcelencji ks. Matulewicza, biskupa diecezji wileńskiej, „Nasz Kraj" 1919, nr. 199, p. 2.
Normae secundum quas S. Congr. Episcoporum et Regularium procedere solet in approbandis novis institutis votorum simplicium, Romae 1901.
[Merczyng Henryk], *Etnograficzno-statystyczny zarys liczebności i rozsiedlenia ludności polskiej,* opracowal Edward Czyński [...], Warszawa 1909.
Pierwszy powszechny spis Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 30 IX 1921, Województwo Białostockie, in: Statystyka Polski, Warszawa 1927.
Regulae pro Alumnis Academiae a Magnifico Rectore Fr. A. Symon digestae atque a p. M. Alexandro-Casimiro Gintowt Archiepiscopo Metropolitano Mohiloviensi an. 1886 approbatae, „Academia Caesarea Romano-Catholica Petropolitana" 1891/1892, p. 11–12.
Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 6, Warszawa 1885.
Spis ludności na terenach administrowanych przez Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (grudzień 1919), z mapą, wydał Eugeniusz Romer, Lwów 1920.
Synodus Archidioecesana Varsaviensis, Varsavia 1922.

Atsiminimai ir memuarai

Bochan Doroteusz, *Arcybiskup J. Matulewicz a Rosjanie,* „Przegląd Wileński" 15 IV 1927, p. 2–3.
Bronikowski Kazimierz, *Szczegóły z życia Odnowiciela naszego Zgromadzenia,* in: Wspomnienia, p. 74–96.

Bucys P[ietro] Fr., *Ricordi di [...]*, in: *Summarium super virtutibus*, p. 56–68, in: *Romana seu Kaunen. Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Georgii Matulaitis seu Matulewicz* [...]. *Positio super virtutibus*, Romae 1980.
Bučys Piotr Fr., *Kolega*, przyjaciel, przełożony, in: Wspomnienia, p. 37–73.
Česaitis Ignacy, *Ostatnie godziny*, in: Wspomnienia, p. 342–344 (AJM, *Paskutinės valandos*, p. 50–52).
Grabski Stanisław, *Pamiętniki*, do druku przygotował i wstępem opatrzył Witold Stankiewicz, t. 2, Warszawa 1989.
Herman Urszula M., *Twórca ochronki dla dcieci*, in: Wspomnienia, p. 195–196.
Jarra Eugeniusz, *Niezwykła osobowość*, in: Wspomnienia, p. 136–149.
Kalinowski Zenon, *Wychowawca kapłanów*, in: Wspomnienia, p. 167–172.
Kakowski Aleksander, *Na posterunku regensa Seminarium Warszawskiego*, „Wiadomości Archidiecezjalne" 1958, nr. 7.
Kakowski Aleksander, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, redakcija i opracowanie Tadeusz Krawczak ir Ryszard Świętek, Kraków 2000.
Kriščiukaitis Jan, *Wspomnienia sekretarza o Biskupie wileńskim*, in: Wspomnienia, p. 232–269.
Księga pamiątkowa kielczan, 1856–1904, red. Tomasz Ruskiewicz, Warszawa 1925.
Maciejewska Czesława, *Niósł ze sobą pokój, życzliwość i radość*, in: Wspomnienia, p. 197–198.
Małachowski Władysław, *Pielgrzymka do Wilna*, in: Wspomnienia, p. 282–283.
Meysztowicz Walerian, *Poszło z dymem. Gawędy o czasach i ludziach*, Warszawa 1989.
Natalini Terzo, *I diari del cardinale Ermenegildo Pellegrinetti 1916–1922*, Città del Vaticano 1994.
Parę słów [vertimas], „Dy Idisze Sztime" 1927, nr. 28, in: Wspomnienia, p. 358–359.
Przeździecki Henryk, *Ksiądz Jerzy podbijał serca wszystkich*, in: Wspomnienia, p. 359–362.
Rataj Maciej, *Pamiętniki*, spaudai parengė J. Dębski, Warszawa 1965.
Reinys Mieczysław, *Profesor Akademii Duchownej*, in: Wspomnienia, p. 165–167.
Reut Jadwiga, *Ksiądz Jerzy Matulewicz w Zakładzie Cecylii Plater*, in: Wspomnienia, p. 159–160.

Reut Jadwiga, *Spotkania z ojcem Matulewiczem na Pięknej,* in: Wspomnienia, p.189–190.
Ruszczyc Ferdynand, *Dziennik,* wybór, opracowanie i wstęp Edward Ruszczyc, d. I – *Ku Wilnu 1894–1919,* Warszawa 1994, d. II – *W Wilnie 1919–1932,* Warszawa 1996.
Rusznicki Władysław, *„Vir ecclesiasticus",* in: Wspomnienia, p. 296.
Sobczyk Jan, *Garść wspomnień osobistych,* in: Wspomnienia, p. 113–128.
Sobczyk Jan, *W dziesiątą rocznicę,* in: Wspomnienia, p. 370.
Tenter Anna, *Moje pojednanie z Kościołem katolickim,* in: Wspomnienia, p. 164-165.
Tilvytis Jerzy, *Pamiętne rekolekcje,* in: Wspomnienia, p. 180–181.
Trószyński Zygmunt, *Mój nowicjat na Bielanach,* in: Wspomnienia, p. 209–216.
Tyczyńska Kamila, *Kontakty księdza Jerzego z Platerankami,* in: Wspomnienia, p. 154–158.
Urban Jan, *Ksiądz Matulewicz w Petersburgu,* in: Wspomnienia, p. 182–184.
Vaišnora Józef, *Widziałem Sługę Bożego,* in: Wspomnienia, p. 20–36.
Weyssenhoff Maria, *Uniewinnienia,* in: Wspomnienia, p. 324–334.
Wiśniewski Marian, *Ojciec Jerzy Matulewicz jako wychowawca,* in: Wspomnienia, p. 44–73.
Wóycicki Aleksander, *Blaski i cienie,* in: Wspomnienia, p. 177–180.
Wspomnienia o błogosławionym Jerzym Matulewiczu, zebrali i opracowali ks. Jan Bukowicz MIC i Tadeusz Górski MIC, Warszawa 1996.
Załuski Bronisław, *Ostatnie dni,* in: Wspomnienia, p. 345–346.
Załuski Bronisław, *Studia i wspomnienia o ojcu Odnowicielu,* in: Wspomnienia, p. 149–153.
Załuski Bronisław, *Wrażenia z nowicjatu,* in: Wspomnienia, p. 217–224.
Zdziechowski Marian, *„Czułem w nim i czciłem kapłana",* in: Wspomnienia, p. 334–335.
Zmitrowicz Józef, *Odrodzenie katolicyzmu polskiego na początku XX wieku,* in: Wspomnienia, p. 160–161.
Żongołłowicz Bronisław, *Dziennniki 1930-1936,* opracowała Dorota Zamojska, Warszawa 2004.

Straipsniai ir studijos

[Abramowicz Ludwik], *Rezygnacija biskupa Matulewicza,* „Przegląd Wileński" 1925, nr. 13, p. 3–4.

Alksnin Wiktoria, *Błogosławiony abp Jerzy Matulewicz jako założyciel Sióstr Jezusa w Eucharystii,* „Kielecki Przegląd Diecezjalny" 1988, nr. 1, p. 62–64.

Arkivyskupas Jurgis Matulevičius, kolektyvinis darbas, red. Kazimieras Čibiras MIC, Marijampolė 1933, 310 p.; vertimas į lenkų k.: *Arcybiskup Jerzy Matulewicz,* fragmentas, vertė Antanas Kučas, Warszawa 1945; 240 p., mašinraštis in: AMPP.

Aubert Roger, *Kościół katolicki od kryzysu 1848 roku do pierwszej wojny światowej,* in: Historia Kościoła, redakcinis komitetas: L.J. Rogier, R. Aubert, M.D. Knowles, t. 5, Warszawa 1985.

Balter Lucjan, *Doktorat bł. Jerzego Matulewicza po stu latach,* „Immaculata" 2002, nr. 456, p. 37–41.

Barbarus, *Arcybiskup Matulewicz,* „Kurier Wileński" 1927, nr. 26, p. 2.

Bender Ryszard, *Błogosławiony Jerzy Matulewicz o chreścijańskiej teorii prawa własności,* „Roże Maryi" (Stockbridge Mass,) 1987, p. 360–363.

Bender Ryszard, *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze rosyjskim w latach 1865-1918,* in: Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939, Warszawa 1981.

Bender Ryszard, *Społeczne inicjatywy chreścijańskie w Królestwie Polskim 1905-1918,* Lublin 1978.

Buchowski Krzysztof, *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918-1940,* Białystok 1999.

Būčys P[ranciškus], *Bažnyčios ir tautos darbininkas,* in: AJM, p. 14–38.

Bukowicz Giovanni, *Maria nella vita del beato Giorgio Matulewicz (1871-1927), in: De cultu mariano saeculis XIX-XX.* Acta Congressus Mariologici-Mariani Internationalis in Sanctuario Mariano Kevelaer (Germania) anno 1987 celebrati, vol. IV, Romae 1991, p. 143–154.

Bukowicz Jan, *Bł. Jerzy w Sankt Petersburgu,* „Immaculata" 1998, nr. 409, p. 23–29.

Bukowicz Jan, *Proces beatyfikacyjny bł. Jerzego Matulewicza,* „Kielecki Przegląd Diecezjalny" 1988, nr. 1, p. 38–47.

Bukowicz Jan, *Stan osobowy, placówki i działalność marianów,* in: Marianie 1673-1973, Rzym 1975, p. 129-150.

Ciemniewski Jan, *Na marginesie nowej książki teologicznej* [recenzja pracy M. Sieniatyckiego, *Problem istnienia Boga,* Poznań 1923], „Kwartalnik Teologiczny Wileński" 1923, p. 248–257.

Eberhard Piotr, *Przemiany narodowościowe na Białorusi,* Warszawa 1994.

Eberhard Piotr, *Przemiany narodowościowe na Litwie*, Warszawa 1997.
Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995, opracował Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków 1996.
[Faidutti Luigi], *L'arrivo del Visitatore Apostolico*, „L'Osservatore Romano" 5 V 1926.
[Faidutti Luigi], *La costituzione della Provincia Ecclesiastica nella Lituania*, „L'Osservatore Romano" 2 VI 1926.
[Faidutti Luigi], *Dopo la morte di Mons. Matulewicz*, „L'Osservatore Romano" nr. 34, 11 II 1927.
Fajęcki Aleksander, *Biskupi z naszej Almy*, Warszawa 1938.
Fijałek Jan, *Kościół rzymskokatolicki na Litwie*, in: Chrystianizacja Litwy, praca zbiorowa pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego, Kraków 1987.
Floridi U. A., *Il servo di Dio G. Matulaitis e la conversione della Russia*, „La Civiltà Cattolica" 1957 II, p. 491–503; III, p. 60–71.
Gajewski Stanisław, *Chrześcijańskie organizacje akademickie w Polsce (1889–1939)*, Rzeszów 1993.
Gajewski Stanisław, *Społeczna działalność duchowieństwa w Królestwie Polskim 1905–1914*, Lublin 1990.
Gawroński Ludwik, *Krótka wiadomość o Maryanach i Mariawitkach*, „Maryawita" 1903/1904, nr. 1, p. 28–30.
Gidžiūnas Viktoras, *Trinapolis*, in: *Encyclopedia Lituanica*, t. V, Boston 1976, p. 499–500.
Górski Karol, *Polscy integryści*, „Znak" 1980, nr. 311–312, p. 722–729.
Górski Tadeusz, *Kościół moją ojczyzną*, Warszawa 1999.
Górski Tadeusz, *Plater Zyberk Cecylia*, in: PSB XVI, p. 693–694.
Górski Tadeusz, *Prowincja polska Opatrzności Bożej*, in: Marianie 1673–1973, Rzym 1975, p. 201–231.
Górski Tadeusz, *Sylwetka ks. Władysława Lewandowicza*, „Chrześcijanie" t. 18 (1987), p. 9–12.
Górski Tadeusz, Proczek Zygmunt, *Rozmiłowany w Kościele. Błogosławiony arcybiskup Jerzy Matulewicz*, Warszawa 1987.
Gulbinowicz Henryk, *Słowo wstępne*, in: Bł. Jerzy Matulewicz, *Dziennik duchowy*, wyd. III, Warszawa 1988, p. 8–10.
Gustaitė Genovaitė, *„Soziališkieji Kursai" Kaune (1919 m. sausio 16–18 d.)*, „Kultūros barai" 2000, nr. 4, p. 67–72.
Hilchen Henryk, *Uniwersytet we Fryburgu Szwajcarskim*, Warszawa 1909.

[Jankowski Czesław], *Ustąpienie J.E. Biskupa Matulewicza*, „Słowo" 1925, nr. 176.
Jemielity Witold, *Mariampolskie korzenie błogosławionego Jerzego*, „Immaculata" 1997, nr. 393–394, p. 18–23.
Kałowski Julian, *Ocena zarzutów przeciwko legalności odnowy Zakonu Marianów*, „Prawo Kanoniczne" 1978, nr. 3–4, p. 71–95.
Kardis Kamil, *Chwała Boża w pismach bł. Jerzego Matulewicza*, Puszcza Mariańska 2004.
Keturi palaimintieji marijonai, parengė Lietuvos marijonai, Kaunas 2008.
Kołodziejski Mieczysław, Zakon OO. *Marianów a Zgromadzenie Ks.Ks. Marianów (Kontrowersyjne problemy tzw. odnowy)*, Rzym-Toruń 1980.
Koźmiński Honorat bł., *Pisma*, pod red. Haliny Ireny Szumił przy współpracy Gabriela Bartoszewskiego, t. 1–12, Warszawa 1997–2000.
Koźmiński Honorat bł., *Powieść nad powieściami*, t. I–IV, Włocławek 1909–1910; pirmo tomo pagalbinis pavadinimas: *Historja miłości Bożej względem rodzaju ludzkiego*.
Koźmiński Honorat bł., *Wybór pism*, wydali i wstępem opatrzyli: Florian Duchniewski OFM Cap i Gabriel Bartoszewski OFM Cap, „Nasza Przeszłość" t. XXVIII, 1968.
Krahel Tadeusz, *Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej*, „Studia Teologiczne" Białystok, Drohiczyn, Łomża, 1987–1988, nr. 5–6, p. 7–72.
Krajewski Zenon, *Geneza i dzieje wewnętrzne Litwy Środkowej (1920-1922)*, Lublin 1996.
Kumor Bolesław, *Granice metropolii i diecezji polskich*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", t. 22, 1971, p. 319–402.
Kumor Bolesław, *Początki metropolii wileńskiej*, „Studia Teologiczne" Białystok, Drohiczyn, Łomża 1987-1988, nr. 5–6, p. 73–97.
Kumor Bolesław, *Historia Kościoła*, t. VIII, Lublin 2001.
Kučas Anthony, *Archbishop George Matulaitis*, translated from the lithuanian and adapted by Stanley C. Gaucias, Chicago 1981.
Kwiatkowski Wincenty, *O metodzie naukowej w dowodzeniu istnienia Boga*, „Kwartalnik Teologiczny Wileński" 1924, p. 490–514.
Łossowski Piotr, *Kraje bałtyckie na drodze od demokracji parlamentarnej do dyktatury (1918–1934)*, Wrocław... 1972.
Łossowski Piotr, *Konflikt polsko–litewski 1918–1920*, Warszawa 1996.
Łossowski Piotr, *Litwa*, Warszawa 2001.
Łossowski Piotr, *Stosunki polsko-litewskie 1921-1939*, Warszawa 1997.
Łubieński Henryk, *Droga na Wschód Rzymu*, Warszawa 1932.

[Mackiewicz Stanisław] Cat, *Kwestie partyjne na zjeździe ziemian*, „Słowo" 1923, nr. 265.
Malej Witold, *Szkice do dziejów archidiecezji warszawskiej*, Rzym 1966.
Mandziuk Józef, *Zakony w (archi)diecezji wileńskiej*, „Studia Teologiczne" Białystok, Drohiczyn, Łomża (1987–1988), nr. 5–6, p. 161–200.
Matulewicz Elżbieta, *Miłosierdzie Boże w życiu i nauczaniu bł. Jerzego Matulewicza MIC*, in: „Tajemnica Bożego Miłosierdzia w charyzmacie mariańskim". Materiały międzynarodowego sympozjum teologicznego, Licheń 12–16 maja 2003 roku, redakcją naukowa Janusz Kumala MIC, Licheń 2004, p. 309–329.
Matulewicz Elżbieta, *Świętość chrześcijanina według błogosławionego Jerzego Matulewicza*, Warszawa–Lublin 2003.
Matulewicz Elżbieta, *Teologia modlitwy według bł. Jerzego Matulewicza*, Warszawa 2000.
Matulis Stefan, Górski Tadeusz, *Odnowienie marianów*, in: „Marianie 1673–1973", Roma 1975, p. 97–118.
Matulis Stephanus, *Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulewicz M.I.C., Visitator Apostolicus pro Lituania 1925–1927*, Dissertatio ad Lauream in S. Theologia, Romae 1948, 258 p., mašinraštis in: AGM.
Matulis Stephanus, *Mariani sub reformatore Servo Dei Archiepiscopo Georgio Matulaitis-Matulewicz 1909-1927*, Nottingham 1971, 356 p., mašinraštis in: AGM.
Matulis Steponas, *Palaimintasis arkivyskupas Jurgis Matulaitis, M.I.C. Marijonų gaivintojas 1909–1927*, Nottingham 1996.
Mieczkowski Teresa, *Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary*, in: Encyclopedia Lituanica, t. 5, Boston 1976, p. 194–195.
Muniak Józef, *Mons. Jerzy Matulewicz i jego dzieło w świetle faktów*, Rzym-Kraków 1980.
Nieciecki Witold, *Główne cechy duchowości Zgromadzenia Księży Marianów w świetle Konstytucji mariańskich z 1930 r.*, Rzym 1965.
Nieciecki Witold, *W poszukiwaniu mariańskiej drogi*, redakcija naukowa: Janusz Kumala, Licheń 2004.
[Obst Jan] X.Y.Z., *Kwestia biskupia*, „Gazeta Warszawska" 1919, nr. 223.
Obst Jan, *Litewski biskup na polskiej ziemi*, „Rzeczpospolita" 1921, nr. 80.
[Obst Jan] X.Y.Z., *O biskupstwo wileńskie*, „Gazeta Warszawska" 1923, nr. 228.
O[bst] J[an], *Przymusowa rusyfikacja Kresów*, „Dziennik Wileński" 1923, nr. 206.

[Obst Jan] X.Y.Z., *Z dziejów diecezji wileńskiej*, „Gazeta Warszawska" 1920, nr. 329.

Ochmański Jerzy, *Historia Litwy*, Wrocław 1967.

Ochmański Jerzy, *Litewski ruch narodowy-kulturalny w XIX wieku (do 1890)*, Białystok 1965.

Okulicz Kazimierz, *Brzask, dzień i zmierzch na ziemiach Litwy Historycznej*. Szkic historyczno-publicystyczny, atspaudas iš „Pamiętnik Wileński" [Londyn 1933].

Olszewski Daniel, *Ksiądz Jerzy Matulewicz w kieleckim środowisku diecezjalnym*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny" 1987, nr. 3, p. 175–186.

Palaimintojo Jurgio Matulaičio dvasios sklaida. Trys matulaitiniai simpoziumai, parengė kun. Vaclovas Aliulis MIC, Kaunas 2003, 336 p.

Pecyna Maria B., *Osobowość i działanie błogosławionego Jerzego Matulewicza*, Wrocław 1990.

Pecyna Maria B., *Pedagogia ludzi wynesionych na ołtarze*, Wrocław 2004.

Piechnik Ludwik, *Seminaria duchowne w (archi)diecezji wileńskiej*, „Studia Teologiczne" Białystok, Drohiczyn, Łomża 1987–1988, nr. 5–6, p. 201–231.

Piotrowicz Wiktor, *Tragedia ostatniego biskupa wileńskiego*, in: Z zagadnień wyznaniowych w Polsce, Wilno 1929, p. 45–60.

Poulat Émile, *Intégrisme et catholicisme intégral*, Tournai-Paris 1969.

Pro Christo et Ecclesia, praca zbiorowa pod red. Jana Bukowicza, Londyn 1968.

La Protesta della Lituania per il Concordato Vaticano-Polonia, „Corriere Diplomatico e Consolare" [po 1925.03.05].

[Przeździecki Henryk], *Przeniesienie zwłok śp. Arcybiskupa Jerzego Matulewicza z Kowna do Mariampola*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie" 1934, nr. 12, p. 306–308.

Przeździecki Henryk, *Stowarzyszenie diecezjalne czcicieli Niepokalanie Poczętej Dziewicy, Królowej Pokoju, Wspomożycieli dusz w czyścu będących, pod opieką Tejże Bogarodzicy i św. Stanisława B. i M. czyli Stanisławitami się zwących przy kościele św. Jana Chrzciciela w Janowie, tutejszej diecezji*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie" 1928, nr. 12, p. 348–349.

Puciata Leon, Wilanowski Bolesław, *Przegląd piśmiennictwa teologicznego z lat 1922 i 1923*, „Kwartalnik Teologiczny Wileński" 1924, p. 610–626.

Rėklaitis Casimirus, *Quomodo Restaurator noster domum et collegium Romae condidit*, „Marianus" (Roma, rotatoriaus spauda), 1964, nr. 25, p. 33–44.

Rimšelis Wiktor, *Prowincja Litewska św. Jerzego,* in: „Marianie 1673–1973", Rzym 1975, p. 187–196.
Rogalewski Tadeusz, *Teologiczne podstawy życia chrześcijańskiego w nauczaniu Założyciela i Odnowiciela Zgromadzenia Księży Marianów,* Lublin-Warszawa 1996.
Rutkowski Franciszek, *Arcybiskup Jan Cieplàk,* Warszawa 1934.
Rutkowski Franciszek, *Biskup Antoni Malecki 1861-1935,* Warszawa 1936.
Sacra Congregazione per le Chiese Orientali, *Oriente Cattolico,* ed. 4, Città del Vaticano 1994.
Sakevičius J[onas], *Nuo lopšio ligi altoriaus,* in: AJM, p. 5–13.
Samolewicz Janina, *Teologicznomoralna myśl bł. Jerzego Matulewicza,* Warszawa 2002.
Sarejko Piotr, *Słownik lekarzy polskich XIX wieku,* t. II, Warszawa 1994.
Sipowicz Czesław, *Domy białoruskie w Drui, Wilnie i Londynie,* in: „Marianie 1673-1973", Roma 1975, p. 232–243.
S. K-i, *Značeńnie wilenskaha biskupa ks. Juraha Matulewiča,* „Białaruskaja Krynica" 1925, nr. 2, p. 1–3.
Sobczyk Jan, *Śp. Leon Kulwieć S.M. moderator S.M.,* „Ringraf. Jednodniówka sodalicyjnej Młodzieży Warszawskiej", Warszawa 1919, p. 59–65.
Spustek Irena, *Polacy w Piotrogradzie 1914–1917,* Warszawa 1966.
Srebrakowski A., *Sejm Wileński 1922 roku, idea i jej realizacja,* Wrocław 1995.
Stankiewicz Adam, *Rodnaja mowa u światyniach,* Wilnia 1929.
Strzelecka Halina, *Początki Zgromadzenia Sióstr Służebnic Jezusa w Eucharystii (1923–1945),* Warszawa 1994.
Strzeszewski Czesław, *Ewolucja katolickiej nauki społecznej,* Warszawa 1978.
Strzeszewski Czesław, *Katolicka nauka społeczna,* Warszawa 1985.
Studnicki Władysław, *Kwestia białoruska,* „Słowo" 1923, nr. 47.
Szczurowski R., *Ankieta o Kościele w Polsce z 1906 r.,* „Przegląd Powszechny" 2000, nr. 941, p. 60–64.
[Swianiewicz Stanisław] Bor, *Wobec ustąpienia ks. biskupa Matulewicza,* „Kurier Wileński 1925, nr. 175.
[Tołoczko Władysław], Gardiner, *Canis latrans,* „Przegląd Wileński" 1921, nr. 21.
[Tołoczko Władysław], *Gdzie mądrość cierpienia,* „Gazeta Krajowa" 1921, nr. 28.

Turowski Konstanty, *„Odrodzenie". Historia Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej*, Warszawa 1987.

Uobecnianie miłości w sferze dialogu między narodami, wyznaniami, religiami według bł. Jerzego Matulewicza, wykłady z sympozjum naukowego, zebrała i przygotowała do druku Janina Samolewicz SJE, Warszawa 2002.

Urban Jan, [Recenzija:] *Doctrina Russorum de statu iustitiae originalis. Dr. Georgius B. Matulewicz*, Cracoviae 1903, p. 236, „Przegląd Powszechny" 1905, t. 86, p. 95–102.

Waligóra Bolesław, *Walka o Wilno. Okupacja Litwy i Białorusi w 1918–1919 roku przez Rosję Sowiecką*, Wilno 1938.

Wasilewski Leon, *Litwa i Białoruś*, Kraków 1912.

Wilanowski Bolesław, *O akcie wiary chrześcijańskiej*, „Kwartalnik Teologiczny Wileński", 1924, p. 485–487.

Wilk Stanisław, *Episkopat w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992.

Wisłocki Jerzy, *Konkordat polski z 1925 roku. Zagadnienia prawno-polityczne*, Poznań 1977.

Wisner Henryk, *Litwa i Litwini*, Olsztyn 1991.

Wiśniewski Marian, *Sługa Boży arcybiskup Jerzy Matulewicz, odnowiciel i reformator Zakonu XX Marianów (1871-1927)*, (Rzym 1955), 430+28 p., mašinraštis in: AMPP.

Włodarczyk Tadeusz, *Konkordaty. Zarys historii ze szególnym uwzględnieniem XX wieku*, Warszawa 1974.

Wyczawski Hieronim E., *Cerkiew Wschodnia na terytorium (archi)diecezji wileńskiej*, „Studia Teologiczne" Białystok, Drohiczyn, Łomża, 1987-1988, nr. 5–6, p. 233–292.

Załuski Bronisław, *Cecylia Plater-Zyberkówna*, Warszawa 1930.

Zienkiewicz Antoni, *Dowody*, „Przegląd Wileński" 1925, nr. 14, p. 11.

Zienkiewicz Antoni, *Wobronie czci biskupiej*, „Przegląd Katolicki" 1925, nr. 30, p. 473-474.

[Żongołłowicz Bronisław], Br. Butrym, *La délimitation polono-lithuanienne: deux diocèses mixtes Wilno et Kowno*, „Bulletin Catholique de Pologne" 1921, nr. 4-5.

Żongołłowicz Bronisław, *Wydział Teologiczny USB w okresie 1919–1929*, in: „Księga pamiątkowa ku uczczeniu 350. rocznicy założenia i 10. wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego", t. 2, Wilno 1929, p. 203–226.

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

nuoširdžią viešnagę, Švč. Jėzaus Širdies Pasauliečių instituto archyvas Konstancine.
17. Grafaitė Cecilija Pliater-Zyberkaitė. Su ja bendradarbiavo jaunimo auklėjimo bei vienuolinio gyvenimo tobulinimo srityse, Varšuvos Cecilijos Pliater-Zyberkaitės gimnazijos archyvas.
18. Jurgis Matulaitis, Peterburgo Dvasinės Akademijos profesorius (1907–1911), AMPP.
19. Marijampolės Marijonų vienuolynas, AGM.
20. T. Vincentas Senkus, paskutinis Marijonų Kongregacijos generolas prieš atnaujinimą, AGM.
21. Vysk. Kazimieras Ruškevičius, Varšuvos sufraganas, globojo Marijonų atgimimą; epitafija ant Varšuvos Šv. Aleksandro parapijos klebonijos.
22. Kard. Chosė Vives y Tuto, Vienuolių Kongregacijos prefektas, nulėmęs Marijonų atnaujinimą, Romos Tėvų Kapucinų muziejus.
23. Kun. Pranciškus Būčys, Jurgio Matulaičio bičiulis ir bendradarbis.
24. Šv. Kryžiaus bažnyčia Varšuvoje. Čia 1919.08.29 įvyko Marijonų Vienuolijos atgimimas, Varšuvos Istorijos muziejus, negatyvų rinkinys, inv. Nr. 32532.
25. Šv. Pijus X patvirtino atgimusią Vienuoliją ir jos konstituciją, 1910.11.28, fot. Felici, Roma, in: AMPP.
26. Jurgis Matulaitis Fribūre (1911–1914), LCVA, 1676, 1, vol. 155, k. 3.
27. Marijonų generolas, apie 1911–1914, LCVA, 1674, 1, vol. 155, k. 1.
28. Marijonų vienuolynas Bielianuose, 1918 m., AMPP.
29. Kun. Jurgis Matulaitis Bielianuose, apie 1917 m., AMPP, VII B 44.
30. Patriarchas Vladislavas Zaleskis iškėlė kun. Matulaičio kandidatūrą į Vilniaus vyskupus, Varšuvos arkivyskupijos archyvas.
31. Benediktas XV 1918.10.23 paskyrė kun. Jurgį Vilniaus vyskupu, fot. Felici, Roma, in: AMPP.
32. Vysk. Pranciškus Karevičius 1918.12.01 konsekravo J. Matulaitį vyskupu, [albumas] *Pro Christo et Ecclesia*, nr. 18, in: AMPP.
33. Jurgis Matulaitis – Vilniaus vyskupas, 1918 m. gruodis, fot. Modern, Kaunas, in: AGM.
34. Vilniaus vyskupas, 1918 m. gruodis, fot. Modern Kaunas, in: AMPP.
35. Aušros Vartai, „ne tik visos vyskupijos, bet ir visų aplinkinių kraštų tiek tikinčiųjų, tiek ir dvasininkų pamaldumo širdis ir centras" (vysk. Matulaitis), AMPP.
36. Su Lenkijos kariais, AMPP.

37. Su vysk. Vladislavu Bandurskiu, AMPP.
38. Vizituojant Brestą prie Bugo, 1919 m. ruduo, AMPP.
39. Su kunigais kanoninės vizitacijos metu, AMPP.
40. Su Marijos sodalicijos merginomis Baltstogėje, 1921.07.22, AMPP.
41. Vilniaus vyskupas, 1921 m., Kauno Vargdienių seserų archyvas.
42. Prie Vyskupų namo Vilniuje, 1921 m., AMPP.
43. Pijus XI, „Visi mano ir sako, kad Jūs, Jūsų Šventenybe, ne tik labai manimi pasitikite, bet – nedrąsu ir pasakyti – apdovanojate mane, Šventasis Tėve, savo ypatinga bičiulyste" (vysk. Matulaitis).
44. Gardine, 1923 m., fot. Gelgor, in: AGM.
45. Kun. Liucijonas Chaleckis, bičiulis, kancleris ir artimiausias bendradarbis, AMPP.
46. Vysk. Kazimieras Michalkevičius, generalinis vikaras ir sufraganas, B. Kviklys, *Churches of Lithuania*, t. 5, Chicago 1985, p. 76.
47. Marijonų Generalinė Kapitula Gdanske, 1923 m. liepa, AMPP.
48. Su vyskupais Henriku Pšezdzeckiu ir Česlavu Sokolovskiu bei kapitula Polesės Janove, 1923 m. rugsėjis, AMPP.
49. Goniondzo bažnyčios konsekracija, 1924.09.15, AMPP.
50. Su Ferdinando Ruščico šeima, Bohdanovas, 1924.07.03, E. Rušcico archyvas, Varšuva.
51. Vilniaus vyskupas, AMPP.
52. Vysk. J. Rancano konsekracija, Ryga, 1924.05.04. Šalia vysk. Matulaičio sėdi: arkiv. E. Ropas, arkiv. A. Cekinis, arkiv. A. Springovičius, vysk. J. Rancanas ir kanauninkas J. Kukta, AMPP.
53. Vilniaus vyskupas, 1924 m., Mechaninės dokumentacijos archyvas Varšuvoje, sign. I-R-128(1), neg. nr. 26310.
54. Bielianų Marijonų gimnazijos vėliavos pašventinimas, 1925.15.23. Pirmame plane – vysk. St. Galis (Gall) ir vysk. J. Matulaitis, AMPP.
55. Vilniaus vyskupas, LCVA, 2, vol. 164, k. 16.
56. Arkiv. Matulaitis Romoje, 1925 m. rugsėjis, fot. Felici, Roma, in: AGM.
57. Arkiv. Romoje, paso nuotrauka 1925.12.02, AGM.
58. Kauno marijonų vienuolynas, kuriame 1925–1927 m. gyveno arkiv. Matulaitis, AMPP.
59. Vizitatorius skelbia apaštalinę konstituciją dėl Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo, 1926.05.13, Jono Janulio tapytas paveikslas, laikomas Kauno arkivyskupijos kurijoje.
60. Atminimo nuotrauka prie seminarijos Kaune, 1926.05.13, [albumas] *Pro Christo et Ecclesia*, nr. 75, in: AMPP.

61. Sutikimas Čikagos geležinkelio stotyje, 1926 m. birželis, AGM.
62. Arkiv. Jurgis Matulaitis Sisere, JAV, 1926.06.13, AGM.
63. Arkiv. Jurgis Matulaitis Sisere, JAV, 1926.06.13, AGM.
64. Arkiv. Jurgis Matulaitis Čikagoje, 1926 m. birželis–liepa, Stankūno nuotr., AGM.
65. Arkiv. Jurgis Matulaitis Čikagoje, 1926 m. birželis–liepa, Stankūno nuotr., AGM.
66. Arkiv. Jurgis Matulaitis Čikagoje, 1926 m. birželis–liepa, AGM.
67. Arkiv. Jurgis Matulaitis Čikagoje, 1926 m. birželis–liepa, AGM.
68. Arkiv. Jurgis Matulaitis Čikagoje, 1926 m. birželis–liepa, AGM.
69. Čikagos Aušros Vartų Dievo Motinos bažnyčioje, 1926 m. birželis–liepa, AGM.
70. Su kun. Feliksu Kudirka JAV, 1926 m. birželis–liepa, AGM.
71. Su kunigais JAV, 1926 m. birželis–liepa, AGM.
72. Lietuvių fermoje JAV, 1926 m. birželis–liepa, AGM.
73. Apaštalinis vizitatorius Kaune, 1926 m., B. Savsenavičiaus nuotr., AGM.
74. Susitikime su jaunimu Kaune, 1926.12.08, LCVA, 1674, 2, vol. 164, k. 14.
75. Arkiv. Matulaitis mirė 1927 m. sausio 27 d., AGM.
76. Aleksandro Hagentorno klinika Kaune, kurioje mirė arkiv. Matulaitis, AGM.
77. Arkiv. Matulaičio palaikų pervežimas iš Kauno katedros į Marijampolės bažnyčią, 1934 m. spalio 24 d., AMPP.
78. Sarkofagas Marijampolės bažnyčioje, kuriame ilsėjosi arkiv. Matulaičio kūnas 1934–1987 m., AMPP.
79. Apaštalinio beatifikacijos proceso tribunolas Varšuvoje, 1970.10.07, AMPP.
80. Apaštalinio beatifikacijos proceso tribunolas Čikagoje, 1971. 03.01–08, AGM.
81. Kard. Ugonas Poletis pasirašo aktą Romoje nuo 1971.11.18 iki 1972.11.29 vykusio apaštalinio proceso aktą, Kučas, 342.
82. Jonas Paulius II 1987 m. birželio 28 d. įskaitė arkiv. Jurgį Matulaitį į palaimintųjų būrį.
83. Palaimintojo paveikslas atidengtas viešam tikinčiųjų garbinimui Berninio glorijoje, fot. A. Mari, ANPP.
84. Marijampolės bazilikos altorius su Palaimintojo relikvijomis nuo 1987 m., AMPP.



1. Jurgio tėvų namas Lūginėje, LCVA, 1674, 2, vol. 164, k. 20.

MARIJAMPOLĖS SŪNŪS





MARIJAMPOLĖS ARCHANGELO MYKOLO BAŽNYČIA

















MARIJAMPOLĖS GIMNAZIJA









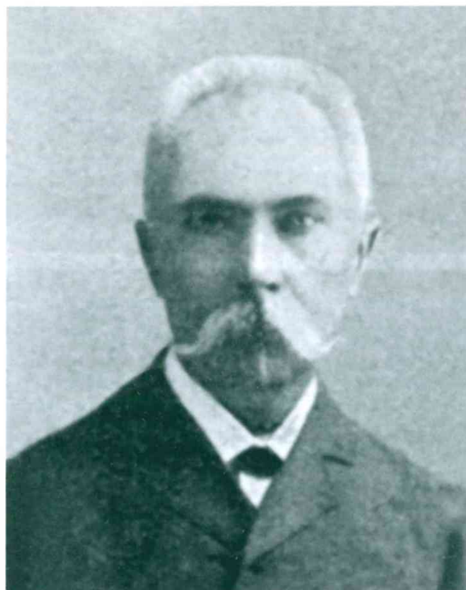






LIETUVOS GARBĖ

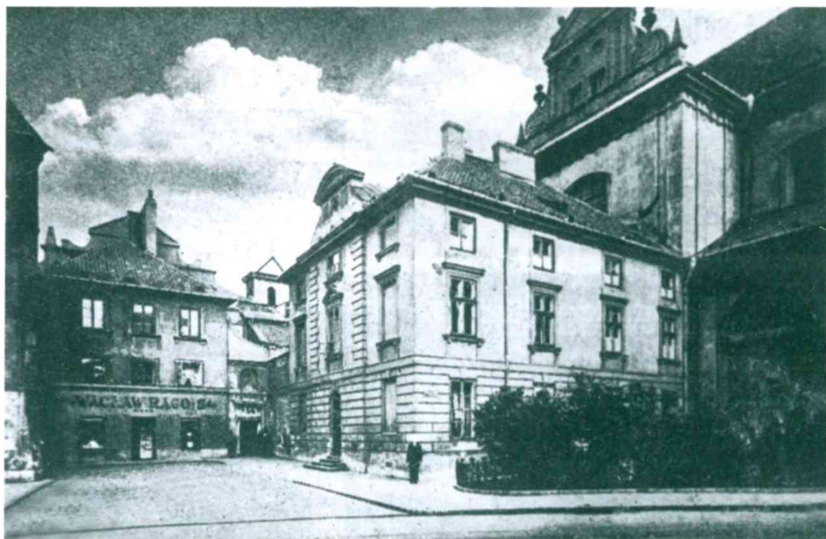
2. *Marijampolės auklėtiniai, Marijampolės gimnazijos archyvas.*



3. Jonas Matulevičius, Jurgio pusbrolis (iš tėvo pusės) ir globėjas, „Świt" 1914, nr. 33, p. 8.



4. Kielcų kunigų seminarija, kurioje Jurgis studijavo 1891–1893 m., Księga jubileuszowa 1727–1977, Kielcai 1977.



5. Varšuvos kunigų seminarija, kurioje Jurgis studijavo 1893–1895 m., AMPP.



6. Peterburgo dvasinė akademija, kurioje Jurgis studijavo 1895–1899 m. ir gavo Kunigystės šventimus, AMPP.



7. Jurgis Matulaitis – klierikas, AGM.

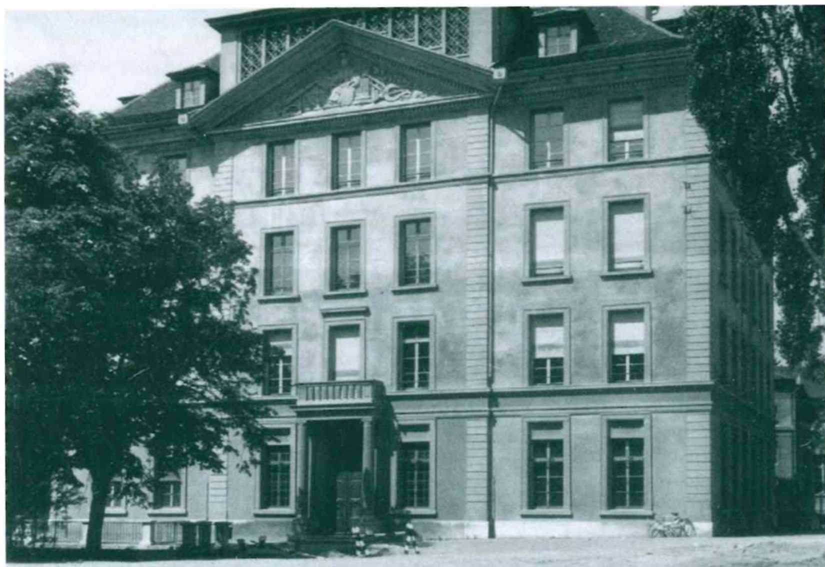
8. Akademijos koplyčia, kurioje Jurgis 1898.11.20 gavo Kunigystės šventimus, AMPP.



9. Kunigystės šventimus jam suteikė Akademijos rektorius vysk. Karolis Nedzialkovskis, AMPP.



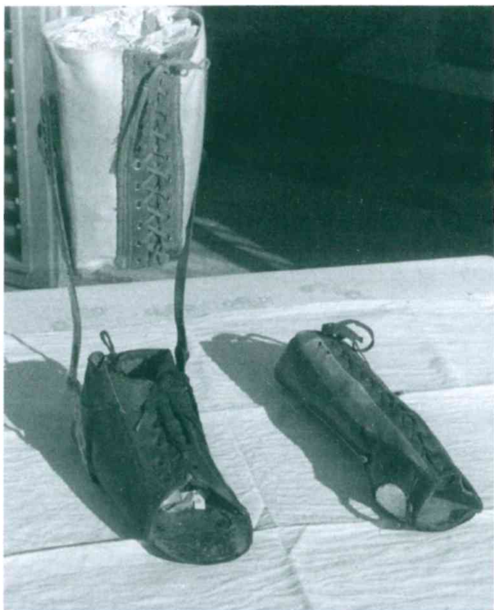
10. Jurgis Matulaitis, Akademijos absolventas, [albumas] Pro Christo et Ecclesia, nr. 16, in: AMPP.



11. Senasis Fribūro universiteto pastatas, kuriame Jurgis studijavo 1899–1902 m., AGM.



12. Jis gyveno ir dirbo Fribūro rajono Basse Ville šv. Jono bažnyčioje.



13. Sirgo kaulų džiova. Nešiojo rankos ir kojos įtvarus, AGM.



14. Jurgis Matulaitis – visuomenės veikėjas Varšuvoje, fot. J. Golcz, AMPP.



15. Pal. Honoratas Kozminskis, kurį Matulaitis išsirinko dvasios vadu ir bendradarbiavo su juo atnaujinant kunigų ir vienuolių gyvenimą, M. Werner, T. Honorat Koźmiński, Poznanė ...1972.



16. Cecilijos Pliater-Zyberkaitės mokyklos Varšuvoje, Gražioji g. 24. Čia kun. Jurgis rado globą bei medicinos pagalbą 1904–1907 m. ir visada nuoširdžią viešnagę, Švč. Jėzaus Širdies Pasauliečių instituto archyvas Konstancine.



17. Grafaitė Cecilija Pliater-Zyberkaitė. Su ja bendradarbiavo jaunimo auklėjimo bei vienuolinio gyvenimo tobulinimo srityse, Varšuvos Cecilijos Pliater-Zyberkaitės gimnazijos archyvas.



18. Jurgis Matulaitis, Peterburgo Dvasinės Akademijos profesorius (1907–1911), AMPP.



19. Marijampolės Marijonų vienuolynas, AGM.



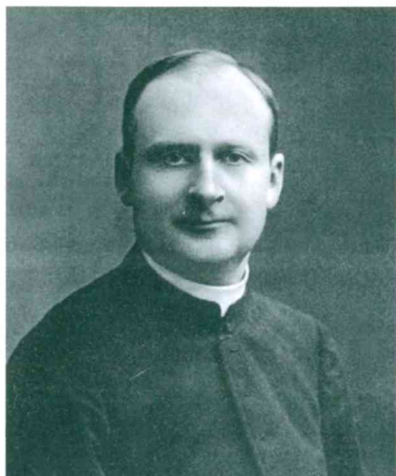
20. T. Vincentas Senkus, paskutinis Marijonų Kongregacijos generolas prieš atnaujinimą, AGM.



21. Vysk. Kazimieras Ruškevičius, Varšuvos sufraganas, globojo Marijonų atgimimą; epitafija ant Varšuvos Šv. Aleksandro parapijos klebonijos.



22. Kard. Chosė Vives y Tuto, Vienuolių Kongregacijos prefektas, nulėmęs Marijonų atnaujinimą, Romos Tėvų Kapucinų muziejus.



23. Kun. Pranciškus Būčys, Jurgio Matulaičio bičiulis ir bendradarbis.

24. Šv. Kryžiaus bažnyčia Varšuvoje. Čia 1919.08.29 įvyko Marijonų Vienuolijos atgimimas, Varšuvos Istorijos muziejus, negatyvų rinkinys, inv. Nr. 32532.



25. Šv. Pijus X patvirtino atgimusią Vienuoliją ir jos konstituciją, 1910.11.28, fot. Felici, Roma, in: AMPP.



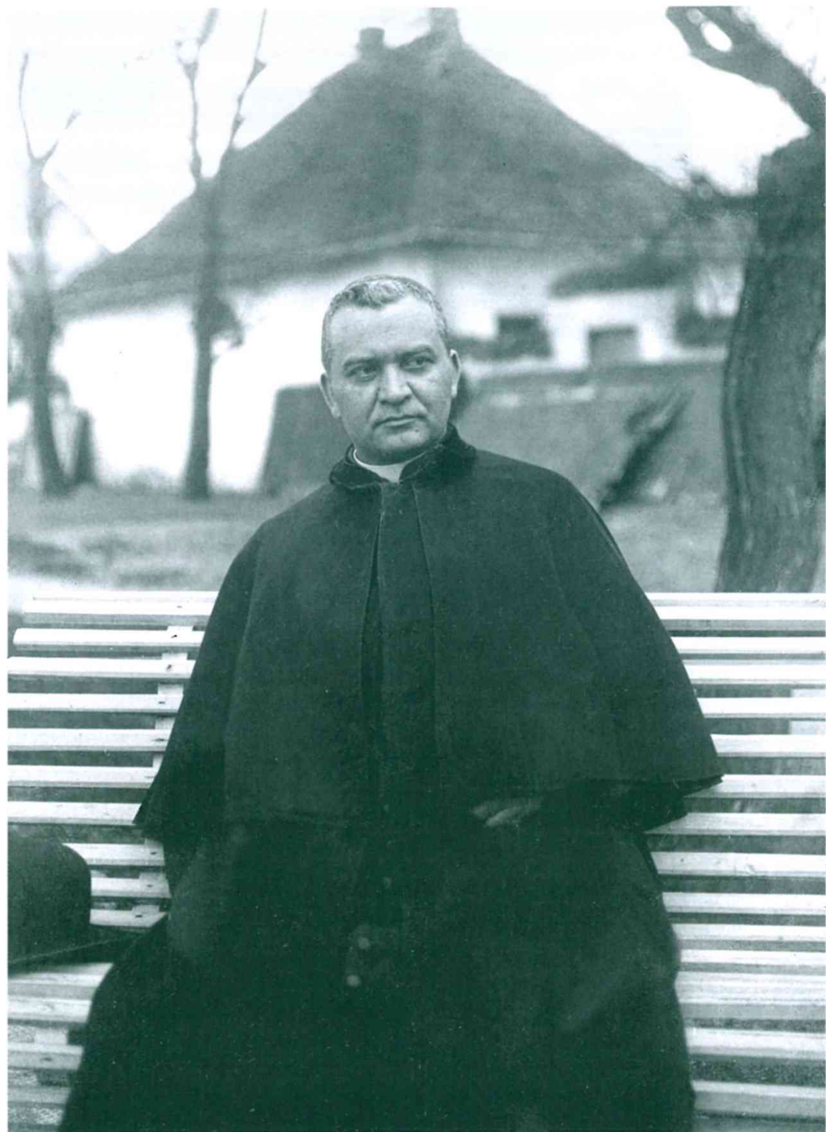
26. Jurgis Matulaitis Fribūre (1911–1914), LCVA, 1676, 1, vol. 155, k. 3.



27. Marijonų generolas, apie 1911–1914, LCVA, 1674, 1, vol. 155, k. 1.



28. Marijonų vienuolynas Bielianuose, 1918 m., AMPP.



29. Kun. Jurgis Matulaitis Bielianuose, apie 1917 m., AMPP, VII B 44.



30. Patriarchas Vladislavas Zaleskis iškėlė kun. Matulaičio kandidatūrą į Vilniaus vyskupus, Varšuvos arkivyskupijos archyvas.



31. Benediktas XV 1918.10.23 paskyrė kun. Jurgį Vilniaus vyskupu, fot. Felici, Roma, in: AMPP.



32. Vysk. Pranciškus Karevičius 1918.12.01 konsekravo J. Matulaitį vyskupu, [albumas] Pro Christo et Ecclesia, nr. 18, in: AMPP.



33. Jurgis Matulaitis – Vilniaus vyskupas, 1918 m. gruodis, fot. Modern, Kaunas, in: AGM.



34. Vilniaus vyskupas, 1918 m. gruodis, fot. Modern Kaunas, in: AMPP.



35. Aušros Vartai, „ne tik visos vyskupijos, bet ir visų aplinkinių kraštų tiek tikinčiųjų, tiek ir dvasininkų pamaldumo širdis ir centras" (vysk. Matulaitis), AMPP.



36. Su Lenkijos kariais, AMPP.



37. Su vysk. Vladislavu Bandurskiu, AMPP.



38. Vizituojant Brestą prie Bugo, 1919 m. ruduo, AMPP.



39. Su kunigais kanoninės vizitacijos metu, AMPP.



40. Su Marijos sodalicijos merginomis Baltstogėje, 1921.07.22, AMPP.



41. Vilniaus vyskupas, 1921 m., Kauno Vargdienių seserų archyvas.



42. Prie Vyskupų namo Vilniuje, 1921 m., AMPP.



43. Pijus XI, „Visi mano ir sako, kad Jūs, Jūsų Šventenybe, ne tik labai manimi pasitikite, bet – nedrąsu ir pasakyti – apdovanojate mane, Šventasis Tėve, savo ypatinga bičiulyste" (vysk. Matulaitis).



44. Gardine, 1923 m., fot. Gelgor, in: AGM.



45. Kun. Liucijanas Chaleckis, bičiulis, kancleris ir artimiausias bendradarbis, AMPP.



46. Vysk. Kazimieras Michalkevičius, generalinis vikaras ir sufraganas, B. Kviklys, Churches of Lithuania, t. 5, Chicago 1985, p. 76.



47. Marijonų Generalinė Kapitula Gdanske, 1923 m. liepa, AMPP.



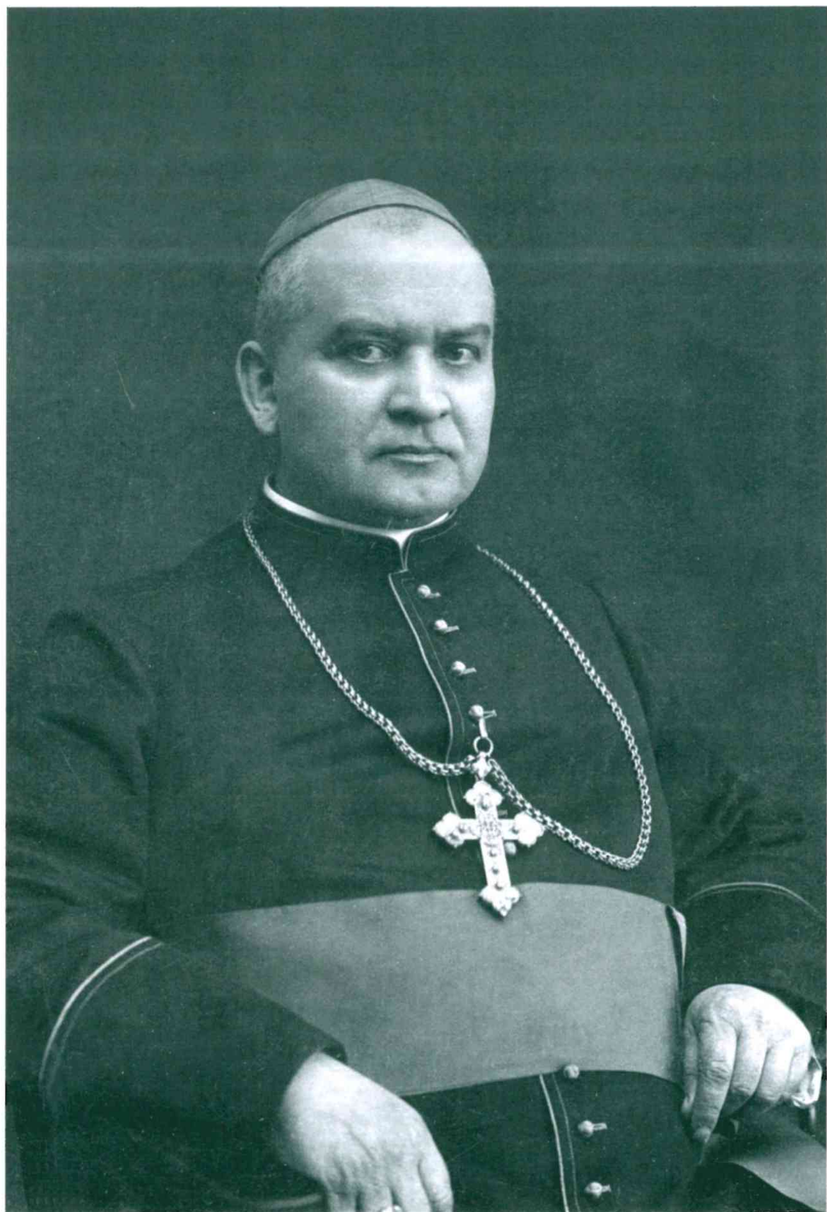
48. Su vyskupais Henriku Pšezdzeckiu ir Česlavu Sokolovskiu bei kapitula Polesės Janove, 1923 m. rugsėjis, AMPP.



49. Goniondzo bažnyčios konsekracija, 1924.09.15, AMPP.



50. Su Ferdinando Ruščico šeima, Bohdanovas, 1924.07.03, E. Rušcico archyvas, Varšuva.



51. Vilniaus vyskupas, AMPP.



52. Vysk. J. Rancano konsekracija, Ryga, 1924.05.04. Šalia vysk. Matulaičio sėdi: arkiv. E. Ropas, arkiv. A. Cekinis, arkiv. A. Springovičius, vysk. J. Rancanas ir kanauninkas J. Kukta, AMPP.



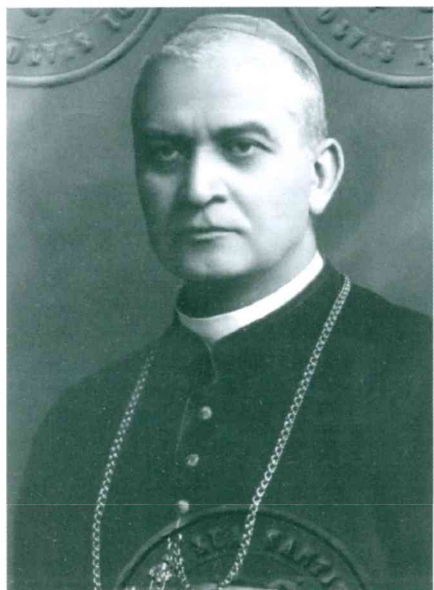
53. Vilniaus vyskupas, 1924 m., Mechaninės dokumentacijos archyvas Varšuvoje, sign. I-R-128(1), neg. nr. 26310.



54. Bielianų Marijonų gimnazijos vėliavos pašventinimas, 1925.15.23. Pirmame plane – vysk. St. Galis (Gall) ir vysk. J. Matulaitis, AMPP.



55. Vilniaus vyskupas, LCVA, 2, vol. 164, k. 16.



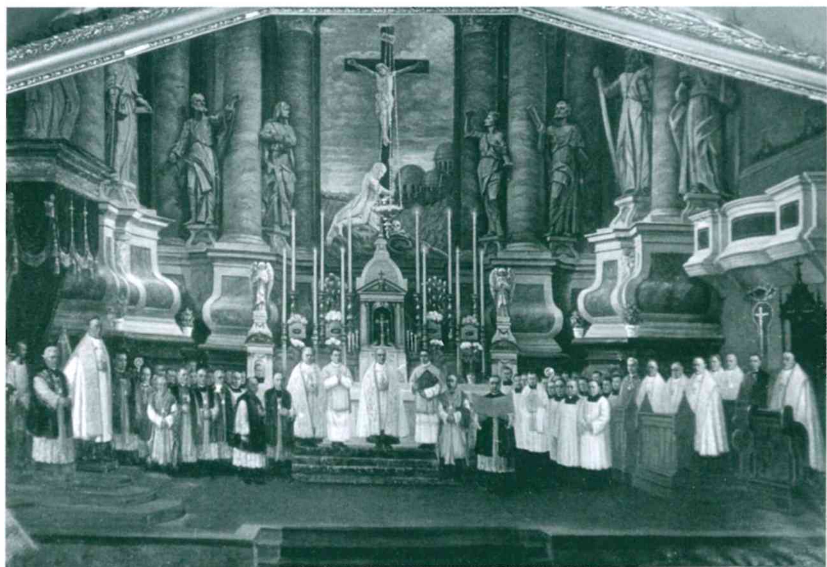
56. Arkiv. Matulaitis Romoje, 1925 m. rugsėjis, fot. Felici, Roma, in: AGM.



57. Arkiv. Romoje, paso nuotrauka 1925.12.02, AGM.



58. Kauno marijonų vienuolynas, kuriame 1925–1927 m. gyveno arkiv. Matulaitis, AMPP.



59. Vizitatorius skelbia apaštalinę konstituciją dėl Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo, 1926.05.13, Jono Janulio tapytas paveikslas, laikomas Kauno arkivyskupijos kurijoje.



60. *Atminimo nuotrauka prie seminarijos Kaune, 1926.05.13, [albumas] Pro Christo et Ecclesia, nr. 75, in: AMPP.*



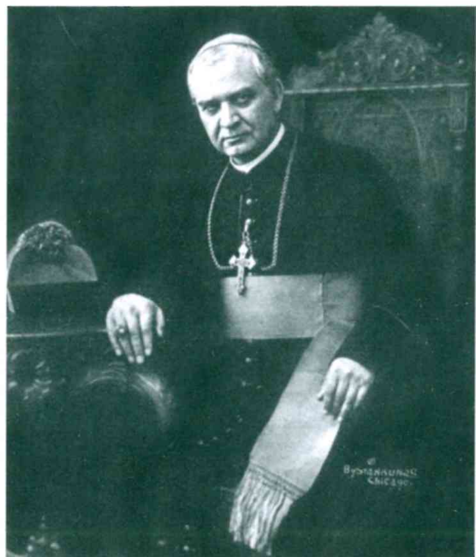
61. *Sutikimas Čikagos geležinkelio stotyje, 1926 m. birželis, AGM.*



62. Arkiv. Jurgis Matulaitis Sisere, JAV, 1926.06.13, AGM.



63. *Arkiv. Jurgis Matulaitis Sisere, JAV, 1926.06.13, AGM.*



64. *Arkiv. Jurgis Matulaitis Čikagoje, 1926 m. birželis–liepa, Stankūno nuotr., AGM.*



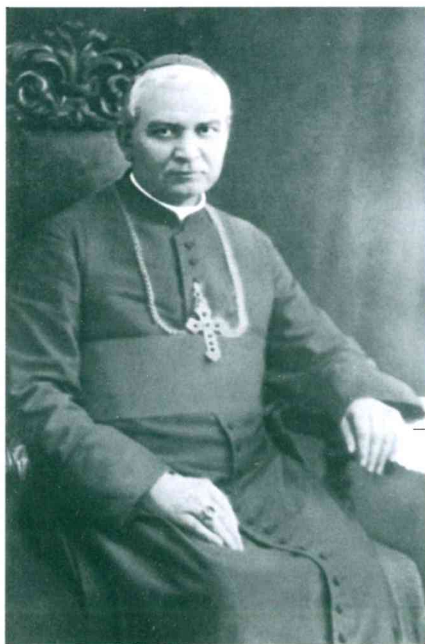
65. Arkiv. Jurgis Matulaitis Čikagoje, 1926 m. birželis–liepa, Stankūno nuotr., AGM.



66. Arkiv. Jurgis Matulaitis Čikagoje, 1926 m. birželis–liepa, AGM.



67. *Arkiv. Jurgis Matulaitis Čikagoje, 1926 m. birželis–liepa, AGM.*

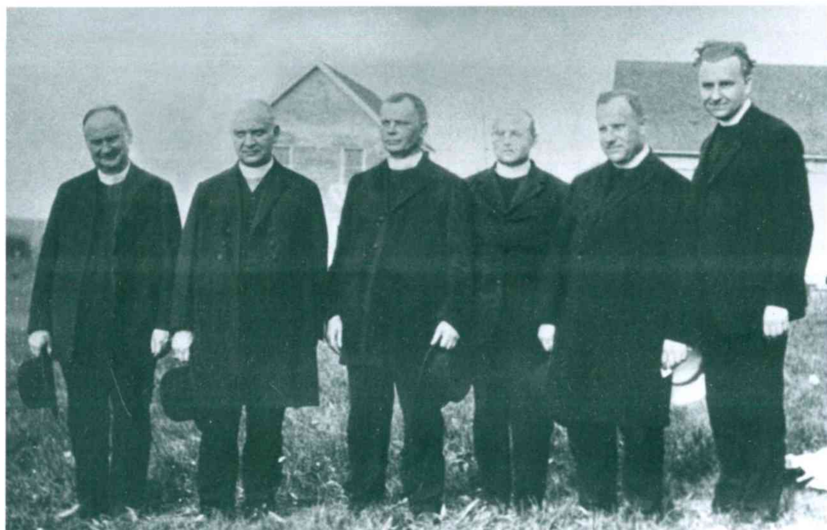


68. *Arkiv. Jurgis Matulaitis Čikagoje, 1926 m. birželis–liepa, AGM.*

69. *Čikagos Aušros Vartų Dievo Motinos bažnyčioje, 1926 m. birželis–liepa, AGM.*



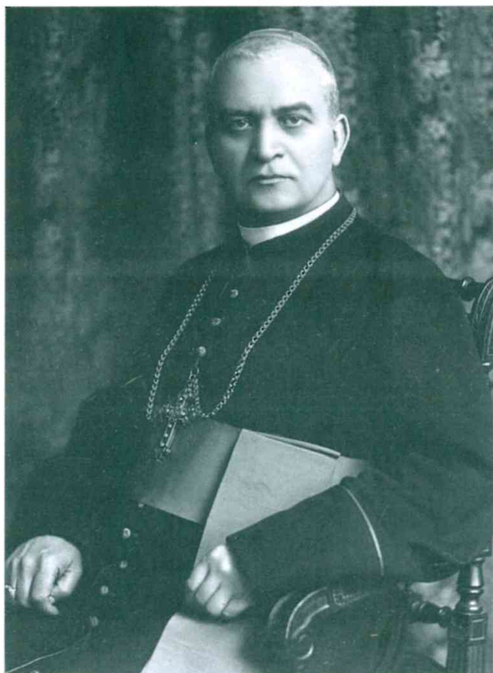
70. *Su kun. Feliksu Kudirka JAV, 1926 m. birželis–liepa, AGM.*



71. Su kunigais JAV, 1926 m. birželis–liepa, AGM.



72. Lietuvių fermoje JAV, 1926 m. birželis–liepa, AGM.



73. Apaštalinis vizitatorius Kaune, 1926 m., B. Savsenavičiaus nuotr., AGM.



74. Susitikime su jaunimu Kaune, 1926.12.08, LCVA, 1674, 2, vol. 164, k. 14.



75. Arkiv. Matulaitis mirė 1927 m. sausio 27 d., AGM.



76. Aleksandro Hagentorno klinika Kaune, kurioje mirė arkiv. Matulaitis, AGM.



77. Arkiv. Matulaičio palaikų pervežimas iš Kauno katedros į Marijampolės bažnyčią, 1934 m. spalio 24 d., AMPP.



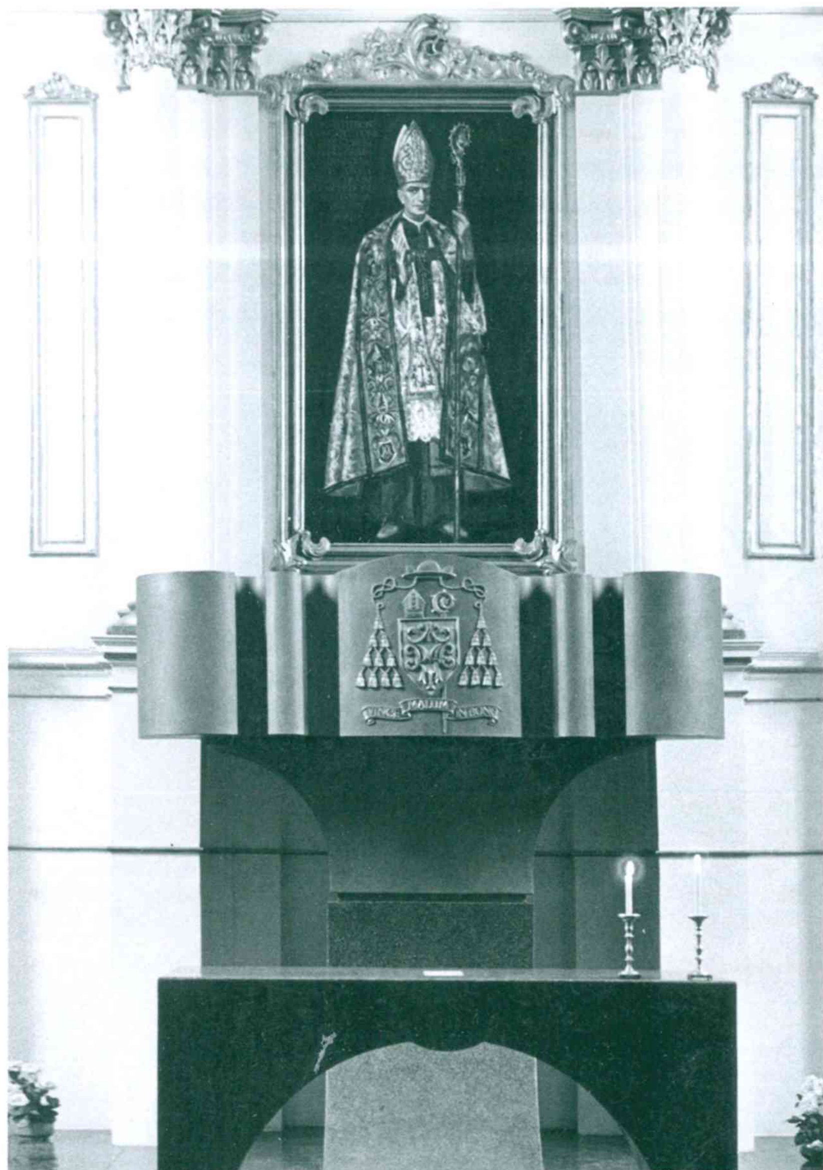
81. Kard. Ugonas Poletis pasirašo aktą Romoje nuo 1971.11.18 iki 1972.11.29 vykusio apaštalinio proceso aktą, Kučas, 342.



82. Jonas Paulius II 1987 m. birželio 28 d. įskaitė arkiv. Jurgį Matulaitį į palaimintųjų būrį.



83. Palaimintojo paveikslas atidengtas viešam tikinčiųjų garbinimui Berninio glorijoje, fot. A. Mari, AMPP.



84. Marijampolės bazilikos altorius su Palaimintojo relikvijomis nuo 1987 m., AMPP.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Rodyklėje dvasininkų poaukščiai nurodomi tie, kuriuos asmuo turėjo susitikdamas su Palaimintuoju, ne vėliau įgyti. Sliaustuose žymima „šv.", „pal." asmenims, kanonizuotiems ir beatifikuotiems po Palaimintojo mirties. Rodyklės vertimas papildytas daugeliu apibendrinamų charakteristikų: „polit." reiškia tiek partijų veikėjus, tiek vyriausybių pareigūnus, „red." – ne tik redaktorius, bet ir apskritai žurnalistus, ir pan. (Red. pastaba).

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

APIE AUTORIŲ, KNYGĄ IR VERTIMĄ

Istorikas Tadeušas Gurskis (g. 1933, vienuolis marijonas nuo 1951 m.), baigęs teologijos studijas ir gavęs subdiakono šventimus, ištisai atsidėjo mokslo darbui, daugiausia Marijonų vienuolijos istorijos tyrinėjimams, ypač jos Atnaujintojo, palaimintojo Jurgio Matulaičio asmens, gyvenimo, veiklos ir dvasios nušvietimui. Jau savo pirmą stambesnį darbą magistro laipsniui gauti jis paskyrė temai Kalbų santykiai Vilniaus vyskupijoje 1918–1925 metais, vyskupo Jurgio Matulevičiaus laikais. *Ne vieną stambesnį ir smulkesnį darbą marijonų istorijos temomis yra parengęs ir paskelbęs bendradarbiaudamas su istorijos mokslų daktaru, kunigu Janu Bukovičiumi MIC, kaip matome ir šio veikalo išnašose.*

Lenkijos, Lietuvos ir kitų kraštų marijonai daug metų žinojome, kad T. Gurskis rengia kapitalinę studiją – plačią Jurgio Matulaičio biografiją, ir ne kartą nuogąstavome, ar užteks tam darbui jo trapios sveikatos. Meldėme Dievą, kad jį stiprintų. Dabar Jam ir Autoriui dėkojame, 2005 metų pradžioje sulaukę to didžio triūso vaisiaus – šios nepaprastai vertingos knygos.

Kuo pasižymi šis veikalas? Pirmiausia, nepaprastu išsamumu. Penki Vatikano archyvai (padėjo juos susirasti buvęs marijonų generolas kun. Adamas Bonieckis), keli Lenkijos valstybiniai ir vyskupijų archyvai, Petrogrado ir penki Lietuvos archyvai, Šveicarijos Fribūro universiteto ir daugelio vienuolijų archyvai, laikraščių ir rankraščių rinkiniai ir kt. buvo nuodugniai peržiūrėta, kopijuota, studijuota ir atidžiai, su meile išdėstyta.

Su išsamumu stoja į gretą nešališkumas. Norint didžių tautinių įtampų laikus objektyviai nušviesti, reikėjo nepajudinamai laikytis dėsnio: magis amica veritas: užvis didesnis draugas – tiesa! *Lygiai ramiai aptariamos Palaimintojo draugų silpnosios būdo ar elgesio*

savybės, kaip jo nedraugų sugebėjimai ir dori poelgiai; pavyzdžių – aibės. Suum cuique: atiduota kiekvienam, kas jam priklauso. *Jei maloniajam Skaitytojui kurios detalės ar išvados nepatiks, turės kaltinti save ir istoriją...*

Visą veikalą gaubia tikėjimo, romumo, pasitikėjimo dvasia – Palaimintojo Jurgio dvasia.

*Autorius neturėjo progos pakankamai išmokti lietuviškai, todėl pasikvietė į pagalbą gerai mokančius abi kalbas žmones Varšuvoje ir Vilniuje (išverstas į lenkų kalbą visų Palaimintojo lietuviškų laiškų rinkinys ir kt.), pasinaudojo lietuviškų šaltinių vertimais į anglų kalbą (*Užrašų *ir dr. Antano Kučo monografijos), taip pat ankstesniais lenkiškais vertimais. Šiame leidime, kiek įmanoma, atstatomas originalus tų tekstų lietuviškas skambesys.*

Pasižiūrėjus veikalo gale pridėtos Palaimintojo raštų bibliografijos, kyla pora klausimų: kai jau turime Palaimintojo asketinei dvasiai skirtų mokslinių konferencijų darbus, ar nevertėtų paskelbti jo raštų socialiniais klausimais rinkinį ir studijų atskiromis temomis, surengti keletą mokslinių konferencijų Jurgio Matulaičio socialinėms pažiūroms studijuoti? Tikriausiai atrastume ne vieną principą, derantį vadovautis ir mūsų dienų visuomeninius rūpesčius sprendžiant.

Dirbant prie vertimo, daugiausia keblumų kėlė kiekviename puslapyje sukauptos aibės nelietuviškų asmenvardžių ir vietovardžių. Siekiant palengvinti skaitymą, svetimų kalbų asmenvardžiai rašomi, kaip jie lietuviškai tariami, o skliaustuose (bent pirmą kartą) pateikiama originalioji rašyba. Svetimų kraštų vietovardžiai rašomi pagal nusistovėjusį lietuvišką tarimą ir tik abejotinais atvejais pridedama originali forma.

Vertimo rengėjai ir leidėjai bus dėkingi visiems skaitytojams, kurie pateiks pastabų ir pataisų. Jas geriausia siųsti adresu: Marijonų talkininkų centro leidykla, Laisvės al. 101A, LT-44291 Kaunas.

Kun. Vaclovas Aliulis MIC